

**MOD - 041**

**GENEROLO JONO ŽEMAIČIO  
LIETUVOS KARO AKADEMIJA**

**EUGENIJUS KISINAS**

# **KARIO UGDYMAS**

Vadovėlis kariniams instruktoriams ir vadams

Vilnius 2000

7610005000041

UDK 355.58 (O75.8)

Ki 206

Vadovėlis skirtas Lietuvos karo akademijos dėstytojams, instruktoriams, kariūnams ir klausytojams, visiems krašto apsaugos sistemos karininkams, puskarininkiams ir seržantams.

Vadovėlio 5 skyrių „Motorizuotųjų pėstininkų kovinio rengimo tikslas ir uždaviniai“ parašė pulkininkas Jurgis Norgėla, 15 skyrių „Bendravimo priemonės“ – profesorius Kęstutis Miškinis.

Atsakingasis redaktorius doc. P. Jankauskas

Recenzavo doc. N. Janulaitienė, prof. L. Jovaiša, prof. K. Miškinis, doc. A. Malovikas, plk. J. Norgėla, plk. A. Vaičeliūnas.

© E. Kisinas, 2000

© Generolo Jono Žemaičio  
Lietuvos karo akademija, 2000

ISBN 9955-423-00-5

## PRATARMĖ

Pagal LR krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymą **Lietuvos kariuomenė** saugo valstybės suverenitetą, jos teritorijos ir oro erdvės neliečiamybę, ginklų gina valstybę nuo agresijos ar kitokio ginkluoto užpuolimo, vykdo karines užduotis pagal LR tarptautinius įsipareigojimus. **Pagrindiniai kariuomenės uždaviniai taikos metu:** saugoti valstybės teritoriją, kontroliuoti ir saugoti oro erdvę, teritorinę jūrą ir išimtinę ekonominę zoną Baltijos jūroje; **palaikyti kovinį pasirengimą** ir pagal įsakymus vykdyti karines krašto apsaugos užduotis.

Taigi kad sugebėtų įvykdyti savo karines užduotis, kariuomenė turi būti **kovinėje parengtyje**.

Kas tai yra **kovinė parengtis**? Pagal Šveicarijos kariuomenės generalinio štabo pulkininką ir vyriausiosios karinės vadovybės karinių mokslų darbo grupės viršininką profesorių Rudolfą Šteigerį (Rudolf Steiger), kurio dvi knygas „Humaniškasis vadovavimas“ ir „Karinė pedagogika“ išleido Krašto apsaugos ministerija ir Lietuvos karo akademija, „*kovai parengta kariuomenė yra jėga, kuria prireikus gali pasitikėti valstybė. Kariuomenė kovinėje parengtyje yra tik tada, kai ji gali sėkmingai vykdyti valstybinių žinybų užduotis. Kovinei parengčiai reikalingos sąlygos: ginkluotė (...) ir kovinis rengimas (...) – visa tai turi atitikti kiek galima aukštesnį tarptautinį lygį. Mūsų ginkluotė ir kovinis rengimas (turima omenyje Šveicarijos kariuomenė, kuriai ir parašyta knyga „Karinė pedagogika“ – E.K.) turi atitikti saugumo politikos užduotis kariuomenei ir turi būti teigiamai vertinama užsienio specialistų ir stebėtojų*“<sup>1</sup>.

Štai ir yra dvi pagrindinės kovinės parengties sudedamosios dalis: ginkluotė ir kovinis rengimas. O **kovinis rengimas** „*lavina karių pažintinius gebėjimus ir praktinius įgūdžius, kad jie karo ir krizinių situacijų metu galėtų įvykdyti savo užduotį*“<sup>2</sup>.

Taigi kariuomenė, kad galėtų įvykdyti savo užduotis, taikos metu mokosi, t.y. vykdomas kovinis rengimas. Kovinį rengimą vykdo kariniai pedagogai: visų rangų vadai ir instruktoriai (vadovėlyje visus karinius pedagogus vadinsime instuktoriais).

Kiekvienas karininkas, puskarininkis ir net seržantas (o dauguma instruktorių yra būtent puskarininkiai ir seržantai) vadina save pedagogu. Jeigu vadinsime pedagogu tik tai tą, kuris veda kokias nors pratybas (kad ir rikiuotės, šaudybos, taktikos ir pan.), tai lygiai taip pat galime vadinti staliumi ar net bal-

<sup>1</sup> Steiger R., Zwygart U. Karinė pedagogika. – V., 1999. – P. 10.

<sup>2</sup> Ten pat. – P. 18.

džiumi tą, kuris moka laikyti rankose plaktuką, pjūklą ar oblių; gydytoju tą, kuris moka perrišti žaizdas arba perpjauti votį (tokius liaudyje paprastai vadindavo šundaktariais) ir pan.

Taigi ko reikia, kad kariniai pedagogai taptų tikrais profesionalais?

Reikia, pagal Lietuvos karinės pedagogikos klasiką pulkininką Petrą Tarasenką (jo knyga „Kovotojo mokymas“, parašyta 1929 m., LKA išleido Lietuvos kariuomenės 80-osioms metinėms), „**mokėti ir mokėt mokyti**“. Tai reiškia, kad karininkas (apskritai karinis pedagogas) gerai mokėtų savo karinę specialybę (motorizuotojo pėstininko, minosvaidininko, karo inžinieriaus ir t. t.) ir mokėtų jos mokyti savo kareivius ir seržantus.

Bet ne kiekvienas fizikas gali mokyti fizikos, ne kiekvienas istorikas gali būti istorijos mokytoju. Ir jeigu jaunuolis, įsigijęs Pedagogikos universitete istorijos specialybę, nesugeba mokyti istorijos, jis arba kankinasi pats ir kankina mokinius, arba keičia specialybę, pavyzdžiui, eina dirbti į archyvą, muziejų ar dar kitur.

Jeigu karininką ištinke tokia bėda, kai jis nemoka ir negali tinkamai išmokyti savo karių, savo būrio ar kito padalinio, jis beveik neturi alternatyvos. Jam telieka arba nusivilkti uniformą, arba geriausiu atveju susirasti kokią nors pareigybę krašto apsaugos sistemoje, nesusijusią su karių mokymu ir auklėjimu.

Kadangi kariūnai, profesinės karo tarnybos karininkai, puskarininkiai ir seržantai jau pasirinko vado (ir karinio pedagogo) profesiją, ko reikia, kad jų neištiktų tokia tragedija?

Pagal P. Tarasenką, „*karininkas – tai kariškų dalykų specialistas – menininkas, o kadangi visi kariuomenės veiksmai yra pagrįsti kilniais dvasios pagrindais, tai karininkas yra ir tos dvasios žadintojas, yra menininkas, kol nėra iškrypęs į klaidingą kelią – kol nėra virtęs tik savo specialybės amatininku*“<sup>3</sup>.

Štai ir atsakymas: reikia mokytis bendrosios pedagogikos (bent jau jos pagrindų), didaktikos (mokymo mokslo), karinės pedagogikos, didaktikos ir metodikos, auklėjimo pagrindų.

Tam ir skirtas metodinio rengimo kursas, kurį studijuoja LKA kariūnai, tam skirtas ir šis vadovėlis, parengtas pagal metodinio rengimo programą. Vadovėlyje apibendrinta pagrindinių NATO šalių kariuomenių, ypač tų, kurios yra komplektuojamos pagal privalomosios karo tarnybos principą, kovinio rengimo patirtis, nuosekliai išdėstyti karinės pedagogikos pagrindai, karių mokymo procesas, principai, formos ir metodai, pratybų planavimo, rengimo, vedimo ir kontrolės metodika, vadovavimas mokymo metu bei kiti kovinio rengimo klausimai.

---

<sup>3</sup> Tarasenska P. Kovotojo mokymas. – V., 1998. – P. 91.

Rengiant vadovėlių buvo vadovautasi kvalifikaciniais reikalavimais Generolo Jono Žemaičio karo akademijos absolventams, patvirtintais LR krašto apsaugos ministro 2000 07 01 įsakymu Nr. 765. Kvalifikaciniuose reikalavimuose nurodyta, kad motorizuotųjų pėstininkų būrio vadas atsako už būrio mokymą vadovaudamasis patvirtintais standartais ir aukštesniųjų vadų nurodymais. Jo pagrindinis uždavinys – vadovauti paskirtam būriui kareivinėse, mokymo ir karinių veiksmų metu. Būrio vadas privalo vadovauti mokymui ir mokyti būrį.

Pirmą kartą kvalifikaciniuose reikalavimuose išdėstyti absolventų metodinio rengimo reikalavimai. Iš metodinio rengimo absolventas turi **žinoti**: pedagogikos pagrindus; karių kovinio rengimo principus ir pagrindines taisykles; karių mokymo formas ir metodus; motorizuotųjų pėstininkų būrio (kuopos) rengimo programą; teorinių ir praktinių užsiėmimų rengimo ir vedimo metodiką; **mokėti**: planuoti, rengti ir vesti skyriaus ir būrio pratybas; organizuoti, kontroliuoti ir vertinti skyrininkų vedamas pratybas; vertinti pratybų dalyvius, rengti ataskaitas apie vestas pratybas.

Vadovėlis turi duoti visiems krašto apsaugos sistemos vadams ir instruktoriams karinės pedagogikos žinių pagrindus bei pagelbėti jiems organizuojant ir vedant karių ir padalinių kovinį rengimą; nustatyti bendrą karinės didaktikos ir metodikos terminologiją bei sąvokas, priimtinas visai krašto apsaugos sistemai; padėti Lietuvos karo akademijos kariūnams ir klausytojams perprasti karių ir padalinių kovinio rengimo metodiką.

## Struktūra

Vadovėlių sudaro keturios dalys.

**I dalis. Pedagoginiai karių ugdymo pagrindai.** 1-ajame skyriuje „Pagrindinės pedagogikos sąvokos“ nagrinėjamos pagrindinės bendrosios pedagogikos ir didaktikos sąvokos, karinės pedagogikos ir didaktikos ypatumai. 2-ajame skyriuje „Kario kaip ugdytinio charakteristika“ plačiau aiškinamos žmogaus fizinės, psichinės ir socialinės savybės, pradinės privalomosios karo tarnybos karių ypatybės, karių pažinimo metodai. 3-ajame skyriuje „Instruktorius kaip ugdytojo charakteristika“ detalai nagrinėjamos pedagogo (instruktorius) savybės ir jų reikalavimai, instruktorius autoriteto anatomija.

**II dalis. Mokymo procesas.** 4-ajame skyriuje „Mokymo proceso struktūra“ aptariamas mokymo procesas ir jo elementai bei fazės, tokios mokymo sąvokos, kaip žinios, mokėjimai, įgūdžiai ir požiūris. 5-ajame skyriuje „Motorizuotųjų pėstininkų kovinio rengimo tikslas ir uždaviniai“ pateikiamas motorizuotųjų pėstininkų kovinio rengimo tikslas, uždaviniai, struktūra ir programa. 6-asis skyrius „Karių mokymo principai“ skirtas bendriesiems karių mokymo princi-

pams, nuodugniau nagrinėjami specifiniai karių mokymo principai. 7-asis skyrius „Karių mokymo organizavimo formos ir būdai” skirtas pratyboms, pamokai, taktiniams mokymams ir kitoms mokymo organizavimo formoms, taip pat aptariami mokymo organizavimo būdai – padalinio, grupinis ir individualus karių mokymas bei mokymas poromis. 8-ajame skyriuje „Karių mokymo metodai” nagrinėjama mokymo metodų klasifikacija, loginiai, žodiniai, vaizdiniai ir praktiniai mokymo metodai, karių savarankiškas darbas. 9-ajame skyriuje „Mokymo priemonės” nagrinėjamos etatinės ir pagalbinės mokymo priemonės.

**III dalis. Vadovavimas mokymui.** Ši dalis skirta vadybinėms instruktoriaus funkcijoms. 10-ajame skyriuje „Mokymo planavimas” detaliai aptariamas mokymo ir auklėjimo tikslų nustatymas ir aprašymas, mokymo laiko, vietos, priemonių ir kitų mokymo proceso elementų planavimas. 11-asis skyrius „Vadovavimas mokymo grupei” skirtas instruktoriaus vadybiniam darbui per pratybas – mokymo aplinkos ir motyvacijos sukūrimas, karių drausminimas ir skatinimas. 12-ajame skyriuje „Mokymo kontrolė” gvildenami mokymo kontrolės uždaviniai ir formos, standartinių testų sudarymas, karių kovinio rengimo vertinimas.

**IV dalis. Kario ugdymas per pratybas.** 13-asis skyrius „Pratybų rengimas” skirtas instruktoriaus pasirengimui pratyboms, karių, padėjėjų rengimui, mokymo vietos ir priemonių ruošimui. 14-ajame skyriuje „Pratybų vedimas” aptariami mokymo modeliai, mokymo technika ir vadovavimas mokant karius, karių auklėjimas per pratybas. 15-ajame skyriuje „Bendravimo priemonės” aptariamas bendravimo menas, verbalinės ir neverbalinės bendravimo priemonės.

## Medžiagos dėstymas

Knygos tekstui būdingos tokios ypatybės, padedančios skaitytojams geriau suprasti kiekvienos dalies ir skyriaus medžiagą:

*Dalių planas.* Kiekvienos dalies pradžioje yra planas, kurį sudaro skyrių pavadinimai.

Knygos dalių įžangose aptariami svarbiausi tos dalies dalykai, pateikiama trumpa dalies apžvalga.

*Skyrių planai.* Kiekvieno skyriaus pradžioje yra planas, kurį sudaro svarbiausių poskyrių pavadinimai. Iš šių planų galime iš anksto sužinoti skyriaus turinį.

---

*Skyrių apžvalgos.* Skyrių apžvalgose supažindiname su svarbiausiais kiekvieno skyriaus dalykais.

*Skyriuje* pateikiamos citatos turi numerius, kurie atitinka skyriaus literatūros sąrašo eilės numerį.

*Skyriaus užduotys* padeda kariūnams ir klausytojams pasitikrinti, kaip suprato kiekvieną skyrių, jose duodamos savarankiškų darbų užduotys.

*Skyriaus literatūros sąrašas.* Šiame sąrašė išvardijame pagrindinius šaltinius, kuriais rėmėmės rengdami knygą. Šis sąrašas labai padės tolesnėms instruktorių ir vadų studijoms.

*Dalykinė rodyklė.* Knygos gale abėcėlės tvarka pateikta svarbiausių sąvokų, pasitaikančių tekste, rodyklė.

## **Padėka**

Už patarimus ir paramą rengiant vadovėlį nuoširdžiai dėkoju prof. habil. dr. L. Jovaišai, prof., dr. K. Miškiniui, plk. J. Norgėlai, plk. A. Vaičeliūnui, doc. P. Jankauskui, plk. lt. L. Sabaliauskui, doc. N. Janulaitienei, doc. A. Malovikui, vyr. lt. R. Kazlauskaitei-Markelienei, plk. lt. K. Kuršeliui, plk. J. V. Žukui, plk. lt. Č. Šlėgaičiui, mjr. P. Milašiui, kalbininkei J. Budreikienei.

Būsiu dėkingas už pastabas ir siūlymus, jų laikiu šiuo adresu: Vadybos katedra, LKA, Šilo 5A, LT-2055 Vilnius.

Autorius

# TURINYS

<b>Pratarmė</b> .....	3
<b>PIRMOJI DALIS. PEDAGOGINIAI KARIŲ UGDYMO</b>	
<b>PAGRINDAI</b> .....	11
<b>1 skyrius.</b> Pagrindinės pedagogikos sąvokos .....	13
<b>2 skyrius.</b> Kario kaip ugdytinio charakteristika .....	22
2.1. Pažinti karį .....	23
2.2. Žmogaus socialumas, fizinės ir psichinės savybės .....	24
2.3. Privalomosios pradinės karo tarnybos karių ypatybės .....	32
2.4. Karių pažinimo metodai .....	38
<b>3 skyrius.</b> Instruktoriaus kaip ugdytojo charakteristika .....	44
3.1. Bendrosios pedagogo savybės .....	45
3.2. Profesinės pedagogo savybės .....	50
3.3. Instruktoriaus autoritetas .....	55
3.4. Instruktoriaus pedagoginė kompetencija .....	58
<b>ANTROJI DALIS. MOKYMO PROCESAS</b> .....	66
<b>4 skyrius.</b> Mokymo proceso struktūra .....	68
4.1. Bendrieji teiginiai .....	69
4.2. Pažinimo proceso pagrindai. Atmintis. Dėmesys .....	70
4.3. Mokymo proceso struktūra ir fazės .....	76
4.4. Mokymasis .....	84
4.5. Mokymas – kovinis rengimas .....	97
<b>5 skyrius.</b> Motorizuotųjų pėstininkų kovinio rengimo tikslas ir uždaviniai .....	109
5.1. Kovinio rengimo tikslai, uždaviniai ir struktūra .....	109
5.2. Motorizuotųjų pėstininkų kovinio rengimo programa .....	113
<b>6 skyrius.</b> Karių mokymo principai .....	117
6.1. Bendrieji mokymo principai .....	118
6.2. Specifiniai karių mokymo principai .....	129
6.3. Danų karių mokymo organizavimo principai .....	133
<b>7 skyrius.</b> Karių mokymo organizavimo formos ir būdai .....	139
7.1. Mokymo organizavimo formos .....	140
7.2. Mokymo organizavimo būdai .....	148



---

<b>8 skyrius.</b>	Karių mokymo metodai .....	152
	8.1. Mokymo metodų klasifikacija .....	153
	8.2. Loginiai mokymo metodai .....	154
	8.3. Žodiniai mokymo metodai .....	157
	8.4. Vaizdiniai mokymo metodai .....	162
	8.5. Praktiniai mokymo metodai .....	164
	8.6. Savarankiškas darbas .....	172
	8.7. Mokymo metodų pasirinkimas .....	173
<b>9 skyrius.</b>	Mokymo priemonės .....	178
	9.1. Etatinės mokymo priemonės .....	178
	9.2. Pagalbinės mokymo priemonės .....	179
<b>TREČIOJI DALIS. VADOVAVIMAS MOKYMU</b>	.....	187
<b>10 skyrius.</b>	Mokymo planavimas .....	189
	10.1. Bendrieji teiginiai .....	190
	10.2. Kovinio rengimo programos nagrinėjimas .....	191
	10.3. Mokymo ir auklėjimo tikslo nustatymas bei aprašymas..	193
	10.4. Mokymo turinio, organizavimo formos ir modelio pasirinkimas .....	199
	10.5. Mokymo laiko, vietos ir priemonių planavimas .....	202
	10.6. Mokymo rengimo planavimas .....	210
	10.7. Pratybų planavimo kompleksinis pavyzdys .....	211
<b>11 skyrius.</b>	Vadovavimas mokymo grupei .....	217
	11.1. Vadovavimo formos. Humaniškasis vadovavimas .....	218
	11.2. Vadovavimas mokymo grupei .....	223
	11.3. Mokymo aplinka .....	228
	11.4. Mokymosi motyvacija .....	230
<b>12 skyrius.</b>	Mokymo kontrolė .....	238
	12.1. Mokymo kontrolės uždaviniai, formos ir principai .....	239
	12.2. Mokymo rezultatų tikrinimas ir vertinimas .....	243
	12.3. Mokymo rezultatų tikrinimo metodai .....	246
	12.4. Testų sudarymas ir naudojimas .....	248
	12.5. Karių kovinio rengimo vertinimas .....	261
	12.6. Pratybų tikrinimas ir vertinimas .....	265

---

<b>KETVIRTOJI DALIS. KARIO UGDYMAS PER PRATYBAS .....</b>	<b>273</b>
<b>13 skyrius. Pratybų rengimas .....</b>	<b>275</b>
13.1. Pratybų rengimo principai .....	276
13.2. Asmeninis instruktoriaus pasirengimas .....	278
13.3. Pratybų plano rašymas .....	285
13.4. Seržantų ir padėjėjų rengimas .....	288
13.5. Karių rengimas .....	289
12.6. Mokymo priemonių ir mokymo vietos ruošimas .....	290
<b>14 skyrius. Pratybų vedimas .....</b>	<b>294</b>
14.1. Pratybų vedimo principai .....	295
14.2. Vadovavimas mokant .....	297
14.3. Mokymo modeliai .....	299
14.3.1. Pasakojimo modelis .....	300
14.3.2. Pokalbio modelis .....	305
14.3.3. Pratimų modelis .....	312
14.3.4. Treniruotės modelis .....	317
14.3.5. Grupinio darbo modelis .....	319
14.3.6. Mišrusis modelis .....	321
14.4. Mokymo menas (technika) .....	322
14.5. Bendravimas ir bendradarbiavimas .....	323
14.6. Karių auklėjimas koviniame rengime .....	324
<b>15 skyrius. Bendravimo priemonės .....</b>	<b>331</b>
15.1. Bendravimo funkcijos .....	332
15.2. Kalba ir kalbėjimas .....	333
15.3. Klausymasis .....	344
15.4. Humoras – svarbi bendravimo priemonė .....	350
15.5. Pedagoginio poveikio būdai .....	352
15.6. Neverbalinis bendravimas .....	359
15.7. Bendravimo ypatumai .....	371
<b>Dalykinė rodyklė .....</b>	<b>378</b>

**PIRMOJI DALIS**

**PEDAGOGINIAI KARIŲ  
UGDYMO PAGRINDAI**

**1**

Pagrindinės pedagogikos sąvokos

**2**

Kario kaip ugdytinio charakteristika

**3**

Instruktoriaus kaip ugdytojo charakteristika

Turbūt nereikia įrodinėti, kad sėkmingas moksleivių, studentų, karių mokymas priklauso nuo veiksmingai dirbančių mokytojų, dėstytojų, instruktorių ir vadų. Betgi nuo ko priklauso veiksmingas mokytojų darbas?

Atsakymą į šį klausimą randame JAV pedagogikos profesoriaus Richardo I. Arends (Richard I. Arends) teiginiuose apie tai, kad veiksmingai dirbantys mokytojai turi turėti „**žinių pagrindus** apie mokymą ir mokymąsi”<sup>1</sup>, kurių sudaro: mokomųjų dalykų žinios, žinios apie mokinius ir jų savybes, **bendrosios pedagogikos žinios**, su mokymu susijusių aplinkybių ir mokymo programos išmanymas, ugdymo galutinių tikslų supratimas.

Dar 1929 m. LR kariuomenės plk. P. Tarasenka rašė, kad visi kariuomenės vienetų vadai turi išmanyti bendrosios pedagogikos pagrindus, kuriais remiantis turi būti tvarkomas kovinis rengimas. Kalbėdamas apie tai, kad „bendroji pedagogika (...) idealu laiko mokytoją menininką”, o „tokių mokytojų (...) kariuomenėje gal ir visai nėra”, P. Tarasenka pabrėžia, „kad kiekvienas asmuo, vykdantis bendrus nurodymus pedagogiškam darbui, (...) gali sėkmingai atlikti įvairių dalykų mokytojo pareigas; tarp tokių mokytojų gali būti gerų ir kariškų dalykų mokytojų – instruktorių”<sup>2</sup>.

Šias mintis patvirtina šiuolaikiniai austrų kariniai pedagogai Germanas Jungas (Hermann Jung) ir Heincas Florianas (Heinz Florian): „... kovinis rengimas ir auklėjimas ginkluotosiose pajėgose taip pat yra bendrosios pedagogikos, kuriai galioja bendrieji pedagogikos dėsniai, dalis”<sup>3</sup>.

Šioje knygos dalyje aptariamos pagrindinės bendrosios pedagogikos sąvokos, karinės pedagogikos ir didaktikos ypatumai – šiems klausimams skirtas pirmasis skyrius.

Antrajame ir trečiajame skyriuose detalai nagrinėjamos ugdytinio (kario) ir ugdytojo (instruktoriaus) savybės ir reikalavimai jiems.

---

<sup>1</sup>Arends R. I. Mokomės mokyti. – V., 1998. – P. 26.

<sup>2</sup>Tarasenka P. Kovotojo mokymas. – V., 1999. – P. 49-50.

<sup>3</sup>Jung H., Florian H. Grundlagen der Militärpädagogik. – Frankfurt am Main, 1994. – P. 3.

# 1 SKYRIUS

## Pagrindinės pedagogikos sąvokos

Edukologija,  
pedagogika, didaktika  
Karinė pedagogika  
(didaktika, metodika)  
Pedagogikos sąvokos  
Ugdymas Saviugda  
Auginimas Švietimas  
Mokymas Mokslini-  
mas Lavinimas  
Auklėjimas  
Formavimas

### APŽVALGA

Kadangi kiekvienas instruktorius turi išmanyti bendrosios pedagogikos pagrindus, pradedame mūsų studijas nuo pagrindinių pedagogikos sąvokų nagrinėjimo. Šiame skyriuje aptariamos edukologijos, didaktikos ir metodikos sąvokos; karinės pedagogikos, karinės didaktikos ir karinės metodikos ypatumai. Pagrindinis dėmesys sutelkiamas ugdymo ir su juo susijusioms mokymo, lavinimo, auklėjimo ir formavimo sąvokoms.

### **Edukologija** **Pedagogika** **Didaktika**

Pedagogikos terminas sudarytas iš dviejų senosios graikų kalbos žodžių: *pais*, *paidos* – vaikas ir *aigen* – vesti. Graikų kalboje *paidagogike* – ugdymas – žmogaus ugdymo mokslas. Pedagogikos mokslo ribos nuolat kito. Pradžioje pedagogika buvo vadinama mokslu apie ugdymą. Vėliau – mokslu apie jaunosios kartos ugdymą. Įsitikinus, kad žmogų reikia ugdyti visą gyvenimą, pedagogiką imta vadinti mokslu apie žmogaus ugdymą. Dabar labiau paplitęs edukologijos terminas.

**Edukologija** (lot. *educato* – švietimas, gr. *logos* – mokslas) – **žmogaus ugdymo ir saviugdos per visą jo gyvenimą bei švietimo sistemų organizavimo mokslas** (12, 10-11 p.).

**Pedagogika – edukologijos dalis – augančios kartos ugdymo mokslas.** Pedagogikos subjektas yra ugdytinis – vaikas, jaunuolis; pedagogikos objektas – ugdymo procesas. Pedagogika tiria: a) ugdytojų veiklą (ugdymo tikslus, uždavinius, turinį, priemones, būdus, metodus ir formas), b) dėl tų veiksmų vykstančius pokyčius ugdytiniuose ir c) remdamasi tyrimų išvadomis, kuria naujus pedagoginių veiksmų modelius.

**Didaktika** (gr. *didasco* – mokau) – **bendrosios pedagogikos dalis – mokymo ir mokymosi mokslas.** Didaktika visapusiškai nagrinėja mokymo procesą: mokymo tikslus, turinį, struktūrą, organizavimą; mokymo principus, formas, metodus, būdus. Kitaip tariant, didaktika gvildena keturias esmines

mokymo problemas – mokymo tikslą, mokymo (didaktinius) principus, mokymo turinį (t.y. *ko mokyti*) ir mokymo organizavimą (t.y. *kaip mokyti*).

**Metodika – atskiro mokomojo dalyko didaktika, t.y. mokslas apie to mokomojo dalyko tikslus, turinį, metodus bei organizavimo formas.** Kiek yra mokomųjų dalykų, tiek yra ir jų dėstymo metodikų.

**Karinė pedagogika (didaktika, metodika)**

**Karinė pedagogika yra bendrosios pedagogikos sudėtinė dalis** su visais bendrajai pedagogikai būdingais mokymo ir auklėjimo principais, metodais, būdais, formomis ir pan. „*Vargu ar visuomenėje yra tokia sritis, kuri nebūtų susijusi su pedagogika. Todėl kovinis rengimas ir auklėjimas ginkluotosiose pajėgose taip pat yra bendrosios pedagogikos dalis, kurioje galioja bendrieji pedagogikos dėsniai*” (7, 12 p.).

Danų kariniai pedagogai teigia, kad „*karinė pedagogika iš esmės nesiskiria nuo bendrosios pedagogikos, tačiau ji turi tam tikrų specifinių bruožų, tarp kurių svarbiausieji yra šie:*

1. *Koviniu rengimu siekiama sukurti tokius dalinius, kurie galėtų veiksmingai panaudoti fizinę jėgą vadovybės politinėms užduotims vykdyti. Norint tai įgyvendinti, reikia, kad kariai įgytų tam tikrų žinių ir įgūdžių bei susiformuotų tam tikrą požiūrį, laikytųsi kovos etikos normų ir būtų lojalūs.*

2. *Užduotis kariniai daliniai turi išmokti spręsti patirdami didžiausią krūvį, kuris būna mūšio lauke.*

3. *Paprastai dirbama su daliniais, kuriuos reikia išmokyti vykdyti užduotis.*

4. *Koviniame rengime dalyvaujantys kariai yra suaugę žmonės.*

5. *Kovinio rengimo vadovai (vadai ir instruktoriai) paprastai, be savo pedagoginių užduočių, atlieka ir kitas funkcijas. Jie gali būti taktiniai (padalinių ir dalinių vadai) arba administracijos (štabu, tarnybų ir pan.) vadovai”* (8, 7 p.).

Kaip civilinis gyvenimas skiriasi nuo karinio, taip ir bendroji pedagogika skiriasi nuo karinės pedagogikos. Štai kaip mato šiuos pagrindinius skirtumus Rudolfas Šteigeris:

„**Pirma:** *civilinius mokymo kursus galima (...) laisvai pasirinkti ir prireikus pakeisti, o karinis rengimas (...) yra visuotinė karo prievolė. Yra neišvengiama, kad karinis rengimas daugeliui (...) karių yra pareiga, o kai kuriems iš jų – prievarta.*

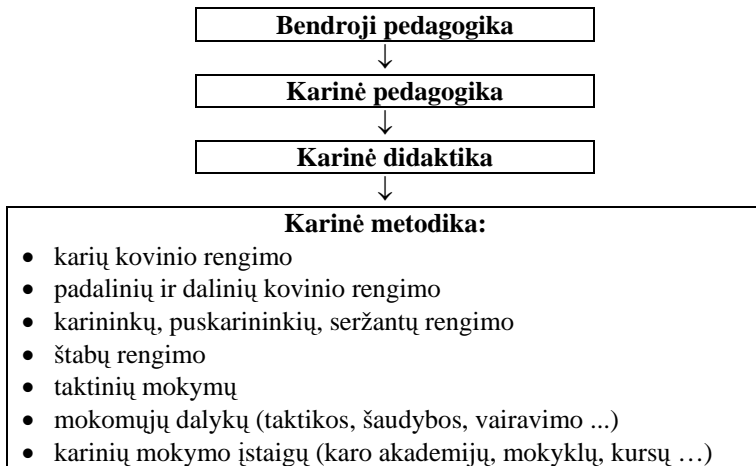
**Antra:** *iš kiekvieno civilinio mokymo jauni žmonės teisėtai tikisi, kad jis duos naudos. (...) Nors suprantama, kad karinio rengimo metu galima daug išmokti ir gauti naudos, asmeninė nauda yra antrame plane ir dažnai išryškėja tik vėliau.*

**Trečia:** *kiekvieno mokymo perspektyva panaudoti tai, kas išmokta, yra stiprus motyvas. (...) Karinis rengimas vedamas tikintis, kad jo nereikės*

panaudoti. (...) Kiekvienas kareivis mokosi tikėdamasis, kad jam nebus reikalinga tai, ką išmoko” (10, 56 p.).

Apibendrinant galima pasakyti, kad „*karinė pedagogika – mokslas apie jaunuolių karinį rengimą ir vadovavimą jiems karinėje srityje. Šis mokslas aprėpia ne tik kiekvieną individą, bet ir visus žmonių tarpusavio santykius kariniame socialiniame kontekste*” (10, 8 p.).

Kaip didaktika yra sudėtinė pedagogikos dalis, taip ir karinė didaktika – sudėtinė karinės pedagogikos dalis. Bendrosios pedagogikos, karinės pedagogikos, karinės didaktikos ir karinės metodikos ryšys pavaizduotas 1 pav.



1 pav. Pedagogikos ir karinės pedagogikos, didaktikos bei metodikos ryšys

**Pedagogikos sąvokos** Skiriamos šios pedagogikos sąvokos: **kategorijos** – ugdymas, švietimas, mokymas, lavinimas, auklėjimas, formavimas; **pagrindinės sąvokos** – veikla, bendravimas, sąveika, branda, pėrėmimas, išmokimas, lavėjimas, aplinka, pedagogas, ugdytinis, asmenybė, ugdytojas, žmogus; **bendrosios sąvokos** – visos kitos. Pedagogikos sąvoka, išreikšta žodžiu, tampa pedagogikos terminu.

**Ugdymas** Pagrindinė pedagogikos sąvoka – **ugdymas – asmenybę kuriantis žmonių bendravimas su aplinka (gamtiniais veiksniais) bei žmonijos kultūros vertybėmis (socialiniais veiksniais)**. Žodis „ugdymas“ turi vieną požymį – kelti ūgį, t.y. auginti, kad bręstų, didėtų, plėtotųsi. Todėl ugdymas yra bendriausia pedagogikos kategorija (nes yra tik vienas požymis).

Ugdymas apibrėžtinamas kaip ugdytojo (instruktoriaus) ir ugdytinio (kario) pedagoginė, t.y. turinti tikslą, sąveika. Šios sąveikos apimtis didelė; ji apima (2 pav.) auginimą, švietimą, mokymą, mokslinimą, lavinimą, auklėjimą, formavimą. Tarp šių sąvokų yra glaudus ryšys – jos viena kitą papildo, o susijusios teikia kažką nauja: kalbama apie auklėjamąjį mokymą, lavinamąjį mokymą ir lavinamąjį auklėjimą. Ugdymo sąvokos taip pat turi funkcinį ryšį: švietimas realizuojamas mokymu; mokymo paskirtis ne tik išmokyti, bet ir lavinti, auklėti; auklėjimo paskirtis ne tik perteikti ugdytiniams kultūros vertybes, bet pagal jas formuoti ir jų elgesį, asmenybę. Taigi ugdymo funkcijas galima taip pavaizduoti: auginimas → švietimas → mokymas → mokslinimas → lavinimas → auklėjimas → formavimas.

Ugdymo rezultatai priklauso nuo ugdytojų veiklos, ugdytinių pastangų ir aplinkos įtakos. **Jeigu aplinkos veiksniai labai prieštaringi ugdymui, kyla daug sunkumų ir nesėkmių.** Pavyzdžiui, tokius sunkumus gali sukelti neigiamas požiūris visuomenėje į kariuomenę ir karo tarnybą.

Ugdymas – plati pedagoginė sąvoka, aprėpianti ugdytojo ir ugdytinio veiklą. Ugdymo dalinės (siauresnės) sąvokos yra šios: ugdytinio veikloje – saviugda, savišvieta ir saviaukla, ugdytojo veikloje – auginimas, švietimas, mokymas, mokslinimas, lavinimas, auklėjimas, formavimas.

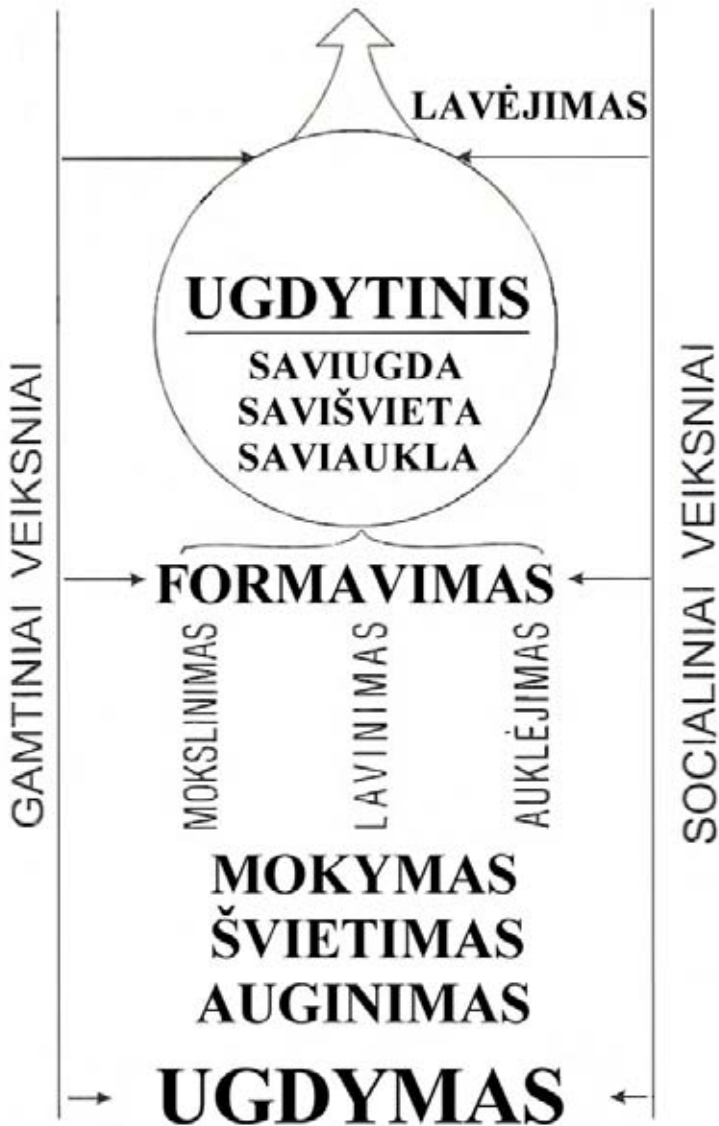
Ugdymo dalinės sąvokos **ugdytinio veikloje:**

**Saviugda – savęs ugdymas, ugdymasis.** Saviugda aprėpia dvi – savišvietos ir saviauklos – sąvokas.

**Savišvieta – savarankiška veikla, siekiant žinių, mokėjimų, įgūdžių.** Naudojamosi įvairiais būdais: skaitoma mokslinė ar mokslinė populiarioji literatūra, lankomos bibliotekos, viešos paskaitos ir pan.

**Saviaukla – sąmoningas žmogaus poveikis sau pačiam, siekiant atsikratyti neigiamų savybių ir susiformuoti geresnių.** Saviaukla – geriausias tobulinimosi būdas. Saviauklos būdai: kito asmens elgesio būdų nekritiškas perėmimas; savistaba ir savikritika; savivalda ir savitvarda; įsipareigojimai, savitaskaita; savidrausmė (įsakymas sau, nurodymas sau, prisivertimas); savi-įtaiga. Pedagoginis vadovavimas saviauklai prasideda nuo ugdytojo pasirengimo vadovauti (ugdytinių pažinimo, saviauklos tikslų, turinio ir metodų numatymo).





2 pav. Pedagogikos sąvokos (pagal V. Jakavičių, A. Jušką, 2, 13 p.)

Dalinės ugdymo sąvokos **ugdytojo** veikloje:

**Auginimas – šeimos ir mokyklos veikla, sudaranti materialines ir dvasines sąlygas augančiai kartai bręsti.** Auginimo funkcijos: slauga, maitinimas, priežiūra, aprūpinimas būtinais reikmenimis, įvairūs pamokymai. Auginimas nutrūksta žmogui subrendus. Auginimo požymius randame ir privalomojoje karo tarnyboje, kur valstybė visapusiškai aprūpina šauktinius karius, o vadai ir instruktoriai privalo jais rūpintis, prižiūrėti ir „pamokyti“ (kai reikia).

**Švietimas – ugdymo funkcija, tenkinanti individo ir visuomenės informacinius poreikius.** Pagrindinės švietimo funkcijos – mokymas ir lavinimas.

**Mokymas – vadovavimas mokymuisi, t.y. tikslinga, nuosekli ir aktuali ugdytojo ir ugdytinio veikla, stimuliuojanti ir organizuojanti ugdytinių pažintinę ir praktinę veiklą.** Mokymas vyksta tiesiogiai ugdytojui (instruktoriui) bendraujant su ugdytiniais (kariais), pavyzdžiui, per pratybas, arba tarpiškai – naudojantis knygomis ir kitomis mokymo priemonėmis. Mokymą papildo savišvieta.

**Mokslinimas – švietimo, mokymo tikslas, o rezultatas – išmokslinimas: žinojimas, mokėjimas, įgudimas.** Mokslinimas remiasi žmogaus aktyvumu ir savarankišku darbu.

**Lavinimas – fizinių, psichinių, praktinių mokėjimų ir gebėjimų plėtojimas bei tobulinimas.** Fiziškai lavindami siekiame, kad žmogus išaugtų sveikas, tvirtas, gražus. Skatindami žmogaus psichinį tobulėjimą, laviname jo protą, sugebėjimus, jausmus, valią, charakterį. Plėtodami ir tobulindami žmogaus įgūdžius, laviname jo gebėjimus praktiškai panaudoti įgytas žinias. Lavinimas yra mokymo funkcija.

**Auklėjimas – skatinimas pageidaujama linkme formuotis žmogaus pažiūroms ir elgsenai.** Auklėjant formuojami žmogaus santykiai su aplinka, žmonėmis, darbu, daiktais ir savimi. Auklėdami taip pat laviname protą, jausmus, valią, charakterį. Auklėjimą papildo saviaukla.

**Formavimas – ugdymo funkcija, kuri keičia žmogaus asmenybės ar jos atskirų savybių bei psichologinių procesų kokybę.** Kokybės tobulinimas vyksta gilinant, plėtojant, brandinant, miklinant, prusinant, ką nors gerinant. R. Šteigeris rašo: „*Dauguma dvidešimtmečių karių yra dviguboje triguboje pereinamoje fazėje, būtent: nuo jaunuolio iki vyro; nuo civilio iki kareivio, o keletą savaičių vėliau – nuo pavaldinio iki viršininko*“ (10, 27 p.). Tai reiškia, kad per tam tikrą (dažniausiai labai trumpą) laiką turi susiformuoti (būti suformuotas) iš jaunuolio vyras, iš civilio – kareivis, o iš kai kurių kareivių (tų, kurie tęs mokslus puskarininkių mokykloje) – viršininkas – seržantas.

Švietimo, mokymo ir mokslinimo, lavinimo ir auklėjimo sąvokos dažnai susipina: šviečiame dažniausiai mokydami, o mokydami laviname ir auklėjame.

Kai labiau pabrėžiame mokslinimą, sakome mokyti, o pabrėždami lavinamuosius tikslus, sakome lavinti (kūną, protą, jausmus, valią, charakterį). O kai akcentuojame auklėjimą, sakome auklėti (doroviškai, estetiškai, tautiškai, religiškai).

Per pratybas ir kitoje mokomojoje veikloje mokome, laviname, auklėjame, kiekvienu konkrečiu atveju labiau išskirdami mokslinimo, lavinimo arba auklėjimo tikslus.

## SANTRAUKA

- **Edukologija** – žmogaus permanentinio (nenutrūkstamo) ugdymo mokslas.
- **Pedagogika** – edukologijos dalis – augančios kartos ugdymo mokslas.
- **Didaktika** – bendrosios pedagogikos mokslas – mokymo mokslas. Nagrinėja keturias mokymo problemas: 1. mokymo tikslą, 2. mokymo principus, 3. mokymo turinį (ko mokyti) ir 4. mokymo organizavimą (kaip mokyti).
- **Metodika** – mokslas apie atskiro mokomojo dalyko mokymo tikslus, turinį, metodus bei organizavimo formas. Kiek yra mokomųjų dalykų, tiek yra ir jų mokymo metodikų.
- **Karinė pedagogika** – bendrosios pedagogikos sudėtinė dalis – mokslas apie jaunuolių karinį rengimą ir vadovavimą jiems karinėje srityje.
- **Karinė didaktika** – karinės pedagogikos sudėtinė dalis – karių mokymo mokslas.
- **Karinė metodika** – karinės didaktikos sudėtinė dalis – mokslas apie įvairių karinių struktūrų, karių kategorijų ir kovinio rengimo dalykų mokymo ypatumus. Yra karių, vadų, padalinių ir dalinių, štabų, karinių mokymo įstaigų, atskirų kovinio rengimo dalykų, taktinių mokymų ir kt. metodikos.
- **Pedagogikos kategorijos:** ugdymas, švietimas, mokymas, lavinimas, auklėjimas, formavimas.
- **Pagrindinės pedagogikos sąvokos:** žmogus, asmenybė, ugdytinis, ugdytojas, pedagogas, aplinka, veikla, bendravimas, sąveika, branda, perėmimas, išmokimas, lavėjimas.
- **Ugdymas** – bendriausia pedagogikos kategorija (turi tik vieną požymį – kelti ūgį) – asmenybę kuriantis žmonių bendravimas su aplinka bei žmonijos kultūros vertybėmis.
- **Ugdytinis** – pedagoginio veikimo objektas ir subjektas. Į ugdytinio sąvoką kariuomenėje įeina kareivis, kariūnas, seržantas, puskarininkis, karininkas. Visi jie – ugdytiniai, bet skiriasi savo amžiumi, išsimokslinimu, išsiauklėjimu, tarnybine ir gyvenimo patirtimi.

- **Ugdytojas** – asmuo, vykdamas ugdymo uždavinius (kariuomenėje – tai visi vadai ir instruktoriai).
- **Švietimas** – ugdymo funkcija, tenkinanti individo ir visuomenės informacinius poreikius. Pagrindinės švietimo funkcijos – mokymas ir lavinimas.
- **Mokymas** – vadovavimas mokymuisi, t.y. tikslinga, nuosekli ir aktuali ugdytojo ir ugdytinio veikla, stimuliuojanti ir organizuojanti ugdytinių pažintinę ir praktinę veiklą. Karių mokymas gali būti apibrėžtas, kaip organizuotas instruktoriaus ir karių bendradarbiavimas, kuris padeda kariams pasiekti keliamus tikslus.
- **Lavinimas** – fizinių, psichinių, praktinių mokėjimų ir gebėjimų plėtojimas bei tobulinimas. Lavinant lavėjama. Iš čia lavinimo funkcijos: 1. mokėjimų ir įgūdžių plėtojimas; 2. intelektinių ir praktinių sugebėjimų, kūrybiškumo ugdymas.
- **Formavimas** – ugdymo funkcija, kuri keičia žmogaus asmenybės ar jos atskirų savybių bei psichologinių procesų kokybę. Kokybės tobulinimas vyksta gilinant, plėtojant, brandinant, miklinant, prusinant, ką nors gerinant. Kariuomenėje iš jaunuolio turi būti suformuotas vyras, iš civilio – kareivis, o iš kai kurių kareivių – seržantas arba puskarininkis (iš kariūno – karininkas).
- **Saviugda** – savęs ugdymas, ugdymasis. Pagrindinės saviugdų funkcijos – savišvieta ir saviaukla.
- **Savišvieta** – savarankiškas švietimasis siekiant žinių, mokėjimų, įgūdžių (skaitoma įvairi literatūra, lankomos bibliotekos, paskaitos, žiūrimos televizijos ir klausomos radijo laidos, dalyvaujama sportinėje veikloje ir pan.).
- **Saviaukla** – savęs auklėjimas; žmogaus būdas susiformuoja kaip auklėjimo ir saviauklos rezultatas.

## UŽDUOTYS

1. Apibrėžkite sąvokas: pedagogas, edukologas. Ką jie turi bendra ir kuo skiriasi?
2. Apibrėžkite sąvokas: edukologija, pedagogika, didaktika, karinė pedagogika, karinė metodika.
3. Paaiškinkite, ką turi bendra ir kuo skiriasi bendroji ir karinė pedagogika?
4. Apibūdinkite svarbiausius karinės pedagogikos ypatumus.
5. Paaiškinkite, kodėl instruktorius turi žinoti bendrosios pedagogikos ir didaktikos pagrindus?

6. Paaiškinkite, kokios yra privalomosios pradinės karo tarnybos kareivio auginimo, švietimo, mokymo, lavinimo, auklėjimo ir formavimo funkcijos? Pateikite pavyzdžių.

7. Paaiškinkite, koks yra ryšys tarp karių mokymo ir auklėjimo?

8. Paaiškinkite sąvokas: „mokyti auklėjant“, „auklėti mokant“.

9. Paaiškinkite, kaip iš ugdymo pozicijų galima charakterizuoti teiginį, kad „dauguma dvidešimtmečių karių yra dviguboje triguboje pereinamoje fazėje, būtent: nuo jaunuolio iki vyro; nuo civilio iki kareivio ir (...) nuo pavaldinio iki viršininko“.

## LITERATŪRA

1. Bitinas B. Bendrosios pedagogikos pagrindai. – V., 1990. – P. 4-17, 61-75.
2. Jakavičius V., Juška A. Mokyklos pedagogika. – K., 1996. – P. 5-16, 107-110.
3. Jovaiša L. Edukologijos pradmenys. – V., 1994. – P. 6-15.
4. Jovaiša L. Pedagogikos terminai. – K., 1993. – P. 21-22, 28, 42-43, 108-109, 124, 144, 161-167, 204, 206, 209-210, 225, 232, 237-238, 245-247.
5. Jovaiša L., Vaitkevičius J. Pedagogikos pagrindai. 1 T. – K. 1987. – P. 7-16.
6. Jovaiša L., Vaitkevičius J. Pedagogikos pagrindai. 2 T. – K. 1989. – P. 7-11.
7. Jung H., Florian H. Grundlagen der Militärpädagogik. – Frankfurt am Main, 1994. – P. 12.
8. Pedagoginiai karių mokymo principai. – V., 2000. – P. 6-7, 102, 104.
9. Rajeckas V. Mokymo organizavimas. – K., 1999. – P. 6-40.
10. Steiger R., Zwygart U. Karinė pedagogika. – V., 1999. – P. 8, 21-23, 27-29.
11. Šalkauskis S. Rinktiniai raštai // Pedagoginės studijos. – Kn. 1 – K., 1992. – P. 1-26, 53-133.
12. Švietimo vadybos įvadas. – K., 1996.
13. Tarasenko P. Kovotojo mokymas. – V., 1998. – P. 13-14, 49-50, 87-88.

## 2 SKYRIUS

# Kario kaip ugdytinio charakteristika

### Pažinti karį

#### Žmogaus socialumas, fizinės ir psichinės savybės

Fizinės savybės

Psichinės savybės

Psichiniai procesai

Psichinės būsenos

Temperamentas

Charakteris Gabumai ir

sugebėjimai Intelektas

Socialumas

#### Privalomosios pradinės karo tarnybos karių ypatybės

Fizinis lavinimasis Veikla

Bendravimas ir santykiai

Jaunuoliai karo tarnyboje

Darbas su sunkiais

auklėjamais kariais

Reikalavimai šauktiniam kareiviui

#### Karių pažinimo metodai

Stebėjimas Eksperimentas

Testas Pokalbis Anke-

tavimas Veiklos tyrimo

rezultatai Sociometrija

### APŽVALGA

Ugdymo procese dalyvauja ugdytojas ir ugdytinis, t.y. instruktorius ir karys. Siekiant, kad ugdymas būtų veiksmingas, instruktorius turi gerai pažinti savo ugdytinius karius. Ir pažinti ne savo skyrių ar būrį (nors ir tai reikalinga), bet, svarbiausia, pažinti kiekvieną karį su jo teigiamosiomis ir neigiamosiomis savybėmis, mokėti pirmąsias puoselėti, o antrąsias slopinti visomis įmanomomis pedagoginėmis priemonėmis. Kiek yra sudėtingas žmogus, tiek yra sudėtingas ir jo pažinimas. Pirmiausia, reikia žinoti pažinimo objektą, t.y. žinoti bendrąsias žmogaus fizines ir psichines savybes. Žmogaus fizines savybes nagrinėja biologija, fiziologija, anatomija ir kt. mokslai, psichines savybes – psichologija. Pedagogikos objektas – ugdytinis su visomis jam būdingomis fizinėmis ir psichinėmis savybėmis. Norint pažinti karį, reikia suvokti jauno žmogaus fizinius ir psichinius ypatumus, jam būdingus temperamento, charakterio ir kitus bruožus. Antra, reikia įvaldyti ugdytinio

pažinimo mechanizmą, išmokti stebėti, analizuoti, apibendrinti, daryti išvadas. Ir pagaliau, reikia mokėti pasinaudoti pažinimo rezultatais, t.y. mokėti mokyti ir auklėti ne apskritai karį, o konkrečią nepakartojamą asmenybę.

Šiame skyriuje nagrinėjamos žmogaus fizinės ir psichinės savybės, jo socialinis vaidmuo. Nuodugniau aptariami temperamento ir charakterio tipai, gabumai ir sugebėjimai, intelektas. Specialus skyrelis skiriamas privalomosios pradinės karo tarnybos karių ir jų ugdymo ypatybėms. Detaliai aprašyti ir karių pažinimo metodai – stebėjimas, pokalbis, testavimas, veiklos tyrimai ir kt.

## 2.1. PAŽINTI KARI

Ugdymas vyksta bendraujant. Bendravimas įmanomas tik pažįstant vienas kitą, todėl bendravimo pradžioje žmonės vienas kitą tyrinėja. Pirmasis mokytojo uždavinys – pažinti savo mokinius. Ir instruktorius darbas turi prasidėti nuo karių pažinimo. Dar P. Tarasenka rašė, kad „*instruktorius turi žinoti kiekvieno kareivio proto ir fiziškas savybes. Kiekvienas žmogus turi ypatingų ypatybių, kurios leidžia jam pažinti kurį nors mokymo dalyką ypatingomis, vien tik jam taikomomis sąlygomis. Todėl kuriam nors dalykui pažinti vieni žmonės reikalauja daugiau laiko, o kiti mažiau*” (13, 56-57 p.).

Nepaprastai gilios mintys apie auklėtinio, kaip ugdymo objekto, pažinimą pateiktos Stasio Šalkauskio „Pedagoginėse studijose“: „*Nepažinus (...) auklėtinio prigimties, negalima žinoti, kaip su juo reikia apsieiti, kad jis galėtų būti prie tikslo vedamas*” (12, 134 p.); „*(...) kiekviename auklėtinyje gali būti neribotas skaičius įvairių įvairiausių ypatybių, su kuriomis auklėtojai noromis nenoromis tenka skaitytis ir jas šiaip ar taip derinti su ugdymo tikslais; (...) ugdomasis veikimas turi būti individualizuojamas pagal auklėtinių ypatybes*” (12, p. 135 p.); „*(...) auklėtojas turi gerai susipažinti su auklėtinio (...) psichologija, kad jis mokėtų daug suprasti, daug dovanoti, daug pakęsti, nenustodamas objektyvaus sprendimo*” (12, 141 p.); „*(...) [auklėtojas] stropiai turi (...) domėtis individualinėmis savo auklėtinių ypatybėmis. Ugdymo darbe jis turi kiekvieną auklėtinį studijuoti jo konkrečioje tikrovėje, kaip nepasikartojančią būtybę, kuriai joks pedagoginis šablonas negali visiškai pritikti*” (12, 186 p.). „*Pedagogas privalo išnaudoti tvirtas auklėtinių intelektualinio savitumo ypatybes ir stengtis atitaisyti silpnąsias. Pagal tai jis privalo kelti atitinkamų reikalavimų abiem atvejais. Šituo atžvilgiu svarbu pastatyti auklėtiniai į tokias sąlygas, kad gabesni iš jų neiprastų tingėti, o mažiau gabūs nekentėtų nuo nepakeliamos naštos*” (12, 195 p.). Ir pagaliau: „*Pedagogas privalo pažinti savo auklėtinį tarsi skulptorius medžiagą, iš kurios turi išlipdyti sumanytąjį paveikslą. Kaip dailininkas negali pasiekti savo tikslo, nežinodamas gerai savo medžiagos ypatybių, taip ir pedagogas nepajėgia iš savo auklėtinio padaryti tokio, koks šis privalo būti, nežinodamas to, koks jis yra*” (12, 196 p.).

Kaip instruktorius gali pažinti karį? Pirmą, reikia gerai žinoti bendras žmogaus fizines ir psichines savybes, jo socialumą; antra, reikia gerai žinoti privalomosios pradinės tarnybos karių amžiaus tarpsnio (jaunuolio) ypatybes; trečia, įvaldyti karių pažinimo metodus; ketvirta, visa tai žinant ir mokant, – perprasti kiekvieno savo padalinio kario individualiąsias savybes.

## 2.2. ŽMOGAUS SOCIALUMAS, FIZINĖS IR PSICHINĖS SAVYBĖS

Kiekvienas žmogus yra unikalus ir nepakartojamas, turi savitą charakterį, gebėjimus, patirtį, įsitikinimus ir kitus savitumus.

Instruktoriui kyla daug įvairių sunkumų dėl to, jog kariai mokomi ir auklėjami neatsižvelgiant į įvairius žmogaus ypatumus: **amžių, išsilavinimą, temperamentą, charakterį, kovinio pasirėngimo lygį** ir kt. Kiekvienas žmogus turi tik jam vienam būdingų ypatumų, kiekvienas reikalauja savito priėjimo, dėmesio. Todėl, norėdamas sėkmingai atlikti mokomąjį ir auklėjamąjį darbą, instruktorius turi atsižvelgti į šiuos ypatumus.

**Fizinės savybės** Žmogaus fizinė sandara – tai skeletas, vidaus organai, taip pat ir nervų sistema – psichinės struktūros materialus pagrindas. Atskirų fizinės struktūros dalių funkcijos tarp savęs susijusios: kurio nors vidaus organo sutrikimas turi įtakos nervų sistemos funkcionavimui, ir atvirkščiai. Žmonės savo fizine sandara yra panašūs ir kartu skirtingi, nepakartojami. Vienų žmonių kūnas tobuliau išsivystęs, kitų – ne toks tobulas; vienų – patvarus išoriniam poveikiui ir ištvermingas įvairiems krūviams, kitų – išleptas ir nepakeliantis jokių sunkumų. Tai priklauso ne tik nuo prigimties, bet labiausiai nuo socialinių sąlygų ir jaunuolio pastangų tobulinti savo kūną. Ne paslaptis, kad į naujokų šaukimo komisijas ateina daug silpnos sveikatos jaunuolių, turinčių įvairių fizinių nukrypimų, sergančių įvairiomis ligomis arba išsekusių. 1 lentelėje pateikti duomenys apie jaunuolių, atvykusių į šaukimo komisijas, tinkamumą karo tarnybai.

1 lentelė. Jaunuolių tinkamumas karo tarnybai

Metai	Tinkami karo tarnybai, %	Netinkami karo tarnybai, %	Atidėta karo tarnyba, %	Negrįžo po ŠMEK* patikrinimo, %
1995	43,4	41,1	15,5	–
1996	43,9	37,2	12,5	6,4
1997	51,2	25,7	8,7	14,4
1998	46,3	26,5	10,3	16,9
1999	53,6	22,4	8,5	15,5

Pastaba: \* šauktinių medicinos ekspertizės komisija.

Pažymėtina ir tai, kad į kariuomenę naujokai atvyksta nepakankamai geros fizinės būklės. Štai 1999-2000 m. tik maždaug 3,6% naujokų fizinis pajėgumas



buvo įvertintas „labai gerai“, maždaug 17,2% – „gerai“, 30,3% – „patenkinamai“ ir net 48,9% – „nepatenkinamai“.

Tačiau instruktoriui rūpi ne tie naujokai, kurie atvyko į šaukimo komisijas, o atvykę į padalinį (pripažinti tinkamais karo tarnybai) jauni kariai. Atmeskime šaukimo komisijų klaidas (kurių, deja, dar pasitaiko, pavyzdžiui, 1999-2000 m. iš Mokomojo pulko buvo išleisti į atsargą dėl sveikatos ir kitų priežasčių net 199 jaunuoliai arba 9,3% visų atvykusiųjų šauktinių) ir atkreipkime dėmesį į jau pradėjusius privalomąją pradinę karo tarnybą karius. Nereikia daug laiko, kad išsiaiškintume pagrindines naujokų fizines savybes: išsekimą ar nutukimą (pagal ūgio ir svorio santykį), plaučių apimtį, sugebėjimą atlikti paprasčiausius fizinius pratimus (prisitraukimus, atsispaudimus, svorių kėlimą, įvairių nuotolių įveikimą, mokėjimą plaukti ir pan.) ir t.t. Daugiau laiko ir pastangų reikės išsiaiškinti kario ištvermę ir patvarumą (sugebėjimą kęsti karštį ir šaltį, ilgą laiką dirbti sunkų darbą ekstremaliomis sąlygomis ir pan.). Bet tai reikia padaryti, nes kitaip bus neįmanoma, nesukeliant pavojaus kario sveikatai, skirti įvairius fizinius krūvius. Pažymėtina, kad gerai organizavus karių fizinį parengimą, per trumpą laiką galima pasiekti stulbinančių rezultatų. Štai, atlikus karių, išėjusių bazinį kario kursą, fizinio parengimo testavimą, jau 69,7% karių buvo įvertinti „labai gerai“ ir „gerai“, ir tik 14,3% – „nepatenkinamai“.

**Psichinės savybės** Jau vien dėl skirtingos nervų sistemos – materialaus psichikos pagrindo – žmonės skiriasi savo psichika. Antra vertus, nervų sistemos veiklai turi įtakos kitų fizinės struktūros dalių funkcionavimas. Pagaliau biocheminiai veiksniai, priklausantys nuo atskirų fizinių organų ypatumų, taip pat turi įtakos. Be to, psichinės struktūros raida yra socialiai sąlygota.

Žmogaus psichiką apibūdina psichiniai reiškiniai: psichiniai procesai, psichinės būsenos ir psichinės savybės.

**Psichiniai procesai – tai dinamiški psichiniai reiškiniai, kurie susidaro veikiami išorinių ir vidinių dirgiklių ir išnyksta jiems nutrūkus.** Psichiniai procesai skirstomi į pažinimo, jausmų ir valios.

**Psichinės būsenos – psichiniai reiškiniai, pastovesni už psichinius procesus.** Jie atspindi psichinių procesų funkcines savybes, pavyzdžiui, įkvėpimas, įtampa ir pan.

**Psichinės savybės. Tai sąlyginiai pastovūs psichiniai reiškiniai, pasikar- tojantys priklausomai nuo dirgiklių.** Psichinėmis savybėmis laikomos žmogaus temperamentas, charakteris, gabumai ir sugebėjimai. Tai labiausiai ir turi dominti instruktorius ir vadus.

**Temperamentas.** Kiekvienas žmogus turi individualių ypatumų, kuriais skiriasi nuo kitų. Didžiausią įtaką visoms kitoms asmenybės savybėms, psichikos

būsenoms bei procesams turi temperamentas. **Temperamentas – tai individualus žmogaus ypatumas, kuris jo elgesį daro tipišką, būdingą tik jam.** Temperamentas paprastai nekinta ilgą žmogaus gyvenimo tarpinį arba net ir visą gyvenimą. Jo nereikia painioti su charakteriu. Jis apibūdina psichinės veiklos dinamiką, bet nenusako nei asmenybės kryptingumo, nei moralinių savybių. K. Platonovas teigia, kad *bet kurio temperamento žmogus gali būti doras arba niekšas, geras arba blogas, talentingas arba negabus.*

Temperamentą lemia aukštosios nervinės veiklos tipas ir tam tikros psichologinės, taip pat pagrindinių nervinių procesų ypatybės.

S. Šalkauskis nurodo, kad temperamentai skirstomi „į keturias pagrindines rūšis: *sangviniškas, choleriškas, melancholiškas ir flegmatiškas temperamentas. Šito tradicinio suskirstymo pagrindan yra (...) reakcijos greitis ir jausmo įtampa. Jei reakcijos greitis yra veikus, gauname sangviniką arba choleriką, su tuo skirtumu, kad jausmo įtampa pas sangviniką yra silpna, o pas choleriką tvirta. Jei reakcijos greitis yra lėtas, gauname melancholiką arba flegmatiką, su tuo skirtumu, kad pas melancholiką jausmo įtampa bus tvirta, o pas flegmatiką – silpna*” (12, 187 p.). Yra šešiolika temperamento tipų (įterpiant dvylika naujų pavadinimų tarp keturių žinomų): „1. *optimistas*, 2. *egzaltuotas žmogus*, 3. *pesimistas*, 4. *cholerikas*, 5. *lengvai sugyvenamas žmogus (...)*, 6. *sangvinikas*, 7. *sunkiai sugyvenamas žmogus (...)*, 8. *valios žmogus*, 9. *idealistas*, 10. *jausmo žmogus*, 11. *hipochondrikas*, 12. *melancholikas*, 13. *flegmatikas*, 14. *realistas*, 15. *apatikas*, 16. *proto žmogus*” (12, 188 p.).

Toliau S. Šalkauskis pažymi, kad temperamentų suskirstymas tipais yra taikomas ne vaikams, bet suaugusiems, kad dauguma vaikų iš prigimties yra sangvinikai, o būdami jaunuolio amžiaus labiausiai priartėja prie choleriko, suaugusiems žmonėms labiausiai yra būdingas melancholikų, o seniams – flegmatikų tipas. „*Suaugęs žmogus tvirtai jaučia, kaip ir cholerikas, bet reaguoja lėčiau, planingiau ir patvariai eina prie savo tikslo. Senis atjaučia išpūdžius silpniau, reaguoja lėtai, nors įpratimo varomas eina patvariai ir kartais su aklu atkaklumu prie savo tikslo*” (12, 189 p.).

Visiškai nebūtina, kad kiekvienam atitinkamo amžiaus žmogui tiksliai atitiktų temperamento tipas. S. Šalkauskis pateikia tokius duomenis: nukrypimų nuo prigimto vaikų temperamento tipo priskaitoma 15%, jaunatvės amžiuje – 25%, subrendimo amžiuje – 40%, senatvės amžiuje – 25% (12, 189 p.).

Taigi jaunuolių amžiuje daugiausia sutiksime choleriko tipo temperamentą. Tačiau iki 25% karių bus sangvinikai, melancholikai ir net flegmatikai.

Su skirtingo temperamento žmonėmis reikia atitinkamai elgtis norint, kad būtų pasiektas ugdymo tikslas. Pavyzdžiui, lavinant būdą, reikia, kad „sangvinikas mylėtų savo auklėtoją, kad cholerikas gerbtų jį, kad melancholikas pasitikėtų juo ir kad flegmatikas jo bijotų. Šitiems reikalavimams iš auklėtojo pusės turi

atitikti tam tikros ypatybės: meilingumas – sangvinikų atžvilgiu, kilnumas – cholерikų atžvilgiu, išmintingumas – melancholikų atžvilgiu, valios galingumas – flegmatikų atžvilgiu” (12, 192 p.).

Pagal temperamentą reikia ne tik duoti skirtingas užduotis, bet net parinkti kario profesiją. Flegmatikas netinka eiti pareigas, kurios reikalauja greitos orientacijos ir momentinio apsisprendimo (žvalgas, lakūnas ir kt.). Ir atvirkščiai, sangvinikas netinka profesijoms, kurioms reikia šaltakraujiško būdo žmonių (išminuotojas, snaiperis ir kt.). Pateiksime pagrindinių temperamento tipų charakteristikas.

**Sangvinikas** pasižymi judrumu, greita orientacija, iniciatyva, greitai įsitraukia į įvairią veiklą, lengvai išgyvena įvairias nesėkmes, moka pralaimėti ir dėl to nesisieloja. Pagrindiniai sangviniko trūkumai – paviršutiniškumas, skubotumas, nekantrumas, nepastovūs interesai. Pavyzdžiui, pradėjęs lankyti vienos sporto šakos treniruotes, jis greitai pereina į kitą, vėliau – į trečią. Instruktorius sangvinikui turi kelti konkrečius uždavinius, kontroliuoti, kaip šis juos vykdo.

**Cholерikas** – impulsyvus, neturintis pusiausvyros, linkęs į audringas emocijas, irzlus, nesantūrus, nemokąs susivaldyti. Jis dažnai susibara, būna nejautrus, draugams atviras, nekerštingas, bet nelabai sugyvenamas, šiurkštokas. Per pratybas ryžtingas, sugeba paskirstyti dėmesį, gali daug ir atkakliai dirbti, pasiekti gerų rezultatų.

**Flegmatikas** – lėtas, šaltakraujiškas, ištvėringas, kantrus, ramus. Jo interesai ir nuotaikos pastovūs, yra drausmingas, lėtai įsitraukia į darbą, tačiau dirba daug ir atkakliai. Instruktorius turi be paliovos domėtis jo veikla, nuolat skatinti, nevengti pagirti. Flegmatikas gali pasiekti gerų kovinio rengimo ir sporto rezultatų.

**Melancholikas** – užsisklendęs, drovus, nepasitikintis savo jėgomis, neryžtingas. Jis sunkiai išgyvena pralaimėjimus, liguistai reaguoja į pastabas, greitai ir ilgam išsižeidžia, tačiau yra jautrus, moka užjausti kitą, reiklus sau ir kitiems, darbštus. Dirbdamas su melancholiku instruktorius turi vengti šiurkštumo, ironijos, pašaipos, viešos kritikos – visko, dėl ko karys ilgai sielojasi, gali net palikti tarnybos vietą.

Su kiekvieno temperamento tipo kariu instruktorius turi bendrauti skirtingai: kiekvienam taikyti atitinkamus poveikio būdus, kelti savitus uždavinius, savaip bendrauti.

**Charakteris** – pastovių individo bruožų visuma, išskirianti jį iš kitų žmonių; specifinis konkretaus individo veiklos ir santykių su aplinka būdas. Charakteris nėra įgimtas, jį formuoja aplinkos poveikis, ir jis įgyja teigiamą ar neigiamą vertę. Todėl kartais charakteris sutapatinamas su asmenybės sąvoka (8, 7 p.). Žmogaus charakterio formavimosi procesas nėra tolygus: vieni bruožai

ryškesni, kiti ne tokie ryškūs. Laikui bėgant charakteris nusiglundina, kai kurie broožai pasidaro neryškūs arba visai išnyksta. Šiame procese instruktoriaus vaidmuo yra ypač didelis, nes jis nuolatos bendrauja su kariais per pratybas ir kitu laiku. K. Miškinis „Trenerio etikoje“ (9, 214-215 p.) išskiria kelis charakterio tipus.

**Hipertiminis tipas.** Hipertimikai išsiskiria iš bendraamžių dideliu judrumu, kalbumu, polinkiu krėsti išdaigas. Instruktorius, bendraudamas su šio charakterio kariais, turi žinoti:

- hipertimikai noriai bendrauja su vyresniais, tačiau ne visada jaučia metų skirtumą;
- jų nuotaika beveik visada gera, bet jiems sunku laikytis griežto režimo, nustatytos dienotvarkės;
- jie noriai bendrauja su visais, todėl juos nesunku įtraukti į įvairias asocialias grupes;

Svarbu nukreipti tokio kario energiją reikiama linkme, kad jos perteklių jie realizuotų mokydamiesi, sportuodami, daug bendraudami su instruktoriumi bei grupės (komandos) draugais.

**Cikloidinis tipas.** Cikloidinio charakterio pagrindinis požymis – nuolatinė nuotaikų kaita. Po pakilios, geros nuotaikos gali atsirasti dirglumo, apatijos ar net depresijos požymių. Tuo metu cikloidas gali būti šiurkštus ir piktas. Instruktorius turi žinoti:

- rimtesni elgesio sutrikimai (nusikaltimai, agresija) šio tipo auklėtiniams nėra būdingi;
- būtina atsižvelgti į nuotaikų svyravimą; stengtis kaip reikiant išnaudoti darbingumo pakilimo laikotarpius ir lanksčiau elgtis tvyrant neigiamai nuotaikų fazei.

**Labilusis tipas.** Pagrindinis šio tipo broožas – ypač greita ir staigi nuotaikų kaita. Nuotaikos keičiasi labai dažnai dėl menkiausių priežasčių. Instruktorius turi žinoti:

- vienas žodis gali tokį karį įvartyti į neveltį ir atvirkščiai – maloni smulkmena bematant pakeičia nuotaiką;
- labilūs jaunuoliai geba stipriai jausti, atvirai ir nuoširdžiai bendrauti, yra labai jautrūs aplinkinių dėmesiui, ganėtinai sunkiai išgyvena bausmes;
- reikia vengti aštresnių žodžių, dažniau girti ir skatinti labilaus charakterio karius.

**Asteninis tipas.** Astenikams būdingas dirglumas ir greitas nuovargis, todėl su jais labai sunku bendrauti. Instruktorius turi žinoti:

- astenikai savo susierzinimą triukšmingai išlieja aplinkiniams (draugams, instruktoriui, vadui...), tačiau jų pyktis greitai praeina ir virsta ašaromis bei atgaila;

- šio tipo kariai gana greitai fiziškai pavargsta, sunkiau išlaiko dėmesį ilgesnį laiką, tačiau jiems daryti kokių nors nuolaidų dėl to nereikia.

**Sensityvinis tipas.** Tokio charakterio jaunuoliams būdingas baikštumas: jie varžosi nepažįstamų žmonių, bijo varžybų. Bendraudamas su sensityvaus charakterio kariais, instruktorius turi žinoti:

- šio tipo kariai yra pareigingi, turi stiprų atsakomybės jausmą, sau ir kitiems kelia didelius reikalavimus;

- jie lyderiais netampa, todėl vadais ar vyresniaisiais jų skirti ar rinkti nereikia.

**Psichasteninis tipas.** Tokio charakterio kariai iš kitų išsiskiria savo neryžtingumu, polinkiu į ilgus apmąstymus, savianalizę. Bendraudamas su psichastenikais, instruktorius turi žinoti:

- šio tipo kariai yra nesavarankiški, neryžtingi ir labai bijo, kad kas nors neatsitiktų (kad negautų traumos, nepralaimėtų, nepavėluotų, kad neįvykdys užduoties);

- ilgiau lavėja jų psichomotoriniai įgūdžiai, todėl kario specialybei, kur būtina dažnai ir greitai spręsti, psichasteniko gebėjimai yra per maži.

Yra ir daugiau įvairių charakterio tipų, į juos bendraujant būtina atsižvelgti; tai pedantiškasis, impulsyvusis, rigidiškasis, egzaltuotasis ir kt.

**Gabumai ir sugebėjimai.** Gabumas – anatominių ir fiziologinių sėkmingos veiklos pradmenų, užuomazgų visuma, sąlygojanti lengvą, greitą ir kokybišką fizinių ir protinių veiksmų plėtrą. Gabumas yra įgimtas, bet jis kinta, kokybiškai tobulėja praktinėje veikloje. Jei įgimti gabumai neplėtojami, nelavinami, jie negali pasireikšti. Gabumas – visų sugebėjimų, įgytų mokantis ar dirbant, pagrindas (8, 10 p.).

**Sugebėjimas – vidinės individo savybės, lemiančios sėkmę kurioje nors teorinėje ar praktinėje veikloje.** Jų pagrindas – gabumai (potencinis sugebėjimų galimumas). Sugebėjimai tobulinami užsiimant veikla, bendraujant su žmonėmis, ypač mokantis ir dirbant. Skiriami bendrieji (suvokimo, atminties, mąstymo, vaizduotės, psichomotorikos), specialieji (mokslo, meno, technikos, organizavimo) ir profesiniai (tam tikros mokslo, inžinerijos srities, pedagoginiai ir kt.) sugebėjimai. Mokymo ir auklėjimo procese svarbu ugdyti visų rūšių sugebėjimus, o vėliau plėtoti tuos, kurie išryškėja. Ypatingą vietą užima intelektas, jo lavinimas mokymo ir auklėjimo procese, nes jis yra visų kitų sugebėjimų plėtotės pagrindas (8, 47 p.).

Baziniam kario kurse visi jauni kareiviai mokosi motorizuotojo pėstininko specialybės. Čia turi būti ugdomi visų rūšių sugebėjimai ir išaiškinami tie kiekvieno kario sugebėjimai, kurių jis turi daugiausia. Atsižvelgiant į šiuos sugebėjimus, kariai skiriami į pareigas tolesnei tarnybai. Pavyzdžiui, jeigu karys parodė gerus organizavimo ir pedagoginius sugebėjimus, jis gali būti siunčiamas į Puskarininkų mokyklą arba rekomenduotas studijuoti Lietuvos karo akademijoje. Tolesnės tarnybos metu tobulinami jau išryškėję sugebėjimai atsižvelgiant į kiekvienos kario specialybės specifiką.

**Intelektas – sumanumas, protingumas, sugebėjimas spręsti problemas ir greitai perprasti dalykus, galėjimas pasimokyti iš patirties** (4, 49 p.). Intelektas paaiškina, kodėl kai kuriems mokiniais be vargo sekasi mokytis, o kitiems toje pačioje klasėje su tomis pačiomis knygomis ir mokytojais iškyla daug sunkumų. Intelektas yra ne tik sugebėjimas protauti, spręsti problemas bei išmokti. Jam būdinga ir nemaža su protavimu nesusijusių požymių – emociniai, socialiniai ir sensoriniai sugebėjimai bei įgūdžiai, pavyzdžiui, sugebėjimas atsispirti stresui ir susierzinimui, charakteris, mokymosi interesai, mokymosi sėkmės motyvacija, regos aštrumas ir pan.

Intelektas paprastai nustatomas testais. Testuose yra užduotys bei klausimai, į kuriuos asmuo turi atsakyti. Klausimai suskirstyti į grupes – juo toliau, juo sudėtingesni. Intelektas vertinamas intelekto koeficientu (**IQ**), kuris apskaičiuojamas proto amžių (**PA**) dalijant iš tikrojo asmens amžiaus (**TA**) ir dauginant iš 100%:

$$IQ = \frac{PA}{TA} \cdot 100\%.$$

Nustatyta, kaip pagal intelekto koeficientą pasiskirsto žmonės atskirose grupėse: labai žemo intelekto (IQ = 52-68) – 2,14%, žemo – (IQ = 68-84) – 13,59%, vidutinio – (IQ = 84-116) – 68,26%, aukšto – (IQ = 116-132) – 13,59% ir labai aukšto (IQ = 132-148) – 2,14%.

Yra įrodyta, kad tai, ką nustato intelekto testai, yra susiję ne tik su mokymosi sėkme, bet ir su sėkme profesinėje veikloje. Aukštesnio intelekto darbuotojai geriau išmano savo darbą (turi daugiau profesinių žinių). Geriau išmanydami darbą, geriau dirba. Taigi turintieji geresnius bendruosius protinius sugebėjimus geriau ir dirba.

Iš įvairių šaltinių gauti duomenys rodo, kad tam tikras intelekto lygis yra tipišką tam tikros profesijos žmonėms. Rašytojų, buhalterių, inžinierių ir mokytojų standartinių intelekto testų vidurkis paprastai yra didesnis už 120, vežėjų, medkirčių ir batsiuvių – mažesnis už 90.

JAV Standfordo ir Arizonos universitetų profesoriai N. L. Gage (N. L. Gage) ir D. C. Berlineris (D. C. Berliner) teigia, kad „*menkų gebėjimų mokslui ir dėl šios priežasties žemo išsimokslinimo lygio tėvų sukurta šeimos ir išorinė aplinka formuoja tokius vaikus, kuriems taip pat būdinga menkas mokslumas bei skurdžios žinios. Šie vaikai užauga ir tampa tėvais, kartojančiais ciklą. Jų vaikai, kaip ir jie patys, tinka mažiau apmokamoms, žemesnio prestižo ir mažiau intelektinių pastangų reikalaujančioms profesijoms*” (4, 57 p.). Taip pat nustatyta, kad viduriniųjų socialinių sluoksnių vaikų balai didesni negu žemesniųjų sluoksnių vaikų ir kad miesto vaikų balai dažnai didesni negu kaimo vaikų.

Socialinis sluoksnis nustatomas pagal vieną ar daugiau tokių rodiklių: tėvų profesija, šeimos pajamos, gyvenamoji vieta ir tėvų išsimokslinimas.

Tačiau taip pat įrodyta, „*kad specifinės srities dalykų įsiminimas, atgamimas ir supratimas labiau koreliuoja ne su intelektu ar bendraisiais protiniais sugebėjimais, o su tos srities žiniomis. (...) Gerais sugebėjimais nepasižymintys mokiniai gali puikiai dirbti toje srityje, kurią jie gerai išmano. Mokant reikia paskatinti mokinius išnaudoti tas galimybes, kurios susidaro jiems gerai pažįstamoje srityse (futbolo, beisbolo ir kt.) ir kitoje atitinkamoje veikloje*” (4, 57-58 p.).

Intelektas, pradėdamas nuo septynerių metų, darosi pastovus, o sulaukusiu vyresnio amžiaus žmonių – beveik nesikeičia. Intelektą lemia paveldimumas ir aplinka, tačiau esant tam tikroms sąlygoms genetiniai skirtumai lemia 80% individualios intelekto veiklos.

Ar galima intelektą ugdyti, t.y., ar galima pasidaryti protingesniam? Į šį klausimą reikia atsakyti teigiamai. Patarlė sako: „*Netingėsi – išminties turėsi*”. Panašiai manė Aristotelis: „*Protą ugdo ne tik žinios, bet ir mokėjimas jas taikyti praktikoje*”. Leonardas da Vinčis teigė, kad „*išmintis yra patirties dukra*”.

Kokios gi išvados? Pirmiausia reikia nustatyti visų šaukiamųjų į privalomąją karo tarnybą intelekto koeficientą. Taip daroma, pavyzdžiui, Nyderlanduose, kur testuojami visi aštuoniolikmečiai jaunuoliai. Pagal testavimo rezultatus jaunuoliai siunčiami tarnauti į tam tikras pareigas arba į tam tikrus karinius dalinius. Antra, žinant, kad konkretūs kariai yra žemo intelekto, reikia išsiaiškinti, kurių specialiųjų sugebėjimų turi šie jaunuoliai, ir pagal juos priimti sprendimą apie jų panaudojimą karo tarnyboje. Visa tai reikėtų daryti Mokomajame pulke, kai jauni kariai išsina bazinį kario rengimą. Trečia, jeigu iki šaukimo į karo tarnybą nebuvo atlikti intelekto testai, juos galima atlikti ir Mokomajame pulke. Ketvirta, jeigu nėra galimybės atlikti intelekto testų, galima (ir reikia) atlikti mokymosi rezultatų testus, kurie turi tą privalumą, kad „*žemi mokymosi rezultatų testo balai skatina ką nors keisti; žemi intelekto testų balai verčia susitaikyti su esama padėtimi*” (4, 65 p.).

**Socialumas** – Socialumas – asmenybės bruožas, išreiškiantis jos gebėjimą lengvai bendrauti, būti draugišku, dalyvauti pokalbyje, bendroje veikloje ir rūpintis visų reikalais, dalyvauti visuomeninei naudingoje ir visuomeninėje veikloje. Socialumas – dorovinio ir socialinio šeiminio ir mokyklinio auklėjimo rezultatas (8, 46 p.) Socialumas pasireiškia socialine sąmone ir elgsena.

**Socialinę sąmonę apibūdina žmogaus pažiuos, vertinimai, kurie atspindi poreikius, interesus, pasaulėžiūrą, idealus – svarbiausius socialinės sąmonės komponentus.** Socialinės sąmonės turinys parodo žmogaus socialinį kryptingumą.

**Elgsena laikomas bet koks aktyvumas, pradedant paprasčiausiais refleksais ir baigiant kūrybinių uždavinių sprendimu.** Tikslą turinti sąmoninga elgsena vadinama **veikla**. Socialinės sąmonės ir elgsenos išraiškų pagrindą sudaro socialinis patyrimas.

**Socialinis patyrimas – žmogaus žinojimas, mokėjimas, įgudimas.** Skirtinas bendrasis socialinis patyrimas (pavyzdžiui, žinojimas, kaip elgtis įvairiose gyvenimo situacijose, mokėjimas, įgudimas tą daryti) ir profesinis. Socialinis patyrimas įgyjamas bendraujant su žmonėmis, susiduriant su daiktais, reiškiniais. O svarbiausias socialinio patyrimo plėtojimo, gilinimo kelias yra mokymas.

Iš aptartų pedagogikos ir psichologijos sąvokų žinome, kad šviesdami, mokydami žmogų plėtojame ir giliname socialinį patyrimą, o socialinę sąmonę, elgseną formuojame auklėdami.

### 2.3. PRIVALOMOSIOS PRADINĖS KARO TARNYBOS KARIŲ YPATYBĖS

Pagal Lietuvos Respublikos karo prievolės įstatymą privalomąją pradinę karo tarnybą atlieka vyrai nuo 19 iki 26 metų. Tai atitinka vėlyvosios jaunystės (18-21 metai) ir pirmosios brandos (21-35 metai) amžių. Tačiau dažniausiai į šią karo tarnybą šaukiami 19-20 metų jaunuoliai. Šiame amžiaus tarpsnyje sparčiai formuojasi dorovinės nuostatos, nusistovi charakterio bruožai. Tokiame amžiuje baigiasi fizinė branda, jaunuoliai tampa suaugusiais žmonėmis. Kokios yra pagrindinės jaunuolių fizinės ir psichinės savybės, socialumas? Koks yra tas statistinis Lietuvos kariuomenės kareivis?



**Fizinis brendimas** 17–19-ais gyvenimo metais jaunuolių fizinis augimas sustoja, tačiau tai nereiškia, kad jų organizmas toliau nebebręsta. Laikoma, kad vaikinių organizmas visiškai subręsta, sulaukus 22 metų. Nuo tada ir pradėdamas skaičiuoti subrendimo amžiaus tarpsnis. Fizinis subrendimas rodo fizinių funkcijų brandą, socialinį, darbinį ir kultūrinį asmenybės formavimąsi, tačiau jo nenulemia.

**Veikla** Būdingiausias šio amžiaus tarpsnio veiklos bruožas – savarankiškumas. Asmenybės savarankiškumo brandos rodiklis – parengtis imtis atsakomybės už reikšmingų socialinių uždavinių realizavimą. Pasitikintis savo jėgomis jaunuolis, įgijęs specialybę, susiranda tinkamą darbą. Jis įveikia netikrumą, baimę dėl darbo sėkmės, nepaiso tiriančio savo bendraamžių ir bendradarbių žvilgsnio, įsitraukia į darbą. Pirmieji žingsniai visada sunkūs. Taip būna ir karo tarnybos pradžioje. Būtinai tam tikras adaptacijos laikotarpis. Tiesa, vieniems lengviau, kitiems sunkiau adaptuotis. Tai priklauso ne tik nuo individualių asmenybės savybių, bet ir nuo vadų bei instruktorių rūpinimosi jaunais kareiviais.

Rimtas subrendimo veiklai rodiklis yra aktyvumas, rūpestingas ir kruopštus pareigų atlikimas. Veiklus dirbantysis siekia ne tik atlikti pareigas, bet ir būti iniciatyvus. Subrendęs veiklumas neatsiejamas nuo iniciatyvos.

Patirties tikslingas pritaikymas ir savo jėgų darbe racionalus paskirstymas charakterizuoja savarankiškos asmenybės brandą. Paauglystės ir ankstyvosios jaunystės metais dažnai susižavima kokia nors veikla, jai skiriama pernelyg daug laiko. Nuo to nukenčia tiesioginiai pirmaeiliai uždaviniai, mokymosi ar darbo interesai. Tuo tarpu racionalumas, organizuojant profesinę ir laisvalaikio veiklą, apibūdina jaunuolio intelekto subrendimą.

Aukšto intelekto žmogus adekvačiai vertina faktus, reiškinius ir įvykius, pagrįstai juos skiria, lengvai apibūdindamas esminius bruožus ir juos skirdamas nuo atsitiktinių, nebūtinų, neesminių dalykų. Antra vertus, subrendęs intelektas sugeba nustatyti dėsniskus daiktų ryšius ir santykius, būtiną jų priklausomybę ir rasti optimalius sprendimus konkrečiose gyvenimo ir darbo situacijose.

**Bendravimas ir santykiai** Sudėtinga asmenybės formavimosi problema yra santykiai. Bendra jų raidos tendencija – savarankiškumo siekimas. Jau 2-3 metų vaikas siekia savarankiškumo, atlikdamas paprasčiausius darbelius. Paauglio siekimas išsilaisvinti iš tėvų globos, įgyti nepriklausomybę, atveda jį į vienminčių grupę, kurioje jis pasijunta laisvas ir pripažintas veikėjas. Ilgainiui ir vienminčių grupė pradeda jį varžyti. Jis ieško draugo, draugės, kuriam galėtų išsakyti savo svajas ir planus, galėtų juo pasitikėti, bet ir draugystė jį taip pat susieja tam tikrais saitais su kitu, nors galima išlaikyti savo asmenybės

nepriklausomybę. Net sukūrus šeimą dažnai ieškoma visiško savarankiškumo ir laisvės. Patirtis rodo, kad pernelyg didelė laisvė ir nepriklausomybė neužtikrina šeimos harmonijos. Tikra vyro ir moters meilė, siejanti juos šeiminiame gyvenime, sudaro sąlygas harmoningiems tarpusavio santykiams formuotis abipusės priklausomybės sąlygomis. Vadinasi, santykiai rutuliojasi nuo emancipacijos – išsivadavimo ir nepriklausomybės siekimo iki abipusės priklausomybės, nes tik ši užtikrina darnų, harmoningą tiek šeimos, tiek darbo kolektyvo gyvenimą. Vis dėlto abipusė priklausomybė nereiškia vienas kito pavergimo.

Subrendusi asmenybė jautri kitiems. Toks asmenybės bruožas, kaip empatiškumas, leidžia pajusti kito mintis, jausmus, mąstyti kito žmogaus sąvokomis. Kad būtų galima užtikrinti normalius santykius, reikia dažnai atsisakyti egoistinių interesų, valdyti kylančius neigiamus jausmus. Taip formuojasi harmoningo, subrendusio žmogaus charakteris, pastovūs, adekvatūs jo santykiai su aplinka.

**Jaunuoliai karo tarnyboje** Subrendusio žmogaus veiklos ir santykių motyvacija kyla iš jo vidinių paskatų veikti darbe ir įprastoje kasdienio gyvenimo aplinkoje; pati veikla, įvairių funkcijų atlikimas motyvuoja veikti. Žmogus vadovaujasi gerai apgalvotais tikslais, ne šiaip sau tenkina vitalinius, ekonominius, kultūrinius ar dvasinius poreikius. Aukščiausia jo motyvacijos struktūra – pasaulėžiūra. Subrendusio žmogaus pasaulėžiūra stabili, aiškios pažiūros ir tvirti atsakymai į pagrindinius gyvenimo bei buities klausimus. Pasaulėžiūra yra jo giliausias ir prasmingiausias veiklos motyvas.

Apie jaunuolių karo tarnyboje pakankamai pasakyta R. Šteigerio karinės pedagogikos studijose. Jis rašo, kad *„pradėdami karo tarnybą dauguma dvidešimtmėčių yra pereinamojoje fazėje iš jaunuolio į vyrą. Fiziškai suaugę, pilnateisiai piliečiai, psichinės būsenos atžvilgiu jie dar bręsta. Jaunuoliais jie daugiau nebenori būti, o visiškai suaugusiais dar negali būti”* (11, 27 p.).

Skaitome toliau: *„daugelis jaunų žmonių nėra stabilios būsenos. Galimas pavėluotas psichinis brendimas, todėl vadai ir instruktoriai sutinka fiziškai subrendusius, kurie yra galutinėje jaunuolio amžiaus fazėje, tačiau kartais, ypač stresinių situacijų metu, jie reaguoja atitinkamai savo psichiniam subrendimui. Taigi vadas ir instruktorius negali pasikliauti, kad jo kariai visuomet jaus atsakomybę, apgalvotai elgsis ir žinos savo pajėgumą. Jie susitiks su nepastoviais, kartais save pervertinančiais arba baimingai savęs neįvertinančiais jaunuoliais”* (11, 27-28 p.).

*„(...) Psichinio brendimo pereinamoji fazė dažniausiai sutampa su staigiu civilinio gyvenimo pasikeitimu į karinį. Daugumai mūsų laikų jaunuolių karo tarnyba, be abejonės, atrodo visiškai nauja, o kai kuriems – gyvenimą sunkinanti situacija. Daugelį jaunuolių vaiko ir paauglystės metais formavo arba priešingai*

*neformavo perdėtas antiautoritarinis auklėjimas. Todėl (...) iš civilio tampant kareiviu, kiekvienos pareigos atlikimas painiojamas su prievarta, kiekvienas aukojimasis – su savęs atsižadėjimu ir kiekvienas vadovavimo būdas – su manipuliacija” (11, 28 p.).*

*„Kiekvienas jaunuolis pasirenka gyvenimo tikslą individualiai... Karo tarnyboje tikslai nustatomi kolektyviai. (...) Stipri individualizavimo tendencija neišvengiamai sąlygoja individualių norų pervertinimą, atsisakant bendrų ir kolektyvinių interesų” (11, 30 p.).*

Ir pagaliau: *„kai kuriems jaunuoliams, kurie nuo mažų dienų vengė sunkumų ir nepažino nei materialinių nepriteklių, nei auklėjimo sunkumų naujokų mokykla [karo tarnyba] sukelia daugybę subjektyvių, visai naujų sunkumų, kurie gali sukelti:*

- *baimę dėl iki šiol nepatirto ar mažai tepatirto asmeninės laisvės apribojimo,*
- *baimę prarasti savo individualybę apsirengus uniformą,*
- *viršininkų ir apskritai autoritetų baimę, nes iki šiol galbūt to nepatyrė ir jaučiasi nesaugiai,*
- *baimę dėl keletą savaičių trunkančio išsiskyrimo su drauge...,*
- *baimę dėl fizinių ir psichinių bet kokio pobūdžio sunkumų ir galų gale baimę dėl kiekvieno reikalavimo būti paklusniam ar sugebėti savarankiškai veikti” (11, 30 p.).*

Taip R. Šteigeris rašo apie Šveicarijos kariuomenę. Ir šios pastabos visiškai pritaikomos mūsų sąlygomis. Deja, mes negalime pasigirti, kad dauguma jaunuolių su noru atvyksta į kariuomenę. 1999 m. į šaukimo punktus atvyko tiksliai 67,9% šaukiamųjų, iš jų 0,01% norėjo tarnauti be ginklų. Nelabai džiugina ir šauktinių išsilavinimas: su aukštuoju išsilavinimu pradėjo karo tarnyba tik 0,4% jaunuolių, viduriniu – 33,1%, nebaigtu viduriniu – 66,5%.

Atkreiptinas dėmesys ir į problemas, su kuriomis susiduria šių dienų mokykla (rūkymas, alkoholio ir narkotikų vartojimas). Naivu manyti, kad įgiję tokių žalingų įpročių, jaunuoliai automatiškai jų atsisakys kariuomenėje. Todėl aktualus R. Šteigerio „Karinės pedagogikos” skyrelis „Narkotikai – taip pat ir karo tarnyboje” (11, 31-38 p.). Nemažai jaunuolių turi problemų ir su teisėsaugos institucijomis. 1999-2000 m. atvyko į Mokomąjį pulką net 137 (6,4%), turintys teistumą šauktiniai. Mes nežinome kiek dar šauktinių buvo įtraukti į policijos, narkologijos įstaigų įskaitą.

**Išvados.** Instruktorius, dirbdamas su 19-20 metų amžiaus kariais, turi žinoti:

1. Suaugęs žmogus nepatiria ryškių formavimosi stadijų (kaip tai yra vaikystės ir paauglystės amžiaus tarpsniuose).

2. Šiame amžiuje sparčiai lavėja jaunuolių **savimonė**. Ji įgauna naują pobūdį: atsiranda poreikis suvokti ir įvertinti savo asmenybės dorovines ir psichines savybes pagal konkrečius gyvenimo tikslus ir siekius. Ryškėja **savigarba**. Ji skatina jaunuolius stebėti savo elgesį, suvokti jausmus ir išgyvenimus, pažinti ne tik įprastus savo asmenybės bruožus (darbštumą, uolumą, atkaklumą), bet ir sudėtingesnius (orumą, pareigą, garbę ir kt.), kuriais būtina naudotis bendraujant ir siekiant didesnių tikslų.

3. Tokių metų jaunuoliai turi stiprų saviugdos poreikį. Šis poreikis visai skatinamas.

4. Tokiame amžiuje brandos jausmas darosi stiprus ir aiškus. Todėl su jaunuoliais bendraujama kaip su suaugusiais žmonėmis. Jie nori būti originalūs, reikia jiems tą teisę pripažinti – tai lengvina bendravimą.

5. Šiame amžiuje jausmai darosi turtingesni, emocinė būseną patvaresnė. Jaunuolių gyvenime atsiranda ypatingas jausmas – meilė. Labai lavėja estetiniai jausmai: gebėjimas pastebėti, emociškai suvokti, pamilti grožį. Estetiniai jausmai švelnina šiurkštesnes ir ryškesnes asmenybės apraiškas. Visus šiuos pokyčius instruktorius turi matyti ir panaudoti auklėdamas karius.

6. Šiame amžiuje siekiama elgesio autonomijos (teisės savarankiškai spręsti rūpimus klausimus), emocijų autonomijos (teisės turėti potraukių, nepriklausančių nuo kitų), vertybių autonomijos (teisės turėti savo pažiūras) ir kt. Vadų ir instruktorių noras prievarta, jėga reguliuoti jaunuolių pažiūras, potraukius, vertybes, sukelia priešinimąsi, kiršina ir neduoda naudos.

**Darbas su sunkiai auklėjama kariais**

Pagal asmenybės kryptingumą, t.y. vyraujančius elgesio ir veiklos motyvus, sunkiai auklėjamus jaunuolius galima suskirstyti į tokias grupes:

1. Jaunuoliai, nuolat turintys primityvių ir amoralų poreikių, antivisuomeniškas pažiūras. Jie yra cinikai, šiurkštūs, įtūžę, agresyvūs, linkę muštis.

2. Jaunuoliai, kuriems būdingi iškrypę poreikiai. (Jie gana artimi pirmosios grupės atstovams.) Tokie pasižymi individualizmu, nepastovumu, impulsyvumu, greita nuotaikų kaita.

3. Jaunuoliai, išgyvenantys teigiamų ir neigiamų poreikių, vertinimų ir pažiūrų kovą. Jie išsiskiria bravūrišku savo praeities vertinimu, apsimestiniu pasitenkinimu, veidmainiškumu, nepasitikėjimu kitais žmonėmis, abejingumu visuomenei, reikšmingiems darbams.

4. Jaunuoliai, kurių šiek tiek iškrypę poreikiai, vertinimai, antivisuomeniškos, nepakankamai susiformavusios pažiūros. Tai bevaliai, įtaigūs, lengvabūdziai, nepastovūs, nepasitikintys kitais žmonės.

5. Atsitiktinai nusižengę jaunuoliai: darbštūs, pareigingi, drovūs, tačiau stokojantys valios, pasiduodantys neigiamam aplinkos poveikiui.

Bendrauti su sunkiai auklėjamas kariais nėra lengva. Instruktorius turi:

1. Išsiaiškinti ir suprasti kiekvieno tokio kario individualius asmenybės kryptingumo ypatumus. Ypač svarbu žinoti įvairių nukrypimų priežastis ir raidą.

2. Žinoti, jog sunkiai auklėjamų jaunuolių dvasiniai poreikiai yra mažesni, vienpusiškesni, skurdesni ir primityvesni. Jie mėgsta:

- kenkti kitiems, daryti jiems bloga;
- siekti savanaudiškų, siaurų, utilitarinių tikslų;
- neleistinai būdais įsitvirtinti bendraamžių kolektyve;
- amoraliai elgtis;
- nepaisyti visuomenės, vado, instruktoriaus, kolektyvo reikalavimų;
- neturėti plačių interesų, savo gyvenimo ateities vizijos.

3. Koreguoti tokių karių elgesį galima tik bendromis karių kolektyvo, vado ir instruktoriaus pastangomis.

**Reikalavimai šauktiniam kareiviui** Apibendrinant galima būtų pateikti tokius pagrindinius reikalavimus šiuolaikiniam šauktiniam kareiviui:

- meilė Tėvynei ir pasirengimas prirėikus paaukoti gyvybę,
- fizinis ir psichinis tinkamumas karo tarnybai,
- drausmingumas ir savarankiškumas,
- paklusnumas ir lojalumas tarnybai, vadams,
- solidarumas ir bendravimas,
- draugiškumas ir pasitikėjimas vadovybe,
- iniciatyvumas ir sumanumas,
- sąžiningumas, pareigingumas, tvarkingumas,
- darbštumas, atkaklumas, gebėjimas įveikti sunkumus,
- sąmoningumas, gynybos ir tarnybos motyvacija,
- sugebėjimas atlikti pareigas, fizinis ir psichinis pajėgumas,
- sugebėjimas protauti (ir ekstremaliomis situacijomis),
- pakankamas išsilavinimas ir raštingumas,
- žalingos priklausomybės ar potraukio nebuvimas,
- drąsa, ryžtas, savitvarda, dvasios tvirtumas...

Pagal R. Šteigerį, „*remiantis moderna us karo įvaizdžiu, teisinga ir realu reikalauti, kad karys būtų iniciatyvus, mokėtų apsisaugoti nuo naikinimo priemonių, kompetentingas bei atlaikantis psichinę įtampą ir fizinį krūvį. Tačiau kai kuriems kariams, be abejo, tai pernelyg dideli reikalavimai*” (11, 40 p.). Instruktoriaus pareiga – rengti karį, atitinkantį šiuolaikinius reikalavimus.

## 2.4. KARIŲ PAŽINIMO METODAI

Karių pažinimo metodai yra tokie: stebėjimas, eksperimentas, testai, pokalbis, anketavimas, rašinėliai, veiklos tyrimų rezultatai, sociometrija, dienoraščiai, charakteristikos.

**Stebėjimas – tikslingas, organizuotas pedagoginio proceso, vykstančio įprastinėmis sąlygomis, suvokimas.** Stebėjimas gali būti ilgalaikis ir trumpalaikis, tolyginis ir epizodinis, paprastas ir technizuotas.

Ilgalaikis stebėjimas dažnai esti tolyginis, nepertraukiamas, apimęs tam tikrą stebimų reiškinių sritį. Epizodiniame stebėjime instruktorius iš komplekso reiškinių atsirenka tik būdingiausius ir juos stebi tam tikrais atvejais, ne nuolatos. Paprastu stebėjimu vadiname instruktoriaus tiesioginį dalyvavimą stebimuose renginiuose (dalyvavimą pratybose, kurias pats ir veda), jų fiksavimą įprastinėmis priemonėmis, pavyzdžiui, rašant užrašus. Tikslūs duomenis padeda fiksuoti įvairios techninės priemonės: vaizdo ir garso grotuvai ir kt. Toks stebėjimas yra technizuotas.

Instruktorius turi aiškiai žinoti stebėjimo tikslus, pavyzdžiui, kokį karių elgesį jis nori stebėti per šias pratybas. Stebėjimas turi būti išsamus ir apimti visus tiriamo klausimo esminius aspektus. Stebint nieko nepraleidžiama, užfiksuojamos ir smulkesnės bei mažiau reikšmingos detalės, taip pat atrenkama tai, kas būdinga tiriamajam reiškiniui, atmetami neesminiai dalykai. Stebėjimas turi būti nuoseklus. Stebima planingai, siekiama prisitaikyti prie pedagoginio proceso raidos bei įvykių nuoseklumo, tiksliai, objektyviai konstatuojami faktai, jų priklausomumas nuo kitų reiškinių ir t.t.

Stebėti galima įvairius reiškinius, pradedant nuo konkretaus kario elgesio įvairiomis situacijomis ir baigiant visų padalinio karių veiksmų ir elgesio stebėjimu konkrečioje situacijoje, pavyzdžiui, kaip pasireiškia karių emocijos šokinėjant nuo bokštelio į vandenį, gulint po važiuojančiu šarvuočiu ar tanku ir pan.

**Eksperimentas – toks stebėjimas, kuriuo sukliamas norimas stebėti reiškinys.** Kadangi eksperimentą galima kartoti, jis kur kas patogesnis už paprastą stebėjimą, duoda vis naujos medžiagos, kurią galima lyginti su ankstesne, ir tuo būdu gaunamas patikimas rezultatas. Eksperimentas būna natūralus ir laboratorinis. Pedagoginiai eksperimentai paprastai laikomi natūraliais, nes jie atliekami realiame ugdymo procese.

**Testas – specialiai parengta užduotis ar keliolika užduočių išsilavinimui, intelektui ir kitokioms psichinėms savybėms nustatyti.** Tokios užduotys gali būti praktinės (ką nors padaryti), žodinės (atsakyti į klausimus), mintinės (išspręsti uždavinėlį), suskaičiuoti, rasti bendresnę sąvoką ir t. t. Testas patogus, nes paprastas, galima greitai gauti laukiamus rezultatus. Yra individualūs ir grupiniai testai. Pastarieji gali būti taikomi kariniuose padaliniuose, vienu metu

tiriant daugelį karių. Daugelio šalių ginkluotosiose pajėgose labiausiai paplitusi karių pažinimo ir psichologinės atrankos priemonė yra testas. Dažniausiai naudojami ne pavieniai testai, bet vadinamosios **testų grupės**, arba viena kita papildančios ir kontroliuojančios užduotys, kuriomis nustatomos ir vertinamos žmogaus ypatybės: **intelektas, sugebėjimai ir profesinės žinios, kitos asmeninės savybės**. Su testavimu glaudžiai susijusi ir psichologinių kriterijų, reikalingų karių atrankai į kariuomenės rūšis bei specialios paskirties dalinius, nustatymo problema. Smulkiau testai aprašyti 12-ajame skyriuje „Mokymo kontrolė”.

**Pokalbis – toks tyrimo metodas, kai iš žodinių tiriamojo atsakymų į tyrėjo klausimus surenkama informacija numatytai problemai.**

Pokalbis būna planuotas arba standartinis, pusiau standartinis ir laisvas. Pirmuoju atveju tyrėjas iš anksto apgalvoja klausimus ir pokalbio eigą, siekdamas kelti klausimus, susijusius su numatyta problema. Laisvame pokalbyje aptariamos įvairios temos. Šios pokalbio rūšys naudojamos tiek individualiame, tiek grupiniame pokalbyje.

Instruktorius pokalbio metodą pasirenka tais atvejais, kai siekia papildyti stebėjimu ir eksperimentais gautus duomenis, ypač tada, kai reikia išaiškinti karių veiklos ar sprendimų motyvus, jų vidines būsenas tyrimo metu ir apskritai vidinius išgyvenimus. Atviras pokalbis apie kario vidinius išgyvenimus galimas tuo atveju, jeigu tarp instruktoriaus ir kario užsimezga pasitikėjimas, jei pokalbyje viešpatauja nuoširdi atmosfera.

Pokalbį reikia kaip galima tiksliau užfiksuoti. Tam padeda stenografavimas, garso grotuvai, protokolavimas, bet būtina, kad karys apie tai nežinotų.

Pokalbiui, kaip ir bet kuriam pedagoginiam renginiui, reikia gerai pasiruošti. Daug gerų patarimų skaitytojas atras R. Šteigerio knygelės „Humaniškasis vadovavimas” 14-17 skyreliuose: pasiruošimas pokalbiui su pašnekovu, klausymasis – pokalbio prielaida, vadovavimas pokalbiui atsižvelgiant į pašnekovą, pokalbiai apie kvalifikacijos kėlimą ir karjerą (10, 57-71 p.).

**Anketavimas yra toks tyrimo metodas, kuriuo raštiškai surenkamos įvairios nuomonės arba faktai pagal pateiktus klausimus.** Anketos yra keletriopos: 1. reikalaujančios išsamaus atsakymo; 2. nereikalaujančios išsamaus atsakymo; 3. alternatyvinės – reikalaujančios atsakyti tik „taip” ar „ne”, „patinka”, „nepatinka”; 4. ranginės (atsakymai laipsniuojami – „patinka”, „iš dalies patinka”, „nepatinka”); 5. mišrios; 6. atviros, kai leidžiama laisvai atsakyti į duotą klausimą; 7. uždaros, kai surašyti atsakymo variantai ir juos reikia pasirinkti.

Anketa privalo spręsti vieną tyrimo problemą, todėl numatomi nuosekliai susieti klausimai. Kad klausimai būtų kryptingi ir padėtų iš esmės spręsti problemą, sudarant anketą remiamasi atitinkama hipoteze. Į anketą įtraukiama kontroliuojančių klausimų, kurie kita forma klausų to paties, kas buvo anksčiau anketoje.

**Rašinėliai** – tyrimo metodas, kuriuo kariai nuosekliai aprašo savo įspūdžius, atskleidžia požiūrius, jausmus, nuostatas įvairiais klausimais. Šis metodas teikia įvairesnės ir išsamesnės informacijos negu anketos.

**Veiklos tyrimų rezultatai** – toks metodas, kuriuo iš veiklos rezultatų atskleidžiami karių ir instruktoriaus veiklos ypatumai. Svarbiausi karių veiklos rezultatai šie: rašiniai, piešiniai, brėžiniai, veiklos ir žodiniai testai. Tyrimui naudojami įprastiniai veiklos rezultatai ir duodamos specialios užduotys. Pavyzdžiui, norint nustatyti karių mokymosi lygį, tam tikru mokymosi momentu duodamas veiklos ar žodinis testas ir pagal jo rezultatus nustatoma, kaip mokosi kariai. Veiklos rezultatai padeda atskleisti ir karių vidinį pasaulį: rašiniai, piešiniai, brėžiniai parodo karių išsilavinimo lygį, atminties ir mąstymo ypatumus, vaizduotę, jausmus, pažiūras, įsitikinimus.

**Sociometrija.** Šis tyrimo metodas skirtas neformaliems santykiams grupėse tirti. Sociometrijos esmę sudaro pasirinkimas. Tiriamieji grupės nariai turi atsakyti į klausimus, apibūdinančius kitus grupės narius, pasirinkti juos bendrai veiklai (darbui, poilsiui) ar tarpasmeniniam bendravimui. Pagal gautus atsakymus grupės nariai pasiskirsto į pogrupius, rodančius jų statusą grupėse, nustatomas grupės integralumas ir glaudumas.

Karius pažinti reikia ne dėl paties pažinimo, o kad palengvėtų jų mokymas ir būtų suprantamas elgesys. Žinoma, ne visiems karius tokia pagalba reikalinga, ne visus reikia specialiai tyrinėti. Sunkiai auklėjamų karių neįmanoma auklėti gerai nepažinus. Pažinimo tikslas – atskleisti netinkamo elgesio susiformavimo svarbiausias priežastis. Toks tyrinėjimas reikalauja specialaus pasirėngimo ir darbo. Jis turi būti planingas, tikslingas, nuoseklus, apimti visus galimus fiziologinius, psichologinius, socialinius, pedagoginius aspektus, todėl reikia sudaryti tyrimų programą, jos vykdymo planą ir fiksuoti rezultatus. Jie užrašomi **pedagoginiame dienoraštyje**. Čia kaupiama informacija, gauta iš paties stebimojo, jo draugų, kitų instruktorių ir vadų, iš ankstesnės mokymosi, darbo ir karo tarnybos vietos. Tai subjektyvi informacija. Vertingesnę informaciją teikia kario darbo rezultatai, jų analizė, kario elgesys. Tai taip pat užrašoma dienoraštyje. Dienoraštis tampa šaltiniu kario charakteristikai, kuri rašoma baigus bazinį kario kursą, Puskarininkų mokyklą, privalomąją pradinę karo tarnybą ir pan.

## SANTRAUKA

- **Karys** – pedagoginio veikimo objektas ir subjektas, tai reiškia, kad jis yra instruktoriaus ugdomas ir ugdosi pats. Į ugdytinio sąvoką įeina kariūnas, kareivis, seržantas, karininkas ir pan. Visi jie – ugdytiniai, bet skirtingi savo amžiumi ir išsilavinimu bei išsiauklėjimu. Taip pat jie skiriasi savo



prigimtimi, fizinėmis ir psichinėmis savybėmis, mokslumu, doroviniu elgesiu, socialumu ir kitais individualiais bruožais. Todėl tikrai visapusiškas kario žinojimas garantuoja jo sėkmingą ugdymą.

- Norėdamas pažinti kariį, instruktorius turi gerai žinoti žmogaus fizinės ir psichinės savybes, socialumą, privalomosios pradinės karo tarnybos karių ypatybes, karių pažinimo metodus.
- Kario **fizinės savybės**: sveikata, sportinė forma, ištvėrimumas taip pat ir išoriniams veiksniams: šalčiui, karščiui, triukšmui, nemigai, dideliems fiziniam krūviams ir pan.
- Pagrindinės kario **psichinės savybės** yra šios: temperamentas, charakteris, gabumai ir sugebėjimai.
- **Temperamentas** – tai individualus žmogaus ypatumas, kuris jo elgesį daro tipišką, būdingą tik jam. Pagrindiniai temperamento tipai yra šie: sangviniškas, choleriškas, melancholiškas ir flegmatikas.
- **Charakteris** – pastovūs individo bruožai, išskiriantys jį iš kitų žmonių; specifinis konkretaus individo veiklos ir santykių su aplinka būdas. Charakteris nėra įgimtas, jį formuoja aplinka, ir jis įgyja teigiamą ar neigiamą vertę. Pagrindiniai charakterio tipai yra šie: hiperteminis, cikloidinis, labilusis, asteninis, sensitivityvinis ir psichasteninis.
- **Gabumas** – įgimtos žmogaus anatominės ir fiziologinės savybės, kurios sąlygoja lengvą, greitą ir kokybišką fizinių ir protinių veiksmų plėtrą. Gabumai kinta ir tobulėja praktinėje veikloje. Jei įgimti gabumai neplėtojami, nelavinami, jie negali pasireikšti.
- **Sugebėjimas** – vidinės individo savybės, kurios lemia sėkmę kurioje nors teorinės ar praktinės veiklos srityje. Jų pagrindas – gabumai. Visų sugebėjimų plėtotės pagrindą sudaro intelektas.
- **Intelektas** – sumanumas, protingumas, sugebėjimas spręsti problemas ir gerai perprasti dalykus, galėjimas pasimokyti iš patirties. Intelektas nustatomas testais, o jo kokybę nustato intelekto koeficientas. Suaugusio žmogaus intelektas beveik nesikeičia, jį lemia paveldimumas ir aplinka. Tačiau intelektą galima ugdyti, ypač galima tobulinti žmogaus specialius sugebėjimus konkrečiose veiklos srityse.
- Kario **socialumas**: socialinė sąmonė, elgsena ir socialinis patyrimas.
- **Privalomosios pradinės karo tarnybos kariai** yra fiziškai suaugę, bet psichinė jų būseną dar nėra subrendusi. Jų būdingiausi bruožai – savarankiškumas, aktyvumas, iniciatyva. Taip pat jiems būdingas individualizmas, nepakanta prievartai. Kai kurie jauni kariai sunkiai žengia pirmuosius tarnybos žingsnius, jiems būtinas tam tikras adaptacijos periodas, vadų ir instruk-

torių pagalba. Nemažai jaunų karių turi nepakankamą gynybos ir tarnybos motyvaciją, neaukštą intelektą, silpnai fiziškai pasirengę.

- **Pagrindiniai karių pažinimo metodai yra šie:** stebėjimas, eksperimentas, testas, pokalbis, anketavimas, veiklos tyrimų rezultatai, sociometrija.
- **Karių pažinimo sistema galėtų būti tokia:** mokymo įstaigų, darboviečių charakteristikos; visų šauktinių intelekto testai; šaukimo komisijų fizinės ir psichinės sveikatos būsenos, fizinio parengimo testai; visapusiškas jaunų karių pažinimas ir jų charakteristikos Mokomajame pulke; instruktorių ir vadų veikla kariniuose daliniuose; tarnybinė charakteristika baigus privalomąją pradinę karo tarnybą. Trumpas privalomosios pradinės karo tarnybos ir jos etapų laikas nesudaro palankių sąlygų kiekvienam instruktoriui ir vadui visapusiškai pažinti savo karius, todėl ir reikalinga tokia permanentinė karių pažinimo sistema, kuri leistų pasinaudoti ankstesnių ugdytojų ir institucijų darbo rezultatais.

## UŽDUOTYS

1. Išnagrinėkite šias žmogaus savybes, sugrupuokite jas į tokias grupes: įgimtos ir įgytos savybės; psichinės savybės ir socialumas; savybės, nuo kurių tiesiogiai priklauso kario kovinio rengimo rezultatai.

aktyvumas	interesas	paklusnumas	savaveiksmiš-
atmintis	intuicija	pasyvumas	kumas
brendimas	ypatybė	paveldėjimas	simuliacija
būdas	ypatumas	pyktis	smalsumas
charakteris	jaunystė	poelgis	socialumas
darbingumas	labilumas	polinkis	stresas
darbštumas	mokymosi	pomėgis	stropumas
dėmesys	aktyvumas	poreikis	sugebėjimas
elgesys	mokymosi	potraukis	sumanumas
emocija	motyvacija	prigimtis	supratimas
gabumas	mokytumas	prisitaikymas	suvokimas
gebėjimas	mokslumas	psichiniai	temperamentas
harmoninga	motyvacija	sutrikimai	trugdymas
asmenybė	nuotaika	raštingumas	užmiršimas
įgijinys	nuovargis	reakcija	vaizduotė
įgymis	nusistatymas	rizika	valia
individualybė	nusiteikimas	saugojimas	žingeidumas
intelektas	orientacija	savarankiškumas	žinojimas

2. Apibūdinkite privalomosios pradinės karo tarnybos kario fizines ir psichines savybes, socialumą bei jų ugdymo sunkumus.
3. Išstirkite savo mokymo grupės (padalinio) karių temperamentą, pateikite vyraujančio ir kitų temperamento tipų santykį.
4. Pateikite pavyzdžių, kaip nustatomas žmogaus intelektas. Kuo skiriasi mokymosi rezultatų ir intelekto testai?
5. Paaiškinkite, kuo skiriasi Šveicarijos ir Lietuvos kariuomenių šaukiamieji jaunuoliai.
6. Apibūdinkite būrio vado karių pažinimo metodus. Kaip būrio vadas turi susipažinti su jaunais kariais, atvykusiais iš Mokomojo pulko?
7. Paaiškinkite, kuo skiriasi jaunų kareivių pažinimas Mokomajame pulke ir motorizuotųjų pėstininkų padaliniuose.
8. Paaiškinkite, nuo ko priklauso kareivio mokymosi aktyvumas.
9. Paaiškinkite, kokie charakterio bruožai padeda sudaryti teigiamą (neigiamą) požiūrį į mokymąsi?

## LITERATŪRA

1. Arends R. I. Mokomės mokyti. – V., 1998. – P. 27.
2. Bendrosios ir karo psichologijos pagrindai. – V., 1999. – P. 22-26, 46, 120-126.
3. Bitinas B. Bendrosios pedagogikos pagrindai. – V., 1990. – P. 18-40, 76-92.
4. Gage N. L., Berliner D. C. Pedagoginė psichologija. – V., 1994. – P. 48-88.
5. Jakavičius V., Juška A. Mokyklos pedagogika. – K., 1996. – P. 25-32.
6. Jovaiša L. Edukologijos pradmenys. – V., 1993. – P. 26-27, 39-45.
7. Jovaiša L. Pedagogikos terminai. – V., 1998.
8. Jovaiša L., Vaitkevičius J. Pedagogikos pagrindai. I d. – K., 1987. – P. 32-40, 70-71, 91-100.
9. Miškinis K. Trenerio etika. – K., 1998. – P. 203-204, 210-220.
10. Steiger R. Humaniškasis vadovavimas. – V., 1998. – P. 57-71.
11. Steiger R., Zwygart U. Karinė pedagogika. – V., 1999. – P. 10, 27-52.
12. Šalkauskis S. Rinktiniai raštai // Pedagoginės studijos. – Kn. 1 – V., 1992. – P. 27-39, 134-200.
13. Tarasenska P. Kovotojo mokymas. – V., 1998. – P. 56-58.

## 3 SKYRIUS

# Instruktoriaus kaip ugdytojo charakteristika

### **Bendrosios pedagogo savybės**

Prigimtinės pedagoginės savybės  
Pedagoginis pašaukimas

Igyjamos pedagoginės savybės

Kas svarbiausia pedagoginiame išsilavinime?

Mokytojui reikalingos žinios  
Mokymo būdai

Visą gyvenimą trunkantis mokymasis  
Kas svarbiausia pedagoginiame patyrimė?

J.A. Komenskio reikalavimai mokytojui

### **Profesinės pedagogo savybės**

Pedagoginis meistriškumas  
Pedagoginiai sugebėjimai  
Pedagoginė kultūra  
Pedagoginė etika  
Instruktoriaus etika  
Pedagoginis taktas

### **Instruktoriaus autoritetas**

Autoritetas Formalusis autoritetas  
Asmeninis autoritetas  
Asmeninis pavyzdys

### **Instruktoriaus pedagoginė kompetencija**

P. Tarasenos reikalavimai instruktoriams  
Socialinė kompetencija  
Šiuolaikiniai reikalavimai instruktoriumi

### **APŽVALGA**

Antrajame skyriuje susipažinome su vienu ugdymo proceso dalyviu – ugdytiniu. Išsiaiškinome, kad kariuomenėje ugdytinis gali būti: a) privalomosios pradinės karo tarnybos karių rengime – kareivis ir seržantas; b) vadų rengime – seržantas, puskarininkis, karininkas; karinėse mokymo įstaigose – kariūnai ir klausytojai (seržantai, puskarininkiai ir karininkai). Šiame skyriuje aiškinama ugdytojo sąvoka. Ugdytojai, kaip ugdymo proceso dalyviai, – tai kovinio rengimo vadovai: visi vadai ir specialiai kareivių mokymui bei auklėjimui skiriami instruktoriai. Karinėse mokymo įstaigose instruktoriai veda kariūnų ir klausytojų karinį mokymą. JAV profesorius Richardas I. Arendsas rašo, kad mokytojai privalo atlikti tris svarbias funkcijas: vadovauti mokinių grupei (vadovaujamoji funkcija), tiesiogiai akivaizdžiai mokyti mokinius (sąveikos funkcija) ir dirbti su bendradarbiais, tėvais ir kt. (organizavimo funkcija). Pripažindami, kad visi kovinio rengimo vadovai yra pedagogai, sutiksime, kad jie, kaip ir mokytojai, turi atlikti tris, o kartais ir keturias funkcijas: vadovauti mokymo grupei – skyriui ar būriui (vadovaujamoji funkcija), tiesiogiai mokyti karius (mokomoji funkcija), atlikti savo tiesiogines padalinio vado pareigas (organizavimo arba administravimo funkcija), o vesdami taktines pratybas – kartu atlikti ir taktinio vado pareigas (kovinio vadovavimo funkcija). Organizavimo arba administravimo funkcija aprašyta Tarny-

bos ir kituose statutuose, kovinio vadovavimo funkcija – Kovos statutuose. Šiame vadovėlyje nagrinėjamos vadovaujamoji (mokymo procese) ir mokomoji funkcijos.

Šiame skyriuje kalbama apie bendrąsias ir profesines pedagogo savybes. Gana smulkiai aiškinamos prigimtinės ir įgyjamos pedagoginės savybės, pedagoginis pašaukimas. Aptariamos tokios profesinės pedagogo savybės, kaip pedagoginis meistriškumas, pedagoginiai sugebėjimai, pedagoginė etika, pedagoginis taktas. Daugiausia dėmesio skyriuje skiriama instruktoriaus pedagoginei kompetencijai, jo autoritetui. Bandoma įrodyti, kad geru instruktoriumi tampama tik tuomet, kai jame organiškai susijungia geriausi pedagogo ir karo specialisto bruožai.

### 3.1. BENDROSIOS PEDAGOGO SAVYBĖS

Apie ugdytoją, pedagogą, mokytoją labai daug parašyta ir pasakyta. Stasys Šalkauskis mano, kad „*ugdytojas turi pasižymėti (...) keturiomis kokybėmis, būtent: 1. bent minimaliu pedagoginiu gabumu, 2. teoriniu nusimanymu, 3. praktiniu patyrimu ir 4. faktiniu sugebėjimu dirbti pedagogo darbą*” (15, 210 p.). Jis rašo, kad nepakanka turėti pedagoginių gabumų, teorinių žinių ir praktinio patyrimo. Žmogus gali iš prigimties turėti pedagoginių gabumų, išgyti reikiamų žinių ir praktinės patirties, bet „*jei jis nemėgsta ugdomojo darbo arba nemėgsta paties jaunimo, tai jis faktiškai nesugeba dirbti kaip reikiant ugdomojo darbo*” (15, 211 p.). S. Šalkauskis teigia, kad pedagoginiame darbe reikalingas entuziazmas, nes auklėtinis tik tada užsidega auklėtojo idėjomis, kai *šis „įdeda į darbą visą savo sielą”* (15, 211 p.).

Net mokytojo fizinės prigimties ir išorinės išvaizdos reikšmė, S. Šalkauskio manymu, yra didžiulė. Žmogus be sveikatos, be tvirtų nervų, be patrauklios išvaizdos turi kur kas mažiau duomenų sėkmingai dirbti ugdomąjį darbą, negu tas, kuris šitų trūkumų neturi. Mokytojas turi sąmoningai rūpintis savo išore. Gero mokytojo veidas turi būti malonus, atviras ir dvelkiantis pasiryžimu, jam būdingas įžvalgumas, jautri klausia, skambus ir malonus balsas, aiški ir gryna tarsena. Apranga turi būti paprasta, bet visuomet švari, tvarkinga, nekrentanti į akis. „*Pedagogas (...) dalyvauja savo darbe visa savo būtybe, nes šitoje jo būtybėje nėra nė vienos galios visai abejingos ugdomajam darbui*” (15, 211 p.).

S. Šalkauskis pabrėžia, kad mokytojas turi būti tvirtos valios, nors „*pedagoginis tvirtumas (...) nereiškia prievartos ir faktiškai yra surištas su dideliu kantrumu ir dideliu švelnumu*” (15, 212, p.). Tikrai tvirta asmenybė daro žmonėms tvirtą įtaką ir be ypatingų pastangų palenkia juos šiai įtakai, nes „*tvirta asmenybė yra stipriausias ugdomosios (...) įtaigos veiksnys*” (15, p. 218 p.).

Taigi, kokios yra pageidaujamos pedagoginės savybės?

Jų reikia turėti ir iš prigimties, ir įgyti. Pirmosios – Dievo duotos, antrosios įgijamos rengiantis profesinei pedagogo veiklai.

**Prigimtinės pedagoginės savybės**

**Prigimtinėms pedagoginėms savybėms** reikia skirti pedagoginį pašaukimą, bent minimalius gabumus ir vidutinį intelektą, įgimus gabumus auklėti ir lavinti, meilę ugdytiniams, pakantumą, vyraujančius temperamento bruožus ir kt.

Pagal S. Šalkauskį pedagoginę profesiją gali pasirinkti tik tie žmonės, kurie iš prigimties turi tam pašaukimą. Galima iš prigimties turėti reikiamus polinkius, bet dėl kurios nors priežasties nesugebėti faktiškai dirbti pedagoginio darbo. Tačiau „*nesant reikiamų prigimties polinkių, nėra ko ir bandyti savo jėgų. ...Dirbti pedagoginį darbą be pašaukimo yra tikras vargas, niekam nereikalingas ir niekam nenaudingas*” (16, 33 p.).

**Pedagoginis pašaukimas – motyvacinių, potencinių ir charakterio savybių visuma, reikalinga pedagogo profesijai įgyti, pedagoginiam darbui sėkmingai ir su pasitenkinimu dirbti, išgyvenant jį kaip savo gyvenimo paskirtį. Motyvacinės savybės** yra: poreikis ir siekimas bendrauti su jaunimu perteikiant kultūros vertybes; poreikis pačiam gyventi pagal tas vertybes. **Potencinės savybės:** intelektas, bendravimo bei pedagoginiai praktiniai gebėjimai. **Charakterio savybės:** būdo patrauklumas, sugebėjimas atjausti, padėti, savitvarda, teisingumas ir kt. Pedagoginis pašaukimas – vidinė pedagogo profesijos ypatybė. Išorinė tos profesijos ypatybė – pedagoginis darbas (6, 31 p.).

Kadangi Lietuvos karo akademijos kariūnai ir klausytojai, krašto apsaugos sistemos vadai ir instruktoriai jau pasirinko karinio pedagogo specialybę, tai išsamiau reikia kalbėti apie įgyjamas savybes.

**Įgyjamos pedagoginės savybės**

Įgyjamos pedagoginės savybės yra šios: a) **bendražmogiškios** – dorovingumas, dvasingumas, intelektas ir b) **profesinės**, įgyjamos per pedagoginį išsilavinimą ir patyrimą.

#### **Kas svarbiausia pedagoginiame išsilavinime?**

1. Suprasti savo veiklos pedagoginę prasmę – padėti skleisti asmenybei mokslinant, lavinant ir auklėjant.

2. Pažinti ugdytinį.

3. Suprasti ugdymo reiškinį ir jį sąlygojančius veiksnius.

4. Žinoti ugdymo tikslą, sudėtines dalis ir tuo grįsti pedagoginę veiklą.

5. Žinoti mokomosios ir auklėjamosios veiklos mechanizmus ir metodiką.

R. I. Arendsas rašo, kad mokytojai turi pajėgti mokytis visą laiką, nes žinios, kurių reikia jų darbui, kinta kartu su naujais reikalavimais bei mokslo ir technikos pažanga. „*Mokytojai privalo mąstyti patys, jeigu jie ketina kitiems padėti*

*mąstyti; mokėti dirbti savarankiškai ir bendradarbiauti su kitais, kritiškai vertinti. Jie turi daug žinoti ir daug suprasti” (1, 25 p.).*

Kad mokymas būtų veiksmingas, mokytojai, pagal R. I. Arendsą, turi turėti:

- žinių apie mokymą ir mokymąsi pagrindus ir, remdamiesi tomis žiniomis, derinti savo mokymo praktikoje mokslą ir meną;
- geriausių mokymo būdų repertuarą [geriausius mokymo būdus – E.K.] ir taikyti juos mokant vaikus bei suaugusiuosius;
- refleksyvų protą, sugebančį reaguoti į sudėtingas pedagogines situacijas ir spręsti pedagoginės veiklos problemas;
- norą ir pasiryžimą mokytis visą gyvenimą, kad gerėtų jų pačių mokymas ir tobulėtų mokyklos.

Mokytojui **reikalingos žinios** yra šios:

1. Mokymo turinio (mokomųjų dalykų) žinios;
2. Pedagoginės dalyko žinios;
3. Žinios apie mokinius ir jų savybes;
4. Bendrosios pedagogikos žinios; ugdymo galutinių tikslų supratimas;
5. Didaktikos žinios;
6. Mokymo programos išmanymas.

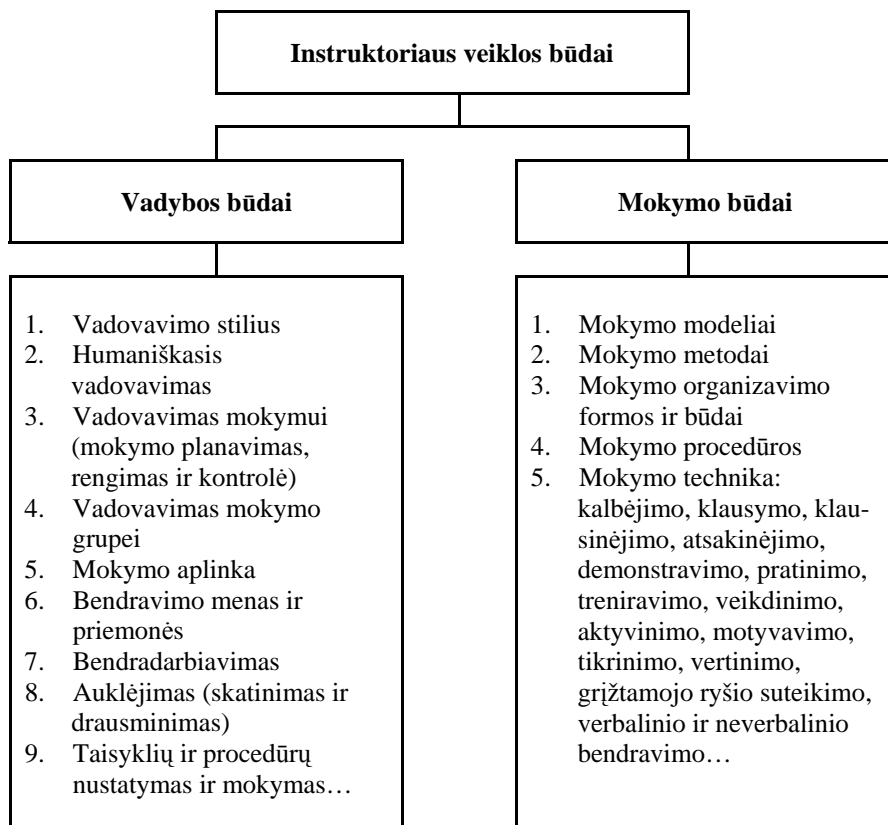
Instruktoriui dar papildomai reikia išmanyti karinės pedagogikos ir didaktikos pagrindus bei karių mokymo metodiką. Ypač pažymėsime pedagogines dalyko žinias. Kadangi taikos metu karininkas gali pritaikyti savo profesines žinias tik mokydamas karius ir mokydamasis pats (per pratybas ir mokymus), tai Akademijoje kariūnais turi gauti ne paprastas mokomųjų dalykų (taktikos, šaudybos ir pan.) žinias, o **pedagogines dalyko žinias**, t.y., pavyzdžiui, ne tik mokėti šaudyti, bet ir išmokyti šaudyti karius, ne tik mokėti organizuoti būrio veiksmus mūšyje, bet ir išmokyti būrį tokių veiksmų ir pan.

**Todėl mokymas turėtų vykti taip: mokymas ką ir kaip reikia daryti → mokymas, kaip reikia išmokyti tai daryti.** Dalyko žinios ir įgūdžiai suteikiami būsimajam būrio vadui, o pedagoginės dalyko žinios – būsimajam **kareivių ir seržantų mokytojui.**

**Mokymo būdai** – tai mokymo modeliai ir metodai, mokymo organizavimo formos ir būdai, kuriuos įvaldė mokytojas. Juo labiau patyręs mokytojas, juo daugiau ir įvairesnių mokymo būdų jis yra įvaldęs. Kadangi instruktorius moko ir vadovauja mokymo grupei, galima kalbėti apie mokymo ir vadybos būdus. Instruktoriaus veiklos būdų santrauka pateikta 3 pav.

**Visą gyvenimą trunkantis mokymasis.** Bet kuriam pedagogui dar nepakan-ka turėti žinių pagrindus ir mokymo bei vadybos būdus. Tapti tobulam sudėtinga ir reikia daug laiko. R. I. Arendsas rašo, kad „*vieni mokytojai, kaip ir puikūs vynai, laikui bėgant, vis gerėja. Kiti dirbdami netobulina savo žinių ir lieka beveik tokie pat, kokie buvo eidami į savo pirmąją pamoką. Tapti tikru savo*

*srities meistrų bet kurioje žmonių veikloje galima tik per ilgą laiką. (...) Tas pat būdinga ir siekiančiam meistrystės mokytojui. (...) Mokymasis mokyti yra visą gyvenimą trunkantis procesas, o ne laiko tarpas nuo pirmosios pamokos apie metodus iki leidimo mokytojauti įgijimo datos” (1, 33 p.).*



3 pav. Instruktoriaus veiklos būdai

### **Kas svarbiausia pedagoginiame patyrimė?**

1. Mokėti analizuoti ugdytinį: apibūdinti jo fizinį, psichinį ir socialinį subrendimą, jausti jo būsenas, vidinį pasaulį; nustatyti grupės subrendimo lygį, vyraujančias nuomones, santykius. Mokėti nustatyti savo ir kitų ugdymo klaidas ir jų priežastis.



2. Mokėti planuoti ugdomąją veiklą: numatyti ugdymo uždavinius, grupės ir kiekvieno nario mokymosi galimybes, reikalingas priemones.

3. Mokėti pasirinkti tinkamiausius mokslinimo, lavinimo ir auklėjimo būdus ir sugebėti juos kūrybiškai panaudoti.

4. Mokėti derinti savo nuotaiką, aprangą, elgseną prie grupės. Įvaldyti pedagoginę techniką: išmokyti pedagoginio takto, sugebėti vertinti ugdytinių nuotaikas ir nukreipti jas norima linkme, matyti kiekvieną grupėje, sukurti džiaugsmingą ir kūrybingą darbo nuotaiką, greitai susiorientuoti konfliktinėse situacijose ir rasti išeitį, raiškiai ir emocionaliai kalbėti.

Šie pedagoginio patyrimo pradmenys remiasi pedagoginiu išsilavinimu ir įgyjami per pedagoginę praktiką. Dirbant pedagoginį darbą jie tobulėja (gali ir netobulėti, jeigu pedagogas to nesiekia).

Žinių galima įgyti, jeigu pakančiai ir sąmoningai mokytis. Žinant, kaip veikti, galima susiformuoti ir mokėjimus.

**J. A. Komenskio reikalavimai mokytojui** Pedagogikos klasikas J. A. Komenskis kelia didelius reikalavimus mokytojui, kuris, jo nuomone, turi pasižymėti daugeliu gerų savybių. Viena iš būtinausių – mokytojo pašaukimas ir meilė savo profesijai. Ji reiškiasi rimtu, sąžiningu darbu. Teigiamas mokytojas, pasak J. A. Komenskio, ieško būdų, kaip geriau mokytis ir kaip, nenaudojant prievartos, visus visko išmokyti. O jeigu mokytojui nemielas jo darbas, J. A. Komenskis pataria palikti mokyklą. Mokytojas turi būti visapusiškai išsilavinęs ir nuolat gilinti savo žinias. Niekas kitas negali padaryti žmonių išmintingais, kaip tik tas, kuris yra pats išmintingas. Aukšta moralė – ypač svarbus mokytojo bruožas. Todėl mokykloje negalima pakęsti nepadoraus žmogaus, tvirtino J. A. Komenskis. Visa mokytojo išorė – eisena, akių išraiška ir t.t. – privalo byloti apie padorumą ir mandagumą. Štai kai kurie J. A. Komenskio reikalavimai mokytojams:

1. Mokytojai turi būti garbingi, veiklūs ir darbštūs žmonės, kurie būtų gyvi dorybių, kurias skiepija kitiems, pavyzdžiai.

2. Mokytojai turi atsiminti, mokėti ir norėti savo mokiniams duoti tiek mokslo, kad jų protas būtų išlavintas, liežuvis – iškalbingas, rankos – rašymui ir kitiems darbams miklios.

3. Geras mokytojas turi mažiau diktuoti, o daugiau matyti, ar mokiniai atidūs, dažnais klausimais žadinti jų proto jėgas, kad suprastų.

4. Mokytojai turi išsiugdyti tėvišką meilę mokiniams, rimtai rūpintis jų pažangumu, būti tarsi jų dvasios tėvai.

5. Geras mokytojas pasižymi tuo, kad nepraleidžia nė mažiausios progos pamokyti ko nors naudinga.

6. „Kas svarbu – pirmiau ir kas rimta – rimčiau temoka ir patys daryti, ir mokinius mokyti; ir niekad os atvirksčiai” (9, 456-459 p.).

7. Dėl mokymosi nereikia mušti (jei nesimoko), kaltas vien mokytojas, kuris nesugeba arba nesistengia patraukti mokinį prie mokslo).

8. „Žiaurus tas mokytojas, kuris duodamas mokiniams darbą, pakankamai nepaaiškina ir neparodo, kaip jį dirbti, ir dirbantiems nepadeda, bet verčia juos prakaituoti, kankintis ir šėlsta, kad darbą jie padaro kiek ne taip. (...) Gamta mus moko (...) silpnuosius globoti tol, kol jų jėgos sustiprės” (9, 189-190 p.).

### 3.2. PROFESINĖS PEDAGOGO SAVYBĖS

Profesinės pedagogo savybės yra šios: pedagogo autoritetas (nagrinėjamas 3.3 skyr.), pedagoginis meistriškumas, pedagoginiai sugebėjimai, pedagoginė kultūra, pedagoginė etika, pedagoginis taktas, organizuotumas, asmeninis pavyzdys ir kt.

**Pedagoginis meistriškumas**      **Pedagoginis meistriškumas – išugdyti gebėjimai ir igūdžiai labai gerai dirbti pedagoginį darbą ir bendrauti su ugdytiniais.** Jis įgyjamas instruktoriaus valios pastangomis, kruopščiu darbu įveikiant įvairius sunkumus, siejant teoriją su praktika, kūrybiškai tvarkant bei tobulinant savo pedagoginę veiklą ir santykius su kariais. Skiriamos tokios pedagoginio meistriškumo apraiškos: 1. gebėjimas sudominti ir palaikyti dėmesį; 2. sudėtingus dalykus dėstyti paprastai, sunkius padaryti lengvais; 3. greitai ir tiksliai išvelgti kario būsenas ir reaguoti į jas pedagogiškai; 4. valdyti save; 5. viską daryti labai gerai; 6. turėti ir mokėti naudoti įvairius mokymo ir vadybos būdus. Tobulinti pedagoginį meistriškumą padeda pedagoginiai sugebėjimai.

**Pedagoginiai sugebėjimai**      **Pedagoginiai sugebėjimai – psichologinės sąlygos gerai įvaldyti pedagoginio darbo kvalifikacijas ir sėkmingai mokyti bei auklėti jaunimą.** Skiriamos šios pedagoginių sugebėjimų grupės: 1. intelektinių, 2. bendravimo ir 3. praktinės pedagoginės veiklos. Pedagoginiam darbui ypač svarbūs šie sugebėjimai: 1. kūrybiniai ir akademiniai (verbalinės, simbolinės atminties, loginio ir diskursyvinio mąstymo; kūrybinio mąstymo); 2. diagnostiniai (ugdytinių pažinimo); 3. reguliaciniai (vadovavimo, organizavimo, santykių derinimo); 4. sugestyviniai (paveikti žodžiu, be žodžių); 5. didaktiniai (sklandžiai kalbėti, pastebėti svarbiausia, planuoti); 6. ekspresyviniai (reikšti emocijas kalba, mimika, judesiais); 7. socialiniai (sužadinti socialines, dorovines idėjas, idealų žavesį, juos įgyvendinti ir palaikyti).

Pedagoginiai sugebėjimai įeina į pedagoginio pašaukimo struktūrą.

**Kūrybiniai sugebėjimai** – naujumo, originalumo šaltinis. Jie ryškūs visose pedagoginės veiklos srityse, ypač metodinėje. Metodinis kūrybingumas sudaro sąlygas originaliau, tikslingiau organizuoti mokymo procesą. Kūrybingumas auklėjimo procese padeda tobulinti bendravimą, organizuotumą. Kūrybingas pedagogas ne tik nuolatos tobulina mokymo ir auklėjimo procesą, pasiekia geresnių darbo rezultatų, bet ir jaučiasi patenkintas savo veiklos vaisiais.

**Akademiniai sugebėjimai** reikalingi ne tik studijose, bet ir kasdieniniame darbe perimant naujus pedagogikos ir specialybės laimėjimus. Lengvas naujų dalykų supratimas, ilgalaikis įsiminimas ir pasirengimas išmoktą medžiagą atgauti reikiamu momentu – labai reikalingi pedagoginiai sugebėjimai. Tačiau pedagogas nėra gyva enciklopedija. Jis turi mokėti gerai žinomus dalykus perteikti paprastai, suprantamai, įtaigiai.

**Ekspresyviniais sugebėjimais** pasižymintis pedagogas ne tik moka perteikti aiškiai, suprantamai dėstomąjį dalyką, bet ir sugeba įtikinti visą auditoriją. Tai gali padaryti tas, kuris sugeba naudotis iškalbos priemonėmis. Dėstant teorinę medžiagą labai svarbu raiškiai kalbėti, valdyti kalbos intonaciją ir toną, patraukti klausytojų dėmesį. Yra mokomųjų dalykų (ypač karybos srityje), kurie nereikalauja tokio kalbėjimo būdo, tačiau visada reikia kalbėti akcentuotai, pabrėžiant, išskiriant svarbiausias mintis, loginius kalbos vienetus.

**Bendravimo sugebėjimai** padeda lengvai užmegzti santykius, sėkmingai plėtoti dialogą, sukurti palankumo ir pasitikėjimo santykius, keistis informacija. Galima tvirtinti, kad be tinkamo bendravimo apskritai neįmanomas pedagoginis darbas: priešingai, juo tinkamesnis bendravimas, juo didesnė pedagoginės sėkmės tikimybė. Nuo to koks būna ugdytojo ir ugdytinių kontaktas, kaip išklausa, suprantama ir reflektuojama, kaip konfrontuojami ir sprendžiami konfliktai, priklauso bendravimo sėkmė. Vieniems visa tai pavyksta lengviau, kitiems sunkiau. Todėl reikia diagnostinių bei vertinimo sugebėjimų. Bendravimo ir diagnostinius sugebėjimus tenka ugdyti specialiomis pratybomis.

Pedagoginėje praktikoje bendravimo trūkumai labai trukdo normaliam pedagoginiam procesui. Mokytojai, nesidomintys mokinių gyvenimu, nepajėgūs bendrauti. Ironiški, irzlūs, grubūs pedagogai atstumia ugdytinius. Atsiradęs prasminis ir emocinis barjeras formuoja susvetimėjimą, ir mokykla nebeturi įtakos savo auklėtiniams. Mokytojo **diagnostinius sugebėjimus** atskleidžia mokinio asmenybės, jo minčių ir jausmų pažinimas. Smulkiau apie bendravimo meną ir priemones rašoma 15 skyriuje.

**Pedagoginė kultūra**      **Pedagoginė kultūra – dvasinių vertybių ir pedagoginių žinių, mokėjimų bei įgūdžių, kuriuos pedagogai išsiugdo ir taiko savo auklėtiniams ugdyti, visuma.** Instruktoriaus pedagoginę kultūrą tam tikra prasme rodo intelektas, išsilavinimas, tačiau intelektualinė kultūra nėra pedagoginės kultūros sinonimas. Instruktoriaus pedagoginė kultūra dažnai daug svarbesnė negu profesinis išsilavinimas.

**Pedagoginė etika**      **Pedagoginė etika – tai mūsų visuomenėje priimtų dorovinių reikalavimų realizavimo atspindys pedagogo veikloje** (11, 21 p.). Pedagoginė etika, kaip profesinės etikos sudedamoji dalis, priklauso nuo pedagogo profesijos specifikos. Pedagogo profesija visada buvo ir yra priskiriama prie svarbiausių profesijų grupės. Nuo pedagogo asmenybės, jo etinio parengtumo priklauso ir jaunimo visapusiškas ugdymas. Dabar sėkmingam darbui jau nebeužtenka tik dalykinio pasirengimo ir pedagoginio meistriškumo. Ypač aktualios darosi pedagoginės veiklos vidinės varomosios jėgos – išsiugdyti dorovinės brandos bruožai, jo asmenybės poveikis auklėtiniams. Daugelis pedagogikos mokslininkų pabrėžia, kad mokykla yra tokia, koks yra mokytojas. Lygiai taip pat galima teigti, kad **kariuomenė yra tokia, kokie yra vadai ir instruktoriai.** „Tikras auklėtojas žino iš savo patirties, tai liečia jį ir kitus, kad daugiau pasiekiami dėka to, kas tu esi, negu to, ką tu žinai”, – rašė A. Dystervėgas<sup>1</sup>. J. A. Komenskis pabrėždavo, kad „žmones išmintingus padaryti gali tik išmintingasis, iškalbingus – tik iškalbingasis, dorus – dorasis”<sup>2</sup>.

Laikytis etinių normų – reiškia būti išauklėtu žmogumi. Štai kaip įsivaizduoja išauklėtą žmogų J. A. Komenskis:

*„Nori pažinti gerai išauklėtą žmogų? Stebėk jo veiksmus ir judesius, kalbą ir net tylėjimą, taip pat jo eisną, sėdėjimą, laikyseną, akis, rankas ir visa kita; visur atsispindės geras tonas, orumas ir mandagumas; visur jis liks savimi, visada bus grakštus ir tvarkingas. **Nori matyti jį darbe?** Viskas jo rankose tirpte tirpsta, nes jis bet kurį darbą atlieka protingai, iš anksto sveikai apsvaistęs. **Nori pasiklausyti jo kalbos?** Apie bet kokią dalyką jis samprotauja išmaningai, niekur nepasirodydamas nemokša. Ir priešingai, jeigu jam reikia tylėti, tai net patį tylėjimą jis sugeba taip išmintingai ir deramai sušvelninti, jog ir iš jo galima šio to pasimokyti. **Jam bendraujant su žmonėmis,** – vienas malonumas į jį žiūrėti... Jeigu viskas eina pagal jo norą, – jis nesipučia, nesididžiuoja, neriečia nosies. Patekęs į nelaimę, lieka toks, koks buvo, – nepraranda vilties, nenusimena. Trumpai tariant, – (...) „Kas išminties turės, prie visokios veiklos ir atsitiktinumų prisitaikys” (9, 339 p.).*

<sup>1</sup> Dystervėgas A. Pedagoginiai raštai. – K., 1988. – P. 77.

<sup>2</sup> Komenskis J. A. Rinktiniai pedagoginiai raštai. – K., 1975. – P. 587.

**Instruktoriaus etika** – pedagoginės etikos sudedamoji dalis; jis turi:

- būti visapusiškų žinių skleidėjas;
- mėgti savo profesiją;
- žinoti karių psichologiją, juos tirti;
- būti humaniškas, mylėti karius;
- būti teisingas ir didžiadvasiškas;
- būti patriotas;
- būti tautinių ir patriotinių idėjų skleidėjas.

**Pedagoginis taktas**

**Pedagoginis taktas** (lot. *tactus* – prisilietimas, pojūtis) – **saiko jausmas, dorovinis elgesys, gebėjimas kiekvienu konkrečiu atveju greitai ir tiksliai nustatyti santykių būdą ir jį mokamai pritaikyti reikiamu momentu.**

Pedagoginį taktą pirmiausia sąlygoja pedagoginės etikos normų laikymasis. Didelę reikšmę turi pedagogo socialinis intelektas, kuris leidžia išigilinti į konkrečią situaciją, ypač tą, kuri gali sukelti konfliktą, susiorientuoti joje, priimti svarbius sprendimus, reikšmingus asmenybei ir ugdymo tikslams.

Pedagoginio takto būtinumą sąlygoja tai, kad dorovingas elgesys priklausau nuo to, kad vienu metu laikomasi skirtingų dorovinių reikalavimų. Sudėtingiausiose pedagoginėse situacijose reikia išsaugoti pagarbą auklėtiniui ir kartu išlikti nepakančiam neteisybei, kai kurioms dorovinėms ydoms. Iš principo netoleruoti trūkumų ir kartu išsaugoti gerus, draugiškus santykius su savo auklėtiniais nėra lengva. Būti taktiškas gali tik aukštos dorovinės kultūros žmogus.

Pedagoginis taktas neįgimtas, jis išsiugdomas darbu ir saviaukla. Nors yra iš prigimties taktiškų žmonių, tačiau ir netaktiškas, impulsyvus, puolantis į kraštutinius žmogus gali pasidaryti taktiškas, jeigu laikosi dorovės, etiketo, paprasčiausio mandagumo normų, protingai ir šaltakraujiškai sprendžia kilusius prieštaravimus. Kad būtų galima protingai spręsti prieštaravimus, reikia turėti maksimalią informaciją apie situaciją, todėl konfliktinėje situacijoje neverta priimti skubių sprendimų, nes būtina ištirti visas aplinkybes, objektyvias sąlygas, dėl kurių ji kilo. Pedagogas, priimdamas sprendimus, visada atsižvelgia į mokinį, į jo individualias ypatybes. Sprendimai neturi sukelti priešiško, nepasitikėjimo, įtarumo, todėl taktiškas pedagogas turi iš anksto numatyti savo būsimų veikslių padarinius. Tik teigiamų padarinių laukimas, tvirtas ir teisingas jų vidinis motyvavimas, sudaro sąlygas taktiškam elgesiui.

Instruktorius turi žinoti, jog žmogus, nesugebąs valdytis, negali valdyti ir kitų. Šiurkšti instruktoriaus elgsena daro įspūdį, kad jis nelinkęs skaitytis su kariais, gerbti jų. Pasielgęs netaktiškai, toks instruktorius to nepajaučia. Jis bendrauja ir toliau, nejausdamas, kad tarp jo ir karių vidinių ryšių jau nėra.

Nepagarba kitiems, šurkštumas, priekabumas retai būna pasyvūs: nekultūringas elgesys – gera terpė reikštis ir daugeliui kitų neigiamų bruožų.

Pedagoginiame procese gali būti žalingos net geros pedagoginio poveikio priemonės, jeigu jos suabsoliutinamos arba taikomos nesaikingai. **Saikas – tai gebėjimas rasti ribą, kurią peržengus žodžiais ar veiksmais susilaukiama nepageidaujamų rezultatų.** Instruktorius nejučia saiko ir per daug girdamas, ir per daug peikdamas, ir per daug santūriai, ir per daug laisvai elgdamasis. Pernelyg didelis gyrimas, nesaikingi apdovanojimai, išankstiniai pažadai ir jų nevykdymas, nepelnytos, kolektyvinės arba per dažnos bausmės – visa tai netaktiško skatinimo ar bausmių metodo taikymo pavyzdžiai. Saikas prarandamas ir tada, kai nejučia nuotolio tarp įvairių kategorijų karių. Instruktorius, nejausdamas saiko, dažnai įskaudina ir užgauna auklėtinį, pastato jį į keblią padėtį. Netaktiškumas pasireiškia ir per dideliu priekabumu, įkyrumu, irzlumu. Todėl instruktorius visada turi atsižvelgti į esamas sąlygas, gerai suprasti psichinę karių būseną, stebėti, kaip jie reaguoja į jo pedagoginį poveikį, būti pasiruošęs koreguoti savo elgesį, taip pat būti nestandartinis, išradingas, laiku atsižvelgti į naujas aplinkybes. Taip pedagoginis taktas tampa auklėjamojo poveikio veiksmingumo sąlyga ir kartu humaniškojo požiūrio į karius išraiškos forma.

Bendraujant su kariais, instruktoriaus taktą rodo kalba. Kalba turi būti paprasta, nuoširdi, rimta. Necenzūriniai žodžiai, įžeidinėjimai neleistini. Pedagoginis taktas draudžia veiksmus, įžeidžiančius kario asmenybę. Instruktoriui reikia, o kartais būtina pasakyti tai, kas negera, negatyvu, taisytina. Tačiau tokiais atvejais jis turi gerbti kario asmenybę, atsižvelgti į kiekvieną psichinę būseną, jausti saiką, pasitikėti kariais. J. A. Komenskis šurkštų, netaktišką, rėkiantį pedagogą lygino su muzikantu, kuris išderintą instrumentą bando derinti kumščiais, užuot pasitelkęs klausą ir atsargiai jį suderinęs. Ypač reikia vengti moralizavimo, kuris niekada nebūna paveikus.

**Taktiškas elgesys** būtinas visur: per pratybas, kitu tarnybos laiku ir laisvalaikiu. Didaktinio saiko reikalavimai įpareigoja instruktorių jausti, kada ir kiek skirti užduočių. Pernelyg sunkios ir ilgos užduotys sukelia priešiškas nuotaikas, nuvargina, silpnina valią, atima norą mokytis. Panašiai yra ir su pernelyg lengvomis ir trumpomis užduotimis.

**Taktiškas instruktorius** yra tas, kuris:

- *gerbia kiekvieną savo karį;*
- *atsižvelgia į kiekvieno kario psichikos būseną;*
- *pasitiki savo kariais;*
- *yra nuosekliai ir pagrįstai reiklus;*
- *visada ramus, išlaiko pusiausvyrą;*
- *geba palaikyti tinkamus formalius ir neformalius santykius;*

- *bendraudamas su kariais jaučia saiką girdamas ir peikdamas, prašydamas ir įsakydamas, įrodinėdamas ir įtikinėdamas, skatindamas ir bauddamas;*
- *nemoralizuoja, nekimba dėl kiekvienos smulkmenos, įžeidžiamai nerep-likuoja, neakcentuoja karių trūkumų, neižeidinėja, nėra šiurkštus, pernelyg griežtas, karių negąsdina, nepravardžiuoja;*
- *geba „vidine klausa“ suvokti, jog padarė ne taip, ir tuoj pat taisyti padėti.*

### 3.3. INSTRUKTORIAUS AUTORITETAS

Svarbiausias karinis ugdytojas – instruktorius. Jis sugebės sėkmingai mokyti ir auklėti tik tuomet, kai kariaus turės neginčijamą autoritetą.

Kas tai yra autoritetas?

**Autoritetas** (lot. *autoritas* – įtaka, valia, valdžia) – **asmenybės bruožai, darantys stiprų įspūdį bei įtaką kitiems ir liudijantys apie to žmogaus valią ir protą, sukeltą visuotinį pasitikėjimą juo ir pagarbą.** Instruktoriaus autoritetą tarp karių lemia jo erudicija, taktas, optimizmas, socialumas – visuomeninis aktyvumas. **Pseudoautoritetas** (klaidingas, netikras autoritetas) – laikinas poveikis, kurį daro perdėtas griežtumas ar visiškas nereiklumas, tariamas gerumas, familiarumas; puikavimasis savo laimėjimais, pranašumu ir pan.

Reikia skirti formalųjį ir asmeninį (neformalųjį) autoritetą.

**Formalusis autoritetas – autoritetas, kurį sukuria užimamos pareigos, karinis laipsnis, karių pavaldumas ir pareiga** (kuriuos nustato karo tarnybą reglamentuojantys įstatymai, statutai, įsakymai) **vykdyti pareigūno nurodymus, įsakymus, pagaliau, valią.** Vadovas, nepriklausomai nuo to, ar jis skiriamas, ar renkamas, – dėl savo padėties ir įgaliojimų bei sankcijų teisės turi formalųjį autoritetą. Formalusis autoritetas dažniausiai būna tikslingas ir neišvengiamas, kai tenka spręsti užduotis, kurioms reikia daugelio bendro ir suderinto darbo. Skiriant formalųjį autoritetą, teigiama yra tai, kad tada labai aiškiai nustatoma atsakomybė už sprendimus ir veiklą. Vis dėlto, jei vadovas, sąveikaudamas su kitais, gali pasiremti tik savo formaliuoju autoritetu, jo tikroji įtaka nėra didžiausia ir, pavyzdžiui, mūšio sąlygomis to autoriteto nepakanka. Todėl moky- mo vadovas – instruktorius turi sukurti ir asmeninį (neformalųjį) autoritetą. Tai pasiekama pavaldiniams mokymo metu konstatuojant, kad vadovo elgesys yra tikslingas ir prasmingas, kartu ir duodantis padaliniui naudoti.

**Asmeninį (neformalųjį) autoritetą sukuria asmeninės instruktoriaus savybės.** Vienas iš danų „Pedagoginių karių mokymo principų“ skamba taip: „Mokymo vadovas turi vadovauti remdamasis autoritetu, puikiu profesiniu ir pedagoginiu pasirengimu, asmeniniu pavyzdžiu“ (12, 29 p.).

Asmeniniam autoritetui priskiriamos visos pagrindinės asmenybės savybės. Instruktorius turi autoritetą, jeigu jis:

- turi profesinių ir pedagoginių sugebėjimų;
- rodo asmeninį entuziazmą ir gerą pavyzdį;
- palankiai vertina karių interesus, pripažįsta karius sau lygiais, gerbia žmogišką orumą, pasitiki ir rūpinasi kariais.

Kariuomenėje, kaip ir mokykloje, esama ir pseudoautoritetų (tariamų autoritetų). Kai kurie instruktoriai bando jį įgyti gerumu: stengiasi būti geresniais už kitus instruktorius, nuolaidžiauja ir pataikauja, stengdamiesi įgyti karių palankumą.

Yra instruktorių, norinčių įgyti autoritetą griežtumu. Nors griežtumas būtinas pedagoginiame darbe, bet besaikis griežtų priemonių taikymas ugdo baimę ir veidmainiavimą, prisitaikėlius ir pataikūnus. Kiti siekia autoriteto puikaudamiesi savo išore, išmintimi, asmeniniais laimėjimais koviniame rengime, fiziniais savo kūno duomenimis. Toks puikavimasis gali laikinai sukelti karių domėjimąsi, interesą instruktoriumi, bet ilgainiui jis pasidaro koks ir atstumiantis. Dar kiti autoriteto siekia šaltumu, gerų ir blogų karių išskyrimu arba pataikavimu karių grupėms, pavieniams karius. Visi šie pseudoautoritetai daro laikiną įtaką karius, ilgainiui tokie instruktoriai pasidaro nemėgstami. Instruktorius pagalba silpniesiems, teisingumu visiems, pedagoginiu optimizmu, principingumu turėtų suformuoti tokį autoritetą, kuris visą laiką teigiamai veiktų karius. Tokius asmenybės bruožus turėtų ugdyti kiekvienas, besirengiantis pedagoginiam darbui.

Taigi asmeninis autoritetas grindžiamas daugybe veiksnių, kuriuos instruktoriai (be įgimtų savybių) gali kasdien plėtoti atlikdami savo darbą, toliau lavindamiesi ir keisdamiesi patirtimi su kitais. Instruktoriaus autoritetas priklauso nuo jo paties, t.y. nuo pedagoginio meistriškumo, pedagoginės kultūros, asmeninio pavyzdžio ir daugelio kitų dalykų.

#### **Asmeninis pavyzdys**

#### **Pavyzdys – ugdytojų veikla ir elgesys, kuriuos nesąmoningai modeliuoja, imituoja ugdytiniai išmokdami naujo elgesio.**

Pagrindinis instruktoriaus mokymo ir auklėjimo būdas – asmeninis pavyzdys. Daugelis pedagogikos specialistų ypač pabrėžia pedagogo asmenybės reikšmę ugdymo procese. J. A. Komenskis teigė, kad „*vadovavimas vien žodžiais ir įsakymais yra bejėgis. Todėl mūsų mokytojai saugosis būti panašūs į pakelės Merkurijus, kurie ištiesę ranką, rodo, kur eiti, bet patys neina. (...) Mokytojai stengsis valgiu ir apranga duoti mokiniams paprastumo pavyzdį, veiksmais rodytis žvalūs ir darbštūs, judesiais saikingi ir taurūs, šnekoje mokantys kalbėti ir tylėti, žodžiu – asmeniniame ir viešajame gyvenime bus tikras dorumo ir išminties įsikūnijimas*” (9, 457-458 p.).



Ižymusis pedagogas F. A. Dystervėgas teisingai rašė, jog pedagogai negali kitam duoti to, *ko patys neturi*. Aukšta vidinė kultūra – tai savigarbos jausmas, verčiantis žmogų kiekvienoje situacijoje (mato žmonės ar ne, sužinos jie ar nesužinos, turės jis naudos ar nemalonumų) elgtis kultūringai, kilniai, sąžiningai, etiškai, būti doram, teisingam, principingam, pareigingam, pagaliau valyvu žmogumi. Tai ypač pridera instruktoriui, kuris dažniausiai vienas (niekeno nevadovaujamas ir nekontroliuojamas) dirba su savo kariais. Žemos kultūros žmogų galima palyginti su puošniai apsirengusiu žmogumi, kurio baltiniai nešvarūs.

Instruktoriaus profesija reikalauja iš ją pasirinkusio žmogaus visada būti savo kariams pavyzdžiu, *kaip priimta ir kaip dera elgtis*. Ugdytas asmeniniu pavyzdžiu labai veiksmingas: jis žavi karių, kelia norą būti tokiam kaip instruktorius, skatina saviauklai. Kariams viskas svarbu: kaip instruktorius apsirengęs, kaip jis elgiasi, kaip bendrauja su žmonėmis, kaip dirba. Juo labiau kad ir vienas iš pagrindinių karių mokymo būdų yra „**Daryk, kaip aš!**“.

Ypatingą dėmesį asmeniniam vado pavyzdžiui skiria R. Šteigeris. 1989 m. jis aplankė įvairias Izraelio kariuomenės mokyklas. Į klausimą, kokios trys karinio viršininko savybės svarbiausios, karininkų mokyklos kursantai stebėtinai vieningai atsakė, kad tai: **asmeninis pavyzdys, humaniškumas ir profesionalumas**. Šios pagrindinės Izraelio karininkų mokyklos devizas paprastas ir reiklus – „Tu esi pavyzdys“ („You are example“). Reiklus, nes vidutiniškai 20-25% kursantų įvertinami kaip neatitinkantys reikalavimų „**vadovauti ir būti pavyzdžiu**“ ir turi palikti mokyklą jos nebaigę. Paaiškinimas griežtas, tačiau puikiai suprantamas: tiktai geriausieji atitinka tuos reikalavimus, kurie keliami geriems.

R. Šteigeris „Karinėje pedagogikoje“ rašo, kad „instruktoriai ir vadai rodo pavyzdį pavaldiniams nepriekiaištingu elgesiu ir veiklos rezultatais. Pavyzdys sukuria ir padidina dalinio pasitikėjimą vadu“ (14, 95 p.). Šį pasitikėjimą vadas ir instruktorius pasiekia: **humaniškumu ir dalykine kompetencija, psichiniu ir fiziniu pasirengimu, rūpinimusi ir griežtumu, bendravimu ir vadovavimu, motyvacija ir informavimu, lojalumu, pokalbiais ir kritika, drąsa, atkreipdamas į save dėmesį, prisiimdamas atsakomybę už pavaldžius vadus**.

Labai svarbu bendradarbiaujant instruktoriui ir kariams, kad instruktorius pelnytų karių pasitikėjimą ir pagarbą. To jis gali pasiekti savo asmeniniu elgesiu, dalykinėmis ir pedagoginėmis žiniomis bei patirtimi. Instruktorius turi būti kantrus su tais kariais, kurie sunkiau įsimena mokomąją medžiagą. Jis gali padėti sudėtingus dalykus aiškindamas kitais žodžiais arba kitais pavyzdžiais. Instruktorius turi žinoti, kad karių dėmesys turi būti sutelktas į jo kalbą ir veido išraišką, o ne į jo asmenį ir aprangą. Jis turi kritiškai vertinti save atsisakydamas **blogų įpročių**, kurie gali trikdyti karius. Tai gali būti **ypatinga kalbos maniera, žaidimas lazdele, nuolatinis neramus vaikščiojimas po klasę ir pan.** Taip pat

instruktorius turi atrodyti tvarkingai, nes kitaip kariai aptarinės instruktoriaus elgesį ir išvaizdą – tai bus jų pagrindinis užsiėmimas. Instruktorius visada turi palaikyti ryšį su savo kariais. Jam nevalia susitelkti vien ties mokymo priemonėmis, žiūrėti pro langą ar virš karių galvų. Instruktorius turi stengtis sudominti karius savo dėstomuoju dalyku. Tačiau jis neturi užmiršti, kad nepakanka gerai parengti dėstomojo dalyko medžiagą, dar reikia įvaldyti mokymo techniką.

### 3.4. INSTRUKTORIAUS PEDAGOGINĖ KOMPETENCIJA

Kadangi instruktorius yra karių mokytojas, t.y. pedagogas, tai pirmiausia jis karių mokyme turi vadovautis bendrosios pedagogikos ir didaktikos principais ir taisyklėmis. Dar J. A. Komenskis nurodė būtinumą mokyti, remiantis didaktika (mokymo menu). Jis rašė, kad mokytojai, kurie „*nebuvo susipažinę su mokymo menu, (...) kankino save, per didelį įtempimą eikvojo jėgas, arba, keisdami metodą, stengėsi šiokiu ar tokiu būdu pasiekti tikslą – gaišino laiką ir veltui dėjo darbą*” (9, 85 p.). S. Šalkauskis konkrečiai nurodė, kaip turi būti rengiami krašto apsaugos sistemos vadai: „*visų pirma visai tikslinga ir racionalu reikalauti iš krašto saugojamosios tarnybos vadų – tiek aukštesnių, tiek žemesnių – ne tik specialaus, bet ir bendro pedagoginio pasiruošimo*” (15, 231 p.).

Štai kaip P. Tarasenka rašo apie instruktorių: „*specialus kariškas mokymas nėra lengvas darbas. (...) Jis turi būti tiksliai suderintas su visais bendrosios pedagogikos dėsniais. (...) Kad tinkamai atliktų kovotojo mokymo darbą, (...) instruktorius turi pirmiausia vykdyti bendras kariškos didaktikos taisykles, kurios yra pagrįstos bendrosios pedagogikos duomenimis, bet (...) turi dar ir savotiškų bendrų kariškam mokymui taisyklių, kurias instruktorius turi gerai įsidėmėti ir, jomis remdamasis, tvarkyti savo mokymo darbą*” (17, 49-50 p.).

Čia P. Tarasenka atkreipia dėmesį į du nepaprastai svarbius momentus, apibūdinančius karinį instruktorių: **pirmas**, instruktorius, kaip pedagogas, privalo vadovautis bendrosios pedagogikos principais ir, **antras**, instruktorius, kaip karinis specialistas, turi tvarkyti karių mokymą, remdamasis specifiniais karių mokymo principais, būdais ir metodais.

Instruktorius niekada neturi pamiršti, kad jis yra ir karinis specialistas, ir pedagogas. Tai jį skiria nuo mokyklos pedagogų. Tačiau yra ir daugiau sričių, kuriomis instruktorius skiriasi nuo mokytojo. Pavyzdžiui, pagrindinės mokyklos ir gimnazijos mokytojas ar aukštosios mokyklos dėstytojas paprastai dėsto vieną mokomąjį dalyką. Skyriaus ar būrio instruktorius paprastai moko karius visų kovinio rengimo dalykų. Čia surastume jo bendrų bruožų nebent su pradinės mokyklos mokytoju. Ir čia bendrybės baigtusi tik lyginant mokytoją ir bazinio kario kurso instruktorių, nes kiti (ne Mokomojo pulko) **instruktoriai suteikia kariui ne tik pradinį, bet ir vidurinį bei aukštąjį kareivio išsilavinimą.**

Instruktorius, lyginant jį su mokytoju, ne tik turi būti geros sveikatos, bet turi turėti puikų fizinį pasirengimą, būti ištvėringas ir sugebėti pakelti didelius fizinius krūvius bei turėti visas kitas savybes, būtinas profesionaliosios karo tarnybos kariui. Tačiau turbūt nerasime tokio instruktoriaus, kuris neigtų šių asmenybės savybių reikšmingumą kariniam vadui ir instruktoriui. Atvirškščiai, daugelis jų nuolat pabrėžia, kad geras karinis specialistas gali gerai išmokyti karius to, ką jis moka. Tokiems instruktoriams dar kartą tenka priminti P. Tarasenkos kredo „**mokėti ir mokėt mokyti**”. Jeigu nėra šio derinio (įvaldyti karinę profesiją ir mokėti perteikti kariams karines žinias), nėra ir karinio instruktoriaus.

Gerokai išplečia reikalavimus kariniam instruktoriui R. Šteigeris. Jis rašo, kad vadui ir instruktoriui privalomi šie reikalavimai:

1. Humaniškumas ir dalykinė kompetencija. Būti vadu, vadinasi būti Žmogumi, gerbti kitus ir kartu su jais siekti tikslo. Pavaldiniai nori turėti humaniškus vadus, jie nesitiki nei neklystančių, nei visada malonių, besišypsančių viršininkų.

2. Vadas privalo nepaisydamas savo amžiaus ir veiklos apimties išlikti dvasiškai ir fiziškai žvalus. Mūšyje reikalingi tik gerai pasirengę vadai. „**Išlaikyti dvasinį ir fizinį pajėgumą yra ilgalaikis uždavinys ir kiekvieno vado asmeninė atsakomybė. Vadas privalo nuolat mokytis ir tobulintis.** (...) Kas skiria daug laiko kūniui ir sielai, yra santūresnis ir atsparesnis stresams” (14, 83-84 p.).

3. Rūpinimasis ir griežtumas. Rūpinimasis ir griežtumas neprieštarauja vienas kitam. Taikos metu vadas privalo griežtai mokytis pagal karo meto reikalavimus ir kartu apdairiai rūpintis kariais.

Generolas Švarckopfas (Schwarzkopf), Suvienytųjų karinių pajėgų 1991 m. Persų įlankos kare vyriausiasis vadas, ne kartą pabrėžė, kad juo griežtesni reikalavimai ir juo sunkesnės aplinkos sąlygos, juo didesnę reikšmę įgyja rūpinimasis. Būdamas Vietname bataliono vadu, jis kuopos vadą atleidžia dėl tokios priežasties: „*Nuo šio momento atleidžiu Jus iš kuopos vado pareigų, nes Jūs nepakankamai rūpinotės savo kareiviais. Šiame batalione Jūs nevertas būti kuopos vadu*” (13, 53 p.).

4. Bendrauti ir įsakinėti. Kas siekia sėkmės, negali apsieiti be nuolatinio bendravimo. Vadovavimas, kaip ypatinga bendravimo forma, yra įsakinėjimas ir užduočių skyrimas. „**Tie, kurie su žmonėmis bendrauja tik įsakinėdami, yra vieniši, nemėgstami vadai. Kurie tik diskutuoja, bijo priimti sprendimus ir duoti įsakymus, yra pajuokiami ir beveidžiai viršininkai**” (14, 86 p.).

5. Mokėti elgtis su žmonėmis, nustatyti jų stipriąsias ir silpnąsias ypatybes, kiekvienam iš jų skirti tokią užduotį, kokiai jis labiausiai tinka.

6. „*Niekam (...) nepavyks visuomet įgyvendinti šių reikalavimų. Svarbu norėti būti vadu ir instruktoriumi, kiekvieną dieną eiti į priekį, nepaisant nesėkmių.*” (14, 95 p.).

**P. Tarasenkos reikalavimai instruktoriams** P. Tarasenska ne tik išnagrinėjo karių kovinio rengimo ypatumus, suformulavo kovotojo rengimo tikslus, pateikė jų mokymo organizavimo ir metodikos pagrindus, bet ir aprašė konkrečius reikalavimus pagrindiniams kovinio rengimo organizatoriams ir atlikėjams – instruktoriams. Pateikiame šių reikalavimų santrauką.

1. Svarbiausia kovinio rengimo taisyklė: mokėti ir mokėt mokyti, t.y. žinoti savo karinę specialybę ir mokėti jos mokyti pavaldinius.

2. Visi vadai turi žinoti bendrosios pedagogikos pagrindus.

3. Vadovautis karinės didaktikos taisyklėmis, kurios yra pagrįstos bendrąja pedagogika.

4. Tik metodinis mokymas gali laiduoti kovinio rengimo sėkmę. *„Kareivius mokančių žemesniųjų kariuomenės viršininkų yra labai daug, ne kiekvienas iš jų yra pakankamai patyręs ir ne taip greitai pažįsta mokymo darbą, todėl metodas bus jų darbo pagrindas ir apsaugos nuo netikslaus jų veikimo toje srityje, kurioje patyrimas kartais perkamas labai brangia kaina”* (17, 49 p.).

5. Instruktorius turi žinoti kiekvieno kareivio psichines ir fizines savybes.

6. Instruktorius turi gerai pasirengti pratyboms.

7. Mokymas turi būti planingai sutvarkytas, įdomus, aktyvus, nesudėtingas, ugdantis kareivio savarankiškumą, užbaigtas iki galo.

8. Kiekvienas mokymo veiksmas turi būti tikslus ir gerai organizuotas.

9. Mokymo tikslas turi būti pasiektas.

10. Mokyti auklėjant ir auklėti mokant. *„Mokymas turi būti pareiškiamas ne tiktai dalyvavimu vien tik kojų bei rankų, bet, svarbiausia, galvos ir širdies, t.y., kartu su fizišku stiprumu ir technišku įgudimu turi būti plėtojamos vyriausios kariuomenės paskyrimo idėjos, stipri valia ir pasiryžimo bei pasiaukojimo jausmai”* (17, 87 p.).

11. *„Karininkas vadovauja žmonėms, kurie protauja ir jaučia”, todėl „kareivių auklėjimą turi tvarkyti kaip karininkas – meninkas, laisvai, bet sistemingai kurti kareivių sieloje jiems būtinus jausmus, stiprinti jų valią, pratinti juos protauti, kad (...) suprasti aukštą kario pašaukimo reikšmę, ginti brangiausią Lietuvos turtą – nepriklausomybę”* (17, 91 p.).

Austrijos karinis pedagogas Germanas Jungas (Hermann Jung), daug dėmesio skyrė kariuomenės vienetų vadams rengti, jų asmenybei ugdyti. Jis rašė, kad rengiantis darbui, vadovavimo savybės yra svarbiausios, jų negalima atsieti nuo srities, kuriai turi būti vadovaujama. Vadų atranka organizuojama šitaip: kandidatams leidžiama veikti įprastoje darbo situacijoje ir kartu stebimas jų elgesys. Kai kurie praktikai remiasi amerikiečių pulkininku, kuris dalinio dienoraštyje cituoja: **„Vadas yra žmogus, kuris žiūri kiekvienam tiesiai į akis”**. Šis pulkininkas sprendžia apie žmogaus charakterį pagal kriterijų „atviras sąžiningas

žvilgsnis”. Čia taip pat priklauso, kaip žmogus kalba ir ar jis atitinka savo profesiją. Visa tai sudėjus ir susisteminus gaunamas darbo būdas, pagal kurį atrenkami asmenys. Atrinkti asmenys mokomi. **Svarbiausia yra tai, kad vadovo kvalifikaciją galima įgyti.** Kam auklėjimas ir patirtis suformavo vadovavimo įgūdžius, tas vadų mokykloje greičiau daro pažangą.

G. Jungas pabrėžia, kad pavaldinių charakterio savybės reikalauja tam tikro vadų tipo. Pagal G. Jungą, – „*tas pats karininkas, kuris norėtų vadovauti valstiečių sūnų kuopai, negalėtų vadovauti miesto akademikų grupei*” (8, 60 p.).

**Socialinė kompetencija** Vadovavimas žmonėms kariuomenėje priklauso nuo socialinės vadovo kompetencijos. **Socialinė kompetencija – sugebėjimas tam tikroje situacijoje sėkmingai valdyti žmones, kurie vykdo užduotis.** Ji nustatoma sugebėjimu tiksliai suvokti ir diagnozuoti situaciją ir pasirinkti sėkmingą problemų sprendimo strategiją. Vadovavimo veiksmai yra aukštos socialinės kompetencijos tuomet, jei tai padeda žmonių grupei po įveiktų kritinių įvykių dar glaudžiau susivienyti negu prieš tai.

Socialinė kompetencija yra sugebėjimas efektyviai veikti. Ji nėra įgimtas asmenybės bruožas, bet įgyta savybė. Todėl socialinė kompetencija yra ilgalaikis elgesys, o ne tik pakartojimas. Socialinės kompetencijos elementai – inteligencija ir empatija (įsijautimas). Inteligencija siejasi su vaidmens perėmimo tikslumu. Empatija remiasi sugebėjimu tapatinti save su kitu žmogumi bei kito asmens išgyvenimų sukėlimu savyje.

Jeigu socialinę kompetenciją galima įgyti, tai, vadinasi, kiekvienas gali būti geras viršininkas, jei jis pasirengęs mokytis. Sėkmę žadantį vadovavimą galima apibūdinti: pasitikėjimą keliančios priemonės sukuria gerus santykius tarp žmonių. Pavaldinys, suprasdamas savo priklausomybę, turi jaustis saugus ir priimti savo viršininką kaip autoritetą, o vadas turi vadovauti socialiai kompetentingai ir, suprasdamas savo žmogiškąsias silpnybes, stengtis patenkinti lūkesčius ir būti pavyzdys. Tam reikalinga nuolatinė savistaba ir savikontrolė.

G. Jungas rašo, kad rengiant vadus, nebuvo sąmoningai treniruojamas vadų elgesys. Todėl, „*kariniai viršininkai (...) perima savo viršininkų vadovavimą asmeniškai jį patyrę, ilgai apie tai negalvodami, ar tai tinkama. Tokiu būdu elgesys pageidautinas, taip pat ir nepageidautinas, perimamas visiškai nekontroliuojamai*” (8, 68 p.). Toliau jis nurodo, kad reikia specialiai mokyti elgesio ne tik karininkų ar puskarininkų kursuose, bet organizuoti tam tikrus situacinius žaidimus, įtraukiant į juos, pavyzdžiui, visą kuopos vadovaujantį personalą su jų užduotimis ir žmonėmis.

Apibendrinant tai, kas pasakyta apie pedagogą ir konkrečiai apie instruktorius, galima būtų suformuluoti **reikalavimus instruktoriui**:

- humaniškumas,
- dalykinė kompetencija („mokėti“),
- pedagoginis meistriškumas („mokėti mokyti“),
- dvasinis ir fizinis pasirengimas,
- rūpinimasis ir griežtumas,
- bendravimas ir vadovavimas,
- motyvacija ir informacija,
- lojalumas ir kritika,
- asmeninis pavyzdys,
- drąsa, gebėjimas prisiimti atsakomybę,
- pavaldinių pažinimas ir gebėjimas juos pažinti,
- karių rengimo tikslo, būdų ir priemonių žinojimas,
- mokėjimas organizuoti mokymo procesą, karių mokymą ir auklėjimą,
- iniciatyva ir jos skatinimas,
- savo klaidų atpažinimas ir pripažinimas,
- pasitikėjimas (savimi, pavaldiniais, vadovybe)...

## SANTRAUKA

- **Instruktorius** – pagrindinis karių kovinio rengimo mokytojas (atskirų mokomųjų dalykų, vienos kurios nors specialybės, pavyzdžiui, motorizuotųjų pėstininkų, mokytojas; instruktorius skyrininkas; skyriaus, būrio vadas).
- **Ugdytojas turi pasižymėti keturiomis savybėmis**: 1. bent minimaliu pedagoginiu gabumu, 2. teoriniu nusimanymu, 3. praktiniu patyrimu, 4. faktiniu sugebėjimu dirbti pedagoginį darbą.
- **Prigimtinės pedagoginės savybės** yra šios: pedagoginis pašaukimas, bent minimalūs gabumai, vidutinis intelektas, įgimti gabumai auklėti ir lavinti, meilė ugdytiniams, pakantumas, tinkami temperamento bruožai.
- **Pedagoginis pašaukimas** – motyvacinių, potencinių ir charakterio savybių visuma, reikalinga pedagogo profesijai įgyti, pedagoginiam darbui sėkmingai ir su pasitenkinimu dirbti, išgyvenant jį kaip savo gyvenimo paskirtį.
- **Įgyjamos pedagoginės savybės** yra šios: **bendražmogiškosios** – dorovingumas, dvasingumas, intelektualumas ir **profesinės** – įgyjamos per pedagoginį išsilavinimą ir patyrimą.

- **Veiksmingai dirbantis mokytojas turi turėti:** 1. reikalingų žinių apie mokymą ir mokymąsi; 2. geriausių mokymo būdus; 3. refleksyvų protą; 4. norą ir pasiryžimą mokytis visą gyvenimą.
- **Instruktoriui reikalingos žinios** yra šios: mokymo turinio žinios; pedagoginės dalyko žinios; žinios apie karius ir jų savybes; bendrosios pedagogikos žinios; didaktikos žinios; kovinio rengimo programų išmanymas; karinės pedagogikos ir didaktikos pagrindų žinios; karių mokymo metodikos išmanymas.
- **Mokymo būdai** – tai mokymo modeliai ir metodai, organizavimo formos ir būdai, kuriuos įvaldė instruktorius. Instruktorius turi įvaldyti mokymo ir vadybos būdus.
- **Instruktoriui reikia mokėti (turėti patirties):** pažinti karius; planuoti ugdomąją veiklą; pasirinkti tinkamiausius mokymo ir auklėjimo būdus bei sugebėti juos kūrybiškai taikyti; prisiderinti prie mokomosios grupės; įvaldyti pedagoginę techniką, išmokti pedagoginio takto, sukurti gerą darbo atmosferą grupėje, greitai susiorientuoti konfliktinėse situacijose ir rasti išeitį, įvaldyti verbalines ir neverbalines bendravimo priemones.
- **Profesinės pedagogo savybės** yra šios: pedagoginis meistriškumas, pedagoginiai sugebėjimai, pedagoginė kultūra, pedagoginė etika, pedagoginis taktas, pedagogo autoritetas, asmeninis pavyzdys, organizuotumas ir kt.
- **Pedagoginis meistriškumas** – išugdyti sugebėjimai ir įgūdžiai labai gerai dirbti pedagoginį darbą ir bendrauti su ugdytiniais. Jis įgyjamas instruktoriaus valios pastangomis, kruopščiu darbu.
- **Pedagoginiai sugebėjimai** – žmogaus savybės, leidžiančios lengvai ir gerai dirbti pedagoginį darbą. Skiriami intelektualiniai, bendravimo ir praktinės pedagoginės veiklos sugebėjimai. Pedagoginiai sugebėjimai įeina į pedagoginio pašaukimo struktūrą.
- **Pedagoginė kultūra** – dvasinių vertybių ir pedagoginių žinių, mokėjimų bei įgūdžių, kuriuos pedagogai išsiugdo ir taiko savo auklėtiniams ugdyti, visuma.
- **Pedagoginė etika** – savarankiška etikos šaka, tyrinėjanti visuomeninės moralės funkcionavimą pedagogų veikloje ir nustatanti specifiskus pedagoginio bendravimo principus ir ugdytojų elgesio etiketą. **Instruktoriaus etika** – sudedamoji pedagoginės etikos dalis.
- **Pedagoginis taktas** – saiko jausmas, dorovinis elgesys, gebėjimas kiekvienu konkrečiu atveju greitai ir tiksliai nustatyti santykių būdą ir jį pritaikyti reikiamu momentu. Pedagoginį taktą pirmiausia sąlygoja pedagoginės etikos normų laikymasis.

- **Autoritetas** – asmenybės bruožai, darantys stiprų įspūdį bei įtaką kitiems ir liudijantys apie to žmogaus valią ir protą, sukeltiantys visuotinį pasitikėjimą ir pagarbą. Instruktoriaus autoritetą lemia jo erudicija, taktas, optimizmas, visuomeninis aktyvumas.
- **Formalusis autoritetas** – autoritetas, kurį sukuria pareigūno užimamos pareigos, karinis laipsnis, karių pavaldumas ir pareiga vykdyti jo nurodymus, įsakymus, valią.
- **Neformalusis (asmeninis) autoritetas** – autoritetas, kurį sukuria asmeninės instruktoriaus savybės; jis priklauso nuo pedagoginio meistriškumo, pedagoginės kultūros ir etikos, asmeninio pavyzdžio, gebėjimo bendrauti ir kt.
- **Asmeninis pavyzdys** – instruktoriaus veikla ir elgesys, kuriuos nesąmoningai modeliuoja, imituoja kariai, išmokdami naujo elgesio. Asmeninis pavyzdys – pagrindinis instruktoriaus mokymo ir auklėjimo būdas.
- **Socialinė kompetencija** – sugebėjimas sėkmingai valdyti žmones, kurie vykdo užduotis tam tikroje situacijoje; sugebėjimas efektyviai veikti. Ji nėra įgimtas asmenybės bruožas, bet įgyta savybė.
- **Instruktorius turi būti vadas, pedagogas, administratorius ir taktinis vadas.** Jo pagrindiniai bruožai turi būti tokie: humaniškumas; dalykinė kompetencija (**mokėti** – gerai žinoti savo specialybę); pedagoginis meistriškumas (**mokėti mokyti**); dvasinis ir fizinis pasirengimas; rūpinimasis ir griežtumas; mokėjimas bendrauti, motyvuoti ir vadovauti; asmeninis pavyzdys, drąsa; gebėjimas prisiimti atsakomybę, pažinti karius; karių rengimo tikslo, būdų ir priemonių žinojimas; mokėjimas organizuoti mokymo procesą, karių mokymą ir auklėjimą; iniciatyva ir jos skatinimas; savo klaidų atpažinimas ir pripažinimas; pasitikėjimas savimi, pavaldiniais, vadovybe ir kt.

## UŽDUOTYS

1. Išanalizuokite, ar jūs turite pedagoginį pašaukimą.
2. Apibūdinkite save kaip instruktorių (prigimtines ir įgyjamąsias savybes; teigiamus ir neigiamus bruožus; ką daryti, kad taptumėte geras instruktorius?).
3. Paaiškinkite, ką reiškia posakis: ugdytojas turi pasižymėti bent minimaliu pedagoginiu gabumu; faktiniu sugebėjimu dirbti pedagogo darbą.
4. Paaiškinkite sąvokas: pedagoginis pašaukimas, pedagoginiai sugebėjimai, pedagoginis meistriškumas.
5. Paaiškinkite, ką turi bendra ir kuo skiriasi sąvokos: pedagoginė etika ir pedagoginis taktas.
6. Apibūdinkite instruktoriaus asmenybės įtaką karių mokymo rezultatams.



7. Paaiškinkite, nuo ko priklauso instruktoriaus autoritetas, kaip jis veikia karių mokymosi motyvaciją.
8. Kaip apibūdintumėte išsilavinusį, bet neišauklėtą žmogų ir atvirščiai?
9. Ar sutinkate su teiginiu, jog kaltas instruktorius, jeigu jo karių žinios yra paviršutiniškos?
10. Palyginkite J. A. Komenskio, S. Šalkauskio, P. Tarasenos, R. I. Arendso, ir R. Šteigerio reikalavimus mokytojui (instruktoriui).

## LITERATŪRA

1. Arends R. I. Mokomės mokyti. – V., 1998. – P. 24-40.
2. Bitinas B. Bendrosios pedagogikos pagrindai. – V., 1990. – P. 41-60.
3. Gage N. L., Berliner D. C. Pedagoginė psichologija. – V., 1994. – P. 12-31, 47-180.
4. Jakavičius V., Juška A. Mokyklos pedagogika. – K., 1996. – P. 100-106.
5. Jovaiša L. Edukologijos pradmenys. – V., 1993. – P. 46-55.
6. Jovaiša L. Pedagogikos terminai. – V., 1998.
7. Jovaiša L., Vaitkevičius J. Pedagogikos pagrindai. I d. – K., 1987. – P. 103-116.
8. Jung H., Florian H. Grundlagen der Militärpädagogik. – Frankfurt am Main, 1994. – P. 57-89.
9. Komenskis J. A. Pedagoginiai raštai. – K., 1986. – P. 58-61, 85, 143-144, 166, 189-190, 208, 237, 339, 433, 435, 456-459.
10. Maceina A. Pedagoginiai raštai. – K., 1990. – P. 22-23, 136, 473, 549, 556, 567-568, 721-725, 730, 737.
11. Miškinis K. Trenerio etika. – K., 1998. – P. 29, 32, 40-52, 56-60, 64-85.
12. Pedagoginiai karių mokymo principai. – V., 2000. – P. 7, 29-30, 37, 77-79.
13. Steiger R. Humaniškasis vadovavimas. – V., 1998. – P. 21-24, 79-86.
14. Steiger R., Zwygart U. Karinė pedagogika. – V., 1999. – P. 12-13, 18-20, 82-95.
15. Šalkauskis S. Rinktiniai raštai // Pedagoginės studijos. – Kn. 1 – V., 1992. – P. 3, 45-49, 200-219, 231-236.
16. Šalkauskis S. Rinktiniai raštai // Pedagoginės studijos. – Kn. 2 – V., 1992. – P. 32-40.
17. Tarasenska P. Kovotojo mokymas. – V., 1998. – P. 49-50, 59-64, 91.

## ANTROJI DALIS

# MOKYMO PROCESAS

**4**

Mokymo proceso struktūra

**5**

Motorizuotųjų pėstininkų kovinio rengimo  
tikslas ir uždaviniai

**6**

Karių mokymo principai

**7**

Karių mokymo organizavimo  
formos ir būdai

**8**

Karių mokymo metodai

**9**

Mokymo priemonės

Pirmojoje dalyje aptartas ugdymo procesas ir jo dalyviai – instruktorius ir kariai. Viena iš pagrindinių ugdymo funkcijų yra mokymas (kariuomenėje – kovinis rengimas). Mokymas vyksta mokymo proceso eigoje, kur instruktorius moko, o kariai mokosi. Mokant ir mokantis siekiama mokymo tikslų. Tai įmanoma tik aktyviai bendradarbiaujant visiems mokymo proceso dalyviams, pasitelkiant visus šiuolaikinės didaktikos principus, metodus, formas, mokymo priemones.

Šioje knygos dalyje aptariami įvairūs mokymo proceso aspektai. Nagrinėjama instruktoriaus veikla – mokymas, arba kovinis rengimas, ir karių veikla – mokymasis. Aptariama mokymo proceso struktūra ir svarbiausi mokymo proceso struktūriniai elementai.

4 skyrius skirtas mokymo proceso struktūrai. Čia pirmiausia pateikiamos pagrindinės didaktikos sąvokos, primenami bendrosios ir karo psichologijos kurse išnagrinėti pažinimo procesai, akcentuojama, kad nežinant atminties veikimo mechanizmo, neįmanoma organizuoti karių mokymą. Aptariami mokymo proceso struktūriniai elementai: mokymo tikslas, turinys, instruktoriaus ir karių bendravimas. Pabrėžiama, kad mokymą sudaro keturios fazės: planavimas, rengimas, mokymas ir kontrolė. Taip pat nurodoma, kad karių mokymas – tai kovinis rengimas. Nagrinėjami JAV, Danijos, Austrijos, Šveicarijos kariuomenių kovinio rengimo tikslai ir pagrindiniai principai.

5 skyriuje nagrinėjami Lietuvos kariuomenės motorizuotųjų pėstininkų kovinio rengimo tikslas, uždaviniai, struktūra ir programa.

Karių mokymo bendrieji ir specifiniai principai aptariami 6 skyriuje. Pateikiamas svarbiausias reikalavimas: žinoti pagrindinius karių mokymo principus ir jais vadovautis per kovinio rengimo pratybas – kiekvieno karių mokymą organizuojančio vado ir instruktoriaus pareiga.

7 ir 8 skyriuose nagrinėjamos karių mokymo organizavimo formos ir būdai, mokymo metodai. Tai tarpusavyje susiję mokymo proceso struktūriniai elementai, priklausantys nuo mokymo tikslo, turinio, karių parengimo lygio, mokymo vietos, laiko, turimų mokymo priemonių, instruktoriaus pedagoginio meistriškumo ir jo mokymo būdų. Pavyzdžiui, jeigu mokymo tikslas yra žinių įtvirtinimas, mokymas vyksta klasėje, kariai jau susipažinę su mokymo medžiagos pagrindais, yra visos reikiamos mokymo priemonės ir instruktorius pakankamai įvaldęs visus pagrindinius mokymo metodus, tai mokymo tikslui pasiekti tikslinga vesti pamoką, kurioje naudoti padalinio ir grupinio mokymo būdus, pamoką vesti pokalbio metodu, pamokoje parodyti vaizdo filmo fragmentus ir pan. Priimant tokį sudėtingą ir išsamų sprendimą, reikia gerai žinoti ir mokėti taikyti bent jau pagrindines mokymo organizavimo formas ir būdus, svarbiausius karių mokymo metodus.

9 skyriuje nagrinėjamos įvairios karių mokymo priemonės.

## 4 SKYRIUS

# Mokymo proceso struktūra

### **Bendrieji teiginiai**

Mokymo procesas  
Mokytojo ir mokinio sąveika  
Išmokimas

### **Pažinimo proceso pagrindai. Atmintis. Dėmesys**

Pažinimo procesai Pojūčiai  
Dėmesys Atmintis

### **Mokymo proceso struktūra ir fazės**

Mokymo proceso struktūra  
Mokymo tikslai Mokymo turinys  
Instruktorius ir kario bendravimas Mokymo fazės

### **Mokymasis**

Žinios, įgūdžiai, požiūris  
Mokymosi sąlygos: poreikiai, suvokimas, brandumas  
Mokymosi sritys  
Mokymosi pažanga  
Mokymąsi skatinantys veiksniai

### **Mokymas – kovinis rengimas**

JAV, Danijos, Austrijos, Šveicarijos kariuomenių kovinis rengimas P.Tarasenka apie karių mokymą  
Išvados

### **APŽVALGA**

Nagrinėdami karių ugdymo procesą nustatėme, kad pagrindinės ugdymo funkcijos yra mokymas, lavinimas, auklėjimas, formavimas. Mokant, lavinant ir auklėjant, iš jaunuolio formuojamas karys. Taigi viena iš svarbiausių karių ugdymo funkcijų yra mokymas karybos mokslų arba kovinis rengimas. Mokymas vyksta keturiomis fazėmis: planavimo, rengimo, mokymo ir kontrolės.

Šiame skyriuje nagrinėjamos pagrindinės daktikos sąvokos. Kadangi neįmanoma mokyti nesuokiant, kaip žmogus pažįsta pasaulį, pradedame nagrinėti mokymo procesą prisimindami pažinimo proceso pagrindus (pojūčių, suvokimo, mąstymo, vaizduotės, atminties ir dėmesio sąvokas).

Išsamiau gvildinama mokymo proceso struktūra ir mokymo fazės.

Kariai gali išmokti atlikti savo pareigas mūšyje tik aktyviai dalyvaudami mokyme, t.y. mokydami. Todėl skyriuje nagrinėjamos ir pagrindinės mokymosi problemos, nuo kurių sprendimo priklauso sėkmingas karių ir padalinių kovinis rengimas.

Karių mokymas – tai kovinis rengimas. Šiame skyriuje bandoma apibendrinti kai kurių NATO šalių, Austrijos ir Šveicarijos kariuomenių kovinio rengimo principus ir reikalavimus, pateikti kai kurių rekomendacijų mokant krašto apsaugos karius.

## 4.1. BENDRIEJI TEIGINIAI

**Mokymo procesas** Mokymo procesas labai sudėtingas. Jame susitinka du skirtingi subjektai – mokytojas (instruktorius) ir mokinys (karys). Jie abu turi įvairių įgimtų savybių, nevienodą išsilavinimą ir išsilauklėjimą, gyvenimo patyrimą ir yra skirtingo amžiaus, kitaip žiūri į mokymo turinį, supami mokinių (karių) kolektyvo, kitokios socialinės aplinkos.

**Mokymo procesas – ilgalaikė mokytojo ir mokinio pažintinė ir praktinė sąveika, per kurią mokiniai įgyja teorinės ir praktinės patirties ir pasirengia savarankiškai veikti konkrečiomis veiklos sąlygomis.**

**Mokytojas** – kvalifikuotas ugdymo veikėjas, dirbantis formalioje ugdymo institucijoje, pavyzdžiui, mokykloje; asmuo, kuris moko.

**Dėstytojas** – kvalifikuotas ugdymo veikėjas, dirbantis profesinio mokymo įstaigoje (vidurinėje ar aukštojoje mokykloje). Mokytojas vadinamas dėstytoju, kai norima pabrėžti jo dalykinę veiklą.

**Mokinys** – tas, kurį kas nors moko. Jis perima iš mokytojo patirtį. Mokiniu gali būti bet kas, kurį moko – kareivis, kariūnas, klausytojas ir pan.

**Mokytojo ir mokinio sąveika** **Mokytojo ir mokinio sąveika** suprantama kaip jų bendravimo ar bendradarbiavimo abipusiškumas, kuriuo veikiama į vienas kito sąmonę ar elgesį. Sąveika yra glaudus bendravimas, formuojantis tam tikrus tarpusavio santykius (atsakomumo, draugiškumo ir pan.). **Santykiai** savo ruožtu stiprina ar silpnina sąveiką, bendravimą. **Bendravimas** (žmonių komunikacija) – tai keitimasis žodine ir nežodine informacija (žiniomis, mintimis, idėjomis, jausmais, patirtimi), kuri mokymo procese plečiama, gilinama, tikslinama. Bendraujant gaunama **grįžtamoji informacija** apie savo ir kitų veiklą ir rezultatus, kuri naudojama veiklai koreguoti, tobulinti.

Žinoma, per pratybas vyksta ne tik mokytojo–mokinio sąveika ir bendravimas, bet ir mokytojo–mokymo grupės sąveika, mokinių tarpusavio sąveika, bendradarbiavimas.

**Teikimas** – mokymo etapas, kuriame mokytojas teikia mokiniams savo turimas žinias ir praktinę patirtį. Čia jis yra mokymosi, žinių, patirties, protinio lavinimo šaltinis.

**Perteikimas** – mokslo, kultūros žinių, kito minčių atpasakojimas. Perteikdamas gatavą, kitų parengtą mokymo turinį, mokytojas nurodo, iš kur ir kieno medžiagą jis naudoja. Perteikimą reikia skirti nuo teikimo.

**Perėmimas** – sąmonės procesas, kai tikrovės reiškiniai ir daiktai tampa individo vidiniu turiniu: žiniomis, pažiūromis, vertybėmis. Kai kalbama apie veiksmų išmokimą, sakoma, jog jau įvaldyti mokėjimai ir įgūdžiai.

**Išmokimas**      **Išmokimas** – patirties sąlygotas individo vidinių ir išorinių veiksmų pakitimas, įgalinantis veikti naujomis aplinkos sąlygomis.

Yra įvairios išmokimo rūšys: 1. **incidentinis išmokimas** – atsitiktinis įspūdių įgijimas ir išlaikymas, įgalinantis naujoviškai veikti; 2. **slaptasis**, arba **latentinis** išmokimas, – nesąmoningas objektų, jų požymių ar veiksmų perėmimas, kai sąmoningai (tikslingai) to nesiekama, kai stebima kas nors kita (pavyzdžiui, kreipiant mokinių dėmesį į tam tikras demonstruojamo objekto dalis, įsidėmimos dalys, į kurias nebuvo sutelkiamas dėmesys); 3. **modelinis išmokimas** – naujo elgesio išmokimas, stebint kito žmogaus elgesį ir pritaikant jį sau; 4. **socialinis išmokimas** – nesąmoningas socialinio elgesio normų ir būdų perėmimas; 5. **pedagoginis išmokimas** – mokymosi rezultatas; 6. **biologinis išmokimas** – naujų elgesio ypatybių įgijimas, žmogaus ir gyvūnų biologinių reakcijų pakitimas keičiantis aplinkai.

**Išmokimo formos** – tai įvairios psichinės operacijos ir fiziologiniai mechanizmai, kuriais įgyjama nauja praktinė patirtis, veikla, elgesys. Išmokstama: 1. sąlyginių refleksų susidarymo pagrindu; 2. žinių ir veiksmų įsiminimu (asociacijomis); 3. suvokimu (percepcija) – ką nors išskiriant žodžiais (verbalinis išmokimas); 4. veiksmis (operantinis išmokimas); 5. vartojant sąvokas ir jų klasifikacijas; 6. jungiant sąvokas (sprendimų išmokimas); 7. jungiant sprendimus (protavimo išmokimas); 8. sprendžiant problemas ir kt.

## 4.2. PAŽINIMO PROCESO PAGRINDAI. ATMINTIS. DĖMESYS

Norint išmokyti, pirmiausia reikia susipažinti su pažinimo procesais, t.y. žinoti, kaip žmogus pažįsta pasaulį. Šias problemas nagrinėja psichologijos mokslas, kurio pagrindus teikia bendrosios ir karo psichologijos studijos. Šiame skyrelyje priminsime tikrai kai kurias išvadas ir pagrindines sąvokas.

**Pažinimo procesai**      Pažinimo procesais vadinami tie psichikos reiškiniai, kuriais žmogus gauna informaciją apie išorinę tikrovę bei patį save. Skiriamas jutiminis ir loginis pažinimas.

**Jutiminis pažinimas** – tai **tiesioginis daiktų bei reiškinių** (spalvų, garsų, kvapų ir t.t.) ir **tų daiktų bei reiškinių, kaip visumos** (medžio, žmogaus, vėjo ir t.t.), **pažinimas, kai tie daiktai, reiškiniai veikia jutimo organus** (akis, ausis, skonio, kvapų jutimo organus ir kt.). Daiktų bei reiškinių savybių pažinimas vadinamas pojūčiais, o daiktų bei reiškinių visumos – suvokimais. Taigi jutiminių pažinimą sudaro pojūčiai ir suvokimai.

**Pojūčiai**            **Pojūčiai**ais vadiname **jutiminio pažinimo procesus, kuriais pažįstamos tikrovės daiktų ir reiškinių savybės, kai jos veikia jutimo organus.** Pagal pažįstamas tikrovės savybes yra skiriami regėjimo, girdėjimo, uodimo, skonio, lietimo, temperatūros, skausmo, vibracijos, niežulio, organiniai, pusiausvyros ir judėjimo pojūčiai. Trumpai apibūdinsime kai kuriuos pojūčius.

**Regėjimo pojūčiai** dominuoja žmogaus jutimų sistemoje. Nustatyta, kad regėjimo pojūčiai žmogus gauna apie 80% visos informacijos apie tikrovę.

**Girdėjimo pojūčių** dirgiklis yra nuo 16 iki 20000 virpesių per sekundę dažniu sklindančios garso bangos. Mažesnio nei 16 virpesių per sekundę (**infragarsas**) ir didesnio nei 1600-2000 virpesių per sekundę (**ultragarsas**) dažnio bangos žmogui daro įtaką, bet girdėjimo pojūčio nesukelia.

**Vibracijos pojūčiai** yra šiek tiek panašūs į girdėjimo pojūčius, nes jais juntami oro ar kitų medžiagų bei daiktų, pavyzdžiui, automobilio, virpėjimai.

**Uodimo pojūčių** dirgiklis yra smulkios medžiagų dalelės, patenkančios į nosies ertmę.

**Skonio pojūčio** dirgiklis yra įvairios medžiagos, ištirpusios vandenyje, seilėse ar kituose skysčiuose.

Lietimo, temperatūros, skausmo ir niežulio pojūčių receptoriai (priėmėjai) yra išsidėstę odos paviršiuje.

**Lietimo** receptorių daugiausia yra rankų pirštų ir delnų, o ypač liežuvio ir lūpų paviršiuje. Lietimo pojūčiai suteikia žinių apie liečiamų daiktų paviršius: lygumą, šiurkštumą, lipnumą, švelnumą, kietumą, skystumą ir kt.

**Judėjimo pojūčių** receptoriai išsidėstę raumenyse, sausgyslėse, kaulų sąnarių paviršiuje ir kitur. Jais mes gauname informaciją apie žmogaus kūno dalių judesius vietą, jėgą, greitį, trajektoriją. Judėjimo pojūčiai žmogus kontroliuoja savo judesius. Judėjimo pojūčiai lavinami formuojant darbo, žaidimų, sportinius mokėjimus ir įgūdžius.

Žmogaus pažintinė veikla nenutrūksta net tada, kai nėra išorinio dirgiklio, nes dalis informacijos išlieka **atmintyje**, toliau transformuojama, pertvarkoma. Be jutimo bei suvokimo, pažintinė veikla pasireiškia įsiminimu, atsiminimu, mąstymu ir vaizduote.

**Atmintis – tai individo sugebėjimas įsiminti, sisteminti, išlaikyti tai, kas patirta, išgyventa, o prireikus vėl grąžinti šią informaciją į sąmonę, ja remtis mąstant ir veikiant.** Atmintis sieja individo praeitį su jo dabartimi ir ateitimi, labai padeda save pažinti ir tobulinti.

**Loginis pažinimas** vyksta pertvarkant (skaidant, jungiant, lyginant, apibendrinant ir t.t.) jutimais gaunamą ir atmintyje turimą informaciją. Loginį pažinimą sudaro mąstymas ir vaizduotė.

**Mąstymas – tai apibendrinantis ir netiesioginis tikrovės pažinimas.**

**Vaizduotė – tai psichinis procesas, kurio metu, pertvarkant atmintyje turimą vaizdinę patirtį, sudaromi nauji vaizdiniai.** Vaizduotė nekopijuoja tikrovės, kaip jutimas ir suvokimas, bet kūrybiškai ją pertvarko.

Pažinimo procese svarbią vietą užima **dėmesys** – individo psichinės veiklos sutelkimas tam tikru momentu į kurį nors realų ar įsivaizduojamą daiktą ar reiškinį. Jis pasireiškia kaip pažinimus, valią, jausmus organizuojantis mechanizmas.

Norint išmokyti mokytį, reikia labai „nedaug“: išmokyti sutelkti ir išlaikyti mokinių dėmesį, padaryti taip, kad informacija patektų į atmintį, joje išsilaikytų ir pririnkus būtų iš ten išgauta ir panaudota. **Taigi reikia mokėti valdyti dėmesį ir atmintį.**

**Dėmesys**                      **Dėmesys yra psichinės veiklos nukreipimas ir jos sutelkimas į tam tikrus objektus.** Dėmesys atlieka tris funkcijas: 1. Atrenka iš sudėtingos aplinkos tuos poveikius, kurie dėl tam tikrų priežasčių yra reikšmingesni už kitus, 2. koncentruoja ir palaiko psichines jėgas prie pasirinktų objektų, 3. reguliuoja išankstinį pasirengimą veiklai, jos vyksmą ir pertraukimą.

J. A. Komenskis vienas iš pirmųjų įvertino mokinių dėmesio svarbą mokymo procese. Dėmesį jis vadina šviesa, „*kurios nesant, be reikalo daiktus trauksi prie akių*“. „Didžiosios didaktikos“ XX skyriuje Komenskis rašo: „*Kaip tamsoje arba užmerktomis akimis niekas nieko nemato, nors daiktas būtų arti prie akių, taip visos tavo kalbos ir nurodymai nuskries nepalietę pojūčių, jei kalbėsi nesiklausančiam žmogui*“ (10, 231 p.).

Yra trys dėmesio rūšys: **nevalingas dėmesys** – atsiranda be išankstinio tikslo, o jam palaikyti nereikia pastangų; **valingas dėmesys** – atsiranda turint išankstinių tikslų, o jam palaikyti reikalingos valios pastangos; **savaiminis dėmesys** – atsiranda turint išankstinį tikslą, o jam palaikyti nereikia pastangų.

**Pagrindinės dėmesio savybės** yra šios: intensyvumas, patvarumas, apimtis arba platumas (vienu metu žmogaus dėmesys apima  $7 \pm 2$  objektus), dėmesio perkėlimas, kryptingumas ir aktyvumas. Dėmesio savybėms taip pat priskiriamas dėmesingumas ir išsiblaškymas.

S. Šalkauskis nepaprastai giliai apibūdino dėmesį ir jo reikšmę įgyjant žinių. Jis rašo: „(...) *dėmesys yra mūsų sąmonės sutelkimas viename ar net keliuose dalykuose su pašalinimu iš jos židinio visų kitų dalykų. – Skiriama dėmesio gylis, plotis, eiga ir priežastys. Dėmesio gylis yra ne kas kita, kaip jo įtampa, arba sąmonės sukonzentravimo laipsnis. Dėmesio plotis yra matuojamas skaičiumi dalykų, kuriuos sąmonė vienu laiku suima į save. Dėmesio eiga yra jo kitimas pagal aplinkybių pasikeitimą. Dėmesio priežastys yra veiksniai, kurie paragina mūsų sąmonę susitelkti stebimajame dalyke*“ (15, 47-48 p.). Toliau jis aprašo dėmesio rūšis: „**Dėmesio rūšys.** – Gylis atžvilgiu dėmesys esti intensyvus, arba



*gilus, ir paviršutiniškas. Pločio atžvilgiu dėmesys esti suvienytas ir suskirstytas pagal tai, ar jis nukreiptas į vieną dalyką ar į jų grupę. Eigos atžvilgiu dėmesys esti statinis, arba pastovus, ir dinaminis, arba kintamas. Priešasčių atžvilgiu dėmesys esti išviršinis, arba juslinis, ir išvidinis, arba dvasinis, pagal tai, ar jis yra sužadinamas per juslinius paraginimus, ar per dvasinį vidaus nusistatymą. (...) Svarbiausias pedagoginiu atžvilgiu dėmesio suskirstymas į savaimingą ir valingą, pagal tai, ar jis susidaro savaime dėl dalyko įdomumo, ar jis yra pasiekiamas valios pastangomis” (15, 48 p.).*

J. A. Komenskis nurodo pagrindines sąlygas, kurios, jo nuomone, užtikrina aktyvų mokinių dėmesį, pataria, kad mokytojas visuomet pateiktų vien tai, kas įdomu ir naudinga, kad kiekvieno dalyko pradžioje pažadintų mokinių dėmesį, rekomenduodamas tą dalyką, arba sudomintų juos klausimais, kad palaikytų dėmesį veikdamas, jei tik galima, įvairius jutimo organus, kad retkarčiais savo dėstymą pertrauktų klausimais, kad pamokos pabaigoje leistų klausiti patiems mokiniams ir t.t. (10, 213 p.).

Yra įvairiausių būdų atkreipti mokinių dėmesį, paprasčiausias iš jų – įsakyti. Įsakymai yra žodiniai teiginiai, kurių pasekmės dažniausiai tokios, kurių tikimasi. Išgirdę „stok!”, arba „dėmesio!”, žmonės paprastai nustoja dirbę, judėję ir laukia tolesnių įsakymų arba informacijos. Kariuomenėje plačiai vartojami išankstiniai įsakymai arba komandos: „Skyriau!”, „Būry!”; kiekviena rikiuotės komanda skiriama į išankstinę (orientuojančią) ir vykdomąją, pavyzdžiui, „Deši – Nėn!”, „Žengte – Marš!” ir t.t. Instruktorius gali vartoti nemažai veiksmingų įsakymų. Jis gali pasakyti „Dabar atidžiai paklausykite”, arba „Tai labai svarbu” arba „Atkreipkite dėmesį!”, arba „Žiūrėkite čia!”.

Galima atkreipti dėmesį ir kitais būdais, pavyzdžiui, keičiant balso stiprumą, intonacijas, kalbos tempą, naudojant naujas, netikėtas priemones ir pan.

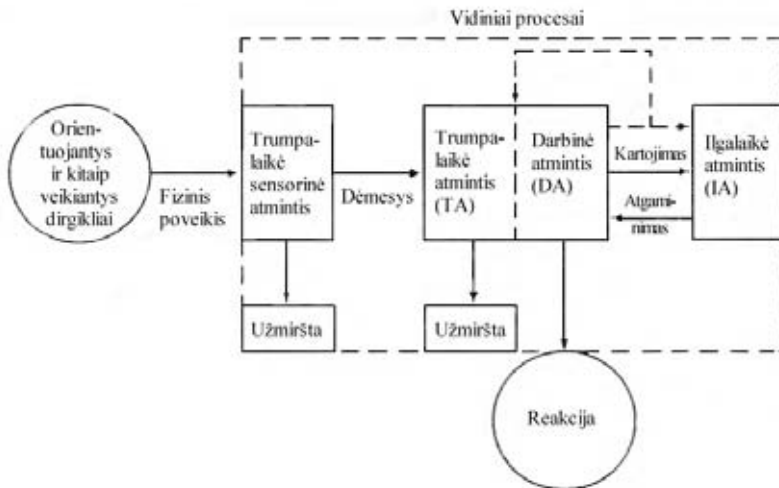
Tačiau visas dėmesį atkreipiančias priemones reikia vartoti saikingai, nes jos turi vieną trūkumą: vos tik kariai prie jų pripranta, jos pasidaro neveiksmingos. Jeigu jūs nuolat kartosite „dėmesio!” arba leisite raketą, kariai nebekreips dėmesio į šiuos išpėjimus, jie taps tokiais pačiais įprastiniais žodžiais arba veiksmais, kaip ir visi kiti. Nešaukite per dažnai „dega!” (prisiminkite liaudies pasaką, kurioje kaimo melagis kasdien šaukė, kad dega gryčia, o kai ji iš tikrųjų užsidegė – į pagalbos šauksmą niekas neatsiliepė). Nepamirškite, kad tai, kas dažnai kartojama, iš naujovės virsta banalybe. Dėmesį atkreipiančius metodus taikykite tik norėdami atkreipti dėmesį į labai svarbią informaciją ar reiškinį.

**Atmintis** Pažinimu gauti įspūdžiai nepradingsta nustojus veikti juos sukėlusiems dirgikliams. Vieni jų išlieka trumpesnį, kiti – ilgesnį laiką ir sieja asmenybės praeitį su dabartimi ir ateitimi. **Atmintis yra ankstesnio patyrimo atspindys, kurį sudaro įsiminimas, išlaikymas ir atsiminimas to, kas anksčiau buvo pažinta ir veikta.** J. A. Komenskis rašė: „*Visa, kas paliečia mano regėjimą, klausą, skonį ir lytą, veikia lyg atspaudas, kuriuo daiktų atvaizdai atspaudžiami smegenyse tiek, jog ir pašalinus pačius daiktus nuo akių, nosies ir rankų, įspūdis vis dėlto pasilieka. Pėdsako nepalieka tik visai be dėmesio gautas įspūdis*” (10, 105-106 p.).

Atminties modelis pateiktas 4 pav. Šis modelis paaiškina, kaip informacija iš aplinkos patenka į mūsų atmintį. Procesas prasideda nuo dirgiklio, sukeliančio orientuojančią reakciją, kuri sužadina norą sužinoti daugiau apie tą dirgiklį. Čia labai svarbus dėmesys – jis dažnai yra reakcija į dirgiklį ar į dėmesį kreipiančias priemones.

Sureagavus į dirgiklį, dirgiklis (informacija iš aplinkos) trumpam patenka į trumpalaikę **sensorinę saugyklą**, dar vadinama tiesiogine atmintimi. Ši atmintis talpina tikrai apie 4 informacijos bitus (vienetus) ir išlaiko juos mažiau negu sekundę. Čia irgi labai svarbus dėmesio vaidmuo. Jeigu į informaciją nekreipsime dėmesio, užmiršime ją. Jei atkreipsime dėmesį, ji pereis į trumpalaikę ar darbinę atmintį. **Trumpalaikė atmintis** yra sąmoninga atmintis, kuri skiriasi nuo sensorinės atminties ilgesniu informacijos išlaikymu (be kartojimų išlaikome iki 20-30 sek.) ir didesne įsimenamos medžiagos atmintimi, kuri lygi maždaug septyniems informacijos bitams. **Darbinė atmintis**, kuri gali būti trumpalaikės atminties dalis, yra tarsi atminties bloknotas. Kad trumpalaikėje ar darbinėje atmintyje esanti informacija pereitų į **ilgalaikę atmintį**, ji turi būti užkoduota arba pakartota. Jei to nepadaro, ji užmirštama. Instruktorius privalo sužadinti karių galvose kodavimo bei kartojimo procesus, kad tai, ko jie nori išmokyti, pereitų į ilgalaikę atmintį, o paskui būtų iš jos išgauta.

Perkelti medžiagą iš trumpalaikės ir darbinės atminties į ilgalaikę nėra sudėtinga. Tereikia ją tam tikru būdu sustiprinti arba ilgesnį laiką išlaikyti dėmesio centre. Visai kas kita yra informacijos išgavimas iš ilgalaikės atminties (atsiminimas), kurią galima palyginti su kompiuteriu arba Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos knygų saugykla, kurių galimybės praktiškai yra neribotos. Kai kam nors prireikia kokios knygos arba informacijos, didžiausia problema yra ne tai, ar ta knyga yra bibliotekos saugykloje (informacija yra kompiuterio atmintyje), o tai, kaip ją iš ten paimti. Svarbiausias dalykas yra gerai funkcionuojanti katalogų sistema, nustatymas, kurioje vietoje yra knyga (informacija).



4 pav. Atminties modelis (pagal N. L. Gage, D. C. Berliner, 4, 220 p.)

Panašiai galime įsivaizduoti ir ilgalaikę atmintį. Iš tyrimų paaiškėjo, kad išlaikymo ilgalaikėje atmintyje galimybės yra praktiškai neribotos ir ten patekusi informacija retai užmirštama. Taigi išlaikymas nekelia rūpesčių. Problema yra informacijos išgavimas, nustatymas, kurioje saugyklos vietoje ji yra, ir perkėlimas į trumpalaikę ar darbinę atmintį, kad ji pakliūtų į šių atminčių dėmesio centrą.

Norėdamas palengvinti informacijos įsiminimą ir jos atgaminimą, instruktorius privalo pasirūpinti teikiamos informacijos prasmingumu – susieti tai, kas nauja, su tuo, ką kariai jau žino, taikyti sisteminančias schemas, aktyvų mokymą (atsakinėjimą, fizinį aktyvumą ir kt.) ir viršijantį mokymą (kai daug kartų kartojama jau išmokta medžiaga), mnemonines priemones (vaizdinius, pagalbinius žodžius) ir pan.

Taip pat reikia išmokyti karius įsiminti mokomąją medžiagą. Įsiminimas gali būti mechaninis ir prasminis. **Mechaninis įsiminimas** vyksta tada, kai medžiaga nesuprantama arba įsimenantysis nenori jos suprasti. Mechaninis įsiminimas (arba kalimas) yra neefektyvus, nes reikalauja daugiau pastangų ir laiko. **Prasminis įsiminimas** vyksta tada, kai įsiminama medžiaga yra suprata, kai ji susiejama su atmintyje turimu patyrimu.

Svarbi įsiminimo sąlyga yra medžiagos **kartojimas**. Tačiau reikia mokėti kartoti:

1. Kartojimai turi būti atskirti tam tikrais laiko intervalais.
2. Jei medžiaga platesnės apimties, tai kartojama pagal schemą: ištaisai – dalimis – ištaisai.
3. Siekiant tvirtai išmokti, būtina tarp kartojimų pamėginti atgaminti medžiagą ir kontroliuoti, kas įsiminta ir ką dar reikia pakartoti.

Apie tai išraiškiai rašė A. Maceina: „*Atmintis surenka ir saugo tai, ko protas ieško ir suranda. (...) Kiekviename moksle ir studijose turime parinkti tai, kas yra trumpa ir tikra, ir tai paslėpti atminties arkoje, kad vėliau, kai reikės, galima būtų iškelti. Šiuos dalykus reikia dažnai išimti iš atminties vidurių ir padėti ant liežuvio, kad per ilgą laiką neužsimestų*” (11, 731 p.).

4. Monotoniškai kartojant, rezultatai yra menkesni, dėl to būtina įvairinti, keisti kartojimų būdus.

Dar J. A. Komenskis pateikė puikią taisyklę: „*klausk kiek gali, sužinojęs atmintį ir kitą pamokyk – šie trys dalykai tau leis profesorių savo pralenkti. Klausiti – tai kreiptis dėl nežinomo dalyko į mokytoją, draugą arba knygas. Atminti – tai sužinotą ir suprastą dalyką įsidėti į atmintį ir dėl didesnio tikrumo užsirašyti. Mokyti – tai visa, kas išmokta, vėl atpasakoti savo draugams arba kiekvienam norinčiam klausyti. **Kas moko kitus, darosi mokytesnis pats***” (10, 205 p.).

5. Kad įsimintume ilgam, būtini teigiami pastiprinimai (instruktoriaus pagyrimas, geras įvertinimas, paties besimokančiojo savo sėkmės supratimas ir kt.).

Atminčiai funkcionuoti ir jai tobulinti yra būtinas nuolatinis krūvis (įsiminimui ir atsiminimui), savo atminties pažinimas, įgūdžiai logiškai struktūrinti medžiagą įsimenant ir atsimenant. J. A. Komenskis mokė: „*Neleisk atminčiai ilsėtis. Niekas taip nesidžiaugia darbu ir tiek nuo jo nestiprėja kaip atmintis. Duok jai kasdien ko nors; juo daugiau tu jai duosi, juo tikriau ji laikys, juo mažiau – juo netikriau*” (10, 201 p.).

### 4.3. MOKYMO PROCESO STRUKTŪRA IR FAZĖS

Kas yra mokymas? **Mokymas – vadovavimas mokymuisi, t.y. tikslingas, nuoseklus ir aktualus instruktoriaus ir karių veikimas, stimuliuojantis ir organizuojantis karių pažintinę ir praktinę veiklą.**

Trumpesniąjį apibrėžimą skaitome danų „Pedagoginiuose karių mokymo principuose“: „*Mokymas - organizuotas instruktoriaus ir karių bendradarbiavimas, siekiantis, kad kariai pasiektų keliamus tikslus*” (12, 102 p.).

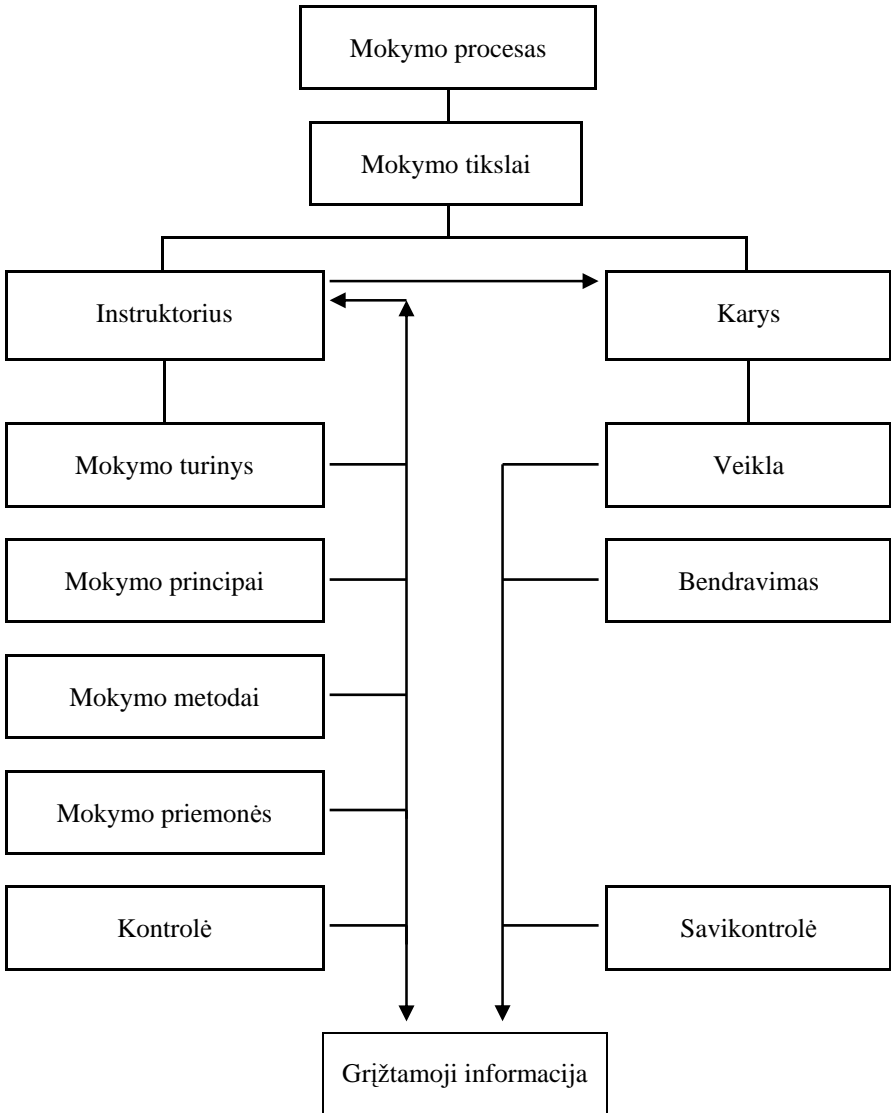
Kas yra mokymasis? **Mokymasis – tikslinga veikla, įsimenant žinias, įvaldant mokėjimus bei įgūdžius.** Aktualus mokymosi tikslas – įsiminti ir išmokti konkrečią mokymo medžiagą. Kadangi mokymosi rezultatas yra pasikeitęs kario elgesys, o jis keičiasi įgijus patirties, galima sakyti, kad mokymasis – tai nuolat besikeičiantis elgesys, grindžiamas asmeninės patirties rezultatais.

Mokymas vyksta mokymo proceso eigoje. **Mokymo procesas – ilgalaikė instruktoriaus ir kario pažintinė ir praktinė sąveika, per kurią kariai įgyja teorinės ir praktinės patirties ir pasirengia savarankiškai veikti konkrečiomis mūšio sąlygomis.**

**Mokymo proceso struktūra** Mokymo proceso struktūra yra tokia (5 pav.): 1. mokymo tikslai, 2. mokymo turinys – žinios, mokėjimai ir įgūdžiai, kuriuos kariai turi perimti per visą tarnybos laiką (12 mėnesių), 3. mokymo principai, metodai ir priemonės, būtinos instruktoriui ir kariui; 4. instruktorius, 5. karys, 6. instruktoriaus ir karių bendravimas keičiantis informacija, ją kontroliuojant, vertinant, 7. mokymo situacija, aplinkybės, sąlygos. 4-7 komponentai sudaro veikliąją mokymo pusę, t.y. lemia mokymo turinio išmokimą bei kario sugebėjimą, jo asmeninių savybių formavimą. Visi mokymo proceso komponentai tarpusavyje glaudžiai susiję, sąveikauja, be kurio nors vieno mokymas apskritai neįmanomas.

Kaip matyti schemeje (5 pav.), kairioji pusė skirta instruktoriui, dešinioji – kario veiklai. **Instruktorius** siekia mokymo tikslų, perteikdamas kariui mokymo turinį, t.y. mokydamas. Instruktorius mokydamas remiasi mokymo principais, taiko įvairius mokymo metodus ir naudoja mokymo priemones. **Kario veiklą** apibūdina jo mokymasis, išmokimas ir bendravimas su instruktoriumi. Pasibaigus tam tikram mokymo proceso etapui, instruktoriaus kontrolė ir kario savikontrolė nustato, kaip pasiekti mokymo tikslai. Svarbų vaidmenį mokymo procese vaidina ir grįžtamoji informacija.

Kuri mokymo proceso pusė – kūrybinga instruktoriaus veikla ar rūpestingas kario darbas – lemia mokymo proceso sėkmę? Suprantama, svarbios abi pusės. Tvirtos, įsisąmonintos žinios įmanomos tik tada, kai vienodai gerai dirba ir mokytojas, ir mokiniai. Tačiau lemia vis dėlto kūrybinga pedagogo veikla. Ypač tai svarbu karinio pedagogo veikloje, nes karinio mokymo procese dominuoja mokymas, o ne mokymasis (ką karys išmoko per pratybas, tai ir liks jo atmintyje, patirtyje ir pan.; labai nedidelę karinio mokymo proceso dalį sudaro kareivių savarankiškas darbas – jam net ir dienotvarkėje neskiriama laiko, išskyrus karines mokymo įstaigas ir Mokomąjį pulką). Taigi mokymo procese **pedagogui priklauso vadovaujantis vaidmuo.** Karinis pedagogas – instruktorius turi siekti, kad mokymo metu (t.y. per pratybas) kariai aktyviai, stropiai ir atkakliai mokytųsi. Tai ir bus antroji mokymo proceso pusė.



5 pav. Mokymo proceso struktūra

Smulkiau nagrinėsime kai kuriuos mokymo proceso komponentus.

**Mokymo tikslai** Bendrieji mokymo tikslai kiekvienam kariniam daliniui (padaliniui, pavyzdžiui, motorizuotųjų pėstininkų batalionui, kuopai ar būriui) ir kiekvienai kario specialybei, pavyzdžiui, šauliui, kulkosvaidininkui ir pan., nurodyti kovinio rengimo programose. Jose nurodyti reikalavimai, kuriuos turi atitikti kariai ir daliniai, išėję tam tikrą mokymą (mokymo periodą). Lygiai taip pat turi būti nustatomi kiekvieno mokomojo dalyko, mokymo etapo, mokymo temos ar konkrečių pratybų mokymo tikslai. Tikslai gali būti galutiniai (juos vadinsime tikslais) ir daliniai. Pavyzdžiui, šaulio mokymo šaudyti tikslas – išmokyti jį šaudyti iš automatinio šautuvo iš bet kurios kūno padėties, nejudant ir judant, bet kuriomis meteorologinėmis sąlygomis, dieną ir naktį, į nejudančius, judančius ir pasirodančius taikinius ir t.t. Daliniai tikslai kuriame nors mokymo etape gali būti: išmokyti šaudyti į nejudančius ir pasirodančius taikinius iš padėties gulomis; išmokyti šaudyti į pasirodančius taikinius naktį; išmokyti šaudyti į nejudančius taikinius būnant su dujokauke ir pan. Detaliau mokymo tikslai aprašyti 10-ajame skyriuje.

**Mokymo turinys** **Mokymo turinys – mokymui atrinkti karių kovinio rengimo pagrindai.** Kiek ir kokios mokomosios medžiagos turi būti atrinkta kovinio rengimo programose? Tai priklauso nuo kelių pagrindinių veiksnių: karių tarnybos laiko, karinės doktrinos, kovinio rengimo koncepcijos ir kt. Mokymo turinį lemia tarnybinės funkcijos, kurias turėtų gebėti atlikti baigę mokymą kariai. „*Kariai neturi išmokti nieko daugiau, kaip tik išmokti atlikti savo pareigas (...) Žinios, kurių negalima panaudoti, – veltui nuėjęs mokymas*” (12, 22-23 p.). Kovinio rengimo programų tikslas yra parengti tokius karius ir jų vadus, kurie būtų kompetentingi taktikos ir technikos srityje, pasitikintys ir iniciatyvūs (17, ii p.).

Kareivių tarnybos laikas yra ribotas, todėl yra ribojama ir mokymo turinio apimtis. Dar J. A. Komenskis rašė, kad iš mokymo programos turi būti pašalinta kas nebūtina, kas svetima ir kas per daug specifiška. J. A. Komenskis pateikia Senekos žodžius: „*Kas per beprotybė – mokyti, kas nereikalinga, kai taip mažai laiko*” (10, 225 p.). JAV kariniame vadovėlyje „Kariuomenės rengimas” („Training the Force”, FM 100-5) rašoma, kad „*nauji kareiviai turės mažai laiko mokyti nestandartinių veiksmų. Todėl taikos metu daliniai turi mokyti vykdyti kovinio rengimo planų, vadovėlių, statutų ir kitų kovinio rengimo leidinių ribojamas standartines kariuomenės užduotis*” (17, 1-4 p.).

Taigi bet kurio dalinio karių mokymo turinį atskleidžia: 1. kovinio rengimo planas; 2. kovinio rengimo programos; 3. kariuomenės vado įsakymai kovinio

rengimo klausimais; 4. statutai ir kiti oficialūs kovos veiksmų ir jų kovinio aprūpinimo dokumentai; 5. vadovėliai, mokymo priemonės ir kiti šaltiniai.

Atrodytų, kad rengiant bet kurias pratybas, instruktoriui nereikia vargti nustatant jų turinį: įdėmiai perskaitei kovinio rengimo programą, pasiėmėi programoje nurodytą literatūrą, atrinkai reikiamus puslapius ir visas darbas. Bet tai tik iš pirmo žvilgsnio. Renkantis mokymo turinį reikia atsižvelgti į mokymo tikslą, pratybų trukmę, ankstesnes karių žinias, pavyzdžiui, ką jie žino iš bazinio kario arba puskarininkių mokyklos kurso, ankstesnių pratybų rezultatus, ir kitus veiksnius. Gerų patarimų pateikia R. I. Arendsas: „*kiekvienas dalykas turi daug daugiau, ko reikėtų mokyti, negu leidžia laikas, be to, kasdien atsiranda naujų žinių. Pradedantieji mokytojai (...) turi (...) sugalvoti, kaip (...) veiksmingai išmokyti atitinkamą mokinių grupę, jei reikia, medžiagą papildydami, jei reikia, kai ką išmesdami.* (...) Pradedantieji mokytojai gali susidurti su daug laiko reikalaujančiu darbu – patiems rinkti turinį. Pavyzdžiui, vadovėliai gali būti pasenę, (...) nėra mokymo programų vadovų arba jei ir yra, tai tik trumpai surašytos temos [kaip ir krašto apsaugos kovinio rengimo programose – E.K.]. Jei taip būtų, mokytojas savarankiškai turės išspręsti su turiniu susijusius klausimus, todėl jam reikia gerai išmanyti dalyką...” (1, 71 p.).

**Kario veikla** mokymo procese – tai mokymasis ir bendravimas.

#### **Instruktoriaus ir kario bendravimas**

**Bendravimas mokymo procese** vyksta keičiantis žodine ir nežodine informacija, reguliuojant santykius, sudarančius protiniam ir praktiniam darbui tinkamą aplinką, skatinančius intensyvių aktyvumą. Bendravimas – esminis mokymo proceso komponentas, nes nuo jo priklauso ne tik įvairių veiklos būdų panaudojimo sėkmė, bet ir mokymosi rezultatai. Jeigu instruktorius moko neatsižvelgdamas į karių pasirengimo lygį, bendrauti neįmanoma, nes perteikiama informacija nebus suvokta, perdirbta, ir karys nepajėgs aktyviai dalyvauti pratybose, dalytis ta informacija su instruktoriumi. Kartu ir instruktoriui susidaro barjeras toliau bendrauti su kariais. Keitimasis informacija – esminė sėkmingo mokymo sąlyga – įmanoma tik esant tam tikram išsilavinimo lygiui, tik remiantis mokymosi sėkme.

Bendravimas apima instruktoriaus–kario, instruktoriaus–mokymo grupės, karių–karių tarpusavio santykius. Ypatinę reikšmę šiems santykiams turi kolektyvo emocijų ir valios būseną, instruktoriaus sugebėjimas valdyti karių emocijas, jas panaudoti siekiant mokymo ir mokymosi bei auklėjimo tikslų. Tinkamo bendravimo dėsnis – nesistebėti kario nežinojimu, klaidomis, juo labiau nesipiktinti, jo nebarti. Gero pedagogo bruožas – nuolat skatinti teigiamas emocijas ir pasitikėjimą savimi.



Danų karinė pedagogika kelia visam mokymo procesui principinį reikalavimą – veiksmingą instruktoriaus ir karių bendradarbiavimą. Šis reikalavimas taikomas visiems mokymo proceso etapams – nuo planavimo iki kontrolės. Antrasis pagrindinis karių mokymo principas reikalauja „*visus karius (...) įtraukti į prasmingą ir efektyvų bendradarbiavimą*” (12, 11 p.). Mokant dalinį siekiama sukurti tokią bendravimo, susiklausymo ir bendradarbiavimo atmosferą, kad dalinys pajėgtų kuo veiksmingiau spręsti jam skiriamas užduotis. Bendradarbiavimas suprantamas kaip bendros pastangos, siekiant bendro tikslo; tai sąlyga, kurios reikia daliniui, kad jis veiktų kaip karinis dalinys. Todėl vienas iš mokymo tikslų yra išmokyti bendradarbiauti.

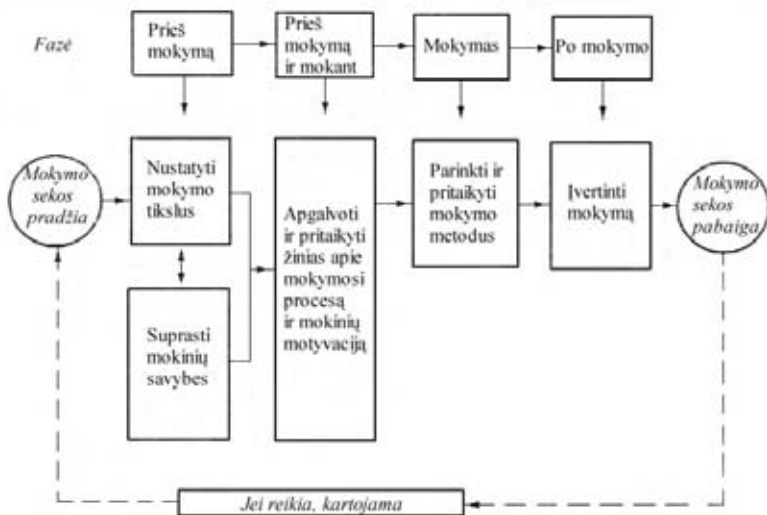
Mokymo principai, metodai ir mokymo priemonės nagrinėjami kituose šios dalies skyriuose, mokymo kontrolė – trečiosios dalies 12-tajame skyriuje.

**Mokymo fazės** Mokymo procesą dar galima apibrėžti, atsižvelgiant į jo organizavimo etapus. Įvairiuose šaltiniuose tai daroma skirtingai. Pavyzdžiui, R. I. Arendsas teigia, kad yra trys mokymo fazės (tarpsniai): iki mokymo, mokant ir po mokymo (2 lent.).

2 lentelė. **Trys mokymo fazės** (pagal R. I. Arendsą, 1, 62 p.)

Fazė iki mokymo	Fazė mokant	Fazė po mokymo
Turinio pasirinkimas	Dėstymas	Supratimo tikrinimas
Metodo pasirinkimas	Apklausa	Atgalinio ryšio teikimas
Laiko ir erdvės sutvarkymas	Pagalba	Pagyrimai ir kritika
Struktūros nustatymas	Pratybos	Testavimas/tikrinimas
Motyvacijos nustatymas	Laukimas	Įvertinimas (pažymiais)
	Perėjimai	Pranešimas
	Pagalba	
	Vadovavimas	

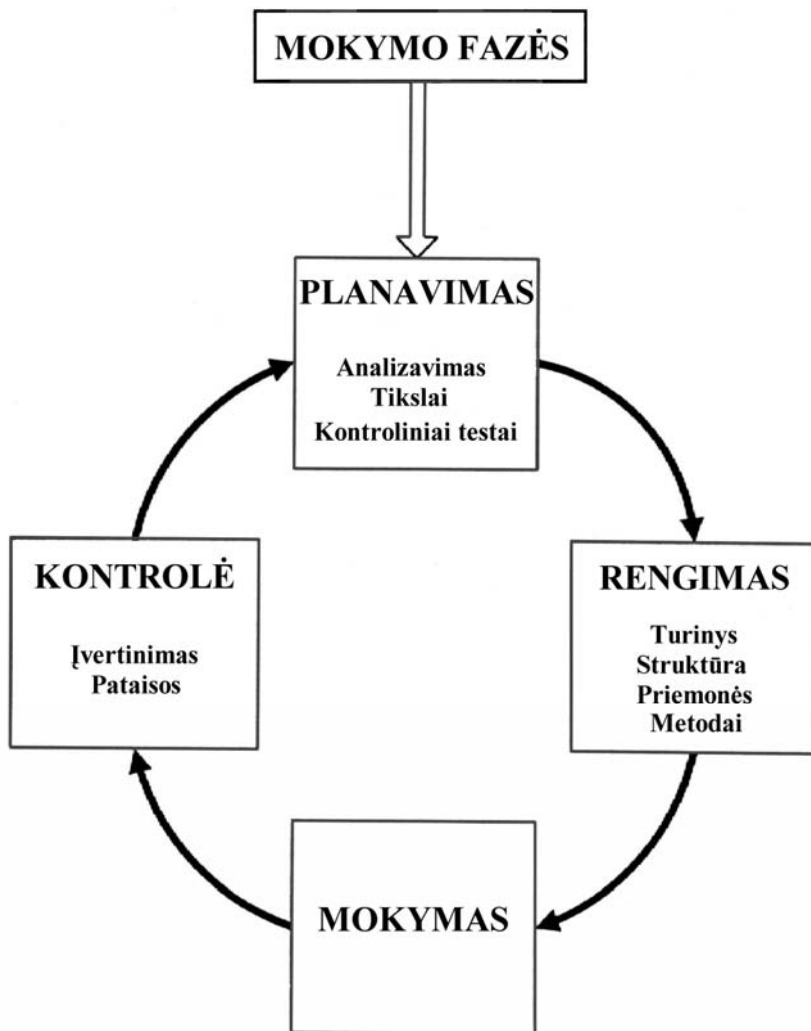
Panašiai aiškina mokymo proceso modelį N. L. Gagė ir D. C. Berlineris. Jie teigia, kad mokymo procese iškyla penki svarbiausi uždaviniai: 1. pasirinkti tikslus; 2. suprasti mokinių savybes; 3. suprasti mokymo proceso ir motyvacijos esmę ir remtis šios esmės samprata; 4. pasirinkti ir taikyti mokymo metodus; 5. įvertinti mokinių išmokimą (4, 33 p.). Šiuos teiginius iliustruoja 6 pav.



6 pav. Mokymo proceso modelis (pagal N. L. Gage, D. C. Berliner, 4, 34 p.)

JAV kariniai pedagogai taip pat mokymo procesą skirsto į tris fazes. Generolas Karlas Vunas (Carl E. Vuono) rašo, kad „*kiekvieno kareivio, vado ir dalinio kovinis rengimas turi būti rūpestingai suplanuotas* [planavimo fazė – E.K.], *atkakliai įvykdytas* [mokymo fazė – E.K.] ir *kruopščiai įvertintas* [kontrolės fazė – E.K.]” (17, 1-1 p.). Šios trys fazės nuodugniai nagrinėjamos kariniame vadovėlyje „Training the Force”; joms skirtos trys vadovėlio dalys: „Planavimas” (Planning), „Vykdymas” (Execution) ir „Vertinimas” (Assessment).

Beveik niekuo nesiskiria nuo minėtų modelių ir danų mokymo proceso modelis, tik tai čia fazė „iki mokymo” padalyta į dvi savarankiškas fazes: planavimą ir rengimą. Mes toliau naudosime danų mokymo proceso modelį, pagal kurį bet koki mokymą sudaro keturios fazės: planavimas, rengimas, mokymas ir kontrolė (7 pav.).



7 pav. Mokyimo fazės

**Mokymo planavimas.** Planuojantis mokymą asmuo: a) išanalizuoja pareigybinės funkcijas, kurias atliks baigę mokymą kariai; b) nustato karių žinių lygį (bendrą karių pasirengimą); c) lyginant bendrą karių pasirengimą su funkcijų aprašymu nustato mokymo poreikį; d) remiantis mokymo poreikiu suformuluoja mokymo tikslus; e) rengia testus, kuriais galima įvertinti, ar pasiektas tikslas.

**Mokymo rengimas** – tai mokymo organizavimas pagal planą. Rengiant mokymą, gali prireikti planą šiek tiek derinti prie realių sąlygų. Mokymą sąlygoja **struktūra, turinys, metodai bei priemonės**, kurias, prisilaikydamas plano, kaip tinkamiausias pasirenka mokymo organizatorius.

**Mokymas** – tai veiksmai, kuriais instruktorius skatina karių mokymąsi. Mokymo metu gali prireikti arba netgi būtų pravartu suplanuotą ir parengtą veiklą priderinti prie kitokių nei buvo laukta sąlygų ir poreikio.

**Mokymo kontrolė.** Kontrole nustatoma, ar pasiektas mokymo rezultatas atitinka mokymo tikslą ir kiek jį atitinka. Taip pat kontrolė turi nustatyti, ar mokymas atitinka planuotąjį ir parengtąjį. Iš 7 pav. matyti, kad mokymo procesas nesibaigia kontrole. Po kontrolės turėtų eiti **įvertinimas**, t.y. nustatymas, ar pasirinktas mokymas buvo tikslingas. Įvertinimas gali suteikti progą **pakoreguoti planavimą** ir t.t.

Danų „Pedagoginiuose karių mokymo principuose“ pabrėžiama: „*Visiems vadams ir instruktoriams ypač svarbu įsidėmėti, kad maža vien mokyti. Be planavimo, rengimo ir kontrolės, mokymo rezultatai būna neaiškūs ir dažnai prasti*“ (12, 17 p.).

## 4.4. MOKYMASIS

Žmogus keičiasi visą savo gyvenimą, nes kasdien vyksta tokie dalykai, kurie daugiau ar mažiau keičia mūsų aplinką. Kai kurie pokyčiai vyksta automatiškai, o kai kuriuos sukelia apgalvoti mokytojo ir kitų asmenų veiksmai. Taigi galima sakyti, kad žmogus mokosi visą savo gyvenimą.

Mokymo procese kariai turi gauti tam tikrų žinių, mokėjimų, įgyti reikiamų įgūdžių ir suformuoti tinkamą požiūrį.

**Žinios – tikrovės pažinimo rezultatai, teikiantys žodinę ar simbolinę informaciją apie daiktus, reiškinius, jų tarpusavio ryšius.** Žmonijos visuomeninėje, mokslinėje, techninėje ir kitokioje praktinėje veikloje žinių gausėja, jos tikslinamos, gilinamos. Buitinės žinios tampa mokslinėmis. Mokslas atskleidžia buičiai nežinomų faktų, dėsnių, padeda žinias susisteminti. Kariams perteikiamos mokslinės žinios, bet jos pertvarkomos taip, kad būtų lengviau suvokiamos, suprantamos, įsisąmoninamos.

Taigi **žinios yra tai, ką tu žinai ir ką gali prisiminti.** Jos gali būti panaudotos praktinėje veikloje. Bet kokio mokymo metu pastebima bendra tendencija:

žinios priimamos kaip bendrų, tarpusavyje susijusių duomenų visuma, pavyzdžiui, apie ginklus. Visose temose yra tam tikrų faktų, pavadinimų, principų, kuriuos kariai turi išmokti. Tačiau jeigu karys neturi galimybės panaudoti šių žinių praktiškai, mokymosi procesas tampa bevaisis ir beprasmis. Kariui nepakanka vien tik įgyti žinių, jas būtina panaudoti praktikoje.

**Mokėjimas – išmokimo apraiška, pasižyminti gebėjimu tiksliai veikti.**

Mokėjimas – pirmoji įgūdžių lavinimo fazė, kai gebama atlikti paprastus, bet tikslius veiksmus pagal taisyklę, instrukciją; be to, mokėjimas dar suprantamas kaip visuma žinių, įgalinančių atlikti tam tikrą veiklą.

**Įgūdis – mąstymo ir praktinės veiklos automatiškas veiksmas.** Įgūdžiai susidaryti reikia pratybų. Kol jis išlavinamas, pereinama keletas fazių: nuo sąmoningos tikslingos judesių kontrolės, nereikalingų judesių ir veiksmų išnykimo iki atitinkamų veiksmų automatiškumo. Kai kurie įgūdžiai, pavyzdžiui, uždavinių sprendimas, priklauso nuo žinių lygio.

Taigi **įgūdis yra tai, ką tu gali atlikti negalvodamas.** Kai kurie įgūdžiai priklauso nuo žinių. Įgyti įgūdžius – reiškia išplėsti mokymąsi plačiaja prasme. Paprastai tai daroma taikant imitacinius metodus. Besimokantysis pats bando imituoti tai, ką jam aiškina instruktorius, arba kopijuoti tai, ką perskaito knygoje bei savo konspektuose.

Įgūdis gali tapti **įpročiu. Įprotis – tai įgūdis, tapęs poreikiu.** Įgūdžiai susiformuoti reikia tikslo, motyvo, veiksmų kartojimo. Susiformavęs įgūdis – tikslingų veiksmų motyvas. Čia motyvas – poreikis atlikti tam tikrus veiksmus. Ilgainiui jis tampa charakterio bruožu. Skiriami naudingi ir žalingi įpročiai. Naudingi: higieniniai, etiško elgesio, etiketo, darbo, mokymosi, punctualumo ir kt. Žalingi: nesivaldymas, nemandagumas, higienos taisyklių nepaisymas, rūkymas, alkoholio ir narkotikų vartojimas ir kt.

**Požiūris – pažintinis-emocinis asmenybės santykis su tikrovės objektais ir pačiu savimi.** Kalbama apie teigiamą požiūrį į darbą, karo tarnybą, mokymąsi, tarnybos draugus, apie kritišką požiūrį į save ir pan. **Požiūris yra žmogaus pasirengimas reaguoti tam tikru būdu.** Dažniausiai požiūris išreiškia vertinimą ir atspindi jausmus. Vien tik žinių ir įgūdžių įgijimas dar nereiškia, kad karys sugebės tai paversti veiksmais. Tam, kad galėtų aktyviai veikti, karys turi sau suformuoti tokias nuostatas, kurios priverstų jį panaudoti būtent tas žinias, kurias jis įgijo. Kadangi požiūris yra dažnai grindžiamas specifine teigiama arba neigiama patirtimi, dažniausiai jis yra veikiamas tam tikrų emocijų. Žinoma, kai kurios temos gali padėti suformuoti neutralias ir neįpareigojančias nuostatas.

**Reikia skirti požiūrį nuo pažiūrų. Pažiūros – tai žmogaus sąmonėje perdirtos mokslinės, filosofinės, religinės ir gyvenimo patirties žinios, įprasmintos kaip priimtina tiesa apie esminius būties bei tikrovės dalykus.**

Žmogui tenka pasirinkti tas, kurios jam atrodo tikresnės, patikimesnės, teisingesnės. Pažiūros gali būti suformuotos pačios įvairiausias: religinės, politinės ir pan. Pareigos jausmas ir atsakomybė taip pat yra tam tikra nuostata. Tai priklauso nuo asmens individualaus auklėjimo ir parodo jo sąmoningumą. Kiekviena asmenybė sąmoningai formuoja pažiūras nesant tiesioginei ir priverstinei kontrolei, ir būtent tokiu atveju asmens laisva valia atlieka tai, ką jis laiko savo pareiga atlikti. Auklėjimas padeda suformuoti žmogaus pažiūras. Pažiūros formuojamos per ilgą laiką ir paprastai jaunuolis ateina į kariuomenę su savo pažiūromis į gyvenimą. **Požiūris – sąlygiškai pastovi nuomonių, interesų, pažiūrų išraiška, atspindinti asmens individualiąją patirtį.** Kitaip tariant, tai pažintinis emocinis asmenybės santykis su tikrovės daiktais ir pačiu savimi. Kalbama apie teigiamą požiūrį į darbą, mokymąsi, draugus, kritišką požiūrį į save ir pan. Būtent tokį **požiūrį ir turi formuoti kovinio rengimo procesas.**

Tik tuomet, kai kario požiūris į mokymąsi yra teigiamas, instruktorius gali iš jo tikėtis sėkmingo ir ilgai trunkančio mokymosi. Pagrindinė ir svarbiausia instruktoriaus užduotis – padėti kariui suformuoti ir išlaikyti norimą požiūrį bet kurioje mokymosi fazėje.

Mokydami karius, elgiamės apgalvotai, kad pakeistume ir papildytume jų žinias, tobulintume įgūdžius ir formuotume požiūrį. Taigi mokymosi procesas gali būti suprantamas kaip veiksmas ir atoveiksmis. Pratybos – tai procesas, kurio metu stengiamasi sudaryti kuo geresnes sąlygas kariams mokytis.

**Mokymosi sąlygos** Organizuojant mokymosi procesą, reikia įvykdyti keletą labai svarbių sąlygų, kurias sudaro trys mokymosi sėkmę lemiantys veiksniai: poreikiai, suvokimas ir brandumas. Šie veiksniai yra gyvybiškai svarbūs mokymosi procesui, todėl juos trumpai apibūdinsime.

**Poreikiai.** Yra tokia sentencija: „*Galima priversti arklį įbristi į vandenį, tačiau negalima jo priversti gerti tą vandenį*”. Taip yra ir su žmogumi. Galima žmogų mokyti, tačiau jį priversti išmokyti negalima, jeigu jis nejaus tokio poreikio. Žmogus turi daug neapibrėžtų poreikių, tačiau kai kurie iš jų yra labai svarbūs, nes nustato žmogaus elgesį.

Poreikiai gali būti suskirstyti į keturias grupes: fiziologiniai, dvasiniai, socialiniai, veiklos.

**Fiziologiniai poreikiai** pasireiškia kaip viso kūno funkcijos. Tai yra maisto ir gėrimo, oro, tam tikros temperatūros, miego, organizmui nereikalingų medžiagų šalinimo poreikis.

**Dvasiniai poreikiai** yra žmogaus saugumo ir garantijos poreikiai. Nežinomybė sukelia abejones ir netgi baimę. Visa tai, kas kelia grėsmę individo saugumui ir gyvybei, taip pat gerovei, neigiamai veikia žmogaus emocijas.

**Socialiniai poreikiai** yra tokios rūšies poreikiai, kurie priverčia individą užmegzti ryšius su kitais žmonėmis. Atsiranda poreikis rūpintis kitais ir kad jumis taip pat kažkas rūpintųsi. Atsiranda noras pasitikėti kitais ir kad jumis taip pat pasitikėtų.

**Veiklos poreikiai** pasireiškia tuomet, kai atsiranda poreikis kuo nors tapti, kuo nors būti, išnaudoti savo galimybes. Yra du labai svarbūs poreikiai, kurie lemia žinojimą ir suvokimą. Tai smalsumas ir kūrybos poreikis.

Poreikiai gali būti vaizduojami ir klasifikuojami hierarchijos principu pagal skirtingus poreikių lygius (8 pav.). Žmogaus poreikiai bręsta visuomenėje, ir kai yra patenkinami žemesnieji poreikiai, formuojasi aukštesnieji poreikiai.

8 pav. matyti, kad, jeigu poreikiai, esantys žemiausiame lygyje, nėra patenkinami, žmogus negalės jų patenkinti ir aukštesniame lygyje. Instruktorius tai turi visapusiškai apsvarstyti ir įsisąmoninti, kad nepatenkinti fiziologiniai ir dvasiniai poreikiai paprastai trukdo mokymosi procesui, netgi jeigu visos kitos sąlygos yra patenkinamos. Poreikiai atspindi žmogaus priklausomybę nuo aplinkos. Vadinasi, poreikis skatina žmogų veikti.

**Suvokimas.** Mokymuisi įtakos turi išorinės aplinkybės. Tik suvokę situaciją, kariai gali tinkamai veikti. Mokymosi metu formuojamas suvokimas, ir labai svarbu, kad kariai suvoktų tai, kas jiems sakoma ir rodoma, ir tik po to pradėtų veikti praktiškai.

Procesas vyksta šitaip: poveikis, įsitikinimas, veiksmas, patirties įgijimas. Visa tai yra įvardijama kaip suvokimas arba sugebėjimas aprėpti informaciją. Regimasis suvokimas patiriamas per regėjimą. Šis procesas vyksta labai greitai ir mes jo beveik nepastebime. Tačiau karys visuomet domisi, koks yra objektas ir kur jis yra.

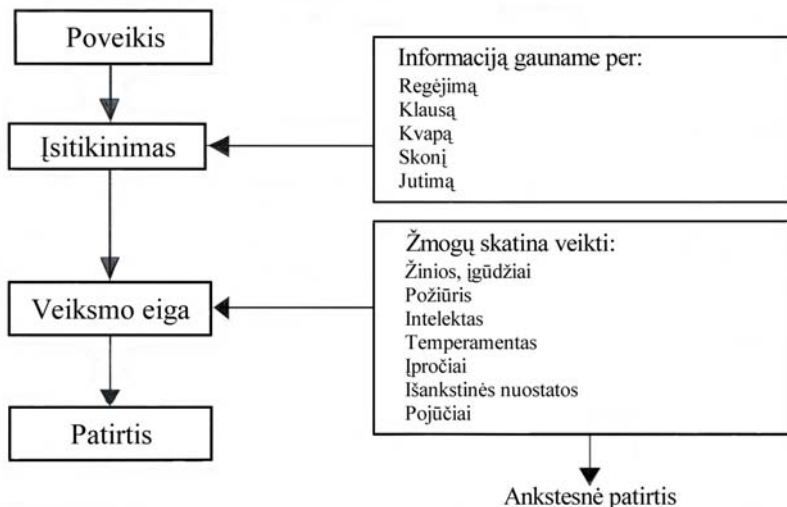
**Saviraiška:** gerai funkcionuojančio žmogaus poreikių reiškinys; tapimas tuo, kuo žmogus iš tikrųjų yra

Estetiniai poreikiai	<b>Estetiniai poreikiai:</b> visų dalykų, su kuriais gyvenime susiduriama, tvarkos ir pusiausvyros teigiamas vertinimas; grožio jausmas ir meilė viskam	Buvimas ir radimasis motyvų, kurie trykšta iš vidaus, yra nestiprūs ir tolydiniai; jie stiprėja juos tenkinant
Gerų veiklos rezultatų, intelektualūs poreikiai	<b>Poreikis suprasti:</b> abstrakčiomis teorijomis reiškiama žinios apie ryšius, sistemas ir procesus; žinių ir mokslo teiginių jungimas į plačias sistemas	Buvimas ir radimasis motyvų, kurie trykšta iš vidaus, yra nestiprūs ir tolydiniai; jie stiprėja juos tenkinant
	<b>Žinių poreikis:</b> noras gauti informacijos ir mokslo, žinoti, kaip ką daryti, žinoti daiktų, reiškinų ir simbolių reikšmę	
Bendravimo, socialiniai poreikiai	<b>Poreikis būti gerbiamam:</b> noras, kad kiti pripažintų tave esant unikalią asmenybę, turinčią savitų gabumų, vertingų savybių, noras būti savitam, skirtis iš kitų	Nebuvimas arba vėlavimas motyvų, kuriuos išoriniai veiksniai paremia arba neigia, kurie yra stiprūs ir periodiškai pasikartojantys; jie stiprėja juos neigiant
	<b>Poreikis priklausyti kokiai nors grupei:</b> noras būti priimtam į kokią nors grupę, žinoti, kad kiti žino esant nariu ir pageidauja, kad būtum su jais	
Fiziologiniai, organizaciniai poreikiai	<b>Saugumo poreikiai:</b> rūpinimasis rytojumi; noras, kad tavo, tavo šeimos, tavo grupės gyvenimas būtų pastovus, kad galima būtų numatyti į priekį	Nebuvimas arba vėlavimas motyvų, kuriuos išoriniai veiksniai paremia arba neigia, kurie yra stiprūs ir periodiškai pasikartojantys; jie stiprėja juos neigiant
	<b>Gyvybiniai poreikiai:</b> rūpinimasis šios dienos egzistencija, galimybė pavalgyti, kvėpuoti, gyventi šią akimirka	

8 pav. Poreikių hierarchija (pagal N. L. Gage, D. C. Berliner, 4, 269 p.)



Norint tikslingai veikti, kariui yra būtina gauti informaciją apie tai, ką jis turi išmokti, nes kiekvieno asmens suvokimo galimybės yra skirtingos. Štai kaip atrodo suvokimo schema (9 pav.):



9 pav. Suvokimo schema

Kaip matyti iš schemos, poveikį veikia skirtingi veiksniai. Kadangi kiekvieno individo veiksniai skiriasi, vadinasi, individai patirs tą patį poveikį skirtingais būdais. Žmonių lūkesčiai ir ko nors atsiradimo tikimybė, požiūris, asmeninis intelekto lygis, fizinės galimybės vaidina svarbų vaidmenį suvokimo srityje. Daugelyje situacijų patirtis rodo, kada individo galimybės senka.

Mokymo metu instruktorius turi stengtis bendrauti su kariais, kad jie jaustų visapusišką paramą ir pasitikėjimą. Poveikio metu atsirandantys nereikšmingi karių savijautos pakitimai gali sukurti labai savotišką patirtį. Skirtingose situacijose netgi kario akys gali išduoti jo vidinę būseną: vienu atveju jos atrodys linksmos, kitu – liūdnos...

Instruktorius, suprasdamas savo padėties svarbą, gali padėti kariams panaudoti jų patirtį skirtingai veiklai. Nepaprastai svarbu, kad instruktorius, taikydamas savo mokymo būdus ir metodus, žinotų, kaip jie veikia karių savijautą, aktyvumą, susidomėjimą ir pan.

Iliustracijų naudojimas tam tikros temos mokymo metu padeda kariams kaupti patirtį. Tokiu būdu instruktorius gali išvengti kai kurių nesupratimų, nes karių patirtis gali būti įgyjama skirtingais keliais. Ji gali būti teigiama ir neigiama. Keletas neteisingai pateiktų pastabų, nevykusių pajuokavimų, vieno ar kelių karių pažeminimo atvejai gali sukelti nepageidaujamą reakciją instruktoriaus atžvilgiu. Tokių pastabų ar elgesio reikėtų vengti.

Instruktorius išvaizda kariui taip pat turi labai didelę reikšmę. Jo apranga, kalba, mimika, gestai ir elgesys – visi šie veiksniai, įvertinant jo, kaip instruktoriaus, darbą, yra labai svarbūs.

Asmeninės instruktoriaus savybės turi tiesioginį poveikį mokymosi rezultatams. Dėl šios priežasties instruktoriui nepatartina elgtis iššaukiančiai. Savo žinias jis turi panaudoti mokymui planuoti, tinkamai vadovauti ir užtikrinti, kad asmeninė išvaizda ir elgesys nesukeltų karių susierzinimo arba nepasitenkinimo.

**Brandumas.** Asmenybės tobulėjimas bei jos brandumas taip pat vaidina svarbų vaidmenį mokymosi procese. Brandumas yra asmenybės ugdymo rezultatas. Visų besimokančių karių lygis priklauso nuo jiems daromos įtakos ir kaip ji juos veiks. Anksčiau ar vėliau kiekvienas individas pasiekia tam tikrą brandumo lygį, kuris gali būti apibūdinamas:

- dominuoja svarstymai ir apmąstymai, o ne impulsyvios idėjos;
- per ilgą laiką susiformuoja požiūris;
- žmogus realiai žiūri į jį supančią aplinką, sugeba laisvai bendrauti su kitais žmonėmis, kreipti dėmesį į savo kolegas.

Žmogaus brandumą ir sudaro šios savybės (tik ar jų turi žmogus?). Šis veiksnys (brandumas) akivaizdžiai veikia mokymosi planavimą, kai subrendę kariai:

- yra skatinami savarankiškai mąstyti ir susiformuoti požiūrį;
- yra skatinami savarankiškai spręsti problemas;
- sugeba suvokti sąvokas, simbolius, mintis ir t.t.;
- sugeba bendradarbiauti, siekdami įvykdyti ilgalaikes užduotis.

Mokymosi eigoje išaiškėja, kad ne visi kariai pasiekia minėtą brandumo lygį. Kai kurie iš jų yra mažiau subrendę, o į tai būtina atsižvelgti mokymosi procese. Tai reiškia, kad:

- mokymasis turi būti tikslingas ir konkretus;
- instruktorius turi tikslingai pasirinkti ir tvarkyti mokymo metodus.

**Mokymosi sritys** Mokymosi sritys gali būti suskirstytos į tris grupes: mokymasis, pasinaudojant refleksais (refleksinis mokymasis); mokymasis, atliekant praktinius veiksmus (praktinis mokymasis); mokymasis, panaudojant žinias ar sprendžiant problemas. Šios trys sritys dažnai stebia viena kitą ir tarp jų sunku nubrėžti aiškią ribą.

**Mokymasis pasinaudojant refleksais (refleksinis mokymasis).** Refleksas – fiziologinio dirgiklio sukelta reakcija. Skiriami sąlyginiai (įgyjami) ir nesąlyginiai (įgimti) refleksai. Nesąlyginius refleksus sukelia tam tikra tiesioginė įtaka, pavyzdžiui, akis ima mirkčioti, kai į ją patenka musė. Tai yra įgimta ir mokymuisi nelabai svarbu. Kita vertus, sąlyginiai refleksai įgyjami mokymosi metu, naudojant paprasčiausius būdus; mokymosi procesas vyksta per tam tikrą asociatyvųjį, t.y. susijusį su atskirais sąmonės vaizdiniais, ryšį. Sąlyginį refleksą sukelia tam tikras signalas, pavyzdžiui, granatos sprogimas priverčia karį kristi ant žemės.

**Mokymasis, atliekant praktinius veiksmus (praktinis mokymasis),** reikalauja, kad karys aktyviai dalyvautų mokymosi procese. Jis mokomas atidžiai prižiūrint instruktoriui. Karys privalo išmėginti įvairias galimybes, kol jis atranda reikalingą sprendimą. Taikant šį metodą, jis įgyja norimų įgūdžių. Šis mokymosi metodas reikalauja aktyvaus dalyvavimo mokymosi procese. Tam yra būtinas stimulus, t.y. varomoji jėga. Šį stimulą gali charakterizuoti pačių karių poreikiai, tačiau taip pat turi būti kontakto ir palankios instruktoriaus bei kitų karių nuomonės poreikis.

**Mokymasis, panaudojant žinias ar sprendžiant problemą (probleminis mokymasis),** kaip ir praktinis mokymasis, reikalauja kario pastangų. Sudėtingesnėse situacijose problemų sprendimas reikalauja platesnio mąstymo, didesnio įžvalgumo suvokti, kokius rezultatus gali sukelti tie ar kiti veiksmai. Mažiau komplikuoiose situacijose nustatyti ribas tarp mokymosi, panaudojant žinias ar problemos sprendimą, ir praktinio mokymosi yra pakankamai sunku.

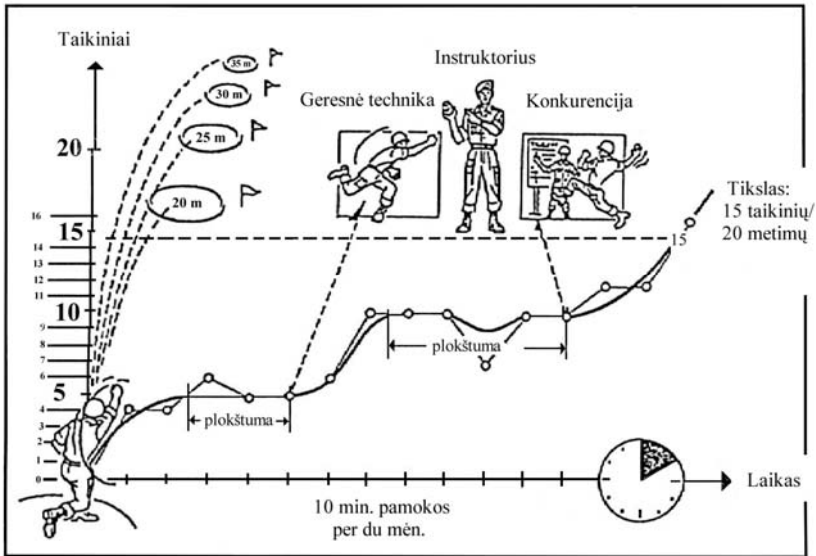
Kai koviniame rengime taikomi praktinis ir žinių įsiminimo metodai, labai svarbu, kad kariai suvoktų šių metodų prasmę, kitaip jie negalės aktyviai dalyvauti pačiame mokymosi procese. Nepakanka pateikti kariams problemą ir palikti ją spręsti vieniems, – būtina sukurti motyvą, kad tai juos sudomintų ir priverstų dirbti. Šie mokymosi metodai yra pakankamai efektyvūs.

**Mokymosi pažanga. Saugojimas atmintyje ir kartojimas**

Mokymosi pradžioje karys visuomet daro pažangą. Vėlesnėje mokymosi fazėje tai gali tęstis arba sustoti. Pažanga, pasiekta moksle, išlaiko atmintyje gautą informaciją. Yra bendros žinios, kurios po tam tikro laiko gali išnykti iš atminties. Esant per dideliame informacijos srautui, kariai nebesugeba jos kontroliuoti ir jų dėmesys silpnėja. Praėjus tam tikram laikui, išmoktą medžiagą reikia kartoti. Išsamiau aptarsime šiuos tris procesus.

**Mokymosi pažanga.** Eksperimentai, rengti įvairiomis temomis, rodo, kad bet kurio mokymosi pradžioje paprastai yra pasiekama gera pažanga. Po kurio laiko ji sumažėja arba netgi visai sustoja. Jeigu nubraižysime pažangos grafiką, pastebėsime, kad kreivė kyla plokštumos fazės link ir susidaro įspūdis, kad mo-

kymosi procesas sustoja. Vėliau kreivė ima kilti, kol pasiekia naują plokštumos fazę (10 pav.).



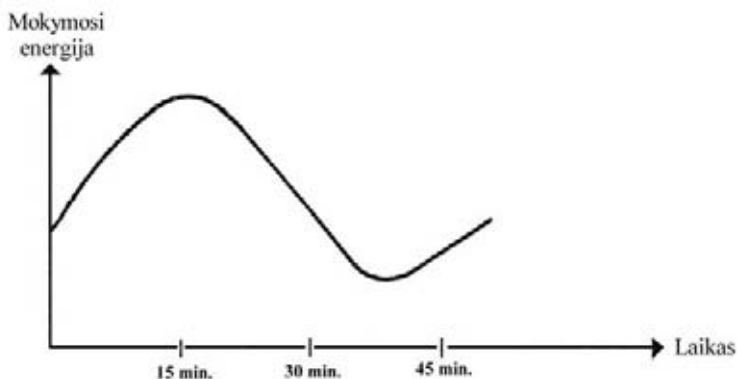
10 pav. Mokymosi pažangos schema

Priežastys plokštumos fazei atsirasti yra tos, kad mokslo pradžioje karys yra susikongravęs gerai atlikti užduotį. Vėliau jis jau perima tam tikrus įgūdžius ir atsipalaiduoja. Jo veikla pasiekia pirmosios plokštumos fazę. Toliau mokantis, nors dėmesys šiek tiek susilpnėjo, kario žinios tobulėja ir jis vėl daro pažangą. Jeigu tuo momentu yra keičiami mokymo metodai, jo veikla vėl tobulėja, nes telkiamas dėmesys naujiems veiksams.

Jeigu mokymo metodai nekinta, tai veikla neprogresuoja, nes kariui darosi nuobodu. Yra daug plokštumos fazės atsiradimo mokymosi procese priežasčių, tačiau instruktorius turi žinoti, kad šios fazės atsiradimas yra visai normalus beveik visų mokymo rūšių reiškinys. Šią fazę turi įveikti instruktorius, ir kaip įmanoma greičiau. Paprastai bet kurie mokymo situacijos arba metodų pakitimai tobulina veiklą. Eksperimentai rodo, kad netgi pablogėjus mokymo situacijai tobulėjama.

**Mokymosi energija ir dėmesys mokymosi metu.** Visos mokymosi rūšys reikalauja iš karių dėmesio, kurį būtina sukongcentruoti į save ir į savo kolegas.

Tačiau tai neįmanoma daryti ilgą laiką. Eksperimentai rodo, kad kariai gali susikoncentravę klausytis 6 min., žiūrėti – 12 min. Po to galimybės silpnėja ir dėmesys krypsta kitur. Per 45 minučių pratybas kario dėmesys ir energija svyruoja pagal diagramą (11 pav.), į kurią turi atsižvelgti instruktorius, rengdamas pratybas. Svarbiausia arba sunkiausia mokymo medžiagos dalis turi būti išdėstoma per 5-25 pratybų minutes. Instruktorius taip pat turi žinoti, kad nuo 25 iki 40 minutės reikia taikyti tokius metodus, kurie skatintų karių veiklą.



11 pav. Karių mokymosi energijos kitimas per pratybas

Mokymosi sėkmei didelę įtaką daro **bioritmas**, nes jis sąlygoja gerą organizmo tonusą, periodinį veiklumą, pakilimą. Palankiausias mokymuisi valandos tokios: rytą – 10.00-13.00, po pietų – 15.00-17.00, vakare – 20.00-22.00, tačiau laikas gali priklausyti nuo individualių skirtumų, įpročio tam tikru laiku mokytis. Darbingiausios savaitės dienos – antradienis, ketvirtadienis, penktadienis. Svarbus ir miego ritmas. 19-21 metų jaunuoliams reikia miegoti 8 val. Miego trūkumas greitai sekina smegenų nervines ląsteles, dėl to mažėja psichinis aktyvumas, darbingumas. Žmonės blogai miegoję arba nemiegoję nors vieną naktį, nepajėgia susikaupti. Nemiga – rimta liga. Ji kliudo mokytis, trikdo normalią smegenų veiklą.

**Atmintis ir išsaugojimas.** Kariui nepakanka sugebėti naudotis įgytais įgūdžiais tuoj po mokymosi pabaigos. Jis privalo sugebėti juos prisiminti ir panaudoti praėjus ilgesniam laikui. Mokymasis turi turėti ilgalaikį efektą. Kai karys yra mokomas, jo veikla tobulėja, kol baigiamas mokymas. Nuo šio momento jo veiklos kreivė krenta. Kaip tai vyksta, parodyta grafike (12 pav.).

## 5 SKYRIUS

# Motorizuotųjų pėstininkų kovinio rengimo tikslas ir uždaviniai

### **Kovinio rengimo tikslai, uždaviniai ir struktūra**

Kovinis rengimas  
Kovinio rengimo tikslai  
Bazinis kario rengimas  
Specialistų rengimas  
Skyriaus rengimas

### **Motorizuotųjų pėstininkų kovinio rengimo programa**

Kovinio rengimo programų struktūra Administracinio laiko problema

### **APŽVALGA**

Ketvirtajame skyriuje susipažinome su kai kurių NATO šalių bei Austrijos ir Šveicarijos kariuomenių kovinio rengimo principais ir organizavimu, prisimėnėme, kaip buvo organizuojamas karių mokymas tarpukario Lietuvos kariuomenėje.

Šiame skyriuje aptarsime Lietuvos kariuomenės motorizuotųjų pėstininkų kovinio rengimo tikslą, uždavinius ir struktūrą, kovinio rengimo programas.

## **5.1. KOVINIO RENGIMO TIKSLAI, UŽDAVINIAI IR STRUKTŪRA**

Vykdam 1996 metais priimtą LR nacionalinio saugumo pagrindų įstatymo 3 skirsnio nuostatą, kad valstybė nacionalinį saugumą užtikrina integruodamasi į Europos Sąjungą, Vakarų Europos Sąjungą, Šiaurės Atlanto sutarties organizaciją (NATO) ir siekdama visateisės narystės šiose organizacijose, Lietuvos kariuomenės rengimas buvo pradėtas orientuoti į NATO valstybių kariuomenių rengimo modelį. Faktiškai tik nuo 1998 m. vidurio buvo pradėtas kovinio rengimo reorganizavimas. Valstybės priimtose politinėse nuostatos įgyvendinimas buvo susijęs su daugybe problemų, kurios tiesiogiai ir netiesiogiai darė įtaką reorganizuojant Lietuvos karių ir kariuomenės padalinių rengimą:

- ginkluotųjų pajėgų ir kariuomenės kovinio rengimo doktrinos, programų, metodikos ir vertinimo kriterijų nebuvimas;
- krašto apsaugos sistemos institucijos, kuriai būtų pavesta organizuoti, derinti ir kontroliuoti kariuomenės rengimo reorganizavimą, mokomojo dalinio bei prievolės centrų nebuvimas;
- kovinio rengimo planavimo, organizavimo ir kontrolės klausimais parengtų pagal Vakarų kariuomenių patirtį specialistų trūkumas;
- mokymo bazės ir mokymo priemonių nebuvimas;

- parengtų karių instruktorių, kurie galėtų organizuoti mokymą ir mokyti karius pagal naujas kovinio rengimo programas, nebuvimas.

Kaip netiesiogines kliūtis galima paminėti nepakankamą profesinės karo tarnybos karių ir vienetų vadų informavimą apie naujos kovinio rengimo sistemos pranašumus ir jos įgyvendinimo tvarką; neatšauktus galiojančius kariuomenės vado įsakymus, reglamentuojančius kariuomenės kovinį rengimą; kariuomenės komplektavimo sistemą, šaukiant privalomosios karo tarnybos karius.

Siekiant reorganizuoti kariuomenės kovinį rengimą, 1998 08 06 KAM įsakymu buvo įsteigta Mokymo ir doktrinų valdyba, o jai dar besiformuojant, Div. gen. St. Raštikio puskarininkių mokyklos iniciatyva kartu su D.Britanijos specialistais buvo parengta ir 1998 09 28 kariuomenės vado įsakymu Nr. 1084 patvirtinta pirmoji ilgame kovinio rengimo programų sąrašė – Bazinio kario kurso (BKK-98) mokymo programa. Tų pačių metų spalio 1 dieną KAM įsakymu buvo įsteigtas Mokomasis pulkas, kuris pirmuosius karius priėmė jau 1999 m. pavasario šaukimo metu ir rengti privalomosios karo tarnybos karius pagal BKK-98 programą.

**Kovinis rengimas** Kariuomenės kovinės parengties kertinis akmuo yra jos kovinis rengimas, o t.y. jos funkcionalumo taikos metu sukūrimas kad ji suderintai galėtų vykdyti skirtas užduotis karo metu. Kovinė parengtis užtikrinama tiksliniu kariuomenės vienetų koviniu rengimu, kurio ypatumas pasireiškia tuo, kad taikos meto sąlygomis kariai ir vienetai turi būti rengiami veikti (atlikti specifinius kovos veiksmus) karo sąlygomis. Juo labiau kovinio rengimo sąlygos priartintos prie realių mūšio sąlygų, juo aukštesnė kariuomenės parengtis vykdyti kovos užduotis. **Kovinis rengimas – darni standartizuota mokymo bei ugdymo priemonių sistema, naudojant mokymo techninę bazę, numatanti konkretų mokymo turinį kiekvienai karių kategorijai, tam tikrą planavimą ir mokymo organizavimą, specifines mokymo organizavimo formas bei metodus, ginkluotųjų pajėgų padalinių, dalinių ir junginių veiksmų sąveikos tobulinimą taikos metu, kokybinius bei kiekybinius vertinimo rodiklius bei normatyvus, kurie charakterizuoja atskirų karių ir padalinių (dalinių) kovinio parengimo lygį.**

Lietuvos kariuomenės pagrindą sudaro sausumos pajėgos, kurių motorizuotųjų pėstininkų vienetai yra gausiausia šių pajėgų dalis. Kadangi šiuolaikiniame mūšyje pagrindinis vaidmuo tenka būtent motorizuotiesiems pėstininkams, todėl jiems parengti keliami atitinkamai aukšti reikalavimai. Kariuomenės kovinio rengimo tikslai ir uždaviniai priklauso nuo valstybės priimtos nacionalinio saugumo doktrinos (koncepcijos), valstybės karinės gynybos strategijos bei vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų vado patvirtinto valstybės

ginkluotosios gynybos plano. Už kariuomenės rengimą ginkluotai valstybės gynybai yra atsakingas kariuomenės vadas, kuris įstatymų suteikta teise nustato valstybės teritorijos apsaugos užduotis, nustato visoms ginkluotosioms pajėgoms privalomus reikalavimus, būdus bei priemones sąveikai užtikrinti, kovinio rengimo reikalavimus pasienio ir kitiems policijos vienetams, esantiems ginkluotųjų pajėgų sudėtyje, bei tvirtina mokymo programas.

**Motorizuotųjų pėstininkų kovinio rengimo tikslai**

Motorizuotųjų pėstininkų **kovinio rengimo tikslai yra šie:** parengti karius ir padalinius sumaniai ir darniai atlikti kovos veiksmus su kovos technika ar be jos sudėtingomis šiuolaikinio mūšio sąlygomis sąveikaujant su kitų pajėgų padaliniais skirtingomis vietovėms, metų laiko ir oro sąlygomis; ugdyti karių drąsą, ryžtingumą, iniciatyvą ir sumanumą bei tarpusavio pagalbos ir kitas kovines moralines savybes.

Lietuvos kariuomenė komplektuojama mišriu būdu, t.y. iš profesinės ir privalomosios karo tarnybos karių. Todėl kalbant apie motorizuotųjų pėstininkų kovinį rengimą reikia atskirti karius profesionalus nuo privalomosios karo tarnybos karių, kurie karo tarnybą atlieka tik 12 mėnesių, nes šiame vadovylyje kalbama būtent apie šauktinių karių rengimą. Privalomosios karo tarnybos karių tarnybos laikas kovinio rengimo atžvilgiu padalintas į dvi pagrindines dalis: 11 savaičių bazinį kario rengimo kursą, kuris susideda iš dviejų etapų – 4 savaičių trukmės pradinio mokymo ir 7 savaičių pagrindinio mokymo. Siekiant užtikrinti karinių vienetų nuolatinę kovinę parengtį, atlaisvinti vadus nuo jaunų karių rengimo, turint tikslą suvienodinti ir kryptingai sutelkti karių mokymo pastangas, jaunų karių rengimas organizuojamas ir vykdomas juos pašaukus į karo tarnybą Mokomajame pulke. Kita (9 mėnesių) kovinio rengimo dalis yra tolesnė karo tarnyba kariuomenės daliniuose, kur 2 savaites rengiami specialistai, 11 savaičių rengiami kariai skyriaus sudėtyje, 11 savaičių motorizuotųjų pėstininkų būrio rengimas ir 8 savaitės kuopos rengimas. Iš viso karių individualiam ir padalinių sudėtyje koviniam rengimui skiriama 43 iš 48 privalomosios karo tarnybos savaičių. Dar trys savaitės paliekamos karių atostogoms. Savaiame suprantama, kad atsižvelgiant į karių rengimo specifiką skirtingais periodais, skirsis ir jų kovinio rengimo uždaviniai.

**Bazinio kario rengimas**

Siekiant koviniam rengimui nustatytų tikslų **bazinio kario kurso pradinio mokymo metu jauni kariai turi:** a) suvokti karo prievolės reikšmę užtikrinant valstybės nacionalinį saugumą; b) susipažinti su krašto apsaugos sistemos ir kariuomenės struktūra bei vykdomais uždaviniais, karo tarnybą reglamentuojančiais teisės ir norminiais aktais, krašto apsaugos ir kariuomenės statutų reikalavimais; tabeline ginkluote,



technika ir ryšio priemonėmis; karo topografijos, apsaugos nuo naikinimo priemonių ir karo medicinos pagrindais bei pradėti fiziškai lavintis.

**Pagrindinio bazinio kario kurso metu sprendžiami šie uždaviniai:** sumaniai ir vikriai veikti mūšio lauke; taikliai naikinti nejudančius, pasirodančius ir judančius taikinius iš savo tabelinio ginklo šaudant iš vietos ir judant; naudoti vietovės ypatumus; suteikti pirmąją medicinos pagalbą sau ir kitiems kariams; atlikti rikiuotės pratimus ir veiksmus su ginklais ir be ginklų; atlikti dienos tarnybos ir sargybos pareigūnų pareigas; prižiūrėti tabelinį ginklą; tiksliai nustatytu laiku vykdyti jiems duotus vadų ir viršininkų įsakymus ar nurodymus.

**Specialistų rengimas** Kariai, baigę Mokomajame pulke bazinį kario rengimo kursą, yra testuojami ir tolesnei tarnybai siunčiami į kariuomenės vienetus, kur toliau tęsiamas jų kovinis rengimas. Atvykus į karinį dalinį kariai skirstomi į padalinius kariuomenės vado nustatyta tvarka tokiu būdu, kad padalinių vadams būtų paprasčiau organizuoti jų kovinį rengimą mažų padalinių sudėtyje, todėl kitas kovinio rengimo etapas yra jaunų karių specializacija, t.y. jų etatinės specialybės mokymas, kad jie galėtų deramai atlikti savo pareigybines funkcijas. Pagrindinis šio etapo tikslas ir uždaviniai yra motorizuotųjų pėstininkų skyriaus specialistų rengimas. Kariai rengiami kulkosvaidininko, granatsvaidininko ir jo padėjėjo, šaulio, šaulio ryšininko ir šaulio gelbėtojo specialybių. Per dvi savaites kariai išmoksta, kas būtina specialybei, kad tolesnio mokymo etapų metu gebėtų atlikti etatinės pareigas skyriaus, būrio ar kuopos sudėtyje. Baigę specialistų rengimo kursą, kariai turi išmanyti jiems priskirtus tabelinius ginklus ir taikliai šaudyti, vykdydami mūšio lauke užduotis, mokėti pasirinkti ir įsirengti ugnies poziciją bei orientuotis vietovėje. Šio periodo metu tik 4 mokomojo laiko valandos skirtos karių pilietiniam ugdymui ir 8 valandos – fiziniam rengimui. Pagrindinis dėmesys yra sutelkiamas būtent specialybei, o mokymo pagrindą sudaro du mokomieji dalykai – šaudyba ir taktika.

**Skyriaus rengimas** Karių rengimo skyriaus sudėtyje tiksliai yra: mokyti karius skyriaus sudėtyje atlikti užduotis įvairių rūšių mūšiuose ir situacijose, įvairiu metu bei paros laiku; ugdyti tvirtos moralės, stiprios dvasios, ryžtingus karius, sugebančius nesutrikinti kritinėse situacijose. Pagrindinis šio mokymo etapo uždavinys yra išmokyti karius atlikti vado skiriamas užduotis skyriaus sudėtyje, glaudžiai bendradarbiaujant tarpusavyje ir tiksliai vykdant skyriaus vado įsakymus, komandas bei nurodymus. Rengiant skyrių, pagrindiniai mokomieji dalykai yra taktika (veiksmai) ir šaudyba (rezultatas).

**Būrio ir kuopos rengimas**

Rengiant karius būrio ir kuopos sudėtyje, siekiama išmokyti karius atlikti kovos ir kitas užduotis įvairiose mūšio situacijose. Pagrindinis šių mokymo etapų akcentas perkeliamas nuo atskiro kario į būrius, įeinančius į kuopos sudėtį, ir į visos kuopos rengimą, kartu su priskiriamais paramos ir aprūpinimo padaliniais. Kuopoje daugiau dėmesio skiriama jau ne atskirų karių veiksmams, kurių anksčiau įgauti įgūdžiai yra tik tobulinami, o jos padalinių vadų rengimui – planuoti ir organizuoti mūšį bei valdyti padalinius ir jų ugnį mūšio metu. Atitinkamai numatytas ir kuopos parengimo vertinimas: vertinami ne atskirų karių veiksmai, o padalinių sąveika, veiksmų darnumas bei užduočių įvykdymas būrio ar kuopos sudėtyje, t.y. kuopos vadovybės, būrių ir skyrių vadų veikla ir kuopos padalinių veiksmai. Kuopos parengimas baigiamas kompleksinėmis taktikos pratybomis, kurias organizuoja ir kuopos parengimą vertina bataliono vadovybė.

## 5.2. MOTORIZUOTŲJŲ PĖSTININKŲ KOVINIO RENGIMO PROGRAMA

Kalbant apie motorizuotųjų pėstininkų kovinį rengimą, turima omenyje motorizuotųjų pėstininkų kuopa, nes galutinis karių mokymo etapas yra kuopos rengimo kursas. Iš tikrųjų kovinio rengimo programą, kuri parengta 43 mokymo savaitėms, sudaro 5 programos, kurių tikslai ir sprendžiami uždaviniai aprašyti 5.1 skyrelyje. Šiame skyrelyje daugiau dėmesio skiriama kovinio rengimo programos sandarai.

**Kovinio rengimo programų struktūra**

Visos programos prasideda bendrais organizaciniais metodiniais nurodymais, kuriuose nustatyti atitinkamo mokymo kurso tikslai, mokymo organizavimo ypatumai, jo loginis nuoseklumas bei mokomieji dalykai su konkrečiomis mokymo užduotimis, temų ir laiko paskirstymu, metodiniais nurodymais kiekvienam mokomajam dalykui. Kiekvienoms pratyboms nurodyti klausimai, skiriamas laikas, nustatyti pratybų tikslai, metodiniai nurodymai, materialinis aprūpinimas ir literatūros sąrašas, kuriuo rekomenduojama naudotis organizuojant ir vedant pratybas. Organizaciniuose metodiniuose nurodymuose atrandame kai kurių kovinio rengimo organizavimo ypatumų, pagal kuriuos galima atskirti naujoves, diegiamas Lietuvos kariuomenėje. Pirmiausia, tai padidinta mokymo trukmė per savaitę ir mokymo valandų skaičius per dieną. Anksčiau daliniuose pratybos buvo vedamos penkias dienas per savaitę po 6 val., dabar pratyboms skiriamos 6 darbo dienos po 8 val., išskyrus šeštadienius ir prieššventines dienas, kai pratybos vyksta po 5 valandas. Be to, programose numatyta, kad kasdien dalinių dienotvarkėje turi būti numatyta 1 val. 10 min. sporto ir rikiuotės treniruotės

arba karių ugdomajam darbui. Antra, rengiant karius ir padalinius 70-80% mokymo laiko skirta praktinėms pratyboms vietovėje, o likęs laikas – teoriniams užsiėmimams klasėje. Taip pat, kaip ir iki 1999 m. galiojusiose kovinio rengimo programose, 30% taktikos ir šaudybos pratybų turi būti rengiamos naktį ir blogo matomumo sąlygomis. Dalinių vadams, atsižvelgiant į padalinių paskirtį, komplektavimą ir kitus poreikius, suteikta teisė 10-20% pakeisti bazinio kario kurso ir skyriaus rengimo laiko paskirstymą. Karių ir padalinių kovinis rengimas apima šiuos mokomuosius dalykus (3 lent.):

3 lentelė. Mokomieji dalykai ir laiko skirstymas

Mokomieji dalykai	Bazinis kursas (BKK)	Specia- listo kursas (SpRK)	Skyriaus kursas (SRK)	Būrio kursas (BRK)	Kuopos kursas (KRK)	Iš viso:
	valandų skaičius					
Pilietinis ugdymas	30/16	4/8	20/6	16/6	14/10	84/46
Taktika	238/80	41/72	180/108	207/108	170/172	836/540
Šaudyba	59/38	23/12	28/12	45/12	42/24	197/98
Karo topografija	23/22	-/18	-	-	-	23/40
Ryšiai	13/18	-/12	7/-	6/-	-	26/30
ANP	10/8	-/4	13/3	10/3	4/2	37/20
KA statutai	56/54	-/8	24/3	15/3	10/4	105/72
Fizinis rengimas	39/34	8/20	53/12	52/12	50/28	202/106
Karo medicina	27/20	-/12	4/-	-	-	31/32
<b>Iš viso:</b>	<b>495</b>	<b>76</b>	<b>329</b>	<b>352</b>	<b>290</b>	<b>1541</b>
Administracinis laikas	74	14	181	68	85	422
<b>Iš viso:</b>	<b>569/290</b>	<b>90/192</b>	<b>510/144</b>	<b>420/144</b>	<b>375/240</b>	<b>1963/984*</b>

**Pastabos:**

1. Per brūkšnį (/) pateiktas MPB „Geležinis vilkas“ motorizuotųjų pėstininkų bataliono padalinių anksčiau galiojusios kovinio rengimo programos valandų skaičius.
2. \* žvaigždute pažymėtas ne visas valandų skaičius (anksčiau programoje kai kurie mokomieji dalykai, kurie dabar įeina į taktiką, buvo išskirti atskirai. Atsižvelgiant į tai, bendras valandų skaičius būtų ne 984, o 1056 valandos).

Dar vienas dabartinės kovinio rengimo programos ypatumas yra tas, kad tokie mokomieji dalykai, kaip žvalgyba, inžinerinis rengimas, teisė ir saugaus elgesio taisyklės, yra įtraukti į taktiką ir į kitus mokomuosius dalykus, – taip įgyvendinamas karių ir padalinių kovinio rengimo kompleksiško principas.

**Administracinio laiko problema**

Atskirai reikėtų įvertinti kovinio rengimo programose numatytą administracinį laiką, kurį sudaro net 422 val. – beveik 53 mokymo dienos. Bendruosiuose bazinio kario rengimo kurso organizaciniuose nurodymuose nurodyta, kad šis laikas naudojamas būrio vado nuožiūra, atsižvelgiant į mokymo rezultatus. Planuojant dalinių padalinių kovinį rengimą, toks neapibrėžtumas štabų viršininkams kelia keletą klausimų: jeigu administracinis laikas numatytas kovinio rengimo programoje, vadinasi, jis turi būti įskaičiuotas plane ir turi būti įtrauktas į kuopose sudaromus tvarkaraščius. Kita vertus, administraciniu laiku disponuoja būrio vadas, kuris nesudaro tvarkaraščių, todėl jis turėtų perleisti administracinį laiką kuopos vadui, kuris reikiamą laiką įtrauktų į kuopos tvarkaraštį. Deja, daliniuose nėra nei vienaip, nei kitaip. Programose numatytas administracinis laikas yra išnaudojamas, tačiau nei vienas padalinys neveda šio laiko naudojimo apskaitos, todėl jam skirtų valandų skaičius neturi įprasmintos reikšmės.

Koviniame rengime taip pat yra problemų, susijusių su esama dalinių struktūra ir padalinių komplektavimo tvarka. Reorganizuojant kovinį rengimą, kovinio rengimo programos turėtų būti suderintos su kariuomenės vienetų organizacine struktūra ir komplektavimu.

**SANTRAUKA**

- **Kovinis rengimas** – darni standartizuota mokymo bei ugdymo priemonių sistema, naudojant mokymo techninę bazę, numatanti konkretų mokymo turinį kiekvienai karių kategorijai, tam tikrą planavimą ir mokymo organizavimą, specifines mokymo organizavimo formas bei metodus, kariuomenės vienetų veiksmų sąveikos tobulinimą taikos metu, kokybinius bei kiekybinius vertinimo rodiklius bei normatyvus, kurie charakterizuoja karių ir kariuomenės vienetų kovinio parengimo lygį.
- Motorizuotųjų pėstininkų **kovinio rengimo tikslai yra šie**: parengti karius ir padalinius sumaniai ir darniai atlikti kovos veiksmus su kovos technika ar be jos sudėtingomis šiuolaikinio mūšio sąlygomis sąveikaujant su kitų pajėgų padaliniais skirtingomis vietovėse, metų laiko ir oro sąlygomis; ugdyti karių drąsą, ryžtingumą, iniciatyvą ir sumanumą bei tarpusavio pagalbos ir kitas kovines moralines savybes.
- Lietuvos kariuomenė komplektuojama mišriu būdu: iš profesinės ir privalomosios karo tarnybos karių.
- Privalomosios pradinės karo tarnybos karių kovinio rengimo struktūra:
  - a. **bazinis kario kursas** (Mokomajame pulke) – 11 savaičių;
  - b. **specialistų rengimas** – 2 savaitės;
  - c. **skyriaus rengimas** – 11 savaičių;

- d. **būrio rengimas** – 11 savaitių;
- e. **kuopos rengimas** – 8 savaitės.
- Motorizuotųjų pėstininkų kovinis rengimas atliekamas pagal 5 mokymo programas: bazinio kario kurso (BKK), specialisto rengimo kurso (SpRK), skyriaus rengimo kurso (SRK), būrio rengimo kurso (BRK) ir kuopos rengimo kurso (KRK).

## UŽDUOTYS

1. Savais žodžiais apibūdinkite kovinį rengimą, paaiškinkite motorizuotųjų pėstininkų kovinio rengimo tikslą.

2. Palyginkite NATO šalių, Austrijos ir Šveicarijos kariuomenių bei Lietuvos kariuomenės kovinį rengimą, nurodykite bendrus bruožus ir skirtynes.

3. Palyginkite tarpukario ir šiuolaikinės Lietuvos kariuomenės kovinio rengimo tikslus, principus ir organizavimą. Paaiškinkite motorizuotųjų pėstininkų kovinio rengimo struktūrą, bazinio kario rengimo, skyriaus, būrio ir kuopos rengimo tikslus ir ypatumus.

4. Apibūdinkite kovinio rengimo programų struktūrą, paaiškinkite, kokią informaciją gauna instruktorius, skaitydamas konkrečių pratybų aprašymą kovinio rengimo programoje.

## LITERATŪRA

1. Bazinis kario kursas (BKK-98). Mokymo programa. – V., 1998.
2. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymas. – V., 1998.
3. Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas. – V., 1996.
4. Lietuvos Respublikos karo prievolė įstatymas. – V., 1996.
5. Motorizuotųjų pėstininkų būrio rengimo kursas (MPBRK-99). – V., 1999.
6. Motorizuotųjų pėstininkų kuopos rengimo kursas (MPKRK-99). – V., 1999.
7. Pedagoginiai karių mokymo principai. – V., 2000.
8. Steiger R., Zwygart U. Karinė pedagogika. – V., 1999.
9. Tarasenska P. Kovotojo mokymas. – V., 1998.
10. Jung H., Florian H. Grundlagen der Militarpädagogik. Band 2. – Frankfurt am Main, 1994.
11. Training the Force (FM 25-100). – Washington, 1988.

## 6 SKYRIUS

# Karių mokymo principai

### **Bendrieji mokymo principai**

Moksliskumas Prieinamumas Teorijos ir praktikos ryšis Vaizdumas Sistemingumas ir nuoseklumas Sąmoningumas ir aktyvumas Nuodugnumas Išmokimo tvirtumas Humaniškasis mokymas

### **Specifiniai karių mokymo principai**

Mokymas to, kas būtina kare Mokymas didžiausiu krūviu Kompleksiškumas Kolektyviškumas Bendradarbiavimas

### **Danų karių mokymo organizavimo principai**

Pagrindiniai mokymo principai Planavimo principai Rengimo principai Mokymo (pratybų vedimo) principai Kontrolės principai

### **APŽVALGA**

Pentajame skyriume susipažinome su motorizuotųjų pėstininkų kovinio rengimo tikslais, uždaviniais ir organizavimu. Šiame ir kituose skyriuose aptarsime šių tikslų realizavimo būdus, metodus ir priemones.

Jau žinome, kad siekiant mokymo tikslų reikia vadovautis mokymo principais, taikyti tinkamus mokymo metodus, organizavimo formas ir priemones. Jeigu instruktorius gali ir turi pasirinkti konkrečioms pratyboms reikiamus mokymo metodus, organizavimo formas ir priemones, tai mokymo principų pasirinkti negalima, jų paprasčiausiai reikia laikytis taip, kaip tikintieji laikosi 10-ties Dievo įsakymų arba karys laikosi kario priesaikos reikalavimų ar vykdo statutines kario pareigas. **Mokymo principais**, patinka jie ar ne, **reikia vadovautis!**

Pirmiausia karių mokyme vadovaujamosi pagrindiniais bendrosios didaktikos principais, kurių paminėsime aštuonis: moksliskumo; prieinamumo; teorijos ir praktikos ryšio; vaizdumo; sistemingumo ir nuoseklumo; sąmoningumo ir aktyvumo; nuodugnumo; išmokimo tvirtumo.

Kadangi karo tarnyba yra ypatinga veiklos sfera, tai ir karių mokymui reikalingi ypatingi, specifiniai mokymo principai. Galima paminėti bent jau šešis tokius principus: mokymas to, kas būtina kare; mo-

kymas didžiausiu krūviu; kompleksiškumas; kolektyviškumas; bendradarbiavimas; humaniškasis mokymas.

Šiame skyriuje išnagrinėsime bendruosius ir specifinius karių mokymo principus, jų taikymo pagrindines taisykles, susipažinsime su danų karių mokymo organizavimo principais.

## 6.1. BENDRIEJI MOKYMO PRINCIPAI

Bet kuri sudėtingesnė žmogaus veikla paremta tam tikrais pradiniais teiginiais, rodančiais tos veiklos paskirtį, struktūrą. Tokius apibendrintus reikalavimus, esmines idėjas įprasta vadinti principais (lot. *princeps* – pradinis, pirminis). Pedagogikoje skiriami mokymo ir auklėjimo principai.

**Mokymo, arba didaktiniais, principais vadiname esminius reikalavimus, kuriais vadovaujasi pedagoginėje veikloje parenkant mokymo turinį, mokymo metodus ir organizuojant mokymą.**

Pirmą kartą vientisą mokymo principų sistemą pateikė pedagogikos mokslo kūrėjas J. A. Komenskis. Mokymą jis pagrindė gamtos dėsningumais. Remdamasis jais, suformulavo kelias dešimtis lengvo ir išsamaus mokymo ir mokymosi taisyklių. Iki šiolei vadovaujasi jo išsamiai išnagrinėtais vaizdumo, sistemingumo, nuoseklumo, prieinamumo principais, daugeliu didaktinių taisyklių: mokant visada eiti nuo paprasto prie sudėtingo, nuo žinomo prie nežinomo, nuo daiktų prie jų pavadinimų, nuo pavyzdžių prie taisyklių. Taigi J. A. Komenskio veikaluose randame visus svarbiausius šių dienų pedagogikos požiūriu mokymo principus, o daugelio jų traktavimas tebėra iš esmės nepasenęs.

Tačiau gyvenimas nestovi vietoje. Kintant mokymo tikslams, turiniui bei pobūdžiui, keitėsi ir mokymo principai. Šiuolaikiniai mokymo principai, pagrįsti mokymo proceso mokslinio tyrimo rezultatais, leidžia optimaliai organizuoti mokymo procesą. Todėl tik visų principų taikymas mokymo turiniui, metodams, organizavimo formoms karių ir instruktorių praktinei veiklai duoda optimalių rezultatų. Pažymėtini tokie bendrieji mokymo principai:

1. Moksliskumo principas;
2. Teorijos ir praktikos ryšio principas;
3. Ugdomojo mokymo principas;
4. Frontalaus, diferencijuoto ir individualaus mokymo derinimo principas;
5. Vadovavimo ir ugdytinių savarankiškumo derinimo principas;
6. Vaizdumo principas;
7. Prieinamumo principas;
8. Sistemingumo ir nuoseklumo principas;
9. Sąmoningumo ir aktyvumo principas;
10. Nuodugnumo principas;
11. Išmokimo tvirtumo principas.

Aptarsime principus, kai kuriuos jungsime, apie kai kuriuos kalbėsime kituose skyriuose, todėl ne visur bus išlaikytas nuoseklumas pagal numeraciją.

Mokymo principams praktiškai taikyti reikalingos mokymo taisyklės, kurios konkretina bendrus reikalavimus. Kiekvieno mokymo principo struktūrą atskleidžia keletas taisyklių. Mokymo taisyklės gali būti bendros, tinkamos mokyti

daugelį dalykų ir praktiškai atskleisti kelis mokymo principus, bei dalinės – vienam dalykui mokyti ir vienam mokymo principui realizuoti. Svarbu jas teisingai suprasti ir kūrybiškai taikyti. Aklas taisyklių laikymasis varžo instruktoriaus mintį, riboja jo veiklą. Jis gali kurti naujas taisykles, bet svarbu žinoti esamas, nes jos trumpai ir konkrečiai apibūdina instruktoriaus bei karių veiklą ir normas.

**Mokliškumo principas** **Mokymo mokliškumo** principas reikalauja perteikti neiškraipytas, objektyvias mokslo žinias. Tai reiškia, kad karių mokymo turinys turi atitikti karo mokslo ir technikos lygį. Nesvarbu, kokia ginkluotė ir technika šiandien yra (nėra) krašto apsaugos ginkluotėje, reikia orientuotis į naujausią ginkluotę, jos naudojimo taktiką, atitinkančią NATO standartus. Pavyzdžiui, kai kurie karininkai nenoriai mokosi naudoti artileriją (jos, išskyrus minosvaizdžius, šiandien dar nėra Lietuvos kariuomenėje). Tačiau be artilerijos neįmanoma įsivaizduoti šiuolaikinio mūšio; pereinant prie NATO standartų, artimų jo kariuomenės struktūrų, nebus galima be jos apsieiti. Taigi karininkai (ir ne tik jie) turi žinoti artilerijos, kitų kariuomenės rūšių padalinių kovinį naudojimą, mokėti sąveikauti su tokiais padaliniais. Instruktorius neturi teisės daryti dalykinių klaidų, ko nors nežinoti, jis turi būti gerai pasirengęs specialistas. Mokymo mokliškumo principas derinamas su mokymo prieinamumo principu.

Mokliškumo principo reikalavimus patikslina mokymo taisyklės:

1. Stengtis, kad kariai teisingai suvoktų faktus, procesus, dėsnius, mokėtų atskirti esminius ryšius ir santykius nuo neesminių, suprastų priežasties ir pasekmės ryšius;
2. Apibendrinti faktus ir procesus, jų raidą;
3. Mokyti karybos terminais, neieškoti naujų žodžių, nes jie tik trukdo teisingai suvokti tiesas;
4. Supažindinti karius su karybos mokslo ir kovos technikos naujovėmis, atskleisti jų atsiradimą ir raidą;
5. Parodyti mokslo (ir karybos mokslo) ryšius su gyvenimu, jo praktinę vertę žmonėms. Mokant vengti „sauso akademiškumo“, todėl dažniau rengti ekskursijas, susitikimus su įvairių kariuomenės rūšių specialistais ir pan.

**Mokymo prieinamumo principas** **Mokymo prieinamumo** principas – didaktikos principas, kurį įgyvendinant kiekvienas naujas mokymo žingsnis atitinka karių išsilavinimo ir individualias ypatybes ir garantuoja mokomųjų dalykų aiškumą. Jo esmę atskleidžia šie du teiginiai: instruktorius turi gerai žinoti kiekvieno kario pažintines galimybes, kiekvienam pateikti tokias užduotis, kokias, įtemptai dirbdamas, jis gali įveikti. Lengva mokymosi



veikla nestimuliuoja karių intelektualinių ir fizinių jėgų plėtotės, tokios užduotys tvirkina ugdytinį. Per daug sunkios užduotys neišvengiamai neša nesėkmės, nemalonius išgyvenimus. Ugdytinis nusivilia savo gebėjimais, netenka pasitikėjimo, palengva susiformuoja nepilnavertiškumo kompleksas. Jam įsitvirtinus, mokymosi veikla dar pasunkėja. Taigi karys turi gauti sunkias, bet įveikiamas užduotis. Tikrąjį darbo džiaugsmą patiriame tada, kai tikslą pasiekiamo įtempę visas jėgas.

J. A. Komenskio didaktiniuose darbuose kalbama ir apie mokymo prieinamumą. Jis ne kartą pabrėžė, jog vaikai turi būti mokomi tik to, kas jų amžiui prieinama. Tai reiškia, kad kareiviui reikia teikti tik tas žinias, kurios jam priimanamos pagal jo išsilavinimą, gyvenimo patirtį ir pan. Reikalaudamas mokyti atsižvelgiant į amžių ir išsilavinimą, J. A. Komenskis ne kartą pabrėžė, kad ir bukaprotį galima išmokyti, jis rašė: „*Jeigu mes be ypatingų sunkumų išmokstame to, kas priklauso kūnui: valgyti, gerti, vaikščioti, šokinėti, dirbti visokius darbus, tai kodėl negalime to, kas priklauso dvasiai? Kad tik nepritrūktų priderančio mokymo*” (5, 141 p.). Mokant individualiai, Komenskis siūlė negabų vaiką sodinti šalia gabaus, tinginį su darbščiu ir priversti jį mokyti. „Didžiojoje didaktikoje” skaitome: „*Kaip kariuomenėje naujokai maišomi su senais kareiviais, silpni su stipriais, tingesni su paslankesniais ir visi turi kovoti po ta pačia vėliava ir vykdyti tuos pačius įsakymus, kol tvarkingai eina kautynės (...), taip ir (...) mokslo žygyje atsiliekantieji turi būti sumaišyti su greitesniaisiais, bukapročiai su gabiaisiais, atkaklieji su paklusniaisiais ir visi turi vadovautis tais pačiais nurodymais ir pavyzdžiais*” (5, 147 p.).

Originaliai taikė mokymo prieinamumo principą P. Tarasenka, duodamas patarimų, kaip organizuoti kareivių (kurie nemoka nei skaityti, nei rašyti, nei turi elementarių fizikos žinių) mokymą. Aprašydamas gana sudėtingų šaudymo pratybų, kuriose reikia supažindinti kareivius su kulkos lėkimu, trajektorijos elementais, derivacijos sąvoka, šautuvo taikymo principais, organizavimą, jis siūlo iliustruojant mokymo medžiagą svaityti įvairaus dydžio akmenis, demonstruoti žaislinį vilkelį ir kitas paprasčiausias priemones. Gal tai šiandieninėje Lietuvos kariuomenėje gali pasirodyti keistoka ir nepriimtina, tačiau geriau išsiskaitykite į P. Tarasenos žodžius, pavyzdžiui, kaip paprastai išaiškinama, kodėl norint šaudyti į toliau esantį taikinį, reikia aukščiau pakelti šautuvo vamzdžio priekinę dalį: „*Svaident akmenis parodoma, kad jei norima toliau pataikyti akmeniui, tuo aukščiau jis turi būti išmestas. Nutaikyti šautuvą su nuolatiniais taikikliais į kurį nors taikymo tašką. Pavyzdžiui, šis taškas yra 100 jardų atstume; jei mes į jį šautume, tai kliudytume. Toliau išaiškinama, kad, jei šis taikymo taškas ta pačia kryptimi būtų už 800 jardų, tai ar mes kliudytume? Išaiškinama: kad akmuo toliau lėktų, reikia jis aukščiau mesti, ir daroma išvada, kad reikia pakelti šautuvo vamzdžio pirmgalį... Kad būtų galima pakelti šautuvą reikiamu kampu,*

*tam ant šautuvo yra taikiklis. Taigi norint kliudyti taikymo tašką per 800 jardų, reikia nustatyti taikiklį 8” (11, 105 p.).* Taip paprastai ir suprantamai aiškinami gana sudėtingi šaudymo teorijos klausimai. Akivaizdu, kad šiuolaikiniam kariuviui reikia aiškinti kiek kitaip, nes jis turi nors elementarių fizikos žinių. O ir mokymo priemonių turima kur kas daugiau (galima naudoti įvairius plakatus, skaidres, vaizdo filmus ir kt.). Tačiau tuo ir pasižymi pedagogo meistriškumas, kad jis sugeba sudėtingus reiškinius aiškinti paprasta, visiems suprantama ir prieinama kalba. Kita vertus, jeigu būryje atsiras tokių karių, kuriems neprieinamas koks nors instruktoriaus aiškinimas, reikės ieškoti kitokių paprastesnių būdų, gal ir tokių, kurie buvo taikomi tarpukario Lietuvos kariuomenėje.

Šio principo taisyklės tokios:

1. Mokant eiti nuo žinomo prie nežinomo, nuo lengvo prie sunkaus, nuo artimo prie tolumo, nuo paprasto prie sudėtingo;
2. Atsižvelgti į karių individualias savybes, sugebėjimus, charakterį;
3. Sistemingai tirti kiekvieno kario žinias, mokėjimus, įgūdžius ir patirtį, prie jų derinti mokymo turinį;
4. Parinkti optimaliausius mokymo tempus (orientuojantis į vidutinių gabumų karius);
5. Prognozuoti mokymo būdus, kurie padėtų kariui geriausiai įsiminti žinias, suformuoti mokėjimus, įgūdžius, lavinti fizines, psichines jėgas bei sugebėjimus;
6. Taikyti diferencijuoto mokymo metodus;
7. Skatinti karius vertinti, analizuoti veiklos rezultatus, juos lyginti su draugų laimėjimais.

### **Teorijos ir praktikos ryšio principas**

**Teorijos ir praktikos ryšio** principas mokymo praktikai kelia du reikalavimus: pirma, atskleisti teorijos reikšmę aiškinant kovos veiksmus, kario ir padalinio, įvairių kariuomenės rūšių padalinių vietą ir reikšmę mūšyje; antra, mokyti karius įgytas žinias taikyti praktikoje. Žinoma, kad kovinio rengimo metu kariai turi gauti tam tikrų žinių, įgyti reikiamų įgūdžių ir suformuoti tinkamą požiūrį.

**Įgūdžių įgijimas** yra pati plačiausia mokymo sritis. Jei karys išmoksta vienokio ar kitokio elgesio, jis įgyja ir įgūdžių ar jų derinio. Įgūdžiai gali būti paprasti ir patys sudėtingiausi, pavyzdžiui, galime palyginti įgūdžius, kurių reikia norint sugebėti eiti, šliaužti, mesti rankinę granatą, vairuoti automobilį, veikti pasaloje, logiškai mąstyti ir t.t. Kovinio rengimo pagrindą sudaro tam tikrų įgūdžių formavimas.

Jeigu kariams reikia sugebėti elgtis naujomis aplinkybėmis, į kurias orientuojamas mokymas, reikia jiems suteikti **žinių**. Turi būti suteikiamos tik tokios

žinios, kurias karys gali panaudoti. **Žinios, kurių negalima panaudoti, – veltui praleistas laikas.**

Jeigu norima, kad įgytos žinios ir įgūdžiai pasireikštų veiksmais, dar reikia emocinio pasirengimo, vadinamojo požiūrio.

Taigi baigę mokymą kariai turi įgyti tokių žinių, kad sugebėtų atsiminti ir paversti savo žinias tvirtais įgūdžiais arba tikslingu elgesiu. Taip pat visa tai turi būti susiję su požiūriu, t.y. sąlyga, kad, kai reikia veikti, greitai reaguojama.

Šio principo taikymą koviniame rengime konkretizuoja tokios taisyklės:

1. Parodyti kariams žinių svarbą, jų reikšmę praktikai;
2. Remtis karių patirtimi ir drauge padėti jiems šią patirtį turtinti, atskleisti patirties ryšį su mokymo turiniu, žiniomis;
3. Parinkti kariams aktualių situacijų, kurios pabrėžtų teorinių žinių poreikį, formuotų naujus mokėjimus bei įgūdžius;
4. Pratinti ir mokyti savarankiškai tikrinti įgytas žinias, taikyti jas praktiškai;
5. Naujoms žinioms perteikti naudoti įsivaizduojamą mūsų aplinką, jos pavyzdžius, t.y. sieti mokymą su artima, konkrečia aplinka;
6. Ugdyti karių pastabumą, dėmesį, kūrybiškumą ir kitas praktinei veiklai svarbias savybes;
7. Tobulinti karių praktinius mokėjimus ir įgūdžius.

#### **Vaizdumo principas**

**Mokymo vaizdumo principas** reikalauja mokymą ir auklėjimą pradėti nuo aktyvaus tikrovės objektų ir procesų stebėjimo. J. A. Komenskis vaizdumą laikė verbalinio mokymo atsvara.

Jis suformulavo **didaktikos „aukso taisyklę“**: „*kur galima, viską pateikti juslėmis: kas matoma – regėjimui, kas girdima – klausai, kas užuodžiama – uoslei, kas valgoma – skoniui, kas liečiama – lytėjimo juslei. O jei ką galima patirti keliomis juslėmis, keliomis ir tebūnie patiriama...*“ (5, 228 p.).

Tą patį teigia P. Tarasenka: „*Instruktorius turi sugebėti mokyti taip, kad būtų panaudoti visi pojūčių organai. Pavyzdžiui, supažindinant kareivius su dujų kautynėmis, jie turi klausytis instruktoriaus pasakojimo, kaip reikia užsidėti dujokaukę, turi matyti, kaip tas veiksmas daromas, turi suvokti dujokaukės sunkumą pasveriant savo rankomis, turi žiūrėti, kaip išsitempia dujokaukės guminės dalys, turi patys užsidėti dujokaukęs, jausti, ar sunku pro ją kvėpuoti, ir kaip ją pritaiškinti, kad ją užsidėjus būtų galima gerai matyti. Tik tuo būdu gauti išpūdžiai bus pilni ir bus kareivio labai stipriai įgauti*“ (11, 60 p.).

Labiausiai mokymą lengvina vaizdus dėstymas. Bet vaizdžiu mokymu nelaikykime tik tokio, kai instruktorius atsineša į pratybas aibę daiktų ir kartu su kariais juos nagrinėja. Visur reikia saiko. Gausybė vaizdinių priemonių gali duoti net žala: blaškys karių dėmesį. Demonstruojamą vaizdinę priemonę (plakatą,

skaidrę, maketą ar mokomąjį ginklą, prietaisą) instruktorius turi aiškinti, komentuoti ir skatinti mąstyti, daryti išvadas. Vaizdumo principas kelia pedagogui du reikalavimus: pirma, vaizdumas – ne tikslas, o tik priemonė konkrečiam mokymo tikslui siekti; antra, tik toks vaizdumas geras, kuris skatina mąstyti arba aktyviai veikti.

Vaizdumą galima suskirstyti į jutiminių ir žodinių, o vaizdumo priemones į natūralias arba daiktines (realūs ginklai, kovos technika, prietaisai), vaizduojamąsias (schemos, plakatai, paveikslai, fotografijos, maketai, modeliai, skaidrės, diafilmai, kino ir vaizdo filmai, įvairūs treniruokliai) ir žodines (raiškūs įvykių aprašymai, posakių, epitetų, metaforų, palyginimų vartojimas).

Mokant vaizdumo principą konkretina šios taisyklės:

1. Visada eiti nuo paprastų, konkrečių, jutimais suvokiamų tikrovės elementų analizės prie apibendrinimų, abstrakcijų, tada vėl grįžti prie konkrečių dalykų, bet labiau apibendrintų;
2. Jutiminių vaizdumą naudoti visuomet, bet saikingai ir dažniau kaip priemonę žinioms sieti su praktika. Pasakoti vaizdžiai (žodinis vaizdumas);
3. Jutiminių vaizdumą sieti su žodžiu (kad nebūtų „nebylaus kino“). Objektą iš pradžių suvokti kaip visumą, išnagrinėti jo komponentus ir vėl grįžti prie objekto visumos jungiant komponentus į sistemą;
4. Vaizdumą naudoti ne tik žinioms tobulinti, bet ir karių pastabumui, pažintiniams procesams, kūrybiniams sugebėjimams lavinti;
5. Taikyti įvairias vaizdumo priemones: natūralias ir vaizduojamąsias;
6. Vaizdumas – ne tikslas, o priemonė jam pasiekti.

### **Sistemingumo ir nuoseklumo principas**

**Sistemingumo ir nuoseklumo** principas reikalauja kariams suteikti karo žinių pagrindus, tų žinių sistemą. Šis principas reglamentuoja kovinio rengimo programų ir planų rengimą. Tačiau labai svarbios ir instruktoriaus pastangos. Kaip mokomoji medžiaga bus suskirstyta dalimis, kokių nuoseklumu bus pateikta kariams, kaip bus sudarytas pratybų tvarkaraštis, sprendžia karininkas (kuopos, būrio vadas).

Padrikas, iškaltas žinias kariai labai greitai užmiršta, nesugeba taikyti praktiškai. Rusų pedagogas K. Ušinskis, pabrėždamas sistemingumo ir nuoseklumo principo reikšmę, pateikė tokį palyginimą. Galva, pripildyta nerišlių, dalinių žinių, panaši į sandėlį, kuriame didžiausia tinkle, kuriame ir pats šeimininkas nieko negali surasti. Tačiau griežta sistema nėra savitiksli dalykas: reikia turėti ką sisteminti. Galva, turinti puikiausią sistemą, bet neturinti faktinių žinių, priemena parduotuvę, kur visos dėžutės su užrašais, bet pačios tuščios.

J. A. Komenskis labai reikšmingu laikė mokymo nuoseklumą ir sistemingumą. Jis reikalavo, kad pirmiausia būtų tiksli mokymo tvarka laiko atžvilgiu, kad laikas būtų „*rūpestingiausiai paskirstytas taip, kad kiekvieniems metams, mène-*

*siui, dienos ir valandai tektų atskiras uždavinys” (5, 175 p.). Mokomąją medžiagą, pagal J. A. Komenskį, reikia taip perteikti, kad ji neatrodytų mokiniams chaosu. Todėl ji dėstoma **remiantis nedaugeliu pagrindinių teiginių. Nauja medžiaga turi remtis ankstesne, kad šiandieninė įtvirtintų vakarykštę ir paruoštų kelią rytdienos žinioms.** Nuoseklumui ir sistemingumui užtikrinti reikia eiti nuo faktų prie išvadų, nuo pavyzdžių prie taisyklių, nuo konkretaus prie abstraktaus, nuo lengvo prie sunkaus, nuo žinomo prie nežinomo, nuo artimo prie tolimo.*

Sistemingumo ir nuoseklumo principo reikalavimų vykdymas prasideda nuo mokymo planavimo. Planuoti mokymą reikia taip, kad visų mokomųjų dalykų pratybos garantuotų gerą pagrindinio mokomojo dalyko – taktikos – žinių išmokimą ir įgūdžių įvaldymą. Pavyzdžiui, planuojamos pratybos „Kario veiksmai puolimo metu”. Kad per šias pratybas pavyktų išmokyti visų kovinio rengimo programoje numatytų veiksmų, reikia iki pratybų išmokyti karius: šaudybos ir ginklų – šaudymo taisyklių ir veiksmų su automatiniu šautuvu, rankinių granatų svaidymo; apsaugos nuo naikinimo priemonių – įspėjamųjų signalų ir veiksmų pagal juos, individualiosios apsaugos ir specialiojo švarinimo priemonių naudojimo; karo topografijos – orientavimosi vietovėje be žemėlapių; taktikos – maskavimosi, stebėjimo, judėjimo būdų, šaulio apkaso įrengimo ir pan. Tik po to galima planuoti nurodytas taktikos pratybas.

Taip pat reikalingas sistemingas ir nuoseklus mokomosios medžiagos pateikimas per pratybas:

1. Mokomąją medžiagą reik气 teikti pagal tam tikrą sistemą – sumaniai jungti naujus faktus, įvykius su jau žinomais, anksčiau išmoktais; išskirti teikiamoje medžiagoje svarbiausius, esminius teiginius, neperkraunant jų įvairiomis smulkmenomis ir detalėmis;

2. Mokomąją medžiagą dėstyti dalimis, tačiau kiekviena dalis turi išsaugoti užbaigtumą. Reikia kreipti dėmesį į tai, kad atskiras visumos dalis kariai nesuprastų izoliuotai, nematydami tarpusavio ryšio.

3. Mokomosios medžiagos pateikimo sistemingumas ir nuoseklumas labai priklauso nuo medžiagos grupavimo ir struktūros. Pavyzdžiui, mokant automatinio šautuvo gedimų ir jų šalinimo būdų, galima išdėstyti medžiagą išvardijant kiekvieną gedimą, jo priežastis ir šalinimo būdus. Bet galima šią medžiagą sugrupuoti kitaip, imant pagrindu šovinio judėjimą į lizdą ir šovinio tūtos ištraukimą. Tuomet visi gedimai jungiami į tris grupes: gedimai, kurie atsiranda judant šoviniui iš dėtuvės į lizdą; gedimai, kai šovinys yra lizde, ir šūvio metu; gedimai, ištraukiant bei išmetant tūtą. Toks medžiagos išdėstymas garantuoja lengvesnį jos įsiminimą ir atsiminimą.

4. Pagaliau sistemingumo ir nuoseklumo principas reikalauja, kad būtų visiškai užbaigtas kiekvieno mokojo klausimo, kiekvienos temos dėstymas ir kad neliktų nei vieno neiškaus klausimo.

Šio principo taisyklės yra tokios:

1. Mokymo procese nesitenkinti pavieniais faktais, dėsniais; artimas žinias, įgytas per pratybas ir savarankiškai mokantis, jungti į sistemą;
2. Naudoti mokymo turinio, metodų ir formų perimamumą mokant įvairių dalykų;
3. Naują medžiagą remti ankstesnėmis žiniomis, kurios padeda lengviau suvokti naujas žinias, plėsti anksčiau išmoktas. Sisteminant naują ir seną, nesiriboti vienu dalyku. Sieti įvairių dalykų žinias su gyvenimu;
4. Naują medžiagą teikti dalimis ir vėl sintetinti į visumą;
5. Žinias ir mokėjimus sisteminti įvairiais metodais ir priemonėmis;
6. Sistemingai kontroliuoti ir vertinti karių žinias, mokėjimus, įgūdžius;
7. Siekti mąstymo ir kalbos loginio nuoseklumo, kad nauji teiginiai plauktų iš ankstesnių.

**Sąmoningumo ir aktyvumo principas**

J. A. Komenskio mokymo teorijoje pagrindiniu laikytinas sąmoningumo ir aktyvumo principas, reikalaujantis, kad mokiniai perimtų tik gerai suvoktas žinias, kad būtų ugdomi jų kūrybiniai sugebėjimai ir savarankiškumas. J. A. Komenskis nuolat pabrėžia, kad mokiniai turi suprasti daiktų ir reiškinių esmę, ir kategoriškai pasisako prieš to meto mokymo organizavimą, besiremiantį gatavų tiesų kalimu. „*Geras jaunuomenės mokymas yra ne kimšimas į galvą iš įvairių rašytojų surinkto žodžių, frazių, posakių ar nuomonių kratinio, bet atskleidimas daiktų suprantamųjų galių, kad iš jų, tarsi iš gyvojo šaltinio, trykštų upeliai, kaip iš medžių pumpurėlių išauga lapai, žiedai, vaisiai*” (5, 197 p.). Kitoje vietoje, smerkdamas mechaninį mokymąsi, nurodo: „*Nieko nereikia mokyti atmintinai, išskyrus tai, ką vaikai gerai suprato ir įsisavino*” (5, p. 189).

Mokymo sąmoningumo ir aktyvumo principas reikalauja organizuoti mokymo procesą taip, kad kariai būtų veiklūs, aktyviai dalyvautų visuose jo etapuose, savarankiškai įgydami žinių, įvaldydami mokėjimus ir įgūdžius. Tai pasiekama, remiantis danų pedagoginiais karių mokymo principais:

1. sukuriant ir palaikant kuo didesnę karių motyvaciją (smulkiau apie moky-mo motyvaciją susipažinsite 11-ajame skyriuje);
2. mokyti keliant aktyvumą, kuris atitiktų mokymo lygį bei nustatytus tikslus kuo realesnėmis sąlygomis;
3. mokymo procesą organizuoti taip, kad kariai rodytų savarankišką iniciatyvą, priimtų sprendimus bei spręstų problemas ir užduotis. Taigi aktyvumo ir

sąmoningumo principas artimai susijęs su savarankiškumo ir savaveiksmiškumo ugdymu, be ko negali būti net kalbos apie kario parengimą šiuolaikiniam mūšiui.

Mokymo prasmė – stengtis, kad karys ko nors išmoktų. Išmokti – sugebėti ką nors atlikti, ko iki šiol nesugebėta. Išmokstama tik savo patirtimi, o patirtis įgyjama tik vienokia ar kitokia veikla. Veikla turi būti tikslinga. Svarbu, kad kariai įgytų tiek patirties, kiek jos reikia išmokti reikiamų dalykų. Pavyzdžiui, JAV šešių mėnesių kuopų vadų kursuose mokoma vieno dalyko – per 6 valandas parašyti ir per 30 min. perskaityti kuopos vado kovinį įsakymą. Koviniame įsakyme sukoncentruotas visas vado darbas – nuo užduoties išsiaiškavimo iki sąveikos, valdymo ir aprūpinimo organizavimo. Taigi, kad išmoktų rašyti kovinį įsakymą, karininkai turi įgyti tiek patirties, kad per skirtą laiką ir bet kokiomis mūšio sąlygomis sugebėtų tai padaryti.

Ar karys ko nors išmoksta, priklauso nuo jo aktyvumo ir nuo tikslingos (ne bet kurios) veiklos. Todėl mokyme reikia sukurti, palaikyti ir valdyti karių aktyvumą. Jei kariui reikia ko nors išmokti, jis turi žinoti, ko reikia išmokti, ir atlikti reikiamus veiksmus. Karys turi būti nusiteikęs (motyvuotas) išmokti.

Mokymą reikia planuoti, rengti, vykdyti ir kontroliuoti taip, kad būtų sukuriama ir palaikoma karių motyvacija.

Instruktorius gali sukurti tikslingus karių motyvus, sudarydamas tokias situacijas, kurios skatintų jų smalsumą, didintų norą veikti, žadintų norą tobulėti, patenkintų jų socialinį poreikį.

Kalbant apie mokymo sąmoningumą, P. Tarasenka rašo: „Šių dienų kareivis turi būti sąmoningas, t.y. jis turi suprasti visų savo veiksmų tikslą, žinoti ką daro ir kodėl taip, o ne kitaip daro... Visi kareivio kovotojo dalykai turi būti suprasti, o ne išmokti vien tik mechaniškai atmintinai arba aklai sekant instruktoriaus pavyzdžiu. Sąmoningai kareivį mokant, turi būti griežtai vykdomos šios pagrindinės sąmoningumo lavinimo taisyklės.

1. Visada reikia nurodyti kiekvieną kareivio mokymo, tarnybinio veiksmo, įsakymo ir t.t. priežastį; be to, visi kareiviai turi žinoti ir ką jie turės daryti ateityje, kad galėtų orientuotis savo veiksmuose ir juos tiksliai atlikti.

2. Duodant įsakymą, reikia tuojau patikrinti, ar jis yra supras-tas... Įsakymo pakartojimo paprotys turi virsti tiesiog mechanišku...

3. Nieko negalima mokyti „pavyzdžiui“ nenatūraliose, vien tik vaizduojamoje aplinkybėse...

4. Mokant reikalauti iš savo valdinių greit veikti su ryžtumu ir atkaklumu; tas ir galės būti daroma, jei bus suprasta mokomo veiksmo esmė. Tačiau kai kurie kareivio veiksmai reikalauja nesąmoningo, tiesiog automatiško darbo; tai yra tokie veiksmai, kurie turi būti atliekami greitai, tiksliai ir be jokio sąmonės kontroliavimo, kad kareivis galėtų savo sąmonę nukreipti svarbesniam veiksmui” (11, 53-54 p.).

Tačiau tokį išmokimą (iki automatiškumo) reikia skirti nuo nesąmoningo mokymo. Kareivis, mokydamasis veiksmų, kuriuos turi atlikti negalvodamas, turi suprasti, kodėl jis taip daro, kodėl taip, o ne kitaip reikia mokytis ir išmokti.

Sąmoningumo ir aktyvumo principą apibūdina taisyklės:

1. Parengti karius suvokti naujus mokslo teiginius, pažintinius veiksmus, mokyti mokymosi būdų;
2. Naują mokomąją medžiagą sieti su kario patirtimi;
3. Mokyti skirti esminius daiktų, reiškinių požymius nuo neesminių, lyginti faktus, daryti išvadas, apibendrinti;
4. Tobulinti karių loginį mąstymą, reikalauti pagrįstų atsakymų, teiginių įrodymo, juos iliustruoti savo pavyzdžiais;
5. Pratinti karius viskuo abejoti;
6. Mokyti žinias sieti su praktika, gyvenimu, kūrybiškai mąstyti ir veikti;
7. Skatinti suprasti mokymosi ir darbo rezultatus, teisingai juos vertinti;
8. Padėti įveikti prieštaravimus ir sunkumus, remti karių pastangas;
9. Stiprinti mokymosi motyvaciją.

**Nuodugnumo principas** Nuodugnumo principo esmė – išmokyti suprasti mokymo dalykų ir praktinės veiklos pagrindus, svarbiausius teiginius, kuriais grindžiamas pažinimas bei mokymasis, praktinė veikla.

Be pagrindų neįmanomas aktyvumas, sėkmingas mokymasis, išmokstama paviršutiniškai, vienpusiškai, žinios – sujauktos, fragmentinės. Kartu šis principas reikalauja suvokti žinių pagrindus, vengti spragų. Taip palengvinamas mokymosi procesas, plėtojama jo motyvacija. Todėl labai svarbu, kad jauni kareiviai Mokomajame pulke įgytų karinių žinių pagrindus, kurie reikalingi visai tolesnei karo tarnybai, karinei specialybei įgyti ir tobulinti.

Daug apie mokymo nuodugnumą rašė J. A. Komenskis, pavyzdžiui: „*Nuodugnai mokytas žmogus yra medis su savomis šaknimis, kuris laikosi savo drėgme ir todėl nuolatos (diena iš dienos labiau) tvirtėja, žaliuoja, žydi ir duoda vaisių*“ (5, 199 p.). Mokant, nurodė J. A. Komenskis, nereikia skubėti, bet eiti toliau tik tada, kai visi mokiniai iki galo išmoksta reikiamą medžiagą; kiekviena tema turi būti reziumuojama trumpomis, tiksliomis taisyklėmis; negalima mokyti paviršutiniškai. Žinioms įtvirtinti naudotini trys būdai: jų taikymas praktikoje, dažnas bei gerai organizuotas kartojimas ir pratimai.

Šio principo taisyklės yra tokios:

1. Išanalizuoti mokomojo dalyko turinį ir esminius klausimus, susidaryti schemas, tiksliai formuluoti pagrindinius teiginius;
2. Pradėti dėstyti nuo pagrindinių klausimų ir toliau juos plėtoti;
3. Nuolat tikrinti, kaip kariai supranta pagrindinius dalykus;



4. Išaiškinti žinių spragas, jų atsiradimo priežastis, padėti spragas likviduoti.

**Išmokimo  
tvirtumo  
principas**

Sąlygas, lemiančias perteiktos informacijos ilgalaikiškumą, apibūdina išmokimo tvirtumo principas. Yra du būdai įgyti tvirtų žinių. Pirmasis – tvirtas žinias užtikrina vaizdingas, aiškus, logiškas dėstymas, tinkamas jų įtvirtinimas. Antrasis – tokios žinios susiformuoja, kai nuolatos išeita medžiaga prisimenama, kartojama bei gilinama. **Kartojimas – mokymosi motina!** Kartoti reikia mokėti. Priminti reikia svarbiausius teiginius, vienas žinias, mokėjimus lyginti su kitomis žiniomis bei mokėjimais, prisiminti pagrindinius dalykus, išnagrinėtus per tam tikrą mokymo periodą, išmokus tam tikrą temą ir pan. Neatmestinas netgi mechaniškas kartojimas (mokymasis atmintinai). Mokymasis atmintinai yra būtina mokymo proceso dalis. Juo remiasi statutų, technikos naudojimo instrukcijų ir kt. įtvirtinimas atmintyje. Tik viskam turi būti saikas, reikia tiksliai nustatyti, kas neišvengiama atmintinai mokytis. Atmintinai išmokti reikia tiksliai tą informaciją, be kurios karys (kareivis, seržantas, puskarininkis, būrio vadas) negali vykdyti savo tiesioginių pareigų mūšyje ir taikos metu. Galima sutikti su P. Tarasenka, kad, pavyzdžiui, mokant sargybinio pareigų „*nieku būdu neturi būti reikalaujama iš kareivių, kad jie atmintinai žinotų pareigas, bet turi būti pratinami veiksmu reaguoti į visas aplinkybes*“ (11, 166 p.).

Tvirtumo principas konkretizuojamas tokiomis taisyklėmis:

1. Karių žinios turi būti sąmoningos ir teisingos, o mokėjimai ir įgūdžiai įprasminti, apibendrinti;
2. Žinias jungti į sistemą, sieti su artimomis;
3. Optimaliai taikyti įvairių rūšių užduotis, pratimus, kurių tikslas kariams turi būti aiškus;
4. Kartojant taikyti įvairius metodus;
5. Nauji teiginiai turi remtis karių žiniomis, o žinomus – papildyti naujais faktais;
6. Sistemingai sunkinti ir kontroliuoti suvokimo ir įtvirtinimo procesą.

**Humaniškasis  
mokymas**

Humaniškajam vadovavimui, o mokymas ir yra vadovavimas (mokymuisi), skirta to pačio pavadinimo R. Šteigerio knyga. Jis rašo: „Humaniškojo vadovavimo sąvoką mes suprantame kaip visų dalyvaujančiųjų sprendžiant kokį nors uždavinį veiksmų ir elgesio orientaciją numatytiems ir suderintiems tikslams pasiekti, kai svarbus vaidmuo tenka darbuotojui kaip žmogui“ (9, 21 p.). Perfrazuokime šią sąvoką karių mokymo atžvilgiu – **humaniškojo mokymo sąvoką suprantame kaip visų**

**dalyvaujančiųjų kariniame mokyme orientaciją mokymo tikslams pasiekti, kai pagrindinis vaidmuo tenka kariui kaip žmogui.**

R. Šteigeris teigia, kad ir kariuomenėje jau praėjo tie laikai, kai vadovybė mano, kad galima rinktis tarp kietos rankos ir žmoniškumo, tarp reikalavimo ir rūpinimosi. Karų metu sukaupta šios srities patirtis jau nebeleidžia abejoti, kad ilgą laiką sėkmingai dirbę vadai vadovavo atsižvelgdami į karius, t.y. vadovavo humaniškai.

Humaniškas vadovavimas visuomet turėtų būti savaime suprantamas dalykas. Norint humaniškai vadovauti, reikia mylėti karius ir leisti jiems tai pajusti. „*Kas nori vadovauti, tas turi mylėti žmones*” (9, 24 p.). Smulkiau apie humaniškąjį vadovavimą bus kalbama 11-ajame skyriuje.

## 6.2. SPECIFINIAI KARIŲ MOKYMO PRINCIPAI

Specifiniai karinės didaktikos (karių mokymo) principai yra šie:

- mokymas to, kas būtina kare;
- mokymas didžiausiu krūviu;
- kompleksiškas;
- kolektyviškas;
- bendradarbiavimas;

**Mokymas to, kas būtina kare**

**Mokymo to, kas būtina kare**, principas nustato visą kovinio rengimo turinį ir sąlygas, suteikia mokymo procesui kovinį praktinį kryptingumą, susieja jį su ankstesnių karų patirtimi ir šiuolaikiniu karo mokslu. Šis principas išreiškia teorijos ir praktikos ryšį. Kariai turi gerai suvokti šiuolaikinio karo pabūdį ir ypatumus, įprastinio ir masinio naikinimo ginklų kovines savybes ir naikinamuosius veiksnius, įgyti apsaugos nuo jų įgūdžius, patikėti savo ginklais, galimybėmis sėkmingai veikti su apsaugos priemonėmis ir laimėti mūšį.

Šis principas reikalauja, kad karių mokymas būtų nukreiptas į kovinę parengtį ir vyktų maksimaliai artimoje mūšiui aplinkoje. R. Šteigeris rašo, kad „*didžiausią poveikį turi kovinis rengimas, jei jis artimas mūšiui. Apie tokį kovinį rengimą galima kalbėti, kai daliniui sudaromos sąlygos ar situacijos, kiek galima artimos mūšiui arba veiksmams krizės ar katastrofų metu, laikantis saugumo instrukcijų*” (10, 61 p.).

Kadangi kariai mūšio lauke patiria didelę psichinę įtampą, reikia taikos metu juos taip parengti, kad jie išvertų ekstremalias situacijas ir galėtų įvykdyti savo uždavotį. Koviniam rengimui, artimam mūšiui, priklauso realistinis galimo dalyvavimo mūšyje supratimas. Būtina kryptinga žodinė, vaizdinė, garsinė informacija apie patyrimą kare. Galimų situacijų nagrinėjimas padeda įveikti netikėtum-

mus ir baimę. Pratybos turi išmokyti karius, kaip elgtis streso metu, ir didinti atsparumą jam.

Šis svarbiausias karių mokymo principas įgyvendinamas per pratybas ir mokymus. Tačiau lauko pratybos savaime negarantuoja tinkamo karių parengimo. Jos pasiekia tikslą tik tuomet, kai vedamos dinamiškoje, įtemptoje aplinkoje, kai kariai jaučia didelį fizinį, moralinį ir psichologinį krūvį. Tokiose pratybose turi būti vykdomos karo meto užduotys tokiomis sąlygomis, kurios maksimaliai atitinka mūšio sąlygas. Pirmiausia reikia vengti bet kurių sąlyginumų, pavyzdžiui, jei kario žygio ekipuotė turi sverti 32 kg, tai karys tokią našta ir turi nešioti; jeigu karys turi sugebėti 6-8 val. veikti chemiškai užterštoje vietovėje, tai jis ir turi būti treniruojamas taip veikti per pratybas; jeigu karys turi mokėti veikti naktį, lyjant, esant žemoms temperatūroms – reikia vesti pratybas ir tokiomis sąlygomis. Taip pat reikia neužmiršti, kad mūšio sąlygos sukelia žmogui neįprastų nepatogumų ir nepriteklių. Todėl karį reikia mokyti išgyventi, pavyzdžiui, įsirengti būstą, pasigaminti ar net susirasti maisto, susirasti ir padaryti nekenksmingą vandenį, apsisaugoti nuo kritulių, šalčio, karščio ir pan.

Šis principas taip pat reikalauja gerai pažinti potencialų priešą (bent jau kaimyninių šalių kariuomenę, jų ginkluotę ir veiksmų taktiką). Reikia perimti ankstesnių karų ir karinių konfliktų, ypač tokių kaip Afganistano, Čėčenijos, Persijos įlankos karo ir kt., patirtį. Reikia per pratybas ir mokymus maksimaliai priartinti situaciją prie mūšio sąlygų, siekti, kad kariai jaustų realią mūšio situaciją ir veiktų įtempę visas intelektines ir fizines jėgas. Aktyvi „priešo“ veikla turi niekada neleisti atsipalaiduoti, pasijusti saugiam; ji turi būti žymima visose taktinėse, šaudybos ir kt. lauko pratybose, pradedant nuo karių, skyriaus ir būrio mokymo. Ypač naudingos pratybos, kuriose veikia „realus priešas“, t.y. „priešo“ veiksmai žymimi realiais karių ar padalinių veiksmis.

### **Mokymas didžiausiu krūviu**

**Mokymo didžiausiu krūviu** principas reikalauja, kad per kiekvienas pratybas būtų sukuriama tokia situacija, kuri reikalautų iš karių didžiausio jėgų įtempimo, mokytų juos sąmoningai įveikti realius kovinio rengimo sunkumus. Kiekvienoms pratyboms reikia atrinkti mokomąją medžiagą. Nuo pratybų iki pratybų turi būti keliami reikalavimai ir duodamos užduotys vis sudėtingesnėje situacijoje. Pagrindinė šio principo taisyklė: mokyti, pereinant nuo žinomo prie nežinomo, nuo lengvesnio prie sunkesnio, nuo nelabai sudėtingo prie sudėtingo ir sudėtingo. Ir nereikia persistengti! Niekas nepradeda rengti bėgiko nuo olimpinių normatyvų. Viskas prasideda nuo paprasto: starto padėties, įsibėgėjimo, kvėpavimo ir t.t.

Ir viskas priklauso nuo karių rengimo tikslo. Pavyzdžiui, kaip JAV kariuomenėje rengiami reindžeriai? Rengiant reindžerius nustatoma viena sąlyga –

išlieka geriausiai, t.y. tie, kurie pereis visus „pragarus“, išbandymus ir t.t. O toliau krūvis skiriamas toks, kaip olimpinėse žaidynėse. Vyksta natūrali atranka. Laimėjo tie, kurie pasiekė finišą. Koks krūvis ir išbandymai – atskira kalba.

Kita kalba, jeigu ruošiamo masinius specialistus ir dirbame tik su tais žmonėmis, kuriuos turime. Pavyzdžiui, 155 mm velkamosios haubicos užtaisytojas per vieną valandą, kai pabūklas per artilerinį parengimą ir palydą iššauna 90 sviedinių, turi pakelti daugiau kaip 6 tonas (sviedinio masė 50 kg, o užtaiso – 20 kg) ir po to sugebėti veikti pabūklo įgulos sudėtyje; arba motorizuotasis pėstininkas, nužygiavęs su visa ekipuote 40-60 km, turi stoti į mūšį ir kautis dar visą dieną... Kaip turi būti rengiami tokie masinių specialybių kariai, kad jie sugebėtų pakelti tokį krūvį? Ir čia nieko nepadarysi, nes neįmanoma specialiai atrinkti fiziškai tvirtų vyrų visoms kareivių specialybėms.

Pagal P. Tarasenką, reikia mokėti derinti sunkų fizinį ir protinį darbą: *„sujungus sunkų fizinį darbą su protišku darbu negaunama gerų pasekmių, nes dirbdamas fizinį darbą žmogus užsimiršta, negali susidomėti ir sąmoningai dirbti. Toks mokymo sutvarkymas neduos gerų vaisių. Pavyzdžiui, vargingo ir ilgo žygio metu negalima duoti kareiviams teoriškų klausimų, nes jie nesupras jų arba negalės atsakyti“* (11, 60 p.). Derinti fizinį ir dvasinį krūvį reikalavo dar Aristotelis: *„Tuo pačiu metu negalima būti ištempus ir fiziniai, ir dvasiškai. Šie užsiėmimai pačia savo prigimtimi turi priešingos įtakos: kūninis darbas kliudo dvasiai, ir dvasinis darbas kliudo kūniui...“* (6, 522 p.).

**Kompleksiškumas** Svarbus karių mokymo principas – **mokymo kompleksiškumas**. Jis reiškia, kad reikia mokyti karį kompleksiškai panaudoti mūšyje (tegu ir mokomajame) visas žinias ir mokėjimus, kuriuos jis įgijo, bei įgūdžius, kuriuos susiformavo, per įvairių mokomųjų dalykų pratimas. Todėl negali būti taktikos pratimų, kuriose karys nevykdytų žvalgybos, stebėjimo, inžinerinio parengimo, apsaugos nuo naikinimo priemonių, medicininio parengimo ir kitų užduočių. Lygiai taip pat negali būti šaudybos pratimų, kuriose nebūtų vykdomos įvairios taktikos, maskavimo, apsaugos nuo naikinimo priemonių ir kitos užduotys. Taigi per taktikos pratimas kariai turi spręsti ir inžinerines, apsaugos nuo naikinimo priemonių, karo topografijos ir kitas užduotis, naudotis ryšio priemonėmis, valdyti įvairių ginklų ugnį, mokytis suteikti pirmąją medicinos pagalbą ir t.t.

Šio principo idėja persmelkta visa P. Tarasenkos knyga „Kovotojo mokymas“. Įdėmiai perskaitykite skirsnius „Mokymas kautynių veiksmų“ arba „Kautynių skyriaus mokymas“. Ir pastebėsite, kad mokant veikti kautynių lauke (šaudyti, manevruoti ir pan.), karys mokomas ne atskirų šaudymo ar taktinių veiksmų, o konkrečios kovinės užduoties vykdymo, pavyzdžiui, veikti pasaloje ar susitelkimo rajono saugoje, žvalgyboje ir pan. Ir čia sujungiama daugelis

mokomųjų dalykų: taktika, šaudyba, fortifikacija, maskavimasis, stebėjimas ir nuotolio matavimas, ryšiai ir pan.

Kaip pažymi P. Tarasena, „*mokomųjų dalykų (...) kompleksavimas (...) ypač turi būti vartojamas ten, kur to reikalauja ne gilus dalyko žinojimas, ne jo pasekmės, bet pats žinojimo procesas. Kareivio – kovotojo parengimui statomieji reikalavimai kaip tik ir pabrėžia, kad jis turi būti mokomas ne atskirų susistemintų ir sudėtinių (t.y. sudėtingų) dalykų bei žinių, bet įvairius karo dalykus praktiškai panaudoti*” (11, 81 p.).

#### **Kolektyviškumas**

**Kolektyviškumo** principas reiškia, kad mokant karį vykdyti savo funkcines pareigas (šaulio, kulkosvaidininko, snaiperio, vairuotojo mechaniko ir pan.), jis turi būti kartu mokomas veikti kartu su kolektyvu (skyriumi, būriu, kuopa ir kt.). Kartu reikia atsižvelgti ir į individualias kario savybes, mokėti jas priderinti prie karių kolektyvo interesų, lūkesčių ir veiksmų. Realizuojant šį principą, remiamasi ir bendradarbiavimo principu.

#### **Bendradarbiavimas**

**Bendradarbiavimo principo** esmė yra ta, kad karius reikia įtraukti į prasmingą ir efektyvų bendradarbiavimą viso mokymosi metu. Visų kariuomenės rūšių dalinių suderinti veiksmai, nuolatinė jų sąveika – viena iš svarbiausių pergalės sąlygų šiuolaikiniame mūšyje. Todėl koviniu mokymu siekiama tokio susiklausymo ir sugebėjimo bendradarbiauti, kad dalinys sugebėtų spręsti jam skiriamas kovos užduotis.

Kareivių, seržantų, puskarininkių ir karininkų mokymu siekiama suteikti jiems tokių fizinių ir psichinių jėgų, ištvermės bei praktinių įgūdžių, kad jie patikimai ir efektyviai galėtų atlikti kovos užduotis didelio krūvio sąlygomis. Tačiau pavienių karių veiksmai nėra izoliuoti, juos reikėtų vertinti sąveikos su kitais kariais požiūriu. Kiekvieno kario indėlį turėtų papildyti kitų karių darbas. Bendros pastangos turi siekti bendro tikslo – gebėti įvykdyti dalinio užduotis.

Taigi karius reikia mokyti taip, kad jie sugebėtų vykdyti savo pareigas bendradarbiaudami su kitais padalinio kariais. Jie turi pajusti, kad tikslas pasiekiamas bendromis pastangomis, kad bendradarbiavimas efektyvus ir prasmingas.

Reikia nuolat prisiminti Kovos statuto (būrys, skyrius) 24 str. reikalavimus: „*Kiekvienas skyriaus karys turi sugebėti pakeisti savo draugą. Karys privalo žinoti savo, skyriaus ir būrio kovos užduotį; (...) žuvus vadui imtis vadovauti skyriui...*”. O šiam tikslui pasiekti reikia ne tik karių asmeninės iniciatyvos, reikia mokyti juos vykdyti ne tik savo pareigas, o įvaldyti visus ginklus ir kovos techniką, kurie yra bent jau skyriaus ir būrio ginkluotėje.

### 6.3. DANŲ KARIŲ MOKYMO ORGANIZAVIMO PRINCIPAI

Danų „Pedagoginiuose karių mokymo principuose“ (7, 6-36 p.), aprašyti pagrindiniai mokymo proceso organizavimo reikalavimai. Šių principų ypatumas yra tas, kad mokymo procesas yra suskirstytas į keturias fazes (mokymo planavimo, rengimo, atlikimo ir kontrolės), principai, kuriuos reikėtų vadinti mokymo organizavimo principais, formuluojami kiekvienai mokymo fazei. Principai (jų yra 21) suskirstyti šitaip: pagrindiniai principai – 3, planavimo – 4, rengimo – 3, mokymo – 5 ir kontrolės – 6.

**Pagrindiniai mokymo principai** Remdamiesi **pagrindiniais mokymo principais**, karinio mokymo vadovai privalo sukurti ir palaikyti kuo stipresnę karių motyvaciją, įtraukti visus karius į prasmingą ir veiksmingą bendradarbiavimą, patiems sistemingai dirbti planuojant ir rengiant mokymą, mokant ir kontroliuojant mokymą. Pirmieji du principai susiję su karių **motyvacija** ir visų mokymo dalyvių **bendradarbiavimu**. Daugelis kitų principų remiasi šiais dviem pagrindiniais. Trečiasis principas nurodo mokymo proceso sistemą: „bet kokį mokymą sudaro keturios fazės: planavimas, rengimas, mokymas ir kontrolė“ (7, 12 p.). Jis taikomas visiems už mokymą atsakingiems asmenims. Pagal šį principą visi kiti principai suskirstomi į keturias grupes, kurios atitinka keturias mokymo fazes.

**Mokymo planavimo principai** Planuojantis mokymą asmuo (instruktorius) formuluoja mokymo tikslus, kuriuose nurodo, ką kariai tam tikrais mokymo etapais (po tam tikrų temų ar mokymo periodų) turėtų pajėgti atlikti, kokių turėtų įgyti žinių, įgūdžių. Mokymo planavimas atsispindi kovinio rengimo programose, pratybų tvarkaraštyje, kiekvienu pratybų plane. Mokymo planavimo principuose nurodoma, kaip nustatomi ir aprašomi mokymo tikslai, kad tikslai nustatomi pagal kario funkcines pareigas, kurias reikės vykdyti pasibaigus mokymui, kad tikslus reikia aprašyti remiantis žiniomis, įgūdžiais ir požiūriu, kuriuos kariai turi įgyti mokymo metu. Taip pat pabrėžiama, kad tikslai turi būti aprašomi aiškiai ir turi motyvuoti karius siekti geresnių rezultatų. Kai tikslai aprašomi kaip galutiniai kario sugebėjimai, kuriuos jis turi parodyti kontrolės metu, galima lengvai ir tiksliai parengti kontrolinius testus.

**Mokymo rengimo principai**

**Mokymo (pratybų) rengimas** – mokymo organizavimas pagal planavimo rezultatus. Rengiant pratybas, gali prireikti planą priderinti prie realių sąlygų (mokymo centro ar mokymo vietos galimybių, materialinio aprūpinimo ir kt.). Mokymą sąlygoja jo turinys, metodai, mokymo priemonės, kurias pasirenka pratybų vadovas.

Mokymo rengimo principai reikalauja, kad instruktorius, jau rengdamas pratybas, bendradarbiautų su kariais nustatydamas dalinius pratybų tikslus, pasirinkdamas mokymo metodus ir kontrolės formas. Pratybas reikia rengti taip, kad „*mokymas skatintų ir palaikytų karių aktyvumą, norą veikti, savarankiškumą ir asmeninę atsakomybę už bendrą reikalą*“ (7, 25 p.). Norint bendradarbiauti su kariais, reikia juos supažindinti su mokymo uždaviniais, tikslais ir turiniu bei mokymo eiga. Bendradarbiaudami instruktorius ir kariai daro įtaką visoms mokymo fazėms. Toks mokymas kariais regisi prasmingas ir rengiamas tinkamu laiku, pavyzdžiui, naktį; kariai gali būti sudominti panaudoti tai, ką jie jau gali ir išmano. Bendra įtaka gali skatinti karių aktyvumą, savarankiškumą, bendros atsakomybės jausmą, kuris turi lemiamą reikšmę veiksmingam mokymui.

**Mokymo (pratybų vedimo) principai**

**Mokymas** – tai veiksmai, kuriais instruktorius skatina karių mokymąsi. Mokymo metu gali prireikti arba netgi būtų pravartu suplanuotą ir parengtą veiklą priderinti prie kitokių nei buvo laukta sąlygų ir poreikio. Mokymo procese kariai turi parodyti galutinius sugebėjimus, atitinkančius mokymo tikslą.

Danų karių mokymo principuose ryškiai atsispindi jau išnagrinėtų bendrųjų ir specifinių karių mokymo principų, tokių, kaip aktyvumas ir sąmoningumas, kolektyviškumas, bendradarbiavimas, humaniškas mokymas, reikalavimai. Nuolat pabrėžiama, kad reikia skatinti karių aktyvumą, iniciatyvą, savarankiškumą. Visas mokymas – tai instruktorius ir karių bendradarbiavimas, kuris mokymo metu charakterizuojamas mokymo organizavimo formomis ir mokymo metodais. Sėkmingai bendradarbiaujant įveikiama daugelis problemų ir kliūčių. Kariai įgyja ne vien reikiamų įgūdžių ir žinių, bet ir formuojamas jų požiūris bei elgesys, kuris užtikrina, kad mūsų sąlygomis jie gebės ir norės pasitelkti savo žinias bei įgūdžius.

Šie principai reikalauja, kad instruktorius vadovautų „*remdamasis autoritetu, puikiu profesiniu ir pedagoginiu pasirengimu, asmeniniu pavyzdžiu*“ (7, 29 p.). Nurodoma, kad mokymas būna nesėkmingas, kai kariai nesupranta instruktorius veiklos, reikalavimų ir įsakymų, todėl jie situaciją suvokia taip, tarsi instruktorius negali ar nenori su jais bendradarbiauti. Šitai instruktorius praranda autoritetą.

**Mokymo kontrolės principai**

**Mokymo kontrolė** nustato, ar pasiektas mokymo rezultatas (galutinis elgesys arba sugebėjimai) atitinka mokymo tikslą (norimą galutinį elgesį arba sugebėjimus) ir kiek jį atitinka.

Mokymo kontrolės principuose suformuluotos mokymo kontrolės formos: rezultatų kontrolė, mokymo eigos kontrolė ir tikslų kontrolė. Pabrėžiama, kad nepakanka vien tikslai vykdyti mokymą. Be planavimo, rengimo ir kontrolės, mokymo rezultatai būna neaiškūs ir dažnai menki. Nurodoma, kad mokymo kontrolė turi būti funkcionali ir gerai atitikti mokymo tikslus, kad kariai turi labai gerai žinoti kontrolės sąlygas, kad instruktorius privalo pranešti kariams apie kontrolės rezultatus ir kad pagal kontrolės rezultatus įvertinamas mokymo planavimas, rengimas, mokymas ir pati mokymo kontrolė, taip pat, jei reikia, daromos visų mokymo fazių pataisos.

Kontrolės principai, kaip ir visi kiti mokymo organizavimo principai, reikalauja, kad būtų tinkamas instruktoriaus ir karių bendradarbiavimas, kad patys kariai būtų aktyviai įtraukti į mokymo kontrolę. Todėl daug dėmesio skiriama karių **savikontrolei** – individualiajai ir grupinei kontrolei. Jeigu karys aiškiai suvokia, kaip jis gali įvertinti savo mokymąsi, jam pačiam reikėtų leisti įvertinti mokymosi rezultatus, t.y. taikyti individualiąją kontrolę. Tačiau danų mokymo principai taip pat nurodo, kad reikalinga ir **pašalinė kontrolė**, kurią atlieka instruktorius ir vyresnieji vadai.

**SANTRAUKA**

- **Mokymo principai** – didaktikos teiginiai, grindžiami mokymo proceso dėsniais ir dėsningumais, keliantys pagrindinius mokymo turinio, metodų ir mokymo proceso organizavimo reikalavimus.
- Karių mokyme vadovaujamosi pagrindiniais bendrosios didaktikos principais ir specifiniais karių mokymo principais.
- Pagrindiniai bendrosios didaktikos principai yra šie: moksliskumas, prieinamumas, teorijos ir praktikos ryšys, vaizdumas, sistemingumas ir nuoseklumas, sąmoningumas ir aktyvumas, nuodugnumas, išmokymo tvirtumas, humaniškasis mokymas.
- **Moksliskumo principas** reikalauja perteikti neiškraipytas, objektyvias mokslo žinias: 1. karių mokymo turinys turi atitikti karo mokslo ir technikos lygį; 2. kariai turi būti supažindinti su karybos istorija, karo mokslo laimėjimais; 3. instruktorius neturi teisės daryti dalykinių klaidų, ko nors nežinoti. Mokymo moksliskumo principas derinamas su mokymo prieinamumo principu.



- **Prieinamumo principas** reikalauja, kad 1. instruktorius gerai žinotų kiekvieno kario pažintines galimybes ir 2. kiekvienam pateiktų tokias užduotis, kokias įtemptai dirbdamas, jis gali įveikti.
- **Teorijos ir praktikos ryšio principas** kelia du reikalavimus: 1. atskleisti teorijos reikšmę aiškinant kario ir kovinio vieneto veiksmus mūšyje ir 2. mokyti karius įgytas žinias taikyti praktiškai.
- **Vaizdumo principas** reikalauja mokymą pradėti nuo aktyvaus tikrovės objektų ir procesų stebėjimo. Šis principas nustato dvi taisykles: 1. vaizdumas – ne tikslas, o tik priemonė konkrečiam mokymo tikslui pasiekti; 2. tik toks vaizdumas geras, kuris skatina mąstyti.
- **Sistemingumo ir nuoseklumo principas** reikalauja suteikti kariams karo žinių pagrindus, tų žinių sistemą. Šis principas reglamentuoja kovinio rengimo programų ir planų rengimą, tačiau ir instruktorius privalo nuosekliai ir sistemingai perteikti kariams visą mokomąją medžiagą.
- **Sąmoningumo ir aktyvumo principas** reikalauja organizuoti mokymo procesą taip, kad kariai būtų veiklūs, aktyviai dalyvautų visuose jo etapuose, savarankiškai įgydami žinių, įvaldydami mokėjimus ir įgūdžius.
- **Nuodugnumo principas** reikalauja, kad mokymas būtų: 1. grindžiamas mokomojo dalyko elementų žinojimu, paprasčiausių įgūdžių lavinimu; 2. išsamus, apimantis visą dėstomąjį dalyką; 3. kokybiškas, kad kariai viską labai gerai įsimintų ir išmoktų.
- **Išmokimo tvirtumo principas** nurodo, kad tvirtas žinias galima įgyti vaizdingu, aiškiu, logišku mokymu ir nuolatinio išeitose medžiagos kartojimu bei gilinimu.
- **Humaniškojo mokymo principas** reikalauja, kad visi mokymo vadovai kario asmenyje pirmiausia matytų žmogų ir elgtųsi su juo, kaip su žmogumi.
- **Specifiniai karių mokymo principai** yra šie: mokymas to, kas būtina kare; mokymas didžiausiu krūviu, kompleksiškas, kolektyviškas, bendradarbiavimas.
- **Mokymo to, kas būtina kare principas** – pagrindinis ir svarbiausias karių mokymo principas. Jis nustato visą kovinio rengimo turinį ir sąlygas bei reikalauja, kad karių mokymas stiprintų kovinę parengtį ir vyktų maksimaliai artimoje mūšiu aplinkoje.
- **Mokymo didžiausiu krūviu** principas reikalauja, kad per kiekvienas pratības kariai veiktų įtemptai, mokytųsi įveikti karo meto sunkumus. Mokymo užduotys turi būti tokios, kad karys jas galėtų įvykdyti tikrai įtemptai dirbdamas. Kita vertus, užduotys turi būti įvykdomos. Mokymo eigoje užduotys palaiptai sunkinamos ir artėja prie kovos užduočių lygio.

- **Mokymo kompleksiško principas** reiškia, kad karys turi būti mokomas kompleksiskai panaudoti mūšyje tas žinias, kurias įgijo įvairių mokomųjų dalykų pratybose; kad taktikos, šaudybos, apsaugos nuo naikinimo priemonių ir kitose pratybose turi būti sprendžiamos ne atskiros mokomųjų dalykų užduotys, o konkrečios kovos užduotys, pavyzdžiui, kario veiksmai žvalgyboje, priešo (o ne taikinių) naikinimas ugnimi gynyboje, skyriaus veiksmai gynyboje priešui panaudojus cheminį ginklą ir pan.
- **Kolektyviškumo principas** reiškia, kad mokant reikia derinti karių individualius veiksmus su padalinio veiksmis, mokyti karius veikti skyriaus (būrio) sudėtyje. Šis principas taip pat reiškia, kad mokymo procese reikia atsižvelgti į karių individualiąsias savybes, gabumus, fizinį pajėgumą ir pan.
- **Bendradarbiavimo principas** reikalauja, kad visose mokymo fazėse kariai būtų įtraukti į prasmingą ir veiksmingą bendradarbiavimą. Bendradarbiaudami su instruktoriumi ir tarpusavyje, kariai turi mokytis sąveikauti mūšio lauke, siekdami įvykdyti kovos užduotis.
- **Danų pedagoginiai karių mokymo principai** mokymo procesą skirsto į keturias fazes: mokymo planavimo, mokymo rengimo, mokymo, arba pratybų vedimo, mokymo kontrolės. Pagrindiniai šių principų reikalavimai yra šie: visose mokymo fazėse kariai turi būti įtraukti į prasmingą ir veiksmingą bendradarbiavimą; rengiant mokymą, mokant ir kontroliuojant mokymą, kariai turi gerai žinoti mokymo ir kontrolės tikslus, turi būti motyvuoti; mokant reikia skatinti karių aktyvumą, iniciatyvą ir savarankiškumą.

## UŽDUOTYS

1. Išvardykite pagrindinius bendrosios didaktikos ir specifinius karių mokymo principus, nurodykite, kurie principai siejasi tarpusavyje ir priklauso vienas nuo kito.

2. Paaiškinkite, kaip per pratybas turi būti laikomasi sistemingumo ir nuoseklumo bei nuodugnumo principų. Pateikite pavyzdžių.

3. Nurodykite ryšį tarp nuodugnumo ir išmokimo tvirtumo principų. Paaiškinkite, kokios yra išmokimo tvirtumo sąlygos.

4. Papasakokite savais žodžiais, kaip turi būti taikomi vaizdumo principo reikalavimai. Pateikite pavyzdžių.

5. Paaiškinkite, kaip per taktikos pratybas turi būti vykdomi principo „mokymas to, kas būtina kare“ reikalavimai. Aiškinimą iliustruokite pavyzdžiais.

6. Paaiškinkite, kaip per taktikos, apsaugos nuo naikinimo priemonių ir kitas pratybas turi būti vykdomi mokymo didžiausiu krūvių reikalavimai.

7. Įrodykite, kad šaudybos, vairavimo ir karo topografijos pratybos turi būti vedamos kompleksiška. Paaiškinkite, ką reiškia „pratybos vedamos kompleksiniu būdu“.

8. Paaiškinkite, kaip siejasi tarpusavyje bendradarbiavimo ir kolektyviškumo principai.

9. Išnagrinėkite danų karių mokymo organizavimo principus, suraskite, ką jie turi bendro su bendrosios didaktikos ir specifiniais karių mokymo principais.

10. Išnagrinėkite P. Tarasenkos karinio mokymo reikalavimus, nurodykite, ką jie turi bendro su šiuolaikiniais karių mokymo principais ir kuo jie skiriasi.

## LITERATŪRA

1. Jakavičius V., Juška A. Mokyklos pedagogika. – K., 1996. – P. 177-185.
2. Jovaiša L. Pedagogikos terminai. – K., 1993; / – V., 1998.
3. Jovaiša L., Vaitkevičius J. Pedagogikos pagrindai. II d. – K., 1989. – P. 104-121.
4. Jung H., Florian H. Grundlagen der Militärpädagogik. – Frankfurt am Main, 1994. – P. 90-107.
5. Komenskis J. A. Pedagoginiai raštai. – K., 1986. – P. 47-51, 141-142, 172, 174, 178, 184-186, 189, 193, 199-200, 204, 211, 228-229, 232-235, 346.
6. Maceina A. Pedagoginiai raštai. – K., 1990. – P. 344-407, 522, 552.
7. Pedagoginiai karių mokymo principai. – V., 2000. – P. 6-36.
8. Rajeckas V. Mokymo organizavimas. – K., 1999. – P. 40-75.
9. Steiger R. Humaniškasis vadovavimas. – V., 1998. – P. 21-24.
10. Steiger R., Zwygart U. Karinė pedagogika. – V., 1999. – P. 82-95.
11. Tarasenska P. Kovotojo mokymas. – V., 1998. – P. 49-64, 104-107.
12. Training the Force (FM 25-100). – Washington, 1988. – P. 1-3 – 1-9.

## 7 SKYRIUS

# Karių mokymo organizavimo formos ir būdai

### Mokymo organizavimo formos

- Bendrieji teiginiai
- Pratybos
- Taktikos pratybos
- Pamoka
- Paskaita
- Seminaras
- Konsultacija
- Mokomoji ekskursija
- Taktiniai mokymai

### Mokymo organizavimo būdai

- Padalinio mokymas
- Grupinis mokymas
- Mokymas poromis
- Individualusis mokymas

### APŽVALGA

Ketvirtajame ir šeštajame skyriuose susipažinome su mokymo proceso sąvoka, struktūra ir jo elementais, karių kovinio rengimo principais, jų taikymu įvairiomis pedagoginėmis situacijomis. Išsiaiškinome, kad kariai turi būti mokomi tik to, kas reikalinga kare, o visa kita turi būti išmesta iš mokymo programų ir turinio. Taip pat pabrėžėme, kad visą kario mokymą turi sudaryti jo moralinių savybių ugdymas, fizinis ir protinis lavinimas.

Kad būtų pasiektas šis tikslas, **reikia mokėti mokytį**, t.y. **užsiimti** tikslinga mokymo veikla – mokėti karių mokyme taikyti tinkamus **mokymo metodus** ir naudoti racionalias **mokymo organizavimo formas bei mokymo organizavimo būdus**.

Taigi turime keturias sąvokas: užsiėmimas, mokymo metodas, mokymo organizavimo forma ir mokymo organizavimo būdas. Kas tai yra?

Pradėsime nuo užsiėmimo. **Užsiėmimas** – bet kurios pedagoginės veiklos praktinė forma; bet kuris karių mokymo, t.y. kovinio rengimo renginys.

Karių mokymo renginiai gali būti įvairūs: pratybos, pamoka, taktiniai mokymai, ekskursija, paskaita, seminaras, konsultacija, savarankiškas darbas. Tai ir yra įvairios **mokymo organizavimo formos** – mokymo proceso renginiai.

Kiekvienas mokymo renginys (mokymo organizavimo forma) gali būti organizuojamas įvairiai. Viena vertus, mokymas, pavyzdžiui, būrio pratybose gali būti organizuojamas su įvairiomis karių grupėmis: visu būriu (padaliniu), atskiromis karių grupėmis, karių poromis, individualiai su kiekvienu kariu. Tai ir yra **mokymo organizavimo būdai** – instruktoriaus ir karių bendradarbiavimo būdai.

Kita vertus, mokymas kiekviename mokymo renginyje vedamas įvairiai: per vieną pamoką pasakojama ir rodoma, per kitą – vyksta pokalbis, per vienas pratybas kariai pratinasi atlikti tam tikrus veiksmus, per kitas – treniruojasi, per trečias – sprendžia kokius nors uždavinius, per ketvirtas – varžosi už geriausio kario, atliekančio tam tikrą pratimą, vardą ir pan. Tai ir yra įvairūs karių **mokymo metodai** – racionalus mokymo tikslo pasiekimo kelias.

Šiame skyriuje susipažinsime su mokymo organizavimo formomis ir būdais. Išsamiau išnagrinėsime pagrindines mokymo organizavimo formas – pratybas ir pamoką bei mokymo organizavimo būdus – padalinio, grupinį ir individualųjį mokymą.

## 7.1. MOKYMO ORGANIZAVIMO FORMOS

**Bendrieji teiginiai** Forma – lotyniškai *išvaizda, pavidalas*. **Mokymo organizavimo forma** – tai išorinė mokymo proceso struktūra. Mokymas gali būti organizuojamas įvairiomis formomis. Jos priklauso nuo to, kokiam karių skaičiui ir kur vyksta mokymas, kaip paskirstytas karių laikas mokymuisi ir poilsiui, kokiais būdais mokoma, koks karių veiklos ir instruktoriaus vadovavimo pobūdis.

Pavyzdžiui, pamokai, kaip mokymo organizavimo formai, būdinga tai, kad ji vyksta klasėje, paprastai tęsiasi 50 (mokymo įstaigose 45) minučių, o visos veiklos organizatorius yra instruktorius. Pratybos skiriasi tuo, kad jos gali vykti ir lauke (lauko pratybos), ir mokymo objektuose, ir klasėje, dieną ir naktį; jų trukmė gali būti įvairi; pratyboms vadovauja instruktorius, tačiau įvairiuose jų etapuose aktyviai pasireiškia ir kariai. Mokomoji ekskursija skiriasi tuo, kad kariai vyksta į kurį nors specialų objektą, jos laikas griežtai neribojamas; aiškina dažnai specialistai – ekskursijų vadovai. Savarankiškas darbas ne pratybų metu – kai kiekvienas karys dirba vienas, pasirinkdamas sau patogų laiką (jeigu jis nenumatytas dienotvarkėje) ir darbo tempą, nėra tiesioginio instruktoriaus vadovavimo.

Taigi **mokymo organizavimo formos** – tai **įvairūs mokomieji užsiėmimai, kurių esmę bei eigą sąlygoja besimokančiųjų sudėtis, mokymo vieta ir laikas, karių veiklos ir instruktorių vadovavimo pobūdis**.

Užsiėmimai gali būti teoriniai (pamoka, paskaita, seminaras, konsultacija) ir praktiniai (pratybos, ekskursija, taktiniai mokymai). Nelogiška pedagoginį pokalbį arba pasakojimą vadinti pratybomis, nes pratybos – užsiėmimas, kuriame dominuoja pratimai. Kita vertus, teorinius užsiėmimus su kareiviais vargu ar galima vadinti paskaita (smulkiau apie tai kalbėsime, nagrinėdami mokymo metodus). Taigi tiksliausia, kaip tai buvo tarpukario Lietuvos kariuomenėje, teorinius užsiėmimus vadinti pamoka.

Apibendrinant galima pasakyti, kad mokymo organizavimo formos nurodo pratybų struktūrą, laiką, vietą, instruktoriaus ir karių bendradarbiavimo būdą. **Pagrindinės karių mokymo organizavimo formos** yra šios: pratybos, pamoka, ekskursija, taktiniai mokymai; taip pat gali būti taikomos ir tokios formos, kaip paskaita, seminaras, konsultacija, savarankiškas darbas. Pasirenkamos tokios mokymo organizavimo formos, kurios geriausiai atitinka mokymo tikslą; mokymo proceso metu mokymo organizavimo formos gali būti keičiamos.

**Pratybos**            **Pratybos** – pagrindinė ir universali karių mokymo organizavimo forma; **užsiėmimas, kai dominuoja pratimai. Užsiėmimas gali būti vadinamas pratybomis, jeigu ne mažiau kaip 50-60% mokymo laiko skirta praktinių veiksmų mokymui – pratimams ir treniruotei.** Dar J. A. Komenskis nurodė, kad 1/16 valandos skiriama daiktui parodyti ir jį apžiūrėti, 3/16 valandos panaudojama daiktui paaiškinti ir suprasti, o likęs laikas (3/4 – 75% – valandos) eina pratimams ir klaidų taisymui (6, 435 p.). Pratybų paskirtis: išmokyti karius taikyti teorines žinias praktikoje, atlikti savo funkcines pareigas, įgyti reikiamų mokėjimų ir įgūdžių. Kadangi kareivis turi gauti tik tiek žinių, kiek reikia jo pareigoms atlikti mūšyje, pratybos užima dominuojančią padėtį tarp kitų mokymo organizavimo formų. Juo labiau kad karių mokymas daugiausiai turi vykti mokymo laukuose, kovos technikos parkuose, kitose praktinio darbo vietose. Mokymas klasėse turi būti epizodinis ir tikrai nagrinėjant įvadinę temą, grynai teorinę medžiagą, įgyjant kai kurių paprasčiausių įgūdžių.

Taigi pratybos vedamos poligonuose, šaudyklose, kituose taktinio mokymo objektuose, konkrečioje, maksimaliai atitinkančioje kovinę situaciją, t.y. natūralioje aplinkoje. Pradinės pratybos, kuriose įgyjami pirminiai ginklų, apsaugos, ryšio ir kt. priemonių naudojimo įgūdžiai, gali būti vedamos ir klasėse.

Svarbus pratybų bruožas – savarankiškų, kūrybiškų ir optimalių sprendimų paieška ir jų realizavimas artimomis mūšiui sąlygomis. Pratybos vedamos nepaprastai įvairioje vietovėje ir įvairiomis sąlygomis, įvairiu paros laiku, įvairiose aikštelėse, mokymo, taktikos laukuose, šaudyklose, specialiai naktį, žiemą, miške, pelkėse ir pan.

Pratybos paprastai vedamos pratimų, treniruotės, grupinio darbo, užduočių ir konkursų metodais (žr. 8-ajame skyriuje). Per pratybas gali būti taikomi įvairūs mokymo organizavimo būdai: individualus ir partnerių mokymas (mokymas poromis), grupinis mokymas ir mokymas padalinio (skyriaus, būrio, kuopos) sudėtyje. Taip pat gali būti taikoma įvairi rikiuotė ir kitoks karių išdėstymas.

### **Pratybų reikalavimai**

1. **Aiškūs pratybų tikslai.** Instruktorius turi tiksliai numatyti **pagrindinį didaktinį tikslą** (didaktinis tikslas formuluojamas taip: suteikti naujų žinių ir jas

įtvirtinti; suformuoti naujus mokėjimus ir įgūdžius; tobulinti įgytus įgūdžius ir mokyti juos taikyti naujomis sąlygomis; pakartoti išmoktą medžiagą ir pan.), kuris lemia ir kitus tikslus, t.y., ko jis labiausiai sieks per pratybas: ar norės suformuoti ir įtvirtinti naujus mokėjimus ir įgūdžius, ar įtvirtins anksčiau įgytus įgūdžius ir mokys taikyti žinias ir įgūdžius naujomis sąlygomis, ar sieks kelių didaktinių tikslų, pavyzdžiui, įgyti naujų žinių, jų pagrindu suformuoti naujus įgūdžius ir išmokyti taikyti naujomis sąlygomis. Pagrindinis didaktinis tikslas iš esmės sąlygoja ir kitus tikslus – **mokymo bei auklėjimo tikslus.**

2. **Tikslingas mokomosios medžiagos parinkimas kiekvienai pratybų daliai.** Nors pagrindinius mokymo turinio dokumentus – kovinio rengimo programą, statutus, vadovėlius, kai kurias mokymo priemones – instruktorius gauna parengtus, tačiau dėl daugelio aplinkybių instruktoriui tenka didesnę informacijos dalį pačiam parinkti. Pats instruktorius turi gerai suvokti, kas atrinktoje medžiagoje yra svarbiausia, kas sudaro tos temos esmę. Smarkiai klystama, kad visa nagrinėjama medžiaga yra vienodai svarbi.

3. **Mokomosios medžiagos siejimas su gyvenimu, karių patirtimi.** Reikalavimas sieti šiuos dalykus tiesiogiai susijęs su mokymo turiniu, su tikslingu mokomosios medžiagos parinkimu. Labai svarbu tikslingai formuoti karių mokymosi motyvus. Teikiamų žinių ryšys su gyvenimu, kovinio rengimo praktika, aplinka bei karių patirtimi, naujausios informacijos naudojimas – labai svarbi mokymo tobulinimo, teigiamo požiūrio į mokymąsi ugdymo sąlyga.

4. **Kompleksiško mokymo naudojimas.** Tai ypač svarbu tokiems mokomiesiems dalykams, kaip taktika, šaudyba ir ginklai, inžinerinis parengimas, apsauga nuo naikavimo priemonių, karo topografija ir kt.

5. **Perimamumo būtinybė.** Žinomi reikalavimai, jog mokant reikia eiti nuo žinomo prie nežinomo, naują medžiagą sieti su jau išmokta, su kario patirtimi, gilinti ir plėsti tai, kas anksčiau išmokta, perteikiant nauja, mokyti tik to, ką karys pajėgia suprasti ir t.t. Vadinasi, sėkmingam mokymui būtinas perimamumas, kurį galima apibūdinti kaip tokį mokymo organizavimą, kai remiamasi karių turimomis žiniomis, mokėjimais ir įgūdžiais, visa įgyta patirtimi, jų psichinėmis galiomis. Kitaip tariant, mokyme reikia remtis tuo, ką kariai jau yra įgiję bei susiformavę, ir visa tai plėtoti.

6. **Tikslingas mokymo metodų bei būdų parinkimas.**

7. **Savarankiško karių darbo per pratybas organizavimas.**

8. **Kolektyvinio, grupinio ir individualaus darbo derinimas.**

9. **Racionalus pratybų laiko naudojimas.** Šis reikalavimas pabrėžia, jog labai svarbu kuo mažesnėmis pratybų laiko sąnaudomis taip organizuoti karių darbą, kad atsižvelgiant į jų galimybes, būtų pasiekta kuo geresnių rezultatų. Ypatingą reikšmę sėkmingam mokymuisi turi karių dėmesys. Įrodyta, kad mokiinių dėmesys labiausiai būna sutelktas pirmoje pamokos pusėje: per pirmąsias

pamokos minutes viduriniųjų klasių mokiniai perima apie 60%, 5-23 min. – apie 80%, 24-30 min. – apie 50%, o per paskutiniąsias minutes – tik 6% naujos informacijos. Todėl instruktorius turi numatyti tokią pratybų struktūrą, kad pagrindinio didaktinio tikslo siektų tada, kai kariams lengviausia susikaupti, t.y. tuoj pat prasidėjus pratyboms (pratybų valandai).

**10. Nuolatinis mokomosios medžiagos kartojimas.**

**11. Tikslingas pagalbinių mokymo priemonių naudojimas.**

**12. Sisteminga mokymo kontrolė.**

**13. Gera emocinė atmosfera per pratybas, partneriški instruktorius ir karių santykiai mokymo procese.**

**14. Pratybų ryšys su ankstesnėmis ir būsimosiomis pratybomis.**

**15. Pratybų užbaigimas, teigiami jų rezultatai.**

Taigi **instruktorius**, organizuodamas pratybas, ne tik perteikia naują informaciją, išmoko naujų veiksmų, tikrina ir vertina karių mokymosi rezultatus, bet yra **viso mokymo proceso organizatorius**, t.y. skatina ir palaiko karių veiklą, sudaro jai sąlygas, ją koreguoja. Pagrindinis instruktoriaus sėkmingos veiklos rodiklis yra geras pratybų lygis, mokymo proceso rezultatyvumas. Todėl nurodyti reikalavimai pratyboms yra tam tikras sėkmingo mokymo organizavimo orientyras.

#### **Taktikos pratybos**

**Taktikos pratybos** yra karių ir padalinių taktinio mokymo pagrindas. Taktikos pratybos vedamos skyriuose, būriuose ir kuopose. Per šias pratybas kariai ir padaliniai turi įgyti įvairių taktinių veiksmų atlikimo įgūdžių. R. Šteigeris rašo, kad išskiriamos šios taktikos pratybų formos: „*būrio arba kuopos pratybos pagal mechaniskus veiksmus, pvz., tanko įgulos, pabūklo komandos ir pėstininkų veiksmai mūšyje...; mažų padalinių standartizuoti kovos veiksmai, pvz., šaulių būrio veiksmai gynyboje, tankų būrio veiksmai pasitiktiniame mūšyje; oro erdvės gynyba padaliniui užimant pozicijas arba štabui užimant vadavietes*” (10, 68 p.).

R. Šteigeris taip pat nurodo, kad pratybos turi būti nesudėtingos, realios ir veiksmingos:

- nesudėtingos, kai iš karto mokoma nedaugelio standartinių veiksmų;
- realios, kai pagal scenarijų priešas išsidėstęs tinkamai įrengtoje pratybų teritorijoje; numanoma priešo buvimo vieta, jis žymimas taikiniais, atitinkančiais situaciją; mokomajam padaliniui kuriamas dalyvavimo mūšyje išpūdis;
- veiksmingos, kai sukuriamos standartinės situacijos; parinkta vietovė ir standartinės situacijos optimaliai suderintos; keliami tikslai, atitinkantys mokymo temas; kariai ruošiami pratyboms; optimaliai naudojamas



pratybų pagalbinis personalas (stebėtojai ir imitatoriai); pratybos aptariamoms; pabaigoje daromos išvados (10, 68-70 p.).

Pagal pratybų vedimo metodikos skirtumus gali būti dvi pratybų formos: taktikos treniruotė ir taktikos pratybos.

**Taktikos treniruotė** vedama konkrečiame taktiniame fone, kuris reikalauja aktyvių ir įtemptų karių veiksmų. Temos mokomieji klausimai (pavyzdžiui, judėjimas prieškovine rikiuote, užterštų vietovės rajonų įveikimas, kontratakas atrėmimas) mokomi pagal elementus. Kiekvienas elementas kartojamas tol, kol kariai įgys reikiamą jo atlikimo įgūdžių. Po to visi veiksmai, sudarantys mokomąjį klausimą, atliekami kartu. Kiekvieno mokomojo klausimo atlikimas yra aptariamasis. Jeigu netinkamai atliekami atskiri elementai ar visas kompleksas, jie kartojami.

**Taktikos pratybos** skiriasi nuo taktikos treniruočių tuo, kad jos vyksta nenutrūkstamai tol, kol bus įvykdytos visos mokomosios užduotys. Besimokančiųjų klaidos taisomos įteikiant įvadus apie priešo veiksmus arba padalinio nuostolius. Svarbu, kad pavieniai kariai, skyrių ir būrių vadai priimtų pagal šiuos įvadus sprendimus, kurie būtų susieti ne tik su fiziniais, bet ir su protiniais, psichiniais krūviais. Tai pasiekama aktyviais priešo veiksmiais, ilgalaikiais karių veiksmiais su individualiosios apsaugos priemonėmis, panaudojant įvairias imitavimo priemones, vedant pratybas bet kuriomis oro sąlygomis, dieną ir naktį. Būrio ir kuopos kovinis rengimas baigiamas kompleksinėmis taktikos pratybomis, kurios vyksta nepertraukiamai 60 val. (2,5 paros). Per kompleksines pratybas numatomas karių poilsis, maitinimas, medicininis aptarnavimas, laikomasi higienos reikalavimų. Taktikos pratybos sudaro palankias sąlygas mokyti artimomis mūšiai aplinkybėmis, mokyti „*koordinuotai, kompleksiskai ir intensyviai*“ (10, 68 p.).

## **Pamoka**

**Pamoka** – pagrindinė teorinio mokymo organizavimo forma.

Karinė pamoka skiriasi nuo mokyklinės pamokos tuo, kad pastaroji yra pagrindinė **bet kurio** (teorinio ir praktinio) mokymo organizavimo forma. Karinėje pamokoje paprastai įgyjamos, įtvirtinamos ir tikrinamos **žinios**. Tačiau tai nereiškia, kad per pamoką kariai negali įgyti praktinių mokėjimų ir įgūdžių. Jeigu per užsiėmimą dominuos žodiniai ir vaizdiniai mokymo metodai ir kartu nedidelė laiko dalis bus skirta praktiniams veiksmams, tai bus **pamoka**, kurioje įgyjamos ir įtvirtinamos žinios bei formuojami kai kurie įgūdžiai. Pavyzdžiui, per karo topografijos pamoką kariai supažindinami su žemėlapiu ir išmokomi nustatyti keturių ir šešių skaičių koordinatas. Šioje pamokoje ryškūs praktinio mokymo elementai – pratimai ir (galbūt) treniruotė, nustatant įvairių objektų koordinatas, nors pagrindinį pamokos laiką užims žodiniai ir vaizdiniai mokymo metodai. Taigi per pamoką galima mokyti

daugelio praktinių dalykų, kuriems nagrinėti reikalinga uždara patalpa (klasė). Tai gali būti kai kurios taktikos, šaudybos ir ginklų, inžinerinio rengimo, apsaugos nuo naikinimo priemonių, karo topografijos, karo medicinos temos. Tai tokios temos, kai dirbama su ginklais, apsaugos priemonėmis, inžinerinėmis minomis, topografiniais žemėlapiais, mokomasi suteikti pirmąją medicinos pagalbą ir pan. Pagal savo organizavimą, struktūrą ir vedimą karinė pamoka beveik nesiskiria nuo mokyklinės pamokos, nors turi ir tam tikrų ypatumų. Kas tai yra pamoka?

**Pamoka** – mokymo organizavimo forma, ribojama tam tikru laiku, per kurį mokymo grupė arba karys turi išmokti tam tikrą mokymo programos dalį. Pamokos bruožai: pamoka vyksta klasėje, paprastai tęsiasi 50 min.; visos karių veiklos organizatorius yra instruktorius; per pamokas kariai įgyja susistemintų žinių, formuojami jų pradiniai mokėjimai bei įgūdžiai, ugdomi pažinimo gebėjimai, kariai yra auklėjami; pamokoje taikomi įvairūs mokymo metodai, organizuojamas kolektyvinis, grupinis ir individualus darbas, ugdomas karių savarankiškumas.

Kadangi kiekvienos pamokos tikslai, turinys, struktūra, metodai yra skirtingi, tai instruktoriaus ir karių veikla, jų santykiai įgyja vis kitokį pobūdį, pamokos būna labai įvairios. Kiekviena gera pamoka – tai instruktoriaus ir karių kūryba, jų kūrybinis bendravimas.

**Karinių pamokų tipai.** Pamokos gali būti keturių tipų:

- naujos medžiagos perteikimo pamoka;
- žinių įtvirtinimo (kartojimo-apibendrinimo) pamoka;
- žinių tikrinimo (kontrolinė) pamoka;
- mišri (kombinuota arba jungtinė) pamoka.

Kadangi kovinio rengimo programos kiekvienai temai (juo labiau teorinio plano) skiria tik tiek laiko, kad galima surengti tiktai vieną (retai – kelias) pamoką, tai karių mokymui dažniausiai taikomos mišrios pamokos.

**Mišrios pamokos struktūra.** Mišraus tipo pamokoje siekiama dviejų ar kelių pagrindinių mokymo tikslų, pavyzdžiui, supažindinti su nauja tema, ją įtvirtinti, mokyti naujas žinias taikyti naujose situacijose, patikrinti karių žinias ir pan. Tokios pamokos yra sudėtingiausios, nes jų metu realizuojami visi ar keli pagrindiniai žinių įsiminimo uždaviniai. Tipinė mišrios pamokos struktūra gali būti tokia: užduočių atlikimo tikrinimas (individuali ar kitokia apklausa); naujos medžiagos aiškinimas; naujų žinių įtvirtinimas; žinių tikrinimas (kontrolė); užduočių skyrimas.

Visiškai nebūtina, kad šie struktūriniai pamokos elementai tiksliai atitiktų priimtas tris užsiėmimų dalis: įvadinę, pagrindinę ir baigiamąją. Gali būti ir taip, kad įvadinėje dalyje tikrinamas užduočių atlikimas, baigiamojoje dalyje – skiriamos užduotys, o pagrindinėje dalyje, kurioje nagrinėjami keli mokomieji klausimai, kiekviename iš jų gali būti aiškinama nauja medžiaga, ji kartojama, o

kartais ir kontroliuojamos karių žinios. Reikia pabrėžti, kad mišri pamoka gali ir turi būti įvairios struktūros. Iš pradžių, jei reikia, gali būti pakartota išeita medžiaga, sietina su naujomis žiniomis arba įtvirtintos būtinos žinios, ypač reikalingos naujai medžiagai suvokti. Tam tinka įvadinis pokalbis, pasakojimas, vaizdo filmo fragmento arba diapozityvo demonstravimas, savarankiškas karių darbas, frontali, o kartais ir individuali apklausa, užduočių tikrinimas ir pan. Su naujomis žiniomis kariai supažindinami įvairiais metodais: pasakojant, aiškinant ar vedant pokalbį, derinant žodinius metodus su demonstravimu ir stebėjimu. Įvairiai organizuojamas ir medžiagos įtvirtinimas, jos panaudojimas naujiems faktams ir reiškiniams suprasti, mokėjimų bei įgūdžių formavimas, savarankiškų užduočių skyrimas. Vieniems struktūriniais elementams gali būti skiriama daugiau laiko, kitiems – mažiau. Įvairi gali būti ir elementų seka. Pavyzdžiui, savarankiško darbo užduotys gali būti skiriamos įvairiu pamokos metu, nebūtinai jos pabaigoje ar visai jų neužduodama. Karių žinios gali būti tikrinamos ir pamokos pradžioje, ir pabaigoje, ir per visą pamoką – instruktoriui svarbu stebėti karių veiklą ir tos veiklos rezultatus per visą pamoką. Visa tai rodo, kad pamokos struktūrai reikia skirti nuolatinį dėmesį, gerai ją apgalvoti, siekiant kuo geriau įgyvendinti numatytus tos pamokos tikslus. Tai geriausiai pavyks, jeigu numatant pamokos struktūrą, bus vadovaujama svarbiausiais šiuolaikinės pamokos reikalavimais, kūrybiškai atsižvelgiama į karių mokymo principus, karių individualias savybes ir pan. Pažymėsime, kad pagrindiniai pamokos reikalavimai beveik sutampa su išnagrinėtais pratybų reikalavimais, todėl jie atskirai nenagrinėjami.

### **Paskaita**

**Paskaita** – pagrindinė mokymo forma aukštojoje mokykloje. Ji sudaro kariūnų ir klausytojų teorinio rengimo pagrindą. Kartais paskaitos skaitomos ir kareiviams. Paskaitoje pateikiamos susistemintos mokomojo dalyko žinios, aiškinamos sąvokos, mokliškai ir logiškai nuosekliai išdėstomi pagrindiniai to dalyko principai, problemos, svarbiausi sprendimo būdai ir tolesnės plėtros kryptys. Paskaitose atskleidžiama to dalyko praktinė karinė reikšmė, jo ryšiai su kitomis mokslo šakomis, kariūnų būsimu darbu.

Paskaitos ugdo kario, savo Tėvynės gynėjo, asmenybę, lavina jo intelektą, mokslinį ir karinį mąstymą, parengia skaityti specialią literatūrą, skatina gilintis į karinę teoriją bei praktiką, savarankiškai gilinti savo žinias, tobulinti mokėjimus bei įgūdžius.

Paskaitoje turi būti perteikiama daugiau žinių negu jų išdėstyta vadovėlyje ar kitoje mokymo priemonėje. Gerai organizuota paskaita pedagoginio poveikio ir emocinio įspūdžio stiprumu kur kas efektyvesnė ir ekonomiškesnė laiko atžvilgiu negu kitos mokymo formos. Tačiau paskaita turi ir rimtų trūkumų: žemas

žinių įsiminimo koeficientas, sunku vadovauti didelei auditorijai, išlaikyti dalykinį kontaktą, menkas klausytojų aktyvumas, o kai kuriais atvejais, tuščias laiko gaišinimas.

**Seminaras**      **Seminaras** – mokymo programoje numatyto klausimo – seminaro temos nagrinėjimas, vadovaujant instruktoriui (dėstytojiui).  
Seminaro temai parenkami sudėtingiausi mokomojo dalyko klausimai. Pagrindinis seminaro tikslas: gilinti ir įtvirtinti paskaitų ir saviruošos metu gautas žinias, aiškinti, kur ir kaip rasti reikiamą informaciją, kaip ją apibendrinti; mokyti tiriamojo, analizuojamojo ir sintezuojamojo darbo metodikos, tvarkyti užrašus, naudotis mokslinė ir kitokia literatūra, jos ištraukomis ir citatomis; pratinti kariūnus ir klausytojus savarankiškai kritiškai galvoti, tyrinėti, kelti problemas, argumentuotai ginti savo nuomonę, dalyvauti diskusijose, greitai ir tiksliai formuluoti savo mintis, išvadas, sklandžiai jas išdėstyti bendraamžių auditorijoje. Seminarai, kaip ir paskaitos, paprastai vedami mokymo įstaigose, mokant karininkus, puskarininkius ir seržantus. Seminaro efektyvumas visiškai priklauso nuo dėstytojo ir kariūnų (klausytojų) pasirengimo ir aktyvumo.

**Konsultacija**      **Konsultacija** – papildoma mokymo forma, turinti tikslą pašalinti karių žinių spragas. Konsultacijos dažniausiai organizuojamos mokymo įstaigose. Jų laikas neapibrėžtas, į pratybų tvarkaraštį neįtraukiamos. Konsultacijų reikia keliais atvejais. Pirma, jei karys sirgo ar dėl kurių nors priežasčių praleido didesnę skaičių pratybų. Antra, jeigu karių žinios nevienodos, silpnesniems kurį laiką patartina organizuoti konsultacijas. Trečia, jų reikia rengiantis egzaminams, įskaitoms, patikrinimams.

**Mokomoji ekskursija**      **Mokomoji ekskursija** – mokymo forma, įgalinanti organizuotai pažinti daiktus, reiškinius (karinę veiklą, gamtos dalykus, istorines vietas) natūraliomis sąlygomis. Ji taip pat leidžia supažindinti karius su itin reikšmingais kultūros, mokslo ir meno objektais, saugomais muziejuose, eksponuojamais parodose ir pan. Ekskursijas (iškylas) aprašė dar P. Tarasenska. Tiesa, jis priskyrė ekskursijas prie mokymo metodų, nors tai gali būti ir mokymo organizavimo forma, ir mokymo metodas. Ekskursijų pavyzdžiai: naujokų supažindinimas su dalinio kovos technika, motorizuotųjų pėstininkų supažindinimas su minosvaidžių arba prieštankinio būrio veikla ir pan. Esti ir auklėjamosios ekskursijos, pavyzdžiui, ekskursijos į muziejus, istorines vietas ir kt.

**Taktiniai mokymai**      **Taktiniai mokymai** – aukščiausia dalinių ir junginių kovinio rengimo forma. Taktiniuose mokymuose kariai, vadai ir daliniai vykdo karo meto ar ekstremalių situacijų užduotis realiomis mūšio (ekstremalių situacijų) sąlygomis, laikydamiesi visų saugaus elgesio taisyklių. Taktiniai mokymai gali būti rengiami su koviniu šaudymu ir be kovinio šaudymo. Kadangi taktiniai mokymai vedami su daliniais (batalionais) ir junginiais (brigadomis), detaliau jų vedimo ypatumų neaptarsime.

## 7.2. MOKYMO ORGANIZAVIMO BŪDAI

Naudojant bet kurias mokymo organizavimo formas, jų metu dirbamas kolektyvinis, grupinis arba individualus karių darbas. Šitokio karių veiklos derinimo reikalauja pats mokymo turinys – karinių žinių pagrindus turi įvaldyti visi kariai, tačiau kai kuriais atvejais, kadangi karių gebėjimai, darbingumas ir kt. skirtingi, tikslinga atlikti kai kuriuos darbus nedidelėmis grupėmis arba individualiai. Toks karių suskirstymas mokymui vadinamas **mokymo organizavimo būdu**. Skiriami keturi mokymo organizavimo būdai: padalinio mokymas, grupinis mokymas, mokymas poromis (partnerių mokymas), individualusis mokymas.

**Padalinio mokymas**      **Padalinio mokymas** – tokia veikla, kai visi kariai dirba kartu ir sprendžia tas pačias užduotis. Šiuo atveju instruktorius palaiko asmeninį kontaktą **su visais** padalinio kariais. Taip būna klausiant instruktoriaus pasakojimo, aiškinimo arba paskaitos, visiems dalyvaujant pokalbyje, atliekant įvairaus pobūdžio pratimus, stebint filmą arba kitus demonstruojamus objektus ir pan. Šiuo metu vyksta vadinamasis **frontalusis darbas**. Jo metu turi būti sukauptas visų karių dėmesys, jie skatinami įtemptai mąstyti, išskirti svarbiausius dalykus, kuriuos gali užsirašyti, atlikti kitas užduotis. Instruktoriui būtina atidžiai stebėti, ar visi kariai supranta nagrinėjamą medžiagą, ar visi stropiai dirba. Karių veiklą jis gali skatinti įvairaus pobūdžio klausimais, panaudoti pokalbio elementus, nedidelės apimties savarankiškus darbus ir pan. Tačiau toks frontalusis darbas tinka ne visais atvejais – dažniausiai jis taikomas supažindinant su nauja informacija, apibendrinant kartojimui. Padalinyje gali būti 20 ir daugiau karių.

**Grupinis mokymas**      **Grupinis mokymas** – tai tokia veikla, kai padalinio kariai, suskirstyti į grupes, bet besimokydami tą pačią temą, atlieka ir diferencijuotas, ir vienodas užduotis. Taip gali būti organizuotas darbas ne tik mokymo laukuose ir aikštelėse, sporto kompleksuose, bet ir per pamokas. Dirbdami grupėmis, kariai tarpusavyje bendrauja, tariasi, vienas kitą

papildo, gali įvairiai skirstytis užduotis. Todėl toks tinkamai organizuotas darbas turi nemaža auklėjamųjų galimybių: skatina bendrauti, dalintis patirtimi, nuomonėmis, moko formuluoti bendras visiems priimtinas išvadas. Tokia veikla įvairina mokymo procesą, nes neretai kariai ir atitinkamai susodinami arba išrikiuojami. Grupės dydį sąlygoja pratybų tema ir uždaviniai. Dažniausiai ją sudaro 3-5 kariai. Netikslinga sudaryti pastovias grupes, nes tai gali skaldyti būrį, gali formuoti prasto pažangumo grupės.

**Mokymas poromis**      **Mokymas poromis (partnerių mokymas)** – toks mokymas, kai kariai dirba poromis pagal instruktoriaus pateiktus nurodymus ir pasikeisdami treniruoja vienas kitą bei padeda vienas kitam. Teigiamas rezultatas gaunamas tuomet, kai geriau pasirengęs karys moko silpnesnį.

**Individualusis mokymas**      **Individualusis mokymas** – tai veikla, kai instruktorius moko tik vieną karį arba kai kiekvienas karys savarankiškai atlieka instruktoriaus nurodytą užduotį, arba, instruktoriui leidus, veikia savo iniciatyva. Kai kuriais atvejais instruktorius gali mokyti tik vieną karį, pavyzdžiui, mokant vairuoti automobilį arba kovos mašiną, treniruojant karius, kuriems sunkiausiai sekasi įsiminti mokomąją medžiagą ir pan. Kariams duodamos diferencijuotos užduotys, kai stengiamasi atsižvelgti į individualias karių ypatybes. Leidžiama veikti savo iniciatyva tiems kariams, kurie pasiekė labai gerų rezultatų, pavyzdžiui, per fizinio parengimo pratybas kariams, turintiems tam tikrų sportinių rezultatų. Individualus darbas gali būti labai įvairus – kariai skaito papildomą literatūrą, sprendžia įvairias užduotis, dirba su ginklais, prietaisais ir pan. Instruktorius stebi kiekvieno darbą, jį koreguoja ir kontroliuoja. Toks individualus darbas sudaro geriausias sąlygas pasireikšti kiekvieno kario galimybėms, kiekvienas gali dirbti jam geriausiai tinkamu tempu, išbandyti savo jėgas. Instruktorius kiekvienam gali patarti, padėti; jei jis pastebi, kad daugumai karių užduotys yra per sunkios, gali nutraukti individualų darbą ir pereiti prie padalinio arba grupinio mokymo.

Pasirinkdamas mokymo organizavimo būdą, instruktorius visuomet turi įvertinti mokymo tikslą ir turinį, turimas mokymo priemones, karių žinias, savo žinias, sugebėjimus ir asmenines savybes, mokymui skirtą laiką ir mokymo vietą. Instruktorius turi visuomet pasirinkti tokius mokymo organizavimo būdus, kurie leistų geriausiai pasiekti mokymo tikslą panaudojant karių aktyvumą. Per kiekvienas pratybas gali būti naudojamas vienas kuris nors arba dar geriau keli įvairūs mokymo organizavimo būdai.

## SANTRAUKA

- Karių ir padalinių kovinio rengimo metu vedami įvairūs teoriniai ir praktiniai užsiėmimai. **Užsiėmimas** – kovinio rengimo forma, bet kuris kovinio rengimo renginys.
- Organizuojami įvairių formų užsiėmimai. **Mokymo organizavimo forma** – įvairūs mokomieji užsiėmimai, kuriuos skiria karių grupavimas, mokymo vieta, trukmė ir laikas, karių ir instruktoriaus santykių pobūdis, kolektyvinės ir individualiosios karių veiklos suskirstymo santykis. Karių mokymo organizavimo formos yra šios: pratybos, pamoka, ekskursija, taktiniai mokymai, paskaita, seminaras, konsultacija, savarankiškas darbas.
- **Pratybos** – pagrindinė karių mokymo organizavimo forma. **Per pratybas turi būti mokoma praktinių veiksmų**, o instruktoriaus demonstravimas ir aiškinimas tiktai parengia įgūdžių formavimo procesą. **Jeigu nėra praktinio karių darbo – nėra ir pratybų!**
- Pratybos paprastai vedamos lauko sąlygomis (lauko pratybos). Taktikai skirti užsiėmimai vadinami **taktikos pratybomis** ir **taktikos treniruotėmis**. Pradinės kai kurių kovinio rengimo dalykų pratybos gali būti vedamos ir klasėje.
- Pratyboms keliami šie reikalavimai: aiškūs pratybų tikslai; tikslingas mokomosios medžiagos parinkimas kiekvienai pratybų daliai, jos siejimas su karių patirtimi, kovinio rengimo praktika; kompleksiškas mokymas; mokymo perimamumas; tikslingas mokymo metodų ir būdų parinkimas; kolektyvinio, grupinio ir individualaus karių darbo derinimas ir savarankiško darbo organizavimas; racionalus pratybų laiko naudojimas; nuolatinis mokomosios medžiagos kartojimas; tikslingas mokymo priemonių naudojimas; sisteminga mokymo kontrolė; gera pratybų atmosfera; pratybų ryšys su ankstesnėmis ir būsiosiomis pratybomis; pratybų užbaigimas, teigiami jų rezultatai.
- **Pamoka** – pagrindinė **teorinio mokymo** organizavimo forma. Pamokoje paprastai įgyjamos, įtvirtinamos ir tikrinamos **žinios**. Įgūdžiai gali būti formuojami ir tobulinami tik per mišrias pamokas, kurių pagrindinis didaktinis tikslas yra žinių perteikimas. Pamokos vyksta klasėje ir paprastai tęsiasi 50 min.
- Paskaitos, seminarai ir konsultacijos dažniausiai vedamos, o savarankiškas darbas organizuojamas mokymo įstaigose ir rengiant vadus.
- Bet kurių formų mokymo renginiuose organizuojamas ir derinamas kolektyvinis, grupinis ir individualus karių darbas. Karių suskirstymą mokymui apibūdina **mokymo organizavimo būdai**: padalinio, grupinis ir individualusis mokymas bei mokymas poromis.

**UŽDUOTYS**

1. Paaiškinkite, koks yra užsiėmimų, mokymo organizavimo formų, mokymo organizavimo būdų ir mokymo metodų ryšys.
2. Paaiškinkite, kas yra mokymo organizavimo forma. Išvardykite pagrindines karių mokymo organizavimo formas.
3. Išvardykite ir apibūdinkite būdingiausius pratybų požymius.
4. Išskirkite būdingiausią pratybų bruožą ir jį aptarkite.
5. Išvardykite ir apibūdinkite pagrindinius pratybų reikalavimus.
6. Pasirinkę kurių nors pratybų temą, suformuluokite didaktinius tikslus.
7. Išvardykite būdingiausius pamokos, vedamos kariniuose daliniuose, požymius. Paaiškinkite, kuo skiriasi tokia pamoka nuo mokyklinės pamokos, pamoka nuo pratybų.
8. Apibūdinkite mišrią pamoką. Nurodykite įvairių struktūrų mišrias pamokas.
9. Išvardykite ir apibūdinkite karių mokymo organizavimo būdus, nurodykite, kaip jie siejasi su mokymo organizavimo formomis.

**LITERATŪRA**

1. Gage N. L., Berliner D. C. Pedagoginė psichologija. – V., 1994. – P. 397-454.
2. Jakavičius V., Juška A. Mokyklos pedagogika. – K., 1996. – P. 201-214.
3. Jovaiša L. Edukologijos pradmenys. – V., 1993. – P. 117-122.
4. Jovaiša L. Pedagogikos terminai. – K., 1993; / – V., 1998.
5. Jovaiša L., Vaitkevičius J. Pedagogikos pagrindai. II d. – K., 1989. – P.180-208.
6. Komenskis J. A. Pedagoginiai raštai. – K., 1986. – P. 53-55, 435.
7. Pedagoginiai karių mokymo principai. – V., 2000. – P. 59-61.
8. Rajeckas V. Mokymo organizavimas. – V., 1999. – P. 211-263.
9. Rajeckas V. Pamoka. – V., 1997.
10. Steiger R., Zwygart U. Karinė pedagogika. – V., 1999. – P. 66-75
11. Tarasenska P. Kovotojo mokymas. – V., 1998. – P. 59-62.



## 8 SKYRIUS

# Karių mokymo metodai

### **Mokymo metodų klasifikacija**

Kas yra mokymo metodas?  
Mokymo metodų klasifikacija Karių mokymo metodai Mokymo metodas ir metodinis būdas

### **Loginiai mokymo metodai**

Analizė ir sintezė  
Tiesioginis ir netiesioginis mokymas Indukcinis ir dedukcinis mokymas

### **Žodiniai mokymo metodai**

Bendrieji bruožai  
Pasakojimas Aiškinimas  
Pokalbis Paskaita

### **Vaizdiniai mokymo metodai**

Demonstravimas ir stebėjimas

### **Praktiniai mokymo metodai**

Pratimai Treniruotė  
Konkursas Grupinis darbas Užduočių metodas  
Programuotasis mokymas  
Praktiniai darbai  
Laboratoriniai darbai

### **Savarankiškas darbas**

### **Mokymo metodų pasirinkimas**

Šiame skyriuje susipažinsime su metodo ir mokymo metodo sąvoka, mokymo metodų klasifikacija ir ypatumais. Išsamiau išnagrinėsime loginius, žodinius, vaizdinius ir praktinius mokymo metodus, karių savarankišką darbą.

### **APŽVALGA**

Septintajame skyriuje susipažinome su karių mokymo organizavimo formomis ir būdais. Išsivaizduokite, kad reikia išmokyti karius išrinkti ir surinkti automatinį šautuvą. Mokymui pasirinkome pratybas, per kurias mokysime karius skyriaus sudėtyje ir poromis. Lieka išspręsti klausimą – kaip mes mokysime karius. Galima papasakoti, kaip tai daroma, ir liepti kariams patiems bandyti atlikti reikiamus veiksmus. Galima parodyti kariams išrinkimo-surinkimo veiksmus ir nieko neaiškinti. Galima parodyti, paaiškinti ir liepti dirbti patiems savarankiškai. Galima kartu su kariais išrinkti ir surinkti jų ginklus, po to įsakyti treniruotis ir pan. Akivaizdu, kad visais šiais mokymo būdais mes pagaliau išmokysime karius atlikti reikiamus veiksmus. Bet kokia kaina? Kiek truks toks mokymas? Kaip tvirtai kariai įsimins reikiamas žinias ir įvaldys įgūdžius?

Taip pat suprantama, kad vienas ar keli iš paminėtų būdų yra geriausi, racionaliausi, trumpiausiai keliu veda prie tikslo. Tokie mokymo būdai yra vadinami mokymo metodais.

Yra labai daug įvairių mokymo metodų. Pradedantysis instruktorius privalo žinoti ir įvaldyti nors pagrindinius mokymo metodus – žodinius, vaizdinius ir praktinius. Taip pat reikia žinoti loginius mokymo metodus: analizę, sintezę, indukciją, dedukciją ir kt.

## 8.1. MOKYMO METODŲ KLASIFIKACIJA

Mokymo sėkmė priklauso nuo tinkamo mokymo organizavimo formų ir metodų, valdymo būdų pasirinkimo.

Kas yra metodas? **Metodas** (graik. *meta* + *hodos* – už kelią, per kelią; *methodos* – būdas) – veiksmų būdų sistema tikslui pasiekti. Pedagogikoje taikomi mokymo ir auklėjimo metodai. Visais atvejais naudojamos įvairiomis priemonėmis ir veiksmais pasirinktam tikslui pasiekti. Iš čia metodo struktūra: **tikslas – priemonės tikslui realizuoti – veiksmų būdai.**

Kas yra mokymo metodas? Garsus pedagogas Stasys Šalkauskis rašė: „*Graikiškos kilmės žodis „metodas“ (iš metos ir hodos – kelias) lotyniškai buvo verčiamas posakiu via et ratio, šitaip tarsi buvo norėta pabrėžti, kad metodas yra prisilaikymas racionalaus kelio. (...) Metodas yra principinis nusistatymas veikti tam tikru būdu, geriausiai tinkančiu tikslui pasiekti. (...) Mokymo metodas yra racionalus, nuoseklus ir visuotinai reikšmingas mokomojo veikimo būdas, nukreiptas į mokymo tikslą ir suderintas tiek su mokinio prigimtimi, tiek su mokomojo dalyko ypatybėmis*“ (12, 84-85 p.).

V. Rajeckas taip apibrėžia mokymo metodo sąvoką: „*mokymo metodai – tarp savęs susiję mokytojo bei mokinių veiklos būdai, kuriais mokiniai, mokytojo vadovaujami, įgyja žinių, mokėjimų bei įgūdžių, yra lavinami ir auklėjami. Trumpiau ir paprasčiau sakant, mokymo metodai – mokinių ugdymo būdai mokymo procese*“ (9, 142 p.).

Metodų ir jų klasifikacijų yra nepaprastai daug.

S. Šalkauskis mokymo metodus skirsto į tetinius (graik. *thitemi* – dedu, teigiu), arba teikiamuosius, ir euristinius (graik. *heurisko* – randu), arba randamuosius. Tetinis metodas remiasi įteigiamuoju mokytojo veikimu ir reikalauja iš mokinio sekamojo dėmesio ir imlaus pasisavinimo. Euristinis metodas remiasi mokinio savarankiškuoju veiklumu ir reikalauja iš jo randamojo sugebėjimo. Tetinio metodo atveju aktyvus pirmiausia yra mokytojas, euristinio metodo atveju – mokinys.

L. Jovaiša mokymo metodus skirsto taip: **informaciniai metodai** – teikiamieji (pasakojimas, paskaita, pokalbis, spausdinto žodžio panaudojimas) ir atgaminamieji (atpasakojimas, kartojimo pokalbis, tikrinamasis pokalbis, atgaminimo tipo rašinys, iliustracija); **praktiniai operaciniai metodai** – pratybos, praktiniai ir laboratoriniai darbai; **kūrybiniai metodai** – probleminiai, euristiniai ir tiriamieji (3, 90-98 p.).

V. Rajeckas rašo, kad Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose taikomi tokie mokymo metodai: žodinio dėstymo metodai (pasakojimas, paskaita, aiškinimas); pokalbio ir diskusijų; spausdintų šaltinių naudojimas; kūrybiniai darbai; demons-

travimas ir stebėjimas; pratimai ir grafiniai darbai; laboratoriniai ir praktikos darbai; pažinimo (didaktiniai) žaidimai (9, 146 p.).

„Pedagoginėje psichologijoje“ dar rašoma apie didžiųjų grupių (paskaitų ir aiškinimo), mažųjų grupių (pokalbių ir diskusijų), individualaus mokymo bei mokymo per pamoką metodus (1, 307-454 p.).

**Karių mokymo metodai** – **Karių mokymo metodai – tokie veiklos būdai, kuriais instruktoriai ir vadai perteikia kariams žinias, formuoja mokėjimus ir įgūdžius bei teigiamą karių požiūrį, vykdo ir tobulina padalinių ir dalinių kovinį rengimą.** Kitaip tariant, tai metodai, kurie taikomi perteikiant kariams mokomąją medžiagą.

Karių mokymo metodus grupuosime pagal žinių šaltinį – žodį, vaizdą ir praktinę veiklą:

- žodiniai metodai: pasakojimas, aiškinimas, pokalbis, paskaita;
- vaizdiniai metodai: demonstravimas ir stebėjimas, ekskursija, savarankiškas stebėjimas;
- praktiniai metodai: pratimai, treniruotė, konkursas, užduočių metodas, programuotasis mokymas, grupinis darbas;
- savarankiškas darbas.

**Mokymo metodas ir metodinis būdas** – Mokymo metodai susideda iš sąlygiškai savarankiškų dalių, kurias įprasta vadinti **metodiniais būdais**. Pavyzdžiui, pratimų metodas apima instruktoriaus **aiškinimą**, kaip atlikti skiriamą veiksmą, to veiksmo **demonstravimą**, jo vadovavimą karių darbui, klaidų taisymą. Savo ruožtu atskiri metodai gali atlikti metodinio būdo, t.y. siauresnę funkciją, kai kitas pratybų metodas laikomas pagrindiniu, pavyzdžiui, perteikdamas naują medžiagą pasakojimo metodu, instruktorius dar organizuoja trumpą **pokalbį** kuriam nors žinių fragmentui išsiaiškinti. Yra ir savarankiški metodiniai būdai: apklausa, instruktažas, konkretizacija, mokymasis atmintinai, priminimas, veikdinimas, veiklinimas ir kt.

## 8.2. LOGINIAI MOKYMO METODAI

Taikant bet kuriuos karių mokymo metodus (žodinius, vaizdinius ar praktinius), reikia visuomet pasinaudoti vadinamaisiais loginiais mokymo metodais, kurie labai populiarius danų karinėje pedagogikoje ir kuriuos dar 1929 m. puikiai aprašė P. Tarasenska. Tai analizės ir sintezės, indukcijos ir dedukcijos bei tiesioginio (arba funkcionalaus) ir netiesioginio (arba formalaus) mokymo metodai.

**Analizės ir sintezės mokymo metodai** Analizės ir sintezės metodai apibūdina du skirtingus medžiagos pateikimo metodus. **Analizė – mokymo metodas, pagal kurį mokomoji medžiaga skaidoma dalimis, požymiais.** Taikant šį metodą, pirmiau mokoma viso veiksmo bei aiškinamas bendras uždavinys, o po to nagrinėjami jų atskiri elementai. Šis mokymo metodas dažniausiai taikomas mokant rikiuotės, šaudymo, gimnastikos, aiškinant ginklus. Instruktorius iš pradžių pats parodo visą veiksmą iš karto, aiškina, kaip jis atliekamas, po to rodo ir aiškina kiekvieną veiksmo elementą. Kareiviai iš pradžių mokosi atlikti veiksmą dalimis, o po to – visą veiksmą iš karto.

**Sintezė – mokymo metodas, kuriame elementai sujungiami į sistemą.** Taikant šį metodą, mokomoji medžiaga parenkama ir mokoma taip, kad pirmiau tenka pažinti dalis, o po to jau visą veiksmą ar kurį kitą mokomąjį uždavinį. Šis mokymo metodas geriausiai tinka mokantis taktikos, kai pirmiausia išmokstami atskiri elementai (judėjimas mūšio lauke, stebėjimas, maskavimasis, fortifikacijos elementai ir t.t.), o po to jie visi jungiami bendruose kario ar padalinio veiksmuose (gynyboje, puolime, pasaloje, žvalgyboje ir pan.).

Mokant bet kurio dalyko, analizė ir sintezė neatskiriamos ir naudojamos kartu. Štai kaip aprašo tokį šių metodų naudojimą P. Tarasenka: „*Tiesiog negalima tiksliai nurodyti, kuomet kuris būdas vartojamas, todėl tiriamos bendros jų savybės. Pavyzdžiui, mokant kareivius kautynių veiksmų, pirma mokoma vartojant analizę, t.y. jiems parodomas visas veiksmas, o vykdant jis suskirstomas ir mokomas dalimis. Sakysime, mokoma prisitaikyti prie vietovės prieš ugnį ir nesant jos, slinkti iki kitos ugnies ribos, derinti įvairius veiksmus ir t.t. Lygiai taip pat mokoma ir šaudyti. Šiuo atveju sintezės metodas bus pareikštas tuo, kad kareiviai pirma supažindinami su atskirais šaudymo veiksmiais, kaip antai parengtis, šautuvo užtaisymas, taikiklio pastatymas, taikymas, nuleidžiamojo įtaiso vartojimas, šaudymas (...) ir t.t.*”. Ir dar: „*Vartojant mokymui analizę ir sintezę kartu, kareivis tikrai išlavinamas vispusiškai. Mokant analizės metodu, veiklama daugiausiai kareivio protas ir kareivis pratinamas sąmoningai pažinti dalyką, o suskirstydami dalyką dalimis sintezės būdu ir dažnai jį kartodami, mes lavinam ir raumenis, t.y. motorinius kareivio kūno centrus, kurie kariškam mokymui turi ypatingos svarbos*” (13, 65-66 p.).

Kad analizės ir sintezės metodai padėtų pasiekti tikslą, jie turi būti taikomi tokia tvarka: sintezė → analizė → sintezė.

**Tiesioginio ir netiesioginio mokymo metodai**

**Tiesioginio (funkcionalaus) mokymo metodas** taikomas tuomet, kai yra tiesioginis ryšys su kario darbu mokant ir atliekant savo funkcines pareigas (kai užbaigtas mokymas). Tipiškas tokio metodo taikymo pavyzdys yra vairuotojo mokymas. Jis mokosi vairuoti tikrą ir tokią mašiną, kurią teks vairuoti atlie-

kant vairuotojo pareigas taikos metu ir mūšyje. Žinoma, gali būti mokoma su treniruokliais. Tuomet (ypač, jeigu treniruoklis nelabai primena tikrą mašiną) tektų kalbėti apie netiesioginį, arba formalų, mokymą.

**Netiesioginio (formalaus) mokymo metodas** taikomas tuomet, kai šie du darbo būdai (mokymo metu ir pasibaigus mokymui, kai karys atlieka savo pareigines funkcijas) nesutampa. Pavyzdžiui, mokant atpažinti tankus ar lėktuvus, naudojami paveikslai, vaizdo filmai, kino filmai ir pan., t.y. mokoma netiesiogiai (formaliai).

Mokant karius, siekiama juos mokyti kiek galima realiau, kiek įmanoma priartinti mokymo sąlygas prie mūšio sąlygų. Taip siekiama daugiau taikyti tiesioginio (funkcionalaus) mokymo metodą. Ten, kur neįmanoma arba netikslinga dėl saugumo arba finansinių apribojimų taikyti tiesioginio mokymo metodą, tenka įsivaizduoti ar imituoti, pavyzdžiui, prieš aviacijos ar artilerijos antpuolį, branduolinių smūgį ir kt. Todėl ir netiesioginis (formalus) mokymas taip pat dažnai taikomas.

Netiesioginis mokymas dažnai padeda sutaupyti laiko bei lėšų, tuo tarpu tiesioginis mokymas, išreiškiantis glaudų mokymo ir praktikos ryšį, stiprina karių motyvaciją.

**Indukcinis ir dedukcinis mokymo metodai**

**Indukcinis mokymo metodas – toks metodas, kai mokoma daryti apibendrinimus, formuluoti išvadas, taisykles iš atskirų faktų, pavyzdžių stebėjimo ir jų analizės, ieškant bendrų ir esminių požymių,** pavyzdžiui, stebint pataikymo taškų nuokrypį nuo taikymo linijos (taikinio centro), kai šaudoma pu-

čiant šoniniam vėjui, daroma išvada: „vidutinis pataikymo taškas nukrypsta nuo taikinio centro į tą pusę, į kurią pučia vėjas; nuokrypis juo didesnis, juo stipresnis vėjas“. Remiantis šia išvada, nustatoma taisyklė, pagal kurią „šaudant, kai pučia šoninis vėjas, reikia taikymo tašką perkelti į priešingą vėjo kryptį pusę“.

**Dedukcinis mokymo metodas – mokymo metodas, kai iš bendrų teiginių daromos siauresnės išvados arba bendrybės taikomos atskirybėms, konkrečioms atvejams,** pavyzdžiui, pirma išmokstama taisyklė, po to ji įrodoma ir, ja remiantis, sprendžiami uždaviniai. Toks metodas trumpina kelią, bet jis nelavina mąstymo. Mokymo procese dedukcijos vaidmuo svarbus ne tik teikiant naujas žinias, bet ypač atliekant pratybas. Ankstesniame pavyzdyje dedukcinį mokymo metodą galima pritaikyti šitaip:

- išmokti taisyklę – „šaudant, kai pučia šoninis vėjas, reikia taikymo tašką perkelti į priešingą vėjo kryptį pusę”;
- pagal šią taisyklę ir atsižvelgiant į vėjo kryptį bei greitį, mokyti karius nustatyti taikymo tašką;
- atliekant šaudymo pratimus įsitikinti, kad taisyklė veikia.

Indukcinis mokymo metodas užima daug laiko, tačiau jis susijęs su karių aktyvumu ir motyvacija. Dedukcinis metodas gali pasirodyti vienodas, nuobodus ir menkai motyvuotas, tačiau jis padeda greičiau išmokyti karius, ypač jeigu jie mokomi naujų nežinomų dalykų. Geriausias rezultatas pasiekiamas tuomet, kai kartu taikomi šie du loginiai mokymo metodai, kai pirmiausia deduktyviai mokant suteikiamos tam tikros bazinės žinios ir sudaromas pagrindas tolesniam indukciniam mokymui. Mokymas visuomet turi vykti pagal principą – nuo paprasto prie sudėtingo ir sudėtingesnio, nuo žinomo prie nežinomo.

### 8.3. ŽODINIAI MOKYMO METODAI

**Bendrieji bruožai** Daugelio karybos sričių žinių šaltinis yra žodis – parašytas ar pasakytas. Žodiniai mokymo metodai labiausiai reikšmingi tuo, kad juos taikant mokomąją medžiagą galima pateikti nuosekliai ir suprantamai, trumpai ir ekonomiškai, panaudoti naujausią, aktualiausią medžiagą, ją naujai įvertinti, susieti su gyvenimu, atsižvelgti į karių patirtį. Žodinis mokymas gali būti labai įvairus, nes lengvai galima taikyti įvairias mokymo priemones bei metodinius būdus: naudoti įvairių iliustracinę medžiagą, vaizdo filmų fragmentus, klausyti įrašų ir pan.

Gali būti itin didelis mokymo auklėjamasis poveikis: tinkamai parinkta informacija, gyvas, emociingas instruktoriaus žodis, jo entuziazmas stipriai veikia karių psichiką, formuoja tinkamą požiūrį, motyvuoja aktyviai mokytis. Tinkamai taikomi žodiniai mokymo metodai padeda lavinti karius, ugdyti jų loginį mąstymą. Ypač reikšminga, kad instruktoriaus kalba – pavyzdys kariams: jie mokosi, kaip reikia pasakoti, apibūdinti, svarstyti, akcentuoti svarbiausius dalykus.

Žodiniai mokymo metodai taikomi per visų kovinio rengimo dalykų pratimus ir siekiant įvairių didaktinių tikslų. Taikant šiuos metodus galima parengti karius suvokti naują medžiagą, pateikti naujas žinias, jas įtvirtinti, susisteminti ir apibendrinti. Taip pat šie metodai gali padėti formuoti mokėjimus bei įgūdžius. Instruktorius žodžiu įvertina ir apibūdina kiekvieno kario ir visos mokomosios grupės darbo rezultatus, skiria užduotis ir paaiškina jų atlikimo būdus.

Taigi žodiniai mokymo metodai neretai padeda geriau už kitus metodus perteikti žinias, jų sistemą, turtinti karių suvokimą, kartu skatinti aktyviai domėtis atitinkama informacija. Tačiau reikia atsiminti, kad absoliučiai blogų ar visiškai tobulų mokymo metodų nėra – kiekvieno metodo efektyvumą pirmiausia lemia

instruktorius individualybė, jo pedagoginis meistriškumas, pedagoginė erudicija. Kita vertus, reikia nuolat atsiminti, kad karių kovinio rengimo pagrindą sudaro mokėjimų ir įgūdžių formavimas, o šioje srityje žodinių mokymo metodų jau nepakanka.

Pagrindiniai žodiniai mokymo metodai yra šie: **pasakojimas, aiškinimas, pokalbis, diskusija, mokomoji paskaita.**

**Pasakojimas** Pasakojimas – mokymo metodas, kuriuo, naudojant įvairias mokymo priemones, gyvai ir vaizdingai pateikiama faktinė medžiaga. Pasakojimas taikomas per pilietinio ugdymo pamokas, pradžines taktikos, šaudybos ir ginklų, apsaugos nuo naikinimo priemonių ir kitas pratybas. Pasakojimą labai pagyvina iliustracijos, vaizdinių priemonių demonstravimas, vaizdo filmų fragmentai ir kt. Kariams turi imponuoti ne tik pasakojimo turinys, bet ir forma (intonacija, mimika, gestai). Pasakojant reikia akcentuoti svarbesnes vietas. Kalbos tonas priklausomai nuo pasakojimo turinio turi keistis. Ypač reikia vengti kalbos monotoniškumo, nes jis slopina dėmesį. Pasakojimo trukmė turi būti ne ilgesnė kaip 30 min. Kad kariai atidžiai klausytų, instruktorius gali juos aktyvinti klausimais, taip mobilizuodamas dėmesį, skatindamas protinį darbą ir išsiaiškindamas, ar viskas suprantama.

Pasakojimui keliami įvairūs reikalavimai: pasakojimo mokliškumas, mokymo principų laikymasis, dėmesio sukėlimas ir palaikymas, įsiminimo, mąstymo, vaizduotės aktyvinimas, taisyklingas stilius, balso stiprumas, kalbėjimo tempas, intonacija, akcentavimas, atsižvelgiant į auditorijos sudėtį, į medžiagos turinio sudėtingumą.

Pasakojimas paprastai susideda iš tokių etapų:

- karių paruošimo aktyviai klausyti, t.y. motyvavimo;
- pasakojimo (jo metu gali būti naudojamos vaizdinės priemonės, kartais kariams pateikiama klausimų);
- karių klausimų, jų įspūdžių ar samprotavimų išklauso;
- atsakymų į karių klausimus ir samprotavimus;
- patikrinimo, kaip kariai suprato ir įsiminė pasakojimą.

Pravartu prisiminti P. Tarasenkos reikalavimus pasakojimui. Jis rašė, kad „šis metodas pasireiškia dviem būdais: tiesiog dėstant bei paskaitą laikant, ar klausimo – atsakymo forma; pastaroji yra tikslesnė mokymo forma, nes čia jau ir mokiniai turės daugiau darbo... Pasakojimo būdas turi būti parinktas toks, kuris geriau sudomintų kareivį, arba kurį geriau vartoja pats instruktorius. Patariama nevertoti kurio nors vieno pasakojimo būdo: dėstymo ar klausimo–atsakymo; reikia kiek galinti dažniau juos keisti” (13, 66 p.).

Čia kalbama apie pasakojimo ir pokalbio metodų derinimą. Karių mokyme geriau tinka būtent toks derinys, kai po trumpo pasakojimo seka pokalbis, norint

pasitikrinti, kaip kariai suprato pateiktą medžiagą, įtvirtinti ją, palaikyti karių dėmesį.

**Aiškinimas**      **Aiškinimas – žodinis mokymo metodas, taikomas dalykų ryšiams atskleisti, kad kariai geriau suprastų ir įsisąmonintų tai, kas mokoma.** Taikant šį mokymo metodą, reikia paprastai atsakyti į klausimus: „Kodėl?“, „Kaip?“, „Kuo skiriasi ar kuo panašūs kokie nors daiktai ar reiškiniai?“ ir pan. Pavyzdžiui, kodėl reikia slėptis nuo priešo artilerijos ugnies sviedinių sproginio šviežiai išraustose duobėse? Kaip panaudojama šūvio energija pakartotinam šautuvo užtaisymui? Kodėl apkaso brustvero storis turi būti ne mažesnis kaip tiek ir tiek centimetrų? Kodėl rikiuotėje reikia laikyti galvą kiek pakėlus ir tiesiai? ir pan. Taikant šį mokymo metodą ypač svarbu įrodymas, vadovavimasis logikos dėsniais, todėl ypatingą reikšmę turi samprotavimai ir įrodymai. Aiškinant reikia pratinti karį lyginti, įrodinėti, apibendrinti. Vadinasi, šiuo metodu pirmiausia siekiama paveikti karių protą, jį ugdyti. Aiškindamas instruktorius turi aiškiai ir suprantamai suformuluoti klausimą, pateikti jį kaip problemą. Kariai skatinami atsakinėti į klausimus, atlikti nurodytus veiksmus, parinkti pavyzdžių, formuluoti išvadas, taisykles. Todėl dažnai aiškinimas perauga į pokalbį. Kad kariai geriau suprastų aiškinamus dalykus, instruktorius turi neskubėti, kalbėti glaustai, su loginėmis pauzėmis. Reikia vengti per ilgo aiškinimo, neesminėms smulkmenoms negaišti laiko, neapsunkti karių nereikalingais dalykais. Norėdamas įsitikinti, kad kariai suprato medžiagą, o kartu ir ją įtvirtinti, instruktorius siūlo pakartoti pagrindinius teiginius, pateikti savo pavyzdžių, suformuluoti išvadą ar taisyklę.

Aiškinimas dažnai taikomas mokant praktinių veiksmų, pavyzdžiui, mokant naudotis ginklais, supažindinant su saugumo reikalavimais ir pan.

**Pokalbis**      **Pokalbis – tai toks žodinis mokymo metodas, kai instruktorius, remdamasis karių patyrimu ir turimomis žiniomis, klausimais, padeda jiems suprasti ir išmokti tai, kas nauja, arba pakartoti tai, kas anksčiau išmokta.** Tai dialoginis klausimų ir atsakymų metodas. Jį taikant, vyksta aktyvus mokymo proceso dalyvių bendravimas. Pokalbis taikomas nedideliuose padalinuose (būryje, skyriuje), nagrinėjant pilietinio ugdymo problemas, statutų reikalavimus, naikimo priemonės ir kt. Juo daugiau klausytojų, juo sunkiau visus įtraukti į pokalbį. Pokalbis padeda kariams išmokti atsakinėti į klausimus, savarankiškai formuluoti ir išsakyti savo mintis. Toks metodas visuomet reikalauja didelio karių aktyvumo, suteikia galimybę visus įtraukti į mokymą, taip pat ir tuos, kurie paprastai sunkiai įsitraukia į pokalbį.



Pokalbyje naudojamos įvairios pagalbinės mokymo priemonės: vaizdinės, garsinės, vaizdinės ir garsinės ir kt.

**Reikalavimai klausimams.** Pokalbyje ypatingą vaidmenį vaidina **klausimai – tai svarbiausias pokalbio instrumentas.** Klausimai kontroliuoja, kaip kariai supranta vadovo pasakojimą; kontroliuoja karių žinias; palaiko karių dėmesį pokalbio metu; sukuria abipusį ryšį auditorijoje; kontroliuoja mokymo pažangą.

Pagrindiniai reikalavimai klausimams yra šie:

1. Klausimai turi būti tikslūs, trumpi, paprasti, taisyklingai suformuluoti, vienprasmiški ir lengvai karių suprantami, formuluojami taip, kad atsakymai į juos būtų trumpi, bet nevienareikšmiai „taip“ arba „ne“.

2. Klausimai skelbiami visiems kariams, o atsako vienas karys, po to gali pareikšti savo nuomonę ir kiti. Vienu metu pateikiamas tikrai vienas klausimas.

3. Klausimai turi aktyvinti karius, žadinti jų atmintį: skatinti juos išskirti tai, kas svarbiausia, nušviesti nagrinėjamų reiškinų priežastis, ryšius ir priklausomybę, skatinti karius motyvuoti savo mintis, ginti savo nuomonę, argumentuoti tai kritikuoti ir pan.

4. Klausimais negalima pasakinėti.

5. Kiekvienas klausimas turi būti logiškai susijęs su ankstesniais klausimais ir pokalbio tema apskritai, todėl būtina gerai apgalvoti klausimų sistemą.

6. Naudinga apie tą patį dalyką pateikti įvairių klausimo variantų; kartais galima ir suabejoti teisingu karių atsakymu. Tai leidžia patikrinti, ar atsakymai sąmoningi.

Reikia skatinti klausti ir karius: jų klausimai paprastai liudija tai, kiek jie įsigilinę į nagrinėjamą medžiagą, atskleidžia karių interesų turinį, ugdo atitinkamus mokėjimus ir pan. Būtina, kad instruktorius, klausiant kariams, būtų taktiškas, atidus, jų neįžeistų, nepyktų, nesinervintų, nesvarbu, koks bebūtų klausimas; atvirksčiai, jis turi parodyti, jog džiaugiasi, kai klausiama.

**Reikalavimai atsakymams.** Instruktorius turi siekti, kad karių atsakymai būtų:

1. Apgalvoti (reikia skatinti karius pirmiausia pagalvoti ir paskui atsakyti, o ne atvirksčiai), sąmoningi ir suprantami.

2. Tikslūs (išsamūs atsakymai ne visada reikalingi).

3. Atsakytų neskubėdami, natūraliai, ramiai.

Svarbu skatinti, kad karių atsakymai būtų savarankiški, kad būtų taikomos žinios, įgytos iš įvairių informacijos šaltinių, iš asmeninės patirties.

**Diskusija – tai kokio nors klausimo ar problemos svarstymas ir aptarimas, ginčas.** Mokymo procese diskusija – sudėtingesnė pokalbio forma. Nuo pokalbio diskusija skiriasi tuo, kad diskusijoje aptariami ne atskiri faktai ar

reiškiniai, kurių vertinimas nekelia abejonų, o problema (sunkiai sprendžiamas klausimas).

Diskusija mokymo procese gali būti skirta aptarti ypač aktualioms, skirtingai vertinamoms idėjoms, prieštaringo ir sudėtingo istorinio įvykio analizei, šiuolaikinio mūšio problemoms ir pan. Vadinasi, diskusija gali būti vedama dažniausiai tada, kai vienas ar kitas dalykas suprantamas nevienodai, prieštaringai. Ji turi būti grindžiama ir mokomojo dalyko, ir gyvenimo medžiaga, sietis su karių patyrimu.

Diskusijai reikia gerai pasirengti iš anksto. Pasitaręs su padalinio kariais, numatęs diskusijos temą, pagrindinius jos klausimus, instruktorius turi padėti kariams pasirengti diskusijai. Kai kurie kariai gali iš anksto rengtis atskirais klausimais trumpai pasisakyti. Tinkamai organizuotoje diskusijoje reikia vengti ginčų dėl ginčų.

Diskusijai paprastai vadovauja instruktorius, ją atitinkamai nukreipdamas, kartais sprenddamas ginčus. Tačiau geriausia, kai instruktorius aktyviai nesikiša, tegul kariai patys diskutuoja. Apibendrinamas diskusiją, instruktorius išryškina ir ginčytinus dalykus, ir padarytus apibendrinimus, taktiškai aptaria karių samprotavimus, pateiktas išvadas.

**Paskaita**            **Paskaita – tai žodinis temos dėstymas.** Paskaitos paprastai skaitomos mokymo įstaigose ir kursuose, karininkų, puskarininkų ir seržantų auditorijose. Paskaitos gali būti skaitomos ir kareiviams – kuopos arba būrio sudėtyje – **išskirtiniais atvejais**, daugiausiai auklėjimo (pilietinio ugdymo, patriotinio auklėjimo ir kt.), o ne mokymo tikslais.

**Pagrindiniai reikalavimai paskaitai:**

1. Mokomoji medžiaga turi būti moksliskai pagrįsta ir tiksliai, gerai argumentuota ir įtikinama.

2. Paskaitos turinys ir struktūra turi būti tokie, kad joje būtų išnagrinėti svarbiausi klausimai, o mokomoji medžiaga pateikta aiškiai ir nuosekliai.

3. Paskaitos struktūra paprastai būna tokia: įžanga; pagrindinė dalis (dėstymas); baigiamoji dalis (apibendrinimas).

4. Paskaitą reikia rengti, atsižvelgiant į turimas karių žinias bei jų gebėjimą įsiminti medžiagą; numatyti dėstymo tempą, pauzes ir, jeigu reikia, laiko klausimams vietą ir trukmę.

5. Dėstymas turi būti aiškus, nesunkiai suprantamas ir įtaigus, akcentuojami svarbiausi dalykai, pagrindinės idėjos. Instruktorius privalo aiškiai išskirti svarbiausias atskirų dalių mintis ir pagrindinę mintį, ją įrodyti įtikinamais pavyzdžiais. Norint, kad kariai geriau ir lengviau įsimintų, svarbiausius teiginius galima pakartoti kitais žodžiais.

6. Dėstyti reikia vaizdingai, emociškai, įsijautus, tikrai šiltai, kartais ir su humoru. Instruktorius negali būti abejingas tam, ką dėsto.

7. Paskaita kelia didelius reikalavimus tiek instruktoriui, tiek kariams. Ji duoda gerų rezultatų, jeigu instruktorius kalba yra aiški ir taisyklinga, kartais emocionali ir vaizdinga, o kariai nepavargę bei linkę klausyti, o ir paskaitos metodas jiems nėra svetimas.

8. Paskaitą skaityti gali toli gražu ne kiekvienas instruktorius. N. L. Gagė ir D. C. Berlineris rašo: „*paskaitų metodas tinka ne kiekvienam dėstytojui ar mokytojui. Tai priklauso nuo žmogaus savybių – balso, kalbėsenos, manierių, kalbėjimo tempo, kalbos laisvumo, sklandumo... Aktoriui tinka ne visi vaidmenys; ne visi mokymo metodai yra tinkami kiekvienam mokytojui, turinčiam savitų privalumų ir trūkumų. Dėstytojas, kurio asmens savybės paskaitoms skaityti nėra parankios, turėtų pasirinkti kitą metodą...*“ (1, 337 p.).

## 8.4. VAIZDINIAI MOKYMO METODAI

Vaizdiniai mokymo metodai yra šie: demonstravimas ir stebėjimas, ekskursija, savarankiškas stebėjimas.

**Demonstravimas ir stebėjimas** – vaizdinis mokymo metodas, kurio paskirtis – vaizdingo mokymo įgyvendinimas koviniame rengime, efektyvus veiksmų išmokimo būdas. Demonstravimas ir stebėjimas taikomas nagrinėjant veiksmus su ginklais, apsaugos priemonėmis, per taktines, rikiuotės, fizinio parengimo ir kitas pratybas. **Demonstravimas – tai konkrečių daiktų, reiškinių ir procesų arba jų atvaizdų rodymas. Stebėjimas – tai demonstruojamų objektų suvokimas jutimo organais;** esminė stebėjimo sąlyga – dėmesio sutelkimas į tą objektą, kurį norima pažinti. Dar J. A. Komenskis atkreipė dėmesį į šio mokymo reikšmę. Jis rašė: „*Kiekvienas darbas turi turėti aiškius reikalavimus ir pavyzdį. Į jį žiūrėdamas, mokinys juo turi sekti, lyg jo pėdomis eidamas. Pats iš savęs padaryti negali jis dar nieko, nes nežino, ką ir kaip reikia daryti, todėl jam reikia parodyti. Būtų labai žiauru versti žmogų daryti tai, ką tu nori, kai tavo noro jis nežino...*“ (7, 237 p.).

**Demonstravimo priemonių rūšys.** Demonstravimui skirtos vaizdinės mokymo priemonės yra įvairios. Jos gali būti:

1. Natūralūs objektai: kovos technika, ginklai, šaudmenys, individualiosios apsaugos priemonės ir kt.
2. Realių objektų atvaizdai: fotografijos, paveikslai, piešiniai.
3. Objektų simboliai: žemėlapiai, brėžiniai, diagramos, grafikai, schemos, lentelės.

4. Demonstraciniai bandymai (šaudybos, inžinerinio parengimo, pavyzdžiui, sprogdinant įvairius objektus ir pan.).

5. Garsinė ir vaizdinė mokymo technika, kai informacija pateikiama: garsais – garso grotuvai, radijo imtuvai ir kt. aparatai; atvaizdais ekrane – diaprospektoriai, grafoprojektoriai ir kt.; garsu ir vaizdu – mokomieji kino ir vaizdo filmai; programuoto mokymo technika: mechaninė, elektromechaninė ir elektroninė bei kompiuterinė.

#### **Demonstravimo būdai:**

1. Instruktorius asmeniškai demonstruoja nagrinėjamą veiksmą, aiškindamas atliekamus veiksmus.

2. Instruktorius iš anksto ruošia grupę karių, kurie pagal jo komandas rodo tuos ar kitus veiksmus; karių veiksmus komentuoja instruktorius.

3. Rodomos skaidrės, diafilmai, vaizdo filmų fragmentai ir pan.

4. Parodomosios pratybos (parodomosios – rodomi pavyzdiniai padalinio veiksmai ir metodinės – rodoma pavyzdinė mokymo metodika).

#### **Reikalavimai demonstravimui:**

1. Demonstruodamas instruktorius turi organizuoti ir stebėjimą, panašiai kaip dėstydamas turi užtikrinti klausymą.

2. Norint veiksmingai taikyti demonstravimo ir stebėjimo metodą, kariams išaiškinamas stebėjimo tikslas, nurodomas stebėtinų reiškinių kompleksas, jų dėmesys atkreipiamas į svarbiausius objekto požymius.

3. Per vienerias (vienos valandos) pratybas nepatartina naudoti daugiau kaip 4-5 iliustracijas. Didelis iliustracijų kiekis trukdo suvokti nagrinėjamų reiškinių esmę, blaško karių dėmesį.

4. Iliustracinės medžiagos nereikia rodyti iki pratybų pradžios.

5. Demonstruojant natūralius objektus, paprastai nurodoma, į kuriuos dalykus turi būti atkreiptas dėmesys.

6. Schemas instruktorius dažniausiai braižo lentoje, aiškindamas atskiras jų dalis. Schemas, įvairūs piešiniai ir pan. lentoje turi būti tvarkingi, ryškūs, gražiai pateikti – tai pavyzdys kariams. Braižant ar piešiant, tikslinga vartoti spalvotą kreidą.

7. Taikant demonstravimo ir stebėjimo metodą, aktyviai turi dalyvauti kariai: atpasakodami žodžiu demonstruojamo objekto turinį; lygindami demonstruojamus objektus; dalyvaudami aiškinant objektą; formuluodami išvadas.

8. Veiksmo demonstravimo tvarka turi būti šitokia: a) normaliu tempu ir ritmu rodomas visas veiksmas, t.y. taip, kaip jis turi būti atliekamas iš tikro; b) lėtai rodomi atskiri elementai; rodant aiškinama, kad kariai tiksliai įsimintų ir teisingai išmokytą parodytą veiksmą arba pratimą; c) gali būti pakartotas vientisas veiksmo rodymas, tai tikslinga daryti, kai rodomas sudėtingas veiksmas; d) baigus demonstruoti, naudinga leisti patiems kariams atlikti parodytą veiksmą, kartu

ir aiškinant jį. Visais atvejais rodymas turi būti nepriekaištingas ir pavyzdingas, o aiškinimas – trumpas ir suprantamas.

9. Nemažą reikšmę rodomiems veiksams suvokti turi regimas atliekamo veiksmo rakursas. Todėl tikslinga keisti demonstravimo rakursą. Pavyzdžiui, rodydamas sukinius vietoje su ginklu ir be ginklo, instruktorius atlieka veiksmą, stovėdamas veidu į rikiuotę, po to – šonu ir pagaliau – nugarą. Tai padeda kariesiems geriau pastebėti rankų, kulnų padėtis, kojų judesius.

10. Taip pat svarbus demonstravimo tempas. Per greitai instruktorius veiksmai neduoda kariesiems galimybių pastebėti svarbiausių momentų, o per lėti veiksmai gali sudaryti neteisingą nuomonę apie veiksmą, kurio mokomasi. Taip pat nereikia rodyti per daug smulkių ir nereikalingų detalių, kurios gali maskuoti pagrindinius dalykus ir trukdyti kariesiems sukaupti į juos dėmesį.

## 8.5. PRAKTINIAI MOKYMO METODAI

Praktiniai mokymo metodai yra šie: pratimai, treniruotė, konkursas, užduočių metodas, programuotasis mokymas, grupinis darbas.

**Pratimai** Mokymo procese kariai ne tik turi įgyti tvirtų žinių, bet ir susiformuoti įvairiapusių mokėjimus bei įgūdžius. Dar daugiau – kariesiems reikia teikti tik tiek ir tokių žinių, kurios gali būti panaudotos praktiškai. Todėl ypač didelės reikšmės karių koviniame rengime turi įvairaus pobūdžio pratimai.

Kas yra pratimai? **Pratimai – praktinių veiksmų mokymo metodas, kuriuo formuojami karių įgūdžiai; daugkartinis tam tikrų veiksmų atlikimas, siekiant įtvirtinti žinias, formuoti bei tobulinti mokėjimus ir įgūdžius, mokyti taikyti žinias praktiškai.** Mokant karius šiuo metodu, jie išmoka atlikti tam tikrus veiksmus galvodami. Tai vienas iš pagrindinių praktinių mokymo metodų.

Pratimai – tai metodas, siejantis pirminių žinių bei mokėjimų įgijimą ir jų praktinį taikymą. Todėl šis metodas plačiai taikomas visose karių kovinio rengimo pakopose, mokant visų mokomųjų dalykų. Nors pratimai yra labai įvairūs, nes labai įvairūs mokėjimai bei įgūdžiai, kuriuos reikia suformuoti (pavyzdžiui, mokėjimas surasti taikinį, orientuotis vietovėje pagal žemėlapią ir kompasą, veikti su ginklu, įveikti vandens ir kitokias kliūtis, pernešti sužeistąjį ir pan.; atliekant vienus veiksmus, reikia protinių įgūdžių, kitus – fizinių, dar kitus – stebėjimo, jautimo ir t.t.), tačiau šiam metodui būdingi ir bendri bruožai.

Pratimų metodas grindžiamas įgytomis žiniomis. Pavyzdžiui, negalima pratinti atpažinti cheminių ar biologinių šaudmenų sprogimą, jeigu karys nežino

žvalgybinių šių sprogimų požymių; arba negalima pratinti orientuotis vietovėje pagal žemėlapi, jeigu neišmokti sutartiniai ženklai, nemokama skaityti žemėlapi, išmatuoti jame atstumus, kampus ir pan. Todėl taikant šį metodą, ypač svarbu remtis karių sąmoningumu ir aktyvumu. Atliekdami pratimus, kariai remiasi žinomis dėsningumais, taisyklėmis, išvadomis. Tai rodo, jog šis metodas savo ruožtu padeda ugdyti karių sąmoningumą ir aktyvumą, taip pat iniciatyvą. Atliekant pratimus, taikomas ne vien kartojimas (kaip vienas iš pratimų metodo elementų), bet ir stebėjimas, veiksmo išbandymas, savikontrolė, klaidų taisymas, rezultato numatymas ir kt.

**Pratimų rūšys.** Pratimai būna labai įvairūs. Vieni pratimai daugiausia padeda įtvirtinti žinias, kiti – mokėjimus, tretį – formuoti įgūdžius, juos įtvirtinti; vieniems atlikti reikia atminties, kitiems – motorinių veiksmų. Dažnai jie būna tarpusavyje susiję. Pagal įvairius požymius pratimus galima sąlygiškai skirstyti į įvairias grupes.

Pagal **karių veiklos formą** pratimus galima skirstyti į pratimus: a) žodžiu, b) raštu ir c) veiksmu.

Pagal **instruktoriaus darbo su kariais organizavimo būdą** skiriami trijų rūšių pratimai: a) individualūs, arba savarankiški; b) grupiniai, tarp jų ir poriniai; c) frontalieji (padalinio sudėtyje).

Pagal **mokymo eigą** pratimai gali būti:

a. **įvadiniai pratimai**, kurie eina tuoj pat po demonstravimo (rodymo). Jų paskirtis – garantuoti, kad kariai lėtai bet tiksliai vykdytų mokomuosius veiksmus;

b. **pagrindiniai pratimai** – formuoja ir tobulina mokėjimus ir įgūdžius iki aukšto profesinio lygio;

c. **treniruotė**, kaip pratimų sudėtinė dalis, – **sąmoningas** ir daugkartinis jau išmuktų veiksmų kartojimas, juos įtvirtinant ir tobulinant.

Pagal **karių savarankiškumo laipsnį pratimai** skiriami:

a. mokytiis mintinai (pavyzdžiui, mokantis statutų reikalavimų);

b. išmoktai medžiagai atgaminti ir ją įtvirtinti (kartojimas žodžiu, atpasakojimai, to paties tipo uždavinių sprendimas ir pan.);

c. žinias taikyti naujomis sąlygomis (pavyzdžiui, išmokus stebėti priešą ir surasti taikinius esant geroms vietovės apšvietimo sąlygoms – saulei šviečiant į nugarą, pratinkimės tai daryti prieš saulę, sutemomis, lyjant, sningant ir pan.).

**Reikalavimai pratimams:**

1. **Karių sąmoningumas.** Kai pratimus kariai atlieka sąmoningai, tai moka juos pakartoti ne tik tokiomis pačiomis, bet ir pasikeitusiomis sąlygomis.

2. **Pratimų kryptingumas.** Reikia, kad patys kariai norėtų ir siektų susiformuoti atitinkamus mokėjimus bei įgūdžius. Tada jie labiau susikaupia,

Comment [EK1]:

stengiasi atlikti pratimus be klaidų; o kai pratimus sėkmingai atlieka, tai nori toliau veikti, pajunta pasitenkinimą.

3. **Griežtas pratimų nuoseklumas.** Naujas įgūdis formuojamas sparčiau, jei ugdomas remiantis jau sukauptomis žiniomis, mokėjimais ir įgūdžiais.

4. **Pratimų įvairumas** padeda sudominti karius, pratina veikti įvairiomis, pačiomis sudėtingiausiomis sąlygomis.

5. **Pratimų paskirstymas laiko atžvilgiu.** Juo jaunesni kariai, juo trumpesniam laikui turi būti numatomi pratimai. Kai formuojami nauji mokėjimai bei įgūdžiai, užduotys iš pradžių kartojamos dažniau, o vėliau, kai jų pagrindai suformuojami – rečiau.

6. Labai svarbus **individualus priėjimas** – reikia žinoti karių tiek silpnąsias, tiek ir stipriąsias vietas. Pratimai leidžia instruktoriui diferencijuoti ir individualizuoti karių savarankišką darbą.

7. Atliekant pratimus, reikia pratinti karius **kontroliuoti save, t.y. mokyti savikontrolės.**

8. Atliekant pratimus svarbus asmeniškąs **instruktoriaus pavyzdys.**

**Treniruotė** – **Treniruotė – praktinių veiksmų mokymo metodas, kai tiksliai ir sistemingai kartojami tie patys veiksmai veiklos įgūdžiams tobulinti ir juos automatizuoti (vykdyti negalvojant).** Geriausi mokymo rezultatai pasiekiami tik per treniruotes. **Kuo skiriasi treniruotė nuo pratimų?**

Pratinantis įgyjami tam tikri pirminiai įgūdžiai, pavyzdžiui, išmokstama išrinkti ir surinkti šautuvą, o treniruotės metu tie įgūdžiai leidžia atlikti veiksmą automatiškai, pavyzdžiui, išmokstama išrinkti ir surinkti šautuvą užrištomis akimis, naktį ir pan. Mes jau kalbėjome, kad karių mokyme reikia išskirti klausimus, kuriuos karys turi mokėti atlikti galvodamas ir automatiškai (negalvodamas). Pavyzdžiui, šaudydamas prieš taikinius, karys turi mokėti negalvodamas užimti šaudymo padėtį, užtaisyti šautuvą, nustatyti taikiklį ir pan., bet mąstymo funkcijos reikalingos, kai reikia surasti taikinį, pasirinkti taikinį, nustatyti atstumą iki jo ir taikiklį, įvertinti meteorologines sąlygas ir pan. Treniruotės metu pirmiausiai išmokstama automatiškai atlikti tuos veiksmus, kuriuos reikia atlikti negalvojant. Be abejo, treniruotė reikalinga ir tobulinant tuos veiksmus, kuriuos atliekant galvojama, tačiau čia treniruojami kiti centrai (mąstymo), skatinama kario protinė veikla, mokomasi greitai ir efektyviai įvertinti situaciją bei priimti sprendimą. Treniruojant automatiškų veiksmų, reikia išlaisvinti nuo jų kario protinę veiklą, išmokyti motorinės veiklos pagal tam tikrus išorinius dirgiklius (signalus).

Taigi **treniruotė – tam tikrų veiksmų kartojimas, automatizuojant motorinę ir protinę veiklą.** Pavyzdžiui, kariui turi pakakti išgirsti signalą „Atomas!“,

kad automatiškai įvertintų situaciją, priimtų sprendimą ir atliktų tam tikrus veiksmus: per sekundės dalis nustatytų ir įvertintų artimiausią priedangą, įvertintų, ar galima ja pasinaudoti (pagal nuotolį iki priedangos), priimtų sprendimą – pasinaudotų priedanga, ar nedelsdamas gultų ant žemės, įvykdytų praktinius veiksmus pagal savo sprendimą (užimtų tam tikrą priedangą, ar atsigultų tam tikroje padėtyje ant žemės). Tokių veiksmų išmokstama tikrai įtemptai ir efektyviai treniruojantis – kartojant iki sąmonės netekimo vienus ir tuos pačius veiksmus vienodomis sąlygomis arba kartojant tam tikrus veiksmus, kai aplinkybės keičiasi.

**Treniruotė – tam tikrų veiksmų kartojimas, atliekant daug kartų ir juos vis sunkinant,** pavyzdžiui, treniruotė su dujokauke: iš pradžių išmokstama užsidėti dujokaukę paprasčiausiomis sąlygomis (stovint, kai laisvos rankos), vėliau treniruotė vyksta turint ginklą, einant, bėgant, šliaužiant; per pirmąsias pratybas kariai treniruojami būti su dujokauke tikrai trumpą laiką, pavyzdžiui, dešimt minučių; vėliau ilginamas buvimo su dujokauke laikas iki dviejų, trijų valandų ir t.t. Per treniruotes kariai išmoksta vykdyti normatyvus, atlikti įvairius veiksmus, veikti mūšyje, žygyje, kai priešas naudoja įvairias naikinimo priemones, pėsčiomis, su automobiliais ir šarvuočiais ir kitomis sąlygomis.

Treniruojant veiksmų, reikia laikytis tokio nuoseklumo: pirmiausia kariai turi išmokti tiksliai ir neklysdami atlikti visus veiksmo elementus iš lėto; tiktai po to jie pradeda atlikti visą veiksmą (taip pat pradžioje iš lėto, toliau – didinant tempą ir siekiant normatyvinio laiko).

#### **Reikalavimai treniruotei:**

- pradedant treniruotę, jau reikia mokėti atlikti treniruojamus veiksmus;
- treniruotė pradedama paprasčiausiomis sąlygomis ir nekontroliuojant veiksmo atlikimo laiko;
- treniruotė tęsiama paprastomis sąlygomis, bet neviršijant normatyvais nustatyto laiko;
- vėliau sunkinamos sąlygos, atliekant normatyvą nustatytu laiku;
- treniruotės metu turi būti nustatomas karių krūvis;
- tikslinga taikyti varžybinius elementus, organizuoti karių tarpusavio lenktyniavimą, skatinant geriausių rezultatų pasiekusius karius.

**Konkursas** Konkurso (varžybų) metodas ypač tinka, kai reikia tobulinti praktinius karių įgūdžius arba kai reikia palaikyti reikiamą praktinių įgūdžių lygį, pavyzdžiui, šaudant, orientuojantis, išardant ir surenkant ginklą, naudojant individualiosios apsaugos priemones ir pan.

#### **Varžybos gali būti tokios:**

- varžybos su savimi, kai kiekvienas karys varžosi su savimi, norėdamas pagerinti savo asmeninius rezultatus;



- padalinio karių varžybos;
- komandų (grupių, skyrių, būrių ir t.t.) varžybos.

Konkurso metodą geriausiai taikyti, kai lengva išmatuoti rezultatus, taip pat, kai jau turimi anksčiau pasiekti rezultatai. Kad kariai būtų suinteresuoti varžybosim, jie turi tiksliai žinoti, į ką bus kreipiamas dėmesys:

- ar į konkretų atlikimą be laiko apribojimų;
- ar į teisingą atlikimą per tam tikrą laiko tarpą;
- ar į greičiausią atlikimą, mažiau kreipiant dėmesio į teisingą atlikimą.

Varžybose pasiekiamas didelis karių aktyvumas. Reguliarus varžybų organizavimas mokymo procese, paprastai turi teigiamą poveikį, kadangi jos suteikia mokymui azarto, o tai dažnai padeda lengviau išmokti mokomąją medžiagą. Taip pat instruktorius ir kariai gali pamatyti **rezultatų pagėrėjimą**. Tačiau reikia žinoti, kad varžybos gali ir neigiamai motyvuoti, ypač tuos karius, kuriems blogiau sekasi. Todėl instruktorius visada turi siekti, kad varžybos būtų organizuojamos tarp lygių arba kariai varžytųsi patys su savimi, siekdami pagerinti savo ankstesnius rezultatus. Labai svarbu, kad kariams nekiltų abejonių dėl varžybų rezultatų pagrįstumo. Todėl rezultatų skaičiavimo būdas turi būti visiems žinomas ir vienodas visiems kariams; taip pat visiems turi būti visiškai vienodos varžybų sąlygos. Rezultatus reikia skelbti kaip galima greičiau.

#### **Grupinis darbas**

**Grupinis darbas – mokymo metodas, kai kariai savarankiškai dirba nedidelėmis grupėmis.** Grupėje ko nors išmokstama bendradarbiaujant, kadangi atskiri grupės nariai, remdamiesi

turimomis žiniomis, įgūdžiais ir patirtimi, skatina vienas kitą surasti sprendimus. Noras bendradarbiauti turi didelę, jeigu ne lemiamą, reikšmę. Bendradarbiavimo pagrindą sudaro grupės mokymo užduotis.

#### **Užduočių formulotei gali būti keliami tokie reikalavimai:**

- užduotis turi būti suprantama kariams. Tai galima pasiekti įtraukiant į užduotį pačių karių problemas ir patirtį;
- užduotis turi būti vienareikšmė, bet kartu ir pakankamai išsami, kad būtų galima pateikti skirtingus sprendimus ir nuomones;
- užduotis paprastai formuluojama raštu ir išdalijama visiems kariams.

Taip paaiškėja, kiek skiriama laiko užduočiai atlikti ir kuriuo būdu pateikti užduoties sprendimo rezultatus.

Grupės sudaromos taip, kad jose būtų įvairaus pasirengimo lygio karių (geriau žinančių ir mokačių, vidutiniokų ir silpnesniųjų). Šitaip išvengiama vienos iš grupių greito atsidūrimo aklavietėje, kadangi niekas toje grupėje nežino, kaip reikia atlikti užduotį. Tokia grupė reikalautų išskirtinio instruktoriaus dėmesio ir jis negalėtų pakankamai kontroliuoti kitų grupių darbo. Taip pat reikia vengti nuolatinės grupių sudėties. Idealiausia būtų tokia grupė, kurioje yra 5-7 kariai.

Jei karių skaičius yra didesnis, grupė gali suskilti į dvi dalis, kurios nesutaria viena su kita. Jeigu grupėje yra mažiau karių, rizikuojama, kad grupė neturės išgalių atlikti užduotį.

#### **Užduočių metodas**

**Užduočių metodas – praktinių veiksmų mokymo metodas, geriausiai taikomas tada, kai reikia įtvirtinti arba taikyti praktiškai turimas žinias.** Instruktorius duoda kariams užduotį, kurią reikia atlikti; užduotys gali būti individualios, grupinės arba padalinio.

Atliekant užduotis, instruktorius ir jo padėjėjai (jeigu tokie yra paskirti) paprastai eina patarėjų ir kontroliuojančių asmenų pareigas (tikrina, ar laikomasi saugumo taisyklių, ar negadinamos mokymo priemonės ir t.t.).

Užduočių metodu vedamų **pratybų struktūra** gali būti tokia: įvadas, užduoties sprendimas, užduoties sprendimo pateikimas, užduoties atlikimas, apibendrinimas.

1. **Įvadas.** Instruktorius paaiškina tikslą, motyvuodamas karius veikti, jiems įteikiamos užduotys, taip pat jie informuojami apie pasiruošimui skirtą laiką bei priemones, kuriomis reikės ar bus galima naudotis ir pan. Užduotis turi būti pateikta raštu ir pageidautina, kad ji būtų kaip galima geriau suformuluota.

2. **Užduoties sprendimas.** Kariai sprendžia užduotis. Jas spręsdami, gali pateikti instruktoriui klausimų arba prašyti patarimo ir pagalbos.

3. **Užduoties sprendimo pateikimas.** Instruktorius įsako vienam arba keliems kariams parodyti ir paaiškinti priimtą sprendimą. Išmokimui lemiamą reikšmę turi tai, kad instruktorius neapsiriboja vien kario aiškinimais, ką jis darys; karys iš tikrųjų **turi tai padaryti**. Kiti kariai jį stebi, pateikia klausimų, dalyvauja vertinant sprendimą. Geriausia būtų, kad pakaktų laiko išklausti visus sprendimus, kadangi atsirastų galimybė lyginti daug įvairių sprendimo variantų.

4. **Užduoties atlikimas.** Toliau atliekama užduotis, jeigu ji yra praktinė. Jeigu pakanka tik teorinio sprendimo, tai užduotis atliekama ją pateikus.

5. **Apibendrinimas.** Pabaigoje instruktorius aptaria veiksmų eiga pabrėždamas, kas buvo padaryta teisingai ar klaidingai, ką dar reikėjo padaryti. Po to, jeigu reikia, aptaria vieną ar kelis variantus nurodydamas, kaip dar buvo galima atlikti užduotį. Ir pagaliau instruktorius pabrėžia pagrindinius klausimus bei nurodo įgytą patirtį.

Užduotys dažniausiai bus praktinės, pavyzdžiui, mūšio pozicijos išrinkimas vietovėje, ginklo paruošimas mūšiu, žygio maršruto išrinkimas ir pan. Užduotys gali būti ir tokios, kai kariai turi priimti sprendimus tam tikrose situacijose, demonstruojamose vaizdajuostėse arba vietovės makete. Tokio sprendimo priėmimas gali būti atliekamas, leidžiant kariams paaiškinti, kaip jie elgtųsi tokioje situacijoje. Gali būti ir skaičiavimo užduotys. Įvairių užduočių atlikimo atvejais instruktorius turi suteikti kariams galimybę pagrįsti savo sprendimus.

Taikant užduočių metodą, pasiekiamas didelis karių aktyvumas. Instruktorius ir kariai pakaitomis vadovauja pratyboms. Todėl patyrusiems kariams šis metodas yra tinkamiausias. Tačiau kariams negalima duoti tokių užduočių, kurių jie patys negalėtų išspręsti. Metodas netinka toms temoms, kurias kariai tik pradeda mokytis.

**Programuotasis mokymas – tai tokia mokymo kryptis, kuria siekiama optimaliai valdyti mokymo procesą, žinias pateikiant specialiai parengtomis dalimis, tikrinant kiekvienos tokios dalies išmokimą, mokinių atlikto darbo rezultatus** (9, 331 p.).

Viena iš pagrindinių programuotojo mokymo ypatybių yra ta, kad **mokomoji medžiaga skirstoma į nedideles dalis**. Kiekviena dalis turi sudaryti logiškai užbaigtą mokomąją medžiagą, turi būti lengvai išmokstama, glaudžiai susijusi su ankstesniąja. Jeigu kariai, praleidę vieną ar kelias dalis, gali išmokyti medžiagą, vadinasi, programą reikia trumpinti. Dalies apimtis turi būti tokia, kad kariai ją pajęgtų „vienu atsikvėpimu“ išmokyti (suprasti, įsiminti, pritaikyti). Taigi didelę reikšmę turi mokomosios medžiagos paskirstymo nuoseklumas, – nuo jo priklauso karių mąstymas, jų mąstymo ugdymas.

**Kiekviena dalis baigiama kontroliniu uždaviniu, klausimu ir pan.**, kurie atspindi išdėstytą medžiagą. Šios užduotys turi būti taip sudarytos, kad išmokytų karius išskirti pagrindines dainko ar reiškinių savybes, nustatyti jų ir įvairių procesų santykį ir pan. Kartu siekiama, kad kariai galėtų kuo paprasčiau atsakyti, kad dauguma pajęgtų užduotį atlikti. Vadinasi, karys, atlikęs kontrolines užduotis, tuoj pat sužino, ar teisingi jo atsakymai (veiksmai), t.y. sužino, ar teisingai suprato ir perėmė tą mokomosios medžiagos dalį. Jei duota užduotis blogai atlikta, programuotojo mokymo sistema numato įvairios rūšies pagalbą ir priminimus.

Teisingai atlikęs kontrolines užduotis, karys pereina prie kitos mokomosios medžiagos dalies. Skirtingos programuotojo mokymo sistemos šį perėjimą organizuoja skirtingai. **Tiesinė** programuotojo mokymo sistema numato tokią užduočių sistemą: karys teisingai atsako ir gali pereiti prie kitos dalies. Ši sistema patogi savarankiškam mokymuisi, – jei kario atsakymas neteisingas, jis randa iš karto teisingą ir jį įsimena. **Šakotinė** programuotojo mokymo sistema atsižvelgia į galimas karių klaidas, į tai, kad gali būti skirtingi užduočių atlikimo variantai, ir kontroliuoja mokomosios medžiagos išmokimą. Jei karys neteisingai atlieka užduotis, jis konsultuojamas, po to duodamos naujos užduotys, ir taip daroma tol, kol karys išmoksta pateiktą medžiagą. Ši sistema patogi tuo, kad kiekvienas karys turi išmokyti kiekvieną dalį.

**Pats svarbiausias ir sunkiausias dalykas, organizuojant programuotąjį mokymą, – tinkamas mokomosios medžiagos parengimas:** jos paskirstymas

dalimis, užduočių numatymas ir pan. Paprastai programuotasis mokymas organizuojamas naudojant technines priemones (kompiuterius, mokomąsias mašinas ir kt.), programuotus vadovėlius ir pan. Tačiau programuotojo mokymo elementus galima taikyti ir neturint specialių vadovėlių bei techninių mokymo priemonių. Norėdami, kad kariai aktyviai dalyvautų mokymo procese ir tuo pat metu kaip galima geriau išmokyti, instruktoriai privalo ieškoti būdų, kaip įvairiai sieti atskiras mokymo proceso grandis. Kai naują medžiagą galima skirstyti į dalis, reikia karius su kiekviena iš jų įvairiais metodais supažindinti, po to kiekvieną įtvirtinti, kiekvieną dalį susieti su anksčiau įgytomis žiniomis, jei įmanoma, tai praktiškai pritaikyti ir tik po to pereiti prie naujos medžiagos dalies. Taikant įvairius mokymo metodus ir būdus, lengviau palaikyti aktyvų visų karių dėmesį, įtraukti juos į darbą, greičiau pasiekti, kad kariai per pratybas išmokyti nagrinėjamą medžiagą.

Štai keli programuotojo mokymo pavyzdžiai.

**1 pavyzdys. Karo topografija.** Sutartinių ženklų mokymasis. Sutartiniai ženklai skirstomi į tam tikras grupes, pavyzdžiui, susisiekimo keliai, geležinkeliai, vandens telkiniai, upės, gyvenvietės, pavieniai objektai, augmenija, užrašai ir sutrumpinimai. Išmokstami kiekvienos grupės sutartiniai ženklai, išmokimas tikrinamas tam tikru testu, pavyzdžiui, įvardijant pažymėtus žemėlapiu kvadrato ženklus. Teisingai atlikus kontrolinį testą, pereinama prie antros grupės, trečios ir t.t. Pagaliau pereinama prie kompleksinio sutartinių ženklų skaitymo, atliekant kontrolinį testą, kai reikia įvardyti visus nurodyto žemėlapiu kvadrato ženklus.

**2 pavyzdys. Šaudyba.** Šaudymo mokymas. Šaudymo padėtis – gulint išskėstom kojom, be atramos. Pasirengimas šaudyti ir šaudymas suskirstomi į tam tikrus elementus, pavyzdžiui: a) šaudymo padėties užėmimas (dešiniarankis karys) – kairės rankos ir alkūnės padėtis, ginklo padėtis, galvos (dešiniojo skruosto) padėtis, dešinės rankos ir alkūnės padėtis, kojų padėtis; b) šaudymas – atsipalaidavimas, kvėpavimas, nusitaikymas, nuleistuko nuspaudimas, šūvio kontrolė. Kiekvienas „a“ punkto elementas išmokstamas skyriumi, po to jie sujungiami į vientisą šaudymo padėties užėmimo veiksmą. Pasiėkus reikiamą atlikimo lygį, pereinama prie „b“ punkto, kur vėl pradedama nuo atskirų elementų ir t.t. Išmokus „b“ punkto elementus, pereinama prie vientiso šaudymo veiksmo mokymo – nuo šaudymo padėties užėmimo iki šūvio. Taip mokoma šaudyti iš kiekvienos padėties – stovint, aukštai (vidutiniškai ir žemai) priklausus, sėdint (sukryžiuotom, išskėstom kojom) ir t.t.

**3 pavyzdys. Taktika.** Kario veiksmai gynyboje. Kario veiksmai skirstomi į atskirus elementus, pavyzdžiui, ugnies pozicijos pasirinkimas, ugnies pozicijos užėmimas, ugnies pozicijos įrengimas, ugnies pozicijos maskavimas ir t.t. Išmokstama atlikti kiekvieną elementą. Įvertinus atlikimą, kartojamas visas veiksmas kitomis vietovės ir kovos situacijos sąlygomis.

**4 pavyzdys.** Įvairiuose mokomuosiuose dalykuose galima naudoti parengtus testus raštu: a) mokymui, kai atlikus testą, karys pasitikrina savo atsakymus su kontroliniais, arba gauna nuorodą (vadovėlio pavadinimą ir puslapį), kur rasti atsakymą į testo klausimą; b) kontrolei (žr. 12.4 skyrelį).

Praktiniams mokymo metodams dar gali būti skiriami praktiniai ir laboratoriniai darbai.

**Praktiniai darbai** Praktiniai darbai paprastai atliekami prižiūrint ir remontuojant ginkluotę ir kovos techniką, įrengiant ugnies pozicijas, sprendžiant praktines užduotis taktiniuose mokymuose, koviniame šaudyme ir pan. Praktiniai darbai taikomi kaip mokymo metodas tada, kai be tarnybinio tikslo, siekiamas dar ir didaktinis tikslas ir sudaromos jo siekimo sąlygos.

**Laboratoriniai darbai** Laboratoriniai darbai paprastai organizuojami būryje. Jie pagilina teorines žinias, padeda susidaryti tiriamojo darbo, nesudėtingų bandymų atlikimo, eksperimentavimo įgūdžių. Jų metu kariai susipažįsta ir išmoksta naudotis įvairiais prietaisais, sudėtinga kovos, ryšių ir kita technika, pratinasi tvarkingai, pagal saugaus darbo reikalavimus su ja elgtis ir t.t. „Kovotojo mokyme“ puikiai aprašytas „laboratoriškas metodas“ (13, 71-74 p.). Tokią laboratoriją galima įsirengti kiekvienoje kuopoje ir šiam tikslui net nereikia ypatingų įrenginių ir lėšų. **Reikia gero noro ir išradingumo!**

## 8.6. SAVARANKIŠKAS DARBAS

Karių savarankišką darbą instruktorius gali organizuoti per pratybas (kai duodamos užduotys, kurias reikia atlikti savarankiškai), taip pat ir laisvu nuo pratybų metu (kai reikia pasirengti svarbioms pratyboms ar būsimiems mokymams, arba atlikti užduotį kariams, kuriems pagal Drausmės statutą skiriamos papildomos pratybos). Karių savarankiškas darbas visuomet organizuojamas mokymo įstaigose ir Mokomajame pulke.

Karių savarankiškumą veiksmingai skatina tokie metodai, kaip spausdintų šaltinių (statutų, mokymo priemonių, įvairių plakatų, lankstinukų ir pan.) skaitymas, įvairūs pratimai, savarankiški stebėjimai ir pan. Kariai gali savarankiškai dirbti net ir tokiam mokymo proceso etape, kaip supažindinimas su nauja informacija (pavyzdžiui, su tvarkdario ar sargybinio pareigomis, kai kuriais Drausmės ar Tarnybos statutų teiginiais ir t.t.). Tačiau tokiais atvejais tikslinga savarankišką karių darbą derinti su aiškinimu, pokalbiu, demonstravimu ir kt. Ypač savarankiškas karių darbas per pratybas reikalingas naujai informacijai

įtvirtinti, mokėjimams bei igūdžiams formuoti (pavyzdžiui, ginklų išrinkimas ir surinkimas, mokėjimas skaityti žemėlapi ir pan.).

Pažymėtina, kad savarankiškas darbas padeda aktyvinti daugumos karių veiklą. Jis stiprina karių pasitikėjimą savo jėgomis, skatina lavintis, žadina norą reikšti savo nuomonę, t.y. skatina protinę veiklą. Įsigilinę į tekstą, jie stengiasi nustatyti pagrindines jo mintis, susieti naujas žinias su turimomis, įsiminti. Po savarankiško darbo jie gali aktyviai dalyvauti pokalbyje, reikšti savo nuomonę, išklausti instruktoriaus papildymus ar paaiškinimus – visa tai padeda geriau suprasti ir lengviau įsiminti. Labai gerai, jei pokalbis jiems akivaizdžiai parodo pasiektus rezultatus.

## 8.7. MOKYMO METODŲ PASIRINKIMAS

Instruktorius turi pasirinkti labiausiai tinkamus mokymo metodus atsižvelgdamas į mokymo tikslą, turinį, laiką, vietą, pagalbines mokymo priemones, karių žinias ir paties instruktoriaus pasirengimo lygį, sugebėjimus ir asmenines savybes.

Instruktorius turi taikyti įvairius mokymo metodus. Negalima apsiriboti keeliais paprasčiausiais metodais, pavyzdžiui, aiškinimu bei pratimų atlikimu. Skirtingi mokymo metodai skatina karius įtemptai dirbti, padeda ilgiau išlaikyti sukauptą dėmesį, sąmoningiau, giliau išmokti mokomąją medžiagą. Atsižvelgiant į pratybų tikslus, žinių pobūdį, karių išsilavinimą, parengimo lygį ir kitas aplinkybes, svarbu ne tik numatyti mokymo metodus bei jų įvairius derinius, bet ir apgalvoti, kaip juos panaudoti, kad kariai žinias perimtų savarankiškai mąstydami, siedami su savo patirtimi – ieškodami, atrasdami, t.y., kad jų mokymasis būtų kuo aktyvesnis ir savarankiškesnis. Todėl galima tvirtinti, jog netikslinga skirstyti mokymo metodus į gerus ir blogus, į aktyvius ar pasyvius, į skatinančius savarankiškumą ar jį slopinančius – viskas priklauso nuo to, kaip metodai ar jų deriniai taikomi kiekvienu konkrečiu atveju. Iš esmės tas pat pasakytina ir apie bandymus rasti universalius metodus – tokių irgi nėra. Kiekvienas metodas turi savo teigiamų ir neigiamų savybių (kai kurių mokymo metodų privalumai ir trūkumai surašyti 4 lentelėje), todėl sėkmingai mokyti padeda **metodų įvairinimas, stebėjimo, žodžio ir praktinės veiklos derinimas**. Be to, taikant bet kurį metodą, svarbu siekti, kad kariai vienu metu naudotųsi įvairiais suvokimo būdais – ne tik klausytųsi, bet ir mąstytų, kartu spręstų kokią nors užduotį; ne tik skaitytų, bet ir kažko ieškotų ir pan. Yra įdomių duomenų, rodančių, koku būdu įgytos žinios išsilaiko mokinių atmintyje: 10% to, ką skaitė; 20% to, ką girdėjo; 30% to, ką stebėjo; 50% to, ką matė ir girdėjo; 70% to, ką pasakė ir ką svarstė; 90% to, apie ką kalbėjo ir praktiškai atliko.

4 lentelė. Lyginamosios mokymo metodų charakteristikos

Mokymo metodai	Pranašumai	Trūkumai
<b>Paskaita:</b> <ul style="list-style-type: none"> <li>• supažindinimas</li> <li>• turinys</li> <li>• pabaiga</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Greitas žinių pateikimas daugeliui žmonių vienu metu</li> <li>• Priimtinas žmonėms, kuriems sunku skaityti</li> <li>• Kalba atitinka kalbos reikalavimus</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Ilga paskaita – žemas atminties koeficientas</li> <li>• Prastas pateikimas = atbukimas = tuščias laiko eikvojimas</li> </ul>
<b>Pokalbis:</b> <ul style="list-style-type: none"> <li>• supažindinimas</li> <li>• diskusijos</li> <li>• išvados</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Veiksmai</li> <li>• Įtaka</li> <li>• Gera supratimo kontrolė</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Sunku vadovauti (laikas, turinys)</li> <li>• Ne visi kariai aktyvūs</li> <li>• Ribota apimtis</li> </ul>
<b>Pratimai:</b> <ul style="list-style-type: none"> <li>• įvadas</li> <li>• rodymas ir aiškinimas</li> <li>• praktika</li> <li>• kontrolė</li> <li>• apibendrinimas</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Didelis karių aktyvumas</li> <li>• Laiko taupymas</li> <li>• Teisingas mokymas</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Kariai negali parodyti iniciatyvos ir savarankiškumo</li> <li>• Per dažnai taikomas pratimų metodas pasidaro nuobodus ir slopina karių motyvus</li> </ul>
<b>Treniruotė:</b> <ul style="list-style-type: none"> <li>• rodymas</li> <li>• aiškinimas</li> <li>• praktika</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Didelis karių aktyvumas</li> <li>• Laiko taupymas</li> <li>• Teisingas mokymasis</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Didelis krūvis instruktoriui</li> <li>• Nerodoma individualiai</li> </ul>
<b>Konkursas:</b> <ul style="list-style-type: none"> <li>• gerinant savo rezultatus</li> <li>• individualus</li> <li>• grupė (komanda)</li> <li>• supažindinimas</li> <li>• varžybos</li> <li>• pabaiga</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Didelis karių aktyvumas</li> <li>• Stimulai</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Didelis krūvis instruktoriui rengiant konkursą</li> <li>• Mažiau įgudę kariai gali nesuprasti</li> </ul>
<b>Grupinis darbas:</b> <ul style="list-style-type: none"> <li>• supažindinimas</li> <li>• darbas grupėmis</li> <li>• bendras aptarimas (plenumas)</li> <li>• išvados</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Aktyvūs kariai (esant stimuliui) ir veiksmingas vadovavimas</li> <li>• Pateiktos žinios geriau įsimenamos</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Diskusijos gali pakrypti nepageidaujama linkme</li> <li>• Dideli reikalavimai instruktoriui plenumo metu (vadovavimas, rezultatai)</li> </ul>

Norėdamas tinkamai panaudoti mokymo metodus, instruktorius turi gerai mokėti savo mokomąjį dalyką (dalykus). Išsamios žinios saugo nuo primityvumo. Tai viena iš svarbiausių karių pagarbos instruktoriui sąlygų. Taip pat mokymo metodų taikymo pobūdį **sąlygoja instruktoriaus individualios savybės**, jo gebėjimai, kiti asmenybės bruožai. **Metodas – tai savotiškas instruktoriaus darbo stilius**. Todėl instruktoriui ir suteikiama laisvė pasirinkti mokymo metodus. Apie mokymo metodų efektyvumą reikia spręsti ne vien iš instruktoriaus ir karių veiklos per pratybas, bet ir iš tų rezultatų, kuriuos vienų ar kitų metodų taikymas duoda.

## SANTRAUKA

- **Karių mokymo metodai** – tokie veiklos būdai, kuriais instruktoriai ir vadai perteikia kariams žinias, formuoja mokėjimus ir įgūdžius bei teigiamą karių požiūrį, vykdo ir tobulina padalinių ir dalinių kovinį rengimą.
- Mokymo metodai susideda iš sąlygiškai savarankiškų dalių – metodinių būdų. Kiekvienose pratybose mokymo metodas gali būti ir metodu, ir metoduiniu būdu.
- Priklausomai nuo žinių šaltinio – žodžio, vaizdo ar praktinės veiklos – skiriami žodiniai, vaizdiniai ir praktiniai mokymo metodai bei savarankiškas darbas.
- Visų didaktinių metodų logiškumas yra vienas iš kardinalių metodikos reikalavimų. Todėl mokant bet kuriuo metodu, reikia pirmiausia paisyti **loginių mokymų metodų**: analizės ir sintezės, tiesioginio (funkcionalaus) ir netiesioginio (formalaus), indukcinio ir dedukcinio mokymo.
- Pagrindiniai **žodiniai mokymo metodai** – pasakojimas, aiškinimas, pokalbis, mokomoji paskaita – taikomi perteikiant kariams žinias. Šie metodai, išskyrus mokomąją paskaitą, taip pat taikomi kaip metodiniai būdai formuojant ir tobulinant mokėjimus ir įgūdžius bei auklėjant karius per pratybas.
- **Vaizdiniai mokymo metodai**, išskyrus ekskursiją, paprastai netaikomi kaip savarankiški metodai. Tačiau demonstravimo ir stebėjimo (kartais ir savarankiško stebėjimo) metodas taikomas mokant karius visais kitais mokymo metodais ir garantuoja vaizdumo principo įgyvendinimą.



- Karių mokymo pagrindą sudaro **praktiniai mokymo metodai**, pirmiausia pratimai, treniruotė ir grupinis darbas.  
Pratimai taikomi mokant karius praktinių veiksmų, t.y. formuojant įgūdžius, o treniruotė – tobulinant jau išmokus veiksmus (įgytus įgūdžius). Pratimų metodu kariai išmokomi veikti galvojant, o treniruotėmis tobulinami įgūdžiai automatiškai atlikti veiksmą taip, kad kai kurie (bet ne visi) veiksmams būtų atliekami negalvojant.
- Kai tik yra tinkamos sąlygos, organizuojamas karių savarankiškas darbas: spausdintų šaltinių skaitymas, įvairūs pratimai, treniruotė ir pan. Savarankiškas darbas skatina savarankiškumą, aktyvumą, iniciatyvą, stiprina pasitikėjimą savo jėgomis, lavina protą.
- Nėra iš anksto numatytų kiekvienoms pratyboms mokymo metodų. Taip pat nėra universalių, gerų ar blogų mokymo metodų. Instruktorius teisė ir pareiga **pasirinkti tik jam tinkamus mokymo metodus**, atsižvelgiant į pratybų mokymo tikslą, turinį, pratybų vietą ir laiką, turimas mokymo priemones, karių žinias ir kitas aplinkybes. Kiekvienas instruktorius turi savo mėgstamiausius mokymo metodus ir jų derinius. Juo aukštesnis instruktorius meistriškumas, jau daugiau jis yra įvaldęs ir sugeba taikyti mokymo metodų.

## UŽDUOTYS

1. Apibūdinkite mokymo metodo reikšmę karių koviniame rengime.
2. Išvardykite mokymo metodus, kurie taikomi per taktikos, šaudybos, karo topografijos, apsaugos nuo naikinimo ginklų pratybas. Pateikite pavyzdžių, kada žodiniai ir praktiniai mokymo metodai taikomi kaip mokymo metodai ir metodiniai būdai.
3. Išnagrinėkite tetinius (teikiamuosius) ir euristinius (randamuosius) mokymo metodus. Kaip jie gali būti taikomi mokant karius?
4. Išnagrinėkite indukcinis ir dedukcinis mokymo metodus. Kaip jie taikomi mokant karius? Pateikite pavyzdžių taktikos, šaudybos ir kitų mokomųjų dalykų pratyboms.
5. Paaiškinkite, kuo skiriasi pasakojimas nuo aiškinimo, pasakojimas nuo paskaitos.
6. Paaiškinkite, kaip turi elgtis instruktorius siekdamas, kad kariai būtų aktyvūs pokalbio dalyviai, savarankiškai samprotautų.
7. Išanalizuokite tas sąlygas, kurių reikia instruktoriui demonstruojant įvairius objektus per pratybas.

8. Paaiškinkite, kokie bendri pratimų ir treniruotės požymiai. Kuo jie skiriasi?

9. Paaiškinkite, kas lemia mokymo metodų taikymo efektyvumą. Kodėl negali būti universalių mokymo metodų?

10. Išanalizuokite P. Tarasenkos ir danų karių mokymo metodus, raskite bendrą bruožų ir skirtumų. Nurodykite, kurie P. Tarasenkos mokymo metodai gali būti taikomi kariams mokytis.

## LITERATŪRA

1. Gage N. L., Berliner D. C. Pedagoginė psichologija. – V., 1994. – P. 12-31, 307-454.
2. Jakavičius V., Juška A. Mokyklos pedagogika. – K., 1996. – P. 214-225.
3. Jovaiša L. Edukologijos pradmenys. – V., 1993. – P. 90-100.
4. Jovaiša L. Pedagogikos terminai. – K., 1993; / – V., 1998.
5. Jovaiša L., Vaitkevičius J. Pedagogikos pagrindai. II d. – K., 1989. – P. 137-160.
6. Jung H., Florian H. Grundlagen der Militarpedagogik. – Frankfurt am Main, 1994. – P. 108-178.
7. Komenskis J. A. Pedagoginiai raštai. – K., 1986. – P. 45, 54, 142, 181, 189, 202, 204, 237, 435.
8. Pedagoginiai karių mokymo principai. – V., 2000. – P. 45-59.
9. Rajeckas V. Mokymo organizavimas. – V., 1999. – P. 141-210, 331-337.
10. Rajeckas V. Mokymo metodai. – V., 1997.
11. Steiger R., Zwygart U. Karinė pedagogika. – V., 1999. – P. 66-72, 75-81.
12. Šalkauskis S. Rinktiniai raštai // Pedagoginės studijos. – Kn. 2 – V., 1992. – P. 81-112.
13. Tarasenska P. Kovotojo mokymas. – V., 1998. – P. 64-75.

## 9 SKYRIUS

# Mokymo priemonės

### Etatinės mokymo priemonės

Spausdinti šaltiniai

Ginkluotė ir kovos technika

### Pagalbinės mokymo priemonės

Vaizdinės mokymo priemonės

Garsinės mokymo priemonės

Garsinės ir vaizdinės mokymo priemonės

Techninės mokymo priemonės

Mokymo objektai

Imitacinės ir treniravimosi priemonės

Mokymo priemonių naudojimas

### APŽVALGA

Vienas iš pagrindinių mokymo proceso struktūrinių elementų – mokymo priemonės. Kaip negalima išmokyti šokti iš lėktuvo be parašiuto, plaukiooti baseine be vandens, taip negalima išmokyti karius kautis be mokymo priemonių.

Pratybose gali būti naudojamos įvairios **mokymo priemonės**. Tai gali būti spausdinta mokomoji medžiaga (statutai, vadovėliai, žurnalai, žinynai), tiražuoti garso ir vaizdo įrašai, mokytojų filmai ir t.t. Tai taip pat gali būti etatinės kovinės priemonės: ekipuotė, ginkluotė, ryšio, medicinos priemonės ir kt. Tačiau ne visuomet tikslinga ir racionalu naudoti mokymui kovines priemones. Todėl instruktorius dažnai mokymui naudoja pagalbinės mokymo priemones, kurios gali būti suskirstytos į tokias mokymo priemonių grupes: vaizdinės mokymo priemonės; garsinės mokymo priemonės; garsinės ir vaizdinės mokymo priemonės; techninės mokymo priemonės; mokymo objektai; imitacinės ir treniravimosi priemonės.

Šiame skyriuje išnagrinėsime etatinės ir pagalbinės mokymo priemones bei mokymosi priemones

## 9.1. ETATINĖS MOKYMO PRIEMONĖS

**Mokymo priemonės – reikmenys, naudojami mokymo procese siekiant plėtoti karių pojūčius, suvokimą, vaizdinius, mąstymą ir sugebėjimus, praktinio darbo mokėjimus ir įgūdžius.** Mokymo priemonės gali būti etatinės ir pagalbinės. Etatinėms mokymo priemonėms skiriami spausdinti šaltiniai bei ginkluotė ir kovos technika.

**Spausdinti šaltiniai** **Spausdinti šaltiniai** – tai vadovėliai, statutai, mokomosios knygos, kario vadovėliai, žodynai, žinytai, grožinė ir kita literatūra, periodinės spaudos leidiniai ir kt. Spausdintais šaltiniais pirmiausia naudojasi instruktorius, rengdamasis pratyboms. Tačiau šiais šaltiniais galima naudotis ir kaip mokymo priemonėmis pratybose, pamokose, karių savarankiško darbo metu. Organizuoti savarankišką spausdintų šaltinių naudojimą per pratybas arba pamoką galima tik tada, kai turima pakankamai statutų ar vadovėlių (bent jau viena knyga ant kiekvieno stalo).

**Ginkluotė ir kovos technika** Karių koviniame rengime pirmiausia naudojama kovinė karių ir padalinių ginkluotė ir kovos technika: šaulių ginklai, minosvaizdžiai, prieštankiniai ir kiti ginklai, individualiosios ir kolektyvinės apsaugos, ryšių, inžinerinės ir kt. priemonės, karių ekipuotė. Tačiau mokant karius ne visuomet galima ir tikslinga naudoti kovinius ginklus ir priemones. Naudojant mokymo tikslams, jie gali būti sugadinti arba netekti savo kovinių savybių. Pavyzdžiui, mokantis šaudyti iš automatinio šautuvo, negalima nuspusti leistuką, jeigu lizde nėra šovinio. Tam tikslui reikalingi mokomieji šoviniai. Jie reikalingi ir treniruotis užtaisant dėtuve ir išimant šovinius iš jos. Tokiems mokomiesiems veiksams, kaip ginklų išrinkimas ir surinkimas, veiksmai su ginklais rikiuotėje, fizinio parengimo ir kitose pratybose geriausiai tiktų mokomieji ginklai, tačiau tokių beveik nėra padaliniuose. Naudojant karių mokymui kovinius ginklus, pirmiausia reikia griežtai laikytis saugumo taisyklių.

## 9.2. PAGALBINĖS MOKYMO PRIEMONĖS

**Pagalbinės mokymo priemonės – tai tokios mokymo priemonės, kurios mokymo procese papildoma etatinės mokymo priemonės ir garantuoja veiksmingą karių mokymą.** Skiriamos tokios pagalbinių mokymo priemonių grupės: vaizdinės, garsinės, garsinės ir vaizdinės, techninės, imitacinės ir treniravimosi priemonės, mokymo objektai.

**Vaizdinės mokymo priemonės** Regimoji informacija kariams perteikiama vaizdinėmis priemonėmis: žodžiais, simboliais, piešiniais, schemomis, paveikslais ir kt. Galima naudoti šias vaizdines mokymo priemones: įvairias lentas, piešinius ir plakatus, maketus (modelius), tiesioginio vaizdo projektorius (episkopus), skaidrių projektorius (diaprojektorius), grafoprojektorius, vietovės maketus.

**Mokyklinė rašomoji lenta** – paprasta mokyklinė rašomoji lenta, kurioje rašoma kreida. Instruktorius visuomet gali lentoje pažymėti pagrindinius pratybų momentus, atlikti skaičiavimus, nupiešti schemas, grafikus, piešinius, užrašyti

uždavinių sprendimus ir išvadas. Lentoje reikia rašyti tvarkingai ir aiškiai. Kariai paprastai stengiasi užsirašyti tai, ką instruktorius rašo lentoje ir ta pačia tvarka, todėl reikia gerai apgalvoti, kas bus rašoma lentoje. Lentą galima padalyti į kelias dalis: vienoje dalyje rašyti svarbiausius dalykus, kitoje – dėstomą medžiagą, trečioje – išvadas. Lentoje **reikia rašyti 7-8 cm aukščio ir 1-3 cm pločio raidėmis**. Tarpai tarp žodžių turi būti ne mažesni kaip vienos raidės plotis.

Instruktorius gali: iš pradžių rašyti, po to žiūrėti į karius ir aiškinti; iš pradžių žiūrėti į karius ir aiškinti, po to rašyti; kartu ir rašyti, ir aiškinti (tai – geriausia).

**Balta rašomoji lenta** – tai rašomoji lenta, padengta specialia balta plėvele arba folija, kurioje rašoma specialiais spalvotais rašikliais. Naudojama kaip ir mokyklinė rašomoji lenta.

**Lipni lenta** – tai lenta, pagaminta iš specialaus lipnaus audinio, turinčio daug mažų lipnių kilpučių. Kad būtų pigiau, galima naudoti paprastą vilnonį audinį arba kilimą. Instruktorius iš anksto paruošia mokomąją medžiagą prie jos pritvirtinęs lipnią juostą, kuri turi tokias kaip ir lenta lipnias kilpas; tvirtina medžiagą prie lentos. Lenta patogiu naudotis rodant pagrindinius pratybų elementus, aiškinant atskirų sąvokų ryšį, vaizduojant struktūras, veiksmų seką, apibendrinant pratybų temą.

**Magnetinė lenta** – tai lenta, pagaminta iš metalo lakšto ir padengta dažais. Joje galima rašyti kreida ir spalvotais rašikliais, naudoti kaip lipnią lentą. Mokomoji medžiaga tvirtinama prie lentos magnetais (iš viršaus arba klijuojant mažus magnetus iš išorinės paveikslų pusės).

**Kamštinė (skelbimų) lenta** – tai lenta, pagaminta iš 2-4 cm storio kamštinės medžiagos arba aptraukto medžiaga veltinio. Mokomoji medžiaga tvirtinama prie lentos adatėlėmis. Naudojama kaip lipni arba magnetinė lenta.

**Verčiamoji lenta** – tai iš esmės didelis bloknotas, kurį galima vartyti vertikaliai. Verčiamoji lenta suteikia galimybę instruktoriui iš anksto paruošti reikiamą medžiagą, kad per pratybas neprarastų ryšio su kariais. Mokymo metu verčiamoji lenta naudojama kaip rašomoji lenta, tačiau jos nereikia valyti. Atverčiamas naujas lapas ir ant jo galima rašyti. Taip pat visuomet galima atversti lapus atgal ir grįžti prie ankstesnės medžiagos. Užrašus ant verčiamosios lentos galima išsaugoti kitoms pratyboms ir panaudoti jau paruoštą mokomąją medžiagą.

**Piešiniai ir plakatai** – tai dažnai naudojama pagalbinė mokymo priemonė. Juos galima naudoti patalpose ir lauke.

**Maketai (modeliai)**. Yra 3 maketų (modelių) grupės: **sumažinti modeliai**, t.y. sumažinti didelių daiktų, pvz., lėktuvų, tankų ir kt. modeliai; **padidinti modeliai**, t.y. padidinti mažų daiktų modeliai, pvz., ginklų detalės, šaudmenys ir kt.; **natūralaus dydžio modeliai**, pavyzdžiui, granatos, minos ir kt. Gali būti

**veikiantys modeliai**, rodantys, kaip veikia kuris nors mechanizmas ar prietaisas. Labai dažnai modeliai būna su išpjovomis, kad būtų galima parodyti daikto ar mechanizmo sandarą.

**Tiesioginio vaizdo projektorius (episkopas)** didina ir rodo ekrane neperšviečiamus knygų, žurnalų ir kt. piešinius.

**Skaidrių projektorius (diaprojektorius)** rodo ekrane skaidres, kurių formatas yra  $24 \times 36$  mm.

**Grafoprojektorius** – labai populiarus pagalbinė mokymo priemonė, naudojama rodyti ekrane vaizdą, nupieštą ant skaidrios plėvelės. Naudojant grafoprojektorius nereikia nei rašomosios ar lipnios lentos, nei diaprojektoriaus.

Instruktorius gali dirbti su grafoprojektoriumi trejopai:

1. rodyti ekrane parengtas skaidres vieną po kitos arba dėti jas viena ant kitos ir gauti reikiamą piešinį;
2. vietoje ekrano gali naudoti baltą lentą ir papildyti grafoprojektoriumi rodomą piešinį piešdamas ant lentos;
3. naudoti grafoprojektorių kaip rašomąją lentą, piešdamas arba rašydamas klasėje ant švrios plėvelės.

**Vietovės maketai** – tai įvairaus dydžio erdvinis vietovės modelis, kuriame pavaizduota tam tikra žemėlapiio dalis ir taktinė situacija. Vietovės maketai gali būti trijų tipų: 1. **neišardomi vietovės maketai**, gaminami iš gipso, klijuojami iš pjuvenų ir kt.; 2. **lengvai keičiami vietovės maketai**, gaminami iš smėlio arba sausų pjuvenų. Jie lengvai gaminami, vietovės rajoną galima greitai pakeisti. Galima dažyti dažais. Namų, kelių ir kt. vietinių daiktų sumažinti modeliai gaminami iš popieriaus, medžio ir kt. medžiagų; 3. **improvizuoti vietovės maketai**, ruošiami vietovėje, nupiešiant būdingas vietovės linijas. Visa kita informacija pateikiama naudojant šakas, lapus, kankorėžius, akmenis ir pan.

Vietovės maketai dažniausiai naudojami mokant vadus. Tikslinga naudotis vietovės maketais per taktines pratybas, rodant įvairias galimas situacijas.

### **Garsinės mokymo priemonės**

**Garsinės mokymo priemonės** – tai garso grotuvai (magneto fonai), diktofonai ir patefonai, kuriais perteikiama garsinė informacija. Jie gali būti naudojami šiais atvejais: mokant teisingai suprasti komandas, perduodamas ryšio priemonėmis; mo-

kantis kalbą arba fonetikos; mūšio triukšmui imituoti per taktikos pratybas; radijo trikdžiams imituoti mokant ryšininikus palaikyti radijo ryšį.

**Garsinės ir vaizdinės mokymo priemonės**

**Garsinėms ir vaizdinėms mokymo priemonėms** priskiriami mokomieji (kino ir vaizdo) filmai. Kariai gauna informaciją ir akimis, ir ausimis.

**Mokomieji filmai** – gera mokymo priemonė, kai reikia parodyti mokomąją medžiagą, kurią reikia išsiminti, arba kai reikia pradėti diskusiją. Filmas rodomas per pratybas tik tuomet, kai būtina, bet neturint tikslo atsipalaiduoti ar pailsėti. Rodomas ne ilgesnis kaip 20 minučių trukmės filmas.

Rodant kariams mokomąjį filmą, reikia laikytis šių taisyklių:

1. iš pradžių paaiškinti kariams, kas bus rodoma ir kodėl;
2. parodyti filmą arba jo fragmentus, toliau tęsti temą, pavyzdžiui, surengti diskusiją arba duoti kariams užduotį;
3. instruktorius turi iš anksto peržiūrėti filmą, kad žinotų, kas jame rodoma, galėtų susitarti su kino operatoriumi, kada sustabdyti demonstravimą arba sumažinti garsą;
4. iki pratybų reikia patikrinti, kaip pasirengta filmui rodyti.

**Techninės mokymo priemonės**

**Techninėms mokymo priemonėms** skiriami: kompiuteriai, mokymo mašinos, programuotojo mokymo įrenginiai, garsinės, vaizdinės, garsinės ir vaizdinės priemonės. Labiausiai paplitę karių mokymo procese (ypač mokymo įstaigose) kompiuteriai.

R. Šteigeris rašo, kad kompiuterizuotas kovinis rengimas yra dialoginio mokymo sistema, kai besimokantiems kariams specialiomis programomis perteikiamos žinios, pratimai, sudaromos situacijos ir patikrinama, ar pasiektas tikslas. Kompiuterizuotas kovinis rengimas duoda galimybę pavaizduoti ir komentuoti situaciją ir pratybų eigą tekstu, garsais ir vaizdais. Kariai gali vaizdą, kurio jie nesuprato ar tik dalinai suprato, kartoti kiek nori kartų ir išsikviesti papildomą informaciją. Kompiuterizuotas kovinis rengimas turi šiuos pranašumus:

- mokantis nebūtinai instruktorius;
- mokomoji medžiaga gali būti išdėstyta taip, kad kiekvienas karys mokymo būdą ir mokymo tikslą gali pasirinkti pats;
- kas išmoka – ne taip greit pamirštama;
- parengimo laikas ribotas;
- mokymo sistema kariams įdomi (8, 75 p.).

Tačiau kompiuterizuotas mokymas turi ir esminių trūkumų. Net JAV, kaip pažymi N. L. Gagė ir D. C. Berlineris, „*kompiuterinio mokymo kaštai – tiek finansiniai, tiek organizaciniai – nemaži*“ (1, 382 p.). O ką jau kalbėti apie Lietuvos kariuomenę, kurios finansinės ir materialinės galimybės yra nepalyginamai kuklesnės. Be kompiuterinės įrangos, dar reikalingos specializuotos programos, kurias vargu ar išgalės įdiegti dalinių ir padalinių vadovybė.

**Mokymo objektai** – tai poligonai, taktiniai laukai, šaudyklos, autodromai, rikiuotės aikštės, fizinio parengimo kompleksai ir kiti kariams mokytį skirti objektai. Mokymo objektai naudojami pagal dalinių štabų sudarytus grafikus; tai nurodoma pratybų tvarkaraščiuose.

**Imitacinės ir treniravimosi priemonės** Karių koviniame rengime plačiai naudojamos imitacinės ir treniravimosi priemonės. **Imitacinės priemonės** – aparatūra ir įtaisai, imituojantys karo technikos veikimą, taip pat jų degimą, sprogimą, taršos zonų sudarymą ir pan., naudojamos mokant karius ir padalinius. Imitacinės priemonės: klaidinamieji įrenginiai, kovos technikos maketai, tuštieji šaudmenys, pirotechninės, šviesos ir garso imitavimo, dūminės ir kt. priemonės.

**Imitacinės treniravimosi priemonės** – aparatūra ir įtaisai, imituojantys karo technikos veikimą, tarp jų ir išorinį iš šaulių ginklų šaudymo efektą, artilerijos sviedinių (minų), aviacijos bombų ir branduolinių šaudmenų sprogimo efektą, naudojamos kariams treniruoti. Tokios priemonės yra: techninio parengimo priemonės; kovos ir transporto mašinų valdymo mokymo priemonės; kovinio rengimo (šaudybos ir taktikos) aprūpinimo priemonės. Imitacinės treniravimosi priemonės gali būti: veikiantys technikos maketai, mokomieji ginklai, stendai, dozimetrinių prietaisų treniruokliai ir maketai ir kt.

Ypač svarbus vaidmuo tenka treniruokliams. „Dirbant su treniruokliais imituojami įvairūs procesai. **Treniruoklis yra prietaisas, kuris dirbtinai sukuria sąlygas ir veiksmus, artimus realybei.** Karys turi atlikti tą patį ar panašų veiksmą, kurį jis turėtų atlikti tikrovėje, t.y. tikrame automobilyje, šarvuotyje, tanke ar lėktuve mūšio metu. Kovinio rengimo su treniruokliais pranašumai:

- mažina aplinkos užterštumą, pirmiausia triukšmą, žemės, oro ir vandens užterštumą, taip pat ir kraštovaizdžio ardymą;
- mažina išlaidas amunicijai, degalams ir tepalams, priežiūrai, personalui;
- imituoja situacijas, kurių kovinio rengimo kasdienybėje visiškai neįmanoma išmokyti (pavyzdžiui, priešpriešinį šaudymą)” (8, 76 p.).

**Mokymo priemonių naudojimas** Pagalbinių mokymo priemonių privalumai ir trūkumai pateikti 5 lentelėje. Pagalbinių mokymo priemonių naudojimas per pratybas nėra pagrindas tikslui pasiekti. Reikia naudoti tik tas mokymo priemones, kurios padės instruktoriui pasiekti mokymo tikslą. Netikslinga pratybose naudoti per daug pagalbinių mokymo priemonių, be to, tokių, kurių meninis apipavidalinimas neperteikia reikiamos informacijos arba jos būtų labai sudėtingos. Tokios mokymo priemonės tikrai blaškytų karių dėmesį ir jie negalėtų susikaupti.



5 lentelė. Pagalbinių mokymo priemonių privalumai ir trūkumai

Priemonės	Privalumai	Trūkumai
Mokyklinė rašomoji lenta	<ul style="list-style-type: none"> <li>Galima užpildyti palaipsniui</li> <li>Galima keisti užrašus</li> <li>Pigu naudoti</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Neįmanoma išsaugoti atlikto darbo</li> <li>Lėtas naudojimo tempas</li> <li>Rašoma atsukus kariams nugarą</li> </ul>
Plakatai, piešiniai, poligrafinės lentelės	<ul style="list-style-type: none"> <li>Galima pramoninė gamyba</li> <li>Galima naudoti spalvotas mokymo priemones</li> <li>Galima pakabinti gerai matomoje vietoje</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Gali būti sudėtingi</li> <li>Nepataisomi, keičiami naujais</li> </ul>
Modeliai (maketai)	<ul style="list-style-type: none"> <li>Suteikia erdvės pojūtį ir parodo bendrą vaizdą</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Reikalauja daug vietos</li> <li>Gamybai reikia daug laiko ir lėšų</li> <li>Sunku keisti</li> </ul>
Vietovės maketai	<ul style="list-style-type: none"> <li>Skatina karių aktyvumą</li> <li>Erdvės pojūtis</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Reikalauja daug vietos</li> <li>Sunkūs ir gremėzdiški</li> </ul>
Grafoprojektorius	<ul style="list-style-type: none"> <li>Nereikia tamsinti patalpas</li> <li>Nuosekliai pateikia medžiagą</li> <li>Akių kontaktas su kariais</li> <li>Gerai perteikia spalvas</li> <li>Skaidres galima išsaugoti</li> <li>Galima sukurti judesio įspūdį</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Seni projektoriai gali kelti triukšmą</li> <li>Stipri šviesa vargina akis</li> </ul>
Garso grotuvas	<ul style="list-style-type: none"> <li>Įrašai gali būti saugomi ir kartojami</li> <li>Galima centralizuotai daryti įrašus</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Reikalinga klasė su gera akustika</li> <li>Naudoti lauke nepatogu, nes reikalinga sudėtinga aparatūra</li> </ul>
Vaizdo filmai	<ul style="list-style-type: none"> <li>Nesudėtinga rodyti</li> <li>Gali būti kuriami centralizuotai ir savo jėgomis</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Sudėtingas ir daug laiko reikalaujantis gaminimo procesas</li> </ul>
Imitacinės ir treniravimosi priemonės	<ul style="list-style-type: none"> <li>Naudojant šias priemones mokymas būna tiesioginis (funkcionalus), atitinkantis realias sąlygas</li> <li>Skatina karių aktyvumą</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Brangiai kainuoja</li> <li>Naudojimą riboja nustatytos normos ir skirtos lėšos</li> <li>Griežtas saugumo reikalavimų laikymasis</li> </ul>

Ypač svarbu mokant karius ir padalinius sumaniai naudoti imitacines ir treniravimosi priemones. Tai turi garantuoti, kad per pratybas bus sudaryta artima mūšiai aplinka. Taktikos pratybos yra išvis neįsivaizduojamos, jeigu per

jas aktyviai neveikia „priešas”, kurio veiksmus turi imituoti kariai ir padaliniai veiksmiais bei imitacinėmis priemonėmis. P. Tarasenka puikiai aprašė pratybų lauko parengimą: „*visada reikia organizuoti užsiėmimų laukas, t.y. pažymėti priešas, ugnis ir įvairios techniškos priemonės, nes tik taip organizavus pratimus mokymas bus tikslus, ir kareiviai bus galima įpratinti tinkamai vykdyti visus reikalingus kautynių veiksmus*” (9, 203-204 p.).

Svarbiausia, ką mes turime pasisemti iš P. Tarasenkos mokymų, yra tai, kad „priešo” veiksmus galima imituoti naudojant kuo mažiau imitacinių priemonių, o joms nesant, naudoti paprasčiausias priemones – rodykles, taikinius, barškalus, tarškalus ir pan. Gal tai šiandien ir keistai atrodo, tačiau tai geriau negu nieko nedarant teisintis, kad dėl lėšų stokos per pratybas nebuvo imituojamas „priešas” ir jo veiksmi.

Imituoti „priešą” reikia taip, kaip jis iš tikrųjų veiktų tikrame mūšyje – maskuotąsi, manevruotą, keistų pozicijas ir pan. Tik tokia imitacija privers karius ir vadus aktyviai ir sumaniai veikti, priimti ir įgyvendinti tikslingus sprendimus.

## SANTRAUKA

- **Mokymo priemonės** – reikmenys, naudojami mokymo procese teikiant kariams žinių, formuojant bei tobulinant mokėjimus ir įgūdžius. Mokymo priemonės gali būti etatinės ir pagalbinės.
- **Etatinės mokymo priemonės** – tai įvairūs spausdinti šaltiniai, kovinė ginkluotė ir kovos technika. Kadangi ne visada galima arba tikslinga panaudoti etatinės mokymo priemones, naudojamos įvairios pagalbinės mokymo priemonės.
- **Pagalbinės mokymo priemonės** yra šios: vaizdinės, garsinės, garsinės ir vaizdinės, techninės, imitacinės ir treniravimosi priemonės, mokymo objektai.
- Be mokymo priemonių pratybos gali būti blankios, neįdomios ir neveiksmingos, tačiau ir turint daug mokymo priemonių, galima blogai mokyti. Mokymo priemonių naudojimas mokymo procese yra ne tikslas, o tik priemonė, siekiant veiksmingo mokymo. Todėl reikia mokėti pasirinkti tinkamas priemones ir jomis naudotis.
- Instruktorius turi būti aktyvus ir iniciatyvus aprūpindamas mokymo procesą mokymo priemonėmis. Ten kur nėra centralizuotai pagamintų priemonių, reikia gamintis patiems bent paprasčiausias priemones, tokias kaip plakatai, schemas, skaidrės, „priešo” žymėjimo rodyklės, taikmenys ir kt.

## UŽDUOTYS

1. Paaiškinkite, koks yra mokymo priemonių naudojimo tikslas.
2. Išvardykite etatines ir pagalbines mokymo priemones, paaiškinkite, kaip gali būti naudojamos šios priemonės per pratybas (pamokas) klasėje ir lauko pratybose.
3. Papasakokite, kaip turi būti įrengtas mokymo laukas skyriaus (būrio)taktikos pratyboms. Pateikite pavyzdžių.
4. Išvardykite pagrindines saugumo taisykles, naudojant per pratybas imitacines pirotechnines priemones.
5. Paaiškinkite, kaip gali būti imituojamas „priešo“ branduolinio, biologinio ir cheminio ginklo naudojimas ir jo padariniai.
6. Paaiškinkite, kaip per taktikos pratybas reikia imituoti „priešo“ veiksmus ir jų padarinius, pavyzdžiui, karių ir padalinių nuostolius.

## LITERATŪRA

1. Gage N. L., Berliner D. C. Pedagoginė psichologija. – V., 1994. – P. 380-382.
2. Jakavičius V., Juška A. Mokyklos pedagogika. – K., 1996. – P. 139-142.
3. Jovaiša L. Edukologijos pradmenys. – V., 1993. – P. 89,101.
4. Jovaiša L. Pedagogikos terminai. – K., 1993; / – V., 1998.
5. Jovaiša L., Vaitkevičius J. Pedagogikos pagrindai. II d. – K., 1989. – P. 161, 163.
6. Pedagoginiai karių mokymo principai. – V., 2000. – P. 66-71.
7. Rajeckas V. Mokymo organizavimas. – V., 1999. – P. 166-177.
8. Steiger R., Zwygart U. Karinė pedagogika. – V., 1999. – P. 73-77.
9. Tarasenko P. Kovotojo mokymas. – V., 1998. – P. 203-206.

## TREČIOJI DALIS

# VADOVAVIMAS MOKYMU

**10**

Mokymo planavimas

**11**

Vadovavimas mokymo grupei

**12**

Mokymo kontrolė

Antroje dalyje susipažiname su mokymo ir mokymosi sąvokomis, aptarėme mokymo proceso struktūrą, pagrindinius karių mokymo principus, organizavimo formas, būdus ir metodus. Taip pat trumpai susipažiname su mokymo tikslų reikalavimais bei mokymo priemonėmis.

Šioje knygos dalyje aptariamos instruktoriaus vadovavimo funkcijos. Jau minėjome, kad karininkas atlieka ne vieną, o kelias funkcijas: jis yra padalinio (būrio, kuopos ir pan.) vadas (taikos metu – administratorius, karo metu ir taktikos pratybose bei mokymuose – taktinis vadas), jis taip pat atlieka pedagogines užduotis (moko karius ir vadovauja mokomajai grupei). Visų šių funkcijų atlikimas susijęs su vadovavimu. O vadovavimas – tai veikla, kuria siekiama organizacijoje, pavyzdžiui, būryje, panaudoti žmonių ir materialinius resursus, kad būtų galima ekonomiškai ir efektyviai atlikti organizacijos, t.y. būrio, užduotis. R. I. Arendsas rašo, kad „*Mokytojai (...) privalo atlikti tris svarbias funkcijas. Iš jų reikalaujama vadovauti mokinių grupei – atlikti vadovaujamąsias funkcijas; jiems reikia tiesiogiai, akivaizdžiai mokyti mokinius – atlikti sąveikos [mokymo – E.K.] funkcijas. Organizuodami jie taip pat turi dirbti su bendradarbiais, tėvais ir kt. (t.y. atlikti organizavimo funkcijas)*”<sup>1</sup>.

Knygos trečiojoje dalyje „Vadovavimas mokymui” dėmesys sutelkiamas šešioms svarbiausioms vadovavimo funkcijoms: planavimui, mokymo išteklių (mokymo laiko, vietos ir priemonių) skirstymui, karių motyvacijos žaditimui ir produktyvios mokymosi aplinkos sudarymui, vadovavimui mokymo grupei, karių mokymo pažangos įvertinimui. Visos šios funkcijos aptariamos skyriumi, tačiau iš tikrųjų kasdieniniame gyvenime jų skirtumai nėra tokie ryškūs. Kai instruktoriai planuoja pratybas, jie nustato mokymo ir auklėjimo tikslus, laiko, vietos ir mokymo priemonių skirstymo sąlygas. Šios temos gvildenamos 10-ajame skyriuje. 11-ajame skyriuje nagrinėjamos vadovavimo mokymo grupei (būriui, skyriui) problemos: vadovavimo formos, kreipiant ypatingą dėmesį į humaniškąją vadovavimą; karių motyvacijos ir produktyvios mokymosi aplinkos sukūrimas; karių auklėjimas per pratybas. 12-asis skyrius skirtas mokymo kontrolei. Čia nagrinėjami mokymo kontrolės uždaviniai ir formos; testų sudarymas ir panaudojimas; karių ir padalinių kovinio rengimo vertinimas. Taip pat bandoma aptarti pratybų vertinimo kokybinius ir kiekybinius parametrus.

---

<sup>1</sup> Arends R. I. Mokomės mokyti. – V., 1998. – P. 30.

## 10 SKYRIUS

# Mokymo planavimas

### Bendrieji teiginiai

#### Kovinio rengimo programos nagrinėjimas

#### Mokymo ir auklėjimo tikslo nustatymas bei aprašymas

Mokymo tikslo sąvoka

Mokymo tikslo aprašymas

Auklėjimo tikslas

Ilgūdžių formavimo pratybų tikslas

Žinių igijimo pamokų tikslas

Mišriųjų pratybų tikslas

#### Mokymo turinio, organizavimo formos ir modelio pasirinkimas

Mokymo turinio pasirinkimas

Mokymo organizavimo formos ir modelio pasirinkimas

#### Mokymo laiko, vietos ir priemonių planavimas

Mokymo laiko planavimas

Mokymo vietos planavimas

Mokymo priemonių planavimas

#### Mokymo rengimo planavimas

#### Pratybų planavimo kompleksinis pavyzdys

*kymo fazėmis: faze iki mokymo, kai nusprendžiama, ko bus mokoma ir kiek tai truks; mokymo faze, kai apgalvojama, kokius klausimus užduoti, kiek laukti ir kokia turi būti orientacija; ir faze po mokymo, kai prieinama prie išvados, kaip įvertinti mokinių pažangą ir koks turi būti grįžtamasis ryšys” (1, 75 p.).*

### APŽVALGA

JAV generolas Džordžas Maršalas (George C. Marshall) rašė, kad „Mes negalime rengti [karių] nesuplanavę ir negalime mokytis nepasirengę” (14, 3-1 p.).

Nagrinėdami danų „Pedagoginius karių mokymo principus” nustatėme, kad bet kokią mokymą sudaro keturios fazės: mokymo planavimas, mokymo rengimas, mokymas ir mokymo kontrolė. Taip pat pažymėjome, kad R. I. Arendsas skirsto mokymo procesą į tris fazes: fazę iki mokymo, mokymo fazę, fazę po mokymo. Fazė iki mokymo apima ir mokymo planavimą ir mokymo rengimą. Kitais žodžiais tariant, jeigu norime atlikti bet kokią mokymą, pavyzdžiui, vesti taktikos pratybas, privalome jas suplanuoti, parengti, vesti ir patikrinti bei įvertinti, kaip jas vedėme (žr. 7 pav.).

Formuluodamas reikalavimus instruktoriui, dar P. Tarasenska rašė, kad „*mokymas turi būti planingai sutvarkytas (...) ir (...) instruktorius turi gerai pasiruošti pamokai*” (13, 59-61 p.).

Taigi kad pratybos vyktų pamokomai ir efektyviai, instruktorius privalo gerai žinoti mokomąją medžiagą, turėti tvirtų praktinių ir metodinių ilgūdžių, kruopščiai ruošti kiekvienoms pratyboms.

Danų metodikoje mokymo planavimas siejamas su mokymo uždaviniu ir tikslais. R. I. Arendsas išplečia planavimo sąvoką ir rėmus: „*Mokytojų darbo planavimas yra įvairialypis ir susijęs su trimis mo-*

Šiame skyriuje susipažinsime su pirmąja ir viena iš svarbiausiųjų vadovavimo mokymui funkcija – mokymo planavimu, bei išmoksime planuoti pratybas, t.y. atliksime darbą, kurį privalo iki mokymo atlikti kiekvienas instruktorius.

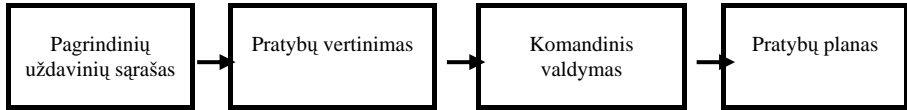
## 10.1. BENDRIEJI TEIGINIAI

Pradėdami bet kurią veiklą, privalome ją suplanuoti. Ką reiškia suplanuoti karių mokymą (karių kovinį rengimą)? **Pirma**, analizuojamos ir aprašomos pareigybinės funkcijos, kurias turės atlikti baigę mokymą kariai. **Antra**, analizuojamas karių pasirengimo mokymui lygis ir pastarasis lyginamas su funkcijų aprašymu. Funkcijų ir pasirengimo mokymui lygio skirtumas rodo mokymo poreikį. **Trečia**, mokymo poreikio pagrindu nustatomas mokymo tikslas.

Pažvelgsime, kaip turėtų būti nustatomas šaulio mokymo šaudyti tikslas. Baigęs mokymą (bazinis kario kursas ir specialisto rengimas trunka 13 savaitių) šaulys turi mokėti šaudyti į įvairius taikinius (pavienius, grupinius, stovinčius ir pasirodančius, judančius) iš įvairių padėčių (stovint, priklaupus, sėdint, gulint, naudojant atramą ir be atramos, judant), dieną ir naktį, pavieniais šūviais ir papliūpomis. Pradedant mokyti dalinyje atvykusius iš Mokomojo pulko karius, analizuojamas būsimųjų šaulių pasirengimas. Pavyzdžiui, nustatyta, kad, išėjęs bazinį kario kursą, karys neišmokomas šaudyti judant, naktį ir kitomis sudėtingomis sąlygomis, nes pagal programą tik vienerios pratybos buvo vedamos šaudykloje. Taigi mokymo poreikis yra tobulinti karių mokėjimą šaudyti jau jiems įprastomis sąlygomis (treniruoti) ir išmokyti šaudyti judant, naktį ir kitomis blogo matomumo bei nepalankiomis oro sąlygomis (pučiant šoniniam vėjui), naudojant individualiosios apsaugos priemones ir pan. Dabar jau galima nustatyti mokymo tikslą, kuris sutaps su mokymo poreikiu.

Tačiau mokymo planavimas, net ir planuojant konkrečias pratybas, neapsiriboja mokymo tikslo nustatymu.

Štai kaip išsivaizduoja pratybų planavimą JAV karo specialistai (16 pav.). Pratybų planavimas prasideda nuo pagrindinių uždavinių, kurie atitinka mūšiai artimai situacijai, sąrašo sudarymo. Toliau analizuojami kriterijai, pagal kuriuos bus vertinamos pratybos. Išnagrinėjamas bendras pratybų vaizdas (vizija), pratybų tikslai ir nustatomi prioritetai. Pagaliau rengiamas pratybų planas.



- Pratybų vizija
- Tikslai
- Pratybų prioritetai

16 pav. Pratybų planavimas (pagal Training the Force, 14, 3-1 p.).

Taip sudaromas dalinių ir junginių taktikos pratybų planas. Rengiant karių ir padalinių kovinio rengimo pratybas, elgiamasi šiek tiek kitaip. Tačiau ir čia neapsiribojama pratybų tikslų nustatymu. Dar reikia suplanuoti pratybų laiką, vietą, reikiamas mokymo priemones, pasirinkti pratybų organizavimo formą, modelį, mokymo metodus, nuspręsti, kaip bus rengiamos pratybos, pagaliau parašyti pratybų planą. Norėdami geriau įvaldyti pratybų rengimo metodiką, sąlyginai atskirsime kai kuriuos planavimo aspektus ir planuodami pratybas spręsimė šiuos klausimus:

1. kovinio rengimo programos nagrinėjimas;
2. mokymo ir auklėjimo tikslų nustatymas ir detalus aprašymas;
3. mokymo turinio, mokymo organizavimo formos ir mokymo modelio pasirinkimas;
4. mokymo laiko, mokymo vietos ir mokymo priemonių planavimas;
5. kontrolinių testų rengimas;
6. detalus pratybų rengimo planavimas.

Mokymo metodų ir būdų pasirinkimą ir pratybų plano rašymą atliksime pratybų rengimo fazėje. Kontrolinių testų rengimą aptarsime 12-ajame skyriuje.

## 10.2. KOVINIO RENGIMO PROGRAMOS NAGRINĖJIMAS

Karių pareigybinės funkcijos aprašytos kovinio rengimo programose, todėl mokymo planavimas kuopos lygmeniu prasideda nuo pratybų tvarkaraščio sudarymo, o būrio vado (instruktoriaus) lygmeniu – kuopos tvarkaraščio ir kovinio rengimo programos skaitymo ir nagrinėjimo.

Motorizuotųjų pėstininkų koviniam rengimui naudojamos kelios kovinio rengimo programos: „Bazinis kario kursas (BKK-98)“, „Motorizuotųjų pėstininkų būrio rengimo kursas (MPBRK-99)“, „Motorizuotųjų pėstininkų kuopos ren-



gimo kursas (MPKRK-99)“ ir kt. Bet kurioje mokymo programoje yra bendrieji organizaciniai metodiniai nurodymai; mokymo loginio nuoseklumo lentelė ir kiekvieno mokomojo dalyko mokymo programos.

Mokymo loginio nuoseklumo lentelėje konkrečiai nurodoma, kas daroma kiekvieną mokymo savaitę: kurios kiekvieno mokomojo dalyko temos mokomos ir kurios vedamos pratybos.

Kiekvieno mokomojo dalyko mokymo programoje pateiktos mokymo užduotys, temos ir laiko suskirstymas, bendrieji metodiniai nurodymai ir gana detalai aprašytos kiekvienos pratybos. Nagrinėjant kovinio rengimo programą, instruktoriui reikia nuodugniai susipažinti su pratybų aprašymu. Štai kaip aprašytos MPBRK-99 šaudybos ir ginklų 1/1 pratybos (8, 26 p.).

---

**1 tema** Šaudymo pratybos – 38 val. (B-ŠG-1)

**1/1 prat.** Kovinis šaudymas iš vietos iš šaulių ginklų į nejudančius ir pasirodančius taikmenis – 4 val. (B-ŠG-1/1).

**Mokymo tikslai:** Kariai po pratybų turi mokėti vykdyti užduotį Nr. B-ŠG-301.

**Užduotis:** Tobulinti šaudymo iš vietos iš šaulių ginklų į nejudančius ir pasirodančius taikmenis įgūdžius.

**Sąlygos:** Pratybos vedamos šaudykloje dieną.

**Taikmenys:**

krūtinės figūra su skrituliais (taikmuo Nr. 1) ant 0,75x0,75 m skydo; skydas statomas ant žemės; „atakuojantis šaulys“ – figūra visu ūgiu (taikmuo Nr. 6) – pasirodo neribotą laiką.

Nuotoliai iki taikmenų:

iki taikmens Nr. 1 – 100 m;

iki taikmens Nr. 6 – 200 m.

Šaudymo laikas neribojamas, šaudoma nuo atramos gulint.

**Vertinimo pagrindas:**

„labai gerai“ – surinkti 25 taškai ir 3 kartus numuštas taikmuo Nr. 6;

„gerai“ – 20 taškų ir 2 kartus numuštas taikmuo Nr. 6;

„patenkinamai“ – 15 taškų ir 1 kartą numuštas taikmuo Nr. 6.

**Metodiniai nurodymai:**

Pratybos vedamos šaudykloje. Šaudoma iš šaulių ginklų.

Materialinis aprūpinimas: šaudmenys: 9 vnt. šovinių (iš jų 3 vnt. šovinių skiriami taikmeniui Nr. 1 numušti, 6 vnt. šovinių skiriami taikmeniui Nr. 6). Į taikmenį Nr. 1 šaudoma pavieniais šūviais, į taikmenį Nr. 6 – papliūpomis.

Įvertinami kiekvieno kario, skyriaus, būrio veiksmai.

**Literatūra:** Laiknasis šaulių ginklų ir granatsvaidžių šaudybos kursas. Vilnius, 1995 m. Purvelis S. Ginkluotės ir šaudybos mokymo metodika. II d., Vilnius, 1998.

---

Instruktorius kuopos pratybų tvarkaraštyje perskaito ir užsirašo (jeigu reikia) pratybų temą ir numerį, pratybų datą, laiką ir vietą bei kitus jį dominančius duomenis.

Nagrinėdamas mokymo programą, instruktorius išsiaiškina:

- pratyboms skirtą laiką ir ar jis atitinka nurodytą pratybų tvarkaraštyje laiką;
- mokymo tikslus (kokią užduotį ir kokiomis sąlygomis reikia išmokyti atlikti, kokie yra karių vertinimo kriterijai);
- mokomuosius klausimus;
- pratybų materialinį aprūpinimą, rekomenduojamą literatūrą;
- metodinius nurodymus ir kitus programoje nurodytus klausimus.

### 10.3. MOKYMO IR AUKLĖJIMO TIKSLO NUSTATYMAS BEI APRAŠYMAS

Išnagrinėjęs mokymo programą, instruktorius pradeda planuoti pratybas. Pirmiausia, remiantis mokymo programos nurodymais, nustatomi ir aprašomi mokymo ir auklėjimo tikslai.

**Mokymo tikslo sąvoka** Kas yra tikslas? Pagal L. Jovaišą, „tikslas – žmogaus veiklą ar elgesį pranokstantis veiksmų rezultatas. Jis kartu yra ir veiksmo motyvas, lemiantis tikslo pasiekimo būdą ir priemones” (5, 51 p.). Pagal R. I. Arendsą, „mokymo tikslai yra formuluotės, sakančios, ką mokytojas ketina keisti mokiniuose. Mokymo tikslai nelyginant kelio žemėlapiai: jie padeda mokytojams ir jų mokiniams žinoti, kur link jie eina ir kada pasiekia vietą” (1, 63 p.). Panašiai įvardija tikslą ir danų „Pedagoginiai ... principai”, papildydami šias mintis teiginiu, kad „tikslu aiškiai ir nedviprasmiškai nusakoma, ką turėtų gebėti baigę mokymą kariai. Tikslas padeda vadovauti mokymui ir sudaro mokymo kontrolės pagrindą” (10, 105 p.).

**Mokymo tikslų nustatymas** – vienas iš svarbiausių pratybų planavimo elementų. Mokymo tikslą nusako kario specialybė, jo funkcinė paskirtis. Pavyzdžiui, šaudybos ir ginklų mokymas.

**Snaiperis** turi mokėti šaudyti iš nejudrios padėties bet labai taikliai, sugebėti ilgą laiką tupėti, kaip pelė po šluota, ir, laiku iššovęs, vienu šūviu nukauti priešą.

**Šaulys**, atvirkščiai, turi mokėti šaudyti iš įvairių padėčių ir į bet kuriuos taikinius. Tačiau jo taiklumui nekeliami tokie dideli reikalavimai. O kokie jie bus, priklausys nuo kario rengimo laiko, materialinių resursų – kiek bus skirta šovinių; materialinės bazės – kokia šaudykla ir pan.

Nustačius galutinį specialisto rengimo tikslą, reikia nustatyti dalinius (tarpinius) tikslus – mokymo periodui, mokomojo dalyko kiekvienai temai ir pagaliau kiekvienoms pratyboms. Pavyzdžiui, nustačius mokymo tikslą „išmokyti šaudyti į pasirodančius taikinius“, galima būtų iš šio tikslo išvesti keletą dalinių tikslų, tokių kaip: „išmokyti pasirengti šaudyti į pasirodančius taikinius judant“, „išmokyti nusitaikyti į pasirodantį taikinį“ ir pan.

Pratybų mokymo tikslai nustatomi atsižvelgiant į mokymo turinį ir apimtį, pratybų trukmę, karių įgytas žinias, mokėjimus bei įgūdžius. Priklausomai nuo pratybų turinio ir apimties gali būti vienas arba keli pratybų tikslai. Svarbu, kad jie būtų aiškūs, konkretūs ir skatintų instruktorių bei karius siekti konkrečių rezultatų.

Nustatant pratybų tikslą, parengiami ir testai, kuriais galima patikrinti, kaip pasiektas tikslas. Jeigu aprašant tikslus, detaliam nurodyta, kokių sugebėjimų turi įgyti karys, atliekdamas testus, sudaromos galimybės pademonstruoti tokius sugebėjimus (testų sudarymas nagrinėjamas 12.4 skyrelyje).

**Mokymo tikslo aprašymas – instruktoriaus ketinimų išdėstymas.**

Aprašant tikslą nurodomi laukiami galutiniai karių gebėjimai (elgesys). Tikslų aprašymas būna tikslingas ir suprantamas kitiems, kai karių galutiniai gebėjimai (elgesys) detalizuojami:

a. **reikalavimais**, kuriuos turi atitikti kariai pasibaigus mokymui (mokėti, žinoti, suprasti ir pan.);

b. **sąlygomis**, kuriomis turi būti vykdomi reikalavimai (dieną, naktį, klasėje ar vietovėje, iš vietos ar judant, nejudantys ar judantys taikiniai, po žygio, naudojant individualiosios apsaugos priemones ir pan.);

c. **kriterijais**, kuriuos reikalaujama atitikti, kad rezultatas būtų patenkinamas (normatyvai ir jų vykdymo laikas, ką turi žinoti, mokėti daryti ir pan., kad būtų pasiektas pratybų tikslas).

Taip aprašytus tikslus R. I. Arendsas vadina elgesio tikslais ir rašo, kad tris elgesio tikslų dalis nesunku išiminti kaip ETA metodą: mokinio elgesys (E), testavimo aplinkybės (T), atlikimo kriterijai (A). Mes pagal danų metodiką elgesio tikslus sutrumpintai vadinsime RSK: reikalavimai (R), sąlygos (S), kriterijai (K).

Reikia pabrėžti, kad **tikslas rašomas ne instruktoriui, o kariui**. Kitaip tariant, mokymo tikslas turi aiškiai nusakyti, kaip bus vertinamas karys pasibaigus pratyboms: kokias žinias, mokėjimus bei įgūdžius ir kokiomis sąlygomis turės pademonstruoti, ir kaip parodyti savo sugebėjimus, kad rezultatas būtų patenkinamas.

Mokymo tikslai gali būti trijų tipų:

1. įgūdžių formavimo pratybų tikslas;
2. žinių įgijimo pamokų tikslas;
3. mišrių pratybų – žinių įgijimo ir įgūdžių formavimo – tikslas.

**Auklėjimo tikslas** Nustatant pratybų tikslus, be mokymo tikslų, taip pat reikia apibūdinti auklėjimo tikslus. P. Tarasenka mokė: „*kariškas mokymas turi būti auklėjantis ir kario moralės savybės turi būti auklėjamos mokymu, tatai gali būti išreikšta šia sąvoka: mokyti auklėjant, auklėti mokant, t.y., mokymas savo esmėje nėra atskiriamas nuo auklėjimo, o turi būti auklėjančiu, t.y. turi veikti kareivių protą, valią ir jausmus*” (12, 87-88 p.). Auklėjimo reikšmę ir mokymo bei auklėjimo vienybę ginkluotosiose pajėgose nuolat pabrėžia H. Jungas ir H. Florianas (7, 13-15, 29-35 p.). Tą patį teigia ir R. Šteigeris, nurodydamas, kad Šveicarijos „*Kariuomenės vadove 95 aiškiai kalbama apie karinio auklėjimo ir mokymo vienybę*” (11, 20 p.).

Nustatyti auklėjimo tikslus gana keblu, nes net viena kokia nors žmogaus savybė, pavyzdžiui, drąsa, negali būti suformuota per trumpą laiką, juo labiau per vienerias pratybas. Todėl užsibrėžti, pavyzdžiui, tokį tikslą, kaip auklėti drąsą, arba meilę Tėvynei, arba Tėvynės patriotą – reiškia nepasakyti nieko, nes toks tikslas per vienerias pratybas yra nepasiekiamas. Todėl, nustatant pratybų auklėjamuosius tikslus, turi būti konkrečiai nurodoma, kokių auklėjamųjų tikslų siekiama būtent šiose pratybose, pavyzdžiui: įtikinti karius, kad ši priedanga patikimai saugos nuo artilerijos sviedinių skeveldrų ir sprogimo bangos; įtikinti karius savo ginklo patikimumu, jo pranašumu prieš priešo ginklus; išaiškinti kariams, kodėl reikia rikiuotėje stovėti su pakelta, o nenuleista galva ir pan.

**Įgūdžių formavimo pratybų tikslas** Įgūdžių formavimo pratybų tikslas gali būti formuluojamas šitaip: „*Karys po pratybų turi mokėti nustatyti nuotolius iki objektų. Sąlygos: atliekama vietovėje dieną, esant geram matumui; nuotoliai nustatomi iki 10-ties objektų, išdėstytų nuo 50 iki 2000 m trimis būdais: pagal tūkstantųjų formulę, iš akies ir vizualiai dalijant vietovę į tris dalis; aprūpinimas – žiūronai. Rezultatas bus patenkinamas, jei teisingai bus nustatyti nuotoliai iki 6 objektų (paklaida neturi viršyti 15% tikrojo nuotolio)*”.

**Reikalavimai.** Šiame pavyzdyje reikalavimai skamba šitaip: „*Karys po pratybų turi mokėti nustatyti nuotolius iki objektų*”. Analizuojant šį reikalavimą akivaizdu, kad mokymas turi praktinį tikslą. Karys, pasibaigus pratyboms, turi mokėti atlikti tam tikrą veiksmą – nustatyti nuotolius.

Mokymo tikslai dažnai formuluojami bendromis frazėmis: „Karys turi žinoti, kaip nustatyti nuotolius”. Toks reikalavimas neįpareigoja nei instruktoriaus,

nei kario. Kas, kad aš žinau, kaip tai daryti? Galima žinoti nuotolių nustatymo būdus, žinoti įvairių objektų matmenis, tūkstantųjų formulę ir dar turėti daugybę įvairių žinių, bet nemokėti jų pritaikyti praktiškai, nesugebėti reikiamu tikslumu nustatyti nė vieno atstumo. Pagaliau toks reikalavimas nenusako, ką konkrečiai turi sugebėti padaryti karys pratybų pabaigoje.

Tikslą galima formuluoti įvairiai, tačiau kiekvienu atveju tikslas turi būti formuluojamas aiškiai ir suprantamai, t.y. taip, kad ir instruktorius, ir karys žinotų, ko konkrečiai norima šioje situacijoje. Tikslas turi būti išreikštas taip, kad jį vienodai suprastų instruktorius, jo mokomi kariai ir visi karinio mokymo organizatoriai (vyresnieji vadai, štabų karininkai ir kt., ypač tie, kurie tikrina mokymo procesą ir jo rezultatus). Tai galima pasiekti vartojant įprastas sąvokas, kurias visi supranta vienodai, t.y. vartojant vadinamąsias **elgesio išraiškas**, kurios aprašo regimus ar girdimus veiksmus. Tokios elgesio išraiškos gali būti pasakomos žodžiais: **įrengti, įveikti, atlikti kokį nors veiksmą, nustatyti, aptikti, nurodyti, paminėti, sudaryti sąrašą ir t.t.**

**Sąlygos.** Suformulavus tikslo reikalavimus, reikia aprašyti, kokiomis sąlygomis turi būti atliktas veiksmas: ar jį atlieka vienas karys, ar bendradarbiaudamas su kitais; savo priemonėmis, pavyzdžiui, asmenine kario ekipuote, ar specialiai išduotomis priemonėmis; dieną ar naktį; naudodamas ar nenaudodamas individualiosios apsaugos priemones; kurioje padėtyje turi būti ginklas ar apsaugos priemonės; iš kurios pradinės padėties atliekamas veiksmas; atliekant šaudymo pratimus – iš vietos, judant, po ilgo žygio ir pan.

Mūsų pavyzdyje sąlygos išreikštos šitaip: „*atliekama vietovėje dieną, esant geram matumui; nuotoliai nustatomi iki 10-ties objektų, išdėstytų nuo 50 iki 2000 m trimis būdais: pagal tūkstantųjų formulę, iš akies ir vizualiai dalijant vietovę į tris dalis; aprūpinimas – žiūronai*”.

Mokymo tikslo sąlygos detalizuoja reikalavimus. Ypač svarbu labai konkrečiai aprašyti sąlygas, kuriomis karys turi sugebėti pademonstruoti savo gebėjimus pasibaigus pratyboms, t.y. aprašyti rezultatų kontrolės sąlygas. Išsamus kontrolės sąlygų aprašymas duoda tiek instruktoriui, tiek kariams informaciją apie tai, kaip bus tikrinama pasibaigus mokymui.

**Kriterijai.** Mokymo tikslo aprašymas nebus užbaigtas, jeigu jame nebus kiekybinių ir kokybinių parametų, rodančių, kaip karys turi vykdyti mokymo tikslo reikalavimus. Taigi be reikalavimų ir sąlygų, dar turi būti nurodytas kriterijus, rodantis, kokio lygio turi būti rezultatas, kad jis būtų įskaitytas. Pateiktame pavyzdyje yra tokie kriterijai: „*rezultatas bus patenkinamas, jei teisingai bus nustatyti nuotoliai iki 6 objektų (paklaida neturi viršyti 15% tikrojo nuotolio)*”. Kriterijų formulavimas yra svarbus mokant, nes karys visuomet žino, ką jis turi padaryti, kad kontrolės metu būtų teigiamai įvertintas. Žinojimas, kad yra skirtumas tarp to, ką iš tikrųjų moka, ir to, ką reikia mokėti, veikia motyvuojan-

čiai ir skatina tolesnes pastangas, ypač jei karys nuolat gerina rezultatą ir suvokia, kad greitai įvykdys visus reikalavimus. Šitaip būna, pavyzdžiui, bėgimo distancijoje, kai bėgikas nuolat informuojamas, kiek liko iki finišo ir kiek dar turi laiko.

**Kriterijai turi lemiamą reikšmę sudarant testus**, kuriais tikrinamas kario mokėjimas. Juo geriau aprašyti kriterijai, juo lengviau instruktoriui, kuris turi kontroliuoti ir įvertinti kario igūdžius. Kadangi įvertinimas turi būti objektyvus, rezultatus reikia lyginti su vienu ir tuo pačiu gerai apibrėžtu minimaliu mokėjimo lygiu. Jei įmanoma, reikia nustatyti vieną ar kelis **lengvai išmatuojamus** minimalius mokėjimo lygius, pavyzdžiui, tokius:

- *tam tikras kūno judesių skaičius;*
- *tam tikras teisingų atsakymų skaičius (procentais);*
- *tam tikras laikas (pvz., nubėgti 100 m);*
- *tam tikras taiklių šūvių skaičius ir t.t.*

Šitaip galima daryti per fizinio parengimo, šaudybos, apsaugos nuo naikinimo priemonių ir kitas pratybas. Tačiau kai kurių mokomųjų dalykų kario išmokimo rezultatų neįmanoma apskaičiuoti ar išmatuoti. Šiais atvejais kriterijai turi kitaip parodyti rezultatą. Toks kriterijus gali būti šis tikslų aprašymas:

*„Karys po pratybų turi mokėti patikrinti dujokaukės sandarumą. Rezultatatas bus patenkinamas, jeigu karys, užsidėjęs dujokaukę ir uždengęs įkvėpimo angą (angas), nustatys, kad nepavyksta **įkvėpti išorinio oro**“;*

*„Karys po pratybų turi mokėti išardyti ir surinkti ginklą, užtaisyti dėtuvę. Rezultatas bus patenkinamas, jeigu karys laikosi saugaus elgesio taisyklių, moka teisingai išardyti ir surinkti ginklą, užtaisyti dėtuvę ir išimti iš jos šovinius“.*

**Išvada.** Tikslas bus teisingai ir tikslingai aprašytas bei visiems suprantamas tik tada, kai jame aiškiai bus apibūdintas elgesys, kurį karys turi pademonstruoti pasibaigus mokymui. Todėl tikslo aprašyme visuomet turi būti reikalavimai, sąlygos ir kriterijai.

**Žinių įgijimo pamokų tikslas** Aprašant žinių įgijimo pamokų tikslus, taip pat turi būti akcentuojami reikalavimai, sąlygos ir kriterijai. Galutiniai **reikalavimai** išreiškiami kaip kario įgytos tam tikros žinios, pavyzdžiui, jis žino tam tikrą dalyką arba supranta jį.

„**Žinoti**“ reiškia, kad karys gali pakartoti pateiktą informaciją; „**suprasti**“ – gali savais žodžiais paaiškinti pateiktą informaciją ir tam tikroje situacijoje ją pritaikyti.

Kaip patikrinti, ar žinių įgijimo tikslai yra pasiekti? Instruktorius negali vien tik stebėdamas karį suvokti, ar jis:

„žino karo topografijos sutartinius ženklus” arba jis  
„supranta asmens sanitarinės higienos reikalavimus”.

Kadangi tiesiogiai nustatyti kario žinių lygį pakankamai sunku, reikia aprašyti elgesį, kurį galima būtų fiksuoti ir taip nustatyti – žino ar supranta karys. Pavyzdžiui, galima sukurti tokią situaciją, kurioje karys galėtų parodyti pageidaujamą elgesį ir, remiantis nustatytais kriterijais, spręsti, ar jis tai atliko pakankamai gerai. Taip galima sužinoti, ar karys įgijo tokių žinių, kad yra pasiektas nustatytas tikslas.

Pirmajame pavyzdyje („žino karo topografijos sutartinius ženklus”) karys pakankamai žino, jei, pavyzdžiui:

- pasako, ką reiškia sutartiniai ženklai, rodomi plakate (skaidrėje);
- perskaito sutartinius ženklus nurodytame žemėlapio kvadrate;
- užrašo popieriaus skiautelėje skaičiais nurodytų žemėlapio kvadrato sutartinių ženklų pavadinimus.

Šiuo atveju galima užrašyti tris reikalavimus:

„Karys turi pasakyti rodomų sutartinių ženklų pavadinimus”.

„Karys turi perskaityti sutartinius ženklus nurodytame žemėlapio kvadrate”.

„Karys turi užrašyti popieriaus skiautelėje skaičiais nurodytų žemėlapio kvadrato sutartinių ženklų pavadinimus”.

Antrajame pavyzdyje („supranta asmens sanitarinės higienos reikalavimus”) galima suformuluoti kelis reikalavimus, kurie rodytų, ar pasiektas tikslas. Tai kur kas sudėtingesnis procesas todėl, kad supratimo tikslas apima ir žinias, ir supratimą. Tiesa, šiuo atveju ne visuomet reikalaujama tiksliai žinoti tam tikrą informaciją. Pavyzdžiui, galima tiksliai nežinoti artilerijos sviedinių sprogimo rūšių pavadinimo, tačiau suprasti, kaip veikia artilerijos sviedinys (mina), kai jis sprogsta ore, ant žemės, įsmigęs į žemę ar rikošetavęs.

Ir žinių įgijimo pamokų tikslu vartojamos **elgesio išraiškos**, kurios gali būti pasakomos žodžiais: *užrašyti, išvardyti, paaiškinti savais žodžiais, parodyti schemoje, pateikti pavyzdžių* ir pan. Aprašant žinių įgijimo tikslą pagal stebimą elgesį, reikia nuspręsti, ką karys turi žinoti ir ką suprasti. Mūsų atveju tai galima būtų aprašyti šitaip:

- Žinoti, kas yra kario asmens higiena;
- Žinoti kario asmens higienos reikalavimus lauko sąlygomis;
- Suprasti asmens higienos reikalavimus ir juos vykdyti.

Pirmuoju atveju tinkamas pastebimas elgesys pasireiškia tuo, kad karys **pasako** asmens higienos apibrėžimą.

Antruoju atveju – **išvardija** asmens higienos reikalavimus lauko sąlygomis.

Trečiuoju atveju – iš asmeninės patirties **pateikia pavyzdžių**, kaip asmens higienos reikalavimų laikomasi kasdienėje kario tarnyboje (kareivinėse ir lauko sąlygomis), paaiškina, kokios gali būti šių reikalavimų nesilaikymo pasekmės.

**Sąlygos.** Aprašęs žinių įgijimo pamokos tikslo reikalavimus, instruktorius turi nuspręsti, kokiomis sąlygomis kariai turi pademonstruoti savo žinias. Kaip ir formuojant įgūdžius, tai bus darbo sąlygos ir būdai: naudojantis užrašais, statutais ar be jų; raštu ar žodžiu; naudojantis liniuote, trikampiui ir pan.

**Kriterijai** gali būti formuluojami šitaip:

- *išvardyti 5 orinio branduolinio sprogo naikinamuosius veiksnius;*
- *teisingai atsakyti į n klausimų (į tam tikrus klausimus);*
- *teisingai atsakyti į 60% ir daugiau testo klausimų ir pan.*

**Mišriųjų pratybų tikslas** Kai kuriose pratybose gali būti keliamas ne vienas, o keli mokymo tikslai. Taip gali kilti uždavinys – per vienerias pratybas įgyti tam tikrų žinių ir suformuoti tam tikrų įgūdžių. Šiuo atveju aprašomas mišriųjų pratybų (žinių įgijimo ir įgūdžių formavimo) tikslas, kuris apima du jau išnagrinėtus tikslus.

Išnagrinėsime BKK-98 pratybas: „Taktika. Tema 2. Stebėjimas. Pratybos 2/1. Atstumų įvertinimas – 3 val. (1 val. klasėje, 2 val. lauke). Užduotis: Nustatyti nuotolius”. Per šias pratybas kariai sužino atstumų matavimo būdus, pagrindinių vietovės objektų matmenis ir tūkstantųjų formulę, atstumus iki pagrindinių vietovės objektų pagal jų matomumą. Taigi kariai įgyja žinių apie atstumų matavimą bei praktinių įgūdžių įvairiais būdais nustatant nuotolius iki įvairių objektų. Todėl ir pratybų mokymo tikslas turi būti mišrus, pavyzdžiui:

**Reikalavimai.** *Karys po pratybų turi žinoti atstumų matavimo būdus, atstumus iki pagrindinių vietovės objektų pagal jų matomumą, pagrindinių vietovės objektų matmenis ir tūkstantųjų formulę. Mokėti nustatyti nuotolius iki įvairių objektų.*

**Sąlygos:** *Žinios tikrinamos raštu, nesinaudojant užrašais. Atstumai matuojami dieną, esant geram matomumui, plika akimi ir naudojant žiūronus.*

**Kriterijai:** *Išvardyti ne mažiau kaip 3 atstumų matavimo būdus, 10 atstumų iki pagrindinių vietovės objektų pagal matomumą ir matmenis 10-ties pagrindinių vietovės objektų, apskaičiuoti pagal tūkstantųjų formulę nuotolį pagal duotus duomenis. Nustatyti nuotolius iki 10-ties objektų (objektai išdėstyti nuotoliais nuo 50 m iki 2000 m). Rezultatas bus patenkinamas, jeigu bus teisingai nustatyti nuotoliai ne mažiau kaip iki 6 objektų (paklaida ne didesnė kaip 15%).*



## 10.4. MOKYMO TURINIO, ORGANIZAVIMO FORMOS IR MODELIO PASIRINKIMAS

**Mokymo turinio pasirinkimas** Jau žinome, kad **mokymo turinys** – tai mokymui atrinkti karių kovinio rengimo pagrindai. Mokymo turinį atskleidžia šie dokumentai ir šaltiniai: 1. kovinio rengimo planas; 2. kovinio rengimo programa; 3. kariuomenės vado įsakymai kovinio rengimo klausimais; 4. statutai, nuostatai ir kiti oficialūs kovinių veiksmų ir jų kovinio aprūpinimo dokumentai; 5. vadovėliai, mokymo priemonės ir kita literatūra.

Pasirenkant tinkamą mokymo turinį, reikia žinoti, kokią literatūrą rekomenduoja mokymo programa, pasirinkti literatūrą ir susipažinti su ja. Renkantis mokymo turinį svarbu atsižvelgti į mokymo tikslą, pratybų trukmę, ankstesnes karių žinias, pavyzdžiui, ką jie žino iš bazinio kario arba puskarininkių mokyklos kurso, ir kitus veiksnius.

Gerų patarimų pateikia R. I. Arendsas: „*kiekvienas dalykas turi daug daugiau, ko reikėtų mokyti negu leidžia laikas, be to, kasdien atsiranda naujų žinių. Pradedantieji mokytojai (...) turi (...) sugalvoti, kaip (...) veiksmingai išmokyti atitinkamą mokinių grupę, jei reikia, medžiagą papildydami, jei reikia, kai ką išmesdami. (...) Pradedantysis mokytojas taip pat gali susidurti su tokiais atvejais, kai nėra mokymo programų vadovų arba jei ir yra, tai tik trumpai surašytos temos. Jei taip būtų, mokytojas savarankiškai turės išspręsti su turiniu susijusius klausimus, todėl jam reikia gerai išmanyti dalyką*” (1, 62 p.).

Instruktoriui renkantis mokymo turinį gali pagelbėti keletas R. I. Arendso rekomenduojamų principų (1, 263-266 p.):

**1. Ekonomija.** Ekonomiškumas reiškia, kad labai atidžiai parenkamas pateikiamos informacijos kiekis; reikia sudėtingą sąvoką padaryti kariams suprantamą ir paprastą; reikia padėti kariams nuodugnai išnagrinėti kelias svarbias idėjas, o ne apiberti juos nesusijusiais faktais, kurie vargu ar turės įtakos mokymuisi. **Svarbiausia, kad mokomosios medžiagos būtų ne per daug, t.y., kad ji ne tik būtų perteikta, bet ir išmokta. Kita vertus, reikia, kad mokomosios medžiagos nebūtų per mažai – tuomet nukentėtų pratybų intensyvumas, būtų prarastas reikiamas mokymo tempas.**

**2. Raiškumas ir energija.** Raiškus ir energingas dėstymas yra toks, kai iš dėstomojo dalyko srities yra išrenkamos pagrindinės sąvokos ir pateikiamos tiesiai bei logiškai.

**3. Sąvokų brėžiniai.** Sąvokų brėžinių sudarymas padeda nuspręsti, ko mokyti. Sąvokų brėžiniai yra kaip ir kelio planai, tik rodo ne ryšius tarp vietų, o tarp idėjų.

**4. Karių ankstesniųjų žinių nustatymas.** Informacija, kuri pateikiama mokant, remiasi karių ankstesnėmis dalyko žiniomis. Kad naujoji medžiaga

kariams būtų prasminga, instruktorius turi sugalvoti, kaip susieti naująją medžiagą su tuo, ką kariai jau moka. Svarbu, kad instruktoriai savo teikiamą informaciją pritaikytų prie karių išsilavinimo ir ankstesnių žinių

**Mokymo organizavimo formos ir modelio pasirinkimas**

Taip pat jau žinome, kad karių mokymas vyksta kovinio rengimo užsiėmimuose, kurių organizavimo formos yra įvairios: pratybos, pamokos, taktikos mokymai, ekskursijos, kartais ir savarankiškas darbas, paskaita, konsultacija, seminaras. Įvairiuose užsiėmimuose taikomi įvairūs mokymo metodai (žodiniai – pasakojimas, aiškinimas, pokalbis, mokomoji paskaita; vaizdiniai – demonstravimas ir stebėjimas, ekskursija, savarankiškas stebėjimas; praktiniai – pratimai, treniruotė, konkursas, užduočių metodas, programuotas mokymas, grupinis darbas; savarankiškas darbas) arba jų deriniai. Pavyzdžiui, vienose pratybose, kurių pagrindinis mokymo metodas yra pratimai, galime rasti demonstravimo, aiškinimo, pokalbio, treniruotės ir kitų mokymo metodų elementų. Jau nagrinėdami mokymo metodus nustatėme, kad pratybos, kuriose taikomi įvairūs mokymo metodai, turi skirtingas struktūras. Vadinasi, kiekvienas užsiėmimas skiriasi savo mokymo organizavimo forma, mokymo metodų deriniu, struktūra ir kitais elementais. Jeigu šiuos užsiėmimus sugrupuosime pagal pagrindinius požymius, gausime tam tikras užsiėmimų grupes, kurias R. I. Arendsas vadina mokymo modeliais.

**Mokymo modelis.** Pagal R. I. Arendsą, modelio sąvoka reiškia šiek tiek daugiau negu pavienis būdas, metodas arba procedūra. Pavyzdžiui, terminas mokymo modelis apima platų visapusišką požiūrį į mokymą, o ne konkretų būdą, kaip kad diskusijos arba savarankiškas darbas, kuriuos galima taikyti bet kuriam modeliui. Mokymo modeliai turi tam tikrų požymių, kurių konkretūs būdai arba metodai neturi. Tokiems **modelio požymiams priskiriami:** modelio grindžiamieji principai; požiūris ir orientacija į tai, ko mokiniai turėtų išmokti ir kaip jie mokosi bei išmoksta; rekomenduojamas mokytojo elgesys ir klasės struktūros; mokomoji paskirtis ir mokymosi tikslų tipai; mokymosi aplinka; modelio sandara ir kt.

R. I. Arendsas pažymi, kad aprašyti 20 pagrindinių mokymo modelių, bet „atrodytų teisinga ir praktiška reikalauti, kad pradedantieji mokytojai savo darbo pradžioje turėtų nedidelį repertuarą. Dėl to buvo atrinkti šeši modeliai, kuriuos, gerai perpratus ir išmokus taikyti, galima patenkinti daugumos mokytojų reikmes” (1, 31 p.).

Lentelėje pateikti R. I. Arendso nagrinėjami mokymo modeliai ir jų atitikmuo karių mokymui:

R. I. Arendso modelių pavadinimas	Modelio atitikmuo karių mokymui
Dėstymas	Pasakojimas ir aiškinimas
Sąvokų mokymas	Induktyvusis ir deduktyvusis mokymas
Tiesioginis aiškinimas	Įgūdžių formavimo modelis
Mokymasis bendradarbiaujant	Grupinis darbas
Mokymas tyrinėti	Euristinis mokymas
Klasės diskusijos	Pokalbis

Mokymo modelio samprata dar nėra prigijusi Lietuvos kariuomenėje, tačiau atlikus patį paprasčiausią pratybų grupavimą pagal taikomus pagrindinius mokymo metodus ir pasirėmus amerikiečių rekomendacijomis, karių mokymui galima būtų pasiūlyti tokius mokymo modelius:

1. Pratimai (įgūdžių formavimas).
2. Treniruotė (įgūdžių tobulinimas).
3. Grupinis darbas.
4. Pasakojimas.
5. Pokalbis.
6. Mišrusis modelis.

Indukcinis bei dedukcinis mokymas (sąvokų mokymas) ir euristinis mokymas (mokymas tyrinėti) gali būti taikomi kartu su kitais mokymo modeliais arba savarankiškai (daugiausia mokymo įstaigose). Nereikia bijoti, kad modelių pavadinimai sutampa su mokymo metodų pavadinimais. Mes gi naudojames paskaitos ir savarankiško darbo sąvokomis, kaip mokymo organizavimo formomis ir mokymo metodais. Tai baisu ir maišytina tik tam, kas nuolatos nedirba. Pagaliau, jei bus surasti kiti geresni mokymo modelių pavadinimai, priprasime ir prie jų. Taigi nustačius mokymo tikslą ir pasirinkus mokymo turinį, nustatome mokymo organizavimo formą ir pasirenkame mokymo modelį. Išsamiau mokymo modelius nagrinėsime 14-ajame skyriuje.

## 10.5. MOKYMO LAIKO, VIETOS IR PRIEMONŲ PLANAVIMAS

Kaip pabrėžia R. I. Arendsas, „vienas iš vadovaujamyjū mokytojo darbo aspektų yra skirstyti ir tvarkyti nepakankamus išteklius, kad būtų sukurta produktyvi mokymosi aplinka. (...) Svarbiausias išteklius, kontroliuojamas mokytojo, yra **laikas**: ne tik tai, kiek laiko reikia skirti tam tikram dalykui, bet kaip

*organizuoti ir sutelkti mokinių laiką akademiniams dalykams* [turima galvoje tie mokomieji dalykai, kurių mokoma pagal mokyklos programą – E.K.]. *Kitas svarbus išteklius yra erdvė* [mokymo vieta – E.K.]: *kaip joje judėti, kaip susodinti mokinius, išdėstyti medžiagas, suolus; kaip sukurti mokymosi aplinką*” (1, p. 87).

Rengiant pratybas reikia suplanuoti visų mokymo resursų – žmonių, mokymo laiko, mokymo vietos, materialinių resursų ir mokymo priemonių – panaudojimą. Net būrio pratybose jau reikalingas visų šių resursų planavimas, pavyzdžiui, planuojant šaudymo pratybas šaudykloje, kuri yra tam tikru nuotoliu nuo dalinio išsidėstymo vietos, gali prireikti skaičiuoti, kiek reikės transporto priemonių ir degalų. Taip pat reikia skaičiuoti, kiek reikia šovinių ir signalinių priemonių, kiek reikia pratybų aprūpinimui žmonių – signalininkų, karių apsaugos tarnybai, ryšininkų, medicinos darbuotojų ir kt.

**Mokymo laiko planavimas** R. I. Arendsas teigia, kad „*laikas nėra tai, kas turi praslinkti, tai vertingas išteklius, iš kurio reikėtų išgauti kuo didžiausią naudą*” (1, 97 p.). Tvarkyti mokymo laiką nepaprastai sudėtinga. Reikia išmanyti mokymo programą, mokymosi principus, pažinti kiekvieną karį, mokėti tinkamai vadovauti. Pirmiausia būtina jausti pareigą išnagrinėti tam tikras temas ir būti įsitikinusiems, kad kariai gali išmokti. R. I. Arendsas nagrinėja penkis mokymo laiko tipus:

1. **Suplanuotas laikas.** Kai mokytojai planuoja mokymą, jie numato tam tikrą laiką įvairiems dalykams ir veikloms. Tas laikas vadinamas suplanuotu laiku.

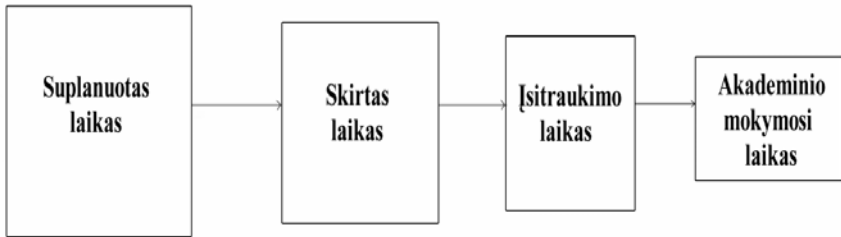
2. **Skirtasis laikas.** Tai laikas, kurį mokytojas iš tikrųjų skiria tam tikram dalykui arba veiklai klasėje.

3. **Įsitraukimo laikas.** Laikas, kurį mokiniai iš tikrųjų skiria veiklai arba užduočiai (dar vadinamas užduoties laiku), o ne kalbasi su kitu mokiniu ar krapšto nosį.

4. **Akademino (tikrojo) mokymosi laikas.** Tai laikas, per kurį mokinys yra įsitraukęs į užduotį ir jam sekasi tą užduotį atlikti.

5. **Būtinasis laikas.** Tai laikas, kurio iš tikrųjų reikia kiekvienam mokiniui užduočiai išmokti. Ši laiko savybė paprastai nustatoma pagal mokslumą ir gebėjimą.

Mokymo proceso eigoje laikas mažėja, einant nuo suplanuoto laiko iki akademino (tikrojo) mokymosi laiko. Tai pavaizduota 17 pav. Instruktorius pareiga – taip organizuoti karių mokymą, kad mažiausiai skirtųsi suplanuotas ir tikrojo mokymosi laikas.



17 pav. Mokymo laiko mažėjimas

Jei tikrojo mokymosi laikas pakankamas, kariai tikriausiai išmoko jiems pateiktą medžiagą. Jei to laiko nedaug, reikėtų keisti temai skiriamą laiką, mokymą arba mokomosios medžiagos sudėtingumo laipsnį. Kaip galima pailginti tikrojo mokymosi laiką?

Kiek įmanoma pailginti tikrojo mokymosi laiką, taigi pagerinti ir karių laimėjimus, padeda šie instruktoriaus vadovaujami ir sąveikaujami veiksmai:

- tikslus karių žinių ir įgūdžių lygio nustatymas;
- tinkamų užduočių skyrimas;
- tikroji sąveika su kariais;
- grįžtamojo ryšio suteikimas, ypač kai jie klysta;
- pratybų organizavimas ir nurodymai, kaip atlikti užduotį.
- mokymosi aplinkos, kurioje kariai jaučia atsakomybę už savo darbą ir bendradarbiauja, atlikdami mokymo užduotis, sukūrimas.

**Pratybų laiko planavimas.** Pratybų turinys (mokomosios medžiagos apimtis) turi atitikti pratybų laiką. Visais atvejais galima planuoti tik tiek klausimų, kiek jų būtų gerai išmokta arba ištreniruota. Kiekvienas veiksmas turi būti atliktas (išmoktas) iki galo. Vienos valandos pratyboms galima planuoti 1-2 mokymo klausimus. Dažnai ir kelių valandų pratybose nagrinėjamas tik tai vienas klausimas. Skirstant pratybų laiką, reikia atsižvelgti į pratybų struktūrą. Kiekvienos pratybos turi įvadinę, pagrindinę ir baigiamąją dalį (bet nebūtinai tik tris dalis, jų gali būti ir daugiau).

**Įvadinėje dalyje** paprastai tikrinamas padalinio pasirengimas pratyboms (būtinai tikrinami ginklai, karių ekipuotė), ankstesnių užduočių įvykdymas (rengiama kontrolinė apklausa arba tikrinamas normatyvų, tam tikrų veiksmų atlikimas), pranešama pratybų tema, jų tikslas, mokymo klausimai. Po to trumpai apibūdinama nauja tema (nauji jau nagrinėjamos temos mokymo klausimai). Svarbu, kad kiekvienos pratybos būtų ankstesniųjų pratybų tęsa, nauja mokomoji

medžiaga logiškai išplauktų iš jau išmuktos (sužinotos). Įvadinė dalis paprastai trunka 3-5 minutes (kartais ir ilgiau).

**Pagrindinėje dalyje** nagrinėjamas vienas arba keli mokymo klausimai. Ir čia turi būti suplanuotas laikas ne tik kiekvienam mokymo klausimui, bet ir kiekvienai konkrečiai veiklai, pavyzdžiui, jei tai bus pokalbis, tai kiek laiko skiriama instruktoriaus klausimams, karių atsakymams, instruktoriaus apibendrinimui ir net, kokios trukmės turi būti pauzės (tai išsamiau aptarsime 14-ajame skyriuje).

**Baigiamojoje dalyje** primenama pratybų tema, jų tikslas, detaliai analizuojami karių veiksmai, pažymimi geriausiai veikę kariai, nurodomos bendros klaidos, skelbiami pažymiai, pateikiama savarankiško darbo užduotis. Baigiamoji dalis paprastai trunka ne ilgiau kaip 5 minutes.

Mokymo laikas vienam mokymo klausimui gali būti suskirstytas taip: a) pateikimo laikas, b) pagrindinis (žinių perteikimo ir įgūdžių formavimo bei įtvirtinimo) laikas ir c) kontrolės laikas. Reikia atsiminti: pratybos pasiseks 90%, jeigu jų teorinė dalis (kartu su įvagine ir baigiamąja dalimi) sudarys 30%, o praktinių veiksmų dalis – 70%.

Reikia taip pat žinoti, kad judėjimo į pratybų vietą ir atgal iš jų laikas taip pat įeina į pratybų laiką. Pavyzdžiui, padalinys yra lauko stovykloje. Būrio pratybos pagal kuopos tvarkaraštį suplanuotos taip: 1-2 val. – šaudyba, nuotolis iki šaudyklos – 1000 m; 3-4 val. – taktika, nuotolis nuo šaudyklos iki taktinio lauko – 500 m; 5-6 val. – ANP, nuotolis nuo taktinio lauko iki ANP mokymo vietos – 800 m, nuotolis nuo ANP mokymo vietos iki stovyklos – 1000 m. Taigi tiksliai perėjimai iš vienos vietos į kitą gali užimti:

$$1000 \text{ m} + 500 \text{ m} + 800 \text{ m} + 1000 \text{ m} = 3300 \text{ m} = 3,3 \text{ km} \cdot 10 \text{ min/km} = 33 \text{ min.}$$

Judėjimas į šaudyklą ir iš jos į taktikos lauką planuojamas per šaudybos pratybas. Taktikos pratybos prasideda nustatytu pagal dienotvarkę laiku ir baigiasi taip, kad iki pertraukos būrys nuvyktų į ANP mokymo vietą. ANP pratybos baigiasi taip, kad būrys atvyktų į stovyklą tiksliai į pratybų pabaigą. Kad šios 33 minutės netaptų bereikalingu pasivaikščiojimu, pratybų planuose turi būti numatyti mokymo klausimai, kurie būtų sprendžiami judėjimo metu, pavyzdžiui, įvairios žygio, prieškovinės ir kovinės rikiuotės, stebėjimas, orientavimasis, veiksmai pagal įspėjamuosius signalus, pagaliau, pagreitintasėjimas, bėgimas ir kt.

**Mokymo vietos planavimas**

Pratybos vyksta įvairiose mokymo vietose – klasėse, šaudyklose, poligonuose, specialiai įrengtose mokymo vietose, aikštelėse ir pan. Siekdamas mokymo tikslo, instruktorius turi pasirinkti geriausiai tinkamą mokymo vietą (jeigu ji nenurodyta tvarkaraštyje). Taip pat reikia atsižvelgti į nuotolį iki mokymo vietos. Gali būti keli variantai: 1. tinkama mokymo vieta yra netoli kareivinių (lauko stovyklos); 2. tinkama mokymo vieta, pavyzdžiui, šaudykla, yra labai toli (kelių kilometrų nuotoliu) ir pakeisti jos neįmanoma; 3. yra kelios, įvairiai nutolusios mokymo vietos ir t.t. Kaip reikia pasielgti instruktoriui ar asmeniui, planuojančiam pratybas? Jokių abejonių nekelia pirmasis variantas. Antruoju atveju, jeigu mokymo dieną yra tiktai šaudybos pratybos, reikia vykimo laiką išnaudoti žygio pratyboms – stebėjimui, orientavimuisi, veiksams pagal išpėjamuosius signalus, galiausiai, fizinei treniruotei. Trečiuoju atveju reikėtų taip suplanuoti pratybas, kad pirmosios pratybos vyktų arčiausioje mokymo vietoje, antrosios – tolimesnėje, trečiosios – vėl arčiau ir t.t. Taigi visi mokymą organizuojantys asmenys privalo siekti, kad kuo mažiau pratybų laiko būtų skirta ilgiems ir betiksliais vaikštinėjimams iš vienos vietos į kitą.

Taip pat reikia tinkamai naudoti ir pačią mokymo vietą. Jeigu pratybos vyksta klasėje, reikia, kad kariai vienu metu matytų tik tas mokymo priemones (stendus, plakatus, maketus ir pan.), kurie reikalingi nagrinėjamam mokymo klausimui; kitos priemonės turi būti uždengtos ar kitaip paslėptos, kad neblaškytų karių dėmesio. Taip ir per pratybas, kurios vyksta rikiuotės aikštėse, mokymo aikštelėse ir kt.: demonstruojant kokius nors daiktus, reikia rodyti tik tą daiktą, apie kurį dabar šnekama, o neišdėlioti visų mokymo priemonių, kad jas galėtų be reikalo stebėti besimokantys kariai.

**Karių išdėstymas per pratybas.** Instruktorius turi taip išdėstyti karius, kad viena vertus, jie matytų ir girdėtų instruktorių bei mokymo priemones ir, kita vertus, kad instruktorius kartu matytų visus karius.

**Karių išrikiavimas vedant pratybas lauke** (18 pav.). Karius galima išrikiuoti **viena eile** (18 A pav.), o instruktorius turi stovėti taip, kad visi kariai matytų jį, o jis visus juos. Atstumas tarp karių eilės ir instruktoriaus turi būti ne mažesnis kaip 5 žingsniai (3/4 karių eilės ilgio).

Jeigu instruktorius moko daugiau kaip 10 karių, tai karių eilė per ilga. Tokiu atveju tikslinga išrikiuoti karius **dviem eilėmis**, sudarančiomis statų kampą (18 B pav.). Kai kariai atlieka veiksmus, jie mato vienas kitą ir tai dažnai padeda mokytis. Kartu visi kariai mato instruktorių, o instruktorius – visus karius. Atstumas tarp karių ir instruktoriaus nėra didelis.

Kartais instruktorius moko vieną eilę, o kita eilė tuo metu žiūri arba treniruojasi. Šiuo atveju geriau karius išrikiuoti **dviem eilėmis viena prieš kitą** (18 C pav.). Atstumas tarp eilių gali būti 0,25-0,5 karių eilės ilgio. Toks karių

išdėstymas įprastas per rikiuotės pratybas. Tuomet kariai gali stebėti vieni kitų veiksmus bei matyti instruktorių. Instruktorius taip pat puikiai mato visus karius.

Vedant pratybas su ginklais, karius galima išrikiuoti **U raide** (18 D pav.) arba **puslankiu** (18 E pav.). Tuomet visi kariai mato instruktoriaus atliekamus veiksmus, o instruktorius gali kontroliuoti karių veiksmus. Būna tokių atvejų, kai **instruktorius moko vieną karį** (18 F pav.).

Instruktoriui visiškai nebūtina stovėti vienoje vietoje. Jis gali vaikščioti, keisdamas savo vietą. Kartais, ypač vedant šaudymo pratybas, instruktoriui geriau stovėti už karių. Lauko pratybose kariai turi stovėti taip, kad saulė jiems nešviestų į akis. Jeigu labai karšta, karius geriau stovėti šešėlyje, o pučiant stipriam vėjui, – užuovėjoje. Mokymo priemonės reikia išdėstyti taip, kad jos neatspindėtų saulės spindulių.

Pratybų eigoje instruktorius gali keisti karių padėtį ir išrikiuoti juos taip, kad jie geriausiai matytų ir kad jis pats visada matytų visus karius. Ir nebūtinai lauko pratybose tikrai stovėti, galima sustoti arba susėsti apkasuose, susėsti ratu pievelėje ir pan.

**Karių susodinimas per pratybas patalpose** (19 pav.). Patalpose kariai turi sėdėti taip, kad šviesa jiems kristų iš už nugaros arba iš šono. Geriau, kai šviesa krenta iš šono, tuomet instruktoriui nereikia žiūrėti tiesiai į šviesą (žiūrint į šviesą sunku stebėti karių veidus).

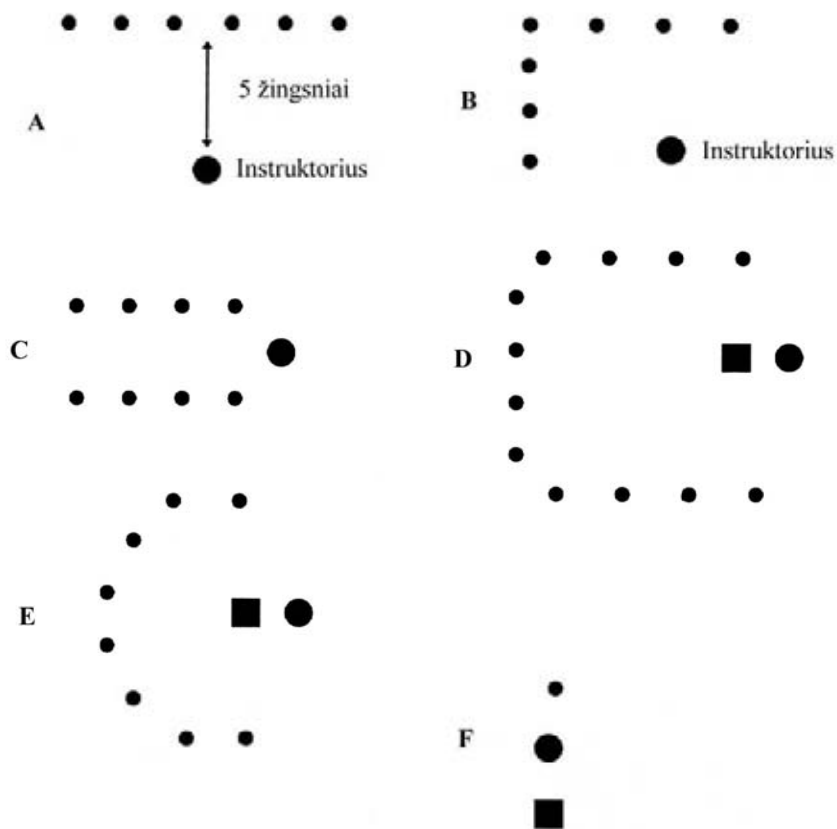
Taikant tokius mokymo metodus, kurie sutelkia karių dėmesį į instruktorių, kariai turi girdėti ir matyti, galvoti ir užsirašyti. Tuomet nelabai tinka **tradicinis susodinimo būdas** (19 D ir 19 E pav.), kai kariai sėdi eilėmis vienas už kito, o instruktorius atsukęs veidu į klasę. Tuomet geriau susodinti visus karius veidu į instruktorių. Geriausia, kai kariai sėdi *U* arba *V* raidžių forma (19 A ir 19 B pav.). Šitaip sustačius stalus, visi kariai mato instruktorių ir instruktorius visuomet gali matyti karius. Toks būdas tinka paskaitoms ir pokalbiams, skaitant pranešimus, darant apibendrinimus.

Jeigu klausytojai dirba mažomis grupėmis (grupinis metodas), jie turi sėdėti prie vieno didelio stalo, sustatyto iš kelių mažų stalų (19 C pav.). Stalas turi būti tokio dydžio, kad visi kariai galėtų dirbti su reikiama dokumentais, žemėlapiams ir pan. Visi kariai turi būti lygūs, neturi būti „ypatingos vietos“ (stalo galo) grupės vadovui. Geriausia, kai kiekviena grupė dirba atskiroje klasėje, tačiau, jeigu trūksta patalpų, vienoje klasėje gali dirbti kelios grupės, nors tai ir sudaro tam tikrų nepatogumų. Jeigu reikia keisti stalų sustatymą, tai būtina padaryti prieš pradėdant grupėms darbą arba kai grupės baigia darbą. Kai kelios grupės dirba vienoje klasėje, jos gali trukdyti viena kitai, todėl jas reikia susodinti skirtinguose klasės kampuose.

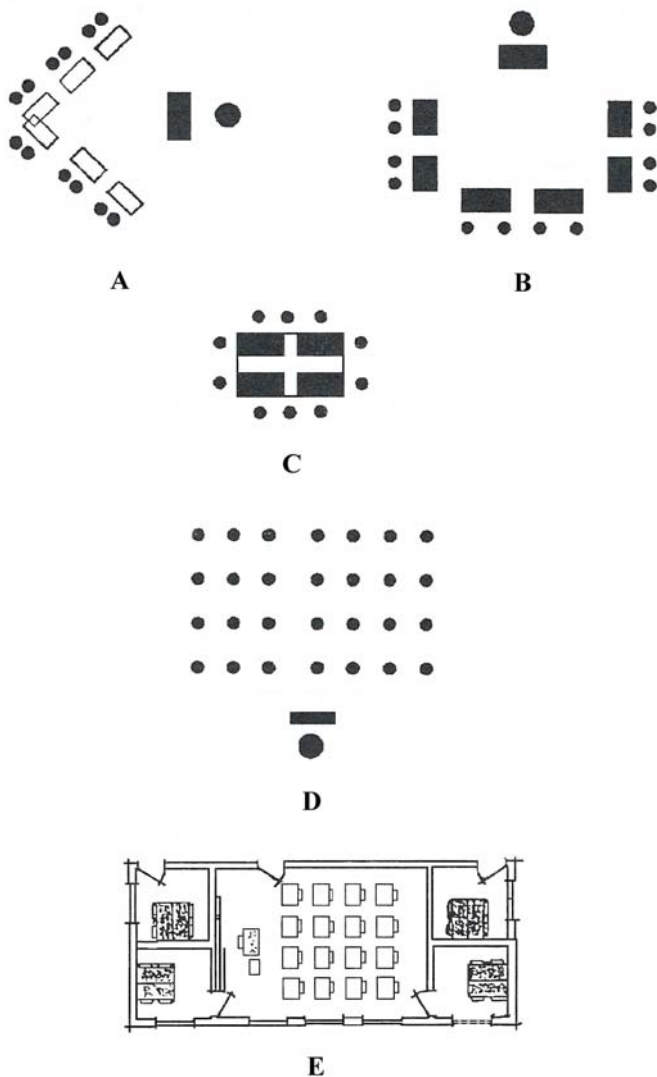
Kartais normaliam instruktoriaus ir karių bendravimui gali trukdyti tai, kad instruktorius užima ypatingą padėtį klasėje, ypač, kai pamoka vedama pokalbio



metodu. Tuomet būtų geriau, kad instruktorius atsisėstų tarp klausytojų. Šiuo atveju stalai sustatomi ratu, jei pakankamai erdvi patalpa. Atliekamus stalus galima išnešti iš klasės arba pastatyti prie sienos. Nesvarbu, kaip bus sustatyti stalai, instruktorius visuomet turi patikrinti, kad stalų ir kėdžių būtų tiek, kiek yra pamokoje ar pratybose karių.



18 pav. Karių išrikiavimas lauke per pratybas



19 pav. Karių susodinimas klasėje per pratybas

**Mokymo priemonių planavimas** Planuojant pratybas, reikia detaliai suplanuoti jų materialinį aprūpinimą, nes nuo to priklausys pratybų sėkmė. Įsivaizduokite, kad jūs vedate ANP pratybas, kuriose reikia atlikti dalinį specialųjį švarinimą, kai kariai ir jų ginklai užteršti radioaktyviosiomis medžiagomis, ir užmiršote užpildyti vandeniu gertuves arba neturite tamponų ar skudurėlių. Padarykite išvadas, kokia bus tų pratybų vertė ir kaip elgsis neprityręs instruktorius. Žinoma, galima rasti išeitį, jeigu moki improvizuoti ir turi reikiamų žinių ir patirties. Tuomet ginklams švarinti panaudosis vasarą žolę, žiemą – sniegą, bet tai jau nebus pagrindinio dalinio švarinimo metodo mokymas. Vis tiek kada nors reikės grįžti prie šio klausimo, o mokymo plane jam laiko jau neberasite.

Pabrėžtina, kad tolesnį **pratybų planavimą (kai jau nustatytas pratybų tikslas) reikėtų pradėti nuo mokymo priemonių (materialinio aprūpinimo) planavimo**. Jeigu mokymo priemonių pakanka, galima planuoti toliau. Jeigu ne, reikia peržiūrėti ir mokymo tikslą. Pavyzdžiui, per pratybas planuojama mokyti karius įveikti vandens kliūtį. Įveikimo būdai ir jiems atitinkantis pratybų tikslas priklausys nuo turimų techninių priemonių: plaukiamųjų kovos mašinų, pontoninio tilto, kelto, valčių, plaustų arba nėra jokių priemonių. Jeigu nieko nėra, reikės mokyti įveikti vandens kliūtį brendant. Bet ir šiuo atveju reikės turėti (ar pasirūpinti, kad turėtų) bent ilgą virvę, ilgus pagalius ir t.t.

## 10.6. MOKYMO RENGIMO PLANAVIMAS

Numatęs pratybų tikslą, mokymo turinį, mokymo organizavimo formą ir modelį, suplanavęs mokymo laiką, vietą ir mokymo priemones, instruktorius galėtų pereiti prie antrosios mokymo fazės – pratybų rengimo. Tačiau pirmiausiai reikėtų detalai suplanuoti visą pratybų rengimo procesą, t.y. laiką iki pratybų. Tai gali pasirodyti visai nesvarbu, jeigu kalbėtume apie paprastas pratybas, pavyzdžiui, vienos valandos trukmės rikiuotės pratybas. Šiuo atveju, suplanavus pratybas reikėtų dar parašyti pratybų planą, perskaityti atitinkamus Rikiuotės statuto straipsnius, pasitreniruoti tam tikrus veiksmus, duoti nurodymus būrininkui ir skyrininkams, kaip parengti karius ir kokią turėti aprangą bei ekipuotę. Jeigu pratybas ves skyrininkai, dar reikėtų juos instrukuoti, o gal ir patikrinti, kaip jie patys moka atlikti reikiamus veiksmus. Tačiau, jei vedamos sudėtingesnės pratybos, pavyzdžiui, taktikos arba šaudybos, tai jų rengimas yra kur kas sudėtingesnis. Čia reikia ir atlikti rekognoskuotę (taktikos pratybos), ir patikrinti šaudyklą (o jei naudojamosi kito dalinio arba centre, pavyzdžiui, poligono, šaudykla, tai dar ir laiku pateikti paraišką arba pasitikrinti, kad tokia paraiška yra pateikta), pasirūpinti materialiniu aprūpinimu, gauti šaudmenis, imitacines priemones, parengti imitavimo komandą, padėjėjus ir pan.

Taigi rengiant pratybas, ypač sudėtingesnes, reikia rašyti detalų pratybų rengimo planą, kuris atrodytų kaip kalendorinis planas, t.y. jame būtų nurodyti reikiami veiksmai, jų atlikimo data ir laikas, vykdytojais.

## 10.7. PRATYBŲ PLANAVIMO KOMPLEKSINIS PAVYZDYS

**Užduotis** Instruktorius 02 04 perskaitė pratybų tvarkaraštyje, kad 02 11 jis ves ANP pratybas: Tema 4. Specialusis švarinimas. Prat. 4/1. Dalinis specialusis švarinimas. Pratybų trukmė 2 val. Pratybų vieta – mokymo laukas. Perskaitęs Bazinio kario kurso (BKK-98) mokymo programą, instruktorius sužinojo:

---

**Mokymo tikslas:** Karys po pratybų privalo mokėti atlikti užduotį Nr. B-NP-007.

*Užduotis:* Tinkamai, nedelsiant atlikti dalinį specialųjį švarinimą.

*Sąlygos:* Iškritus NM ir nustačius jų rūšį. Apsivilkus IAP. Naudojant tabelines švarinimo priemones. Užterštu ginklu ir apsauginėmis pirštinėmis.

*Vertinimo pagrindas:* Panaudoti IAP. Atlikti ginklo ir aprangos degazavimą. Neišmėtyti panaudotų priemonių.

**Metodiniai nurodymai:** Pratybas vesti vietovėje. Paisyti, koks švarinimas yra dalinis ir koks visiškas. Supažindinti su visiško švarinimo principais. Pradžioje treniruotis atlikti dalinę degazaciją, o po to dalinę dezaktyvaciją.

---

Suplanuoti pratybas ir jų rengimą.

**Sprendimo variantas** 1. **Programos reikalavimai:** pratyboms skirtos 2 val.; pratybos vedamos vietovėje; karius reikia išmokyti atlikti dalinį specialųjį švarinimą, kai vietovė užteršta NM ir RM; švarinimui naudojamos tabelinės švarinimo priemonės; kariai pratybose turi būti aprūpinti IAP ir tabelinėmis švarinimo priemonėmis. Taip pat reikalaujama, kad kariai būtų supažindinti su visiško specialiojo švarinimo principais.

### 2. **Mokymo tikslas:**

a. **Reikalavimai:** karys po pratybų turi mokėti atlikti dalinį specialųjį švarinimą, kai jis, jo apranga, amunicija ir ginklas užteršti NM ir RM.

b. **Sąlygos:** dieną, užsidėjus dujokaukę ir apšvilkus odos apsaugos priemones, naudojant tabelines švarinimo priemones (individualiusius priešcheminius ir degazavimo paketus, gertuvę su vandeniu, tamponus), išėjus iš užterštos vietovės.

c. **Kriterijai:** tinkamai atlikti dalinį specialųjį švarinimą ir įvykdyti ANP normatyvus Nr. 11 ir 12. Rezultatas bus patenkinamas, jeigu

normatyvas Nr. 11 bus įvykdytas ne vėliau kaip per 12 min 10 s, o normatyvas Nr. 12 – 16 min.

3. **Auklėjimo tikslas:** įtikinti karius, kad laiku ir teisingai atliktas dalinis specialusis švarinimas apsaugos karį nuo pažeidimo RM ir NM, išsaugos kario gyvybę ir sveikatą veikiant radioaktyviai ir chemiškai užterštoje vietovėje.

4. **Mokymo turinys:** Specialiojo švarinimo paskirtis, sudėtis, kada, kieno įsakymu ir kur jis atliekamas, kokios naudojamos individualiosios švarinimo priemonės. Individualiojo priešcheminio ir degazavimo paketų paskirtis ir naudojimas. Visiško specialiojo švarinimo sąvoka (kokiais atvejais, kieno įsakymu, kur ir kokiomis priemonėmis atliekamas). Dalinio specialiojo švarinimo, kai vietovė užteršta NM (naudojami IPP ir IDP, kastuvėliai) ir RM (naudojamos gertuvės su vandeniu, skudurėliai ir kastuvėliai) mokymas. ANP normatyvų Nr. 11 ir 12 vykdymo treniruotė.

5. **Mokymo organizavimo forma** – pratybos. **Mokymo modelis** – pratimai.

**6. Mokymo laiko planavimas:**

Įvadas	– 5 min.
Demonstravimas, aiškinimas	– 20 min.
Pratimai ir treniruotė:	
dalinis specialusis švarinimas (NM)	– 30 min.
dalinis specialusis švarinimas (RM)	– 25 min.
Kontrolė	– 15 min.
Apibendrinimas	– 5 min.

---

Iš viso: – 100 min.

7. **Mokymo vietos planavimas.** Pratybas vesti vietovėje (mokymo lauke). Įvadui, demonstravimui, aiškinimui ir apibendrinimui karius išrikiuoti U raide arba puslankiu, pratyboms – suskirstyti skyriais ir išrikiuoti viena eile (reikia mokyti atsižvelgiant į vėjo kryptį, todėl kitoks išrikiavimas būtų nelogiškas).

8. **Mokymo priemonių planavimas.** Pratyboms reikalingos šios mokymo priemonės: atakos ekipuotė, automatiniai šautuvai, dujokaukės, kariniai apsauginiai komplektai, individualūs priešcheminiai paketai, individualūs degazavimo paketai, gertuvės su vandeniu, skudurėliai, kastuvėliai – kiekvienam kariui.

### 9. Pratybų rengimo planas:

1	Perskaityti reikiamą literatūrą	02 07
2	Parašyti pratybų planą	02 08
3	Duoti nurodymus būrininkui ir skyrininkams apie materialinio aprūpinimo parengimą: patikrinti dujokaukes, KAK, gauti IPP, IDP (parengti jų pakaitalus), skudurėlius, pripildyti gertuves vandens; taip pat apie pasirengimą pratyboms	02 08
4	Pateikti pratybų planą kuopos vadui tvirtinti	02 09
5	Surengti seržantų instruktažą, patikrinti, kaip jie moka atlikti dalinį specialųjį švarinimą	02 09
6	Parinkti pratybų vietą	02 09
7	Patikrinti būrio pasirengimą pratyboms	02 10

### SANTRAUKA

- Mokymo planavimas ir su mokymu susijusių klausimų sprendimas yra vieni iš svarbiausių instruktoriaus darbo aspektų, nes tai daugiausia lemia, ko ir kaip mokomi kariai.
- Instruktoriaus darbo planavimas yra įvairialypis ir susijęs su trimis mokymo fazėmis: faze iki mokymo (planavimo ir rengimo fazėmis), mokymo faze ir faze po mokymo.
- Mokymo (pratybų) planavimo fazėje instruktorius nustato ir detaliai aprašo mokymo ir auklėjimo tikslus, sudaro kontrolinius testus, pasirenka mokymo turinį, mokymo organizavimo formą ir modelį, planuoja mokymo laiką, vietą ir mokymo priemones, rašo pratybų rengimo kalendorinį planą (jeigu reikia).
- Pratybų planavimo pagrindas yra pratybų tvarkaraštis ir kovinio rengimo programa.
- **Mokymo tikslai** – tai formuluotės, nusakančios, kokius karių pokyčius turėtų sukelti mokymas; kitais žodžiais tariant, kaip turėtų pasikeisti karių elgesys (žinios, mokėjimai, įgūdžiai, požiūris), pasibaigus mokymui (pavyzdžiui, pratyboms). Mokymo tikslai formuluojami elgesio požiūriu ir nusako reikalavimus, sąlygas ir kriterijus (RSK taisyklė), kuriuos turi atitikti baigęs mokymą karys.
- **Mokymo tikslas rašomas ne instruktoriui, o kariui ir turi aiškiai ir nedviprasmiškai nusakyti, kaip bus tikrinamas ir vertinamas karys pasibaigus pratyboms.**

- Priklausomai nuo pratybų tipo – žinių įgijimo, įgūdžių formavimo ar mišraus – skiriami trys mokymo tikslų tipai: įgūdžių formavimo, žinių įgijimo ir mišrus.
- **Įgūdžių formavimo pratybų tikslas** nusako, ką karys po pratybų turi **mokėti** atlikti. Šis tikslas išreiškiamas vartojant elgesio išraiškas, pavyzdžiui, įrengti, įveikti, atlikti tam tikrą veiksmą, nustatyti, aptikti, nurodyti, paminėti, sudaryti sąrašą ir pan.
- **Žinių įgijimo pamokų tikslas** nusako, ką karys po pamokos turi **žinoti** ar **suprasti**. Tai taip pat išreiškiama elgesio išraiškomis, pavyzdžiui, pasakyti, užrašyti, išvardyti, paaiškinti savais žodžiais, parodyti schemeje, pateikti pavyzdžių ir pan.
- **Mišriųjų pratybų tikslas** nusako, ką karys po pratybų turi žinoti, suprasti ir mokėti.
- Pasirenkant mokymo turinį, vadovaujamesi keturiais principais: ekonomiško, mokymo raiškumo ir energijos, sąvokų brėžinių sudarymo ir karių ankstesniųjų žinių sudarymo. Mokomosios medžiagos apimtis priklauso nuo mokymo tikslo, mokymo laiko, ankstesniųjų karių žinių ir įgūdžių, instruktoriaus pedagoginio meistriškumo ir kitų aplinkybių. **Svarbiausia, kad mokomosios medžiagos būtų tiek, kiek reikia intensyviai ir efektyviai mokymui ir mokymuisi – nei per daug, nei per mažai.**
- Kiekvienam užsiėmimui pasirenkama mokymo organizavimo forma ir modelis. Šis pasirinkimas priklauso nuo mokymo tikslo ir instruktoriaus mokymo būdų.
- Mokymo laikas, vieta ir priemonės yra dalykai, kurių trūksta mokant, tad reikėtų kruopščiai ir išvalgiai suplanuoti, kaip jais bus naudojamesi mokymo metu.
- **Mokymo laiką** reikia suplanuoti taip, kad efektyviai būtų panaudota kiekviena pratybų ar pamokos minutė. Instruktorius turėtų atkreipti dėmesį į keletą skirtingų laiko tipų: suplanuoto laiko, skiriamo laiko, įsigilinimo, tikrojo mokymosi ir būtiną laiko. Planuojant reikia siekti, kad sutaptų suplanuotas ir būtinasis laikas, o planuojant ir mokant – maksimaliai pailgėtų tikrasis mokymosi laikas.
- **Mokymo vieta** – tai, kas susiję su mokymo priemonių, stalų ir suolų išdėstymu, karių išrikiavimu ir susodinimu – yra svarbus instruktoriaus kontroliuojamas mokymo proceso elementas. Tai, kaip naudojama mokymo vieta, veikia mokymosi atmosferą, daro įtaką mokymo grupės dialogui ir bendravimui, daro kariams reikšmingą pažintinį ir emocinį poveikį.

- **Mokymo materialinis aprūpinimas ir mokymo priemonės** – dar vienas svarbus instruktoriaus ir visų mokymą organizuojančių asmenų kontroliuojamas išteklius. Nuo pratybų materialinio aprūpinimo priklauso ne tik karių mokymo efektyvumas, bet ir pačių pratybų organizavimas. Jeigu nėra tinkamų mokymo priemonių bei jų negalima pakeisti paprastesnėmis ar pasigaminti patiems, reikia keisti mokymo tikslą. **Tačiau pratybų vadovas neturi teisintis mokymo priemonių stoka. Jis privalo padaryti viską, kad pratybos įvyktų ir jos būtų veiksmingos (skaityk P. Tarasenos „Kovotojo mokymą“!).**
- Rengiant pratybas, ypač taktikos, šaudybos ir kt., tikslinga parašyti pratybų rengimo kalendorinį planą, kuriame atspindėtų instruktoriaus ir karių veikla iki pratybų, vykdomi darbai, jų atlikėjai ir atlikimo laikas.

## UŽDUOTYS

1. Apibūdinkite instruktoriaus mokymo planavimą ir išvardykite pratybų planavimo elementus.
2. Apibūdinkite tikslo, mokymo ir auklėjimo tikslo sąvokas, mokymo tikslų tipus.
3. Apibūkininkite, kuo skiriasi didaktinis tikslas ir mokymo tikslas. Kuris tikslas ir kodėl skirtas instruktoriui, o kuris kariui?
4. Papasakokite, kaip jūs suprantate elgesio išraiškas, kuriomis formuluojami mokymo tikslai.
5. Aprašykite pasirinktų pratybų įgūdžių formavimo tikslą. Paaiškinkite šio tikslo elementus.
6. Aprašykite pasirinktos pamokos žinių formavimo tikslą. Paaiškinkite šio tikslo elementus.
7. Aprašykite pasirinktų mišriųjų pratybų tikslą. Paaiškinkite šio tikslo elementus.
8. Paaiškinkite mokymo turinio pasirinkimo principus.
9. Išvardykite ir paaiškinkite mokymo laiko tipus. Kaip instruktorius gali pailginti tikrojo mokymosi laiką? Koks turi būti teorinės ir praktinės pratybų dalies laiko santykis? Kodėl?
10. Apibūdinkite karių išrikiavimo per pratybas ir susodinimo per pamokas variantus.
11. Palyginkite R. I. Arendso, N. L. Gagės ir D. C. Berlinerio bei danų „Pedagoginių karių mokymo principų“ mokymo tikslų aprašymą, suraskite jų bendrus bruožus, nurodykite skirtumus.
12. Suplanuokite pasirinktas pratybas.



**LITERATŪRA**

1. Arends R. I. Mokomės mokyti (Learning to Teach). – V., 1998. – P. 30, 52-76, 87-112, 263-266.
2. Bazinis kario kursas (BKK-98). Mokymo programa. – V., 1998.
3. Gage N. L., Berliner D. C. Pedagoginė psichologija. – V., 1994. – P. 32-47.
4. Jovaiša L. Edukologijos pradmenys. – V., 1993. – P. 65, 78-79.
5. Jovaiša L. Pedagogikos terminai. – K., 1993; / – V., 1998.
6. Jovaiša L., Vaitkevičius J. Pedagogikos pagrindai. I d. – K., 1987.
7. – P. 54-55.
8. Jung H., Florian H. Grundlagen der Militarpedagogik. – Frankfurt am Main, 1994. – P. 13-15, 29-35, 171-178.
9. Motorizuotųjų pėstininkų būrio rengimo kursas (MPBRK-99). – V., 1999.
10. Motorizuotųjų pėstininkų kuopos rengimo kursas (MPKRK-99). – V., 1999.
11. Pedagoginiai karių mokymo principai. – V., 2000. – P. 8, 19-24, 38-43, 61-63, 91-92.
12. Steiger R., Zwygart U. Karinė pedagogika. – V., 1999. – P. 20, 63-66.
13. Švietimo vadybos įvadas. – K., 1996. – P. 39-40, 91-94.
14. Tarasenska P. Kovotojo mokymas. – V., 1998. – P. 45-51, 55-56, 58-61, 87-88.
15. Training the Force (FM 25-100). – Washington, 1988. – P. 3-1 – 3-10.

## 11 SKYRIUS

# Vadovavimas mokymo grupei

### Vadovavimo formos.

#### Humaniškasis vadovavimas

- Autoritarinis vadovavimas
- Demokratinis vadovavimas
- Liberalinis vadovavimas
- Humaniškasis vadovavimas

### Vadovavimas mokymo

#### grupei

- Mokymo grupės samprata
- Grupės telkimo sąlygos
- Pradedančiojo instruktoriaus veiklos sunkumai
- Preventyvusis vadovavimas mokymo grupei
- Kaip parodyti pasitikėjimą savimi ir daryti įtaką

### Mokymo aplinka

- Mokymo grupės klimatas, savybės, procesai, atmosfera

### Mokymosi motyvacija

- Motyvacijos sąvoka
- Motyvų klasifikacija
- Kaip reikia motyvuoti karius koviniame rengime

## APŽVALGA

**Valdymas** (angl. *control*) – techninių, socialinių, pedagoginių, psichologinių, biologinių procesų tikslingas kreipimas, siekiant optimalių rezultatų ir kartu atsižvelgiant į tų procesų ypatumus bei dėsningumus. Pedagoginių procesų valdymas – tai taikymas optimalių organizacinių priemonių ir metodų, kuriais galima pasiekti efektyvių ugdymo rezultatų.

**Valdymas koviniame rengime** – optimalus kovinio rengimo renginių planavimas, rengimas, optimalių mokymo principų, formų ir metodų taikymas, tinkamiausias vadovavimas mokymui. Taigi **vadovavimas mokymui** – viena iš kovinio rengimo valdymo funkcijų. Kas yra vadovavimas?

**Vadovavimas** (angl. *guidance, operative management*) – žmogaus veikla, individui ar kolektyvui keliant tikslus, planuojant ir organizuojant darbą. Vadovavimo turinį sąlygoja darbo specifika. Pagrindinis karių kovinio rengimo vadovas – instruktorius. Taigi **instruktorius yra vadovas**. Vadovavimo efektyvumą lemia vadovo asmenybė: pasaulėžiūros

sambranda, dalykinė kompetencija, asmeninis pavyzdys, organizaciniai sugebėjimai, tinkamas santykių su žmonėmis stilius.

**Vadovavimas mokymui** apima dvi glaudžiai tarpusavyje susijusias sritis: vadovavimą mokymo grupei (pagal R. I. Arendšą – vadovavimą klasei) ir vadovavimą mokymo metu, t.y. mokant. Tai atitinka dvi pagrindines instruktoriaus funkcijas. Jis yra ir vadas (administratorius), kuris privalo organizuoti pratybas, palaikyti jose tvarką, karių drausmę ir pan., ir pedagogas, kuris turi karius mokyti.

**Vadovaudamas mokymo grupei** (būriui, skyriui ir kt. padaliniui), instruktorius taiko įvairias vadybos formas, sukuria tinkamą mokymo aplinką, bendra-

ja ir bendradarbiauja su kariais, nustato įvairias taisykles bei procedūras, auklėja karius. Atliekant šią veiklą, instruktorius remiasi savo autoritetu.

**Vadovaudamas karių mokymui**, instruktorius panaudoja visus mokymo būdus: mokymo modelius, metodus, organizavimo formas ir būdus, mokymo procedūras bei mokymo techniką

Šiame skyriuje susipažinsime su vadovavimo formomis, atkreipsime ypatingą dėmesį į humaniškąjį vadovavimą mokymui. Išnagrinėsime svarbiausius vadovavimo mokymo grupei klausimus. Aptarsime mokymo aplinką, kurią turi sukurti instruktorius. Nuodugniai išnagrinėsime mokymosi motyvacijos problemas, nuo kurių sprendimo priklauso karių aktyvumas ir jų mokymosi rezultatai.

## 11.1. VADOVAVIMO FORMOS. HUMANIŠKASIS VADOVAVIMAS

Vadovavimas mokymui, kaip ir bet koks vadovavimas, gali būti autoritarinis, demokratinis ir liberalinis.

**Autoritarinis vadovavimas** Autoritariniam vadovavimui, kuris labiau patinka daugeliui karinių vadovų (ir instruktorių), būdingas vienašališkas sprendimų priėmimas, vadovavimas įsakymų, paliepiamų, nurodymų forma, reikalavimas vykdyti tik taip, kaip nurodyta, iniciatyvos varžymas ir t.t. Autoritarinio tipo vadovas vadovauja išskeldamas savo asmenybę, savo nuomonę. Jis su vadovaujamąja grupe nesitaria arba tariasi tik dėl regimybės, tačiau sprendimus priima vadovaudamasis savo nuomone. Grupei jis dažniausiai įsakinėja, kartais ir grasindamas. Stengiasi būti atokiau nuo grupės. Tokie vadovai paprastai grupėje negerbiami, tik pakenčiami.

**Demokratinis vadovavimas** Atvirkščiai, demokratinį vadovavimą charakterizuoja bendradarbiavimas, nustatant tikslus ir priimant sprendimus, grupinis vadovavimas, kai didelė vadovaujamųjų funkcijų dalis deleguojama grupės nariams, aktyvi ir iniciatyvi visų proceso dalyvių veikla. Demokratinio tipo vadovas dėl grupės veiklos nuolat tariasi su grupės nariais: perspektyvą, veiklos būdus, draudimus, paskatinimus ir baudas nustato atsižvelgdamas į daugumo nuomonę. Šio tipo vadovai nekomanduoja, bet siūlo, savo nuomonės neprimeta, bet stengiasi argumentuoti jos teisingumą. Jo kalbos tonas draugiškas, santykiškai su grupės nariais paprasti.

**Liberalinis vadovavimas** Liberalinio tipo vadovą grupė dažnai myli, bet lyderiu nepripažįsta. Jis nerodo iniciatyvos telkdamas grupę bei organizuodamas veiklą. Apie tokį vadovą sakoma: „minkštas žmogus”. Jis nuolaidžiauja, nedrįsta pasakyti savo nuomonės. Taip vadovaujama grupė nesutelkia, joje dažnai atsiranda tarpusavyje konfrontuojančių grupelių.

Šie vadovavimo tipai – tik teoriškai galimi. Gyvenime dažnai būna ir jų samplaika, tačiau vieno kurio nors tipo dominuojantys bruožai išlieka. Suprantama, kad palankiausias vadovavimo stilius grupei telkti yra demokratinis. Ypatingomis sąlygomis, pavyzdžiui, kai grupė tik sudaryta (naujai suformuotas būrys) arba atėjus į labai pairusią, reikia ir autoritarinio vadovavimo bruožų. Bet užsitęsęs autoritarinis vadovavimas visada lemia nesėkmę ir vadovui, ir grupei.

K. Levinas (K. Lewin) atliko tyrimą ir parengė įvairių vadovavimo būdų sampratą (15, 233-235 p.). Remdamasis vadovų elgsenos grupėse stebėjimais, jis išskyrė tris vadovų tipus ir aprašė juos:

1. **Autoritarinis vadovas**, kurį galima charakterizuoti šitaip:
  - vadovas vadovauja, neinformuodamas kitų apie ryšius, motyvaciją ar ateitį;
  - vadovas kontroliuoja būdus ir priemones;
  - vadovas skirsto darbą ir suteikia techninę paramą;
  - vadovas subjektyviai ir savarankiškai vertina darbų atlikimą.
2. **Demokratiškas vadovas**, kuriam būdingi šie bruožai:
  - vadovas skatina užsiimti veikla, kuri yra diskusijų objektas;
  - vadovas leidžia darbuotojams patiems kontroliuoti būdus ir priemones;
  - vadovas leidžia darbuotojams patiems skirstyti darbus ir patiems pasirūpinti technine parama;
  - vadovas objektyviai įvertina darbų atlikimą.
3. **Liberalus** („nepaisantis įvykių“) **vadovas** charakterizuojamas šitaip:
  - vadovas nesidalija darbu;
  - vadovas išlieka pasyvus;
  - vadovas skirsto darbus ir suteikia techninę paramą tik paprašytas;
  - vadovas neįvertina darbų atlikimo.

K. Levino tyrimas buvo suorganizuotas taip, kad eksperimento dalyviai buvo išskirstyti į grupes, kurios tris kartus per šešias savaites susitikdavo su kiekvienu vadovu iš aprašytų tipų. Grupių reakciją nustatydavo stebėtojai. Buvo fiksuojami įvairūs faktai, susiję su grupėmis: darbo našumas, grupių solidarumas, vadovo populiarumas ir darbo atmosfera. Stebėjimo išvados pateiktos 6 lentelėje.

6 lentelė. Įvairių tipų vadovų stebėjimo išvados

Kas stebėta	Vadovų tipai ir grupių numeriai		
	autoritarinis vadovas, Nr. 1	demokratiškas vadovas, Nr. 2	liberalus vadovas, Nr. 3
<b>Produktyvumas</b>	Grupė per trumpiausią laiką pasiekė didžiausią darbo našumą, bet produktyvumo išlaikymas labai priklausė nuo to, kiek dalyvavo vadovas. Vos tik jis išeidavo iš kambario, darbo sparta krisdavo	Grupės nariai siekdavo bendro tikslo, ir tai, kad nėra vadovo, nedarydavo jokios įtakos darbo spartai	Darbo našumas grupėje, kurios vadovas palikdavo įvykius savieigai, buvo blogesnis už grupių Nr. 1 ir 2, nors vadovas nepalikto kambario
<b>Solidarumas</b>	Menkas	Didelis	Pakankamas
<b>Pasitikėjimas valdžia</b>	Menkas. Grupės narių nuogaštavimai ir neobjektyvumas persiduoda netgi pašaliniam	Didelis. Grupės nariai išmoko vertinti kitų žmonių teiginius	Pakankamas. Grupės nariai išmoko vertinti kitų žmonių teiginius
<b>Vadovo populiarumas</b>	Tik 1 asmuo iš 20 pageidavo turėti autoritarišką vadovą	19 asmenų iš 20 pageidavo demokratiško vadovo	Nei vienas grupės narys nepageidavo vadovo, kuris palieka įvykius savieigai
<b>Grupės atmosfera</b>	Autoritariškai vadovaujami dalyviai arba maištaudavo, arba pakludavo. Dažniau pasireikšdavo agresyvumas	Draugiška atmosfera, kuriai būdingas bendravimas	Nepasitenkinimo atmosfera, kylanti dėl per didelio vadovo pasyvumo

**Humaniškasis vadovavimas** **Humaniškumas: nelygstamo asmens vertingumo, jo pasirinkimo laisvės ir atsakomybės teigimas**<sup>1</sup>. Šiuolaikinėje visuomenėje, taip pat ir kariuomenėje, prioritetas suteikiamas humaniškajam vadovavimui, kuris nėra nei autoritarinis, nei demokratinis. Tai nėra valdžios forma (monarchija, diktatūra ar demokratija), tai tiesiog – vadovavimo būdas, „pagrindinis, pats svarbiausias elgesio su žmogumi (...) principas“ (13, 8 p.), „(...) viena iš pagrindinių elgesio normų, kurios laikantis žmogui skiriamas pagrindinis vaidmuo mąstant, jaučiant ir (...) dirbant!“ (13, 21 p.). Galima įrodyti, kad ir autoritarinis vadovavimas gali būti humaniškas, lygiai taip pat, kad ir demokratiškai vadovaujant gali pritrūkti elementaraus humaniškumo, t.y. požiūrio į karį, pavaldinį, kaip į žmogų.

<sup>1</sup> Lietuvos švietimo koncepcija. – V., 1992.

R. Šteigeris rašo, kad „**humaniškai vadovauti** reiškia:

- ◆ kritiškai vertinti save ir pažinti kitus žmones;
- ◆ stengtis suprasti, net jeigu nuomonės nesutampa;
- ◆ surasti teigiamybių realiose situacijose;
- ◆ pastebėti ir pagirti už pastangas ir gerus rezultatus;
- ◆ kelti naujus tikslus;
- ◆ atsižvelgti į pavaldinių sugebėjimus ir polinkius;
- ◆ pripažinti savo ir kitų klaidas;
- ◆ klausytis ir pateikti informaciją, orientuojantis į jos gavėją;
- ◆ bendrauti su pašnekovu atsižvelgiant į jo kompetenciją;
- ◆ kiekvieną dieną stengtis būti pavyzdžiu...” (14, 82 p.).

Pratęsdamas šią mintį, R. Šteigeris teigia: „*tik humaniškas vadas gali tikėtis pripažinimo taikos metu. Karybą išmanantis vadas gali tikėtis ir pagarbos mūšyje. Humaniškumo ir dalykinės kompetencijos siekiantis vadas, nors vargu ar bus apsaugotas nuo nesėkmių, bet dėl savo atkaklumo turi visas galimybes būti gerbiamu, įgyti viršininukų ir pavaldinių pasitikėjimą ir sėkmingai vadovauti*” (14, 83 p.).

Kalbėdamas apie humaniškumą kariuomenėje, R. Šteigeris pabrėžia, kad „*jau ir kariuomenėje praėjo tie laikai, kai vadovybė manė, kad galima rinktis tarp kietos rankos ir žmoniškumo, tarp reikalavimo ir rūpinimosi. Karų metu sukaupta šios srities patirtis jau nebeleidžia abejoti, kad ilgą laiką sėkmingai dirbę vadai vadovavo atsižvelgdami į karius, t.y. vadovavo humaniškai*” (13, 22 p.). Toliau jis pateikia tokius generolo Švarckopfo žodžius: „*Jei nori susilaukti sėkmės būdamas viršinininkas, turi mokėti elgtis su žmonėmis. Reikia sugebėti nustatyti stipriąsias ir silpnąsias asmenų, kurie turi dirbti tau, puses ir kiekvienam skirti tokią užduotį, kokiai jį labiausiai tinka*” (13, p. 22).

**Karių ugdymo humaniško principas.** Karių ugdymo turinys ir procesas konstruojami taip, kad kariai visapusiškai patirtų, jog žmogus yra aukščiausioji vertybė, o dvasinės vertybės yra žmogiškumo pagrindas. Šis principas realizuojamas humaniško dvasia rengiant karius, realizavus humaniškus karius ir instruktorių bei vadų, karių tarpusavio santykius, sutelkus karių dėmesį rūpinimuisi savo ir kitų žmonių gerove, dvasiniu bei fiziniu tobulėjimu.

**Instruktoriaus pedagoginis humaniškumas.** Karius turi mokyti ir auklėti nepriekaištingos moralės žmogus. Instruktoriaus dorovingumą išreiškia pirmiausia jo humaniškas požiūris į karius. Todėl vienas iš svarbiausių instruktoriaus moralinių bruožų – jautrumas kariams. Geras instruktorius visada jaučia subtiliausių kario išgyvenimus, randa kaip jam padėti. Kietaširdiškumas nesuderinamas su karinio pedagogo profesija.

Ne mažiau svarbu tikėti kario galimybėmis, išvelgti teigiamus jo bruožus, tobulėjimo tendencijas. Toks teigiamas požiūris į auklėtinį reikalauja pedagoginio optimizmo, gebėjimo įveikti sunkumus rūpinantis kario ugdymu.

Instruktorius privalo būti sąžiningas bendraudamas su kariu, gerbti jo asmenybę ir drauge būti reiklus. Geras pedagogas niekada neįžeis auklėtinio, net jei šis labai nusižengė karinės ir mokymo drausmės taisyklėms.

Kad galėtų realizuoti humaniškus santykius, instruktorius turi pakankamai išmanyti bendravimo kultūrą, gebėti realizuoti demokratinį vadovavimo mokymo grupės veiklai stilių, mokėti parinkti tinkamiausią distanciją, įveikti liberalizmo bei autoritarizmo apraiškas savo veikloje, taikyti pedagoginių konfliktų prevencijos ir kilusių konfliktų šalinimo būdus, išmokti ir įprasti visas pedagogines priemones naudoti su saiku, maksimaliai atsižvelgęs į karių individualius ypatumus.

Svarbi humaniško išraiška – pedagogo nuoširdumas. Instruktorius turi vadovautis tokiais elgesio ir veiklos motyvais, kuriuos yra pasirengęs viešai atskleisti; jis siekia ir mokosi įveikti socialiai nevertingus motyvus (individualizmą, garbės troškimą ir pan.). Nuoširdumas – svarbi pedagoginės veiklos sėkmės sąlyga, nes kariai gerai jaučia, kada instruktorius nenuoširdus.

Vadovavimo kariams kokybė priklauso nuo socialinės instruktoriaus kompetencijos, suprantamos, kaip sugebėjimas sėkmingai įvaldyti situacijas tarp karių, vykdančių užduotį. Tik pasitikėjimą keliančios priemonės sukuria gerus santykius tarp žmonių. G. Jungas ir H. Florianas rašo, kad „pavaldinys suprastamas savo priklausomybę turi jaustis saugus ir priimti savo viršininką kaip autoritetą. Čia lemiamą yra tai, kad vadas vadovautų socialiai kompetentingai ir – suprastamas savo žmogiškąsias silpnybes – stengtųsi patenkinti lūkesčius ir būtų pavyzdys“ (8, 67 p.).

Labai svarbu, kad karinis pedagogas sugebėtų savyje tinkamai derinti vado ir pedagogo savybes. Vadas, kuris „**atsako už du visiškai skirtingus dalykus – kovos užduotį ir rūpinimąsi dalinio gerove**“ (14, 84 p.), turi būti griežtas, reikliai vadovaujantis (o vadovavimas, kaip ypatinga bendravimo forma, yra įsakinėjimas ir užduočių skyrimas), tačiau ir jis turi būti rūpestingas, dėmesingas, bendraujantis su pavaldiniais (nes bendravimas yra bendroji sąvoka, o įsakinėjimas – tik ypatinga bendravimo forma). Šios dvi priešingybės neprieštarauja viena kitai. Todėl ir karinis vadas gali būti tam tikru atžvilgiu demokratiškas. Juo labiau karinis pedagogas turi linkti prie demokratiškos valdymo formų. Pabrėšime, kad koks bebūtų vado ar instruktoriaus vadovavimo stilius – autoritarinis ar demokratinis, jis turi būti humaniškas.

## 11.2. VADOVAVIMAS MOKYMO GRUPEI

**Mokymo grupės samprata** Grupe vadinsime kartu veikiančių žmonių visetą. Grupės esti formaliosios ir neformaliosios. **Mokymo grupė kariuomenėje** – skyrius, būrys – formalioji grupė; draugų nuolatinė grupė – neformalioji, t.y. niekieno neįteisinta. Formaliojoje grupėje jos gyvenimas organizuojamas – pratybos, kita veikla, leidžiami formalūs aktai (elgesio taisyklės, skatinimai, baudos). Visa tai daro instruktoriai ir vadai. Tačiau nemažą poveikį daro neformaliosios grupės, kurios visada yra formaliojoje grupėje. Pasižiūrėkime į bet kurią mokymo grupę ir aptiksime tokias nuolatinės grupes. Instruktoriui žinotina, kaip grupę telkti, ypač jeigu neformaliosios grupelės trukdo mokymui.

**Grupės telkimo sąlygos** Svarbiausios **mokymo grupės telkimo sąlygos** yra šios: veikla, perspektyva, tradicijos, vadovavimas, grupės narių suderinamumas, tarpasmeniniai santykiai, grupės psichologinis klimatas.

**Veikla.** Grupė konsoliduojasi tik veikdama. Todėl organizuoti veiklą – svarbiausias grupės telkimo būdas. Veikla padeda telkti grupę, kai grupės nariams aiškios jų veiklos perspektyvos – veiklos tikslas ir tikėtini rezultatai.

**Perspektyva.** Kiekvieno žmogaus gyvenimo akstinas yra rytojaus džiaugsmas. Telkiant grupę, reikia organizuoti tą džiaugsmą ir padaryti jį realybe. Paprastesnės džiaugsmo rūšis reikia palengva versti sudėtingesnėmis ir socialiai vertingesnėmis. Išskiriamos trys perspektyvos: artimoji, vidurinioji ir tolimoji.

**Artimoji** perspektyva pagrįsta grupės narių interesais. Todėl pradiniam etape reikšmingiausia yra tokia veikla, kuri geriausiai tenkina grupės narių interesus, skatina jų bendravimą, padeda formuotis palankiems santykiams. Tokia veikla gali būti sportas, ekskursijos, dalyvavimas saviveikloje ir pan. Veikla, atitinkanti grupės narių interesus, dažniausiai neturi visuomeniškumo požymių. **Vidurinioji** perspektyva yra susijusi su grupės planuojama veikla netolimoje ateityje. Renkiant šią perspektyvą, derintini grupės narių interesai su visuomeniškumu, pavyzdžiui, būrių šaudymo varžybos, jaunų karių pratybos mokykloje ar pan. **Tolimoji** perspektyva yra grupei reikšmingo, bet tolimo laiko atžvilgiu, įvykio projektas, pavyzdžiui, gerai baigti bazinį kario kursą, dalyvauti karinėse pratybose kartu su kitų NATO šalių kariniais daliniais ir pan. Tolimąją perspektyvą planuojant susidaro palankios sąlygos suteikti jai visuomeniškumo pobūdį, pavyzdžiui, ne tik gerai baigti bazinį kario kursą (nuo ko priklausys tolesnė kario tarnyba – asmeniniai interesai), bet ir pasirengti būti geru kariu.

**Tradicijos.** Tradicijos yra svarbi grupės konsolidavimo sąlyga. Bet tradicijos tradicijoms nelygu, pavyzdžiui, piktos išdaigos balandžio pirmąją ir naujų karių inauguracija. Svarbu, kad tradicijos būtų socialiai vertingos. Socialiai



nevertingų arba mažaverčių tradicijų draudimas tik jas pagyvina. Efektyviausiai jos įveikiamos, suteikus pageidaujama prasmę, pavyzdžiui, švenčiant naujokų priesaikos dieną. Tradicijos itin svarbios grupės sudėčiai kintant, – jos padeda greičiau ir lengviau adaptuotis naujiems grupės nariams.

**Vadovavimas.** Vadovavimas yra grupės veiklos valdymas. Grupės veiklą valdo instruktorius arba vadas. Valdydamas jis turi remtis administraciniais, teisiniais įgaliojimais (kuriuos jam suteikia įstatymai ir statutai) ir humanistinio bendrabūvio normomis. Efektyviausiai vadovaujama tada, kai vadovas – formalusis lyderis – yra pripažintas lyderiu. (Lyderiais vadinami grupės pripažinti asmenys, išsiskiriantys iš kitų dažniausiai veiklumu, energija, kvalifikacija ir pan. Tokius lyderius neretai turi formaliojoje grupėje egzistuojančios grupelės). Nepripažįstamam vadovui, kaip rodo patirtis, grupės sutelkti nepavyksta.

Mokymo grupės vadovas „*atlieka pačias bendriausias funkcijas: administracinę, strateginę, komunikacinę, reguliavimo, atstovavimo, disciplinos, auklėjamąją, psichoterapinę*” (4, 94 p.). Visos jos svarbios ir instruktoriui, pažymėsi-me iš jų svarbiausias:

- a. strateginę – kelti mokymo grupės veiklos tikslus, parinkti metodus, numatyti būsimus rezultatus ir pan.;
- b. komunikacinę reguliavimo – kaupti informaciją apie karius, reguliuoti jų tarpusavio santykius, mokymo grupės santykius su kitomis grupėmis;
- c. drausmės – girti, peikti (juo sėkmingiau vadovaujama grupei, juo mažiau reikia nuobaudų; juo daugiau nuobaudų – juo prastesnė drausmė);
- d. auklėjamąją – įvairiomis formomis ir metodais stengtis veikti karių socialinę sąmonę ir elgseną, jeigu jos neatitinka priimtų etalonų;
- e. psichoterapinę – domėtis kiekvieno kario gyvenimu, padėti, paguosti nusivylusius.

Mokymo grupių vadovai, vykdydami šias funkcijas, suformuoja savitą **vadovavimo stilių**, kuriame kristalizuojasi vadovo siekiai, asmeninės savybės ir santykių pobūdis su grupe. Pagal vadovavimo stilių skiriami trys (vadovavimo formose išnagrinėti) vadovų tipai: autoritarinis, liberalinis ir demokratinis.

**Grupės narių suderinamumas.** Skiriamos trys pagrindinės žmonių suderinamumo rūšys: 1. psichologinis suderinamumas (remiasi temperamento, psichomotorinių reakcijų, dėmesio, mąstymo panašumu); 2. socialinis-psichologinis (priklauso nuo grupės narių gebėjimo atlikti vienokį ar kitokį darbą, savęs vertinimo, pagarbos kitiems, charakterio panašumų ir skirtumų); 3. socialinis-ideologinis remiasi socialinių nuostatų panašumu. Instruktorius privalo žinoti grupės narių suderinamumo prielaidas, kad galėtų derinti skirtumus, laiku pastebėti konfliktų užuomazgas ir imtis priemonių jiems nuslopinti.

Antra vertus, klaidinga būtų manyti, kad absoliutaus suderinamumo žmonės gali sudaryti idealią grupę. Grupės sveikam egzistavimui dažnai geros įtakos turi

„papildymo” reiškiniai: silpnesnis mėgsta stipresnį, gražesnis negražų, ekspresyvus – ramesnį, ir atvirkščiai.

**Tarpasmeniniai santykiai.** Jie skirstomi į formaliuosius ir neformaliuosius. Formaliuosius santykius reguliuoja atitinkami normatyviniai aktai – pavyzdžiui, instruktoriaus ir karių santykius reguliuoja statutai. Formaliuosiuose santykiuose vis tik prasiskverbia santykiaujančiųjų savybės, elgsenos stereotipai, nors ir varžomi normatyvinių aktų. Neformalieji santykiai susiklosto savaime, bendraujant grupės nariams. Juose ryškiau atsispindi bendraujančiųjų savybės, elgsenos stereotipai.

Kokybės požiūriu tarpasmeniniai santykiai skirstomi į santykius, kurie žmones: 1. traukia vieni prie kitų; 2. stumia vienus nuo kitų. Paprasčiausia ir dažniausiai sutinkama pirmųjų santykių forma yra simpatija, o antrųjų – antipatija. Santykių pobūdis labai priklauso nuo to, kaip instruktorius atlieka komunikacinę reguliavimo funkciją, kaip vadovauja. Savo ruožtu nuo santykių pobūdžio – gerų, vidutiniškai gerų ar prastų – priklauso mokymo grupės vidaus gyvenimas, pagaliau – jos telkiamasis.

**Grupės psichologinis klimatas.** Šiuo terminu žymime bendrą emocinę būseną, kitaip dar vadinamą grupės psichologinę atmosferą. Grupės psichologinis klimatas yra visų aptartų telkimo sąlygų rezultatas: ar grupės nariai patenkinti savo veikla, ar ta veikla turi perspektyvą, koks vadovavimo stilius, koks grupės narių suderinamumas ir santykiai. Išsamiau grupės klimatą aptarsime 11.3 skyrelyje.

**Pradedančiojo instruktoriaus veiklos sunkumai**

R. I. Arendsas rašo: „*Kalbėdami apie tai, kas jiems buvo sunkiausia pirmaisiais mokytojavimo metais, mokytojai dažniausiai mini vadovavimą klasei ir drausmę. Panašų nerimą patiria bet kurios srities žmonės, kai jiems pirmąkart reikia pradėti vadovauti ir paveikti kitus bei valdyti. Vis dėlto tam tikras vadovavimo pagrindų išmanymas ir igūdžiai labai padeda sumažinti suprantamą nerimą, paprastai jaučiamą, pradedant dirbti su klase*” (1, 181 p.). Tai kas pasakyta knygoje „Mokomės mokyti” visiškai atitinka karių mokymą:

**Pirma**, vadovavimas mokymo grupei ir mokymas susiję tarpusavyje. Vadovavimas mokymo grupei nėra savitiktis; tai tik viena instruktoriaus visos vadovavimo funkcijos dalis. Šiuo atžvilgiu vadovavimo mokymo grupei negalima atskirti nuo kitų vadovavimo funkcijų mokant.

**Antra**, instruktoriaus darbe vadovavimo ir mokymo funkcijų neįmanoma visiškai atskirti. Kiekvienas instruktoriaus pasirinktas mokymo modelis arba būdas turi savąjį socialinį aspektą ir savo darbo reikalavimus, darančius įtaką ir instruktorių, ir karių elgesiui. Mokymo užduotys yra neatskiriamai susijusios ne tik su mokymu, bet taip pat ir su tvarkos, ir vadovavimo problemomis. Skaitome

R. I. Arenda: „*Mokytojai, planuojantys atitinkamą klasės veiklą ir užduotis, kurie protingai ir sumaniai sprendžia, kaip paskirstyti laiką ir erdvę, turintys pakankamą mokymo būdų repertuarą, sukurs tokią mokymosi aplinką, kad būtų kuo mažiau vadovavimo ir drausmės problemų*” (1, 182 p.).

**Trečia**, pradedančiam instruktoriui vadovavimas mokymo grupei, ko gero, yra svarbiausias išbandymas, nes kolegų, dalinio vadovybės ir netgi karių nuomonė apie juos priklausys nuo jų **gebėjimo vadovauti mokant**, ypač mokėjimo sukurti kūrybingą ir tvarkingą mokymosi aplinką bei įstengimo suvaldyti karių elgesį. **Vadovavimas ir drausmė patikrina instruktoriaus gebėjimą vadovauti, ir jei kas nors ne taip atsitinka, apie tai sužinoma daug greičiau, negu apie kitus instruktoriaus darbo aspektus. Dar svarbiau yra tai, kad netinkamai vadovaujant, daug kas gali įvykti** (net ypatingi įvykiai, ypač tokiuose kovinio rengimo renginiuose, kaip kovinis šaudymas, technikos valdymas, taktikos mokymai ir t.t.).

**Preventyvusis vadovavimas mokymo grupei**

Daugelį su karių netinkamu elgesiu susijusių problemų geri instruktoriai įveikia užbėgdami jiems už akių. Veiksmingo vadovavimo tvarką svarbu nustatyti **nuo pirmosios tarnybos dienos**. Tai galima padaryti taip: nustatyti taisykles ir procedūras, bei išmokyti karius jas vykdyti, išlaikyti tinkamą mokymo tem-

pą, planuoti ir derinti karių elgesį nestabiliomis laiko tarpais ir sugalvoti procedūras, skatinančias karius manyti, kad jie yra atsakingi už savo mokymąsi ir elgesį per pratybas.

1. **Taisyklių ir procedūrų nustatymas.** Per pratybas, iš anksto suplanavus taisykles ir procedūras, galima užkirsti kelią galimoms problemoms ir nesklaidumams. Karių vaikščiojimas, kalbėjimas ir atliekamas laikas yra iš tų svarbių veiklų, kurioms reikia taisyklių, reguliuojančių elgesį, ir procedūrų, kad darbas vyktų sėkmingai.

**Karių vaikščiojimas.** Dažnai per pratybas kariai turi vaikščioti, pavyzdžiui, per šaudybos pratybas – iš vienos mokymo vietos į kitą, iš parengties linijos į ugnies liniją ir pan.; per fizinio parengimo pratybas – nuo vieno gimnastikos įrenginio (skersinio, lygiagrečių ir pan.) ar mokymo vietos prie kitos ir pan.; persigrupuoti pereidami nuo vieno mokymo organizavimo būdo prie kito, nuo vieno karių išrikiavimo ar susodinimo būdo prie kito ir pan. Nustačius tinkamas taisykles, viskas vyksta sklandžiai ir ramiai, sumažinami trukdymai ir laiduojamas saugumas.

**Karių kalbėjimas.** Karių kalbėjimas netinkamu metu ir klausinėjimas, lėtinantis pratybų tempą, pradedančiajam instruktoriui yra iš sunkesnių vadovavimo mokymo grupei problemų. Turi būti nustatytos aiškios karių kalbėjimą reguliuojančios taisyklės. Reikia kariams pasakyti, kada neleidžiama kalbėti (kai

instruktorius pasakoja arba aiškina), kada leidžiama ir skatinama negarsiai kalbėtis (dirbant nedidelėmis grupėmis arba savarankiškai savo vietoje) ir kada leidžiama daryti, kas patinka (per pertraukas). Taip pat turi būti nustatytos tokios procedūros, pavyzdžiui, pokalbio metu kalbėti po vieną, išklaudyti, ką sako kiti žmonės, pakelti ranką, kalbėti paeiliui.

**Nepanaudotas (laisvas) laikas** – laikas, kai neatliekamos užduotys. Kartais pratybos užbaigiamos anksčiau, o ko nors nauja imtis netinka. Kai kurie kariai pirmiau už kitus atlieka užduotis. Galima sugalvoti taisyklių ir procedūrų, kaip organizuoti karių judėjimą ir kalbėjimą tokiu metu. Pavyzdžiui: „*Jei baigei darbą, gali pasiimti knygą ir tyliai paskaityti, kol kiti baigs*”; „*Kol pasibaigs pratybos, galite tyliai pasikalbėti su savo kaimynais, bet negalima vaikščioti po klase*”.

**Taisyklių ir procedūrų mokymas.** Taisyklės ir procedūros nedaug ko vertos, jei neišmokstamos ir nepriimamos. Jų reikia aktyviai mokyti. „*(...) Netgi koledžo mokinius reikia pamokyti ir du ar tris kartus pasitreniruoti, kaip susėsti ratu arba sklandžiai persigrupuoti į nedideles grupes. (...) Veiksmingai vadovaujantieji mokytojai nuosekliai diegia savo taisykles ir taiko procedūras klasėje. Jei taip nedarytų, visos taisyklės ir procedūros bematant pranyktų*” (1, 187 p.).

2. **Mokymo tempas ir tinkamo mokymo tempo išlaikymas.** Pakabinimas (pradėta ir neužbaigta veikla) ir blaškymasis (veikla pradedama, o paskui nutraukiama, pradedama kita, o tada vėl imamasi ankstesnės) neleidžia sklandžiai dirbti grupei, kai kuriuos karius glumina, ir, svarbiausia, sudaro sąlygas neišitraukusiems į darbą kariams blogai elgtis. Būna, kad dėl instruktoriaus elgesio lėtėja pratybų tempas. Sulėtėjęs tempas kenkia sklandumui ir sudaro progą neišitraukusiems į darbą kariams trukdyti grupės veiklą.

3. **Karių elgesio planavimas ir derinimas nestabiliomis laiko tarpais,** kai siekti tvarkos ir palaikyti ją sunkiausia. Tokie laiko tarpai yra pratybų pradžia, perėjimai ir pratybų pabaiga. Jus taip pat reikia planuoti ir atlikti procedūras, kaip ir visas kitas mokymo fazes, pavyzdžiui, pratybų pabaigai reikia palikti pakankamai laiko svarbiems baigiamiesiems darbams, tokiems kaip mokymo priemonių rinkimas ir tvarkymas, ginklų tikrinimas ir pan.

**Kaip parodyti pasitikėjimą savimi ir daryti įtaką**

**Pasitikėjimas savimi.** Ką reiškia pasitikėti ir kokie yra pasitikinčio savimi instruktoriaus bruožai? R. I. Arendsas pateikia keletą pasitikintiems žmonėms būdingų bruožų:

„*Balsas. Pasitikintys žmonės kalba pakankamai garsiai, kad juos išgirstų ir įtikinamai reiškia savo mintis bei norus.*

*Laikysena. Pasitikintys žmonės stovi tiesiai, vaikšto energingai, žiūri žmonėms į akis.*

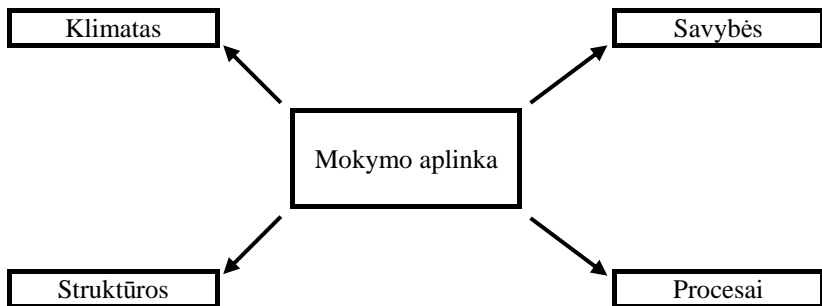
*Įsitikinimas. Pasitikintys žmonės tiki savimi, savo idėjomis ir sprendimais.*

*Apranga. Pasitikintys žmonės vilki tokiais rūbais, kurie verčia į juos atkreipti dėmesį” (1, 195 p.).*

**Įtaka kitiems žmonėms.** Daugeliu atžvilgiu pedagogo darbas yra **paveikti** mokinius. Pagal R. I. Arendsą, „(...) žmonės kitos socialinės aplinkos žmonės gali paveikti penkiais būdais: 1. vertingų apdovanojimų kontrole ir skirstymu; 2. galėjimu neduoti apdovanojimų; 3. teisėta savo valdžia (įgaliojimais, autoritetu); 4. išmanymu arba ypatingomis žiniomis ir 5. asmenybės patrauklumu arba priklausymu reikšmingai referentinei grupei” (1, 195 p.).

### 11.3. MOKYMO APLINKA

Pagal R. I. Arendsą, mokymo aplinką apibūdina keturios pagrindinės savybės: mokymo grupės klimatas, mokymo grupės savybės, mokymo grupėje vykstantys procesai ir mokymo grupės struktūra (20 pav.).



20 pav. Mokymo aplinka

**Mokymo grupės klimatas** reiškia bendrąją mokymo atmosferą, kurią formuoja individualių poreikių ir motyvų sąveika su atliekamais vaidmenimis ir lūkesčiais.

**Mokymo grupės savybės** – tai tam tikros ypatybės, padedančios formuoti elgesį. Esama šešių svarbių mokymo grupės savybių: daugiamatiškumo (vyksta daug įvairių įvykių), vienalaikiškumo (tie įvykiai vyksta vienu metu), skubumo (įvykiai vyksta labai greitai), nenuspėjamumo (mokymo įvykiai dažnai pasuka nelaukta linkme), viešumo (mokymo vieta – vieša vieta, o įvykius, ypač tuos, kuriuose dalyvauja instruktorius, visuomet stebi didelė dalis karių) ir istorijos (mokymo grupėje susikaupia daug bendros patirties, įsigali veiksmai, normos).

**Mokymo grupės procesai** apibūdina mokymo grupės tarpasmeninių santykių bei grupės bruožus, kaip antai: lūkesčius (mokymo grupėje žmonės turi

tam tikrų lūkesčių savo pačių ir kitų atžvilgiu), vadovavimą (kas kokią valdžią ir įtaką turi mokymo grupėje), patrauklumą (kaip žmonės mokymo grupėje vieni kitus gerbia ir vertina bei kaip draugiškumas veikia klimata ir mokymąsi), normas (toks elgesys, kurio mokymo grupėje tikisi ir laukia kariai ir instruktorius), bendravimą (mokymo grupės sąveiką daugiausia apibūdina verbalioji ir neverbalioji komunikacija) ir susitelkimą (karių ir instruktoriaus jausmai ir įsipareigojimai mokymo grupei kaip grupei).

**Mokymo grupės struktūros** yra pagrindas, lemiantis tam tikras pratybas ir elgesį per tas pratybas. Tokių struktūrų yra keturios: užduotis, tikslas, apdovanojimas ir dalyvavimas.

Šiek tiek išsamiau aptarsime mokymo grupės arba padalinio klimata, arba atmosferą. **Mokymo grupės atmosfera** – tai nuotaika ir aplinka, kuri vyrauja per pratybas. Galima įvertinti karių fizinį pajėgumą, sugebėjimą mąstyti, taip pat galima apibūdinti per pratybas vyraujančią atmosferą, kuri labai svarbi mokymo metu. Instruktorius gali sukurti gerą darbo aplinką būdamas draugiškas ir visuomet pasiryžęs padėti, išklausydamas karius, atsakydamas į jų klausimus, taip pat rimtai vertindamas karių problemas. Aplinka, kaip ir vadovavimas, gali būti autoritarinė ir demokratinė. Autoritarinėje aplinkoje, kuri būdinga paskaitai, pasakojimui, pratimams, treniruotei, instruktorius yra aktyvus dėstytojas, o kariai turi įdėmiai klausytis arba vykdyti instruktoriaus komandas. Tačiau tai nereiškia, kad mokymosi aplinka turi būti šalta ir be humoro. Demokratinėje aplinkoje, kuria pasižymi pokalbio, grupinio darbo mokymo modeliai, vyrauja atvirumas ir aktyvus karių vaidmuo.

Instruktorius atsako už gerus santykius su kariais. Jei instruktorius kalbasi su kariais „iš aukšto“, žemina silpnesnį karį ir teikia pirmenybę stipresniajam, leidžia triukšmingiems karius dominuoti per pratybas, tai greitai sudaro slogią aplinką. Dėl to kai kurie, o dažniausiai ir visi kariai tampa pasyvūs, priešinasi mokymui; toks mokymas nebus naudingas. Kaip tik čia turi pasireikšti teigiamos instruktoriaus asmenybės savybės. **Visi žmonės gali išmokti mokyti, organizuodami pratybas taip, kad jie atitiktų mokymo tikslą. Tačiau tik kai kurie žmonės turi įgimtų gabumų būti pedagogais.** Geras instruktoriaus pasirengimas, jo teisingas pasirinkimas daro gerą pratybų išpūdį ir padeda sukurti bendradarbiavimo atmosferą. Visuomet reikia parodyti karius, kad vertinate juos kaip sau lygius ir padedate jiems, ypač tiems karius, kuriems reikalinga papildoma pagalba.

## 11.4. MOKYMOSI MOTYVACIJA

**Motyvacijos sąvoka**

Lot. *motus* – proto veikimas, minties skrydis, o pranc. *motif* – skatinamoji priežastis, veiksmo pagrindas. Taigi **motyvacija galima suprasti kaip elgesio, veiksmų, veiklos skatinimo procesą, kurį sukelia įvairūs motyvai, motyvų visuma**<sup>1</sup>. O motyvas (lot. *movere* – judinti), anot L. Jovaišos, yra „**sąmoninga ar nesąmoninga veiksmo priežastis, kylanti dėl asmenybės ir objekto (situacijos), patenkinančio jos poreikius, interesus, vertybes, tikslus, sąveikos**” (6, 1993, 135 p.).

Yra daug kitų motyvacijos apibrėžimų. Štai G. Jungas ir H. Florianas rašo: „**Motyvacija** – tai procesas, kuris atsiranda iš asmens motyvų ir situacijos tarpusavio priklausomybės. Kartu individo individualių veiksmų pagrindas yra motyvai – reliatyviai svarbiausia asmeninė nuostata ir pozicija” (8, 43 p.). Originaliai aiškina motyvacijos sąvoką R. Šteigeris, jis rašo: „**motyvacijos sąvoka, kilusi iš lotynų kalbos žodžio *movere*, reiškia judėti, paleisti į darbą ir neduoti sustoti. Taigi motyvacija aiškina žmogaus išgyvenimų, veiksmų ir elgesio užkulisius ir priežastis. Paprasčiau pasakius: klausimas apie motyvaciją yra klausimas, kodėl ir kuriam tikslui mes ką nors darome ar nedarome**” (14, 53 p.). Ir dar vieną motyvacijos termino aiškinimą pateikia danų „Pedagoginiai... principai”: „**Kario pastangos, kurios sutelkia ir aktyvina jo dėmesį bei veiksmus, vadinamos motyvacija. Jei kariui reikia ko nors išmokyti, jis turi žinoti, ką reikia išmokyti ir ką reikia atlikti. Kitaip tariant, karys turi būti suinteresuotas (motyvuotas) išmokyti. Taigi mokymą reikia planuoti, rengti, atlikti ir kontroliuoti taip, kad būtų formuojama ir palaikoma karių motyvacija**” (11, 10 p.).

G. Jungas ir H. Florianas rašo, kad „**visas mokymas turi būti motyvuotas. (...) Tikra mokymo motyvacija yra tokia, kai atsiranda poreikis išspręsti iškelta problemą**” (8, 25 p.). Dar kategoriškesnis yra R. Šteigeris: „**Tarnybinės motyvacijos skatinimas ir ugdymas (...) yra svarbiausia ir kartu dėkingiausia kiekvieno vado ir instruktoriaus užduotis!**” (14, 55 p.). „**Vadai ir instruktoriai atsako už karių tarnybinę motyvaciją. Atsakomybė jiems neturėtų būti kaip našta, jie neturėtų kaltinti savęs. Priešingai, tai reikėtų priimti kaip kvietimą ir šansą, kiek leidžia jų galimybės padėti patirti teigiamus tarnybos išpūdžius**” (14, 86 p.).

**Motyvų klasifikacija**

Motyvai gali būti klasifikuojami įvairiai. Jie skiriami: **pagal reikšmę žmogaus gyvenimui arba poreikius** – fiziologiniai, socialiniai, dvasiniai, estetiniai ir saviraiška; **pagal ryšį su objektu** – pirminiai (tiesioginiai), kai mokomasi dėl įdomumo, dirbama dėl funkcinio smagumo, kai laukiama sensacijų, džiaugiamasi sėkme ir kt.; antriniai (netie-

<sup>1</sup> Psichologijos žodynas. – V., 1993, – P. 176-177.

sioginiai) – kai skatina veikti ne pati veikla, bet pašaliniai dalykai (mokymasis dėl pažadėtos dovanos, mokymasis dėl noro suteikti kam nors džiaugsmo, dėl noro būti naudingam visuomenei ir pan.); **pagal aktualumą** – dispoziciniai (nuostatos, vertybinės orientacijos, idealai, įsitikinimai, pažiūros ir pan.) ir aktualieji. Šie esti dar *spontaniniai* (kyla noras juoktis) ir *reaktyviniai* (atoveiksmis į išorės poveikius). Pastarieji būna *situaciniai* (priklausantys nuo momentinės išorinės ar vidinės būklės) ir *pastovūs* (stabilūs), atitinkantys asmenybės charakterį (ryžtingumas, ištvermė ir pan.). Yra ir **pasyvių** motyvų bei **pseudomotyvų** (ketinimai, „aš noriu, bet nedarau“). Reikėtų dar skirti **sąmoningus** ir mažai įsisąmonintus bei **nesąmoningus** motyvus.

Kai kurie autoriai išskiria dar kitus motyvus ar jų grupes:

R. I. Arendzas teigia, „jog energingai veikti skatina trijų rezultatų siekimas: laimėti, priklausyti kam nors ir daryti įtaką“ (1, 125 p.);

N. L. Gagė ir D. C. Berlineris išskiria bendravimo, valdžios ir palankumo motyvus (3, 279-281 p.);

„Mokyklos pedagogikoje“ nagrinėjami prestižo, pažintinių interesų, pareigos, mėgstamo ir gerbiamo žmogaus įtakos ir prievartos motyvai (4, 75-79 p.);

G. Jungas ir H. Florianas gvildena rezultatų, kontaktų ir valdžios motyvus.

Nuodugniau reikia pakalbėti apie R. Šteigerio gynybos, tarnybos ir mūšio motyvaciją.

R. Šteigeris karyboje išskiria ir apibrėžia tris motyvacijos lygmenis: gynybos motyvaciją, tarnybos motyvaciją ir mūšio motyvaciją.

**Gynybos motyvacija** suprantama kaip kiekvieno piliečio bei visuomenės požiūris į karinę šalies gynybą plačiąja saugumo politikos prasme. Gynybos motyvaciją pirmiausia formuoja grėsmės suvokimas bei pagarba valstybei ir visuomenei. Kiekvieno kario gynybos motyvacija dažniausiai yra galutinai suformuota dar prieš karo tarnybą, jo vaikystėje ir jaunystėje.

**Karo tarnybos motyvacija** turi būti suprantama kaip kiekvieno kario pasirengimas asmeniniam indėliui į šalies gynybą. Taigi tarnybos motyvacija yra karinė problema arba kovinio rengimo metu visų vadų suvokiama vadybos užduotis.

**Mūšio motyvacija** suprantama kaip kiekvieno kario pasirengimas psichiškai ir fiziškai ekstremaliomis situacijomis vykdyti užduotį. To pasekmė gali būti mirtis ar psichologinis susitaikymas su mirties neišvengiamumu. Šis apibrėžimas aiškiai rodo, kad vengiama panaikinti aiškią ir būtiną ribą tarp tarnybos motyvacijos mokymo procese ir mūšio motyvacijos karo atveju. Mūšio motyvaciją lemia keleta pagrindinių veiksnių: tikslo teisėtumas, tiksliai ir sąžininga informacija, baimės įveikimas, pasitikėjimas kovine parengtimi, ginklais, pavaldiniais, vadovybe ir kolektyvu, savisaugos instinktas.



Suprantama, kad taikos metu pirmiausia reikia sukurti ir palaikyti karo tarnybos motyvaciją bei rengti karius taip, kad karo atveju jie turėtų ir pakankamą mūšio motyvaciją.

**Kaip reikia motyvuoti karius koviniame rengime** Yra nepaprastai daug įvairių nuomonių, kaip kurti ir palaikyti teigiamą mokinių, studentų, karių, apskritai darbuotojų motyvaciją mokytis, studijuoti, atlikti karo tarnybą, dirbti. Taupydami laiką ir vietą, pateiksime be komentarų keturių autorių (autorių kolektyvų) rekomendacijas.

**R. Šteigeris.** Vadai ir instruktoriai gali stiprinti karių tarnybinę motyvaciją naudodami šias priemones:

1. **Praktinis vadovavimo mokymas.** Gerą instruktorių vadovavimo kokybę pirmiausia lemia jų dalykinė, metodinė ir socialinė kompetencija humaniškai bendraujant su savo pavaldiniais.

2. **Profesionalumas vietoj bandymų teisintis.** Kariuomenė neturi nuolatots įrodinėti, kad ji reikalinga, bet remdamasi konstitucija, turi profesionaliai aiškinti valstybės jai skirtą užduotį. Negalima pamiršti, kad karių profesionalumas ir motyvacija yra ne tik priemonė tikslui pasiekti, bet pirmiausia tarnyba žmonių labui.

3. **Kovinio rengimo taktikos užduotys.** Kovinis rengimas turi būti vykdomas pagal užduotis. Kur nėra atsakomybės, negalima motyvacija ir iniciatyva.

4. **Efektyvus kovinis rengimas.**

5. **Tinkamumo ir polinkių įvertinimas.** Jei optimaliai dera vado dalykinis pasirengimas ir polinkis vadovauti, tai yra patenkinti ir sąmoningi pavaldiniai.

6. **Dėmesys, pagyrimas ir priekaištai.** Kariai nenori būti tik giriami ar klausytis priekaištų, jie pirmiausiai nori būti vertinami kaip žmonės. Tačiau jei giriamas ar priekaištaujamas – motyvacijos požiūriu, tai turi būti daroma asmeniškai ir tikslingai. Jei giriami visi, nė vienas nesijaučia giriamas. Dar blogiau – apibendrinti priekaištai veikia kaip „smūgis į visas puses” – demotyvuojančiai ir net destruktvyviai.

7. **Gerai organizuota vidaus tvarka tarnyboje.**

8. **Karių vienybės ugdymas.** Kovinio rengimo procese mažos grupės skatinamos kaip kovinis padalinys kelti kovinę parengtį. Karių vienybė ugdoma per sunkias pratybas ir geranoriškai, draugiškai bendraujant.

9. **Motyvacija – ilgalaikė užduotis.** Motyvaciją laikinai galima padidinti tam tikromis priemonėmis. Paskatinimai, kaip priešlaikinis išleidimas iš kariuomenės, poilsio pailginimas arba atleidimas nuo varginančių pratybų, iš pradžių sąlygoja motyvacijos padidėjimą arba „valios efektą”. Bet tai tik trumpalaikė sėkmė. **Dažni paskatinimai praranda veiksmingumą, vadai ir kariniai**

**instruktoriai neturi jų pervertinti.** Jei instruktoriai ir vadai sukuria aplinką, skatinančią teigiamas emocijas, ir sudaro galimybę įgyti patirties, karių pasitenkinimas ir asmeniniai laimėjimai lemia motyvaciją, kurios trumpalaikėmis paskatomis pasiekti negalima (14, 86-88 p.).

**Danų „Pedagoginiai karių mokymo principai“.** Karių motyvaciją sąlygoja šie dalykai: jų lūkesčiai ir požiūris į mokymą, draugus, instruktorių ir į visą gynybos sistemą; jiems keliami reikalavimai ir instruktorių daroma įtaka. Siekdamas sukurti tikslingus karių motyvus instruktorius gali sudaryti tokias situacijas, kurios:

- skatintų karių smalsumą;
- didintų jų norą veikti;
- žadintų jų norą tobulėti;
- patenkintų jų socialinius poreikius.

Kai kurie kariai būna iš anksto suinteresuoti (turi motyvą) išmokti mokomųjų dalykų. Šiuo atveju instruktoriaus uždavinys – pirmiausia remti ir vadovauti, pavyzdžiui, nurodyti būdus ir metodus, kuriais pasiekiami tikslai.

Kitiems kariams gali pritrūkti reikiamų mokymosi motyvų. Viena iš motyvacijos stygiaus priežasčių gali būti ta, kad jie nežino arba nesupranta mokymo tikslų, nustatytų reikalavimų ir sąlygų, pavyzdžiui, tokie gali būti tik ką pašaukti kariai. Todėl šiuo atveju instruktoriaus uždavinys – žingsnis po žingsnio sukurti reikiamą motyvaciją, rengiant ir įgyvendinant tokias mokymo situacijas, kurios trauktų ir skatintų karius (11, 10-11 p.).

**G. Jungas ir H. Florianas.** Motyvacijos struktūroje svarbiausias veiksnys yra pagyrimas ir pripažinimas. Niekada joks laimėjimas neturi nepastebėtas vien todėl, kad į jį žiūrima kaip į savaime suprantamą dalyką. Pritarimas turi būti iš karto po kiekvieno laimėjimo. Jei laimėjimai ilgesnį laiką ignoruojami, motyvacija išnyksta, o tai mažina laimėjimų lygį. Ilgai trunkančios nesėkmės dėl neigiamo požiūrio sukelia agresyvų elgesį. Mokinys tampa „tinginiu“, jis nori „pasitraukti“ ir dažnai neturi jėgų nugalėti savo nepalankumą. Bausmė, barimas ar nusigrežimas nuo jo, nenoras jam padėti ką nors padaryti geriau, ko jis pats dar iš tikrųjų neišmokęs. Tam tinka vienintelis ir tik teigiamas pritarimas. **Neigiamos emocijos, susijusios su mokymo procesu, kenkia motyvacijai, teigiamos jas didina** (8, 25 p.).

Ir pagaliau **penkiolika N. L. Gagės ir D. C. Berlinerio motyvacijos stiprinimo būdų**, kurie taikomi mokykloje:

1. Pradėdami pamoką pateikite mokiniams motyvaciją pagrindžiančius argumentus. Mokiniai nusipelno, kad jiems būtų argumentuojami motyvai.
2. Papasakokite mokiniams tiksliai, kaip jūs norite, kad būtų atlikta.
3. Išmokykite mokinius kelti sau trumpus reikalavimus. Trumpalaikiai tikslai pagerina ir mokymąsi, ir motyvaciją.

4. Girkite mokinius. Pagyrimas yra lengviausia ir natūraliausia motyvacinė priemonė, prieinama mokytojui. Svarbiausia, kad pagyrimas už tam tikrą elgesį skatina to elgesio kartojimąsi. Tačiau nereikia pamiršti, kad per dažnas gyrimas gali paveikti priešingai.

5. Protingai naudokite testus ir pažymius.

6. Paverskite kapitalu nežinomybės, atradimo, smalsumo, tyrinėjimo, valdžios ir vaizduotės žadinantį poveikį.

7. Retkarčiais pasielkite netikėtai.

8. Patenkinkite apetitą.

9. Pavyzdžiams naudokite žinomą medžiagą.

10. Kai kalbate apie sąvokų ir dėsnių taikymą, pavyzdžius parinkite iš įprasto, netikėto konteksto.

11. Skatinkite mokinius naudoti tai, ką jie jau yra išmokę.

12. Naudokite vaidmenų ir kitokius žaidimus.

13. Mažinkite konkuruojančių motyvacijos sistemų patrauklumą.

14. Kiek galima mažinkite bet kurias nemalonus mokinio įsitraukimo į darbą pasekmes. Kiek galima venkite veiksmų, reiškinių, kurie kelia pasibjaurėjimą, yra nemalonūs:

- savigarbos praradimas, kai nesiseka suprasti mintį ar teisingai išspręsti uždavinį;

- fizinis diskomfortas (kai tenka per ilgai sėdėti, stengiantis girdėti kambaryje, kur prasta akustika, kai tenka žiūrėti į lentą ar ekraną, kurie yra per toli, kad gerai matytųsi ten rodomi dalykai);

- nusivylimas dėl to, kad negaunama pastiprinimo;

- kai pasakoma, kad tu negali nieko suprasti;

- kai reikia nutraukti įpusėtą įdomų darbą;

- kai klausinėjama to, ko nebuvo mokytasi;

- stengimasis išmokyti dalykus, kurie yra per sunkūs pagal mokinio gabumus ar jo dabartinį išmanymą;

- mokytojo atsisakymas pagelbėti, kai to prašoma;

- kai klausinėjama banalių, savaime suprantamų dalykų arba kai uždudami nesuprantami klausimai;

- kai mokytojas nesako, ar mokinys gerai atlieka užduotis, o pasako metų pabaigoje, kai jau per vėlu ištaisyti padėtį;

- kai reikia mokytis per dideliais tempais, kad suspėtų su tais mokiniiais, kurie geriau išmano dalyką;

- kai tenka konkuruoti su kitais mokiniiais tokioje situacijoje, kur tik kai kurie gali laimėti, nepaisant to, kad mokinys gerai atlieka reikalaujamas užduotis;

- kai mokinys priskiriamas prie silpnųjų grupės;
  - kai reikia sėdėti nuobodžioje pamokoje, kur daug kartojimosi, monotoniškos arba nereikia nieko daryti (mokytojas skaito iš vadovėlio ar savo konspekto, o tai dažniausiai kelia pasibjaurėjimą);
  - kai susiduriama su mokytoju, kuris pats nesidomi savo dėstomu dalyku;
  - kai reikia elgtis kitaip negu elgiasi autoritetingas asmuo (mokytojas arba mokinių lyderis).
15. Supraskite mokyklos socialinį klimatą (3, 295-303 p.).

## SANTRAUKA

- Vadovavimas mokymui apima vadovavimą mokymo grupei (būriui, skyriui) ir vadovavimą mokant.
- Vadovavimas mokymui gali būti autoritarinis, liberalinis ir demokratinis. Geriausiai mokymui tinka demokratinis vadovavimo būdas, tačiau karinis pedagogas dažnai naudojasi ir autoritarinio vadovavimo metodais. Tiek autoritarinis, tiek demokratinis vadovavimas gali ir turi būti humaniškas.
- Humaniškas vadovavimas nėra vadovavimo forma, tai yra vadovavimo būdas, svarbiausias elgesio su žmogumi principas. Šis principas realizuojamas per visą kovinį rengimą, per humaniškus karių ir instruktorių bei karių tarpusavio santykius.
- **Mokymo grupė** kariuomenėje – skyrius, būrys; tai formalioji grupė. Formaliojoje grupėje gali būti ir neformaliųjų grupių bei grupelių, kurias reikia pažinti ir mokėti jas paveikti, panaudoti jų teigiamą potencialą bei neleisti pasireikšti destruktvyviai veiklai.
- Svarbiausios **mokymo grupės telkimo sąlygos** yra šios: veikla, perspektyva, tradicijos, vadovavimas, grupės narių suderinamumas, tarpasmeniniai santykiai, grupės psichologinis klimatas.
- **Mokymo aplinką** apibūdina keturios pagrindinės savybės: mokymo grupės klimatas, savybės, vykstantys procesai ir struktūra.
- **Mokymo grupės klimatas arba atmosfera** – tai nuotaika ir aplinka, kuri vyrauja per pratybas. Aplinka, kaip ir vadovavimas, gali būti autoritarinė ir demokratinė. Net ir autoritarinė aplinka, kuri yra būdinga kai kurioms kovinio rengimo pratyboms, gali būti patraukli ir šilta. Tai priklauso nuo instruktoriaus asmeninių savybių ir pedagoginio meistriškumo.
- **Motyvacija** – elgesio, veiksmų, veiklos skatinimas, kuri sukelia įvairūs motyvai. Karyboje išskiriami ir apibrėžiami trys motyvacijos lygmenys:

gynybos motyvacija, tarnybos motyvacija ir mūšio motyvacija. Kadangi jaunuoliai ateina į karo tarnybą turėdami susiformavusią gynybos motyvaciją, o mūšio motyvaciją reikės kurti ir stiprinti karo metu, **instruktoriai ir vadai privalo per visą karių tarnybą ir mokymą visais įmanomais būdais skatinti ir ugdyti tarnybos motyvaciją.**

## UŽDUOTYS

1. Apibūdinkite pagrindines instruktoriaus funkcijas. Paaiškinkite, kaip siejasi vadovavimas mokymo grupei ir vadovavimas mokant.

2. Apibūdinkite autoritarinį, liberalinį ir demokratinį instruktoriaus vadovavimo stilių. Pateikite pavyzdžių.

3. Įrodykite, kad autoritarinis vadovavimo stilius gali būti humaniškas, o demokratinis kartais negali.

4. Paaiškinkite ir argumentuokite, koks instruktoriaus vadovavimo stilius per pratybas yra humaniškas.

5. Paaiškinkite, pasinaudodami kovinio rengimo pavyzdžiais, ką reiškia vadovauti mokymo grupei. Kokie yra sėkmingo vadovavimo bruožai?

6. Paaiškinkite, kaip jūs suprantate mokymo aplinką, mokymo grupės klimatą, atmosferą.

7. Paaiškinkite savais žodžiais, kas yra motyvacija, mokymo motyvacija, motyvas.

8. Išnagrinėkite įvairių autorių motyvų klasifikaciją. Sudarykite motyvų klasifikacijos schemą. Paaiškinkite, kaip motyvuojant karius, reikia pasinaudoti motyvų klasifikavimu pagal poreikių piramidės principą.

9. Paaiškinkite, kaip instruktorius turi skatinti ir ugdyti gynybos, tarnybos ir mūšio motyvaciją.

10. Pasirinkite taktikos, šaudybos ir karo topografijos pratybas. Paaiškinkite, kaip per šias pratybas sukursite ir palaikysite karių motyvaciją.

**LITERATŪRA**

1. Arends R. I. Mokomės mokyti (Learning to Teach). – V., 1998. – P. 115-141, 181-214.
2. Bitinas B. Bendrosios pedagogikos pagrindai. – V., 1990. – P. 43-44, 47.
3. Gage N. L., Berliner D. C. Pedagoginė psichologija. – V., 1994. – P. 263-306.
4. Jakavičius V., Juška A. Mokyklos pedagogika. – K., 1996. – P. 74-79, 88, 92-97, 250-270.
5. Jovaiša L. Edukologijos pradmenys. – V., 1993. – P. 144-166.
6. Jovaiša L. Pedagogikos terminai. – K., 1993; / – V., 1998.
7. Jung H., Florian H. Grundlagen der Militarpedagogik. – Frankfurt am Main, 1994. – P. 25, 29, 31-34, 41-49, 57-72.
8. Miškinis K. Trenerio etika. – K., 1998. – P. 179-185.
9. Pedagoginiai karių mokymo principai. – V., 2000. – P. 10-11, 27, 86-87.
10. Rajeckas V. Mokymo organizavimas. – K., 1999. – P. 98-99, 264-266, 358-366.
11. Steiger R. Humaniškasis vadovavimas. – V., 1998.
12. Steiger R., Zwygart U. Karinė pedagogika. – V., 1999. – P. 12-13, 18-20, 53-59, 82-95.
13. Šalkauskis S. Rinktiniai raštai // Pedagoginės studijos. – Kn. 1. – V. 1992. – P. 229-232.
14. Šalkauskis S. Rinktiniai raštai // Pedagoginės studijos. – Kn. 2. – V. 1992. – P. 40-44.
15. Švietimo vadybos įvadas. – K., 1996. – P. 26-29, 34-48, 85-94, 213-217, 233-239.
16. Tarasenko P. Kovotojo mokymas. – V., 1998. – P. 53-54, 87-91.
17. Training the Force (FM 25-100). – Washington, 1988. – P. 1-5 – 1-7.

## 12 SKYRIUS

# Mokymo kontrolė

### **Mokymo kontrolės uždaviniai, formos ir principai**

Mokymo kontrolės uždaviniai ir formos Mokymo kontrolės principai

### **Mokymo rezultatų tikrinimas ir vertinimas**

Tikrinimo ir vertinimo sąvokos Tikrinimo ir vertinimo principai

Tikrinimo rūšys

### **Mokymo rezultatų tikrinimo metodai**

Žodiniai tikrinimo metodai

Tikrinimo raštu metodai

Praktiniai tikrinimo metodai

### **Testų sudarymas ir naudojimas**

Bendrieji teiginiai

Testo planavimas

Testo sudarymas. Veiklos, objektyvūs ir rašinio tipo testai  
Kaip testuoti

### **Karių kovinio rengimo vertinimas**

Neformalus ir formalus vertinimas Pažymys mainais už darbą Vertinimo sistema

Vertinimo metodika

Mokymo rezultatų apskaita

### **Pratybų tikrinimas ir vertinimas**

Bendrieji teiginiai

Pratybų tikrinimas

Pratybų vertinimas

Pratybų rezultatų apibendrinimas

### **APŽVALGA**

Vadovai turi tikrinti ir vertinti su jais dirbančius žmones beveik visose situacijose. Taip pat ir instruktoriai turi vertinti karius, nors kai kam toji pareiga nemaloni. Kad ir kaip būtų, tikrinimas, vertinimas ir pažymiai yra nepaprastai svarbūs tiek instruktoriams, tiek kariams, nes instruktorius jie informuoja apie mokymo veiksmingumą, o karius – apie mokymosi sėkmę ar nesėkmę.

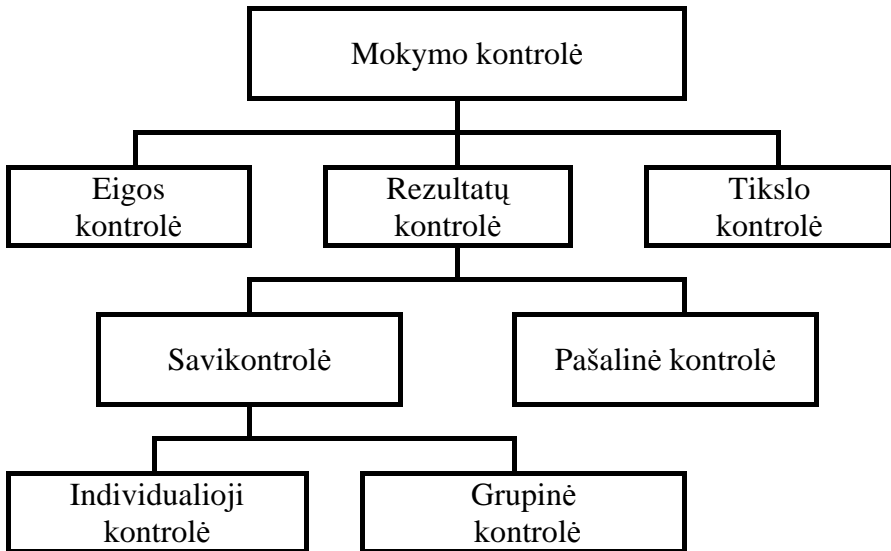
**Kontrolė – tai valdymo funkcijų sistema, susidedanti iš tikrinimo, vertinimo ir koregavimo. Mokymo kontrolė yra tokia kontrolė, kuri funkcionaliai įeina į bet koki mokymą ir neatsiejamai susijusi su kiekvienu kovinio rengimo renginiu.**

Tikrinti karių žinias, mokėjimus ir įgūdžius taip pat reikia mokyti. Pirmasis šio skyriaus skyrelis apibūdina mokymo kontrolės uždavinius, principus ir formas. Toliau eina skyrelis, nuodugniai nagrinėjantis mokymo rezultatų tikrinimo ir vertinimo problemas. Trečiajame skyrelyje išsamiai aptariami mokymo rezultatų tikrinimo metodai; nurodoma, kad svarbiausia kontroliuojant mokymą – yra praktinis karių mokėjimų ir įgūdžių tikrinimas. Ketvirtajame skyrelyje pateikiami praktiniai patarimai, kaip sudaryti ir įvertinti įvairius testus. Paskutiniuosiuose skyreliuose apibūdinamas karių kovinio rengimo vertinimas, aptariama, kaip tikrinti ir vertinti instruktorių vedamas pratybas.

## 12.1. MOKYMO KONTROLĖS UŽDAVINIAI, FORMOS IR PRINCIPAI

### Mokymo kontrolės uždaviniai ir formos

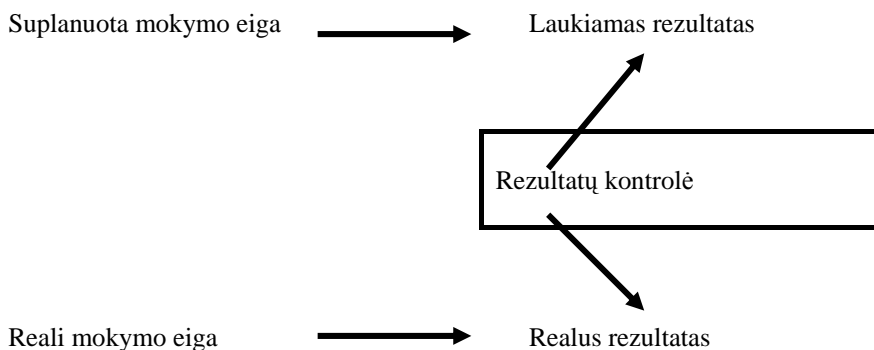
Karių mokymas negali vykti be mokymo kontrolės todėl, kad „*be planavimo, rengimo ir kontrolės mokymo rezultatai būna neaiškūs ir dažnai prasti*” (6, 17 p.). Mokymo kontrolė sprendžia tris pagrindinius uždavinius: 1. kontroliuoja, ar pasiektas mokymo rezultatas atitinka mokymo tikslą; 2. nustato, ar mokymas atitinka planuotąjį ir parengtąjį ir 3. tikrina, ar nustatyti mokymo tikslai atitinka karių pareigybines funkcijas, t.y. pareigas, kurias atlieka kariai ir padaliniai. Šie trys mokymo kontrolės uždaviniai sprendžiami taikant tris mokymo kontrolės formas (21 pav.): rezultatų kontrolę, eigos kontrolę ir tikslo kontrolę.



21 pav. Kontrolės formos

**Rezultatų kontrolė** nustato, ar karių mokymo rezultatas yra toks, koks buvo planuotas, t.y., ar jis atitinka mokymo tikslą. **Rezultatų kontrolė – tai faktų stebėjimas ir registravimas pasibaigus mokymui.** Tie faktai rodo, kokių rezultatų pasiekė kariai. Palyginus rezultatus (faktinius sugebėjimus) ir tikslus (pageidaujamus gebėjimus), galima konstatuoti, kaip mokymo veikla padėjo pasiekti nusibrėžtų tikslų. Rezultatų kontrolę galima įsivaizduoti šitaip:





Rezultatų kontrolė gali būti:

- **galutinė kontrolė**, kuri nustato, ar pasiektas mokymo tikslas;
- **dalinė kontrolė**, kuri nustato, ar pasiektas dalinis tikslas.

Taip pat rezultatų kontrolė skirstoma į einamąją, arba kasdienę, ir baigiamąją (pasibaigus mokymo temai, mokymo periodui arba mokymo metams).

Jeigu rezultatų kontrolę atlieka instruktorius arba mokymą tikrinantis asmenys, tai sakoma, kad atliekama pašalinė kontrolė. Kai rezultatų kontrolę atlieka patys besimokantys kariai, ši kontrolė vadinama savikontrolė.

**Savikontrolė – kontrolė, kai patys kariai tikrina savo pasiektus rezultatus.** Tai įmanoma tuo atveju, kai kariai žino, supranta ir pripažįsta tikslų reikalavimus, sąlygas ir kriterijus. Savikontrolė turi šiuos privalumus: kariai yra labai suinteresuoti tikrinti save ir savo draugus (pasireiškia bendra atsakomybė); rezultatai išaiškėja tuoj pat; instruktoriui po pratybų nereikia tikrinti atliktas karių užduotis. Savikontrolė gali būti atliekama šitaip: pratybų pabaigoje instruktorius duoda kariams užduotį, o pasibaigus skirtam laikui pateikia teisingą sprendimą. Kiekvienas karys tikrina savo sprendimą, ištaiso klaidas, instruktorius padedamas išsiaiškina kilusius neaiškumus. Savikontrolė gali būti taikoma ir karių praktiniams veiksams tikrinti, pavyzdžiui, per fizinio parengimo ar rikiuotės bei kitas pratybas. Yra dvi savikontrolės formos: individualioji ir grupinė kontrolė.

**Individualioji kontrolė** įmanoma tada, kai karys aiškiai suvokia, kaip jis gali įvertinti savo rezultatus. Individualiosios kontrolės principas reikalauja, kad būtų suprantamai suformuluotas mokymo tikslas, atspindintis reikalavimus, sąlygas bei kriterijus. Pavyzdžiui, prisitraukimai prie skersinio. Karys turi žinoti, kaip atliekamas šis pratimas (pakibus laikytis už skersinio iš viršaus arba apačios; kybojimo padėtis fiksuojama 1-2 s; prisitraukiant smakras turi pakilti aukščiau skersinio; draudžiama kojomis arba liemeniu daryti judesius, lengvinančius

pratimo atlikimą); pratimo atlikimo sąlygas – aprangą, pradinę pratimo atlikimo padėtį; pratimo vertinimo kriterijus (kiek kartų reikia prisitraukti pažymiui „labai gerai“, „gerai“ ir t.t.). Žinodamas pratimo atlikimo reikalavimus, sąlygas ir kriterijus, karys gali pats save kontroliuoti.

**Grupinė kontrolė** įmanoma tais atvejais, kai instruktorius siekia sukurti bendrą tikslą, ties kuriuo grupė gali susitelkti, ir parengti atitinkamas vertinimo normas. Šitaip gali būti vertinamas porinio apkaso įrengimas, skyriaus pozicijos įrengimas, pasalos organizavimas ir pan.

**Pašalinė kontrolė.** Kariui sunku pačiam įvertinti savo kai kurių mokomųjų dalykų rezultatus. Tuomet reikia naudoti pašalinę kontrolę. Pašalinė kontrolė turi šiuos privalumus: visus karius vertina vienas ir tas pats asmuo; instruktorius, gavęs duomenis apie karių žinias bei įgūdžius, gali apdoroti bei analizuoti juos. Kai kontroliuoja pats instruktorius, jis gali tuoj pat ištaisyti klaidas ir padėti kariams, pavyzdžiui, tikrindamas įgytus veiksmų įgūdžius. Nurodęs klaidą, instruktorius dar gali ir paaiškinti kariui, kodėl atsirado ši klaida ir kaip ją ištaisyti. Čia instruktorius gali būti lyginamas su treneriu, kuris nuolat taISO sportininkų, kuriuos treniuoja, klaidas, jiems pataria, juos padrašina, kad jie ir toliau tobulintų veiksmų techniką, stiprintų jėgas ir ištvėrmę. Pašalinė kontrolė padeda pasiekti geresnių mokymo rezultatų. To ir siekiama koviniame rengime, ypač formuojant pagrindinius karių įgūdžius. Pašalinę kontrolę atlieka instruktoriai arba vyresnieji vadai. Pašalinė kontrolė taip pat atliekama tikrinant arba inspektuojant karinius dalinius.

**Eigos kontrolė.** Be karių rezultatų kontrolės, yra pravartu atlikti ir eigos kontrolę. Atliekant šią kontrolę, lyginama tai, kas iš tikrųjų įvyko, su tuo, kas buvo planuota. Per eigos kontrolę nagrinėjamos visos sąlygos, kurios galėtų gerinti mokymo kokybę: vertinamas karių ir instruktoriaus bei karių tarpusavio bendradarbiavimas, taikomi mokymo metodai, organizavimo formos ir būdai, mokymo priemonės, vieta ir pan. Svarbu išsiaiškinti, ar mokymas vyko taip, kaip buvo suplanuotas. Gali atsitikti, kad kai kurių pratybų iš vis nebuvo, kad buvo pakeista jų vedimo tvarka ir t.t. Visais atvejais eigos kontrolė turi nustatyti nepakankamo mokymo lygio priežastis ir, jeigu reikia, iš karto pakeisti tai, kas netinka. Tačiau dažniausiai tenka susitaikyti su tuo, kad tuojau pat nieko nepakeisi. Tuomet, įvertinus eigos kontrolės rezultatus, keičiami mokymo planai.

**Tikslo kontrolė.** Tikslo kontrolė nustato, ar aprašyti mokymo tikslė žinios ir įgūdžiai atitinka pareigybinių funkcijų, kurias atliks kariai, baigę mokymą, reikalavimus. Paprastai tikslo kontrolę atlieka mokymą planuojanti institucija. Jeigu pratybų arba temos tikslą nustatė pats instruktorius, tai jis ir turi atlikti šio tikslo kontrolę.

**Mokymo kontrolės principai**

Danų „Pedagoginiuose karių mokymo principuose“ mokymo kontrolei skirta daugiausia vietos – net šeši principai iš dvidešimt vieno. Štai šie principai:

1. **Bet kokių mokymų reikia garantuoti mokymo eigos ir galutinę kontrolę.**
2. **Kontrolės užduotys ir reikalavimai turi būti funkcionalūs ir gerai atitikti mokymo tikslus.**
3. **Kasdienė kontrolė turi būti pagrįsta individualiaja ir grupine kontrole.**
4. **Kariai turi labai gerai žinoti kontrolės sąlygas.** Kariai paprastai turi iš anksto arba pratybų pradžioje sužinoti, ką jiems teks atlikti per kontrolinius testus, kokiomis sąlygomis tai reikės atlikti, kokie bus vertinimo kriterijai. Jei kariai nežino kontrolės sąlygų, neįmanoma nei individualioji, nei grupinė kontrolė, o pati kontrolė būna paviršutiniška ir formali.

Tačiau kartais reikia, kad apie kontrolę nežinotų niekas. Tai tokia kontrolė, kai norima patikrinti, ar tikslingai naudojamas suplanuotas laikas ir priemonės, ar mokoma taip, kaip buvo planuota ar rengtasi. Šitaip kartais kontroliuoja vyresnieji vadai, pavyzdžiui, būrio vadas nori susipažinti, kaip instruktorius veda pratybas, iš anksto neįspėjęs apie tai instruktoriaus.

5. **Instruktoriams ir kariams reikia pranešti apie kontrolės rezultatus ir priemones, kurių reikia imtis gerinant karių pasirėngimą.** Čia kalbama apie grįžtamąjį ryšį, kurį reikia suteikti kaip įmanoma greičiau. Informavimas apie mokymo rezultatus visada turi įkvėpti. Tie, kurie pasiekia geresnių rezultatų palyginti su ankstesniais jų ar kitų karių rezultatais, gauna savotišką nuveikto darbo pripažinimą. Tie, kurie nepasiekė gerų rezultatų, įsitikina, kad reikia papildomų pastangų.

6. **Pagal kontrolės rezultatus vertinamas mokymo planavimas, rengimas, mokymas ir kontrolė, taip pat, jei reikia, daromos pataisos.** Kontroliuojant nustatomi ir įvertinami mokymo rezultatai. Po to imamasi priemonių, kuriomis galima pataisyti aptiktas klaidas ir trūkumus ar sumažinti jų skaičių. Tos priemonės gali būti susijusios su mokymo planavimu, rengimu, atlikimu ir pačia kontrole. Vis dėlto gali būti tokių aplinkybių, kuriomis neįmanoma iš karto pakeisti nepatenkinamos padėties. Pavyzdžiui, po galutinės kontrolės (pasibaigus mokymo metams arba bataliono taktikos mokymams) negalima pakeisti nepatenkinamų mokymo rezultatų, nes mokymas jau baigtas. Bet jeigu tenka pakartotinai mokyti kitą karių grupę, kontrolės rezultatai sudaro tikslingų pakitimų pagrindą. Dalinė rezultatų kontrolė ir eigos kontrolė, atliekama mokymo metu, įgalina nuolat imtis priemonių, gerinančių mokymo planavimą, rengimą ir atlikimą, tam tikromis aplinkybėmis sukuriant geresnes mokymosi sąlygas.

## 12.2. MOKYMO REZULTATŲ TIKRINIMAS IR VERTINIMAS

### Tikrinimo ir vertinimo sąvokos

Mokymo rezultatų kontrolė – tai karių žinių, mokėjimų ir įgūdžių bei padalinių (dalinių) kovinio rengimo tikrinimas ir vertinimas. **Tikrinimas – tai visos karių mokymosi veiklos stebėjimas. Vertinimas – tai žinių, mokėjimų ir įgūdžių, kuriuos apibrėžia atitinkamos kovinio rengimo programos, lygio nustatymas pažymiais, vertinamaisiais sprendimais ir kitais būdais.**

Mokymo rezultatų tikrinimu paprastai baigiasi kiekvienas mokymo renginys – pratybos, mokymai ir pan. Tačiau tikrinimo elementų būna kiekviename mokymo etape. Instruktorius paprastai siekia, kad kariai prisimintų anksčiau įgytas žinias, kuriomis bus remiamasi, todėl nuolat aiškinasi, kiek jų įsimena. Tikrina instruktorius ir įvairiais metodais dėstydamas naują medžiagą, – šiuo atveju jis gali duoti kariams klausimų, įvairaus pobūdžio užduočių ir pan., norėdamas sužinoti, ar kariai supranta naują informaciją, ar geba sieti su tuo, kas jau žinoma, su savo patirtimi. Siekdamas įtvirtinti žinias, mokėjimus ir įgūdžius, instruktorius gali užduoti atlikti atitinkamo pobūdžio pratimų, organizuoti kito pobūdžio savarankišką darbą ir kartu stebėti, kokios karių žinios ir t.t.

Bet reikia ir atskiro mokymo rezultatų tikrinimo etapo, kuriam būdingi savi metodai (pavyzdžiui, įvairi žodinė apklausa, testai ir pan.), savi principai. Kiekvienos pratybos paprastai baigiasi tikrinimu. Tikrinimui skiriamos ir specialios kontrolinės pratybos, kurios organizuojamos baigus temą, mokymo dalį, kovinio rengimo etapą ir pan.

Tikrinant ir vertinant karių mokymosi **rezultatus ypač svarbus instruktoriaus objektyvumas**. Tikrindamas ir vertindamas instruktorius privalo elgtis ypač apgalvotai, visada prisiminti, kad šį bendravimo faktą kariai neretai giliai išgyvena. Pervertindamas karių žinias, mokėjimus ir įgūdžius, instruktorius klaidina karį, nuslepia tikrąją padėtį, žemina ir savo autoritetą; griežtumas ir įtarumas, tikrinant ir vertinant mokymosi rezultatus, sukelia kariams nuoskaudos jausmą, neretai slopina norą mokytis, apskritai neigiamai veikia instruktoriaus ir karių santykius.

Jokių būdu negalima piktnaudžiauti vertinimais, juos naudoti kaip bauginimo, prievartos, diktato ar net kerštavimo priemonę. Bet vis dar pasitaiko tokių faktų, kad instruktoriai rašo neigiamus pažymius už nedrausmingumą, – tai elementarūs antipedagoginiai reiškiniai.

Instruktoriai kartais pervertina atskirus mokymosi rezultatų tikrinimo metodus, pavyzdžiui, individualią apklausą, pamiršdami, kad svarbiausia mokant karius – įgūdžių formavimas ir įtvirtinimas. Tačiau negalima apsiriboti vien testais, laikant juos svarbiausiu ar net vieninteliu tikrinimo metodu. Tai irgi

kraštutinumas. Reikia įvairinti mokymosi rezultatų tikrinimą, tam reikia susikurti gerą tikrinimo ir vertinimo sistemą. Taip pat labai svarbu skatinti karių pasitikėjimą savo jėgomis, mokyti juos save vertinti.

**Tikrinimo ir vertinimo principai**

1. **Tikrinimo sistemingumo** principas. Tikrinimas turi būti nuoseklus, darnus, tinkamai sutvarkytas ir taisyklingai išdėstytas. Tai reiškia, kad instruktoriui privalo išsiaiškinti, ar kiekvienas karys išmoka kiekvieną temą. Todėl tikrinti reikia reguliariai, t.y. visais žinių, mokėjimų bei įgūdžių įvaldymo etapais. Epizodiškai tikrinant, kariai pradeda tinginiauti. Tikrinimo epizodiškumas taip pat trukdo pažinti karius, efektyviai taikyti individualų pažinimą. Taip pat smerktina tokia karių tikrinimo sistema, kai instruktorius vienais ar kitais metodais eilės tvarka tikrina ir vertina karius, o pastarieji jaučia, kada reikės „atsiskaityti”. Sistemingas mokymosi rezultatų tikrinimas yra viena iš svarbiausių priemonių, padedančių įveikti nesąmoningą mokymąsi, „kalimą”.

2. **Tikrinimo ir vertinimo objektyvumas.** Šis principas reikalauja organizuoti tikrinimą ir vertinimą objektyviai, be išankstinio nusistatymo, tikrinti ir vertinti karių mokymosi rezultatus teisingai. Objektyviai tikrinti ir vertinti nėra lengva, – instruktorius, kaip ir bet kuris kitas asmuo, dažniausiai būna šiek tiek šališkas. Tačiau instruktoriaus asmeninės simpatijos ar antipatijos kariui neturi daryti jokios įtakos. **Vertinamas ne karys kaip asmenybė, o jo žinios, mokėjimai, įgūdžiai, sugebėjimas protauti.**

Jeigu kariai pastebi, kad jų mokymosi rezultatai tikrinami ir vertinami neobjektyviai, kad instruktorius turi kai kurių savitų neigiamų bruožų, vieni ieško būdų jam įsiteikti, pataikauti, kiti pradeda jo nemėgti, net kerštauti. Kai pažeidžiamas elementarus teisingumas, instruktoriaus autoritetas karių akyse krenta, kas labai neigiamai veikia visą mokomąjį ir auklėjamąjį darbą.

3. **Individualizacijos principas.** Šio principo esmė ta, kad tikrinimo objektu privalo būti kiekvienas karys, tačiau reikia atsižvelgti į kario individualias savybes bei konkrečią situaciją. **Kiekvieno kario mokymo rezultatus reikia tikrinti skirtingai.** Vieniems kariams reikia nuolatinio, nors ir ne visapusiško tikrinimo, nes jie pasižymi nepakankamu dėmesingumu, išsiblaškimu, kitiems – visapusiško ir nuodugnaus tikrinimo, nes greitai ir lengvai suvokdami medžiagą, jie sunkiai ją įsimena, prisimena ir pan.

Tikrinant ir vertinant karių žinias, mokėjimus bei įgūdžius, ypač negalima pamiršti, kad kiekvieno kario mokymosi sėkmę labiausiai lemia gebėjimai. Kadangi kiekvieno kario jie tokie pat skirtingi, kaip ir skirtingos fizinės ir psichinės savybės, skirtinga individuali patirtis, juo labiau privalo taikyti individualizacijos principą.

Nelengva teisingai įvertinti karių įgūdžius, pavyzdžiui, fizinio parengimo arba taktikos, t.y. tokių mokomųjų dalykų, kai lemiama reikšmę turi karių fiziniai duomenys, Kai kurie kariai, turėdami nepakankamą bendrą fizinį pasirengimą ir būdami nepakankamai išvermingi, labai stengiasi, tačiau jiems sunkiai sekasi „įveikti“ kovinio rengimo normatyvus ir standartus, todėl instruktorius vertinimai turi skatinti įtemptu darbu ir didelėmis pastangomis kompensuoti savo trūkumus. Šiuo atveju iš viso netikslinga vertinti balais.

Pažindamas karius ir atsižvelgdamas į jų individualias savybes, instruktorius ir numato individualų tikrinimo režimą, siekia, kad visi kariai sistemingai dirbtų ir kuo sėkmingiau išmoktų, o vertindamas jų darbo rezultatus, **įvertintų ir kiekvieno pastangas**. Individualus požiūris tikrinant ir vertinant karių mokymosi rezultatus reikalauja didelio meistriškumo, pedagoginio takto, gera linkinčio ir dėmesingo požiūrio į kiekvieną karį, taip pat kuo geriau pažinti kiekvieną ugdytinį.

4. **Visapusiškumo principas.** Šis principas reikalauja: a) tikrinti įvairaus turinio medžiagą, **tikrinti** ne tik žinias, bet ir **mokėjimus bei įgūdžius, gebėjimą taikyti žinias praktikoje, sieti jas su savo patirtimi**; b) tikrinti įvairiais mokymo proceso etapais, būtent: kartojant anksčiau išeitą medžiagą, supažindinant su nauja, ją įtvirtinant ir pan.; c) tikrinant taikyti įvairius metodus, stebėti įvairių karių veiklą.

#### **Tikrinimo rūšys**

Yra trys tikrinimo rūšys: parengiamasis, einamasis ir baigiamasis tikrinimas.

**Parengiamasis tikrinimas** turi tikslą nustatyti karių žinių, mokėjimų ir įgūdžių lygį, kai jie atvyko į Mokomąjį pulką arba, išėję bazinį kario kursą, seržantų rengimo kursą, – į motorizuotųjų pėstininkų batalioną ar kitą karinį dalinį tolesnei karo tarnybai. Norint individualizuoti karių mokymą, reikia turėti patikimos informacijos apie jų gebėjimus ir ankstesnes žinias. Jei neturima formalios informacijos, instruktoriai turės pasikliauti neformaliais būdais, aiškindami ankstesnes žinias. Pavyzdžiui, instruktoriai gali iš arti stebėti karius, kaip jie atlieka tam tikrą užduotį, ir imti šiek tiek susigaudyti, ar ji jiems sunki ar lengva. Atidžiai klausydamiesi karių ir užduodami tiriamuosius klausimus, instruktoriai taip pat gali gauti papildomų užuominų apie karių beveik kiekvieno dalyko ankstesnes žinias. Iš tikrųjų karių ir instruktorių klausimai yra pagrindinė priemonė karių išmanymui išaiškinti. Atsakymai žodžiu padeda instruktoriams nuspręsti, ar eiti pirmyn, ar sugrįžti ir kartoti. **Neverbalieji atsakai**, tokie kaip antakių raukymai, pikti žvilgsniai, linkėjimai galva, nustebę žvilgsniai ir panašūs dalykai, taip pat netiesiogiai pasako, ar kariai gerai supranta klausimą. Norint sužinoti ankstesnes karių žinias, taip pat **galima duoti atlikti pradinį testą**.

**Einamasis tikrinimas** lydi visą mokymo procesą – vyksta per kiekvienas pratybas. Šis tikrinimas rengiamas visą laiką instruktoriui stebint, kaip dirba visa mokymo grupė ir kiekvienas karys. Šis tikrinimas leidžia instruktoriui, viena vertus, pasitikrinti save – kaip sėkmingai jis dirba, kiek teisingi ir efektyvūs jo taikomi mokymo metodai, kita vertus, nustatyti, kaip perimamos naujos žinios, ar visi kariai įsitraukė į darbą ir kokių sunkumų jie patiria. Šis tikrinimas ypač dažnai taikomas pratybų pabaigoje, apibendrinant per pratybas išmoktą mokomąją medžiagą, siejant ją su ankstesne informacija. Šitaip tikrinant sisteminamos ir įtvirtinamos žinios, padaromos išvados, atskleidžiami ryšiai tarp faktų, sąvokų ir pan. Tačiau, jeigu bus pasitenkinta vien kontroliniu karių tikrinimu, kuris atliekamas pratybų pabaigoje, galima susidaryti klaidingą ir per daug optimistinį vaizdą apie mokymo rezultatus. Visuomet, praėjus tam tikram laikui, didesnė ar mažesnė išmoktos medžiagos dalis užmirštama. Jeigu norim susidaryti tikrą vaizdą apie tai, ką kariai gali prisiminti po pratybų, kontrolinį tikrinimą reikia atlikti pasibaigus pratyboms, bet ne anksčiau kaip po valandos. Geriausia būtų tikrinimą atlikti kitų pratybų pradžioje. Dar geriau, kai tikrinama pačiame žinių perėmimo procese, pratybų eigoje, – tada, remdamasis tikrinimo duomenimis, instruktorius arba toliau veikia ta pačia kryptimi, arba kiek pakeičia mokymo procesą, šalindamas karių žinių spragas.

Einamasis tikrinimas yra pagrindinė karių mokymo rezultatų tikrinimo rūšis, jis įgyvendinamas įvairiais metodais.

**Baigiamasis tikrinimas** rengiamas arba baigus temą ar skyrių (teminis tikrinimas), arba kovinio rengimo etapo pabaigoje, pavyzdžiui, baigus bazinį kario kursą, specialisto rengimo kursą ir pan. Svarbiausia baigiamoji tikrinimo paskirtis – kontrolė.

### 12.3. MOKYMO REZULTATŲ TIKRINIMO METODAI

Mokymo rezultatai tikrinami taikant įvairius metodus: žodinius, rašytinius ir praktinius.

#### **Žodiniai tikrinimo metodai**

Žodiniai mokymo rezultatų tikrinimo metodai turi daug privalumų. Jie taikomi per visų mokomųjų dalykų pratybas ir pamokas. Atsakymo turinys, kalbos tempas, žodynas, intonacija duoda gana aiškų supratimą apie kario žinias. Žodinio tikrinimo metu užsimezga emocinis kontaktas tarp instruktoriaus ir kario, be to, kiti kariai vienaip ar kitaip reaguoja šioje situacijoje. Taikomas individualus priėjimas: jei reikia, instruktorius gali duoti papildomų, nukreipiančių, patikslinančių klausimų. Instruktorius ir visi kariai gali lengvai suvokti atsakinėjimo turinį, pastarieji

pasitikrinti savo žinias, geriau jas išsiminti. Tikrinant pateikiamas vienas ar keli klausimai, į kuriuos reikia atsakyti žodžiu. Klausimai rengiami ir užrašomi iš anksto. Klausimai padeda nustatyti, ar kariai suprato dėstomą mokomąją medžiagą. Tikrinant instruktorius pateikia klausimus ir įvertina karių atsakymus. Galima leisti kitiems kariams nuspręsti, kurie atsakymai buvo teisingi, o kurie klaidingi ar nepakankamai išsamūs. Gali būti individualioji ir frontalioji žodinė apklausa.

**Individualioji žodinė apklausa.** Tai mokymo rezultatų tikrinimas individualiai apklausiant karį. Ji paprastai vyksta pratybų pradžioje, rečiau – jų pabaigoje. Tokios apklausos metu šaukiamas atsakinėti vienas karys, po to kitas, trečias ir pan. Individualioji žodinė apklausa turi nemažai trūkumų: rengiant individualiąją apklausą pratybų pradžioje neracionaliai eikvojamas našiausias karių mokymosi laikas (žr. „Mokymosi energija ir dėmesys mokymosi metu“, 92-93 p.); ribojama galimybė patikrinti didesnę karių skaičių; kiekvienam kariui pateikiami įvairaus sunkumo klausimai, todėl iškyla nelengva problema – kaip objektyviai įvertinti kiekvieno klausinėjamo kario žinias; reikalauja daug laiko; dažnai sudaro konfliktinę situaciją tarp instruktoriaus ir kario; žinių vertinimas pratybų pradžioje neigiamai veikia karių motyvaciją.

**Frontalioji žodinė apklausa.** Esminis jos bruožas – instruktorius, duodamas klausimus, vienu metu tikrina visų karių žinias. Tikrinimą jis derina su žinių kartojimu. Frontalioji žodinė apklausa leidžia patikrinti, kaip kariai geba trumpai, bet tiksliai reikšti savo mintis, aktyvina jų dėmesį ir labai pagyvina patį žinių tikrinimą. Frontaliosios žodinės apklausos metodinė schema yra tokia. Instruktorius iš anksto apgalvoja visus klausimus. Pateikęs vieną klausimą visiems kariams, instruktorius kiek palaukia, skatindamas visus galvoti, po to kviečia vieną karį atsakyti. Jam atsakius, jei reikia, kiti kariai atsakymą tikslina arba taiso. Po to kariams duodamas naujas klausimas, vėl leidžiama visiems susikaupti ir apgalvoti atsakymą, atsakyti kviečiamas kitas karys ir t.t. Šitoks tikrinimas gali užimti ir nedidelę pratybų dalį, ir visas pratybas: svarbu, ką instruktorius nori patikrinti.

Ši apklausa dažnai rengiama prieš naujos medžiagos dėstymą, stengiantis logiškai susieti anksčiau išeitą ir naują temą. Ji taikoma ir išdėsčius dalį medžiagos, pratybų pabaigoje apibendrinant naują informaciją, susiejant ją su ankstesne medžiaga. Taigi frontaliąją žodinę apklausą instruktorius gali susisteminti žinias, atskleisti ryšius tarp faktų, sąvokų, jas plėsti ir tikslinti. Pagrindinis šios apklausos trūkumas – sunku teisingai įvertinti žinias, nes kariai atsako trumpai, todėl jų atsakymai gali netiksliai atspindėti žinių apimtį.



<b>Tikrinimo raštu metodai</b>	Šiuo tikrinimu galima užfiksuoti ir lyginti karių žinias, mokėjimus, įgūdžius; vienu metu patikrinti visų karių žinias ir gauti vienareikšmę grįžtamąją informaciją. Per žodinę apklausą vienam kariui pateikiamas vienoks klausimas, kitam – kitoks, o tikrinant raštu kariai atlieka tas pačias užduotis, atsako į tuos pačius. Tikrinimo raštu metodai yra šie: apklausa raštu, rašomieji darbai, testai.
<b>Praktiniai tikrinimo metodai</b>	Praktines karių žinias, mokėjimus ir įgūdžius reikia tikrinti praktine veikla. Šis metodas taikomas per visų mokomųjų dalykų, išskyrus pilietinį ugdymą, pratybas. Tikrinant duodama kokia nors užduotis, kurią reikia atlikti. Tokia užduotis dar vadinama veiklos testu. Kadangi kariai pirmiausia turi įgyti reikiamų mokėjimų ir įgūdžių, praktiniai tikrinimo metodai yra svarbiausi.

## 12.4. TESTŲ SUDARYMAS IR NAUDOJIMAS

**Bendrieji teiginiai**      **Testai – tai standartizuotos užduotys ir jų sistemos, specifiniai kontroliniai darbai.** Gali būti trys pagrindinės testų kategorijos: veiklos, rašinio tipo (klausimai, reikalaujantys ilgų atgų atsakymų) ir trumpų atsakymų testai. Testų klasifikacija pateikta 22 pav.

Testai gali būti standartiniai (sudaryti specialistų ir taikomi visoje krašto apsaugos sistemoje) ir testai, kuriuos sudaro patys instruktoriai.

Testai gali būti objektyvieji ir subjektyvieji. **Objektyvieji testai – tokie testai, kuriuose iš anksto yra nustatyti teisingi ir klaidingi atsakymai.** Todėl instruktoriaus įtaka vertinant atsakymus yra labai ribota. Dėl šios priežasties objektyviuosius testus galima naudoti tiek savikontrolei, tiek ir pašalinei kontrolei. Šiems testams priskiriami trumpų atsakymų testai ir, su kai kuria išlyga, veiklos testai. **Subjektyvieji testai yra tokie, kurių vertinimas priklauso nuo subjektyvios instruktoriaus nuomonės; jiems priklauso rašinio tipo (ilgų atsakymų) testai.**

R. I. Arendsas nurodo penkis pagrindinius principus, kuriais turėtų vadovautis mokytojai, planuodami vertinimo sistemą ir patys kurdami testus:

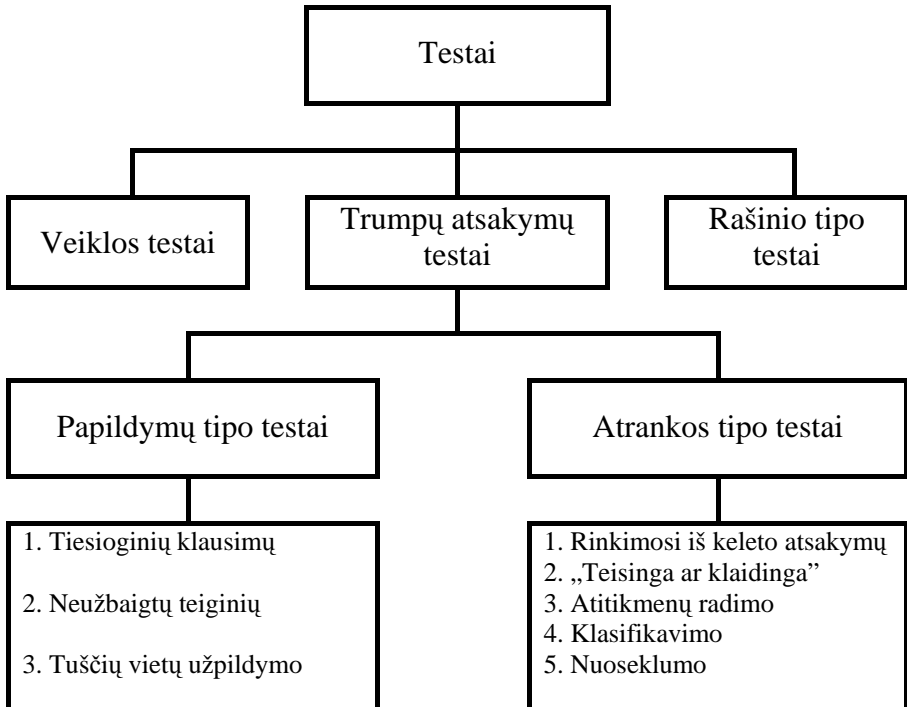
1. **Matuojami visi mokymo tikslai.** Testas turi derintis su mokymo tikslais.

2. **Išnagrinėjamos visos mokymosi užduotys.** Geras testas nesikoncentruoja tik į vieno tipo tikslus, tokius kaip faktų prisiminimas, o turi apimti ir sudėtingesnius įgūdžius, tokius kaip supratimas, taikymas, įvertinimas.

3. **Parenkamos tinkamos testo užduotys.** Testų užduotys ir jų atlikimo būdas gali būti labai skirtingos. Gero testo užduotys labiausiai atitinka tam tikrą tikslą.

4. **Pasirūpinama testų patikimumu ir tinkamumu. Testas yra laikomas patikimu,** kai daugiau negu vieną kartą per tam tikrą laiką žmonėms jį atlikus, gaunami tikri, pastovūs rezultatai. **Testas yra laikomas tinkamu,** kai jis išaiškina tai, kas juo ketinama nustatyti.

5. **Testai naudojami mokymuisi gerinti.** Šis principas turėtų priminti mokytojams, kad testai, nors pirmiausia taikomi mokinių laimėjimams išaiškinti arba vertinti, taip pat mokiniams gali būti mokymosi patirtis. Pavyzdžiui, apžvelgdami testo rezultatus, mokytojai turi progą dar kartą išdėstyti mokiniams svarbią informaciją, kurią šie galėjo praleisti. Ginčai ir diskusijos dėl „teisingų atsakymų“ gali paskatinti toliau studijuoti temą. Geri mokytojai testus į bendrąsias mokymo programas, siekdami kreipti ir skatinti mokinių mokymąsi (1, 228 p.).



22 pav. Testų klasifikacija

**Testo planavimas** Pavienis testas negali apimti viso informacijos kiekio, įgūdžio, aukštesnio lygio proceso. Vadinasi, reikia nuspręsti, ką įtraukti į testą, o ko atsisakyti. **Specifikacijų lentelė** (7 lent.) turėtų padėti instruktoriams nutarti ir nuspręsti, kiek vietos skirti tam tikriems dalykams bei skirtingiems karių pažintinių procesų lygiams (kokius faktus, sąvokas, teiginius kariai turi žinoti; ką kariai turi suprasti; kokią medžiagą kariai turi mokėti taikyti, analizuoti, sintetinti ir įvertinti).

7 lentelė. **Specifikacijų lentelė**

Pratybų tema: Masinio naikimo ginklai (MNG) ir jų charakteristikos							
Numatomas testo atlikimo laikas:							
Temos (turinys)	Kario elgesys ir pažintiniai procesai						Iš viso užduočių
	žino arba įsiminė			aukštesnis lygis			
	terminai	sąvokos	principai	supratimas	taikymas	įvertinimas	
MNG sąvoka	1	-	-	-	-	-	1
Branduolinis ginklas ir jo naudojimo priemonės	1	1	1	-	-	-	3
Branduolinių sprogimų rūšys ir jų naikinamieji veiksniai	-	5	-	1	-	2	8
Apsauga nuo branduolinio ginklo naikinamųjų veiksnių	-	-	1	-	2	-	3
Nervų sistemą paralyžiuojančiosios, odą žeidžiančiosios ir bendrojo poveikio kovinės nuodingosios medžiagos bei apsauga nuo jų	-	3	-	3	3	1	10
Cheminis ir biologinis ginklai, jų naudojimo priemonės ir požymiai	2	1	-	2	-	-	5
Bendrasis testo užduočių skaičius	4	10	2	6	5	3	30

Planuojant testus, reikia nuspręsti, kiek reikia užduoti klausimų. Jei kitos aplinkybės vienodos, didesnis klausimų skaičius lemia didesnę testo patikimumą, taigi jūs būsite labiau tikri, kad jūsų sprendimas apie karį yra tikslus. Karių sugebėjimai, klausimų sudėtingumas, skirtas laikas – visa tai gali riboti užduodamų klausimų skaičių. Patyrimas parodys, kiek tam tikros rūšies klausimų (tokių, į kuriuos galimi keli atsakymai) kariai gali atsakyti per minutę. Čia galimos tokios ribos: nuo 15 sekundžių vienam klausimui, kai kariai yra gabūs, o klausimai lengvi, iki 100 sekundžių vienam klausimui, kai kariai ne tokie gabūs, o klausimai sudėtingesni. Galima vietoj vieno ilgo testo dažniau daryti trumpus testus, parengtus turint tam tikrą tikslą, o po to susumuoti jų rezultatus, siekiant gauti ilgą testą atitinkančius patikimumus rodiklius. Tačiau reikia turėti omenyje, kad daugiau laiko reikia skirti tikram mokymui, o ne testavimui.

**Testo sudarymas** Nusprendęs, kuriuos klausimus ir pažintinius procesus turės apimti testas, kiek jame bus klausimų, instruktorius toliau turi nutarti, kokio tipo užduotis naudoti. Svarbiausias klausimas, ar tai bus veiklos testas, ar rašinio tipo testas, ar trumpų atsakymų testas (toliau jį vadinsime objektyvioju testu).

**Veiklos testai** **Veiklos testai yra svarbiausia karių mokymo ir mokymosi rezultatų tikrinimo priemonė.** Veiklos testais instruktoriai naudojami per kiekvienas pratybas, dažnai net nenučiuokdami, kad jie testuoja karius. Tai įvairūs kovinio rengimo normatyvai, šaudymo ir granatų svaidymo pratimai, fizinio parengimo testai, rikiuotės veiksmai ir kt. Veiklos testai rodo, kad karys savo žinias ar supratimą gali paversti veiksmais. Atlikdamas šį testą, karys turi pademonstruoti vieną ar kelis veiksmus arba, įvertinęs situaciją, elgtis remdamasis vertinimo rezultatais. Toks karys atsiduria tokioje situacijoje, kai reikia panaudoti išmoktas žinias arba įgytus įgūdžius. Nepakanka, kad karys vien papasakotų apie savo veiksmus, jis privalo pats juos atlikti. „*Tradiciniai testai [turima galvoje standartiniai trumpų atsakymų testai – E.K.] yra tarsi treniruotės sporte ar pratimai groti smuiku ar pianinu. O veiklos testai – tai kaip varžybos ar koncertai, tai – tikras dalykas*” (2, 507 p.).

Veiklos testams būdingi keturi dalykai: kariai parodys, ko jie buvo mokomi ar išmoko; iš anksto bus aiškiai nustatyta, ką jie turės parodyti (testas bus labai aiškus); mokėjimas bus demonstruojamas viešai (jį bus galima stebėti); veiklos rezultatus vertins patyrę, gerai parengti vertintojai – instruktoriai ar vadai.

Tikrinant veiksmu naudojama tiek savikontrolė, tiek pašalinė kontrolė. Prieš sudarydamas veiksmų tikrinimo testą, instruktorius turi išanalizuoti tikslą. Jeigu turime įgyti žinių ir suformuoti įgūdžius, reikia tikrinti atliekamus veiksmus, papildant žodiniais arba rašytiniais testais.

Jeigu karys teisingai atliko veiksmus, aprašytus mokymo tikslu, jis pasiekė pratybų tikslą. Jeigu taip neįvyko, instruktorius privalo nurodyti klaidas ir patarti, kaip jų išvengti.

**Veiklos testo sudarymas.** Sudarant veiklos testą, reikia labai kruopščiai ir detalai aprašyti užduoties atlikimo sąlygas bei vertinimo kriterijus. Kadangi dažniausiai veiklos testų užduotys – taktiniai ir kiti karių veiksmai mūšio lauke, veiklos testas gali būti aprašomas pagal tokią schemą:

**1. Užduotis;**

**2. Sąlygos:**

- pradinė ginklų, apsaugos priemonių ir kitos ekipuotės padėtis;
- pradinė kario padėtis;
- komanda arba signalas, pagal kurį pradedamas veiksmas;
- veiksmo atlikimo ypatumai (ką ir kaip reikia atlikti);
- galutinė kario, ginklų ir kitų ekipuotės elementų padėtis;
- nuo kurio iki kurio momento skaičiuojamas laikas;

**3. Vertinimo kriterijai:**

- vertinimas pagal laiką (pažymiui labai gerai, gerai ir patenkinamai);
- klaidos, mažinančios pažymį vienu balu;
- klaidos, lemiančios pažymį „nepatenkinamai“ (užduoties atlikimo paklaida);
- kiti kriterijai, pavyzdžiui, prisitraukimų prie skersinio, aptiktų taikinių skaičius ir kt.

**Veiklos testo pavyzdžiai.**

**Pirmas pavyzdys.** Dujokaukės užsidėjimas.

**1. Užduotis:** užsidėti dujokaukę.

**2. Sąlygos:**

- dujokaukė yra žygio padėtyje; kariai su žygio ar atakos ekipuote;
- pradinė karių padėtis – stovint, gulint, einant, bėgant, šliaužiant, šaudant, vairuojant automobilį ir pan.
- netikėtai komanduojama „Dujos!“ arba skelbiamas signalas „Cheminis pavojus!“ (balsu, raketa ar kitu nustatytu būdu), arba imituojamas priešo cheminio ginklo panaudojimas (dūmine granata, dūmadėže ar kt.);
- testas atliekamas vietovėje, dieną ar naktį, realiomis oro sąlygomis;
- kariai užsideda dujokaukes;
- laikas skaičiuojamas nuo komandos iki pradedama kvėpuoti užsidedus dujokaukę.

### 3. Vertinimo kriterijai:

- vertinimas pagal laiką: labai gerai – 7 s, gerai – 8 s, patenkinamai – 10 s (skyriaus sudėtyje laikas didinamas viena sekunde, būrio sudėtyje – dviem sekundėmis);
- klaidos, mažinančios pažymį vienu balu: 1. dėdamasis dujokaukę karys neužsimerkė ir nesulaukė kvėpavimo arba, užsidėjęs dujokaukę, giliai neiškvėpė; 2. šalminė kaukė uždėta kreivai;
- testas vertinamas nepatenkinamai, jeigu susidarė tokios raukšlės arba perkreipimai, kad oras gali patekti po šalmine kauke.

**Antras pavyzdys.** Automatinio šautuvo išardymas ir surinkimas.

1. **Užduotis:** išardyti ir surinkti automatinį šautuvą.

2. **Sąlygos:**

- automatinis šautuvas su prijungta dėtuve padėtas ant stalo, palapinsiaustės ir pan.;
- pradinė karių padėtis – karys pasirengęs prižiūrėti automatinį šautuvą;
- komandos: „Automatinį šautuvą išardyk!“, „Automatinį šautuvą surink!“;
- testas atliekamas klasėje arba vietovėje dieną;
- karys atskiria dėtuvę, tikrina, ar lizde nėra šovinio, išardo šautuvą; patikrinęs šautuvo išardymą, pagal komandą surenka šautuvą;
- laikas skaičiuojamas nuo komandos iki pranešimo „Baigta!“.

3. **Vertinimo kriterijai:**

- vertinimas pagal laiką: automatinio šautuvo išardymas (surinkimas) labai gerai – 11 (21) s, gerai – 15 (25) s, patenkinamai – 19 (29) s;
- testas vertinamas nepatenkinamai, jeigu viršytas pažymiui „patenkinamai“ laikas arba buvo pažeistos saugaus elgesio su ginklu taisyklės.

**Trečias pavyzdys.** Laužo šilumai (maistui gaminti) įkūrimas.

1. **Užduotis:** įkurti laužą šilumai (maistui gaminti).

2. **Sąlygos:**

- karys su žygio ekipuote, turi degtukų.;
- pradinė karių padėtis – kariai poilsivietės rajone rengiasi poilsui;
- komanda: „Laužą įkurk!“;
- testas atliekamas vietovėje dieną;
- karys išsirenka laužo kūrimo vietą, surenka reikiamą kiekį žagarų, šakų ir kitų degančių medžiagų, užkuria ir užmaskuoja laužą;
- laikas skaičiuojamas nuo komandos iki momento, kai po pranešimo „Baigta!“ praėjo 1 min.

### 3. Vertinimo kriterijai:

- vertinimas pagal laiką: labai gerai – 15 min, gerai – 20 min, patenkinamai – 25 min;
- pažymys mažinamas vienu balu, jeigu neužmaskuota liepsna;
- testas vertinamas nepatenkinamai, jeigu viršytas pažymiui „patenkinamai“ laikas arba buvo pažeistos priešgaisrinės saugos taisyklės.

**Objektyvieji testai** Objektyvieji (trumpų atsakymų) testai gali būti: papildymų ir atrankos tipo. Šio tipo testo užduotys turi akivaizdžių pranašumų. Jos leidžia išnagrinėti daugiau įvairių instruktoriaus dėstytų klausimų, padeda lengvai ir objektyviai susumuoti jų rezultatus. Objektyviųjų testų trūkumai: nepakankamai įgudusiam instruktoriui sunku sugalvoti objektyvias užduotis, kuriomis matuojami aukštesnio lygio pažintiniai įgūdžiai ir procesai; gerą objektyviųjų testą sudaryti trunka ilgai („*Testus rengiančios organizacijos nesitiki, kad testų autoriai per 8 valandų darbo dieną parašytų daugiau kaip dešimt teiginių*“; 2, 513 p.); atsakant į objektyviojo testo, ypač atrankos tipo, klausimus yra pakankamai didelė spėjimo galimybė; net ir labai gerai sugalvotos objektyviojo testo užduotys gali matuoti tik labai ribotą žinių ir įgūdžių kiekį.

**Atrankos tipo testai** Atrankos tipo testai gali būti: rinkimosi iš keleto atsakymų, „teisinga ar klaidinga“ („taip arba ne“), atitikmenų radimo, klasifikavimo ir nuoseklumo. Atrankos tipo klausimų privalumas yra tas, kad remdamiesi jais jūs galite patikrinti karių žinias apie konkrečius faktus, sąvokas, dėsnius. Kitas privalumas – palyginti lengvas įvertinimas, nes jūs turite kreipti dėmesį į gana nedidelį minčių kiekį – žodį, frazę, ar daugiausia kelis sakinius. Taigi jūs galite lengviau nuspręsti, ar atsakymas teisingas, ir jūsų sprendimas gali būti gana patikimas. Pagrindinis tokių testų trūkumas yra tas, kad, atsakant į klausimus, yra gana didelė spėliojimų tikimybė, ypač „teisinga ar klaidinga“ tipo testuose.

**Rinkimosi iš keleto atsakymų testų sudarymas. Užduotys, reikalaujančios iš keleto atsakymų pasirinkti teisingą, daugelio vertinimo specialistų yra laikomos geriausiomis objektyviojo testo užduotimis.** Kruopščiai sudarius šias užduotis, labai sumažėja tikimybė atspėti, taip pat galima užčiuopti kai kuriuos aukštesnio lygio mąstymo tipus ir analitinius įgūdžius.

Užduotis, kai reikia pasirinkti teisingą atsakymą iš keleto, susideda iš trijų dalių: **kamieno**, kuriame išdėstoma problema arba užduodamas klausimas, **teisingo atsakymo** ir **neteisingų atsakymo variantų**, kurie yra tikėtini, tačiau klaidingi. Jų skaičius gali būti įvairus, bet paprastai rekomenduojama trys arba keturi (mažiausia – du).

Geras užduotis, reikalaujančias rinktis iš keleto galimų atsakymų, sunku sudaryti. Kamienas turi pakankamai informuoti apie kontekstą (**teksto ištrauką, iš kurios tiksliai suprantama atskiro, į ją įeinančio žodžio arba sakinio reikšmė**), kad kariai visiškai suprastų problemą arba klausimą. Tuo pat metu jis turi būti parašomas taip, kad teisingą atsakymą nebūtų lengva pamatyti. Neteisingi atsakymo variantai turi būti tokie, kad kariais, kurie miglotai arba ne iki galo supranta problemą, sprendimai atrodytų tikėtini, o kariai, kurie gerai susipažinę su tema, aiškiai atpažintų, kad tai **klaidingi** atsakymai. Apskritai, rašant tokias užduotis, rekomenduojama: 1. kad kamienas būtų specifiškas, bet teiktų pakankamos informacijos apie kontekstą, 2. kad visi neteisingi atsakymo variantai būtų tikėtini ir gramatiškai suderinti su kamienu ir 3. kad visi užduoties aspektai būtų aiškūs, tad kariai neižvelgtų atsakymuose daugiau, negu jais norėta pasakyti.

Štai kokias rinkimosi iš keleto atsakymų testo sudarymo taisykles rekomenduoja N. L. Gagė ir D. C. Berlineris:

1. Kamienas turi sutelkti dėmesį ir iškelti reikšmingą problemą, o ne tik paprastai būti įvadas į tarpusavyje nesusijusių teisingų ir neteisingų teiginių sąrašą.

2. Neteisingi variantai turi būti tikėtini, kad mokinys, nežinantis to, kas norima įvertinti (žinias, supratimą), galėtų juos pasirinkti vietoje teisingo atsakymo. Tokio tikėtinumo jūs pasieksite, jei klaidinantys variantai bus panašūs, logiški ir susiję su teisingu atsakymu.

3. Parašykite tiek neteisingų variantų (iki keturių), kiek jų gali būti logiškai sudaryta. Bet venkite tiesiog užpildyti puslapį ir gaišinti brangų mokinių laiką.

4. Nedvejodami rašykite nevienodą neteisingų variantų skaičių. Kur iš tiesų reikia, galite parašyti net šešis klaidingus variantus, o kitoje vietoje gal reikės tik trijų.

5. Kai galima, kamiene geriau pateikite tiesioginį klausimą, o ne naudokite nebaigtą teiginį.

6. Kiek galima, venkite žodžių kartojimosi neteisinguose atsakymuose – perkeltite juos į kamiensą.

7. Variantų ilgumas ir tikslumas neturi būti dėsningai susiję su jų teisingumu. Nerūpestingi testų autoriai yra linkę teisingus variantus rašyti pačius ilgiausius.

8. Teisingo varianto vieta turi įvairuoti (viename punkte gali būti **a**, kitame – dar **c**). Nerūpestingi autoriai savo testus sudaro subjektyviai ir yra linkę teisingą atsakymą rašyti pirmoje vietoje, sakykim, su raide **a**, ir labai retai rašo jį paskutinėje vietoje, sakykim, su raide **d**.

9. Visi variantai turi būti gramatiškai suderinti su kamienu ir vienas su kitu.



10. Turi būti tik vienas vienintelis variantas, kurį specialistai laiko geriausiu.

11. Turbūt geriausia nepateikti tokių punktų, į kuriuos reiktų atsakyti: „**Nė vienas iš šių variantų netinkamas**“. Kai kurie specialistai pripažįsta, kad tokia alternatyva gali būti naudojama, bet tik su sąlyga: turi būti galimas absoliučiai teisingas atsakymas į kamieno klausimą.

12. Jūsų testai neturi būti tokie ilgi, kad atsakinėdami į jų klausimus mokiniai žiūrėtų ne kokybės, o tik stengtųsi kuo greičiau atlikti užduotį. Retai kada ketiname įvertinti mokinių žinias pagal užduoties atlikimo greitį. (2, 516-518 p.).

**Apskritai rinkimosi iš keleto atsakymų testų sudarymas yra meno rūšis. Šio meno galima išmokyti, bet vieni žmonės šiai kūrybai yra gabesni, kiti – mažiau gabūs.** Žemiau pateikiame rinkimosi iš keleto atsakymų testų pavyzdžius.

### 1 pavyzdys.

Karys, gavęs užduotį išmokyti tam tikrų statuto reikalavimų, skaito reikiamą statuto straipsnį. Koks yra laikas?

- planuotas laikas.
- įsitraukimo laikas.
- tikrasis mokymosi laikas.
- būtinasis laikas.

### 2 pavyzdys.

Filtruojamoji dujų kaukė apsaugo nuo:

- visų kenksmingų medžiagų;
- nuodingųjų medžiagų ir radioaktyviųjų dulkių;
- jonizuojančiosios spinduliuotės ir nuodingųjų medžiagų;
- anglies monoksido ir radioaktyviųjų dulkių.

Tokio tipo testams reikėtų parengti ir standartizuotą atsakymų blanką (8 lent.).

8 lentelė. **Standartizuotas atsakymų blankas**

Būrys, karys									
Eil. Nr.	A	B	C	D	Eil. Nr.	A	B	C	D
1	x				6		x		
2		x			7	x			
3			x		8			x	
4		x			9				x
5				x	10		x		
Teigiamų atsakymų		7		Balų	3		Instruktoriaus parašas		

**„Teisinga ar klaidinga” testų sudarymas.** Kai mokymo turinys arba mokymo tikslai reikalauja iš karių palyginti alternatyvas, gera priemonė jų supratimui išaiškinti gali būti „teisinga ar klaidinga” („taip arba ne”) testai. Tokie testai taip pat praverčia kaip alternatyva užduočių, reikalaujančių pasirinkti iš keleto atsakymų teisingą, jei mokytojui sunku sugalvoti keletą atsakymų variantų. Gera „teisinga ar klaidinga” užduotis turėtų būti parašyta taip, kad pasirinkimas būtų aiškus, o atsakymas nedviprasmiškas. Antai geros ir blogos tokios užduoties pavyzdžiai:

**Gera:** Filtruojamoji dujokaukė apsaugo nuo anglies monoksido.

**Bloga:** Filtruojamoji dujokaukė apsaugo nuo kenksmingųjų medžiagų.

Pirmasis pavyzdys reikalauja iš karių tiksliai žinoti, nuo ko apsaugo ir nuo ko neapsaugo dujokaukė. Atsakymas yra aiškus ir nedviprasmiškas. Tačiau antrasis pavyzdys yra miglotas. Žodžius „kenksmingųjų medžiagų” galima suprasti labai įvairiai. Net vanduo, kai jis vartojamas be saiko, yra kenksmingas. Akivaizdi tokio tipo užduočių yda yra ta, kad kariai, ar mokantys medžiagą, ar jos nemokantys, turi 50% tikimybę teisingai atsakyti, „todėl reikia, kad teste būtų kiek galima daugiau klausimų” (1, 230 p.).

### Testo pavyzdžiai:

#### Pirmas pavyzdys.

Automatinio šautuvo vamzdis skirtas suteikti kulkai	( - ) TAIP
sukamąjį judesį ir ją nukreipti	( + ) NE

#### Antras pavyzdys

Automatinio šautuvo vamzdis skirtas suteikti kulkai	( + ) TAIP
pradinį greitį, sukamąjį judesį ir ją nukreipti	( - ) NE

#### Trečias pavyzdys

Vietovės reljefas žymimas žemėlapiuose sutartiniais ženklais	( - ) TAIP
	( + ) NE

**Atitikmenų radimo testų sudarymas.** Kai instruktorius nori nustatyti, kaip karys atsimesna palyginti gausią faktinę informaciją, gali tikti užduotys, reikalaujančios rasti atitikmenis. Kariams pateikiami du sąrašai su išvardytais punktais (sąvokomis, datomis, principais, pavardėmis), ir jie turi iš vieno sąrašo atrinkti tą punktą, kuris labiausiai dera į porą su kitame sąrašė esančiu punktu. Dauguma vertinimo specialistų perspėja, kad sąrašas būtų ne per ilgas – ko gero,

ne ilgėnis kaip šešių ar aštuonių punktų – arba kad kiekvienas punktas turėtų ne daugiau kaip po vieną atitikmenį. Čia, kaip ir „teisinga ar klaidinga“ užduotyse, taip pat esama spėjimo elemento. Žemiau pateikiamas klausimo, reikalaujančio rasti atitikmenis, kai instruktorius nori įsitikinti, ar kariai žino rankinių granatų sandarą ir veikimo principus, pavyzdys.

**Testo pavyzdys:**

**Užduotis.** Iš B stulpelyje surašytų teiginių atrinkite tą, kuris atitinka A stulpelio teiginius. A<sub>2</sub> stulpelyje įrašykite B<sub>1</sub> stulpelį atitinkančias raides.

A			B	
A <sub>1</sub>	A <sub>2</sub>	A <sub>3</sub>	B <sub>1</sub>	B <sub>2</sub>
1	D	Sprogdoma granata	A	Uždega sprogdiklio degiklį
2	A	Skeliamasis mechanizmas	B	Susprogdina granatą į skeveldras
3	B	Sprogstamas užtaisas	C	Susprogdina granatos užtaisą
4	C	Detonatorius	D	Paskleidžia kaunamąsias skeveldras

**Klasifikavimo testas.** Atlikdami šio tipo testus kariai turi suskirstyti objektus į tam tikras kategorijas. Pavyzdžiui, reikia suskirstyti įvairias individualiosios apsaugos priemones į kvėpavimo organų ir odos apsaugos priemones:

Objektas \ Kategorija	Kvėpavimo organų apsaugos priemonės	Odos apsaugos priemonės
Dujokaukė	x	
Apsauginis apsiaustas		x
Respiratorius	x	
Apsauginės kojinės		x

**Nuoseklumo testas.** Šiame teste kariai turi nustatyti pateiktų veiksmų eiliškumą. Pavyzdžiui:

Nustatykite automatinio šautuvo išardymo tvarką. Parašykite „1“ prie punkto, kurį reikia atlikti pirmiausia, „2“ – prie to, kurį reikia atlikti po to ir t.t.

A	Išimti penalą	(3)
B	Atskirti spyną nuo spynos rėmo	(8)
C	Atskirti dėtuve	(1)
D	Nuimti uokso dangtelį	(5)
E	Išimti spynos rėmą su dujų stūmokliu ir spyna	(7)
F	Išimti grūstuvą	(4)
G	Išimti gražiklį	(6)
H	Patikrinti, ar neužtaisytas ginklas	(2)
I	Nuimti dujų vamzdelį su vamzdžio apdanga	(9)

**Papildymo tipų testai** Papildymo tipų testai gali būti: tiesioginiai klausimai, neužbaigti teiginiai, tuščių vietų užpildymas (teksto pradžioje arba viduryje). Šio tipo testus nesunku sudaryti ir jie labai tinka vertinant karių sugebėjimą prisiminti faktinę informaciją. Spėjimo elementas iš tikro pašalinamas, nes nereikia rinktis iš galimų teisingų atsakymų. Kad papildymo užduotis būtų gerai sudaryta, reikia vengti neaiškumo ir įsitikinti, kad į klausimus yra tik vienintelis teisingas atsakymas. Pavyzdžiui:

1. Branduolinis ginklas buvo panaudotas pirmą kartą \_\_\_\_\_.
2. Kur (kada) buvo pirmą kartą panaudotas branduolinis ginklas?

Pirmu atveju vieni kariai galėtų parašyti „Hirosimoje“ (nurodytą vietą), tuo tarpu, kai kiti gal parašytų „1945 08 06“ (nurodytą datą). Antru atveju konkrečiai klausinama, kur ar kada buvo pirmą kartą panaudotas branduolinis ginklas, ir į šį klausimą galimas tik vienas atsakymas.

### Testo pavyzdžiai

#### a) Tiesioginiai klausimai

- Kaip žemėlapiuose žymimas reljefas?
- Kiek graižtvų yra automatinio šautuvo vamzdyje?
- Kokios spalvos yra tekantis iš venos kraujas?

**b) Neužbaigti teiginiai**

- Žemėlapiuose reljefas žymimas.....
- Tekantis iš venos kraujas yra.....

**c) Tuščių vietų užpildymas**

- Automatinio šautuvo vamzdyje yra keturios graižtvos.
- Tekantis iš venos kraujas yra tamsiai raudonos spalvos.
- Branduolinis ginklas yra galingiausias pasaulyje ginklas.
- Motorizuotųjų pėstininkų būryje yra trys skyriai.

**Rašinio tipo testai**

**Rašinio tipo, arba subjektyvieji testai, – tai testai, kuriuose nėra iš anksto nustatytų atsakymų.** Tokio tipo testai esti nudingiausi karių aukštesnio lygio mąstymo procesams ir kūrybiškumui išsiaiškinti. Kitas jo pranašumas yra tas, kad jam sudaryti paprastai reikia mažiau laiko. Tačiau geri, aiškūs testo klausimai neatsiranda savaime. Reikia laiko atsakymų pavyzdžiams parengti ir perskaityti bei įvertinti testo atsakymus. Vertinant tokius testus, instruktorius nusistatymas gali turėti įtakos karių rezultatams. Tokie testai naudojami tikrai atliekant pašalinę kontrolę. Testo klausimai nebūna labai konkretūs, pavyzdžiui:

- Paaškind, kaip reikia šaudyti esant šoniniam vėjui.
- Paaškind branduolinio sprogdimo naikinamųjų veiksnių poveikį žmogui.
- Paaškind, kaip turi veikti posto sargybinis naktį.

**Kaip testuoti**

Testo tipas ir tai, ką jis aprėpia, yra svarbūs. Lygiai tokios pat svarbios yra kario testavimo aplinkybės. Reikia sudaryti tokias sąlygas, kad testas kariams keltų mažesnę stresą, o veikla būtų produktyvesnė. Reikėtų atsižvelgti į keletą patarimų.

**1. Trumpi patarimai, kaip testuoti ir vertinti:**

- Testuoti visais būdais.
- Aiškiai pasakyti kariams, iš ko ir kaip jie bus testuojami.
- Testuoti dažnai.
- Paaškindinti, kaip bus vertinami atsakymai.

**2. Sugalvoti, kaip įveikti testo keliamą nerimą** ir padėti kariams atsipalaiduoti prieš testą. Vieni instruktoriai atpalaiduoja nuo įtampos juokaudami. Kiti naudoja paprastus atsipalaidavimo metodus: keletas apmąstymo minučių arba gilus kvėpavimas. Reikia skirti laiko ir padėti kariams išmokti, kaip patiems nusiraminti, kaip paskirstyti laiką testo metu, kaip prieš pradėdam rašyti, sudaryti

jo planą arba **kaip aplenkti objektyviuosius klausimus, į kuriuos jie nežino atsakymo**, nes tai mažina testo sukeltą nerimą ir gerina jo atlikimą.

3. **Sutvarkyti aplinką taip, kad ji tiktų testui atlikti.** Fizinė aplinka, kurioje atliekamas testas, turėtų būti erdvi (**kuo didesnė, todėl ir kariai sodinami po vieną už atskiro stalo**); tai savo ruožtu mažina kalbėjimąsi. Aplinka, kurioje atliekamas testas, turi būti rami ir neblaškanti.

4. **Išaiškinti testo atlikimo tvarką ir nurodymus.** Dauguma patyrusių instruktorių pradeda testą įprasta tvarka. Jie išdalyja testus užverstus ir liepia kariams nepradėti, kol jiems bus pasakyta. Tos procedūros laikytis svarbu dėl dviejų priežasčių. **Pirma**, kiekvienas karys turi vienodai laiko testui atlikti. **Antra**, instruktorius gali pakartoti nurodymus visai grupei. Jei naudojamas naujas užduoties tipas, reikia paaiškinti procedūras ir reikalavimus. Kitas svarbus bruožas, kad kariai pasirengtų testui, yra įsitikinti, jog kariai supranta, ką turės padaryti.

5. **Vengti perdėto rungtyniavimo ir laiko stygiaus.** Testai turi būti sudaryti taip, kad kariai turėtų pakankamai laiko atlikti visus testo užduotis. Geriau laikytis paprastos praktinės taisyklės – verčiau suklysti ir numatyti daugiau laiko, negu mažiau.

## 12.5. KARIŲ KOVINIO RENGIMO VERTINIMAS

*„Kovinio rengimo vertinimas rodo, kaip kariai, vadai ir daliniai sugeba veikti pagal specifinius kovinio rengimo standartus. Vertinimas yra neatsiejama kovinio rengimo dalis“* (10, 5-1 p.).

**Neformalusis ir formalusis vertinimas** Vertinimas gali būti neformalusis ir formalusis. **Neformalusis vertinimas** būna tada, kai instruktorius įvairiai bendrauja su kariais ir stebi jų mokymąsi, jų pastangas atlikti įvairias užduotis. Šiuo atveju gaunamos tik bendriausios žinios apie karį, instruktorius dažniausiai nieko neužsirašo, informaciją laiko atmintyje. Šitaip jis susidaro nuomonę apie karius, jų gebėjimus, darbingumą ir pan., kuri nėra išsami ir visapusiška, todėl negali būti nuolatinė. Neformalusis vertinimas yra ir emocinis instruktoriaus požiūris į karių mokymąsi. Instruktorius vertina visą laiką bendraudamas su kariais. Jis gali abejingai stebėti, kaip kariai dirba, gali juos padiršinti savo šypsena ir pan. Kitaip sakant, emocinis požiūris gali būti išreikštas gestais, mimika, žodžiu: sutinkant (**pritariantis galvos linktelėjimas**), pritariant (**taip, teisingai**), pagiriant (**šaunuolis**), abejojant (**kažin, ar tai teisinga**), nesutinkant (**ne, ne taip, neteisinga**), ramiai papeikiant (**negerai**) ir pan. Pastebėta, kad dažnas neigiamas emocinis vertinimas sukelia mokyto

grupėje tam tikrą įtampą, net neigiamą darbo atmosferą. Atvirksčiai, net ir mažiausia pažanga padeda kurti pakilią darbo atmosferą ir skatina stropiau atlikti savo pareigas, geriau mokytis.

Tačiau tokio vertinimo nepakanka. Privalu mokymo rezultatus vertinti pažymiais (balais). Tai **formalusis vertinimas**. Taikant šį vertinimą naudojami įvairiais mokymo rezultatų tikrinimo metodais (12.3 ir 12.4 skyreliai). Pažymiais, kaip tam tikras vertinimas, įrašomi į kovinio rengimo apskaitos žurnalus, todėl jie ilgam išlieka. Per ilgesnį laiką gauti pažymiai parodo kario mokymosi rezultatų dinamiką.

Taigi neformalusis vertinimas gali būti reiškiamas vertinamuoju sprendimu, emociškai, o formalusis – pažymiu (balu).

**Pažymys mainais už darbą** Mokymosi rezultatų vertinimas pažymiais yra reikšmingas todėl, „*kad daugelis žmonių vertina ir brangina išorinius apdovanojimus ir kad šie yra stipri paskata atitinkamai elgtis*” (1, 218 p.). R. I. Arendsas rašo, kad mokiniams, kaip ir visiems kitiems, galima sužadinti motyvaciją daryti tam tikrus dalykus dėl išorinių apdovanojimų. Mes galime labai stengtis ir daryti tai, ko nori darbdavys, ir už tai gausime didesnę atlyginimą; galime savanoriškai dirbti bendruomenės labui, tikėdamiesi pelnyti viešą savo darbų pripažinimą. Tokia mokinių veikla, kaip užduočių atlikimas, mokymasis testui arba kontroliniam darbui, yra mokinių darbas. **O kas yra kario darbas? Kario darbas yra mokymasis atlikti kovines užduotis**, o tai daroma atliekant užduotis per pratybas, mokantis tam, kad galima būtų atlikti kontrolinį testą, kontrolinį pratimą ir pan. Taigi kario darbas savo forma nesiskiria nuo mokinio darbo. „*Svarbu prisiminti, kad kaip suaugusieji dirba tam, kad gautų užmokestį, mokiniai mokosi pažymiu*” (1, 218 p.).

Taip ir karys mokosi pažymiu, kuris tik ir parodo, ar mokymo tikslas pasiektas, ar jau galima ramia sąžine ilsėtis, o gal reikės ir papildomų pastangų, t.y. papildomų pratybų net ir atsisakant savo laisvalaikio, net trumpinant miegui skirtą laiką..

**Vertinimo sistema** **Vertinimo sistema – tai karių mokymo rezultatų išreiškimo ir įforminimo tvarkos organizavimas.** Lietuvos kariuomenėje laikomasi keturbalės skaitmeninės vertinimo sistemos.

**Pažymys „5” (labai gerai)** rašomas tada, kai karys visą programos mokomąją medžiagą moka išsamiai ir tvirtai, labai gerai ją supranta; į klausimus pagal programą nesvyruodamas atsako teisingai, sąmoningai ir tvirtai; turimas žinias savarankiškai taiko praktikoje, sieja su savo patyrimu; veiklos testus atlieka nustatytu pažymiu „labai gerai” laiku ir be klaidų.

**Pažymys „4” (gerai)** rašomas tada, kai karys visą programos reikalaujamą medžiagą moka tvirtai, ją gerai supranta; į klausimus pagal programą atsako laisvai; įgytas žinias moka taikyti praktiškai; veiklos testus atlieka nustatytu pažymiu „gerai” laiku ir padaro ne daugiau kaip vieną neesminę klaidą.

**Pažymys „3” (patenkinamai)** rašomas tada, kai karys moka pagrindinę programos mokomąją medžiagą; taikydamas žinias praktiškai susiduria su kai kuriais sunkumais ir juos nugali tik instruktoriaus padedamas; veiklos testus atlieka nustatytu pažymiu „patenkinamai” laiku ir padaro ne daugiau kaip dvi neesmines klaidas.

**Pažymys „2” (nepatenkinamai)** rašomas tada, kai karys nemoka didesnės dalies programos medžiagos, atsako dažniausiai tik į pagalbinius instruktoriaus klausimus ir netvirtai; veiklos testus atlieka viršydamas nustatytą pažymiu „patenkinamai” laiką, padaro daugiau kaip dvi nereikšmingas klaidas arba lemiančią nepatenkinamą pažymį klaidą.

Karinėse mokymo įstaigose taikoma dešimties balų mokymosi rezultatų vertinimo sistema. Teigiami vertinimai – 10-5 balai, neigiami – 4-1 balas. 10 balų rašoma tada, kai kariūnas (klaustytojas) labai gerai žino atitinkamą programos medžiagą, laisvai operuoja jos teiginiais, pasakoja sklandžiai, logiškai, teorines žinias geba taikyti praktikoje, jas sieja su savo patirtimi, t.y. visiškai įvaldęs žinias, mokėjimus ir įgūdžius; 9 balai – kai įvaldęs 90% mokomosios medžiagos; 8 balai – kai įvaldęs 80% mokomosios medžiagos ir t.t. Vadinasi, teigiamam vertinimui kariūnas (klaustytojas) privalo žinoti bent 50% mokomosios medžiagos. O tai nustatyti nėra lengva.

Vertinant testo atlikimą dažnai pačiam instruktoriui arba būrio (kuopos) vadui tenka nustatyti vertinimo kriterijus. Pavyzdžiui, instruktorius gali nutarti, kad teisingai atsakius į 90% ir daugiau klausimų, atsakymas vertinamas labai gerai (5 balai); 80% – gerai (4 balai) ir 70% – patenkinamai (3 balai).

#### **Vertinimo metodika**

Vertinant karių mokymosi rezultatus, kai siekiama, kad vertinimas skatintų geriau mokytis, reikia vadovautis tam tikrais kriterijais. Svarbiausieji kriterijai – tai žinių, mokėjimų ir įgūdžių normos, t.y. nustatyti krašto apsaugos standartai, instruktoriaus asmenybė, jo pedagoginė kompetencija ir atsižvelgimas į kario fizinę bei psichinę būklę.

**Vertinamas ne karys kaip asmenybė, bet jo mokymosi rezultatai.** Todėl pirmiausia atsižvelgiama į žinių apimtį pagal programą, mokomosios medžiagos supratimą, žinių sąmoningumą ir tvirtumą, mokėjimą savarankiškai, nuosekliai ir sistemingai jas išdėstyti, analizuoti ir apibendrinti, taikyti praktiškai, mokėjimų ir įgūdžių tvirtumą bei mokėjimą juos panaudoti įvairiomis mūšio situacijomis.

Instruktorius, vertindamas karių mokymosi rezultatus, rašo pažymius vadovaudamasis savo sąžine. Niekas neturi teisės veikti jo sprendimą, kokiu



pažymiu vertinti kario atsakymą arba veiksmą. Dėl to instruktorius turi gerai apgalvoti, kokį pažymį parašys kariui, apsvarstyti visus duomenis, būti labai atsargus, nesivadovauti atsitiktiniais poveikiais. Vadinasi, instruktorius turi būti savikritiškas, pamiršti asmeniškumą ir savo nuotaiką, net fizinę būklę, valdyti savo jausmus. Kai abejojama, kokį pažymį rašyti, kur kas geriau apsispręsti kario naudai arba nerašyti jokio pažymio.

**Vertinant būtina atsižvelgti į fizinę ir psichinę kario būklę**, jo gebėjimus (mąstymo, atminties, suvokimo būdus ir pan.), charakterio savybes. Neteisinga mažinti pažymį kariui, kuris lėtai mąsto, sunkiai susikaupia, yra išsiblaškęs ir pan. Taip pat instruktorius turi jausti jo išgyvenimus šiuo momentu, ar slegia jį kokie nors rūpesčiai ir t.t. Netikslinga vertinti tais atvejais, kai instruktorius mato, jog karys nepasirengęs atsakyti, nepajėgs reikiamai išnagrinėti klausimą arba atlikti veiksmą. Mokyamosi rezultatų vertinimo atmosfera turi būti rami, geranoriška.

Vertindamas karių žinias, mokėjimus ir įgūdžius pažymiais, instruktorius privalo laikytis tam tikrų reikalavimų.

1. Pažymiai turi būti kiek įmanoma objektyvesni.

2. Instruktorius klysta, kai vertindamas karių žinias yra per daug liberalus, „gailestingas“, mažina reikalavimus.

3. Neleistina ir per griežtai vertinti – tai neskatina karių rūpestingiau mokytis. Blogesnių pažymių, negu kariai verti, rašymas sukelia jiems nuoskaudą, slopina norą mokytis. Pedagogikoje pabrėžiama, jog **nepatenkinami pažymiai – didelė blogybė, todėl patartina jų vengti.**

4. Yra pavojingas ir pažymio rašymo inertiškumas, t.y., kai instruktorius rašo pažymius, remdamasis susiformavusia savo nuomone apie kario žinias ir galimybes, pagal ankstesnius savo ar net kitų instruktorių pažymius – gerus karius vertina aukštais balais, o silpniau besimokantiems vengia parašyti geresnį pažymį.

5. Jokiu būdu negalima rašyti blogų pažymių arba mažinti pažymį už nedrausmingumą; yra kitokių drausminimo priemonių.

6. Pažymiai turi būti diferencijuoti. Tai reiškia, kad karių rezultatus reikia vertinti įvairiškai, nepamirštant auklėjamojo pažymių poveikio. Neretai būna, kad gabus karys labai lengvai išmoksta medžiagą, tuo tarpu kitas karys patiria nemažą sunkumą, nors labai stengiasi juos įveikti. Todėl labai svarbu, vertinant karių mokymosi rezultatus, atsižvelgti į pastangas gerai mokytis.

Vertinant karių, kurie daug dirba, stengiasi, mokymosi rezultatus, kai jų laimėjimai ypač kuklūs, kartais pravartu kuri laiką nerašyti neigiamų pažymių, o ieškoti būdų jiems padėti.

7. Pažymys turi būti suprantamas ir aiškus kariui – tik tuomet jis taps priemonė, skatinančia geriau mokytis, pasitikėti savimi, padės suprasti savo galimybes, adekvačiai save vertinti. Todėl instruktorius neturi pasitenkinti vien paskelbdamas pažymį, juo labiau kad vertinimu visada norima skatinti karį. Patyrę instruktoriai pažymį papildo vertinamuoju sprendimu, t.y. motyvuoja pažymį: nurodo, kas teigiama ir neigiama yra kario atsakyme ar veiksmė, pasako trūkumų ir klaidų šalinimo būdą.

8. Pažymiai rašomi už atsakymus raštu ir žodžiu, veiklos ir kitus testus.

9. Pažymius paprastai reikia rašyti ir skelbti pratybų pabaigoje. Toks pažymys rašomas už įvairią kario veiklą per pratybas, o ne tik už vieną kurį nors atsakymą ar veiksmą. Pažymio rašymas pratybų pabaigoje turi nemaža privalumų ir todėl plačiai naudotinas. Ir visiškai nebūtina per kiekvienas pratybas įvertinti visus be išimties karius, išskyrus tuos atvejus, kai visi kariai atlieka kokius nors praktinius veiksmus, pavyzdžiui, šaudymo pratimus.

**Mokymo  
rezultatų  
apskaita**

Dar P. Tarasenka rašė, kad instruktoriai ir vadai turi nuolatos vesti mokymo rezultatų apskaitą, „*nes ji ir bus vienintelė objektyvi priemonė, kuri leis pastebėti visas teigiamas ir neigiamas mokymo darbo savybes*” (9, 63 p.). Suprantama, kad jeigu instruktorius ar būrio vadas neves reguliarios ir tikslios mokymo rezultatų apskaitos, jis ne tik nežinos tikrųjų savo pavaldinių laimėjimų, kaip vykdoma kovinio rengimo programa ir kaip siekiama mokymo tikslų, bet ir nesugebės veiksmingai vadovauti savo padalinio koviniam rengimui: nustatyti dalinius tikslus, koreguoti mokymo turinį, pratybų laiką ir pan. Mokymo rezultatai registruojami būrio kovinio rengimo žurnale. Tačiau ne mažiau svarbios ir neformalios asmeninės instruktoriaus ar būrio vado pastabos ar užrašai, kuriuos veda kiekvienas, save gerbiantis mokymo vadovas.

## 12.6. PRATYBŲ TIKRINIMAS IR VERTINIMAS

Ankstesniuose skyreliuose aptarėme, kaip reikia tikrinti ir vertinti karių mokymosi rezultatus. Tačiau kartais reikia patikrinti ir įvertinti instruktoriaus vedamas pratybas, o ir instruktoriui pravartu pasitikrinti, ar jo mokymas yra veiksmingas, ar jis atitinka karių kovinio rengimo tikslus ir pan.

**Bendrieji  
teiginiai**

JAV karo specialistai nurodo, kaip turi būti vertinamos bataliono ir stambesnių dalinių pratybos: „*Vertinimas gali būti neformalusis, formalusis, vidinis* [savikontrolė – E.K.] *ir pašalinis, taip pat ir mišrus. Neformalusis vertinimas būna tuomet, kai vadas lanko vykstančias pratybas. Formalųjį vertinimą atlieka paskirti stebėtojai. Vidinį vertini-*

*mą planuoja, atlieka ir tvarko patys besimokantys daliniai. Pašalinį vertinimą planuoja atlieka ir jam vadovauja aukštesnieji štabai” (10, 5-1 p.).*

Pasinaudosime šiomis rekomendacijomis. Gali būti du instruktoriaus vedamų pratybų tikrinimo ir vertinimo variantai: pirmasis, instruktorius pats save kontroliuoja ir, antrasis, būrio vadas tikrina ir vertina instruktoriaus vedamas pratybas. **Pirmuoju atveju** instruktorius taiko saviakistatos metodą, kai pasibaigus pratyboms analizuojami iš atminties instruktoriaus ir karių veiksmi bei daromos išvados, arba pratybų eiga buvo įrašyta į vaizdo arba garso juostą, o instruktorius, peržiūrėdamas (išklaUSDamas) įrašus, gali atkurti ne tik pratybų eigą, bet ir jų atmosferą, nagrinėti kiekvieną pratybų elementą ir pan. Atkuriant pratybų vaizdą iš atminties, paprastai taikomas neformalusis vertinimas, o naudojant vaizdo ar garso įrašus, galimas ir formalusis vertinimas, kur vargu ar bus išvengta subjektyvios nuomonės. **Antruoju atveju** būrio vadas, atlikdamas pašalinį vertinimą, gali apsiriboti neformaliuoju vertinimu arba atlikti formalųjį vertinimą. Suprantama, kad atlikdamas skyriaus formalųjį vertinimą, būrio vadas apsisieis be stebėtojų, kurie gali būti skiriami tikrinant būrio, kuopos ir stambesnių dalinių pratybas.

Atliekant formalų pratybų vertinimą, galima pasinaudoti apžvalginiu raportu (9 lent.).

**Pratybų tikrinimas** Būrio vadas, prieš eidamas į pratybas, susipažins su pratybų planu (tai jis padarys dar tvirtindamas pratybų planą), išklaUSDys instruktorių apie pratybų eigą, taikomus mokymo metodus, mokymo organizavimo būdus, naudojamas mokymo priemones ir kitus esminius pratybų klausimus. Suprantama, kad atlikdamas eigos kontrolę, būrio vadas gali ir netikėtai aplankyti vedamas pratybas, tačiau tai dažniausiai bus neformali kontrolė.

Stebėdamas pratybas, būrio vadas kreips dėmesį į visus pagrindinius klausimus, kurie nurodyti apžvalginiame raporte, pavyzdžiui, ar įvadinėje dalyje buvo kalbama (ir kaip kalbama) apie ankstesnes pratybas, kaip jos susietos su dabartinėmis pratybomis; kaip išaiškinti kariams mokymo ir auklėjimo tikslai; ar mokymo tikslas pateiktas tiktai žodžiu, ar ir demonstruojami tie veiksmi, kurių reikia išmokti; ar įvadinėje dalyje, be tikslo pateikimo, kariai dar buvo motyvuojami ir ar buvo sužadinta karių parengtis; kiek laiko truko įvadinė dalis ir pan.

Visus šiuos ir kitus klausimus būrio vadas pasižymi raporto pastabų dalyje ir visai subjektyviai įrašo kiekvieno klausimo įvertinimą. Kiekvienas punktas vertinamas teigiamai arba neigiamai. Panašiai stebimos ir analizuojamos kitos pratybų dalys.

## 9 lentelė. Apžvalginis raportas (variantas)

Instruktorius vardas, pavardė \_\_\_\_\_ Data \_\_\_\_\_

Tema: \_\_\_\_\_

Pratybų Nr. \_\_\_\_ Pradžia \_\_\_\_\_ Pabaiga \_\_\_\_\_ Trukmė \_\_\_\_\_ min.

PAVADINIMAS	VERTINIMAS		PASTABOS	
	teigiamas	neigiamas		
<b>ĮVADINĖ DALIS</b>				
Ankstesnės pratybos				
Dabartinės pratybos:				
Ko turime išmokti (tikslas)				
Kodėl turime išmokti (motyvas)				
Kaip turime išmokti (kriterijai)				
<b>Trukmė, min.</b>				
<b>PAGRINDINĖ DALIS</b>				
Mokymo turinys (apimtis)				
Pratybų struktūra				
Mokymo principai				
Mokymo metodai				
Mokymo organizavimo būdai				
Mokymo priemonių naudojimas				
Laiko naudojimas				
Pagalbinis personalas				
<b>Trukmė, min.</b>				
<b>REZULTATŲ KONTROLĖ</b>				
Kontrolės formos				
Tikrinimas				
Vertinimas				
Pasiekti tikslai				
<b>Trukmė, min.</b>				
<b>BAIGIAMOJI DALIS</b>				
Apibendrinimas				
Gerai / Blogai				
Kitų pratybų motyvacija				
<b>Trukmė, min.</b>				
<b>INSTRUKTORIAUS VERTINIMAS</b>				
Pasirengimas pratyboms				
Mokomosios medžiagos žinojimas				
Asmeninis elgesys				
Kalba				
Bendradarbiavimas				
Pratybų atmosfera				
Gebėjimas kontroliuoti				
<b>BENDRAS VERTINIMAS</b>				

Reikia atkreipti dėmesį, kad kiekvienos pratybos, ypač jų pagrindinė dalis, turi savo struktūrą priklausomai nuo to, koks pasirinktas mokymo modelis ar jų rinkinys. Todėl būrio vadas pats turi gerai žinoti visą instruktoriaus darbo pobūdį. Kitaip bus neįmanoma tinkamai įvertinti, ar teisingai pasirinkta pratybų struktūra, ar pratybose taikomi tinkami mokymo metodai ir organizavimo būdai, ar laikomasi reikiamų mokymo principų ir pan.

Kai kurie vadai laikosi nuomonės, kad nereikia žinoti tų dalykų ir mokėti tų veiksmų, kurių moko kareivius instruktorius. Tai didelė klaida. Oficialus JAV kariuomenės leidinys „Training the Force” reikalauja, kad stebėtojai susipažintų su vertinamų dalinių pagrindiniais uždaviniais, turėtų taktinę ir techninę patirtį, žinotų vertinimo standartus (10, 5-2 p.). Norint mokyti kitus, reikia mokėti pačiam. Tik gerai mokantis šaudyti, gali išmokyti šaudyti kitus. Tik geri sportininkai tampa gerais treneriais ir pan.

Išanalizavus pratybų eigą, reikia atsakyti į klausimą, ar tinkamai buvo parinkta mokymo medžiaga. Čia gali būti trys variantai: **pirmas**, mokomosios medžiagos buvo tiek, kiek reikia, ir instruktorius sugebėjo ją tinkamai išdėstyti, o kariai – išmokti; **antras**, mokomosios medžiagos buvo per daug, todėl dėstymas buvo paviršutiniškas, o kariai nesugebėjo visko išmokti ar suprasti, ir **trečias**, mokomosios medžiagos buvo per mažai, todėl instruktorius buvo priverstas kartoti jau žinomus ir išmoktus dalykus, kariai negavo reikiamo krūvio, pratybų laikas buvo leidžiamas veltui.

Ypatingą dėmesį reikia skirti instruktoriaus pedagoginiam meistriškumui. Jam skirtas paskutinis apžvalginio raporto skyrius „Instruktoriaus vertinimas”. Analizuojamas instruktoriaus pasirengimas pratyboms, dalykinė instruktoriaus kompetencija, mokymo technika (kalbos sklandumas, balso valdymas, kontaktas su kariais, bendradarbiavimas ir kiti klausimai, kurie dėl vietos stokos nebuvo pažymėti apžvalginiame raporte – visos verbalinės ir neverbalinės bendravimo priemonės, vadovavimo formos, karių skatinimas, drausminimas ir t.t.).

#### **Pratybų vertinimas**

Pratybos gali būti vertinamos šitaip. Pirmiausia reikia suskaičiuoti įrašytus apžvalginiame raporte teigiamus ir neigiamus vertinimus. Po to skaičiuoti, kiek procentų sudaro teigiami vertinimai. Pagaliau vertinamas pratybų rengimas ir vedimas.

Pratybos vertinamos teigiamai arba neigiamai; teigiamai – ne mažiau kaip 70% visų apžvalginio raporto punktų ir visi pagrindinės pratybų dalies punktai vertinami teigiamai; neigiamai – neįvykdyti šie reikalavimai, taip pat neišnaudotas visas pratyboms skirtas laikas, taikomi netinkami mokymo metodai (reikėjo karius pratinti ir treniruoti, o jiems buvo tik pasakojama ir rodoma) arba nepasiekta pratybų tikslas.

**Pratybų rezultatų apibendrinimas**

Patikrinus ir įvertinus pratybas, reikia apibendrinti jų rezultatus, t.y. papasakoti tikrinamam instruktoriui (pratybų dalyviams), kaip surengtos pratybos (kaip vyko pratybos ir kokie jų rezultatai). Vadovėlyje „Training the force” rašoma: „Pratybų rezultatų apibendrinimas (PRA) teikia grįžtamąją informaciją. PRA yra struktūrinis apibendrinimo procesas, kuris sudaro pratybų dalyviams galimybes suprasti, kas čia įvyko, kaip tai vyko ir kaip galėjo vykti geriau. PRA yra profesionali diskusija, kurioje reikalingas aktyvus dalyvavimas aptariant vestas pratybas. PRA nėra kritikas ir prieš kritiką turi šiuos privalumus:

- sutelkia dėmesį į pagrindinių pratybų uždavinių tikslus;
- pabrėžia kariuomenės standartus vietoj to, kad skelbtų sprendimą apie sėkmes ir nesėkmes;
- naudojant „nukreipiančius klausimus” skatina dalyvius dėl pratybų eigos daryti svarbias išvadas;
- sudaro galimybę aptarime dalyvauti kariams ir vadams, kad atkurtų situaciją ir išmoktų daugiau pamokų;

Pratybų rezultatų aptarimas susideda iš keturių dalių:

- **Nustatoma kaip vyko.** Stebėtojas ir dalyviai nustato, kaip iš tikrųjų, vykdant pratybų uždavinį, vyko veiksmai.
- **Nustatoma, kas iš to, kas vyko, buvo teisinga ir klaidinga.** Dalyviai nustato savo veiksmų stipriąsias ir silpnąsias puses. Stebėtojas, atlikdamas kritikuojančiojo vaidmenį, vadovauja diskusijai taip, kad dalyviai suprastų išvadas, atitinkančias kariuomenės standartus ir karo meto uždavinį.
- **Nustatoma, kaip uždavinys ateityje turėtų būti kitaip vykdomas.** Stebėtojas vadovauja grupei tiksliai nustatydamas, kaip dalyviai turėtų kitaip veikti ateityje. Šis rezultatas turi motyvuoti karius ir dalinius siekti būsimoje pratybose išlaikyti pageidautiną pasirengimo lygį ir patirtį.
- **Vėl įvykdomas uždavinys.** Tai daroma taip greitai, kaip įmanoma paversti stebėjimą ir vertinimą koreguojančiu veiksmu. Papildomos pratybos gali būti vedamos tuoj pat po PRA” (10, 5-1 – 5-2 p.).

R. Šteigeris rašo, kad pratybų rezultatai turi būti apibendrinami konkrečiai, konstruktyviai ir bendradarbiaujant. *Konkrečiai* – vertinimas grindžiamas kovos užduoties įvykdymo rezultatais ir konkrečiais pavyzdžiais, jei yra galimybė, patvirtinama vaizdo įrašais. *Konstruktyviai* – pripažįstant tai, kas teigiama. *Bendradarbiaujant* – dialogas tarp pratybų vadovo ir mokomojo dalinio (8, 73 p.).

Taip ar panašiai galėtų apibendrinti pratybų rezultatus kiekvienas tikrintojas ar stebėtojas.

## SANTRAUKA

- **Mokymo kontrolė** – baigiamoji mokymo proceso fazė. Ji nustato, kaip vyko mokymas, ar pasiektas mokymo tikslas, pagaliau ar tinkamai buvo nustatytas pats mokymo tikslas. Yra trys mokymo kontrolės formos: rezultatų kontrolė, eigos kontrolė ir tikslo kontrolė.
- **Rezultatų kontrolė** nustato, ar karių mokymo rezultatas atitinka mokymo tikslą. Ji gali būti galutinė ir dalinė, pašalinė ir savikontrolė. Rezultatų kontrolę paprastai atlieka instruktorius ir vyresnieji vadai.
- **Galutinė rezultatų kontrolė** nustato, ar pasiektas galutinis mokymo (pratybų, temos, kovinio rengimo periodo) tikslas, **dalinė kontrolė** – ar pasiektas dalinis tikslas. **Pašalinę kontrolę** atlieka instruktorius ir vyresnieji vadai, **savikontrolę** – patys besimokantys kariai. Savikontrolė gali būti individualioji ir grupinė.
- **Eigos kontrolė** nustato, kaip vyksta mokymas, kokios nepakankamų mokymo rezultatų priežastys ir pan. Eigos kontrolė atliekama tikrinant ir vertinant pratybas, ją paprastai atlieka būrio vadas ir vyresnieji vadai. Instruktorius taip pat turi mokėti saviakistatos metodu įvertinti savo vedamas pratybas.
- Mokymo rezultatų tikrinimą ir vertinimą galima apibrėžti kaip funkcijas, kurias atlieka instruktoriai, norėdami spręsti apie savo mokymą ir karius. Tikrinimas ir vertinimas atima didelę instruktoriaus laiko dalį.
- **Tikrinimas** – tai visos karių mokymosi veiklos stebėjimas. Pagrindiniai tikrinimo principai yra šie: sistemingumo, objektyvumo, individualizacijos ir visapusiškumo. Tikrinimas gali būti parengiamasis, einamasis ir baigiamasis.
- **Parengiamojo tikrinimo** informacija yra renkama prieš mokymą arba mokant ir reikalinga tam, kad instruktorius žinotų apie karių ankstesniasias žinias ir įgūdžius bei spręstų apie pratybų veiksmingumą. **Einamajam** ir juo labiau **baigiamajam tikrinimui** informacija renkama po mokymo, ja remiantis apibendrinama, kaip kariams sekėsi, ir rašomi pažymiai (vertinama).
- Mokymo rezultatų tikrinimui taikomi žodiniai, rašytiniai ir praktiniai metodai. **Žodiniai tikrinimo metodai** – tai individualioji ir frontaliuji apklausa. **Tikrinimo raštu metodai** – tai apklausa raštu, rašomieji darbai ir testai. **Pagrindinis karių tikrinimo metodas** yra praktinis, kuris dažniausiai išreiškiamas veiklos testais.
- **Testai** – tai užduotys, kurias reikia atlikti. Testai gali būti objektyvieji ir subjektyvieji. Objektyviesiems testams priskiriami tie testai, kuriuose iš anksto žinomi teisingi ir klaidingi atsakymai. Tokie testai yra – trumpų atsakymų testai. Kartais objektyviesiems testams priskiriami ir veiklos testai.

Subjektyvieji testai yra tokie, kurių vertinimas priklauso nuo subjektyvios instruktoriaus nuomonės, jiems priklauso rašinio tipo (ilgų atsakymų) testai.

- Pagrindiniai testai, kuriais tikrinami karių mokėjimai ir įgūdžiai, yra veiklos testai. Tikrinant karių žinias, dažniausiai naudojami trumpų atsakymų testai: atrankos (rinkimosi iš keleto atsakymų, „teisinga ar klaidinga“, atitikmenų radimo, klasifikavimo ir nuoseklumo) ir papildymo (tiesioginių klausimų, neužbaigtų teiginių ir tuščių vietų užpildymo) tipų.
- Esama įvairių taisyklių, kurių turėtų laikytis instruktoriai, sudarydami testus karių žinioms, mokėjimams ir įgūdžiams vertinti ir sprendami apie karių darbą bei jį vertindami pažymiu. Bendrieji testų užduočių sudarymo principai reikalauja, kad testo užduotys derintųsi su mokymo tikslais, išnagrinėtų visas mokymosi užduotis, kad testai būtų tinkami ir patikimi, kad jų rezultatai būtų interpretuojami atidžiai ir užduotys būtų tinkamos.
- **Specifikacijų lentelė** turi padėti instruktoriams nustatyti, kiek vietos skirti įvairioms temoms (klausimams) ir kaip nustatyti įvairius karių pažintinių procesų lygius.
- Sėkmingai dirbantys instruktoriai sugalvoja būdų, kaip sumažinti karių testo sukeltą nerimą, sutvarkyti jų mokymosi aplinką taip, kad ji būtų palanki kariams, atliekantiems testą, aiškiai suformuluoti nurodymus ir vengti nereikalingo rungtyniavimo.
- **Vertinimas** – tai žinių, mokėjimų ir įgūdžių lygio nustatymas pažymiais, vertinamaisiais sprendimais ir kitais būdais. Karių kovinio rengimo rezultatai gali būti vertinami neformaliai ir formaliai. Neformalusis vertinimas gali būti reiškiamas vertinamuoju sprendimu, emociškai, o formalusis – pažymiu.
- Išoriniai apdovanojimai, tokie kaip pažymiai, gali būti stipri paskata kariams atlikti darbą ir skatinti mokytis. Lietuvos kariuomenėje laikomasi keturbalės skaitmeninės vertinimo sistemos. Karinėse mokymo įstaigose taikoma dešimties balų vertinimo sistema.
- Tikrinami ir vertinami ne tik kariai ir padaliniai (daliniai), bet ir pagrindiniai mokymo proceso organizatoriai – instruktoriai ir vadai. Tai atliekama tikrinant ir vertinant vedamas pratybas. Pratybas vertina būrio vadas ir visi vyresnieji vadai. Visi pratybų vadovai turi patys mokėti analizuoti ir vertinti savo vedamas pratybas, tai didina jų pedagoginę kompetenciją ir tobulina pedagoginį meistriškumą.



## UŽDUOTYS

1. Apibūdinkite mokymo kontrolės uždavinius, formas ir principus. Sugretinkite R. Šteigerio, P. Tarasenkos ir danų „Pedagoginių karių mokymo principų“ mokymo kontrolės tikslus ir uždavinius.
2. Paaiškinkite pašalinės kontrolės ir savikontrolės privalumus ir trūkumus.
3. Apibūdinkite tikrinimo ir vertinimo principus, rūšis ir formas.
4. Paaiškinkite, kuo skiriasi individualioji ir frontalią žodinė apklausa, kokie jų privalumai ir trūkumai.
5. Paaiškinkite, kaip sudaromi objektyvieji testai.
6. Sudarykite pasirinktoms pratyboms specifikacijų lentelę, paaiškinkite, kaip ją naudoti.
7. Sudarykite pasirinktų pratybų veiklos, rinkimosi iš keleto atsakymų, atitikmenų radimo, klasifikavimo ir nuoseklumo testus.
8. Paaiškinkite, kuo skiriasi formalusis ir neformalusis karių žinių vertinimas.
9. Pasirinkite vienas iš savo vedamų pratybų ir įvertinkite jas saviakistatos metodu, parašykite apžvalginį raportą ir nuodugnai apibendrinkite pratybų rezultatus.

## LITERATŪRA

1. Arends R. I. Mokomės mokyti (Learning to Teach). – V., 1998. – P. 216-249.
2. Gage N. L., Berliner D. C. Pedagoginė psichologija. – V., 1994. – P. 455-538.
3. Jakavičius V., Juška A. Mokyklos pedagogika. – K., 1996. – P. 193-200.
4. Jovaiša L. Pedagogikos terminai. – K., 1993; / – V., 1998.
5. Jung H., Florian H. Grundlagen der Militärpädagogik. – Frankfurt am Main, 1994. – P. 179-183.
6. Pedagoginiai karių mokymo principai. – V., 2000. – P. 14-17, 32-36, 79-84.
7. Rajeckas V. Mokymo organizavimas. – K., 1999. – P. 264-313.
8. Steiger R., Zwygart U. Karinė pedagogika. – V., 1999. – P. 66, 73.
9. Tarasenska P. Kovotojo mokymas. – V., 1998. – P. 56, 62-64.
10. Training the Force (FM 25-100). – Washington, 1988. – P. 5-1 – 5-4.

# **KARIO UGDYMAS PER PRATYBAS**

**13**

Pratybų rengimas

**14**

Pratybų vedimas

**15**

Bendravimo priemonės

Trečiojoje dalyje aptarėme instruktoriaus vadovavimo funkcijas: mokymo planavimą, vadovavimą mokymo grupei ir mokymo kontrolę.

Šioje paskutinėje knygos dalyje nagrinėjamos pagrindinės instruktoriaus pedagoginės funkcijos, nuo kurių priklauso mokymo planų realizavimas – pratybų rengimas ir vedimas.

JAV kariuomenės lauko vadovyje „Training the Force“ rašoma, kad „visos geros pratybos, kad ir kokie būtų jų specifiniai kolektyviniai ir individualūs uždaviniai, turi atitikti nustatytus reikalavimus. Šie reikalavimai yra: tinkamas parengimas, efektyvus (...) praktinis atlikimas, ir kruopštus vertinimas”<sup>1</sup>.

Pratybų rengimas aptariamas 13-ajame skyriuje. Čia nagrinėjamas asmeninis instruktoriaus pasirengimas pratyboms, ypač pratybų plano rašymas ir jo tvirtinimas, kurį atlieka vyresnieji vadai. Teigiama, kad pratybų plano tvirtinimas nėra formalus aktas, o svarbi instruktorių metodinio rengimo priemonė, kuria turi pasinaudoti kiekvienas vadas. Nors šioje knygoje nenagrinėjama vyresniųjų vadų veikla, tačiau pažymėsime, kad JAV ir kitų NATO šalių karinė vadovybė kreipia ypatingą dėmesį vyresniųjų vadų vaidmeniui organizuojant kovinį rengimą, pavyzdžiui, asmeniniam pratybų lankymui ir tikrinimui. Šiame skyriuje taip pat aptariami kiti pratybų rengimo klausimai: karių, seržantų ir pagalbinio personalo rengimas, mokymo priemonių ir mokymo vietos ruošimas.

14-ajame skyriuje aptariamas pratybų vedimas, t.y. tiesioginis karių mokymas, arba, kaip tai vadina R. I. Arendsas – tiesioginė mokytojo ir mokinio sąveika. Šešiuose skyriaus skyreliuose nagrinėjami šeši mokymo modeliai: 1. mokymas, išdėstant informaciją – pasakojimo modelis; 2. verbaliosios sąveikos skatinimas per pokalbius – pokalbio modelis; 3. įgūdžių mokymas – pratimų modelis; 4. įgūdžių tobulinimas – treniruotės modelis; 5. socialinių įgūdžių mokymas mokantis bendradarbiaujant – grupinio darbo modelis; 6. įvairių didaktinių tikslų siekiantis mokymas – mišrusis modelis.

Gali pasirodyti, kad aprašydami šešis modelius, peršame mintį, jog tėra tik vienas geras būdas, kaip taikyti tam tikrą modelį. Kai kuriais atžvilgiais taip ir yra. Jei instruktoriai pernelyg nutolsta nuo modelio sandaros reikalavimų, jie to modelio nenaudoja. Kita vertus, instruktoriai, supratę tam tikrą metodą, dažnai turi jį pritaikyti prie savo mokymo stiliaus ir prie konkrečios karių, su kuriais jie dirba, grupės.

Kadangi mokymas neįmanomas be instruktoriaus ir karių bendravimo bei bendradarbiavimo, 15-ajame skyriuje išsamiai aptariamos verbalinės ir neverbalinės bendravimo priemonės.

---

<sup>1</sup> Training the Force (FM 25-100). –Washington, 1988. –P. 4-1.

## 13 SKYRIUS

# Pratybų rengimas

### Pratybų rengimo principai

Mokymo rengimo principai

### Asmeninis instruktoriaus pasirėngimas

Mokymo turinio tikslinimas  
Pratybų struktūros nustatymas  
Mokymo metodų pasirinkimas  
Mokymo organizavimo būdų pasirinkimas

### Pratybų plano rašymas

Pratybų planas  
Pratybų plano rašymas  
Pratybų plano tvirtinimas

### Seržantų ir padėjėjų rengimas

Seržantų ir padėjėjų rengimas  
Pratybų pagalbinis personalas  
Skyriaus pratybų rengimo ypatumai  
Būrio pratybų rengimo ypatumai

### Karių rengimas

### Mokymo priemonių ir mokymo vietos ruošimas

Mokymo priemonių ruošimas  
Mokymo vietos ruošimas

### APŽVALGA

Ankstesniuose skyriuose nustatėme, kad mokymą sudaro keturios fazės – mokymo planavimas, mokymo rengimas, mokymas ir mokymo kontrolė. Kiekviena mokymo fazė turi savo turinį ir jos rengimo metodiką. Pavyzdžiui, planuojant pratybas reikia išnagrinėti kovinio rengimo programą; nustatyti ir detaliam aprašyti mokymo ir auklėjimo tikslus; pasirinkti mokymo turinį; pasirinkti mokymo formą ir mokymo modelį; suplanuoti mokymo laiką, mokymo vietą, mokymo priemones; parengti kontrolinius testus; detaliam suplanuoti pratybų rengimą.

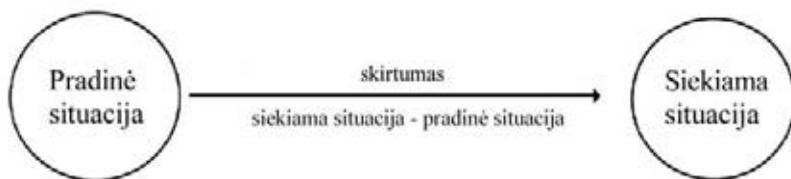
Toliau siekiant realizuoti planavimo užmačias, reikia **pratybas parengti** – detalizuoti mokymo turinį, pasirinktą mokymo modelį papildyti tinkamu mokymo metodų ir mokymo organizavimo būdų rinkiniu, pasirinkti pratybų struktūrą, parašyti pratybų planą, parengti karius ir, jeigu reikia, seržantus bei padėjėjus (pagalbinį personalą), paruošti mokymo priemones ir mokymo vietą bei atlikti keletą kitų būtinų darbų, pavyzdžiui, pateikti paraišką dėl kovos mašinų ar transporto priemonių, atlikti mokymo vietos rekonoskuotę ir pan.

Šiame skyriuje aptarsime pratybų rengimo principus, išsamiam išnagrinesime, kaip instruktorius turi rengti pratyboms, rengti joms karius, ruošti mokymo priemones ir mokymo vietą. Taip pat aptarsime, kaip turi būti rengiami pratyboms seržantai ir pagalbinis personalas, kai pratybas veda būrio vadas arba seržantai.

### 13.1. PRATYBŲ RENGIMO PRINCIPAI

**Pratybų rengimas – tai mokymo veiklos organizavimas pagal planavimo rezultatus.** Rengiant pratybas, gali prireikti planą (kovinio rengimo programos ir karių pasirengimo lygio analizės rezultatus bei mokymo tikslus) šiek tiek priderinti prie realių sąlygų (mokymo vietos, vietovės ir meteorologinių sąlygų, metų ir paros laiko ir pan.).

Instruktorius, veikdamas pagal parengtą planą ir žinodamas pratybų turinį, pasirenka tokią pratybų struktūrą, mokymo metodus, būdus ir priemones, kad jos garantuotų kuo trumpesnę išmokymo laiką ir didesnę mokymo efektą. Šią instruktoriaus veiklą galima pailiustruoti 23 pav. brėžiniu. Brėžinyje matyti, kad instruktorius taip planuoja ir rengia pratybas, kad kariai, turėdami tikrai pradinis sugebėjimus, galėtų įgyti reikiamus (norimus) galutinius sugebėjimus, kitais žodžiais tariant, kad būtų pasiektas pratybų tikslas.



23 pav. Mokymo planavimas ir rengimas

#### Mokymo rengimo principai

Šeštajame skyriuje trumpai buvo aptarti danų „Pedagoginiuose karių mokymo principuose“ aprašyti mokymo rengimo principai. Jų pagrindinė idėja – karių motyvacija ir bendradarbiavimas visose mokymo fazėse, taigi ir mokymo rengimo fazėje.

Išnagrinėjus šiuos principus galima padaryti kelias išvadas.

Rengiant pratybas, instruktorius turi pasirinkti tokią pratybų struktūrą, mokymo metodus, organizavimo formas ir būdus, mokymo priemones, kad jos skatintų karių aktyvumą, norą bendradarbiauti, siekiant nustatytų tikslų ir uždavinių.

Jau pratybų rengimo fazėje instruktorius turi bendradarbiauti su kariais nustatydamas dalinius tikslus, pasirinkdamas mokymo metodus ir mokymo kontrolės formas; motyvuoti karius būsimosioms pratyboms, t.y. iš anksto supažindinti su mokymo tikslais, papasakoti, kodėl taip, o ne kitaip reikia organizuoti pratybas.

Suprantama, kad tai reikia daryti ne kiekvienoms pratyboms. Pavyzdžiui, jeigu rytoj būrio pratybose bus po vieną valandą rikiuotės ir fizinio parengimo, dvi valandos šaudybos ir ginklų ir dvi valandos karo topografijos pratybų, galima, rengiant karius pratyboms, kalbėtis su jais apie visus rytdienos mokomuosius renginius. Tačiau, jeigu rengiamos sudėtingesnės ir ilgesnės pratybos, tokios kaip taktikos arba šaudybos (šaudykloje), arba pratybos turi vykti ypatingomis sąlygomis (naktį, ilgas žygis, vandens kliūčių įveikimas, sprogdinimo darbai, apsauga nuo padegamojo ginklo ir pan.), reikia specialiai karius rengti kiekvienoms tokioms pratyboms, kartu su jais sprendžiant pratybų organizavimo klausimus (tikslus, metodus, kontrolę ir kt.) bei pateikiant karių veikimo per pratybas motyvus.

Rengiant pratybas, reikia atsižvelgti į pagrindinių karių kovinio rengimo principų reikalavimus (žr. 4.5, 6.2 ir 6.3 skyrelius).

Mokymo rengimo fazėje atliekami tokie darbai:

- asmeninis instruktoriaus pasirengimas;
- mokymo turinio tikslinimas;
- pratybų struktūros nustatymas;
- mokymo metodų, būdų ir organizavimo būdų pasirinkimas;
- pratybų plano rašymas ir tvirtinimas;
- karių rengimas;
- seržantų ir padėjėjų (pagalbinio personalo) rengimas;
- pratybų materialinis aprūpinimas ir mokymo vietos ruošimas.

Pažymėtina, kad pratybų rengimo apimtis priklauso nuo mokomojo dalyko, pratybų temos, pasirinkto mokymo modelio ir kitų aplinkybių. Aprašant mokymo modelius, R. Arendsas pateikė rekomendacijų, ką, taikant kiekvieną modelį, reikia padaryti iki mokymo (apie tai nuodugniau kalbėsime 14-ajame skyriuje).

Reikia atkreipti dėmesį į vieną nepaprastai svarbią R. I. Arendso pastabą: *„Įsidėmėkite dar vieną dalyką. Pagalvokite, kaip šioje knygoje [turima galvoje šio autoriaus knyga „Mokomės mokytis“ – E.K.] išdėstyta informacija apie įvairius mokymo modelius ir su jų naudojimu susijusias užduotis. Pirmiausia yra pasakyta, jog reikia atlikti daug užduočių: planuoti iki mokymo, atlikti tam tikras su vadovavimu pamokai susijusias užduotis bei užduotis po mokymo. Jei mokytojas nepajėgia gerai atlikti visų užduočių, jis negali sėkmingai naudotis modeliu. Kita vertus, jei mokytojas neįstengia kūrybiškai sujungti visų tų dalių į vieną prasmingą visumą, tai, netgi ir labai gerai atliekant visas užduotis, pamokos nebus geros (1, 318 p.).*

Taigi instruktoriui nuolatos reikia laikytis šių sąlygų:

- žinoti, ką reikia daryti per kiekvienas pratybas (iki mokymo, mokant, po mokymo);
- mokėti gerai atlikti visas šias užduotis;
- gebėti kūrybiškai sujungti į vieną visumą visas pratybų planavimo, rengimo, vedimo ir kontrolės užduotis.

Tik išpildžius visas šias sąlygas, galima garantuoti, kad pratybos, kaip vienas mokymo renginys, bus sėkmingos, o mokymas – veiksmingas.

## 13.2. ASMENINIS INSTRUKTORIAUS PASIRENGIMAS

Instruktoriui, rengiantis pratyboms, reikia perskaityti rekomenduojamą ir paties pasirinktą literatūrą, patikslinti mokymo turinį, nustatyti pratybų struktūrą, pasirinkti mokymo metodus ir būdus bei mokymo organizavimo būdus, parašyti pratybų planą ir pateikti jį tvirtinti tiesioginiam viršininkui.

### **Mokymo turinio tikslinimas**

Planuojant pratybas, nustatėme ir mokymo turinį. Tačiau skaitant pasirinktą literatūrą ne tiktai įsigilinama į mokomąją medžiagą, bet ir patikslinami klausimai, kurie bus nagrinėjami per pratybas. Nors pagrindinius mokymo turinio dokumentus – kovinio rengimo programą, statutus, vadovėlius, kai kurias mokymo priemones – instruktorius gauna parengtus, tačiau dėl daugelio aplinkybių instruktoriui tenka didesnę informacijos dalį pačiam pasirinkti. Smarkiai klystama, kad visa nagrinėjama medžiaga yra vienodai svarbi. Per pratybas svarbiausi dalykai išskiriami labai įvairiai: po temos paskelbimo pasakomi (arba užrašomi) pagrindiniai teiginiai; pratybų pradžioje pateikiami klausimai, į kuriuos reikės vėliau atsakyti; suskirsčius naują informaciją dalimis, po kiekvienos dalies analizės suformuluojama kiekvienos dalies esmė ir siūloma atitinkamus teiginius užsirašyti; pratybų pabaigoje suformuluojamos išvados ir pan. Labai gerai, kad naujose kovinio rengimo programose, pavyzdžiui, bazinio kario kurso mokymo programoje (BKK-98), kiekvienai temai nurodyta, į kuriuos klausimus kariai turi teisingai atsakyti apklausos metu (kad būtų pasiektas mokymo tikslas). Pavyzdžiui, pilietinio ugdymo temai „Lietuvių tautos kovos dėl išlikimo“ nurodyti 9 klausimai: kodėl šiandien mes kalbame lietuvių kalba; kuriuose mūšiuose ir kada lietuviai kovėsi su mongolais-totoriais; kuriame mūšyje buvo sutriuškintas kalavijuočių ordinas ir kada ir t.t. Jeigu programoje nebūtų nurodyti tokie klausimai, instruktoriui tektų juos formuluoti pačiam.

**Mokomąją medžiagą reikia susieti su gyvenimu, karių patirtimi.** Reikalavimas sieti šiuos dalykus tiesiogiai susijęs su mokymo turiniu, su tikslingu mokomosios medžiagos parinkimu. Labai svarbu tikslingai formuluoti karių mokymosi motyvus. Teikiamų žinių ryšys su gyvenimu, kovinio rengimo praktika, aplinka bei karių patirtimi, naujausios informacijos naudojimas – labai svarbi mokymo tobulinimo, teigiamo požiūrio į mokymąsi ugdymo sąlyga.

**Pratybų struktūros nustatymas** Mes pripratome prie labai jau supaprastintos pratybų struktūros, kuri pažymėta ir knygelėje „Pedagoginiai karių mokymo principai“: „*Įprasta pratybų struktūra yra tokia: įvadinė dalis; pagrindinė dalis: naujos medžiagos pateikimas; įgūdžių formavimas ir įtvirtinimas (praktinis veiksnių mokymas); kontrolė; baigiamoji dalis (apibendrinimas)*“ (4, 44 p.). Tokią struktūrą galima sulyginti bent jau su tokiomis struktūromis:

- namų sudaro: pamatas, korpusas ir stogas;
- automatinį šautuvą sudaro: vamzdis su spyna ir buožė ir t.t.

Bet namai gali būti įvairiausių architektūros, įvairiausių stilių, konstrukcijų ir pan. Tik vieno konkretaus modelio automatinio šautuvo sandara yra gerokai sudėtingesnė, nekalbant apie tai, kad kiekvienas modelis turi savo esminių ypatumų. Taip ir su pratybomis. Pratybų struktūrą nusako pasirinkta mokymo organizavimo forma ir mokymo modelis. Net ir vienodos mokymo organizavimo formos skirtingos pratybos turės skirtingas struktūras. Be abejo, reikia žinoti ir paminėtą paprasčiausią struktūrą, tačiau to nepakanka. Todėl 14-ajame skyriuje susipažinsime ir su kitomis įvairių mokymo modelių pratybų struktūromis.

Kiekvienos pratybos prasideda instruktoriaus įvadu. **Įvadinė dalis** yra visų pratybų pamatas. Gerai pateiktas įvadas sudomins karius ir instruktoriui bus lengviau vesti pratybas. Tai priklauso nuo instruktoriaus ir nuo mokomosios medžiagos. Paprastai įvadinėje dalyje reikia pasakyti: ko kariai mokysis; kodėl jie tai turi mokytis; kaip kariai mokysis. Taigi įvadinę pratybų dalį sudaro trys fragmentai:

- pratybų tikslo pateikimas;
- motyvacija;
- pratybų struktūros pateikimas.

Instruktorius visuomet pradeda pratybas primindamas išeitų pratybų medžiagą arba trumpai patikrindamas, kaip kariai ją prisimena. Toliau instruktorius pateikia pratybų temą ir tikslą. Jei tai žinių įgijimo tikslas, instruktorius turi jį pasakyti arba užrašyti lentoje, arba panaudoti kitas pagalbines mokymo priemones. Jeigu bus mokomasi veiksnių, gerai būtų, kad instruktorius arba jo padėjėjai parodytų, ką kariai turės išmokti.



Tikslo pateikimas jau pats savaime motyvuoja karius, tačiau to mažai. Labai svarbu, kad kariai suprastų, kodėl jie šių dalykų turi mokytis būtent per šias pratybas. Motyvacija bus dar stipresnė, jeigu instruktorius, klausinėdamas karius, išgirs iš jų pačių, kodėl jiems reikia išmokti šią temą. Nesvarbu, kaip instruktorius motyvuos karius, bet tai reikia padaryti kaip galima greičiau. Ir negalima motyvuoti jėga, darant kariams spaudimą.

Kariams nepakanka žinoti pratybų tikslą. Jie turi žinoti ir pratybų struktūrą: kaip jie pasieks šį tikslą, kas jų laukia, kur bus pratybos (patalpose ar lauke), bus pertraukos ar ne, kiek laiko truks pratybos. Nežinojimas pratybų struktūros mažina karių motyvaciją. Tačiau pateikti pratybų struktūrą taip pat reikia kūrybiškai. Jeigu vyksta vienos valandos rikiuotės pratybos, apie pratybų struktūrą galima nekalbėti arba tik pasakyti, kad pradžioje treniruosisimės būrio sudėtyje, po to pereisime prie mokymosi poromis ir pan. Tačiau, jeigu per keturių valandų taktikos pratybas „Būrio veiksmai staigioje atakoje“ planuojama nenutrūkstamai veikti dvi tris valandas (o tik taip būna tikrame mūšyje), tai apie tai ir reikia pasakyti kariams pratybų pradžioje, pavyzdžiui: „*Prasidėjus atakai, ryžtingai pulsime ir veiksime tol, kol sutriuškinsime priešą štai ant tos kalvos ir persekiosime jį štai iki to miško. Po to, kai būrys gaus naują užduotį, poilsiu bus skirta 20 minučių*”.

Įvadinė dalis paprastai trunka ne ilgiau kaip 5 minutes (maždaug 5-10% pratybų laiko).

R. I. Arendsas supranta įvadinę dalį, kaip tikslų paaiškinimą ir parengties sužadimą. Jis rašo: „*kad mokymas, taikant bet kurį iš mokymo modelių, būtų veiksmingas, reikia, kad mokytojas iš pradžių sužadintų mokinių motyvaciją dalyvauti pamokoje. Šiam tikslui paprastai tinka ir paveiku supažindinti mokinius su pamokos tikslais ir parengti juos mokymuisi*” (1, 267 p.).

**Tikslų paaiškinimas.** R. I. Arendsas teigia, kad, mokiniams reikia turėti priežastį, skatinančią juos dalyvauti tam tikrose pamokose, ir žinoti, ko iš jų reikalaujama ir laukiama. Veiksmingai dirbantieji mokytojai lentoje surašo savo pamokos planus ir per juos perteikia savo tikslus ir lūkesčius. Mokiniai gali įsivaizduoti, kaip vyks pamoka, ir matyti, kad skirtingos dalys yra susijusios tarp savęs. Supažindinus mokinius su tuo, ką jie netrukus turės išmokti, jiems bus lengviau susieti konkrečią pamoką su jos svarba jų gyvenimui. Tai skatina mokinius labiau stengtis. Tai taip pat padeda anksčiau išmoktus dalykus iš ilgalaiinės atminties sugrąžinti į trumpalaikę atmintį, kur jų reikės, integruojant naują informaciją.

**Parengtis.** Vienas iš svarbesnių instruktoriaus įgūdžių, galintis padėti kariams pasinaudoti savo ankstesnėmis žiniomis, yra mokėjimas sužadinti parengtį. „*Parengties sužadimas – tai technika, mokytojų naudojama prieš pradėdant dėstyti, kad parengtų mokinius mokytis ir užmegztų komunikacinę ryšį tarp*

*mokinių ir informacijos, kurią rengiamasi dėstyti” (1, 258 p.). Parengiamaisiais veiksmais instruktorius gali padėti kariams prisiminti atitinkamą informaciją, kad ja būtų galima pasinaudoti, kai bus supažindinama su nauja informacija.*

**Pagrindinė dalis.** Pratybų struktūra iš esmės skiriasi pagrindine dalimi, kuri gali būti labai įvairi. Ji priklauso nuo mokomosios medžiagos turinio, mokymo tikslo, vietos ir kitų aplinkybių. Jeigu nagrinėjama nauja medžiaga ir mokymo tikslą sudaro žinių įgijimas bei įgūdžių formavimas, pagrindinę dalį pačiu bendriausiu atveju gali sudaryti trys fragmentai:

- naujos medžiagos pateikimas;
- praktinis veiksmų mokymas;
- kontrolė.

Kai per pratybas tiktai formuojami (tobulinami) įgūdžiai, pagrindinėje dalyje gali būti tiktai praktinis veiksmų mokymas ir kontrolė.

**Naujos medžiagos pateikimas.** Po įvadinės dalies instruktorius pateikia tą medžiagą, kurią kariai turi išmokti per pratybas. Tai gali būti teorinė medžiaga arba nauji praktiniai veiksmai. Jau šioje pratybų dalyje svarbu, kad instruktorius ir kariai bendradarbiautų siekdami mokymo tikslo. Ši bendradarbiavimą sukuria instruktorius, taikydamas įvairius mokymo metodus ir organizavimo būdus. Ši pratybų dalis turi užimti ne daugiau kaip 20-25% viso pratybų laiko.

**Praktinis veiksmų mokymas.** Tai pati svarbiausia pratybų dalis. Joje kariai mokosi. Paprastai tai ir pati ilgiausia pratybų dalis ir ji turi užimti ne mažiau kaip 50-60% pratybų laiko.

**Kontrolė.** Priklausomai nuo mokymo tikslo taikomi įvairūs kontrolės metodai. Ši pratybų dalis turi užimti ne daugiau kaip 10% pratybų laiko.

**Baigiamoji dalis** (apibendrinimas) – labai trumpa, bet svarbi pratybų dalis, kuri trunka ne ilgiau kaip 3-5 min. ir sudaro maždaug 5% pratybų laiko. Baigiamojame dalyje apibendrinama pratybų eiga ir jos rezultatai, todėl labai sunku jai pasirengti iš anksto. Instruktorius skelbia kontrolės rezultatus pagirdamas karius; nurodo, ką jiems dar reikia patobulinti, kas sunkiau sekėsi per pratybas. Tačiau nereikia minėti tų, kurie blogai pasirodė. Tai jiems jau buvo pasakyta kontrolės metu. Taip pat instruktorius klausia, ar kariai turi klausimų, bei atsako į tuos klausimus. Pagaliau instruktorius informuoja karius apie kitas pratybas, pasako, kaip joms pasirengti, nurodo (jeigu reikia), kokią perskaityti literatūrą.

**Pratybų struktūros tobulinimas ir racionalus pratybų laiko panaudojimas.** Labai svarbu kuo mažesnėmis laiko sąnaudomis taip organizuoti karių darbą, kad, atsižvelgiant į jų galimybes, būtų pasiekta kuo geresnių rezultatų. Ypatinę reikšmę sėkmingam mokymuisi turi karių dėmesys. Įrodyta, kad mokinių dėmesys labiausiai būna sutelktas pirmoje pamokos pusėje: per pirmąsias pamokos minutes viduriniųjų klasių mokiniai perima apie 60%, 5-23 min. –

apie 80%, 24-30 min. – apie 50 %, o per paskutiniąsias minutes – tik 6% naujos informacijos. Todėl instruktorius turi numatyti tokią pratybų struktūrą, kad pagrindinio tikslo siektų tada, kai kariams lengviausia susikaupti, t.y. tuoj pat, prasidėjus pratyboms. Kitaip tariant, jei pagrindinis pratybų tikslas yra patikrinti, kaip kariai išmoko ankstesnę medžiagą, tai šį uždavinį reikia spręsti pratybų pradžioje. Jei pagrindinis tikslas yra supažindinti karius su nauja informacija, vadinasi, šiam tikslui skirtina pirmoji pratybų pusė (kalbama apie vienos valandos pratybas).

### **Mokymo metodų pasirinkimas**

Pratybų sėkmė pirmiausia priklauso nuo mokomosios medžiagos parinkimo. Kartu didelės svarbos turi ir mokymo proceso organizavimo pobūdis, karių veiklos lygis šiame procese. Tai lemia mokymo metodų bei metodinių būdų naudojimo pobūdį, t. y., kaip mokoma. Tikslingas, kūrybiškas mokymo metodų taikymas – tai siekimas taip organizuoti pratybas, kad visi būrio (skyriaus) kariai, aktyviai dirbdami, sąmoningai perimtų svarbiausius nagrinėjamos medžiagos dalykus. Siekiant kūrybiškai ir kartu kuo efektyviau panaudoti mokymo metodus, būtina gerai žinoti kiekvieno jų galimybes, teigiamas ir neigiamas savybes, sandarą, taikymo sąlygas ir pan. Žodiniai mokymo metodai daugiausiai taikomi per pamokas, taip pat per pratybas – pristatant ir aiškinant naują mokomąją medžiagą. Tačiau nedera vesti ilgų pasakojimų (ilgesnių kaip 10-15 min.); reikia derinti pasakojimą su pokalbiu, vaizdinių ir techninių priemonių naudojimu; galima pratybų turinį skaidyti į dalis, įtraukti kartojimo, diskusijos elementų ir pan. Tikslinga duoti kariams įvairias užduotis: užrašyti klausimus, išvadas, parengti atsakymus į iš anksto parengtus klausimus ir pan.

Per pratybas **turi dominuoti pratimų ir treniruotės metodai**. Taikant bet kurį metodą, svarbu siekti, kad kariai vienu metu naudotųsi įvairiais suvokimo būdais – ne tik klausytų, bet ir mąstytų, kartu spręstų kurią nors užduotį, ne tik stebėtų, bet ir analizuotų, priimtų tikslingą sprendimą ir pan. Taigi mes turime žodinius, vaizdinius, praktinius mokymo metodus ir savarankišką darbą. Kiekvienas metodas turi savo teigiamų ir neigiamų savybių, todėl sėkmingai mokyti padeda **metodų įvairinimas, stebėjimo, žodžio ir praktinės veiklos derinimas**.

Norėdamas tinkamai panaudoti mokymo metodus, instruktorius turi gerai mokėti savo mokomuosius dalykus. Išsamios žinios saugo nuo suprimityvinimo ir prisiskaitėliškumo. Prisiminkite pagrindinę P. Tarasenkos taisyklę (**jo 3 „M“**): **mokėti ir mokėt mokyti**. Savo reikalavimuose „kariškam mokymui tvarkyti“ P. Tarasenska pabrėžia, kad „*pamoka pasiektų savo tikslą, instruktorius pats turi gerai pasiruošti. Numatęs mokymo tikslą, instruktorius numato ir gerai apsvaisto visas mokymo priemones*“ (6, 61 p.).

Pasirenkant mokymo metodus bei jų derinius, formuojant pratybų struktūrą, taip pat reikia atsižvelgti į kompleksinio mokymo naudojimą bei perimamumo būtinybę.

**Kompleksinio mokymo naudojimas.** Dar P. Tarasenka rašė, kad „*pamokos programa gali būti sudaryta dviem būdais: dalykiniu, kuomet kiekvienas dalykas bus mokomas skyrium, ir kompleksišku. Geriausias būdas tai bus kompleksiškas, kuomet kuris nors veiksmas mokomas ne skyrium nuo kitų veiksmų, bet visi kartu per vieną pratimą. Pavyzdžiui, mokant kareivius sekti, turi būti mokoma ir kitų dalykų, kurie yra natūraliai susiję su sekimo mokymu, kaip antai: išvykimas į sekimo punktą, maskavimo dalykai, vietos naudojimas, atstumų nustatymas, taikinio suradimas ir įvertinimas, taikymas ir kiti. Tokioje formoje teikiamos žinios bus įgytos natūraliai ir tikrose aplinkybėse, kurios tvarkys ir visus tuos pačius veiksmus kautynėse.*

*Kompleksišku būdu sutvarkytose pamokose daugiau turi būti duodama svarbesnių nurodymų praktiškam vykdymui, bet ne teoriškam klausimų aiškinimui” (6, 61 p.).*

Ir šiuolaikinėje kariuomenėje turi dominuoti kompleksinis karių mokymas, ypač mokant taktikos, šaudybos ir ginkluotės, apsaugos nuo naikinimo priemonių, karo topografijos ir kt. Ne kartą buvo kalbėta, kad kiekvienas karys, kiekvienas padalinys veikia mūšio lauke visais aspektais: žygiuoja, ginasi, stebi, šaudo, maskuojasi, apsikasa, orientuojasi, palaiko ryšį, suteikia pirmąją medicinos pagalbą arba gelbėja nukentėjusiuosius ir pan. Todėl negali būti taktinių veiksmų, kuriuose būtų tiktai „nuoga” taktika, pavyzdžiui, manevravimas mūšio lauke. Visais atvejais turi būti veiksmų kompleksas: atvykau į susitelkimo vietą, išdėsčiau savo padalinį, kuris nedelsiant maskuojasi, paskiriu stebėtoją, ieškau ar įrengiu priedangą, palaikau ryšį su vyresniuoju vadu ir t.t. ir pan. Todėl planuojant ir vedant taktikos, šaudybos ir kt. pratybas, reikia labai detalai apgalvoti pradinę ir tolesnes situacijas, galimus karių veiksmus, neužmirštant nė vieno klausimo, nė vieno mokomojo dalyko, nė vieno mūšio kovinio, materialinio, medicininio ir techninio aprūpinimo klausimo.

**Išvada:** rengiant pratybas reikia apsispręsti, koku būdu bus vedamos pratybos – dalykiniu ar kompleksiniu.

**Perimamumo būtinybė.** Jums jau žinomi tokie reikalavimai: mokant eiti nuo žinomo prie nežinomo, naują medžiagą sieti su jau išmokta, su kario patirtimi, gilinti ir plėsti tai, kas anksčiau išmokta, perteikiant naują informaciją, mokyti tik to, ką karys pajėgia suprasti, ir t.t. Vadinasi, sėkmingam mokymui būtinas perimamumas, kurį galima apibūdinti kaip tokį mokymo organizavimą, kai remiamasi karių turimomis žiniomis, mokėjimais ir įgūdžiais, visa įgyta patirtimi, jų psichinėmis jėgomis.

Mokymo metodų taikymo pobūdį **sąlygoja individualios instruktoriaus savybės**, jo gebėjimai, kiti asmenybės bruožai ir, be abejo, instruktoriaus mokymo būdai. **Metodas – tai savotiškas instruktoriaus darbo stilius.** Instruktoriui suteikiama laisvė pasirinkti mokymo metodus. Tas metodas geras, kurio instruktorius geriausiai moka pasinaudoti. Bet reikia žinoti ir kitus, ieškoti įvairių mokymo metodų bei būdų derinių, nuolat domėtis pedagogine literatūra, teigiama patirtimi. Tačiau jei pavieniai instruktoriai ar jų grupė, naujai taikydami įprastus mokymo metodus ar taikydami naujus, pasiekia gerų kovinio rengimo rezultatų, tai dar nereiškia, kad kiekvienas instruktorius, panašiai dirbdamas, juos pasieks. Kūrybingai dirbdamas karininkas ar seržantas niekad akiai ir mechanškai nesinaudos rekomenduojamais naujais metodais. Pirmiausia jis su jais gerai, kruopščiai susipažins, pritaikys savo darbo stiliui ir asmeninei patirčiai, taip pat ir savo temperamentui, gebėjimams ir kitiems asmenybės bruožams. Be to, jis stengsis atsižvelgti ir į mokomojo dalyko bei pratybų temos ypatumus, konkrečią kovinio rengimo situaciją ir pan.

**Savarankiško karių darbo organizavimas.** Karių savarankiškumą veiksmingai skatina tokie metodai, kaip spausdintų šaltinių (statutų, mokymo priemonių, įvairių plakatų ir pan.) naudojimas, įvairūs pratimai, savarankiški stebėjimai ir kt. Kariai gali savarankiškai dirbti net ir tokiaame mokymo proceso etape, kai supažindinami su nauja informacija (pavyzdžiui, su tvarkdario ar sargybinio pareigomis, kai kuriais Drausmės ar Tarnybos statutų teiginiais ir t.t.). Tačiau tokiais atvejais tikslinga savarankišką karių darbą derinti su aiškinimu, pokalbiu, demonstravimu ir kt. Ypač savarankiškas karių darbas per pratybas reikalingas naujai informacijai įtvirtinti, mokėjimams bei įgūdžiams formuoti (pavyzdžiui, ginklų išardymas ir surinkimas, mokėjimas skaityti žemėlapi ir pan.).

Pažymėtina, kad savarankiškas darbas padeda aktyvinti daugumos karių veiklą. Jis stiprina karių pasitikėjimą savo jėgomis, skatina lavintis, žadina norą reikšti savo nuomonę, t.y. skatina protinę veiklą. Įsigilinę į tekstą, jie stengiasi nustatyti pagrindines jo mintis, susieti naujas žinias su turimomis, įsiminti. Po savarankiško darbo jie gali aktyviai dalyvauti pokalbyje, reikšti savo nuomonę, išklausti instruktoriaus papildymų ar paaiškinimų – visa tai padeda geriau suprasti ir lengviau įsiminti. Labai gerai, jei pokalbis jiems akivaizdžiai parodo pasiektus rezultatus.

**Mokymo organizavimo būdų pasirinkimas** Pasirenkant mokymo organizavimo būdus, svarbu sumaniai derinti karių kolektyvinį, grupinį ir individualųjį darbą. Pavyzdžiui, rikiuotės pratybų pradžioje, kai kariai supažindinami su naujais rikiuotės veiksmis, tikslingas frontalusis mokymas būrio ar skyriaus sudėtyje. Vėliau mokantis tų veiksmų, geriau tinka darbas nedidelėmis grupėmis. Ir pagaliau įtvirtinant įgūdžius, tikslinga suskirstyti karius poromis, kuriose būtų ir tvirčiau, ir silpniau parengti kariai. Panašiai galima organizuoti ir kitų mokomųjų dalykų pratybas.

### 13.3. PRATYBŲ PLANO RAŠYMAS

**Pratybų planas** **Pratybų planas – tai instruktoriaus planas, kaip pasiekti pratybų tikslą.** Suplanavęs pratybas, perskaitęs pasirinktą literatūrą, susipažinęs su mokymo vieta ir mokymo priemonėmis, instruktorius rašo pratybų planą. Plano forma ir apimtis priklauso nuo instruktoriaus kvalifikacijos, praktinės patirties, mokomosios medžiagos apimties. Taisyklė tokia: gerai žinai ir moki – trumpas pratybų planas, nauja medžiaga arba blogai žinai ankstesnę – pratybų planas gali būti išsamesnis. Rašyti labai ilgą planą nedera. Instruktorius veda pratybas mokymo aikštelėse, lauke, o ten skaityti nėra kur ir nelabai patogu. Kita vertus, rašydami planą sisteminame savo žinias, apmąstome kiekvieną klausimą ir jo mokymo metodiką. Žinant mokomąją medžiagą ir pratybų eigą, belieka tik žvilgtelėti į planą, o ne skaityti, kas ten parašyta. Kitas dalykas – paskaita. Paskaitai rašomas konspektas, kuriame detalčiai surašoma viskas, ką ir kaip norima pasakyti per paskaitą. Apskritai pratybų planas yra asmeniniai instruktoriaus užrašai, kuriuose instruktorius planuoja, kaip per tam tikrą laiką pasiekti pratybų tikslą.

**Pratybų plano rašymas** Pratybų plano variantas pateiktas 10 lentelėje. Plane užrašoma: kada bus vedamos pratybos ir jų trukmė bei instruktoriaus karinis laipsnis, vardas ir pavardė; temos pavadinimas ir, jeigu temą sudaro kelios pratybos, pratybų pavadinimas; aprašomi pratybų mokymo ir auklėjimo tikslai; mokymo klausimai, į kuriuos suskirstyta mokomoji medžiaga; mokymo vieta; mokymo priemonės; literatūra, kurią naudojo instruktorius. Toliau dėstoma pratybų eiga. Rekomenduojama tai rašyti trimis stulpeliais:

- **pagrindiniai punktai** – rašomi pratybų struktūriniai elementai ir jiems skirtas laikas;
- **turinys** – rašoma tiek, kiek reikia pratyboms. Tai pagrindinė mokomoji medžiaga, klausimai kariams ir pan.;
- **pastabos** – nurodomi mokymo metodai, mokymo organizavimo būdai ir mokymo priemonės kiekvienai pratybų fazei ar mokymo klausimui.

10 lentelė. **Pratybų planas (variantas)**

<b>TVIRTINU</b>		
1 kuopos vadas .....kpt. J.Jonaitis ..... m. .... mėn. ... d.		
<b>PRATYBŲ PLANAS</b>		
Data:	Trukmė:	
Instruktorius:		
Tema:		
Pratybos:		
Mokymo tikslas: <b>reikalavimai</b> (ką turi žinoti, mokėti, kokius įgūdžius įgyti); <b>sąlygos</b> (kokiomis aplinkybėmis tai turi būti atliekama); <b>kriterijai</b> (kurie normatyvai ir kokiais rezultatais turi būti įvykdyti ir t.t.).		
Auklėjimo tikslas (kokių auklėjimo rezultatų norima pasiekti per šias pratybas):		
Mokymo klausimai:		
Mokymo vieta:		
Materialinis aprūpinimas:		
Literatūra:		
Pagrindiniai punktai	Turinys	Pastabos
<b>Įvadas</b> Laikas: _____	Trumpa įžanga:	Mokymo metodai, mokymo organizavimo būdai, mokymo priemonės
Ankstesnės pratybos	Trumpas kartojimas (klausimai)	
Ką šiandien turime išmokti? Kodėl turime išmokti? Kaip turime išmokti?	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Mokymo tikslas</li> <li>• Motyvacija</li> <li>• Struktūra</li> </ul>	
<b>Pagrindinė dalis</b> <b>a) naujos medžiagos pateikimas</b> Laikas: _____	Reikalinga informacinė medžiaga	Mokymo metodai, mokymo organizavimo būdai, mokymo priemonės
<b>b) praktinis veiksmų mokymas</b> Laikas: _____		Mokymo metodai, mokymo organizavimo būdai, mokymo priemonės
<b>c) kontrolė</b>  Laikas: _____		Mokymo metodai, mokymo organizavimo būdai, mokymo priemonės
<b>Baigiamoji dalis (apibendrinimas)</b>  Laikas: _____	Klausimai? Apibendrinimas: <ul style="list-style-type: none"> <li>• Pagrindiniai klausimai;</li> <li>• Girk – peik – girk</li> <li>• Motyvuojamos kitos pratybos</li> </ul>	Mokymo metodai, mokymo organizavimo būdai, mokymo priemonės

Štai kaip R. I. Arendsas rašo apie pamokos planus:

*„Mokytojo kasdieniam planui skiriama daugiausia dėmesio. Kai kuriose mokyklose jis yra būtinas. Čia netgi nurodoma kasdienio plano forma. Paprastai kasdieniauose planuose apibrėžiamas mokymo turinys, motyvacijos žadinimo technika, mokinių konkretūs veiksmai, reikalinga medžiaga ir įvertinimas. Detalių kieki gali būti įvairūs. Iš pradedančiojo mokytojo su juo bendradarbiaujantieji mokytojai gali reikalauti surašyti labai detalius dienos planus, nors jų pačių planai gali būti daug glaustesni.*

*Dauguma pradedančiųjų mokytojų supranta, dėl ko iš pradžių reikalaujama gana detalių kasdienių planų. Įsivaizduokite, kad dienos planas panašus į kalbos, kurią turite pasakyti didelei auditorijai, tekstą. Pirmąjį kartą pasisakantiems kalbėtojams reikia laikytis plano su išsamiomis pastabomis, o galbūt reikia netgi pažodinio teksto. Kai jie įgyja patirtį arba kai dažnai sakomos kalbos ilgainiui iširėja į atmintį, jiems vis mažiau reikia žvilgčioti į pastabas ir jie gali improvizuoti. Arba įsivaizduokite, kad planas panašus į kelio planą. Pirmąkart vykstant į kokią nors vietą, reikia atidžiai ir nuolatos žiūrėti į planą. Po keleto kelionių planas neberekalingas” (1, 68 p.).*

Taip pat R. I. Arendsas rašo apie savaitinius ir temų planus.

*„Dažnai mokyklos ir mokytojai mokymą organizuoja savaitėmis arba temomis. Tema iš esmės yra turinio gabalas ir su juo susiję igūdžiai suprantant, kad jie logiškai tarp savęs dera. Paprastai mokymo temai reikia daugiau negu vienos pamokos.*

*Temų planai daugeliu atžvilgių yra svarbesni už kasdienes planus. Temos planas sujungia įvairius tikslus, turinius ir mokytojo apmąstytą veiklą. Jis lemia keleto pamokų bendrą tėkmę, trunkančią kelias savaites, gal netgi mėnesius, jame dažnai atsispindi mokytojo tiek mokymo turinio, tiek mokymo proceso samprata.*

*Parašytas temos planas vėliau primena tai, kad kai kurioms pamokoms reikia papildomos medžiagos, įrangos, skatinamųjų arba vertinimo priemonių – o šių dalykų, paprastai tuojau pat, iš anksto nepasiruošus negalima gauti.*

*Mokinius taip pat galima supažindinti su temų planais, nes juose, tarsi žemėlapyje, matyti mokytojo arba tam tikros pamokos kryptis. Susipažinę su temos tikslais ir veikla, mokiniai gali suprasti, ko iš jų laukiama išmokstant” (1, 68-69 p.).*

Instruktoriui, būrio vadui taip pat reikėtų turėti bent jau apžvalginius pagrindinių taktikos, šaudybos ir ginklų, rikiuotės ir kai kurių kitų mokomųjų dalykų temų planus. Kaip pavyzdį pateiksiu BKK-98 krašto apsaugos statutų 2-ąją temą „Rikiuotės veiksmai vietoje be ginklo”. Temai skirta 10 valandų ir nurodyta 10 pratybų (po 1 val.) su tokiu pat pavadinimu. Ir viskas! Ką daryti pirmosiose, ...trečiosiose, ...septintosiose... pratybose? Nesuprantama! Arba taktikos 4-ąją temą „Judėjimo būdai”, 25 val. ir 10 pratybų. Nors programoje aprašytos kiekvienos pratybos, tačiau instruktorius ir šiuo atveju negali dirbti be perspektyvos, nežinodamas, ką jis veiks šią, kitą savaitę ar dar po kiek laiko. O



jeigu kurios nors pratybos neįvyks arba kurios nors kitos sąlygos privers pakeisti temos vedimo eigą? Šiuo atveju jau niekaip neišsiversti be temos plano!

**Pratybų plano tvirtinimas** Svarbus pratybų rengimo momentas – pratybų plano tvirtinimas. Tai nėra formalus aktas, žinoma, jeigu tiesioginis instruktoriaus viršininkas neformaliai eina savo pedagogines ir tarnybines pareigas. Tvirtinant pratybų planą, vyresnysis viršininkas atlieka svarbų metodinį darbą: išklauso instruktoriaus pranešimą apie pratybų tikslą, visų pratybų ir atskirų jos klausimų turinį ir mokymo metodus, naudojamas mokymo priemonės ir pan.; duoda metodinių patarimų, kaip geriau išmokyti ar pateikti tą ar kitą klausimą; įsitikina, kad instruktorius tinkamai pasirengęs pratyboms. Atlikus tokį darbą, galima ramia sąžine „palaiminti“ pratybų vedimą ir tikėtis teigiamų pratybų rezultatų.

Patvirtinus pratybų planą, instruktorius rengia karius, ruošia materialinį aprūpinimą ir mokymo vietą. Jis gauna reikiamą literatūrą, supažindina karius su pratybų tema ir turiniu, organizuoja išankstinį reikiamų klausimų mokymąsi, rengia savo padėjėjus ir pratybų vietą, tikrina mokymo priemones, ginklus, karių ekipuotę ir kt.

### 13.4. SERŽANTŲ IR PADĖJĖJŲ RENGIMAS

**Seržantų ir padėjėjų rengimas** Kiekvienoms pratyboms taip pat rengiami seržantai (pratybų vadovo padėjėjai). Jeigu pratybas veda seržantai, jie rengiasi pratyboms taip pat, kaip ir bet kuris pratybų vadovas. Jie rengiami kitaip, jeigu būrio pratybas veda būrio vadas. Šiuo atveju skyrių vadai, atlikdami savo tiesiogines funkcines pareigas, kartu atlieka ir pratybų vadovo padėjėjų pareigas. Pratybų vadovas privalo parengti savo padėjėjus: organizuoti metodines pratybas, instruktažus, patikrinti jų pasirengimą pratyboms ir pan.

Taip pat rengiami kariai, kurie eis pratybų vadovo padėjėjų pareigas, pavyzdžiui, organizuojant per pratybas individualųjį mokymą arba mokymą grupėmis, rodant įvairius taktinius ar kitus veiksmus ir t.t. Padėjėjais paprastai skiriami seržantai, seniau tarnaujantys kareiviai, o jeigu kuopoje (atskirame būryje) visi kareiviai yra vieno šaukimo, – geriau išmanatys mokomąjį dalyką kareiviai. Pratybų vadovas instruktuoja ir treniruoja padėjėjus, siekdamas, kad rodomi veiksmai būtų atliekami tiksliai ir nepriekaištingai.

**Pratybų pagalbinis personalas**

Rengiant taktikos pratybas, negalima pamiršti imitavimo komandų arba pavienių karių, žyminčių priešo veiksmus, rengimo. Labai svarbu tinkamai rodyti priešo veiksmus. Ir visai nebūtina tam reikalauti daug imitavimo ar kitų priešo veiksmų rodymo priemonių. P. Tarasenos „Kovotojo mokyme“ priešas būdavo žymimas barškalais, tarškalais, rodyklėmis, žmonėmis, taikiniai, tuščiaisiais šovniais (6, 203-206 p.).

Rengiant bataliono, kuopos, kartais ir būrio taktikos pratybas skiriamas pratybų pagalbinis personalas: stebėtojai ir imitatoriai. R. Šteigeris rašo, kad „veiksmingai panaudojant pratybų pagalbinį personalą (stebėtojus ir imitatorius) galima tikėtis sėkmės, kai:

*stebėtojai padeda pratybų vadovybei vertinti dalinių veiksmus. Pagal kompetenciją jie rūpinasi, kad būtų laikomasi saugaus elgesio taisyklių ir, jeigu reikia, imituoja priešo veiksmus pagal numatytą veiksmų planą;*

*imitatoriai imituoja arba priešą, arba gretimus padalinius; jie yra svarbūs siekiant, kad mokomieji daliniai realiai įsivaizduotų mūšio lauką” (5, p. 71).*

**Skyriaus pratybų rengimo ypatumai**

Pratybos planuojamos kuopos tvarkaraštyje. Būrio vadas, gerai žinodamas kiekvieno skyriaus parengimo lygį, konkretizuoja užduotį kiekvienam skyriui ir kiekvienoms pratyboms. Skyriaus pratybas veda skyrininkas. Skyrininką instruktuoja būrio vadas, po to skyrininkas ruošiasi pratyboms pats (asmeninis instruktoriaus pasirengimas), rengia pratyboms karius, materialinį aprūpinimą ir, jeigu reikia, padėjėjus (karius, kurie turės imituoti priešo veiksmus). Parašęs pratybų planą, skyrininkas pateikia jį būrio vadui tvirtinti. Pratybų išvakarėse raportuoja būrio vadui apie skyriaus pasirengimą rytdienos pratyboms.

**Būrio pratybų rengimo ypatumai**

Būrio pratybos rengiamos taip pat, kaip ir skyriaus pratybos, tačiau papildomai reikia rengti pratyboms būrininką, skyrininkus, imitavimo komandą, ryšininkus ir pan. Jeigu rengiamos taktikos ar kitokios lauko pratybos, dar reikia atlikti pratybų vietos rekognoskuotę. Gali būti du rekognoskuotės variantai: a) jeigu pratybas veda seržantai, būrio vadas į rekognoskuotę vyksta ir ją veda su seržantais; b) jeigu pratybas veda būrio vadas ir seržantai per pratybas atlieka savo funkcines skyrių vadų pareigas, kviesti juos į rekognoskuotę ne tik nereikia, bet ir draudžiama – su vietove ir priešo veiksmis jie gali susipažinti tiktai organizuojant kovos veiksmus, t.y. prasidėjus pratyboms. Pratybų planą tvirtina kuopos vadas. Būrio vadas privalo raportuoti kuopos vadui apie būrio pasirengimą pratyboms.

### 13.5. KARIŲ RENGIMAS

Rengiant pratybas, reikia karius gerai supažindinti su mokymo uždaviniais, tikslais ir turiniu. Tai skatina karius geriau suprasti keliamus reikalavimus; jiems atrodo, kad mokymas yra prasmingas ir rengiamas tinkamu laiku bei tinkamomis sąlygomis. Jeigu reikia, organizuojamas teorinis ir praktinis karių rengimas pratyboms: skaitomi tam tikri statutų ir mokymo priemonių skyriai, ruošiama ginkluotė, kovos technika, apsaugos priemonės, ekipuotė, treniruojamas normatyvų ar kitų kovinio rengimo standartų vykdymas ir pan. Rengiant taktikos ir šaudybos pratybas, tikslinga supažindinti karius su geriausių karių patirtimi, parodyti vaizdo filmus, kuriuose demonstruojami NATO šalių ir Lietuvos kariuomenių veiksmi.

### 13.6. MOKYMO PRIEMONIŲ IR MOKYMO VIETOS RUOŠIMAS

#### **Mokymo priemonių ruošimas**

Rengiant pratybas labai svarbu tinkamai jas aprūpinti mokymo priemonėmis ir paruošti mokymo vietą. P. Tarasenka rašo, kad „*norint nustatyti laiku gauti geriausių mokymo vaisių, mokymo darbas turi būti gerai organizuotas. Mokymo darbo organizacija lygiai liečia pačius instruktorius, mokymo laiką ir priemones. Kurio nors iš šių mokymo organizacijos pagrindų neįvykdžius, negalima tikėtis, kad ir mokymo tikslas bus pasiektas. (...) Kai dėl tikslų mokymo priemonių vartojimo, tai tas klausimas yra visiems aiškus, nes tik įvairių priemonių dėka galima pasiekti geriausių mokymo rezultatų*” (6, p. 51-52).

Galima pasakyti dar griežčiau, – jeigu nėra reikiamų mokymo priemonių, negalima ir mokyti tam tikro mokymo klausimo. Pavyzdžiui, jeigu nėra mokomųjų granatų, negalima mokyti jų kovinio naudojimo, o galima mokyti tik svaidyti kokius nors daiktus, kad ir akmenis; jeigu nėra dujokaukių, negalima mokyti veikti nuodingosiomis medžiagomis užterštoje vietovėje ir pan.

Net pratybų rengimas turėtų prasidėti nuo materialinio aprūpinimo nustatymo. Pirmiausia numatoma tai, kas yra pageidautina šiose pratybose. Pavyzdžiui, norima išmokyti karius veikti pagal signalą „Oro pavojus!““. Šis signalas gali būti skelbiamas raketomis, dūžiais į įvairius metalinius daiktus, balsu ir kitais būdais. Instruktorius norėtų, kad būrio stebėtojas skelbtų šį signalą, pamatęs nustatytos spalvos raketą. Tačiau pasirodė, kad raketų dalinyje nėra. Tuomet ir karių (stebėtojo) mokymo būdas turi būti pakeistas, pavyzdžiui, nurodant stebėtojui vietovėje įsivaizduojamus priešo veiksmus arba imituojuojant sprogstamaisiais paketais (jeigu tokie yra dalinyje) priešo artilerijos antpuolį ir pan.

Suderinus instruktoriaus norus su dalinio galimybėmis, pradedamas mokymo priemonių ruošimas. Rašomos paraiškos, mokymo priemonės gaunamos sandėliuose, o dažnai jos gaminamos padalinuose. Taip ruošiami plakatai, schemos, skaidrės, įvairūs maketai, rengiamos imitavimo priemonės ir pan. Atkreipkite dėmesį, kaip originaliai ir paprastai aprūpindavo pratybas tarpukario Lietuvos kariuomenėje. „Kovotojo mokyme” pateiktas šaudymo pamokos sutvarkymo pavyzdys. Mokant karius šaudymo teorijos (supažindinant su kulku lėkimu), buvo panaudota: aikštė, įvairaus dydžio akmenys, vilkelis (padarytas pačių kareivių), šaudymo staklės, šautuvai, popieriaus lakštas su juodu tašku (taikymo taškas), 10 žingsnių ilgio siūlas kreivam kulkos lėkimo keliui parodyti, lazdelės ir kuoleliai. Galbūt šiais laikais tai atrodytų labai primityviai, tačiau išradingai. Šis pavyzdys rodo, kad nėra padėties be išeities. Visais atvejais instruktorius privalo taip parengti pratybas, kad mokymo tikslas būtų pasiektas, o ne ieškoti priežasčių, kurios pateisintų nenorą galvoti ir dirbti. Labai aktualiai skamba žodžiai: „**Kas nori dirbti, tas ieško priemonių, kas nenori – ieško priežasčių (pasiteisinti)!**”.

**Mokymo vietos ruošimas**

Reikia tinkamai parengti ir **mokymo vietą**. Jeigu kai kurioms pratyboms, pavyzdžiui, fizinio parengimo, pakanka patikrinti mokymo vietą, kitoms, pavyzdžiui, pamokai klasėje – įsitikinti, kad yra kreida, kempinė, rodyklė, stovas ar kita priemonė plakatams kabinti, tai lauko pratyboms mokymo vietą reikia specialiai ruošti. P. Tarasenka smulkiai nagrinėja mokymo vietų rengimo metodiką lauko pratybose. Pavyzdžiui, mokant nustatyti atstumą, „*parenkama tokia vieta, iš kurios būtų gerai matyti į visas puses. (...) Iš parinktos vietos išmatuojamas atstumas dviem kryptimis (prieš saulę ir pasauliui) per 1000 žingsnių, suskirstant jį lygiais tarpais per 200 žingsnių, kurie pažymimi įkaltais kuolais ar įsmeigtomis medžių šakomis. Prie kiekvieno ženklo pastatomas vienas arba keli kareiviai įvairiose padėtyse. Taip pat išmatuojamas atstumas iki kai kurių vietos daiktų, pavyzdžiui: telegrafo stulpų, kryžių ir kitų, ir tiksliau nustatomas jų aukštis*” (6, 114 p.).

Rengiant taktikos pratybas, reikia visais atvejais žymėti priešą ir jo veiksmus. Tai daroma organizuojant dvišales pratybas, pavyzdžiui, vienas skyrius puola, kitas gina poziciją; žymint priešą iš anksto parengtų karių veiksmis, taktiniais, šaudymu tuščiaisiais šovniais, sprogdinant sprogstamuosius paketus, naudojant dūmijimo priemones ir pan. Nepaisant, kokiais būdais bus žymimas priešas, turi būti iš anksto numatytos ir pažymėtos ženklinimo vietos, sudarytas imitavimo planas, kuriame būtų numatyti imitavimo veiksmas, signalai, ryšio priemonės ir pan. Iš anksto rengiami ir imituotojai, kuriems mokymo vietoje vedamas instruktažas. Priešo žymėjimo organizavimas nagrinėjamas specialiaje „Kovotojo mokymo” skyriuje (6, 203-206 p.). P. Tarasenkos siūlomas prieš

ženklimas pasižymi paprastumu, nereikalauja ypatingų imitavimo priemonių ir gali būti panaudotas net mokant skyrių ar būrį. Žinoma, jeigu turima pakankamai šiuolaikinių imitacinių priemonių arba gerai techniškai įrengtų mokymo laukų, galima atsisakyti tokių primityvių priemonių, kaip „tarškalai ar barškalai”.

## SANTRAUKA

- Antroji mokymo fazė – mokymo rengimas. Šioje fazėje suplanuotą mokymą reikia pritaikyti realioms mokymo sąlygoms (mokymo vietai, laikui, priemonėms), parengti mokymui karius, pagalbinį personalą, aprūpinti pratybas materialinėmis priemonėmis, paruošti mokymo vietą ir mokymo priemones.
- Pratybų rengimo pagrindą sudaro asmeninis instruktoriaus pasirengimas. Rengiantis pratyboms, instruktorius skaito ir nagrinėja pasirinktą literatūrą, patikslina mokymo turinį, nustato pratybų struktūrą, pasirenka mokymo metodus ir būdus, mokymo organizavimo būdus, rašo pratybų planą ir pateikia jį tvirtinti būrio vadui (tiesioginiam viršininkui).
- Tikslinant mokymo turinį, atsižvelgiama į ankstesnes karių žinias, mokėjimus bei įgūdžius, turimas mokymo priemones. Mokomosios medžiagos kiekvienam mokymo klausimui turi būti ne per daug ir ne per mažai, tik tiek, kiek reikia siekiant pratybų tikslo.
- Nustatant pratybų struktūrą negalima apsiriboti trimis pagrindinėmis pratybų dalimis: įvadine, pagrindine ir baigiamąja, o reikia detalizuoti kiekvieną pratybų dalį priklausomai nuo pratybų temos ir tikslo, pasirinktos mokymo organizavimo formos, mokymo modelio ir taikomų mokymo metodų.
- Instruktorius savo nuožiūra pasirenka mokymo metodus ir mokymo organizavimo būdus. Jo pasirinkimas priklauso nuo įvairių aplinkybių, tarp jų ir nuo instruktoriaus pedagoginio bagažo. Kiekvienas instruktorius turi savo mėgstamiausius ir geriausiai įvaldytus mokymo metodus, tačiau jų turi būti pakankamai. Kadangi per pratybas turi dominuoti praktinis karių mokymas, pirmiausia reikia pasirinkti pratimų ir treniruotės metodus, papildant juos demonstravimu, aiškinimu ir kt.
- Instruktorius sudaro kiekvienų pratybų planą. Pradedančio instruktoriaus pratybų planas turi būti pakankamai detalus, jame nepakanka nurodyti mokymo metodus, organizavimo būdus ir mokymo priemones kiekvienam mokymo klausimui, bet reikia išsamiai aprašyti visą pratybų eigą, kreipiant dėmesį į kiekvieną mokymo metodikos ir mokymo technikos elementą.
- Svarbi pratybų rengimo fazė – pratybų plano tvirtinimas. Geram vadui niekuomet netruks laiko nuodugnai išklausti instruktoriaus pranešimą apie parengtas pratybas, pasidalyti savo patirtimi, ištaisyti pastebėtas metodines ir dalykines klaidas.

- Pratyboms taip pat reikia rengti visus pratybų dalyvius: karius, pratybų vadovo padėjėjus, pagalbinių pratybų personalą (stebėtojus, imituotojus, ryšininkus ir kt.).
- Pratybos tik tuomet bus sėkmingos, jeigu jos bus tinkamai aprūpintos ir parengtos: netruks reikiamų materialinių (transporto priemonių, degalų, šaudmenų, imitacinių priemonių ir kt.) ir mokymo priemonių; bus gerai parengta mokymo vieta.

## UŽDUOTYS

1. Apibūdinkite mokymo rengimo fazės turinį ir mokymo rengimo principus.

2. Išanalizuokite asmeninį instruktoriaus pasirėngimą pasirinktoms pratyboms.

3. Paaiškinkite, kaip reikia tikslinti pratybų mokymo turinį.

4. Paaiškinkite, kaip reikia nustatyti pratybų struktūrą.

5. Apibūdinkite pratybų įvadinę, pagrindinę ir baigiamąją dalis bei jų pagrindinius elementus.

6. Pasirinkite žinių įgijimo, įgūdžių formavimo ir mišraus mokymo pratybas bei nustatykite ir paaiškinkite jų struktūras.

7. Paaiškinkite, koks turi būti pradedančio instruktoriaus pratybų planas, kuo jis skiriasi nuo patyrusio instruktoriaus plano.

8. Paaiškinkite, kaip turi būti rengiami seržantai taktikos pratyboms, kai jie patys veda pratybas ir kai pratybas veda būrio vadas. Pateikite pavyzdžių.

9. Pasirinkite taktikos, šaudybos ir ginklų, apsaugos nuo naikinimo priemonių ar karo topografijos pratybas ir parašykite jų planą. Paprašykite savo studijų (tarnybos) draugą recenzuoti jūsų parašytą planą.

## LITERATŪRA

1. Arends R. I. Mokomės mokyti (Learning to Teach). – V., 1998. – P. 68-70, 263-267, 292-296, 317-318, 345-347, 369-371, 390-392.
2. Jakavičius V., Juška A. Mokyklos pedagogika. – K., 1996. – P. 186-187.
3. Jovaiša L. Pedagogikos terminai. – K., 1993; / – V., 1998.
4. Pedagoginiai karių mokymo principai. – V., 2000. – P. 13, 24-27, 64-65.
5. Steiger R., Zwygart U. Karinė pedagogika. – V., 1999. – P. 68-75.
6. Tarasenko P. Kovotojo mokymas. – V., 1998. – P. 51-52, 61, 101, 114, 116, 118-119, 124-125, 203-206.
7. Training the Force (FM 25-100). – Washington, 1988. – P. 4-1 – 4-4.

## 14 SKYRIUS

# Pratybų vedimas

### **Pratybų vedimo principai**

Danų pratybų vedimo principai

### **Vadovavimas mokant**

Kaip vadovauti mokant  
Instruktorius veiksmai per pratybas  
P. Tarasenka apie vadovavimą mokant

### **Mokymo modeliai**

Pasakojimo modelis  
Pokalbio modelis  
Pratimų modelis  
Treniruotės modelis  
Grupinio darbo modelis  
Mišrusis modelis

### **Mokymo menas (technika)**

### **Bendravimas ir bendradarbiavimas**

### **Karių auklėjimas koviniame rengime**

Mokymo ir auklėjimo vienybė  
Auklėjimo per pratybas metodai

### **APŽVALGA**

Ne kartą minėjome, kad mokymas – tai organizuotas instruktoriaus ir karių bendradarbiavimas siekiant tikslo. Instruktorius yra šio bendradarbiavimo vadovas ir jis privalo pasiekti, kad kariai įsimintų žinias ir įgytų igūdžių. Pirmiausia reikia mokėti įgyvendinti jau parengtą pratybų planą, žinoti, kaip elgtis kiekvienoje pasirinkto mokymo modelio fazėje, kaip pritaikyti įvairius mokymo metodus ir organizavimo būdus, kaip valdyti mokymo grupę, kokią pasirinkti vadovavimo formą ir pan. Bet ir to maža. Instruktorius turi mokėti improvizuoti, veikti staiga pasikeitus aplinkybėms. Nors instruktorius ir parengia išsamų pratybų planą, tačiau pratybų eigoje gali susiklostyti nenumatyta situacija, pavyzdžiui, gali sugesti mokymo priemonės, iškilti mokymo sunkumų, staigiai pasikeisti oro sąlygos ir pan. Jeigu instruktorius pasirengęs veikti ekstremaliomis situacijomis, jis nugalės sunkumus ir pasieks mokymo tikslą. Tai jis gali padaryti pakeisdamas pratybų planą, pakeisdamas pratimų skaičių, papildomai aiškindamas klausimus, kuriuos sunku išmokti, naudodamas papildomas mokymo priemones, keisdamas mokymo metodus, organizavimo būdus ir pan.

Šiame skyriuje aptarsime pratybų vedimo principus, instruktoriaus veiksmus vadovaujant mokymui per pratybas, šiek tiek pakalbėsime apie mokymo meną, dar vadinamą mokymo technika, instruktoriaus ir karių bendravimą ir bendradarbiavimą. Pagrindinį dėmesį sutelksime į mokymo modelius ir jų praktišką naudojimą karių koviniame rengime. Taip pat aptarsime karių mokymo ir auklėjimo vienybę, karių auklėjimo (ypač skatinimo ir drausminimo) koviniame rengime metodus.

## 14.1. PRATYBŲ VEDIMO PRINCIPAI

Ankstesniuose skyriuose susipažinome su dviem mokymo fazėmis – mokymo planavimu ir mokymo rengimu, arba, pagal R. I. Arendsą, – faze iki mokymo. Taigi galima įsivaizduoti, kad sukrautas bent minimaliausias instruktoriaus pedagoginį bagažas – tam tikras mokymo metodų ir būdų, mokymo organizavimo formų ir būdų, mokymo modelių (nors juos dar tikrai nagrinėsime šiame skyriuje), pratybų struktūrų ir pan. rinkinys. Galima atliktą darbą sulygtinti su teatro spektaklio rengimu:

<b>Teatro spektaklis</b>	<b>Pratybos</b>
Parašytas scenarijus	Parašytas pratybų planas
Parinkti aktoriai ir suskirstyti vaidmenys	Paskirtas pratybų vadovas ir jo padėjėjai
Surengtos repeticijos	Atliktas instruktoriaus autotreningas, seržantų ir padėjėjų rengimas
Paruoštos dekoracijos, pasiūti kostiumai ir pagaminti ar įsigyti aksesuarai, įrengta scena, apšvietimas ir kt.	Paruoštos mokymo priemonės ir mokymo vieta
Organizuota spektaklio reklama, bilietų platinimas ir kita žiūrovus pritraukianti veikla	Parengti ir motyvuoti kariai

Taigi viskas parengta spektakliui (pratyboms). Ko trūksta, kad spektaklis (pratybos) pavyktų, kad žiūrovai nenusiviltų aktoriais, o kariai aktyviai veiktų per pratybas ir įgytų reikiamų žinių, mokėjimų ir įgūdžių? Reikia, kad spektaklis vyktų sklandžiai (neišsijungtų elektros energija, nesugestų garso ir šviesos aparatūra, neužmigytų sufleris, neužmirštų teksto aktorius ir pan.). Panašiai ir per pratybas – kad neišsijungtų šaudykloje elektros energija, apsaugos tarnyba nepraleistų į taikinių lauką grybautojų, priešo veiksmų imituotojas nesumaišytų signalų ir t.t. Tačiau įsivaizduokime, kad viskas vyksta sklandžiai: žiūrovai (kariai) atėjo į spektaklį (pratybas) puikiai nusiteikę žiūrėti (mokyti), į puikiai įrengtą sceną (mokymo vietą) išeina vaizdingai apsirengęs aktorius (nepriekaištingai atrodantis instruktorius), tačiau jau per pirmąsias scenas (pirmuosius veiksmus per pratybas) solistas ima ne tą gaidą, nesiderina su orkestru, demonstruoja dirbtiną vaidybą, o instruktorius negali atsitraukti nuo savo konspekto, nuobodžiai ir monotoniškai šneka apie žinomus dalykus, neleidžia kariam patiems pasireikšti ir pan. Tokio spektaklio metu žiūrovai pradės žiovauti,



kalbėtis tarpusavyje, murmėti, kitaip reikšti savo nepasitenkinimą, kai kurie demonstratyviai atsikels ir išeis. Suprantama, kad į tokio „aktoriaus“ pasirodymus šie žiūrovai daugiau nebeateis ir kitiems patars nesilankyti. O kadangi kareivis neturi kito pasirinkimo ir privalo eiti į bet kokias pratybas, jis jose dalyvaus savo fiziniu kūnu, nereikšdamas jokių teigiamų emocijų ir nesistengdamas įsiminti ir suprasti tai, ką jam pasakoja ar rodo toks „instruktorius“ ar „būrio vadas“.

Rašydamas apie dėstymo modelį, R. I. Arendsas teigia, kad „*jei tik žmogus nėra iš tikrųjų labai drovus, visai nesunku atsistoti prieš klasę ir 20-30 minučių pasakoti. Tačiau kalbėti nereikia mokyti*“ (1, 263 p.). Kad instruktorius **gerai vestų gerai parengtas pratybas**, reikia, kad jis mokėtų mokyti, mokėtų vadovauti pratyboms, įvaldytų mokymo meną (gerą mokymo techniką), mokėtų improvizuoti, turėtų pakankamai (bet ne per daug) artistiškumo ir daug kitų reikalingų savybių, be kurių negali būti tikro pedagogo, net ir karinio instruktoriaus, kurį kai kurie vadai nenori pripažinti kaip pedagogą.

**Danų pratybų vedimo principai** Mokymo principus nagrinėjome 6-ajame skyriuje, o 6.3 skyrelyje trumpai aptarėme danų karių mokymo organizavimo principus. Pratyboms vesti skirti penki danų pedagoginiai principai:

1. Mokant reikia garantuoti, kad kariai žinotų, suprastų ir pripažintų tikslus;
2. Mokyti reikia skatinant karių aktyvumą;
3. Mokymo turinys turi būti toks, kad kariai būtų iniciatyvūs, savarankiškai priimtų sprendimus bei spręstų problemas ir užduotis;
4. Instruktorius turi vadovauti remdamasis asmeniniu autoritetu, puikiu profesiniu ir pedagoginiu pasirengimu, savo energija bei pavyzdžiu. Jis privalo lanksčiai, atsižvelgdamas į situaciją, pasirinkti vadovavimo ir bendravimo formas;
5. Visas mokymas – instruktoriaus ir karių bendradarbiavimas (7, 27-31 p.).

Instruktorius, prieš pradėdamas bet kurį mokymą, turi įsitikinti, kad kariai žino ir supranta tikslus, kuriuos turi pasiekti. Mokymą jis pradeda supažindinęs su reikalavimais ir sąlygomis, kuriomis bus vykdomi tie reikalavimai; taip pat pateikdamas kriterijus, kuriuos reikia atitikti, kad būtų galima pasiekti tikslą. Taip bus galima pasiekti ir tikslų pripažinimą. Tikslų pripažinimas skatina susidomėjimą mokymu ir taip kuria bei stiprina motyvaciją. Kartu stiprėja motyvacija siekti geriausių mokymo rezultatų.

Karių veikla mokymo metu turi būti kryptinga ir tvirtai remtis žiniomis, kurias pamažu įgyja kariai. Mokydamiesi veikti kariai įgyja patirties. Instruktoriaus uždavinys – skatinti karių aktyvumą. Taip pat reikia sudaryti tokias

mokymo situacijas, kurios atspindėtų būsimašias karių pareigas. Siekiant, kad kariai mokytųsi tarpusavyje bendradarbiauti, tikslingiausia taikyti grupinio darbo metodus.

Nuolat turi didėti keliami reikalavimai ir uždaviniai. Kariai turi mokytis savarankiškai priimti sprendimus ir spręsti problemas.

Siekiant veiksmingo vadovavimo mokymui, instruktorius turi remtis savo autoritetu ir lanksčiai pasirinkti vadovavimo formas. Vienas iš svarbiausių reikalavimų instruktoriui yra lankstus vadovavimo formų taikymas. Reikia mokėti, atsižvelgiant į mokymo tikslą, karių pasirengimą, išorės sąlygas (laiką, priemones ir pan.), pasirinkti tinkamus mokymo organizavimo būdus, mokymo metodus. Pasirenkant mokymo organizavimo būdus taip pat reikia mokėti atsižvelgti į galimas mūsų situacijas: **vienoje** reikalingas autoritarinis vadovavimas, kai vadas asmeniškai priima sprendimus ir vadovauja juos įgyvendinant; tokiam vadovavimui atitinka padalinio mokymo būdas; **kitoje situacijoje** užduotį geriausiai galėtų atlikti atskiros karių grupės, o geriausiai tinka grupinio vadovavimo forma, daug atsakomybės perduodant grupės nariams; tokiam vadovavimui atitinka grupinio mokymo būdas.

**Mokymas yra formalizuotas bendradarbiavimas, kuriam vadovauja instruktorius,** atsakantis už mokymo tikslų pasiekimą.

## 14.2. VADOVAVIMAS MOKANT

**Kaip vadovauti mokant**

**Kaip turi vadovauti koviniam rengimui būrio vadas?** Jis pirmiausia turi tinkamai parengti instruktorius – seržantus, gerai rengti ir aprūpinti pratybas, kontroliuoti, kaip instruktoriai mo-

ko karius. **Kaip instruktorius turi vadovauti mokymui per pratybas?** Galima įvairiai. Pavyzdžiui, eiti lektoriaus pareigas – skaityti, rodyti, reikalauti drausmės ir pan. Tačiau mūsų kovinio rengimo tikslas – lavinti savarankiškumą, išmokyti kareivį veikti mūsų lauke savarankiškai skyriaus sudėtyje, juo labiau – vykdant savarankišką užduotį (žvalgyboje, pasaloje, saugoje ir pan.). Pagal P. Tarasenką, „kovotojo savarankiškumui išplėsti kareiviams turi būti įvairiais būdais skatinamas noras ir pamėgimas dirbti; dėl to instruktorius, nurodęs kareiviui darbo kryptį, duoda galimumo jam pačiam dirbti ir įvykdyti visą uždavinį. Nors toks darbas ir reikalaus iš kareivio įtempti savo fizinės ir protinės jėgas, bet jis bus naudingas tuo, kad vers kareivį savarankiškai vertinti aplinkybes, galvoti ir savo sprendimą vykdyti“ (12, 58 p.).

Taip maždaug yra tvarkomas mokymas pagal Bazinio kario kurso (BKK-98) mokymo programą, kur per kiekvienas pratybas kareivis gauna užduotį ir ją savarankiškai atlieka. Taip moko LKA kariūnus britų instruktoriai. Štai kaip

atrodo pirmosios jaunujų kareivių taktikos pratybos. Pratybų tema: Ekipuotės ir kario maskavimas – 3 val. Iš anksto paruoštas karys parodo, kaip reikia maskuotis. Po to kariai, naudodami maskuojantį kremą ar jo pakaitalus, parankines priemones (žolę, lapus ir t.t.), savarankiškai per 15 min. maskuojasi. Instruktorius stebi karių veiksmus ir juos įvertina. Vertinimo pagrindas – karys, kol stebi ar šaudo, turi likti nepastebėtas iš 50 m. Po to keičiama mokymo vieta, kurioje yra kitokios priedangos ir maskavimosi sąlygos, vėl kariai gauna užduotis ir t.t.

**Instruktoriaus veiksmai per pratybas** Instruktorius gali labai detalai ir tiksliai suplanuoti pratybas, tačiau niekada negalima numatyti visų aplinkybių, taip kaip neįmanoma viską numatyti mūšyje. Todėl instruktorius turi mokėti improvizuoti, veikti kaip orkestro dirigentas. Jis turi mokėti priklausomai nuo aplinkybių, patikslinti pratybų planą, pertvarkyti užduočių skaičių, papildomai aiškinti, naudoti mokymo priemones, pertvarkęs pratybų eigą, vėl vesti jas tinkama tvarka ir pan. Čia galima būtų pateikti šimtus įvairių pavyzdžių. Štai keletas iš jų. Turėjo vykti šaudymo pratybos su koviniu šaudymu, tačiau netikėtai šaudymo lauke pasirodė grybautojai ar uogautojai. Šaudymo pratimus teko nutraukti. Kokie gi instruktoriaus veiksmai? Nieko neveikti ir laukti, kol bus galima tęsti šaudymą? Taip dažniausiai ir būna, nors neturėtų būti. Antras pavyzdys – stebėjimo pratybos; pakito oro sąlygos, prasidėjo smarkus lietus arba nusileido tirštas rūkas, nieko nematyti. Trečias – instruktorius tinkamai neatsižvelgė į skyriaus karių galimybes ir liko daug laiko iki pratybų pabaigos arba jo aiškiai pritruko ir t.t. Visuose šiuose pavyzdžiuose instruktorius turi mokėti keisti net pratybų temą, palikęs neišmoktus ar neatliktus klausimus kitoms pratyboms.

**P. Tarasenka apie vadovavimą mokant** Apie vadovavimą mokant skaitome P. Tarasenkos „Kovotojo mokyme“:

- **Mokymo tikslas turi būti pasiektas.** Per kiekvienas pratybas turi būti įvykdytas duotas uždavinys. Negalima pamiršti mokymo tikslų, kol kareivis yra mokomas; visos instruktoriaus pastangos skiriamos tam, kad mokymo tikslas būtų pasiektas.

- **Mokymo darbas turi būti organizuotas.** Mokymo darbo organizavimas lygiai liečia pačius instruktorius, mokymo laiką ir priemones. Kurio nors iš šių mokymo organizavimo pagrindų neįvykdžius, negalima tikėtis, kad ir mokymo tikslas bus pasiektas.

- **Mokymas turi būti nuoseklus.** Dažniausiai daroma klaidų nesilaikant mokymo nuoseklumo dėl to, kad mokymo vadovas nežino, kuo pradėti ir kaip pereiti nuo vieno mokymo klausimo prie kito. Kad mokymas būtų tikslus, jis turi būti nuoseklus.

- **Mokymas negali būti sudėtingas**, bet turi būti kiek galint paprastesnis, nes tik paprasti, nesudėtingi veiksmai gali būti gerai pažinti ir sėkmingai įvykdyti kautynėse. (Apie tai rašo ir R. Šteigeris: „pratybos turi būti nesudėtingos, realios ir veiksmingos“, 10, 68-70 p.; „Training the Force“ rašoma, kad karius reikia mokyti tik standartinių veiksmų, 13, 1-4 p.).
  - **Mokymas turi būti pradėtas ir baigtas laiku.** Lauke reikia mokyti esant bet kokiam orui.
  - **Mokymas turi būti sąmoningas**, įdomus, aktyvus, planingai sutvarkytas, užbaigtas iki galo, turi lavinti kareivio savarankiškumą; visos mokymo klaidos turi būti vietoje taisomos; turi būti skatinamas noras eiti varžytynių su kitais.
  - **Pamoka turi būti tvarkingai ir organizuotai vedama;** kiekviena pamoka turi būti patikrinta.
  - **Turi būti duodami kareivio pajėgumą atitinkantys uždaviniai,** derinamas mokymas su poilsiu.
  - **Mokyti reikia tikromis ir kiek galint kautynėms artimomis aplinkybėmis;** ne tik pasakojant bei rodant, bet ir veiksmu.
  - **Instruktorius turi žinoti kiekvieno kareivio protines ir fizines savybes,** gerai pasiręngti pamokai, sumaniai naudoti kartojimą (12, 50-63 p.).
- Tinkamai vadovauti mokant turi padėti mokymo modeliai.

### 14.3. MOKYMO MODELIAI

#### **Bendrieji teiginiai**

Dar kartą pasinaudosime teatro ir pratybų analogijomis. Teatre vaidinami įvairūs spektakliai: operos, operetės, baletai, dramos, komedijos ir pan. Kiekviename spektaklyje aktoriai atlieka kokius nors veiksmus: operoje – dainuoja, balete – šoka, dramoje ir komedijoje – šneka, o štai operetėje – ir dainuoja, ir šoka, ir šneka. Tačiau ir operoje šokama, ir dramoje bei komedijoje aktoriai kartais dainuoja ar šoka. Tiktai balete vyksta vienas vienintelis veiksmas – šokis. Taip ir karių mokyme. Vienoje pamokoje pasakojama, rodoma ir šnekamasi, kitoje – vyksta pokalbis, kurio metu kartais ir pasakojama bei kas nors demonstruojama, vienose pratybose tiktai treniruojamas koks nors veiksmas, kitose – veiksmas rodomas, apie jį aiškinama, po to kariai pratunami atlikti tą veiksmą ir pan. Tuos įvairius pagal mokymo metodus ar jų kombinacijas užsiėmimus vadinsime mokymo modeliais. Pasirinkdami spektaklį, kurį norėtume žiūrėti ar klausyti, pagal žanro pavadinimą jau žinome, su kuo ten susidursime. Žinodami, ką mums reikia daryti per karių pratybas, kokius mokymo metodus ar jų derinius norėtusi panaudoti, galime pasirinkti reikiamą moky-

mo modelį. Šiame skyrelyje aptarsime šešis mokymo modelius: pasakojimo, pokalbio, pratimų, treniruotės, grupinio darbo ir mišrųjį.

Kiekvienas mokymo modelis turi savo mokomąją paskirtį, struktūrą ir procedūras, kurios taikomos iki mokymo, mokant ir po mokymo. Kiekvienas modelis skiriasi vienas nuo kito pirmiausia taikomais mokymo metodais. Dar labiau, kiekvienas mokymo modelis vadinamas pagal dominuojantį mokymo metodą, pavyzdžiui, jeigu modelyje pagrindinis mokymo metodas yra pasakojimas, tai ir modelis bus vadinamas pasakojimo modeliu. Kiti mokymo metodai (demonstravimas, pokalbis ir kt.) šiame modelyje vaidins pagalbinį vaidmenį ir faktiškai bus mokymo būdais.

### 14.3.1. Pasakojimo modelis

**Mokomoji modelio paskirtis** Pasakojimo modelio mokomoji paskirtis yra aiški ir paprasta – padėti kariams įgyti, įtvirtinti ir išlaikyti informaciją. Pasakojimo modelis dažniausiai taikytinas per pilietinio ugdymo pamokas, mokantis taktikos, šaudybos ir ginklų, karo topografijos, apsaugos nuo naikinimo priemonių, krašto apsaugos statutų ir kitų mokomųjų dalykų kai kurių temų.

**Modelio struktūra** Pasakojimas paprastai susideda iš keturių fazių, arba pakopų: pamokos įvado, sisteminamojo įvado; mokomosios medžiagos išdėstymo ir karių mąstymo plėtojimo ir stiprinimo (11 lent.).

11 lentelė. **Pasakojimo modelio sandara**

FAZĖ	INSTRUKTORIAUS ELGESYS
<i>1 fazė.</i> Supažindinimas su tikslais ir parengtis.	Instruktorius pakartoja pamokos tikslus ir parengia karius mokytis.
<i>2 fazė.</i> Sisteminamojo įvado pateikimas.	Instruktorius pateikia sisteminamąjį įvadą, laiduodamas, kad pagrindžia tolesnę mokomąją medžiagą ir susieja ją su ankstesnėmis karių žiniomis.
<i>3 fazė.</i> Mokomosios medžiagos išdėstymas.	Instruktorius išdėsto mokomąją medžiagą, atkreipdamas ypatingą dėmesį į jos logiškumą bei prasmingumą.
<i>4 fazė.</i> Karių mąstymo plėtojimas ir stiprinimas.	Instruktorius užduoda klausimus ir gauna iš karių atsakymus į dėstymą, padėdamas ir skatindamas karius konkrečiai bei kritiškai mąstyti.

### Veiksmingo pasakojimo modelio naudojimo procedūros

**Ką daryti iki mokymo** Kad nuspręstų, koks turi būti dėstymo turinys ir kaip logiškai bei prasmingai kariams sutvarkyti medžiaga, instruktoriui reikia gerokai padirbėti. Planuojant svarbiausia padaryti tris dalykus: 1. parinkti dėstymo tikslus ir turinį; 2. išsiaiškinti karių ankstesniasias žinias; 3. pasirinkti tinkamas ir efektyvias sisteminamojo įvado ir parengties sužadini-mo procedūras.

**Sisteminamieji įvadai** padeda informaciją padaryti kariams prasmingą. Sisteminamasis įvadas – tai instruktoriaus sakiniai visai prieš pradėdant dėstyti mokomąją medžiagą. Jis turi būti atidžiai apgalvotas. Reikia paisyti dviejų svarbių taisyklių. Sisteminamieji įvadai turėtų būti:

- abstraktesni negu mokomoji medžiaga;
- susiję su karių ankstesnėmis žiniomis.

Reikia įsiminti vieną dalyką: sisteminamasis įvadas yra ne tas pat, kas kitos instruktoriaus naudojamos pamokos įvado technikos, tokios kaip ankstesniojo darbo apžvalga, parengtis arba bendrasis tos dienos pamokos planas. Minėti dalykai svarbūs sėkmingam dėstymui, bet tai ne sisteminamasis įvadas. Pateikiame du sisteminamųjų įvadų pavyzdžius, kad geriau suprastumėte, kas tai yra.

**1 pavyzdys.** Tarkime, kad instruktorius rengiasi papasakoti apie saugaus elgesio su ginklais taisyklės. Pasakęs kariams pratybų tikslus ir paprašęs karius prisiminti, ką jie jau žino apie saugaus elgesio taisyklės, instruktorius galėtų pateikti tokį sisteminamąjį įvadą:

*Taigi jūs prisiminėte, kad gyvenime yra įvairių pavojų ir norint jų išvengti, reikia laikytis tam tikrų saugumo taisyklių, pavyzdžiui, saugaus eismo, saugaus elgesio ant vandens, priešgaisrinės saugos ir pan. Visais šiais atvejais mes turime reikalą su didesnio pavojaus veiksniais – transporto priemonėmis, ugnimi, vandeniu ir kt. Tokiomis didesnio pavojingumo priemonėmis yra ir ginklai, kurie gali būti naudojami tik pagal pagrindinę paskirtį – naikinti priešą. Tačiau ginklai gali būti pavojingi patiems kariams ir aplinkiniams žmonėms, jeigu nebus laikomasi saugaus elgesio su ginklais taisyklių. Apie tokias taisyklės ir kalbėsime per šias pratybas. Šias taisyklės reikia gerai įsiminti ir mokėti jų laikytis visur, kur tik turėsime rankose ginklus – per pratybas, sargyboje, važiuodami transporto priemonėmis, prižiūradami ginklus ir pan.*

**2 pavyzdys.** Įsivaizduokime, kad instruktorius ketina dėstyti apie branduolinio ginklo naikinamuosius veiksnius ir jų poveikį kariams bei kovos technikai. Peržvelgęs pamokos tikslus, instruktorius gali paprašyti karių išvardyti viską, ką jie žino apie branduolinio sproginimo poveikį, o paskui pateikti tokį sisteminamąjį įvadą:

*Netrukus jums papasakosiu apie branduolinio sproginimo naikinamuosius veiksnius ir jų poveikį kariams bei kovos technikai. Tačiau prieš tai, kad būtų lengviau suprasti, jog branduolinis sproginimas daro įvairiapusišką poveikį žmonėms ir aplinkai, prisiminkime branduolinį sproginimą Hirosimoje, kurį ne kartą matėte kino filmuose. Tai pirmiausia baisus karštis, deginantis viską dideliais nuotoliais, viską griauianti sproginimo banga ir nepaprastas sproginimo garsas, nematomi spinduliai, kurie ne visai teisingai vadinami radiacija ir kurie žudo žmones, pagaliau ilgai užteršiama vietovė, kuri ilgam tampa netinkama žmonėms normaliai gyventi. Taigi branduolinio sproginimo metu žmogus gali būti nudegintas, mechaniškai sužalotas, apšvitintas ir užterštas radioaktyviosiomis medžiagomis, o kovos technika – sudeginta, suniokota ir užteršta. Apie tokį branduolinio ginklo poveikį ir kalbėsime šioje pamokoje.*

**Ką daryti mokant**

**Tikslų paaiškinimas ir parengtis.** Apie tikslų paaiškinimą ir parengtį kalbėjome 13-ajame skyriuje (280–281 p.). Išsamiau aptarsime karių parengimą mokymuisi.

**Parengtis.** Kad per lenktynes bėgikai pasirengtų ir vienu metu išbėgtų, jiems duodama tokia komanda: „Pasiruošt! ... Dėmesio! ... Marš!“ „Dėmesio“ yra signalas bėgikams užimti padėtį prie starto linijos, sutelkti dėmesį į bėgimo takelį ir būti pasirėngusiems vikriai ir greitai startuoti. Būti pasirėngusiems karinei pamokai yra beveik tas pat. Trumpa apžvalga, priverčianti karius prisiminti vakarykštę pamoką, arba galbūt su karių ankstesnėmis žiniomis susijęs klausimas ar anekdotas, yra geras būdas pamokai pradėti. Parengiamieji veiksmai taip pat padeda kariams atitraukti savo mintis nuo kitų dalykų, kuriais jie buvo užsiėmę. Šie veiksmai taip pat gali padėti sužadinti motyvaciją dalyvauti pamokoje. „*Kiekvienas mokytojas susikuria savo stilių, kaip parengti klasę pamokai, bet nė vienas geras mokytojas iš jokios pamokos nepašalina šio svarbaus elemento*“ (1, 268 p.).

**Sisteminamasis įvadas.** Sisteminamąjį įvadą, kaip ir pamokos tikslus, tinka kariams pateikti vizualiai, pavyzdžiui, lentoje arba grafoprojektoriumi.

**Mokomosios medžiagos dėstymas.** Trečioji pasakojimo modelio fazė yra mokomosios medžiagos dėstymas. Čia svarbiausia efektyviai išdėstyti anksčiau sutvarkytą medžiagą, atkreipiant dėmesį į tokius dalykus, kaip aiškumas, pavyzdžiai ir aiškinamosios jungtys, taisyklės–pavyzdžio–taisyklės metodas, perėjimai ir galiausiai entuziazmas.

**Aiškumas.** Karių mokymąsi veikia instruktoriaus gebėjimas aiškiai ir konkrečiai mokyti. Sveikas protas taip pat mums sako, kad kariai daugiau išmoks, jei instruktoriai dėstys aiškiai ir tiksliai. Neapibrėžta pateikiamoji medžiaga dažniausiai rodo instruktorių gerai neišmanantį informacijos arba negalintį prisiminti svarbiausių dalykų. Instruktoriai, kurie rengiasi kariams išdėstyti informaciją, turėtų imtis kelių nuoseklių priemonių: 1. įsitikinti, kad medžiagos turinys yra visiškai suprstas; 2. įsiminti pagrindines mintis ir pasipraktikuoti prieš dėstydami; 3. labai atidžiai sekti užsirašytas pastabas.

Aiškaus dėstymo rodikliai: instruktorius suformulavo tikslus, aiškiai sutvarkė turinį, naudojo aiškinamąsias jungtis, pateikė tinkamų pavyzdžių, naudojosi taisyklės–pavyzdžio–taisyklės metodu, taikė įvairias priemones, sklandžiai pereidavo nuo vieno klausimo prie kito, tikrino, kaip kariai supranta, vengė neapibrėžtumo ir kt.

**Aiškinamosios jungtys ir pavyzdžiai.** *Aiškinamosios jungtys* yra prielinksniai ir jungtukai, reiškiantys įvykio arba idėjos priežastį, rezultatą, priemones arba tikslą. Tokių jungčių pavyzdžiai būtų „kadangi“, „nes“, „tam, kad“, „jeigu...“, „tai“, „dėl to“, „vadinasi“. Aiškinamosios jungtys padeda kariams išvelgti dėstymo logiką ir santykius, didina tikimybę, kad kariai supras.

**Pavyzdžiai** taip pat padeda medžiagą padaryti kariams prasmingą. Tačiau pradedantiesiems instruktoriams sunku sugalvoti gerų pavyzdžių ir jais pasinaudoti. Kad suprantamai išdėstytų medžiagą, o aiškinamosios jungtys bei pavyzdžiai būtų tikslūs ir aiškūs, instruktorius būtinai turi iki galo suprasti ir dėstomąją medžiagą, ir mokomojo dalyko struktūrą. „*Patiriančiam keblumų pradedančiajam mokytojui nėra kitos išėities, kaip tik gilintis į turinį ir dalyką, iki bus pasiekta meistriškumo*“ (1, 269 p.).

**Taisyklės–pavyzdžio–taisyklės metodas.** Trečioji gerų instruktorių taikoma technika yra **taisyklė–pavyzdys–taisyklė**. Taikant šį metodą:

1. Pateikiama pagrindinė taisyklė arba principas.
2. Ši taisyklė iliustruojama pavyzdžiais.
3. Baigiant apibendrinama ir dar kartą pakartojama iš pradžių suformuluota taisyklė.

**Gairės ir perėjimai.** Geri instruktoriai, ypač kai dėstymas trunka ilgiau ir apima keletą svarbių idėjų, padeda kariams užčiuopti pagrindines mintis ir pereiti nuo vienos pamokos dalies prie kitos, naudodamiesi *žodinėmis gairėmis* ir perėjimus žyminčiais sakiniais. *Gairė nurodo kariui, kas yra svarbu.* Pavyzdžiai gali būti tokie teiginiai: „Tai ir yra pagrindinis dalykas, kurį norėjau jums pasakyti“; „Įsidėmėkite tai“; „Svarbiausia prisiminti, kad...“. Kartais perėjimus žyminčiais sakiniais galima atkreipti karių dėmesį į ką tik pasakytus svarbius dalykus, pavyzdžiui: „Dabar leiskite man apibendrinti tai, kas svarbiausia, o paskui tęsime toliau“. Perėjimus žymintys sakiniai yra svarbūs, nes: 1. jie išryškina



ryšius tarp įvairių dėstymo idėjų; 2. padeda atskleisti kariams vidinę informacijos sandarą.

**Entuziazmas.** Daugelis pedagogų teigia, kad norint sėkmingai dėstyti, daugiausia lemia tai, ar pedagogas taiko iš vaidybos perimtas techniką ir būdus. Pabrėžiama sąmojingumas, energija, asmenybės žavesys ir patrauklumas. Dėstyme daug teatrališkumo, anekdotų, humoro. Tokį dėstymą kariai gali vertinti teigiamai, nepaisydami mokymosi rezultatų. Tačiau perdėtas teatrališkumas iš tikrųjų gali blaškyti ir atitraukti nuo pagrindinių minčių, kurias instruktorius bando perteikti, ir sutelkti karių dėmesį į pramoginius dėstymo aspektus. Tai nereiškia, kad instruktoriai neturėtų rodyti entuziazmo savo dėstomiems dalykams ir (arba) tam tikrai pamokai. **Vos matoma riba skiria instruktorių, kuris humorą, pasakojimus ir patrauklumą naudoja tam, kad kariams suprantamai perteiktų pagrindines mintis, ir instruktorių, kuris tuos pačius metodus taiko dėl to, kad jie padeda sudominti ir patraukti.**

**Entuziazmo elementai:** balsas – kaitaliojamos linksmos, gyvos, pakilios intonacijos; dažnai keičiamas aukštas, energingas tonas; akys – spindinčios, dažnai plačiai atmerktos akys; pakelti antakiai; akimis bendraujama su visa grupe; gestai – dažni kūno, galvos, rankų ir veido judesiai, platūs mostai, plojama rankomis, dažnai linksima galva; judesiai – judesiai platūs, sukiojamosi, keičiamas tempas, kraipomas kūnas; veido išraiška – nuostabą, liūdesį, džiaugsmą, susimąstymą, pagarbą, susidomėjimą reiškiantys pokyčiai; žodžių parinkimas – itin vaizdingi, daug būdvardžių, įvairūs; reagavimas į idėjas ir jausmus – į idėjas ir jausmus reaguojama greitai, energingai ir gyvai, pasirengiama priimti, pagirti, padrašinti arba paaiškinti, nekeliant grėsmės; kuo įvairiausios reakcijos į karius; bendrasis energingumas – puiki nuotaika per visą pamoką.

**Kaip tikrinti karių supratimą ir padėti jiems plačiau mąstyti.** Paskutinės pasakojimo pamokos fazės metu yra tikrinama ir įsitikinama, ar kariai supranta naują mokomąją medžiagą, ir padedama jiems geriau suprasti šiuos naujus dalykus.

**Supratimo tikrinimas.** Akivaizdu, kad jeigu instruktorius daug moko, o kariai neišmoksta, nieko nepasiekiamo. **Per kiekvieną pamoką instruktoriai neformaliais metodais turėtų patikrinti karių supratimą.** Vienas iš metodų yra stebėti verbaliąsias ir neverbaliąsias užuominas. Kai kariai užduoda, atrodytų, nesusijusius su tema klausimus, jie siunčia verbaliuosius signalus, jog jie nesupranta. Suglumę žvilgsniai, tylą ir suraukti antakiai yra neverbalieji signalai, kad kariai nesupranta, „nepagauna”. Plačiai atmerktos, nuostabos kupinos akys ir pritariami galvos linkčiojimai signalizuoja, kad kariai supranta.

**Patyrę pedagogai gerai išmoksta suprasti verbaliuosius ir neverbaliuosius ženklus;** vis dėlto, davus kariams tiesiogiai atsakyti į klausimus arba teiginius, galima geriau patikrinti, kaip kariai supranta. Pradedančiajam instruk-

toriui vertėtų turėti keletą parankių metodų. Vienas jų – užduoti klausimą apie ką tik išdėstytą medžiagą ir reikalauti, kad visi kariai parodytų atsakymą. Čia pateikiame pavyzdžių, kaip tai daroma:

*„Jei teiginys, kurį pasakysiu, teisingas, pakelkite nykščius, jei klaidingas – nuleiskite, jei abejojate – pasukite į šoną“.*

*„Jei sutinkate su teiginiu, parodykite pirštais pliusą, jei nesutinkate – minusą, o jei gerai nežinote – nulį“.*

*„Parodykite savo pirštais, kuris – 1 ar 2 atsakymas – yra teisingas“.*

*„Pakelkite ranką kaskart, kai išgirstate (arba pamatote)... pavyzdį“.*

**Patyrę pedagogai taiko ir keletą ne itin veiksmingų metodų.** Pavyzdžiui, kartais baigęs dėstyti instruktorius klausia: „Taigi jūs viską supratote, ar ne taip?“ Paprastai kariai tai suvokia kaip retorinį klausimą, dėl to į jį nereaguoja. Klausiti tiesiau „Gal kas nors turi klausimų?“ yra visai taip pat neveiksminga, norint patikrinti, kaip kariai suprato. Dauguma karių nenori viešai pripažinti, ypač, jei jie mano esą vieninteliai, kurie nesuprato to, ką aiškino instruktorius, arba jeigu baiminasi būti apkaltinti nesiklause.

**Kaip padėti kariams geriau suprasti.** Geriausias būdas karių mąstymui plėsti, yra kalbėjimas su mokymo grupe tuoj po dėstymo pirmiausia užduodant kariams klausimus ir raginant diskutuoti. Šio proceso metu kariai susieja naujas žinias su ankstesniosiomis, tobulina žinių struktūras ir ima suprasti sudėtingesnius ryšius bei santykius.

**Ką daryti po mokymo** Svarbiausia, ką reikia padaryti baigus dėstyti, yra karių patikrinimas iš pateiktos informacijos ir vertinimas. Testai ir pažymiai yra bene svarbiausia grįžtamoji informacija, kurią instruktoriai teikia kariams. Pasakojimo modelis ypač gerai tinka naujai informacijai perteikti ir padėti kariams tą informaciją išlaikyti. Dėl to karių žinių ir jų įsiminimo tikrinimas yra šiam modeliui tinkama vertinimo strategija. Tokiam žinių tikrinimui puikiai dera raštu atliekami testai. Instruktoriai turi tikrinti visus žinių lygius, o ne tik informacijos įsiminimą. Be to, instruktoriai turėtų aiškiai kariams pasakyti, iš ko jie atliks testą. Pagaliau geriau duoti atlikti testus dažnai, negu laukti temos arba kovinio rengimo periodo pabaigos.

### 14.3.2. Pokalbio modelis

**Mokomoji modelio paskirtis** Pokalbio modelio mokomoji paskirtis – įtvirtinti įgytas žinias; pagerinti karių mąstymą ir padėti kariams patiems rasti mokomosios medžiagos prasmę; skatinti karius dalyvauti ir įsitraukti į mokymąsi; padėti kariams įgyti svarbių bendravimo įgūdžių ir išmokti mąstyti. Vienokios ar kitokios formos pokalbis šiuo metu yra labiausiai mėgstamas metodas pedagogų, nutarusių mažiau kalbėti, nes nori, kad kariai aktyviau mąstyti ir ieškoti. Šiuolaikinis požiūris nesupriešina pokalbio su kitais modeliais, bet pripažįsta, kad pirmiausia pokalbis yra būdas, kuris nebūtinai yra atskiras, bet gali būti naudojamas su visais mokymo modeliais ir esant įvairioms aplinkybėms (pavyzdžiui, baigiant pasakoti, pereinama prie pokalbio, kai instruktorius stengiasi patikrinti, ar kariai suprato; taikant grupinio darbo modelį, kai diskusijos vyksta mažose grupėse ir pan.), o pasirinkimą, kada taikyti pokalbį, lemia tai, ar dialogas tarp karių gali padėti instruktoriui pasiekti tam tikrų tikslų ir uždavinių, ypač tų, kurie susiję su sudėtingesniu mąstymu.

**Modelio struktūra** Pokalbio modelio struktūra gali būti tokia: supažindinimas su tikslais ir parengtis; pokalbio telkimas; vadovavimas pokalbiui; pokalbio baigimas; trumpas apibendrinimas (12 lent.).

12 lentelė. Pokalbio modelio sandara

FAZĖ	INSTRUKTORIAUS ELGESYS
1 fazė. Supažindinimas su tikslais ir parengties sužadinimas.	Instruktorius pasako pokalbio tikslus ir parengia karius dalyvauti.
2 fazė. Pokalbio telkimas.	Instruktorius sutelkia dėmesį į pokalbį: apibrėžia pagrindines taisykles, užduoda pirmuosius klausimus, pateikia painią situaciją arba apibūdina svarstomą temą.
3 fazė. Vadovavimas pokalbiui.	Instruktorius stebi karių sąveikas, užduoda klausimus, išklauso karių minčių, reaguoja į karių sakomas mintis, verčia laikytis pagrindinių taisyklių, žymisi pastabas apie pokalbį, pasako savo mintis.
4 fazė. Pokalbio baigimas.	Instruktorius pagelbsti užbaigti pokalbį, padėdamas apibendrinti arba išreikšti, ką pokalbis reiškė kariui.
5 fazė. Trumpas apibendrinimas.	Instruktorius liepia kariams analizuoti pokalbį ir savo mąstymą.

Tik kruopščiai suplanavus pokalbį ir numčius jo struktūrą, galima pastebėti, kada pokalbis nukrypsta nuo temos ir pereina prie pokalbio laisva tema. Jei taip atsitinka, instruktoriui tenka vadovauti. Tai jis gali padaryti šitaip: nutraukdamas pokalbį ir bandydamas apibendrinti, pateikti išvadas, pasiremdamas jau išsakytomis nuomonėmis; kaip galima greičiau pateikti iš anksto parengtus klausimus; pateikdamas papildomą informaciją arba stengdamasis apriboti temą; siekdamas įtraukti į diskusiją tuos karius, kurie iki šiol nekalbėjo. Tai dažnai padeda tokiose situacijose, kai keli ypač aktyvūs kariai labai inirtingai ginčijasi. Gali būti labai sunku suaktyvinti visus karius. Dažnai pokalbyje būna keli dominuojantys kariai. Instruktorius turi stengtis įtraukti į pokalbį visus karius; jei to reikia, tiesiai klausdamas „tyliųjų“, ką jie mano apie tai, kas ką tik buvo pasakyta. Tik tuomet visi mokymo grupės resursai bus visiškai išnaudoti.

### **Veiksmingo pokalbio modelio naudojimo procedūros**

**Ką daryti iki mokymo** Pastangų, planuojant pokalbį, reikia nė kiek ne mažiau, kaip planuojant kitokias pamokas ar pratybas, o spontaniškumas ir paslankumas, nors ir labai svarbūs pokalbiui dalykai, gali pasireikšti tik tada, kai instruktorius pirmiau suplanuoja.

Planuojant pokalbį pirmiausia reikia nuspręsti, ar jis tinka tam tikrai pamokai (pratyboms). Toliau reikia pasirengti pamokai ir nuspręsti, kurio tipo pokalbį organizuoti ir koku būdu taikyti. Planuojant pokalbį reikia tiksliai apibrėžti jo paskirtį: ar tai bus atskiras mokymo būdas, ar pokalbis bus susietas su kitais mokymo modeliais.

Išmanyti apie karių ankstesniąsias žinias, planuojant pokalbį, yra lygiai taip pat svarbu, kaip ir planuojant pasakojimą. Planuojant pokalbį reikia ne tik atsižvelgti į karių ankstesniąsias žinias, bet ir į jų įgūdžius dalyvauti pokalbyje ir diskusijoje. Svarbu sugalvoti, kaip paskatinti dalyvauti pokalbyje ne tik gabiuosius, bet kuo daugiau karių, ir parengti klausimus bei suformuluoti idėjas, kurios sudomintų skirtingus karius.

Pokalbio plane reikia ne tik perteikti planuojamąjį turinį, bet ir suformuluoti gerai įsivaizduojamą pokalbio temą, apibūdinti painią situaciją arba surašyti klausimus. Karių klausinėjimas yra svarbiausias pokalbio bruožas. Rengdamas savo klausinėjimo būdus, instruktorius turi atsižvelgti ir į klausimų pažintinį lygį (žinios, supratimas, taikymas, analizė, sintezė, įvertinimas) ir į jų sunkumą. Pradedantieji instruktoriai turėtų sutikti, jog skirtingi klausimai reikalauja nevienodo mąstymo ir kad per gerą pamoką turi būti užduodama ir paprastesnių, ir sudėtingesnių klausimų. Iš pradžių galima duoti paprastus, prisiminti reikalaujančius klausimus, kad būtų galima pamatyti, ar kariai suprato svarstomojo dalyko esmę; toliau užduoti supratimo ir analizės reikalaujančius klausimus,

pavyzdžiui, „Kodėl kulka, net ir nesant vėjo, visuomet nukrypsta nuo taikymo taško į dešinę? Kodėl pamačius ar išgirdus branduolinį sprogimą, reikia gultis ant žemės?“, o baigti užduodant verčiančius daugiau mąstyti apie temą klausimus.

Planuojant pokalbį, taip pat reikia pagalvoti, kaip susodinti karius, atsižvelgiant į klasės erdvės ypatumus ir į paties instruktoriaus asmeninius polinkius. Pokalbiui geriausiai karius susodinti V arba U raidės forma, arba ratu.

#### **Ką daryti mokant**

Kad pavyktų pokalbis, reikia, kad ir instruktorius, ir kariai turėtų tam tikrą gana sudėtingų bendravimo ir sąveikos įgūdžių.

Taip pat reikia laikytis ir normų, palaikančių atvirą keitimąsi mintimis ir tarpusavio pagarbą. Vadovaujantis pokalbiui instruktorius turėtų telkti pokalbį, stebėti jo eigą ir sekti nukrypstančių karių dėmesį, skatinti dalyvauti, atidžiai įsiklausyti į visas mintis bei požiūrius ir padėti nenukrypti nuo esmės.

**Kaip sutelkti pokalbį.** Daugumai pokalbių būdingas kalbėjimas, kuris dažnai neturi nieko bendra nei su pagrindiniais pamokos tikslais, nei su karių mąstymu. **Veiksmingas pokalbis, taip pat kaip ir veiksmingas dėstymas, turi aiškią temą.** Iš pradžių instruktorius turi paaiškinti pokalbio tikslus ir parengti karius dalyvauti. Jis taip pat turi suformuluoti konkretų klausimą, iškelti tinkamą problemą arba išdėstyti su tema susijusią painią situaciją. Visa tai reikia padaryti kariams suprantama forma, į kurią jie galėtų sureaguoti. „Žinoma, jog **pagrindinio klausimo arba problemos iškėlimas yra vienas iš būdų geroms diskusijoms pradėti**“ (1, 392 p.).

**Kaip išlaikyti pokalbį sutelktą.** Dauguma aplinkybių besirutuliojančių pokalbį gali nukreipti nuo temos. Kai kuriais atvejais kariai sąmoningai bandys instruktorių nukreipti nuo temos. Reikia sugebėti nukreipti pokalbį reikiama linkme, grįžtant prie svarstomos temos.

**Kaip fiksuoti pokalbį.** Dauguma patyrusių instruktorių žino, kad apsikeitimas verbaliąja informacija per pokalbį vyksta tvarkingiau, jeigu jam besiplėtojant, tam tikri dalykai užrašomi. Kartais pagrindinės karių mintys arba požiūriai užrašomi lentoje. Kitąkart sudaromas sąvokų ryšių tinklas, iliustruojantis svarstomas idėjas arba santykius.

**Karių minčių išklauskimas.** Daugelis instruktorių mėgsta naudoti pokalbio metodą, kuris vadinamas „prieštaravimu“. Tą metodą taikantys instruktoriai sąmoningai laikosi priešingo požiūrio, negu kad kokio kario ir grupės reiškiamas požiūris. Šiuo metodu galima sukurti gyvą bendravimą tarp instruktoriaus ir nedidelės karių grupės, vis dėlto jis netinka dirbant su daugeliu karių, išskyrus galbūt labai gabius ir iškalbingus. Ginčai ir įrodinėjimai sukelia emocijų, ir nors stipriai skatina, gali atitraukti karių dėmesį nuo temos. Ne itin šnekus arba

drovesnius karius tai varžo, verčia vengti dalyvauti. *Jei instruktorius tikslas yra padėti kariams suprasti pamoką ir skatinti mąstymą, tuomet reikia atidžiai įsiklausyti į kiekvieno kario sakomas mintis. Instruktorius veikiau turėtų būti nešališkas, nevertinti ir orientuotis į tyrimą, o ne prieštarauti kariams ir su jais ginčytis.*

**Pauzės.** Dauguma instruktorių neduoda kariams pakankamai laiko pagalvoti ir atsakyti. Jie taip elgiasi tikriausiai dėl kelių priežasčių. **Pirma**, egzistuoja tvirtos kultūrinės normos, nepalankios tylėjimui. Tylėti daugeliui žmonių neįauku, todėl stengiamasi palaikyti pokalbį. **Antra**, gal instruktoriai mano, kad laukiant kario atsakymo, gresia pavojus pamokos tempui ir ritmui. **Galiausiai** tyla arba lūkuriavimas gali leisti neišitraukusiems kariams pradėti kalbėtis arba kaip kitaip netinkamai elgtis. *Pauzės laikas priklauso nuo daugelio aplinkybių, tačiau apskritai pradedantiesiems instruktoriams būtų galima patarti įprasti bent 3 sekundes palaukti kario atsakymo, o nesulaukus paklausti dar kartą arba šiek tiek kitaip, bet niekad nepereiti prie antrojo klausimo, neužbaigus pirmojo. Jei klausimai tokie, kad reikia tik prisiminti, tuomet tikriausiai laukti atsakymo reikėtų trumpiau, o kai klausimai susiję su sudėtingesniu mąstymu ir sudėtingesniu turiniu – ilgiau. Kariui atsakius, instruktoriai taip pat turėtų, tik padarę pakankamą pauzę, tęsti toliau.*

**Kaip reaguoti į karių atsakymus.** Kai į instruktoriaus klausimus kariai atsako teisingai, instruktorius trumpai, pavyzdžiui, „teisingai“, „gerai“, „taip“, patvirtina, kad atsakymas teisingas. Jis negaišta laiko pernelyg ilgiems pagyrimams. Dauguma pradedančiųjų instruktorių gana greitai išmoksta tokio elgesio. Tačiau reaguoti į neteisingus arba neišsamius atsakymus – sudėtingiau. Manoma, kad šie patarimai, kaip „deramai sureaguoti į karių klaidas“ čia geriausiai pravers. Patariama instruktoriams elgtis šitaip:

1. *Deramai sureaguokite į neteisingą kario atsakymą arba atlikimą, užduodami klausimą, į kurį taip atsakyti, kaip atsakė karys, būtų buvę teisinga. Pavyzdžiui, „Algirdas Brazauskas būtų teisingas atsakymas, jei būčiau klausęs, kas buvo ketvirtasis Lietuvos prezidentas“.*

2. *Padėkite kariui – duokite kokią nors užuominą arba priminkite. Pavyzdžiui, „Prisimink, kad 1412 m. DLK Vytautas vadovavo Žalgirio mūšii“.*

3. *Priverskite karį būti atsakingu. Pavyzdžiui, „Šiandien tu nežinojai automatinio šautuvo veikimo principo, bet esu įsitikinęs, kad, jei rytoj tavęs paklausiu, žinosi“.*

**Pokalbio baigimas ir trumpas apibendrinimas.** Kaip ir kitokio tipo pamokas, pokalbį reikia tinkamai užbaigti. Geri instruktoriai padaro tai įvairiais būdais. **Kartais** galima keliais sakiniais apibendrinti tai, kas buvo pasakyta per pokalbį, pasistengti sujungti skirtingas mintis arba susieti jas su platesne nagrinėjama tema. **Kitais atvejais** instruktoriai gali, baigdami pokalbį, trumpai

išdėstyti naują arba anksčiau nagrinėtą informaciją. **Kai kurie instruktoriai** liepia kariams apibendrinti pokalbį, užduodami paskutinį, pavyzdžiui, tokį klausimą: „Kokį svarbiausią dalyką jūs supratote iš mūsų šiandieninio pokalbio?“ arba „Kuris iš pokalbyje nagrinėtų klausimų, jūsų manymu, buvo labiausiai intriguojantis?“

Kartkartėmis pokalbį reikėtų trumpai apibendrinti. **Trumpas apibendrinimas** šiuokart reiškia pažvelgti arba apmąstyti ne pokalbio turinį, bet tai, kaip šis pokalbis vyko. „Norint vykusiai apibendrinti reikia, kad mokytojai išmokytų mokinius, kuo skiriasi pačios diskusijos bei jų apibendrinimas, ir užduotų maždaug tokius klausimus: Kaip, jūsų manymu, šiandien vyko mūsų diskusijos? Ar kiekvienas gavo progą įsitraukti? Ar klausėmės, ką sako kiti? Ar kartais neatrodydavo, kad klimstame? Jeigu taip, kodėl? Ką mes visi galime padaryti, kad kitą kartą mūsų diskusijos būtų įdomesnės ir labiau karštesnės?“ (1, 394-395 p.).

**Ką daryti po mokymo**

**Ką reikia daryti pokalbiui pasibaigus.** Po pokalbio instruktorių laukia tolesnis darbas. Vienas iš jų – apsvarstyti, kaip kokį nors pokalbį tęsti per paskesnes pamokas, o kitas – įvertinti.

**Tęsinys.** Patyrusieji instruktoriai ir formaliai, ir savo mintyse po pokalbio pasižymi pastabų. **Kartais tos pastabos siejasi su pokalbio turiniu ir padeda apsispręsti dėl tolesnių pamokų.** Tarkime, kad per pokalbį išryškėjo kai kurios rimtos šios temos žinių spragos. Tai gali paskatinti instruktorių suplanuoti pasakojimą ta tema arba surasti tinkamos medžiagos ir užduoti kariams ją perskaityti. **Kitais atvejais pokalbis išryškins tuos temos aspektus, kurie karius ypač domina.** Remdamiesi šia informacija, instruktoriai gali suplanuoti pamokas, kuriose bus pasinaudota šiuo savaiminiu susidomėjimu. Pats pokalbis suteiks instruktoriui informacijos apie įvairių karių mąstymo procesų, taip pat ir grupės gebėjimo įsitraukti į tikslingą dialogą stipriąsias ir silpnąsias ypatybes. Po to galima suplanuoti pamokas gretintinoms sritims stiprinti.

**Vertinimas.** Daugumai instruktorių keblu įvertinti pokalbį. Viena vertus, jei dalyvavimas pokalbyje neįvertinamas, kariai gali manyti, kad ši jų darbo dalis yra ne tokia svarbi, kaip tai, kas yra įvertinama. Prisiminkite darbo mainais už pažymį sampratą. **Kita vertus, praktiškai neįmanoma bent kiek patenkinaimai kiekybiškai įvertinti dalyvavimą pokalbyje.** Norėdami įvertinti pokalbį, instruktoriai turi užduoti patys sau tokius klausimus: Ką aš apdovanosiu – kiekybę ar kokybę? Ką reikia kokybinis įnašas? Kaip vertinti tokį karį, kuris visą laiką kalba, bet nieko nepasako? Kaip vertinti tokį karį, kuris iš prigimties yra drovus, bet turi gerų minčių? Galima įvertinti kiekvieno, dalyvavusio pokalbyje įnašą pažymiu arba papildomais taškais, kurie vėliau lemtų geresnį pažymį.

**Kaip tobulinti pokalbio modelį** Tiek instruktoriai, tiek kariai turi išmokti ir įprasti elgtis per pokalbius. Kad pokalbis būtų sėkmingas ir vykęs, karius reikia išmokyti diskutavimo įgūdžių ir įdiegti normas, skatinančias bei remiančias vaisingo kalbėjimosi modelius.

**Tempo lėtinimas ir dalyvavimo pokalbyje plėtra.** Norint, kad į pokalbį įsitrauktų kuo daugiau karių ir iš tikrųjų būtų diskutuojama, būtina iš esmės keisti kalbėjimosi modelį. „*Reikia sulėtinti tempą ir keisti klausinėjimą bei kalbėjimo eiliškumą reguliuojančias normas*” (1, 395 p.).

**Mąstymas – pasiskirstymas poromis – dalijimasis.** Tai veiksmingas būdas karių mąstymui plėtoti ir skatinti įsitraukti. Tarkime, kad instruktorius kaip tik baigė dėstyti medžiagą arba kad kariai perskaitė jiems užduotą tekstą, arba buvo papasakota paini situacija. Instruktorius norėtų, kad kariai išsamiau apsvarstytų tai, kas jiems buvo aiškinama arba ką patyrė. Instruktorius, užuot vadovavęs visos mokymo grupės diskusijai, nusprendžia taikyti „mąstymas – pasiskirstymas poromis – dalijimasis” (MPD) būdą. Jis turės elgtis šitaip:

- **Mąstymas.** Instruktorius užduoda su pamoka susijusį klausimą arba iškelia problemą ir liepia kariams trumpai apgalvoti atsakymą arba problemos sprendimą. Kariams reikia paaiškinti, kad kalbėjimasis neįeina į mąstymui skirtą laiką.
- **Pasiskirstymas poromis.** Toliau instruktorius liepia kariams pasiskirstyti poromis ir pasikalbėti apie tai, ką jie sumąstė. Per tą laiką jie galėtų pasikeisti atsakymais, jei buvo užduotas klausimas, arba pasidalyti mintimis, jei buvo pateikta konkreti problema. Paprastai instruktoriai darbui poromis skiria ne daugiau kaip 4 arba 5 minutes.
- **Dalijimasis.** Galiausiai instruktorius liepia poromis su visa mokymo grupe pasidalyti tuo, apie ką jie kalbėjosi. Geriausiai eiti nuo vienos poros prie kitos, kol maždaug ketvirtadalis arba pusė porų bus gavusi progą pasisakyti.

**Dūzgiančios grupės** – kitas veiksmingas būdas, padedantis įtraukti į pokalbį daugiau karių. Instruktorius liepia kariams sudaryti grupes, kuriose yra nuo trijų iki šešių žmonių, ir apsvarstyti, ką jie mano apie tam tikrą temą arba pamoką. Kiekviena grupė vienam nariui liepia surašyti visas grupės narių idėjas. Po kelių minučių instruktorius liepia protokoluotojams apibendrinti svarbiausias jų grupių išsakytas mintis ir nuomones visai mokymo grupei.

Dūzgiančių grupių ir MPD metodai sudaro sąlygas įsitraukti į pokalbį didesniai karių skaičiui ir trukdo vienam arba keliems kariams dominuoti per pokalbį. Dauguma pradedančiųjų instruktorių gali greitai įsiminti šiuos metodus ir išmokyti karius laikytis procedūrų ir taisyklių, be kurių sėkmingas pokalbis neįmanomas.

**Galimybė klausyti(s).** Dažnai per pokalbį kariai vieni kitų nesiklauso. Vienas iš būdų pratinti klausyti(s) kitų yra reikalavimas, kad pokalbio metu kariai, prieš pradėdami kalbėti, pirma atpasakotų, ką pasakė ką tik baigęs kalbėti karys.



**Plepių tildymas.** Neretai per pokalbį dalyvaujančiųjų procentas esti mažas. Norint, kad į pokalbį įsitrauktų daugiau karių, galima paskirti vieną karį stebėti, kaip pokalbyje dalyvauja kiekvienas karys. Pastebėjęs, kad kuris nors karys kalba daugiau kartų, jis gali jam duoti pastabą daugiau nebeprisakyti, kol visi iš eilės bus pakalbėję.

**Laiko žetonai.** Jei instruktorius dirba su tokia grupe, kur keli kariai nuolat dominuoja per pokalbius, o keli niekad nieko nepasako, žetonai gali padėti dalyvavimą padaryti tolygesnį. Kiekvienam kariui duodama keletas žetonų, kurių vertė 10-15 sekundžių kalbėjimui skirto laiko. Paskirtas karys stebi ir kontroliuoja sąveiką ir liepia kalbančiajam atiduoti žetoną, kai šis išnaudoja skirtą laiką. Kariui panaudojus visus savo žetonus, jis nebegali pasisakyti. Suprantama, kad tie, kurie dar turi žetonų, skatinami įsitraukti į pokalbį.

### 14.3.3. Pratimų modelis

**Mokomoji modelio paskirtis** Pratimų modelio mokomoji paskirtis – padėti kariams įgyti pagrindinių mokėjimų ir įgūdžių. Kadangi karių kovinio rengimo pagrindą sudaro įgūdžių formavimas ir tobulinimas, pratimų modelis taikomas beveik visų mokomųjų dalykų pratybose ir visose lauko pratybose, išskyrus tas, kuriose įtvirtinami jau įgyti įgūdžiai, treniruojant karių veiksmus.

Šio modelio analogiją randame R. I. Arendso knygoje „Mokomės mokyti“, čia jis vadinamas tiesioginio aiškinimo modeliu. Įdomu, kad šis mokymo modelis į JAV mokyklas atėjo iš kariuomenės. R. I. Arendsas rašo, kad Karinio personalo komisijos 1945 m. išleistos knygos „How to Instruct“ („Kaip instrukuoti“) „*daugelis idėjų ir veiksų artimos tiesioginiam mokymui. (...) Mokymo psichologija, naudojama pramonės ir karinėje srityje, paskatino daug ką tiesiogiai pritaikyti. Daugelis darbų naujoviškose organizacijose reikalauja atlikti daug sudėtingesnes negu ankstesnes užduotis. Šiuolaikinei kariuomenei taip pat reikia personalo, pajėgiančio valdyti sudėtingas ginklų sistemas. Antai skelbiama, jog oro pajėgų bombonešį B-1 aptarnaujantiems 1577 žmonėms reikia daugiau kaip 7000 vadovėlių, kurie iš viso sudaro per 1 milijoną puslapių, kad šį lėktuvą parengtų ir paleistų. (...) Akivaizdu, kad jeigu vienas žmogus negali parengti lėktuvo ar netgi suvokti tokį sudėtingumą, kariuomenės ar pramonės mokymo specialistams kyla ta pati problema – kaip parengti darbuotojus, kurie būtų tobulai įvaldę tam tikras didžiulių sudėtingų uždavinių dalis. Kadangi tradiciniais mokymo metodais nepavyko pasiekti reikiamo tikslumo ir meistriškumo, palaipsniui karinėje ir pramonės srityje ėmė rasti elgesio psichologija grindžiami mokymo metodai; o vėliau juos perėmė ir ėmė naudoti mokyklų mokytojai*“ (1, 312 p.).

**Modelio struktūra**

**Pratybų struktūra.** Pratimų metodu vedamų pratybų struktūra gali būti tokia: įvadas, demonstravimas ir aiškinimas, pratimai, kontrolė, apibendrinimas (13 lent.).

13 lentelė. **Pratimų modelio sandara**

FAZĖ	INSTRUKTORIAUS ELGESYS
1 fazė. Įvadas.	Instruktorius pateikia pratybų tikslus ir išaiškina, kodėl reikia mokytis šio judesio, veiksmo ir pan. Parengia karius mokytis.
2 fazė. Įgūdžio(ų) demonstravimas ir aiškinimas.	Instruktorius demonstruoja ir aiškina visą veiksmą, po to jo atskirus elementus.
3 fazė. Pratimai.	Instruktorius moko karius atlikti atskirai kiekvieną veiksmo elementą, kelis elementus ir pabaigoje visą veiksmą. Kontroliuoja, karių veiksmus, nurodo klaidas.
4 fazė. Kontrolė.	Instruktorius tikrina ir vertina, kaip kariai išmoko ir atlieka išmoktus veiksmus.
5 fazė. Apibendrinimas.	Instruktorius apibendrina pratybų eigą ir įvertina karių išmokimą.

**Pratimų modelio naudojimo procedūros****Ką daryti iki mokymo**

Planuojant reikia gerai suformuluoti pratybų tikslą, kuris turi būti konkretus, nukreiptas į karį, nusako testo atlikimo aplinkybes ir tiksliai apibrėžia, kokio atlikimo lygio laukiama. Reikia išanalizuoti įgūdžius, kurių turi išmokti kariai. „*Geri mokytojai nepamiršta pagrindinės su užduoties analize susijusios minties, jog dauguma įgūdžių susideda iš keleto smulkesnių įgūdžių ir kad mokiniai negali išmokti gerai atlikti viso įgūdžio, kol išmoksta atskirų dalių*” (1, 318 p.). Įgūdžių analizę galima atlikti taip:

**1 veiksmas.** Išsiaiškinti, kaip veikia įgūdį įgijęs karys.

**2 veiksmas.** Suskaidyti visą įgūdį į smulkesnius įgūdžius.

**3 veiksmas.** Išdėstyti smulkesnius įgūdžius logiška seka parodant, kad vieni įgūdžiai gali būti būtina sąlyga kitiems veiksmams.

**4 veiksmas.** Sugalvoti, kaip mokyti kiekvieno smulkesnio įgūdžio ir jų jungimo.

**Ką daryti mokant**

1. **Įvadas.** Geri instruktoriai, nesvarbu kuri modelį pasirenka, pratybų pradžioje paaiškina jų tikslus ir parengia karius mokytis. Geriausia, taikant pratimų modelį, pratybų tikslus pateikti rodant veiksmus, kurių reikės išmokti. Toks konkretus tikslo pateikimas padeda sužadinti motyvaciją ir reikiamą karių nusiteikimą.

2. **Rodymas ir aiškinimas.** Pratimų modelis glaudžiai susijęs su teiginiu esą daugiausia išmokstama, ir didžioji kario elgesio būdų dalis atsiranda stebint kitus. Būtent stebėdami tam tikrus veiksmus ir elgesį, kariai išmoksta atlikti tuos veiksmus ir numatyti jų rezultatus. **Karys elgdamasis pradeda vadovautis kitų, nesvarbu geru ar blogu elgesiu. Ši išmokimo, sekant pavyzdžiu, forma atpalaiduoja karius nuo nereikalingų bandymų ir apsaugo nuo klaidų. Jie taip pat gali išmokti netinkamo arba neteisingo elgesio.**

Kad pademonstruotų tam tikrą sąvoką arba įgūdį, instruktorius turi turėti įgūdžius ir prieš pratybas juos rūpestingai pasikartoti. Čia svarbiausia mintis yra ta, jog instruktoriai, norintys, kad kariai ką nors darytų „kaip reikia“, privalo iš tikrųjų tai parodyti. Norint teisingai pademonstruoti ir laiduoti, kad kariai, sekdami pavyzdžiu, teisingai elgsis, reikia prieš tai pasimokyti ir pabandyti.

3. **Pratimai.** Sveikas protas sako, kad daug kartų tą patį kartojant pagaliau pasiekama tobulumo. Iš tikrųjų taip esama ne visuomet. Visi jūs žinote, kad yra žmonių, kurie kasdien vairuoja savo automobilius, bet vis tiek yra prasti vairuotojai; arba turi daug vaikų, bet yra blogi tėvai.

Labai daug pratimų modelyje lemia, kaip instruktorius **organizuoja pratybas**. Žinoma, kad aktyviai atliekant pratimus, atmintyje išlaikoma daugiau informacijos, išmokstama atlikti automatiškai, ir tai leidžia kariui perkelti išmoktą įgūdį į naujas arba sunkesnes aplinkybes. Organizuoti pratybas instruktoriams gali padėti šie principai.

**Reikia skirti neilgus ir nedidelius pratimus.** Dažnai, ypač formuojant naują įgūdį, svarbu, kad norimo veiksmo kartojimai truktų neilgai, o jeigu veiksmas yra sudėtingas, iš pradžių užduotis supaprastinama. Vis dėlto trumpumas ir supaprastinimas neturėtų iškreipti paties veiksmo.

**Reikia skirti pratimus perviršiniam mokymuisi.** Tuos įgūdžius, nuo kurių priklauso tolesnis atlikimas, reikia kartoti (atliekant pratimus) ir po to, kai pasiekiamas pirminis mokėjimas. Daugelis įgūdžių tampa automatiški, tik nepaprastai daug mokantis. Tik **perviršinis mokymasis** ir visiškas įvaldymas leidžia naudotis tuo įgūdžiu veiksmingai naujomis situacijomis arba esant įtampai. Gebėjimas automatiškai atlikti įgūdį arba įgūdžių derinį visose srityse kaip tik ir skiria naująją nuo patyrusiojo. Tačiau instruktoriai turi būti apdairūs, nes toks mokymasis gali pasidaryti monotoniškas ir iš tikrųjų silpninti karių motyvaciją mokytis.

**Reikia žinoti apie sutelktų ir išskirstytų pratybų pranašumus ir trūkumus.** Sutelktos (tęstinės) pratybos paprastai rekomenduojamos naujiems

įgūdžiams sudaryti nepamirštant, kad ilgai kartojant pratimus, galima nuvargti ir apims nuobodis. **Išskirstytos** (išskaidytos) pratybos labiausiai tinka tobulinant jau įgytus įgūdžius, bet ir vėl reikia nepamiršti, kad laiko tarpas tarp pratybų dalių turėtų būti ne per didelis, nes kariai gali pamiršti ir regresuoti – tada tektų pradėti iš naujo.

**Reikia atkreipti dėmesį į pratybų pradžią.** Ji yra ypač svarbi, nes būtent tuo metu karys gali imti, pats tu nežinodamas, atlikti neteisingus judesius, kuriuos paskui turės pamiršti. Per pradines stadijas karys taip pat norės išsiaiškinti, kaip jam sekasi atlikti, lygindamas su pavyzdiniu veiksmo atlikimu.

**Savarankiškos pratybos (daliniuose tai daroma per pratybas, o karinėse mokymo įstaigose – ir savarankiško darbo metu).** Kartais tikslinga ar net būtina organizuoti savarankiškas karių pratybas. Šiose pratybose kariai savarankiškai mokosi įgytus įgūdžius pritaikyti naujomis, sudėtingesnėmis sąlygomis. Pavyzdžiui, per pratybas vadovaujant instruktoriui, kariai išmoko apsilvilti karinį apsauginį komplektą atviroje vietovėje. Savarankiškų pratybų metu jie mokosi tai atlikti būdami ribotoje erdvėje, pavyzdžiui, tranšėjoje, mašinos kėbule arba šarvuotyje ir pan.

4. **Kontrolė.** Pratybos kariams nenaudingos, jei jie nežino rezultatų. Tinkamiausias karių įgūdžių tikrinimo metodas yra veiklos testai. Atlikus testavimą, instruktoriaus svarbiausias uždavinys yra suteikti kariams **grįžtamąjį ryšį** arba **žinių apie jų rezultatus**. Negaudami konkretaus grįžtamojo ryšio, kariai *neišmoks šaudyti šaudydami, vairuoti vairuodami arba bėgti bėgdami*. Instruktoriams aktualiausias klausimas, kaip užtikrinti veiksmingą grįžtamąjį ryšį didelėms karių grupėms. Čia surašyta keletas svarbių taisyklių.

**Pratyboms pasibaigus, kaip galima greičiau suteikiamas grįžtamasis ryšys.** Nebūtina grįžtamąjį ryšį suteikti tučtuojau, bet jis turi būti pakankamai ne-nutolęs nuo pratybų, kad kariai tiksliai prisimintų, ką jie darė.

**Grįžtamasis ryšis turi būti konkretus.** Apskritai grįžtamasis ryšys turėtų būti kiek įmanoma konkretesnis – tuomet jis kariams naudingiausias.

**Dėmesys sutelkiamas į elgesį, o ne į ketinimus.** Kariams naudingiausias ir leidžiantis mažiau gintis toks grįžtamasis ryšys, kuris tiesiai apibūdina kurį nors elgesį arba veiksmus, o ne tai, kaip kas nors suvokia to elgesio ar veiksmų tikslus.

**Reikia stengtis, kad grįžtamasis ryšys atitiktų kario išsilavinimą.** Kad grįžtamasis ryšys būtų naudingas, reikia gerai apgalvoti, kaip jį suteikti. Kartais kariai gauna per daug grįžtamosios informacijos, o kartais ji būna jiems pernelyg sudėtinga.

**Akcentuojamas pagyrimas ir teisingai atlikto veiksmo grįžtamasis ryšys.** Visi iš savo patirties žinote, kad labiau norisi ir maloniau sulaukti teigiamą, o ne neigiamą grįžtamąjį ryšį. Pagyrimas paprastai visados priimamas, o neigiamas

grįžtamasis ryšys gali būti atmetamas. Dėl to instruktoriai turėtų stengtis perteikti teigiamą grįžtamąją informaciją ir pagirti, ypač kai kariai mokydami išgyja naujų įgūdžių. Tačiau matant klaidingus kario veiksmus, reikia juos pataisyti. Daugeliu atveju geriausia derinti teigiamą grįžtamąjį ryšį su neigiamu.

**Panaudojant neigiamą grįžtamąjį ryšį, rodoma, kaip reikia teisingai atlikti.** Suvokimas, kad kas nors buvo neteisingai padaryta, nepadeda kariui atlikti tai teisingai. Neigiamą grįžtamąjį ryšį turėtų lydėti instruktoriaus veiksmas, rodantys, kaip teisingai reikia daryti.

**Padedama kariams sutelkti dėmesį į „procesą“, o ne į rezultatus.** Instruktoriaus pareiga – sutelkti karių dėmesį į „procesą“ arba atlikimo techniką ir duoti suprasti, kad neteisinga atlikimo technika gali padėti pasiekti momentinių tikslų, bet tikriausiai neleis toliau tobulėti.

**Kariai išmokomi vertinti savo atlikimą.** Instruktoriai gali padėti kariams įvertinti savo atlikimą daugeliu būdų. Jie gali paaiškinti, kokiais kriterijais vadovaujasi profesionalai, vertindami atlikimo rezultatus; jie gali duoti kariams vertinti skyriaus draugus ir įvertinti savo pažangą, lyginant su kitais; jie gali akcentuoti, kaip svarbu patiems save kontroliuoti ir stebėti bei kelti tikslus, o nepasitenkinti vien „išorišku“ iš instruktoriaus gaunamu grįžtamuju ryšiu.

5. **Apibendrinimas.** Pratybų apibendrinimas atliekamas įprastais būdais: nurodoma, kas ir kaip vyko; kas vyko gerai, o kas blogai ir kodėl; nurodoma, ką reikės atlikti rengiantis kitoms pratyboms, kad būtų geresni rezultatai negu per šias pratybas.

**Pratimų modelio mokymo būdai** **Taikant pratimų modelį mokyti galima trimis būdais:** skaičiuojant; daryk, kaip aš; daryk pats.

1. **„Skaičiuojant“** mokomasi veiksmų, kuriuos galima suskirstyti į kelis elementus, pavyzdžiui, rikiuotės veiksmus arba dujokaukės užsidėjimą. Pradėdamas pratimus, instruktorius komanduoja, pavyzdžiui, „Vykdyti komandą „Dujos!“ skaičiuojant. Daryk – vienas!“. Taigi kariai turi atlikti tik pirmąjį judesį (veiksmo elementą) iš viso veiksmo, kurį reikia išmokti, o antrasis judesys (elementas) atliekamas tik po instruktoriaus komandos: „Daryk – du!“ Visi kiti judesiai atliekami skaičiuojant, kol bus išmoktas visas veiksmas.

Pratinantis galima atlikti veiksmus pagal skaičiuotę, kai nurodoma, kuris judesys atitinka kurį skaičių, pavyzdžiui: „*Daryk – vienas. Sulaikyk kvėpavimą ir užsimerk!*“ Toliau galima tiksliai skaičiuoti (skaičiuoja instruktorius), įsakyti skaičiuoti patiems kariams („*Skaičiuok garsiai pats!*“ arba „*Skaičiuok pats sau!*“), vietoj skaičiavimo galima ploti delnais, duoti signalus švilpuku, vėliavėlėmis arba dūžiais į būgną. Instruktorius nuolatos turi kreipti dėmesį į tai, ar

teisingai atliekamas kiekvienas judesys ir niekada nepradėti kito judesio, jei neišmoktas ankstesnis.

2. **Mokymo būdu „Daryk, kaip aš!”** mokoma to, kas susideda iš daugelio judesių arba elementų, pavyzdžiui, apsauginės aprangos apsivilkimas, ir kada ganėtinai sunku aiškiai atskirti vienus judesius nuo kitų. Šio būdo esmė yra ta, kad instruktorius arba iš anksto parengtas karys atlieka kiekvieną judesį arba veiksmo elementą ir kartu aiškina, ką jis daro. Kariai stebi instruktoriaus veiksmus ir klauso aiškinimo, ir tuojau pat atlieka tą patį judesį pagal komandą: „*Daryk taip!*”

Mokant naudotis ginklu, instruktoriui dažnai tenka suburti karius (būrį arba skyrių) aplink ginklą ir rodyti, kaip tai daroma. Po to įsakoma kariams grįžti į savo vietas klasėje arba rikiuotėje, kur jie atlieka parodytus judesius, sekdami instruktoriaus veiksmus ir pagal jo komandas, arba instruktorius ir vėl aiškina, kaip atliekami judesiai, atlieka juos pats ir kartu stebi, kaip kariai atlieka judesius. Ypač tinka šis mokymo būdas mokant išardyti ir surinkti ginklą.

3. **Mokymo būdas „Daryk pats!”** gali būti taikomas tuomet, jei kai kurie kariai sunkiai įsimena mokomus veiksmus. Tuomet instruktorius individualiai moko tuos, kuriems sunkiau sekasi, o kitiems įsako pratintis savarankiškai, komanduodamas „*Daryk pats!*”

Instruktorius per pratybas gali taikyti vieną ar kelis mokymo būdus, sumaniai juos keisdamas arba naudodamas įvairias mokymo būdų kombinacijas. Pagrindinis instruktoriaus uždavinys – tikrinti, taisyti klaidas ir vadovauti pratyboms.

#### **Ką daryti po mokymo**

Pasibaigus pratyboms, reikia atkreipti dėmesį į savarankiškų darbų skyrimą tiems kariams, kurie neišvaldė reikiamų įgūdžių, pagalvoti apie tai, kas pavyko arba nelabai pavyko per šias pratybas, suplanuoti tolesnį įgytų įgūdžių tobulinimą jau taikant treniruotės modelį (metodą).

#### **14.3.4. Treniruotės modelis**

##### **Mokomoji modelio paskirtis**

Treniruotės modelio mokomoji paskirtis – įtvirtinti ir tobulinti karių jau suformuotus įgūdžius. Treniruotės modelis dažniausiai taikomas kartu su pratimų modeliu (metodu), tačiau gali būti atvejų, kai vedamos specialios treniruotės pratybos, pavyzdžiui, šaudybos, fizinio parengimo, rikiuotės ir pan. Treniruotės modelis pagal savo struktūrą ir naudojamas procedūras mažai kuo skiriasi nuo pratimų modelio, todėl aptarsime tiksliai kai kuriuos modelio taikymo ypatumus.

**Modelio struktūra** Treniruotės modelio struktūra gali būti tokia: įvadas, rodymas ir aiškinimas, treniruotė, kontrolė ir apibendrinimas (14 lent.). Treniruotė gali vykti šitaip: pradėdama treniruotę instruktorius nurodo kariams treniruotės turinį (temą, tikslą, užduotis ir t.t.), po to demonstruoja treniruojamą (mokomą) veiksmą, trumpai jį paaiškina, treniruoja karius, kontroliuoja treniruotės eigą ir rezultatus, įvertina juos.

14 lentelė. **Treniruotės modelio sandara**

FAZĖ	INSTRUKTORIAUS ELGESYS
1 fazė. Įvadas.	Instruktorius pateikia ir motyvuoja pratybų tikslus. Parengia karius mokytis.
2 fazė. Demonstravimas ir aiškinimas.	Instruktorius demonstruoja ir aiškina treniruojamą (mokomą) veiksmą.
3 fazė. Treniruotė.	Instruktorius treniruoja karius atlikti mokomus veiksmus. Jeigu mokomas naujas veiksmas, tai pradžioje išmokstama jį atlikti pagal elementus ir visą veiksmą, po to treniruojama. Kontroliuoja karių veiksmus, nurodo klaidas.
4 fazė. Kontrolė.	Instruktorius tikrina ir vertina karių išmokimo lygį.
5 fazė. Apibendrinimas.	Instruktorius apibendrina pratybų eigą ir įvertina karių išmokimą.

**Modelio naudojimo ypatumai** Svarbiausias ypatumas yra tas, kad taikant treniruotės modelį tobulinami jau išmokti veiksmai. Jeigu per pratybas treniruojami jau suformuoti įgūdžiai, tai:

**Demonstravimo ir aiškinimo fazėje** tiktai parodomas pavyzdingas veiksmo atlikimas ir kreipiamas dėmesys į būdingas klaidas, pastebėtas per pratimus.

**Treniruotės fazėje** paprastai treniruojamas visas išmoktas veiksmas, pavyzdžiui, ginklų išardymas ir surinkimas. Treniruotė prasideda paprastomis sąlygomis, pavyzdžiui, klasėje arba būrio susitelkimo vietoje, kai organizuojama ginklų ir amunicijos priežiūra. Po to sunkinamos sąlygos: ginklas išardomas mūšyje (kai užsikirto ginklas) arba tamsiu paros metu (imituojama naktis užrišant akis) ir pan. Kitas pavyzdys: išmokstama nustatyti atstumus iki taikinių geromis apšvietimo sąlygomis (kai saulė šviečia į nugarą), po to pereinama prie treniruotės kitomis, sunkesnėmis matomumo sąlygomis (prieš saulę). Gali būti

tokių sudėtingų veiksmų, kad tenka papildomai treniruoti atskirus jų elementus. Pateiksime pavyzdžių.

**Pirmas pavyzdys.** Šaudymas iš pistoleto. Vienas iš sunkiausių šaudymo elementų – iššovimas (nuleistuko nuspaudimas). Nepatyrę šauliai laukia šūvio ir stengiasi nuspausti nuleistuką geriausiu nusitaikymo momentu. Paprastai tai baigiasi „truktelėjimu” ir nepataikymu į taikinį. Beveik vienintelis išmokimo tinkamai iššauti būdas – speciali šio elemento treniruotė. Tai daroma labai paprastai ir veiksmingai: iš laikraščio susukama ilga tūtelė (juo ilgesnė – juo geriau), įkišama į pistoleto vamzdį ir treniruojamasi tol, kol „šūvio” metu nebetrukčios tūtelės galas.

**Antras pavyzdys.** Prisitraukimas prie skersinio. Yra jaunų karių, kurie nesugeba nei vieno karto prisitraukti prie skersinio. Šiuo atveju būtų beprasmiška juos treniruoti įprastais būdais. Kol sutvirtės šių karių rankų raumenys, tol rezultatų nelaukite. Todėl su tokiais kariais reikalinga speciali treniruotė: atsispaudimai, pratimai su štanga, svarsčiais, specialieji jėgos pratimai su hanteliais, espanderiais, guminiiais amortizatoriais ir pan. Ir tik po to, kai karys sugebės prisitraukti prie skersinio nors vieną kartą, galima tęsti treniruotę.

**Trečias pavyzdys.** Karių gelbėjimas iš degančio šarvuočio (kovos mašinos). Treniruojamas veiksmas susideda iš dviejų smulkesnių dalių: karių evakavimo iš degančios mašinos ir pirmosios medicinos pagalbos suteikimo. Akivaizdu, kad pirmiausia reikia mokyti ir treniruoti šiuos veiksmus skyrium, o per taktikos pratybas treniruoti vientisą veiksmą – nukentėjusių karių evakuavimą ir suteikimą jiems pirmosios medicinos pagalbos.

Jeigu per pratybas išmokstama naujo veiksmo (pratimų modelis) ir treniruojami tik ką išmokti veiksmai, įvadinė, demonstravimo ir aiškinimo fazės vyks taip, kaip buvo nurodyta pratimų modelyje, o praktinių veiksmų mokymas – pagal tokią schemą: pirmiausia išmokstama atlikti veiksmą taikant pratimų modelio rekomendacijas, po to pereinama prie išmokto veiksmo treniruotės. Koks modelis bus taikomas per tokias pratybas, priklausys nuo pagrindinio pratybų didaktinio tikslo: ar bus siekiama suformuoti naują įgūdį, ar pasiekti, atliekant kurį nors veiksmą, apčiuopiamų meistriškumo rezultatų, pavyzdžiui, įvykdyti tam tikrą normatyvą pažymiui „gerai” ar „labai gerai”. Pirmuoju atveju bus taikomas pratimų modelis, antruoju – treniruotės modelis.



### 14.3.5. Grupinio darbo modelis

**Mokomoji modelio paskirtis** Mokomoji grupinio darbo modelio paskirtis – mokyti karius įgyti žinių, mokėjimų ir įgūdžių bendradarbiaujant, kai instruktoriaus mokomasis vaidmuo yra minimalus. Modelio esminiai bruožai yra šie:

- kariai dirba grupėmis, mokydamiesi mokomųjų dalykų medžiagą;
- grupės sudaromos iš gerai, vidutiniškai ir silpnai besimokančių karių;
- vertinimo sistemos labiau orientuojamos į grupę, o ne į individą.

Grupinio darbo modelis (R. I. Arendsas jį vadina mokymosi bendradarbiaujant modeliu) buvo sukurtas siekiant mažų mažiausiai dviejų svarbiausių mokymo tikslų:

1. Modelis taikomas, kad kariai geriau atliktų reikšmingas mokymo užduotis. R. I. Arendsas rašo: „*Mokymasis bendradarbiaujant (...) gali duoti naudos tiek geriems, tiek blogesniems mokiniais, kurie mokosi išvien. Gerai besimokantieji mokiniai globoja silpnuosius, taigi rodo jiems ypatingą dėmesį. Šiame procese stiprieji gauna naudos ir akademinio požiūriu, nes, mokant kitus, reikia giliau išsiginčyti į tam tikro dalyko sąsajas ir reikšmes*” (1, 342 p.).

2. Kariai įgyja bendradarbiavimo ir bendravimo įgūdžių. Šie įgūdžiai ypač svarbūs kariuomenėje, kur sprendžiant beveik visas kovos užduotis, bendradarbiauja mažų ir didelių karinių kolektyvų kariai.

**Modelio struktūra** Taikant grupinio darbo modelį, pratybų struktūra gali būti tokia: įvadas, užduočių pateikimas, karių grupių organizavimas, darbas grupėmis, padalinio darbas, apibendrinimas (15 lent.).

1-3. **Grupinio darbo organizavimas.** Instruktorius pasako tikslą ir trumpai papasakoja apie grupinį darbą. Toliau įteikiama žodinė arba rašytinė užduotis, kurią kariai turi įvykdyti grupinio darbo metu, arba klausimas, į kurį jie turi rasti atsakymą. Organizuojamos 5-7 karių grupės, kurios užima joms skirtas darbo vietas.

4. **Darbas grupėse.** Grupės dirba nagrinėdamos temą ir siekia išspręsti gautą užduotį. Kiekvienoje grupėje gali būti vadovaujantis karys, kurį išsirenka patys kariai arba skiria instruktorius. Dirbant grupėse, instruktorius eina nuo vienos grupės prie kitos, tikrina jų darbą arba yra pasirengęs padėti tai grupei, kurios darbas sustojo (ji nežino, kaip tęsti diskusiją, arba nukrypo nuo temos, arba nežino, kaip toliau atlikti praktinę užduotį). Instruktorius turi stebėti, kas vyksta, kad būtų pasirengęs komentuoti skirtingus grupių sprendimus ir galėtų vadovauti ginčams dirbant kartu visam padaliniiui (padalinio darbo metu). Ge-

riausia, kai instruktorius leidžia grupėms pradėti dirbti savarankiškai, o padeda lankyti grupes tik prasidėjus diskusijoms.

5. **Padalinio darbas.** Grupės susirenka klasėje ar kitoje vietoje (kai pratybos vyksta lauke) ir visų grupių atstovai vienas po kito pateikia rezultatus arba paaiškina grupės priimtus sprendimus. Jei vienas ar keli grupės nariai turi kitokių sprendimų arba ypatingą nuomonę, jam (jiems) turi būti leidžiama ją išsakyti. Po to, kai kiekviena grupė pristatė savo sprendimą, leidžiama kitoms grupėms klausyti ir komentuoti pateiktą sprendimą. Ginčai klasėje primena mokomąjį pokalbį. Padalinio darbui ir darbui grupėmis reikia skirti beveik vienodą laiką.

6. **Apibendrinimas.** Instruktorius apibendrina pratybų medžiagą, pabrėžia esminius momentus, taip pat įvertina pateiktus sprendimus.

15 lentelė. Grupinio darbo modelio sandara

FAZĖ	INSTRUKTORIAUS ELGESYS
1 fazė. Įvadas.	Instruktorius pasako tikslus ir parengia karius mokytis.
2 fazė. Užduočių pateikimas.	Instruktorius išdėsto karius užduotis arba žodžiu, arba duoda tekstą.
3 fazė. Karių grupių, kuriose jie mokysis, organizavimas.	Instruktorius paaiškina karius, kaip sudaryti grupes ir padeda grupėms susiformuoti.
4 fazė. Darbas grupėmis.	Instruktorius padeda dirbančioms grupėms.
5 fazė. Padalinio darbas.	Instruktorius patikrina, kaip kariai atliko užduotį, arba grupės pateikia darbo rezultatus
6 fazė. Apibendrinimas.	Instruktorius apibendrina pratybas ir sugalvoja, kaip įvertinti ir individualias, ir grupės pastangas bei laimėjimus.

#### 14.1.6. Mišrusis modelis

**Mokomoji modelio paskirtis** Mokomoji mišriojo modelio paskirtis – mokyti karius įgyti žinių, mokėjimų ir įgūdžių. Šis modelis paprastai taikomas mokant praktinių mokomųjų dalykų ar temų. Klasikinis tokio modelio pavyzdys – apsaugos nuo naikinimo priemonių pratybos „Dujokaukės paskirtis, sandara ir naudojimas”. Šiose pratybose kariai turi įgyti žinių (žinoti dujokaukės paskirtį, sandarą, signalus, pagal kuriuos užsidedama ir nusiimama dujokaukė) ir susiformuoti įgūdžius (mokėti užsidėti ir nusiimti dujokaukę bei prižiūrėti ją). Todėl per šias pratybas turi būti taikomi kelių moky-

mo modelių elementai (keli mokymo metodai): pasakojimo ir pokalbio modeliai (pasakojimo, aiškinimo, pokalbio ir demonstravimo ir stebėjimo mokymo metodai) – teikiant ir įtvirtinant žinias; pratimų ir treniruotės modeliai (pratimų, treniruotės, demonstravimo ir stebėjimo bei aiškinimo mokymo metodai) – formuojant ir įtvirtinant įgūdžius.

**Modelio struktūra** Taikant mišrųjį modelį, pratybų struktūra gali būti tokia: įvadas, naujos medžiagos aiškinimas ir įtvirtinimas, įgūdžių formavimas ir įtvirtinimas, kontrolė, apibendrinimas (16 lent.).

16 lentelė. Mišriojo modelio sandara

FAZĖ	INSTRUKTORIAUS ELGESYS
1 fazė. Įvadas.	Instruktorius apžvelgia pratybų tikslus ir nuteikia karius mokyti.
2 fazė. Naujos medžiagos aiškinimas ir įtvirtinimas.	Instruktorius pasakoja ir aiškina naują mokomąją medžiagą, organizuodamas trumpą pokalbį, ją įtvirtina.
3 fazė. Įgūdžių formavimas ir įtvirtinimas.	Instruktorius demonstruoja ir aiškina veiksmus, kurių reikės išmokti, moko karius atlikti juos pagal elementus ir visus veiksmus, treniruoja karius.
4 fazė. Kontrolė.	Instruktorius tikrina ir vertina karių žinias ir įgūdžius.
5 fazė. Apibendrinimas.	Instruktorius apibendrina pratybas, motyvuoja karius būsimums pratyboms.

## 14.4. MOKYMO MENAS (TECHNIKA)

Ne kartą pabrėžėme, kad instruktorius (apskritai karinis pedagogas) turi būti menininkas. Tačiau meninku negimstama, juo tampama. Pavyzdžiui, galima iš prigimties turėti puikų balsą, bet netapti pasaulinio garso dainininku. Kad instruktorius taptų menininku, reikia įvaldyti mokymo meną. Graikų kalboje meną, meistriškumą apibūdina žodis *technē* – technika. Taigi mokymo meną galima tapatinti su mokymo technika. Vis dėlto lietuvių kalboje žodis *technika* turi šiek tiek kitokią prasmę: „technika – darbe vartojamų būdų, metodų visuma ir mokėjimas jais naudotis“<sup>1</sup>. Taigi galime teigti, kad mokymo technika – mokyme

<sup>1</sup> Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. – V., 1993. – P. 837.

vartojamų būdų, metodų visuma ir mokėjimas jais naudotis. Jeigu pradedantysis instruktorius, o tokiu jis bus bent jau pirmuosius 3-5 instruktoriaavimo metus, išmoko nors pagrindinių mokymo būdų ir moka juos panaudoti karių mokyme, galima sakyti, kad jis įvaldė mokymo techniką. Tik įgijus aukštą pedagoginį meistriškumą, išmokus virtuoziškaiai taikyti visas mokymo priemones, galima tapti instruktoriumi-menininku, t.y. įvaldyti mokymo meną.

Kaip neapbrėpiamas mokymo procesas, taip ir mokymo technikos elementų yra nepaprastai daug. Pagrindiniai mokymo technikos elementai yra šie: kalbėjimo, klausymo, klausinėjimo, atsakinėjimo, demonstravimo, pratinimo, treniravimo, veikdinimo, aktyvinimo, motyvavimo, tikrinimo, vertinimo, grįžtamojo ryšio suteikimo, verbalinio ir neverbalinio bendravimo ir kt. Daugelį jų aptarėme ankstesniuose šio vadovėlio skyriuose. Paskutiniajame – penkioliktame – skyriuje aptarsime bendravimo techniką.

## 14.5. BENDRAVIMAS IR BENDRADARBIAVIMAS

Bet koks mokymas – tai instruktoriaus ir karių bendradarbiavimas, kuriuo siekiama mokymo tikslų. Kadangi bet kokio mokymo tikslas – išmokyti karius, o jie išmoksta vien asmenine patirtimi, instruktoriaus uždavinys – paskatinti karius aktyviai dirbti, kad jie pasiektų tikslą. Taigi reikia užmegzti bendradarbiavimą, kuris duotų maksimalų efektą.

Mokymo metu instruktoriaus ir karių bendradarbiavimas charakterizuojamas mokymo organizavimo būdu ir mokymo metodu. Mokymo sėkmė priklauso nuo to, ar konkrečioje mokymo situacijoje pasirenkamas organizavimo būdas, veikla ir valdymas kuo daugiau aktyvina karius ir leidžia jiems patirti savo veiksmų pažangą.

Nesėkmingas būna toks mokymas, kai kariai nesupranta instruktoriaus veiklos, reikalavimų ir įsakymų; todėl jie suvokia situaciją taip, tarsi instruktorius nenori su jais bendradarbiauti. Taip sumenkėja asmeninis instruktoriaus autoritetas.

Sėkmingu bendradarbiavimu įveikiama daugelis problemų, taip pat kariai įgyja ne vien tikrai reikiamų įgūdžių bei žinių, bet ir ugdomas jų požiūris bei elgesio normos, kurios garantuoja, kad kariai mūšio sąlygomis gebės ir norės pasitelkti savo žinias bei įgūdžius.

Bendravimui skiriamas R. Šteigerio „Karinės pedagogikos“ 7.4 skyrelis „Bendrauti ir įsakinėti“. R. Šteigeris rašo, kad „*bendrauti, vadinasi, kalbėti vienam su kitu, keistis mintimis ir rūpintis karių tarpusavio santykiais. (...) Bendravimas prasideda spontaniškai: kai žmonės yra kartu, – negalima nebendrauti. (...) Kas siekia sėkmės (o vadas ir instruktorius to privalo siekti) negali apsieiti be nuolatinio bendravimo. Kovinio rengimo rezultatus ir etapus, pagaliau beveik*

visus karo tarnyboje pasiektus laimėjimus galima įvertinti tik kalbant su dalyviais” (10, 85 p.).

Ir dar: „Žmonės pradeda bendrauti spontaniškai. Bendravimas yra bendroji sąvoka, įsakinėjimas yra tik ypatinga bendravimo forma. Instruktoriai ir vadai privalo žinoti, kad bendraujant reikia elgtis pagal situaciją. Tie, kurie su žmonėmis bendrauja tik įsakinėdami, yra vieniši, nemėgstami vadai. Kurie tik diskutuoja, bijo priimti sprendimus ir duoti įsakymus, yra pajuokiami ir beveidžiai viršininkai. Karinėje kasdienybėje tik tada galima pasiekti sėkmę, kai kariai nuolat tariasi dėl savo veiklos. Tik nuolat bendraudami kariai įsigilina į savo užduotį. Bendravimas sukuria pasitikėjimą, kuris dėl laiko stokos ir sunkiomis sąlygomis leidžia vadovauti, duodant trumpus įsakymus” (10, 86 p.).

Išsamiau bendravimo priemonės aptariamos 15-ajame skyriuje, kurį maloniai sutiko parašyti profesorius Kęstutis Miškinis.

## 14.6. KARIŲ AUKLĖJIMAS KOVINIAME RENGIME

Tarnybos statuto įžangoje rašoma, kad „vykę karai patvirtino seniai žinoma tiesą, kad ir šiais technikos laikais daugiausia laimėjimų laiduoja dvasinė stiprybė ir drausmė. (...) Krašto apsaugos pagrindas turi būti Tėvynės meilė, tautos bei kariuomenės karinės tradicijos ir drausmė. Šias ypatybes (...) skiepija auklėjimas, kuris pirmiausia turi ugdyti įsakymų, nurodymų, kitų karo meno taisyklių vykdymą...” (6, 6 p.).

Šios moralinės savybės auklėjamos visomis auklėjimo formomis, tačiau viena svarbiausių – **auklėjimas mokant**, t.y. per visus teorinius ir praktinius užsiėmimus.

**Mokymo ir  
auklėjimo  
vienybė**

„Kovotojo mokyme” yra nedidelis skyrelis „**Mokyti – auklėti**”, kuriame P. Tarasenka daro išvadas, kad „*kariškas mokymas turi būti auklėjantis ir kario moralės savybės turi būti auklėjamos mokymu; tatau gali būti išreikšta šia sąvoka: **mokyti auklėjant, auklėti mokant, t.y. mokymas savo esmėje nėra atskiriamas nuo auklėjimo, o turi būti auklėjančiu, t.y. turi veikti kareivių protą, valią ir jausmus***” (12, 87-91 p.).

Panašias mintis skaitome „Karinėje pedagogikoje”: „*karinis rengimas, auklėjimas ir vadovavimas, nors aiškiai skiriasi, vis tiek yra neatsiejami*” (10, 18 p.). Čia pateikti ir šių trijų sąvokų apibrėžimai:

- **karinis rengimas** lavina karių pažintinius gebėjimus ir praktinius įgūdžius, kad jie karo ir krizinių situacijų metu galėtų įvykdyti savo užduotį;
- **karinis auklėjimas** plačiaja prasme yra sąmoningas ir nesąmoningas

poveikis kario elgesiui, pažiūroms ir nuostatoms, kad jis būtų pasirengęs vykdyti užduotis;

- **karinis vadovavimas** – humaniški ir atitinkantys užduotį pavaldinių veiksmai, nukreipti į nurodytą ar numatytą tikslą (10, 18 p.).

„Karinės pedagogikos pagrinduose” rašoma: „*vadovavimas, mokymas, auklėjimas sudaro tris bazines karinės pedagogikos dimensijas. (...) Vieną kartą mokymas yra pagrindinis uždavinys, kitą kartą – auklėjimas...*” (5, 32 p.).

Taigi karių auklėjimas yra neatskiriamas nuo mokymo. Rengiant bet kurias pratybas turi būti nustatomi ir įgyvendinami ne tik mokymo, bet ir auklėjimo tikslai.

**Auklėjimo per pratybas metodai** Auklėjant pratybose gali būti sėkmingai taikomi šie metodai: įtikinimas, įpratimas, pavyzdys, skatinimas, drausminimas.

**Įtikinimas** – auklėjimo metodas, kai žinios naudojamos karių pažiūroms, įsitikinimams plėtoti. Šiuo atveju žinios parenkamos ir teikiamos taip, kad veiktų auklėtinių jausmus, stiprintų suvokimą tam tikrų tiesų, kuriomis grindžiamos visuomeninės pažiūros. Įtikinimas turi suformuoti įsitikinimą (įsitikinau, kad apkasas šaudyti stovint apsaugo nuo sviedinių ir minų skeveldrų; įsitikinau, kad mano automatinis šautuvas gali nukauti priešo karį 1000 m atstumu; įsitikinau, kad galiu pataikyti į priešo karį tam tikru atstumu ir pan.).

**Įpratimas** – auklėjimo metodas, kai formuojami įpročiai (įpročiai – įgūdžiai, tapę poreikiu). Įgūdžiui susiformuoti reikia tikslo, motyvo, veiksmų kartojimo. Susiformavęs įgūdis – tikslingų veiksmų motyvas. Čia motyvas – poreikis atlikti tam tikrus veiksmus, pavyzdžiui, tikslas išsaugoti savo gyvybę branduolinio sprogimo atveju sukelia poreikį negalvojančiam panaudoti artimiausią priedangą, atlikti tam tikrus savisaugos veiksmus. Per tam tikrą laiką jis tampa charakterio bruožu. Skiriami naudingi ir žalingi įpročiai. Naudingi (higieniniai, estetiško elgesio, etiketo, darbo, mokymosi, punctualumo ir kt.) padeda susiformuoti socialiai brandžiai asmenybei. Žalingi įpročiai (nesivaldymas, nemandagumas, higienos taisyklių nepaisymas, rūkymas, alkoholio ir narkotikų vartojimas) neigiamai veikia asmenybės elgesį.

**Pavyzdys** – auklėjimo metodas, kuriuo daromas asmeninis poveikis kario veiklos ir elgesio motyvacijai. Instruktorius tvarko savo veiklą taip, kad galėtų būti pavyzdys. Tada jis tampa idealu, prie kurio norima priartėti, pavyzdžiui, puiki atletiška figūra, mokėjimas puikiai atlikti fizinio lavinimo ar šaudymo pratimus, susivaldymas, mandagus elgesys ir pan.

**Skatinimas** – auklėjimo metodas, kai pastiprinama veiklos ir elgesio motyvacija. Ji pastiprinama tenkinant dvasinius ir materialinius poreikius, norus, interesus, žadinant teigiamas emocijas, didinant socialinį prestižą. Tam panaudo-

jamos dvasinio, moralinio ir materialinio skatinimo priemonės: skatinimas pažymiu, pasitikėjimas, padaršinimas, moralinis rėmimas, patarimas, netiesioginis poveikis, pritarimas, geri santykiai, pagyrimas, padėka, apdovanojimas, papildomo poilsio suteikimas (kai karys ar skyrius anksčiau ir geriau už kitus atliko pratimą, įvykdė normatyvą ar užduotį) ir t. t.

Kalbėdamas apie skatinimo (apdovanojimo) įtaką R. I. Arendsas teigia, kad „*tam tikrą elgesį pastiprinus, tas elgesys linkęs kartotis; ir priešingai, nepastiprintas elgesys linkęs silpti ir išnykti*” (1, 196-197 p.). Tas pats principas galioja ir mokymo grupėse, o instruktoriams tai yra dar viena priemonė karių elgesiui valdyti. Taikant pastiprinimo principus karių elgesiui paveikti, žinoma, svarbiausia, kad instruktorius gebėtų: 1. įvardyti pageidaujamą elgesį; 2. nustatyti atitinkamus skatinimus; 3. sumaniai naudoti tuos skatinimus, stiprinančius bei skatinančius pageidaujamą elgesį.

**Drausminimas** – auklėjimo metodas, kai formuojami drausmingos veiklos įgūdžiai (daryk, kas leidžiama, nedaryk, kas draudžiama).

Štai kaip traktuoja pedagoginį drausminimą S. Šalkauskis (11, 40-44 p.). Jis pirmiausia suskirsto mokyklinę drausmę: griežtumo atžvilgiu drausmė yra varžanti ir palaida; iniciatyvos atžvilgiu – pedantiška, arba smulkmeniška, ir laisva; autoriteto atžvilgiu – asmeninė ir neasmeninė; įsigalėjimo atžvilgiu – išviršinė ir išvidinė; turinio atžvilgiu – numatomoji ir baudžiamoji ir t.t. Ypatingos reikšmės pedagogikoje turi numatomoji ir baudžiamoji drausmė. Toliau jis nurodo, kad drausminimas gali būti:

- drausminimas tvarkos ir elgimosi normavimu;
- drausminimas veikimu;
- drausminimas pastangų pripažinimu ir apdovanojimu;
- drausminimas bausmėmis.

Apie drausminimo (prievartinės įtakos) auklėjamąjį poveikį rašo ir R. I. Arendsas: „*Apdovanojimai ir privilegijos skiriamos pageidaujamam elgesiui sustiprinti ir skatinti; bausmės ir nuobaudos skiriamos, kad nebūtų pažeidžiamos svarbios taisyklės ir procedūros*” (1, 197 p.). Pradedantieji instruktoriai turėtų labai atsargiai skirti bausmes ir nuobaudas, tačiau primygtinai reikalaujami iš karių atitinkamai elgtis ir ryžtingai reaguodami į karių pažeidėjimus, jie gali imti kontroliuoti mokymo grupę. Instruktoriai turėtų į karių blogą elgesį reaguoti ryžtingai, o ne pasyviai arba priešišškai. Pasyvusis ir priešiškasis stiliai nėra paveikūs. Instruktoriai, kurių reagavimo stilius pasyvus, aiškiai kariams nepasako, ko jie iš jų tikisi, o priešiškasis stilius dažnai remiasi beprasmiais ir sunkiai įvykdomais grasinimais.

**Ryžtingasis stilius** reikalauja iš instruktoriaus labai aiškiai žinoti, ko jis iš karių reikalauja, ir reaguoti į jų netinkamą elgesį atkakliai ir pasitikint savimi.

Instruktoriui patariama konkrečiai įvardyti blogai besielgiantį karį ir neišleisti jo iš akių, jis neturėtų priimti blogai besielgiančių karių pasiteisinimų.

**Ką daryti, kai kariai netinkamai elgiasi.** Pradedantiesiems instruktoriams rekomenduojama, susidūrus su netinkamu karių elgesiu, daryti taip – užuot uoliai ieškojus priežasčių, sutelkti visą dėmesį į patį blogą elgesį ir rasti būdų jam pakeisti. Šis požiūris pabrėžia, kad instruktoriams svarbu tiksliai išvelgti netinkamą elgesį ir greitai bei tiksliai įsikišti. R. I. Arendsas tai aiškina, kaip **sužiūrėjimą ir sutapimą, greitą atsaką į nepageidaujamą elgesį**. Jis rašo: „*Mokytojai, kurie viską sužiūri, tuojau pat atpažįsta netinkamą elgesį ir beveik visada tiksliai išaiškina, kuris iš mokinių kaltas. Neturintys šio įgūdžio mokytojai laiku nepastebi netinkamo elgesio ir dažnai neteisingai baudžia*” (1, 193 p.).

Kokios gali būti baudmės per pratybas? Tai gali būti atkreiptas dėmesys į netinkamus veiksmus ar karinės drausmės pažeidimus, tai gali būti išreikštas instruktoriaus nepasitenkinimas, nepritarimas, išpėjimas, norų nepatenkinimas, draudimas daryti ką nors, kas buvo leista (pavyzdžiui, buvo leista ar net įsakyta atraitoti rankoves, sudėti vienoje vietoje ginklus, nusiimti striukę ir pan.; jeigu per pratybas kažkas elgiasi nedrausmingai ir viršija leistus palengvinimus, juos galima nutraukti); pagaliau, tai gali būti ir drausminės nuobaudos, numatytos Drausmės statute. K. Miškinis dar įvardija tokius drausminimo būdus: prašymas, įtikinimas, įtaiga, priekaištas, moralizavimas, užuomina, ironija, širdgėlos reiškimas, pastaba, perspėjimas, pasipiktinimas, sutramdymas, pasmerkimas, „sprogimas” (pedagoginio poveikio būdas, kuriuo sugriaunama, „susprogdinama” klaidinga auklėtinio pozicija), baudmė.

Drausmės statutas nustato vado (viršininko) teises karių drausmei užtikrinti. 15-ajame straipsnyje nurodyta, kad vadas gali „*reikalauti iš karių, pažeidžiančių karių drausmę, nutraukti neteisėtus veiksmus, skirti drausmines nuobaudas, skirti kitas poveikio priemones...*”. 17-ajame straipsnyje išdėstytos „**Kitos poveikio priemonės**”: – išpėjimas ir papildomi kovinio rengimo pratimai.

Pateikiame 19-tąjį straipsnį:

#### **„Papildomi kovinio rengimo pratimai**

**1. Papildomi kovinio rengimo pratimai yra poveikio priemonė, vado (viršininko) skiriama kariams, neįgijusiems pagal kovinio rengimo programą būtinų įgūdžių.**

**2. Papildomus kovinio rengimo pratimus skiria skyrininkai ir viršesni vadai (viršininkai) jiems pavaldiems kariams.**

**3. Papildomi kovinio rengimo pratimai nustatomi iki 4 valandų per dieną ir atliekami laisvu nuo tarnybos metu, iki karys išmoks nustatytą pratimą.**

**4. Papildomus kovinio rengimo pratimus, atitinkančius kovinio rengimo programą, nustato vadas (viršininkas), skyręs šią poveikio priemonę.**

**5. Karininkams papildomi kovinio rengimo pratimai neskiriami.”**



Tai efektyvi poveikio priemonė tiems kariams, kurie per tingėjimą, pasyvų mokymąsi ir pan. neįgijo tam tikrų žinių ar neišmoko tam tikrų veiksmų. Tačiau šią priemonę reikia naudoti labai apgalvotai. Jeigu karys ko nors neišmoko ne todėl, kad nenorėjo, o dėl kitų priežasčių (ligos, nepakankamo fizinio pasirengimo ar dėl menkų gabumų), tokios priemonės ne tikrai nebus veiksmingos, jos duos priešingą efektą – karys paprasčiausiai užsisklęs, pasidarys priešiškas ir pan. Šiuo atveju reikia ieškoti kitos išeities, o jeigu per planines pratybas nepavyksta likviduoti kario atsilikimo, reikia ne papildomas pratybas skirti, o pačiam instruktoriui arba jo skirtam kariui papildomai dirbti su atsiliekančiu kariu. Žinoma, reikia kariui tinkamai paaiškinti, kodėl taip daroma. Negalima papildomų pratybų skirti ir baudžiant už drausminius prasižengimus – **tai nėra bausmė.**

Pažymėtina, kad bausmės metodo auklėjamasis poveikis efektyvus tik tada, kai: 1. kaltasis iš tikrųjų laiko save kaltu; 2. bausmei pritaria karių kolektyvas (visi suprato, kad taip reikia); 3. bausmė nei per didelė (per sunki), nei per maža (per lengva), atitinka pražangos laipsnį; 4. taikoma saikingai (ypač drausminės nuobaudos); 5. bausmė skiriama oficialiai, rimtai, nesusierzinus.

Pabrėšime, kad geriausių auklėjimo rezultatų duoda skatinančios, t.y. teigiamai veikiančios priemonės, o **bausmių gausa rodo pedagogo bejėgiškumą, nesugebėjimą dirbti pedagoginį darbą.**

## SANTRAUKA

- Mokymas yra formalizuotas bendradarbiavimas, kuriam vadovauja instruktorius. Gerai suplanuotos ir parengtos pratybos pavyks tuomet, jeigu instruktorius mokės mokyti, vadovauti pratyboms, įvaldys mokymo techniką, mokės improvizuoti.
- Vedant pratybas, reikia vadovautis šiais principais: kariai turi žinoti, suprasti ir pripažinti mokymo tikslus; turi būti skatinamas karių aktyvumas, iniciatyva ir savarankiškumas; instruktorius turi vadovauti remdamasis asmens autoritetu, lanksčiai pasirinkti vadovavimo formas, mokymo metodus, organizavimo formas ir būdus, visose mokymo fazėse bendradarbiauti su kariais.
- Vadovaudamas, kai moko, instruktorius turi elgtis ne kaip administratorius, o kaip mokymo organizatorius, jis turi panėšėti į didelio orkestro dirigentą, kurio lazdelės mostelėjimui paklūsta kiekvienas orkestro dalyvis ir visas orkestras. Instruktorius per pratybas turi sumaniai derinti mokymo grupės vadovo ir mokytojo veiklą.
- Pradedantysis instruktorius, dirbdamas pedagoginį darbą, turi įvaldyti mažų mažiausiai šešis mokymo modelius: pasakojimo, pokalbio, pratimų, treniruotės, grupinio darbo ir mišrųjų. Instruktorius turi mokėti juos pasirinkti ir

naudoti priklausomai nuo mokymo temos, tikslo, karių ankstesniojo pasirengimo, galiausiai, nuo savo pedagoginio meistriškumo lygio.

- Pasakojimo ir pokalbio modeliai paprastai taikomi teoriniuose užsiėmimuose. Pokalbio modelis dažniausiai taikomas kartu su pasakojimo, pratimų, grupinio darbo ir mišriuju modeliais.
- Pratimų ir treniruotės modeliai – pagrindiniai formuojant ir įtvirtinant karių įgūdžius. Šie modeliai gali būti taikomi skyrium, tačiau dažniausiai neįmanoma atskirti, kur baigiasi karių pratinimas, o kur prasideda treniruotė. Todėl dažnai koviniame rengime bus taikomas mišrusis modelis, kuriame yra visi karių mokymo elementai: žinių įgijimas ir įtvirtinimas, įgūdžių formavimas ir tobulinimas.
- Mokant karius bendradarbiauti, sėkmingai taikomas grupinio darbo modelis, kuriame kariai savarankiškai dirba mažomis grupėmis, sprenddami teorines ir praktines kovinio rengimo užduotis.
- **Mokymo technika** – kariams mokyti vartojamų būdų ir metodų visuma bei mokėjimas jais naudotis. Mokant karius naudojama įvairi mokymo technika – kalbėjimas, klausymas, klausinėjimas, atsakinėjimas, demonstravimas, pratinimas, treniravimas, motyvavimas, tikrinimas, vertinimas, verbalinis ir neverbalinis bendravimas ir t.t. Kai instruktorius meistriškai įvaldo mokymo techniką, jis išmoksta mokymo meno, t.y. tampa menininku. Veiksmingas karių mokymas neįmanomas be bendravimo ir bendradarbiavimo.
- Svarbiausias karių kovinio rengimo principas – yra vadovavimo, mokymo ir auklėjimo vienybė. **Per visas pratybas reikia mokyti ir auklėti bei auklėti ir mokyti. Svarbiausia auklėjimo forma – auklėjimas mokant.**
- Auklėjimo koviniame rengime metodai yra šie: įtikinimas, įpratinimas, pavyzdys, skatinimas ir drausminimas. Geriausių auklėjimo rezultatų duoda skatinančios, o ne drausminančios priemonės. **Bausmių gausa rodo instruktoriaus bejėgiškumą, nesugebėjimą dirbti ne tik pedagoginį, bet ir karinį vadovavimo darbą.**

## UŽDUOTYS

1. Apibūdinkite pagrindinius pratybų vedimo principus.
2. Paaiškinkite, nuo ko priklauso geras kruopščiai suplanuotų ir parengtų pratybų vedimas.
3. Paaiškinkite, kaip instruktorius turi vadovauti karių mokymui.
4. Paaiškinkite, kas yra mokymo modelis, kuo jis skiriasi nuo mokymo organizavimo formos ir mokymo metodo, kokie mokymo modelio bruožai.
5. Apibūdinkite pasakojimo ir pokalbio modelius, nurodykite jų pagrindinius panašumus ir skirtumus.

6. Įvairiais aspektais palyginkite pratimų ir treniruotės modelius, apibūdinkite jų pagrindinius skirtumus.

7. Išanalizuokite mišriojo mokymo modelio ypatumus, palyginkite šį modelį su mišriąja pamoka. Nurodykite savo nuožiūra pratybas, kurioms būtų galima taikyti kurį nors šiame skyriuje aptariamą mokymo modelį, kelis įvairius mokymo modelius.

8. Paaiškinkite, ką reiškia sistema: vadovavimas–mokymas–auklėjimas. Kaip siejasi tarpusavyje šie trys sistemos elementai? Kada kuris elementas yra dominuojantis? Pateikite pavyzdžių.

9. Išvardykite pagrindines karių skatinimo per pratybas priemones.

10. Išvardykite pagrindines karių drausminimo per pratybas priemones.

11. Paaiškinkite, kaip per pratybas turi būti taikomos skatinimo ir drausminimo priemonės. Įrodykite, kad bausmių gausa rodo instruktoriaus bejėgiškumą.

## LITERATŪRA

1. Arends R. I. Mokomės mokyti (Learning to Teach). – V., 1998. – P. 193-197, 250-409.
1. Gage N. L., Berliner D. C. Pedagoginė psichologija. – V., 1994. – P. 307-453.
2. Jakavičius V., Juška A. Mokyklos pedagogika. – K., 1996. – P. 186-200.
3. Jovaiša L. Pedagogikos terminai. – K., 1993; / – V., 1998.
4. Jovaiša L., Vaitkevičius J. Pedagogikos pagrindai. I d. – K., 1987. – P. 153-192.
5. Jung H., Florian H. Grundlagen der Militarpedagogik. – Frankfurt am Main, 1994. – P. 25-49, 148-170.
6. Krašto apsaugos statutai. – V., 1993.
7. Lietuvos Respublikos kariuomenės drausmės statutas. – V. 1999. 15-19 str.
8. Miškinis K. Trenerio etika. – K., 1998. – P. 108-121.
9. Pedagoginiai karių mokymo principai. – V., 2000. – P. 13-14, 27-31, 71-79.
10. Steiger R., Zwygart U. Karinė pedagogika. – V., 1999. – P. 18-20, 32, 60-81.
11. Šalkauskis S. Rinktiniai raštai // Pedagoginės studijos. – Kn. 2. – V. 1992. – P. 40-44.
12. Tarasenko P. Kovotojo mokymas. – V., 1998. – P. 39, 50-62, 87-167.
13. Training the Force (FM 25-100). – Washington, 1988. – P. 4-1 – 4-4.

## 15 SKYRIUS

# Bendravimo priemonės

### **Bendravimo funkcijos**

Bendravimo barjerai

### **Kalba ir kalbėjimas**

Instruktoriaus kalba

Pagrindinė kalbos funkcija ir

žodinio bendravimo būdai

Kalbėjimo formos Rašy-

tinis kalbėjimas Etinis

pokalbis Ginčo etika

Disputas

### **Klausymasis**

Klausymosi vaidmuo

Klausymosi formos

Efektyvus klausymasis

### **Humoras – svarbi**

#### **bendravimo priemonė**

Humoro jausmas

Reikalavimai humorui

### **Pedagoginio poveikio būdai**

Sąvokos samprata

Poveikio būdai Pedagogi-

nio poveikio būdų taikymo

sąlygos

### **Neverbalinis bendravimas**

Neverbalinio bendravimo

uždaviniai ir priemonės

Mimika Akių kontaktas

Gestai Kūno kalba

Asmeninė erdvė Eisena,

sėdėsena stovėsena

### **Bendravimo ypatumai**

Bendravimo su 19-20 metų

kariais ypatumai

## APŽVALGA

**Bendravimas** – viena pagrindinių žmogaus vertybių, t.y. tai, ką žmogus laiko svarbiausiu ir labiausiai vertina. Be bendravimo neįmanomas joks profesinis pasirengimas bei tobulėjimas, negalima jokia kuriamoji veikla.

Pedagoginėje veikloje tarpusavio sąveika sistemoje „pedagogas–ugdytinis“ yra lemiamą. Nėra sąveikos – negali būti ir produktyvios pedagoginės veiklos.

**Bendravimas tokia žmonių tarpusavio sąveika, kurios metu keičiamasi informacija, sukuriama atitinkamas emocinis tonas ir daroma vienokia ar kitokia įtaka.** Trumpiau: „**Bendravimas – tai prasminga tarpusavio sąveika tarp dvių ar daugiau žmonių**“ (22, 14 p.).

**O bendradarbiavimas – tai instruktoriaus ir karių bendros pastangos bei veikla, siekiant bendro tikslo.** Tarp instruktoriaus ir karių turi klostytis geri santykiai. Jeigu tokių nėra, pažanga bus labai nežymi arba jos visai nebus, nes jie vienas kito nesupras ir nesusikalbės.

Šiame skyriuje aptarsime verbalines (žodines) ir neverbalines (nežodines) bendravimo priemones, išsiaiškinsime, kaip reikia jas naudoti mokant ir auklėjant karius.

## 15.1. BENDRAVIMO FUNKCIJOS

### Bendravimo funkcijos

Skiriamos trys bendravimo funkcijos:

1. **Bendravimas – tai komunikacija.** Mokymo procese nuolat užmezgami nauji ryšiai, keičiamasi informacija. Pagrindinės komunikacijos priemonės: žodinė ir rašytinė kalba, įvairi neverbalinė komunikacija (lot. *verbum* – žodis) – tai žmonių emocijos, išgyvenimai bei įvairūs jų raiškos būdai (gestai, mimika, kūno poza ir kt.).

2. **Bendravimas – tai sąveika.** *Interakcinė* (lot. *inter* – tarp, *actio* – veiksmas) *funkcija* – tai dviejų ar daugiau žmonių tarpusavio poveikių sistema arba **sąveika**. Paprastai ji realizuojama įvairiais judesiais ir veiksmais (gestai, mimika, kūno judesiai...). Pavyzdžiui, žmonės keičiasi informacija žiovaudami, kosėdami, staiga nutildami, šypsodamiesi ar verkdami ir pan. Taip pat kalba. Sąveika, kaip bendravimo priemonė, – tai atsitiktiniai ar sąmoningi, trumpalaikiai ar ilgalaikiai, tarpiški ar netarpiški, verbaliniai ar neverbaliniai dviejų ar daugiau žmonių kontaktai.

Bendravimas visada yra tarpusavio sąveikos procesas, kuriame instruktorius ir kariai vieni kitiems daro didesnę ar mažesnę įtaką. Tai priklauso nuo jų dvasinio turtingumo, charakterio stiprumo, autoriteto, net išorinio patrauklumo ir kitų priežasčių.

3. **Bendravimas – tai bendraujančiųjų abipusis supratimas.** Be abipusio bendraujančiųjų pažinimo bei suvokimo sunkiai įmanomas normalus žmonių bendravimas. Pilnavertis bendravimas galimas tik tuomet, kai instruktorius gerai pažįsta karius, šie – instruktorių ir adekvačiai vieni kitus vertina. Žmonės bendrauja kaip asmenybės, sąveikos subjektai, turintys individualius įsitikinimus, pažiūras, jausmus, išgyvenimus, savitus charakterio bruožus. Todėl būtina, kad partneriai kuo geriau vienas kitą pažintų. Jeigu pedagogas nesugeba arba nesistengia pažinti savo auklėtinių vidinio pasaulio, bendravimas darosi formalus.

*Vadinasi, bendravimas – tai daugialypis žmonių santykių srautas ar informacijos perteikimo būdas, kartu sudėtinga žmonių tarpusavio sąveika, abipusio pažinimo, suvokimo ir veikimo, tarpusavio atjautos ir supratimo procesas, pagaliau viena svarbiausių žmogaus dvasinės būties sąlygų.*

### Bendravimo barjerai

Dažniausi bendravimo barjerai yra *melas, šiurkštumas, egoizmas, pavydas, gobšumas*. Bendravimo barjerai atsiranda ne tik dėl žmogaus ydų, bet tai gali būti susiję ir su kitais dalykais:

- *instruktorius nemoka klausytis, jis negali laiduoti grįžtamojo ryšio;*
- *silpnai įvaldęs neverbalines bendravimo priemones;*
- *nemoka sklandžia, logiška kalba reikšti pagrindinių minčių;*

- *neduoda pašnekovui tinkamo atlygio* (padėkos, komplimento, paramos, simpatijos...);
- *nepasitiki savimi ir neturi savikontrolės įgūdžių;*
- *neteisingai apibendrina, žemindamas asmenybę;*
- *nemoka tinkamai pasirodyti, įtikinamai, argumentuotai, vaizdžiai pasakoti;*
- *priima vaikiškus, paviršutiniškus sprendimus;*
- *vadovaujasi bendrais stereotipais (geras – blogas), o ne reikalo esme;*
- *nesilaiko Aeroło efekto (gerų pastebi tik gera, blogų – tik bloga);*
- *per daug dėmesio skiria sau;*
- *į pašnekovo emocingesnį žodį atsako „superakcija“* (duoda dešimterio-pai gražos);
- *instruktorius pasižymi menka dalykine kompetencija.*

## 15.2. KALBA IR KALBĖJIMAS

**Instruktoriaus kalba** Kalba apie žmogų pasako labai daug. Pasakojama, kaip kartą Sokratui atvedė žmogų, apie kurį jis turėjo pasakyti savo nuomonę. Išminčius ilgai į jį žiūrėjo, o paskui sušuko: „Kalbėk gi pagaliau, kad aš galėčiau tave pažinti!“ (18, p. 77).

Kalba yra minties forma, todėl instruktoriui reikia mokėti kalbėti aiškiai ir paprastai. Kai žmogus mąsto, veikia tas pats nervinis mechanizmas, naudojami tie patys kalbiniai signalai kaip ir sakant mintį garsiai. Vadinasi, mąstymas, būdamas apibendrintas tikrovės atspindys, reiškiasi kalba. Žodis, pasakytas garsiai, mintį paverčia realybe. Todėl tik tos žinios yra informatyvios, kurias žmogus geba pasakyti aiškiai. **Apgailėtinai atrodo žmogus daug kalbantis, bet nieko nepasakantis, nemokantis tiksliai ir sklandžiai aiškinti, akcentuoti svarbiausios minties.**

Prisimintinas romėnų posakis: „*Poetae nascuntur, oratores fiunt*“ („Poetais gimstama, oratoriais tampama“).

Kalba atspindi žmogaus išsilavinimą, specialybę, jo jausmų turtingumą, nuotaiką. Iš balso galima nustatyti žmogaus amžių ir lytį, temperamentą, geriau suprasti jo motyvus ir interesus. Tartis, leksika nusako ir socialinę aplinką, kuriai priklauso kalbantysis. Žmogaus kalbą neretai gretiname su tam tikru socialiniu vaidmeniu (pavyzdžiui, *šaukia kaip turgaus boba, kalba kaip prokuroras* ir pan.). Taigi sąvoka *kalbos kultūra* įeina į platesnę sąvoką *žmogaus kultūra*. Be kalbos žmonės negali bendrauti, be jos nėra sąmonės, nėra mokslo, nėra kultūros. Trumpai sakant, be kalbos nėra ir žmogaus. Žodyje esti žmogus. Apie tai taikliai

yra pasakęs M. Martinaitis: „Už žodžio neįmanoma pasislėpti: pro jį matyti žmogus, jo žemiškas veidas“ (13, 14 p.).

Kalbos reikšmė labai didelė. Pavyzdžiui, advokato kalba gali žmogų išgelbėti nuo mirties, gali ir pražudyti.

Ciceronas buvo vienas garsiausių Antikos laikų oratorių ir advokatų. Štai kaip savo kalba jis įveikė galingąjį Verą.

Veras buvo Sicilijos gubernatorius, labai godus žmogus. Sicilijoje gyvenantys romėnai buvo turtingi. Veras apkaltindavo kurį nors romėną išdavyste, nubausdavo jį mirtimi, o jo turtą pasisavindavo. Visi šiuropo nuo tokio gubernatoriaus elgesio, nes tuolaik būti romėnu buvo labai didelė garbė. Romėno pagal įstatymus nebuvo galima nukryžiuoti (tai labai sunki mirtis), bet Veras tokią bausmę taikydavo.

Už tokį elgesį teisiamo Vero advokatas buvo Ciceronas. Įžangoje jis tarė: „Teisėjai, nenoromis pradėdau svarstyti Galijaus, kurį Veras nubaudė mirtimi, bylą“.

Vėliau jis sušuko: „Tu išdrįsai nukryžiuoti romėną!“

Ši byla virto politine, ir Veras neišvengė mirties.

Pasak Cicerono, *kalbėtojas turi derinti: filosofo mintį, poeto kalbą, juristo atmintį, tragiko balsą, aktoriaus judesius ir graciją*.

Kiekvienas žmogus turi savo kalbos manierą. J. Pikčilingis rašė: „(...) *ne tik žmogus formuoja kalbą, bet ir kalba žmogų. O jeigu toji mūsų formuoja bus išsekusi, paliegusi, „mažakraujė“, jeigu ji bus užteršta, šleiva, kreiva, išsigimusi!* (...) *Matyt, ir mus darys tokius*“ (16, 68 p.). Neatsitiktinai liaudies patarlė sako: „Arklį pažinsi iš dantų, žmogų – iš žodžių“. **Juo aukštesnė tautos kultūra, juo tobulesnė ir turtingesnė kalba.** Todėl kiekvieno instruktoriaus pareiga – puoselėti gimtąją kalbą, išmokti gražiai ir taisyklingai kalbėti.

Vienoda, nuobodų, monotoniška kalba greitai nuvargina, kelia nuobodulį, o greitakalbė sunkiai suprantama. Geriausiai suvokiama vidutinio tempo, gyva, vaizdinga, o neigiamai veikia pernelyg garsi, šaiži kalba.

Mokėjimas taisyklingai, įtikinamai kalbėti ugdomas nuolat lavinantis. A. Makarenka apie tai rašė: „Man ir pačiam iš pradžių nelabai gerai išeidavo. Koks, manau, reikalas. Kreipiausi į prityrusį aktorių.

– Reikia balsą nustatyti.

– Kaip balsą nustatyti? Argi aš dainuosiu?

– Ne dainuosiu, o kalbėsi.

Aš pasidarbavau su juo kurį laiką ir supratau, koks didis dalykas yra balso nustatymas. Labai svarbu, kokių tonu kalbama. Paprasta frazė: „Gali eiti“, bet šią paprastą frazę, šiuos du žodžius galima pasakyti 50 būdų. Be to, į kiekvieną būdą jūs įterpiate tokias gaides, kad tai bus lašas nuodų, jeigu šito reikia tam, kuris turi tai pajusti“ (11, 485 p.).

Instruktorius kalba turi būti taisyklinga leksikos, fometikos, gramatikos, stiliaus požiūriu (negali būti tokių pasakymų, kaip *pas ką yra klausimų?*, *pas mane mažai laiko, ko rezultate blogai atliko pratimą* ir pan.), gausi palyginimų, metaforų, epitetų, eufemizmų, tropų, priešodžių, retorinių klausimų, sušukimų, tačiau glausta ir logiška. Išsilavinęs instruktorius visada kalba vaizdingai, raiškiai, aiškiai tardamas žodžius. Jo kalboje neturi būti vietos kalbos šiukšlėms (*reiškia, daleiskim, šakės, kapec, fain* ir pan.). Instruktorius turi vengti ilgų, sudėtingų sakinių, painių formulavimų ir nesuprantamų terminų. Smerktinas neteiktinų posakių ir keiksmažodžių vartojimas. Kalba taip pat turi būti turtinga, originali, informatyvi, emociinga.

Kai kurie instruktoriai, norėdami įtikinti karius, pernelyg daug kalba patys. Tai neracionalu. Reikia elgtis priešingai – nepertraukti kario, atidžiai jo išklausti ir pasistengti suprasti, o ne pačiam daug kalbėti apie tą patį dalyką. Apie instruktoriaus mokėjimą kalbėti kariai sprendžia iš to, koks santykis tarp pasakytų žodžių ir perteiktos informacijos. Jau Ciceronas teigė, kad kalbėtojo svarbiausias bruožas – tai **sugebėjimas pasakyti, kas reikia, nepasakant to, kas nereikia**. Taigi žodžiams turi būti ankšta, o minčiai erdvi. Daugiažodiškumas – daugelio pedagogų yda. Neatsitiktinai senovės graikai sakydavo: „Lakoniškumas yra talento brolis“.

Didelį pasitenkinimą patiria karys, kai instruktorius jį vadina vardu. Kreipimasis vardu rodo dėmesį žmogui, pripažįsta šio reikšmingumą. Reiškinių galima pavaizduoti taip:



24 pav. Pedagogo teigiamos nuostatos formavimasis (pagal R. Razauską, 18, 50 p.).

Instruktorius bendrauja su įvairaus išprusimo kariais – šie skiriasi savo žinio-  
mis, mąstymu, suvokimo lygiu. Norėdamas būti suprastas, instruktorius turi:



- bendraudamas su kariais, įvertinti kiekvieno jų išsilavinimą;
- sugebėti tą pačią informaciją pateikti skirtingomis formomis, tokiomis, kurias geriausiai suprastų karys;
- kalbėti neilgiais sakiniais ( $7 \pm 2$  žodžiai), kuriuose būtų suprantamai akcentuota esminė mintis;
- Žinoti, kad klausytojas suvokia kiek mažiau, negu buvo pasakyta garsiai, kur kas mažiau ir ne taip, kaip kalbėtojas norėjo pasakyti;
- kalbėti vidutiniu tempu, maloniu tembru ir akcentuojančia intonacija, gryna, taisyklinga lietuvių kalba. Reikia vengti alegorijų bei labai užkoduotų, mistinių posakių;
- vengti painių frazių, mažai girdėtų tarptautinių žodžių, sudėtingų išvedžiojimų. Lietuvių kalba turtinga ir ja galima išsakyti bet kokią mintį;
- nesigirti, nepasakoti apie savo pergales, laimėjimus, nepervertinti savęs.

Žodžiu, juo paprastesnė ir aiškesnė instruktoriaus kalba, juo jis bus geriau suprastas.

Tobulinti kalbėjimo meną – ilgas, sudėtingas, tačiau būtinas procesas. Geru pavyzdžiu laikytinas Demostenos kelias į oratorius.

Kilmingas graikas Demostenas norėjo tapti garsiu oratoriumi ir gražbylyste pasiekti graikų valdovo Pilypo, įžymiojo Aleksandro Makedoniečio tėvo, palankumą savo giminei. Bet Demostenas nuo vaikystės negalėjo ištartai kai kurių garsų, be to, jo balsas buvo silpnas. Šveplavimas ir menka iškalba anais laikais būtų sukėlus juoką. Tačiau Demostenas taip troško tapti oratoriumi, kad pasiryžo įveikti visas kliūtis. Jis kasdien eidavo prie jūros ir, prisidėjęs į burną jūros akmenėlių, stengdavosi sunkiai ištariamus žodžius tarti taip garsiai, kad nustelbtų jūros ošimą. Negailėdamas savęs Demostenas įveikė prigimties ydas, išmoko gražiai ir garsiai kalbėti ir tapo vienu garsiausių antikinės Elados oratoriumi.

Šio pasakojimo moralas aiškus – jeigu užsibrėžei gyvenime tikslą, negailėk jėgų jam siekti, įveik visus sunkumus, būk iki galo jam ištikimas.

Labai įdomiai apie **kalbos meną ir taktą** dar 1645 m. rašė čekų pedagogas J. A. Komenskis.

1. Kalba skiriama kitam, o ne pačiam sau (kvailys kalba pats su savimi).
2. Kalbėk tik apie reikalą; kai nebūtina, reikia tylėti. Visa kita – piktnaudžiavimas.
3. Kalbėdamas kalbėk apie reikalą, o ne pavienius žodžius. Žodžiai – tik daiktų apvalkas, (...) o daiktai bus tada, kai jie bus aiškiai apibūdinti. Todėl kalbėk ne tam, kad patiktum, o tam, kad mokytum; parodyk ne daikto matomumą, o patį daiktą; tiesos paprasta kalba.

4. Kur reikia ne žodžių, o darbų, veik ir taupyk žodžius. Ligonis ieško ne kalbėtojo, o gero gydytojo (Seneka). O kiek yra žmonių, besišiukšlinančių žodžiais vietoj darbų.

5. Kalba turi derintis tiek su kalbėtoju, tiek su klausančiojo mintimis: kalbėtojas turi kalbėti tokiais žodžiais, kuriuos jaučia sieloje; klausantysis turi tai suprasti. Kitaip bus kalbama be reikalo (...).

6. Sakyk ne viską, ką gali ar žinai, o tik ką reikia.

7. Geriau praleisti šimtą reikalingų žodžių, negu pasakyti vieną nereikalingą (10, 379-380 p.).

Kitoje knygoje J. A. Komenskis rašo:

1. Jeigu reikia kalbėti, tai pirmiau reikia mąstyti, o ne atvirksčiai, kad nereiktų painiotis arba atsiimti savo žodžių, pasakius ką nors netinkamo.

2. Norint būti suprastam, posakiai turi būti aiškūs ir tikslūs.

3. Ir balsas kalbėtojo turi būti minkštas ir ramus, o ne burbuliuojantis, vos pasiekiantis klausą.

4. Jeigu kalbi, kalbėk liežuviu, o ne galva, ranka ar visu kūnu, t.y. nesvyruodamas ir negestikuliudamas.

5. Jeigu klausai ar atsakai į klausimą, daryk tai aiškiai, trumpai ir paprastai.

6. Nutraukti žmogų, kol jis nebaigė savo kalbos, labai nekultūringa.

7. Jeigu pokalbio metu reikia pasakyti ką nors netinkamo, tai pirmiausia atsiprašyk arba perduok tai aprašomu būdu taip, kad ne visai gražus daiktas pasiektų klausą ir jausmus ne kaip kitaip, o tik tinkamu posakiu (10, 165-166 p.).

**Pagrindinė kalbos funkcija ir žodinio bendravimo būdai**

Kalba atlieka įvairias funkcijas – ja visos tautos kuria mokslą, kultūrą, techniką, iš kartos į kartą perduoda sukauptą patyrimą. Tačiau pagrindinė – būti **komunikacijos priemone**, t.y. formuoti ir išreikšti mintis apie supančią tikrovę,

taip pat kaupiti ir saugoti žinias. **Kalbėjimas – tai žmonių bendravimas, remiantis kalbos ženklų sistema.**

Psichologas R. Želvys nurodė **žodinio bendravimo būdus.**

1. **Įvertinamasis bendravimas.** Juo instruktorius įvertina reiškinių, poelgi, elgesį ir kitus dalykus (*Tavo elgesys man nepatiko – nereikėjo numesti automatinio šautuvo ant žemės...*).

2. **Aiškinamasis bendravimas.** Juo nieko nepeikiama ir negiriama, nieko nenurodinėjama, tik aiškinama (*Jeigu priešas puls iš kairiojo flango, tada mums reikės...*).

3. **Palaikomasis bendravimas.** Juo siekiama parodyti kariams, kad norima jiems gero, norima padėti (*Manau, kad eilinis Jonaitis nesugebėjo įveikti kliūties dėl to, jog dar neatsigavo po persirgtos ligos. Nenusimink, iki kitų pratimų pasitreniruosi ir tikrai ją įveiksi ...*).

**4. Tyrinėjamas bendravimas.** Juo siekiama gauti kuo daugiau informacijos apie ką nors (*Ką manai apie Rusijos kariuomenės veiksmus Čėčėnijos kalnuose? Kaip manai praleisti laisvalaikį, jeigu būsi savaitgaliui išleistas į namus?*).

**5. Suprantamasis bendravimas.** Juo stengiamasi geriau suprasti, ką kitas žmogus sako ar jaučia (*Matau, kad esi nepatenkintas savo šaudymo rezultatais ir tai tave labai liūdina...*, 22, 75-78 p.).

Patys savaime minėti žodinio bendravimo būdai nėra nei geri, nei blogi. Netinkamus juos gali padaryti pernelyg dažnas ar nevykęs kurių nors iš jų vartojimas. Bendraujant visuomet reikalingas lankstumas, todėl geriausia naudotis įvairiais bendravimo būdais.

**Kalbėjimo formos** Pagrindinės kalbėjimo formos yra **sakytinis ir rašytinis** kalbėjimas. Sakytinis kalbėjimas gali būti **monologinis ir dialoginis**.

**Monologiniu** (gr. *monologos*: *mono* – vienas + *logos* – kalba) – vadinamas vieno žmogaus kalbėjimas. Tai, pavyzdžiui, instruktoriaus pasakojimas, instruktažas prieš kovinių granatų svaidymą, prieš darbą grupėmis.

Rengdamasis pasakojimui ir pasakodamas, instruktorius turi laikytis tam tikrų reikalavimų.

Įžangoje:

- sudominti karius, sukelti jų simpatijas (pradėti patarle, aforizmu arba pateikti kokį nors šokiruojantį pavyzdį, įdomų faktą);
- sukelti klausytojų pasitikėjimą;
- nurodyti temą, paaiškinti jos svarbą ir pagrindinę mintį. Apžvelgti svarbiausius teiginius;
- nesigirti, neaukštinti savo asmenybės;
- nesakyti *nesu pasirengęs, man liepė kalbėti, aš čia gal ne viską išmanau ir pan.*

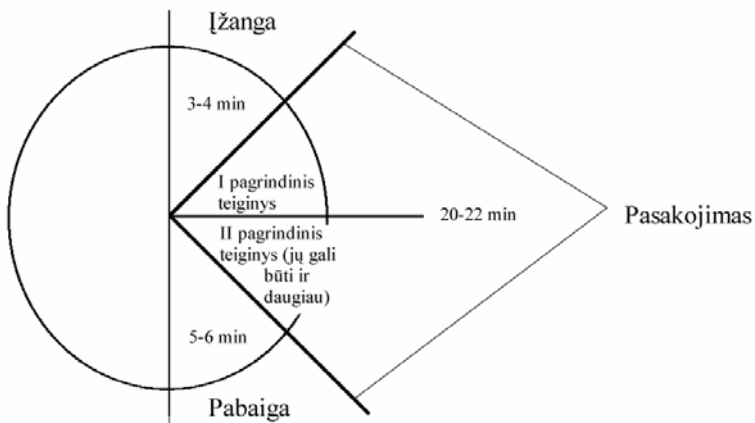
Pasakodamas:

- dėstomas mintis pagrįsti faktais, konkrečia medžiaga;
- nesiremti nepagrįstais faktais ar nuogirdomis;
- neakcentuoti faktų, „išpeštų“ iš konteksto.

Pabaigoje:

- nekišti to, kas užmiršta pasakyti dėstant;
- baigti kalbėti, kol klausytojų susidomėjimas dar neatslūgęs;
- nekartoti kelis kartus to paties, kad „eilinis baigimas“ nebūtų lyg įžanga į naują pradžia;
- neužtęsti pabaigos;
- apibendrinti pasakojimo turinį.

25 pav. pateikiama 30 minučių pasakojimo schema.



25 pav. Pasakojimo plano schema

**Dialogu** (gr. *dialogos*) vadinamas dviejų arba kelių asmenų kalbėjimasis. **Dialogas mezgamas tada, kai bendravimo partneriai vienas kitam perdavinėja pokalbio giją – ir patys kalba, ir kitų klausosi.** Dialogas yra sudėtingesnis už monologą: pašnekovams reikia labiau taikytis vieniems prieš kitus.

Dialogo metu instruktorius turi:

- derinti pokalbį taip, kad abu iš karto nenuitiltų arba nepradėtų šnekėti vienu metu;
- pasisakymų neturėtų skirti ilgus pauzės;
- pašnekovo pasisakymo pradžia neturėtų „užlipti“ ant bendravimo partnerio pasisakymo pabaigos;
- nepertraukinėti vienas kito, nes tai gali sukelti konfliktą;

- nepalikti ilgų pauzių (1–2 sekundžių pauzė yra normali), nes jos gali palikti nepasitenkimo pokalbiu jausmą;
- įkyriai nekartoti tų pačių argumentų ar motyvų;
- vietoje kreipinio *tu (jūs)* vartoti *aš*: ne *Jūs kalbėjote netinkamu tonu, eilini Jonaiti*, bet *Man labai nepatiko, koku tonu jūs kalbėjote, eilini Jonaiti*, ir pan.

Nerašytų, neoficialių pokalbio taisyklių yra labai daug. Jos nurodo, kaip reikia kalbėti užstalėje, įvairiomis progomis, instruktuojant prieš pratybas arba jas aptariant ir pan. Paisydamas jų instruktorius etiškai elgsis, darys didesnę įspūdį, kartu ir poveikį savo kariams.

**Rašytinis kalbėjimas** Rašytinis kalbėjimas atsirado vėliau už sakytinį, todėl jis yra sudėtingesnis. Rašto sakiniai yra ilgesni ir gramatiškai sudėtingesni negu sakytinės kalbos, jų sudėtinga sintaksė, leksika, stilistika. Prastai atrodo instruktorius, jeigu jo parašytame laiške kario tėvams, pakabintame skelbime, pratybų plane, užrašė lentoje ar kuriame kitame rašte daug įvairių klaidų, jis ne itin informatyvus, parašytas netvarkingai. Iš rašto kultūros sprendžiama ir apie žmogų. Siekdamas daryti didesnę poveikį kariams, instruktorius turi labai tobulinti savo rašytinę kalbą.

**Etinis pokalbis** Etinio pokalbio paskirtis – plėsti karių dorovines žinias, tobulinti vertinimų ir idealų sistemą, turtinti socialinę ir dorovinę patirtį.

Etiniai pokalbiai sudaro progą kariams:

- suprasti kasdienę savo kolektyvo bei kitų žmonių patirtį ir susidaryti bendrus dorovinius reikalavimus;
- plėsti karių dorovinę ir socialinę patirtį;
- išsiaiškinti, kokiais doroviniais motyvais, kokiomis paskatomis žmonės vadovavosi taip elgdamiesi. Tai leidžia suvokti dorovingo elgesio esmę, geriau suprasti ir griežčiau vertinti save bei kitus.

Etinių pokalbių temos gali būti įvairios. Jas galima formuluoti patarlėmis, priežodžiais, aforizmais ir pan. Tokie pokalbiai gali būti vedami įvairiai: kaip skyriaus ar būrio susirinkimas, kaip kino filmo ar spektaklio aptarimas, kaip individualus pokalbis ir pan. Etinis pokalbis bus veiksmingas, jeigu kariai jame dalyvaus aktyviai: klaus, ginčysis, prieštaraus, samprotaus. Per pokalbį instruktorius turi neskubėti reikšti savo nuomonės ir daryti išvadų. Jo uždavinys – įtraukti karius į polemiką, skatinti juos reikšti savo samprotavimus.

**Etinio pokalbio plano–konsepcto schema.**

**Tema.** Ji turi būti suformuluota problemiška (pavyzdžiui, „Kodėl karys turi ginti civilius gyventojus?“).

**Uždaviniai:**

- a) atskleisti nagrinėjamo klausimo turinį;
- b) mokyti karius kritiškai vertinti savo ir kitų žmonių poelgius;
- c) formuoti teisingą karių nuomonę nagrinėjamu klausimu.

**Pobūdis.** Etinis pokalbis gali būti individualus, grupinis, frontalus.

**Pagrindiniai etapai:**

1. Instruktoriaus rengimasis etiniam pokalbiui.
  - 1.1. Skaitoma speciali literatūra pasirinkta tema.
  - 1.1. Parenkami ir apmąstomi pavyzdžiai iš literatūros ir gyvenimo.
  - 1.2. Parengiami pokalbiui kariai (paprashomi atsakyti į anketos klausimus, perskaityti tam tikrą literatūrą, parinkti įdomių pavyzdžių).
2. Etinio pokalbio eiga.
  - 2.1. Remiantis anketų atsakymais arba pokalbių su kariais medžiaga, iškeliami problema.
  - 2.2. Nagrinėjama iškeltoji problema (ilustruojant teigiamais ir neigiamais pavyzdžiais).
  - 2.3. Daromos išvados (pabrėžiant tam tikrus poelgius).
  - 2.4. Siūloma susipažinti su tam tikrais saviauklos būdais ir juos taikyti gyvenime.

Etinio pokalbio metu kariai mokosi vertinti įvairius gyvenimo reiškinius, susidaro teisingus vertinimo kriterijus. Instruktorius pokalbiui turi pasirengti, kad vertinimai būtų pagrįsti, argumentuoti, logiški, kad pokalbis atitiktų karių interesus, poreikius, amžių ir išsilavinimą.

Rengdamas įvairius tematikos etinius pokalbius, instruktorius turi laikytis tam tikrų reikalavimų.

1. Pokalbių turinys turi būti aiškus atitinkamo amžiaus kariams. Negalima pokalbių perkrauti abstrakčiomis sąvokomis, painiais samprotavimais.

2. Reikia gerai pažinti karių kolektyvą, kuriame rengiamas pokalbis, žinoti jo kryptingumą, karių tarpusavio santykius, požiūrį į mokymąsi, drausmę, pratybas, instruktorius ir vadus.

3. Pokalbiai neturi būti per dažni. Geriausia juos rengti konkrečia dingstimi (pavyzdžiui, prieš taktinius mokymus, po jų, išleidžiant karius į atostogas ir grįžus iš jų).

4. Pokalbį reikia pradėti ryškiais, gerai parinktais konkrečiais pavyzdžiais iš karių gyvenimo ir nuo jų pereiti prie apibendrinimų bei išvadų.

5. Pokalbį reikia iliustruoti ištraukomis iš periodinės spaudos, grožinės literatūros, skaidrėmis, kita vaizdine medžiaga. Svarbiausia, kad pavyzdžiai kariams būtų suprantami, paveikūs ir nauji. Didelį auklėjamąjį poveikį daro neigiami pavyzdžiai.

6. Daug reikšmės turi argumentavimas, įrodymas tų teiginių, kurie verčia karius susiprasti, susimąstyti, apgalvoti savo elgesį ir konkrečius poelgius.

7. Būtina skatinti karių aktyvumą, gyvą keitimąsi nuomonėmis, žadinti mintį.

8. Reikia stengtis sukelti galias ir veiksmingas karių emocijas. To pasiekima, kai instruktorius gyvai organizuoja pokalbius. Instruktoriaus įsitikinimas, kad jo idėjos teisingos, jo vidinė įtaiga karius veikia įtikinamai.

**GINČO ETIKA** Dažnai pokalbyje susikerta skirtingos nuomonės, požiūriai, įsitikinimai. Pašnekovas nori įtikinti oponentą, siūlo savo sprendimus, atmeta priešingą nuomonę. Užsimezga poleminius ginčus.

**Eristika** (gr. *eristike techne* – ginčo menas) – **tai apvaldytas, sureguliuotas, sunormintas kivrčas**. Jau senovėje buvo sakoma: „*Veritas in disputo oritur*” („Tiesa atsiskleidžia ginče”).

Ginčą visada sudaro puolimas ir gynyba. Yra komandų, kolektyvų, kuriuose įprasta puldinėti vienas kitą, nuolat ginčytis. Gyvenime dažnai nemokama ramiai, santūriai, mandagiai atsakyti net į nekaltą pastabą, menkiausią prieštaravimą ar kitokią nuomonę. Yra daug žmonių, kurie kaip įtempta spyruoklė laukia savo puolimo ir į kiekvieną bent kiek neatsargesnį pasakymą reaguoja karinga gynyba, savo ruožtu provokuojančia puolimą. Įsigali „karo padėtis”, stiprinantis tarpusavio neapykantą ir susvetimėjimą. Tai ypač pavojinga kariniuose kolektyvuose, kuriuose gyvena ir bendrauja ginkluoti jaunuoliai.

Politikai, teisininkai, pedagogai ir kitų profesijų žmonės ginčydamiesi negali elgtis negarbingai, nekultūringai, tyčiotis iš kitų, bartis. Kultūringas žmogus, norėdamas įrodyti savo nuomonės teisingumą, pasitelkia faktus ir logiką, o ne balso pakėlimą, **demagogiją** (gr. *demagogas* – žmogus, kuris stengiasi įgyti populiarumą negarbingomis priemonėmis: melagingais pažadais, faktų iškreipimu, meilikavimu ir kt.) ar **sofistika** (gr. *sophisma* – gudravimu pasiekiamą apgaulę, suktas samprotavimas).

Neetiška naudotis atvira dezinformacija, senais duomenimis, vienašališkai nuslėpti faktus, svarbias problemas, o mažareikšmes iškelti, iš anksto „klijuoti etiketes” (*jis kitoks nebus...*), remtis iškraipytomis autoritetų mintimis, nepagrįstomis aksiomomis (*neverta stengtis, nes vis tiek neįveiks...*) ir pan.

Anksčiau buvo praktikuojamos trys iškalbos (*retorikos*) rūšys:

- **politinė** – politiniai oratoriai polemizavo tarpusavyje, stengdamiesi pritraukti savo pažiūromis kuo daugiau šalininkų;

- **teisinė** – teismo oratoriai kaltino (kaltintojai), gynėsi (gynėjai), siekdami sau naudingo teisėjų sprendimo;

- **epideiktinė** (išaukštinamoji, parodomoji) (gr. *epideiksis* – parodymas) – epideiktiniai oratoriai stengdavosi sukelti kuo didesnę įspūdį, ką nors išgarginti, išaukštinti.

Sokratas retorinę eristiką transformavo į teorinę. Tai sudarė sąlygas atsirasti savitai **ginčo etikai**.

**Eristinė etika, kaip tiesos ieškojimas, rėmėsi dora.** Dar Sokratas tiesos ieškojimą pavertė doro gyvenimo pagrindu. Jis buvo įsitikinęs, kad žmogus gali gyventi dorai ir teisingai, kai jis pats yra gerai išsiaiškinęs, kas yra **dora ir teisybė**. O kad taip būtų, jis turi diskutuoti su savimi ir kitais.

Instruktorius, laikydamasis eristikos etikos dėsnių, turi:

- bet kokiame poleminiame ginče elgtis dorai;
- neprimesti kategoriškai savo nuomonės, bet tik sudaryti sąlygas, kad karys pats suvoktų savo klaidas;
- su ginčo partneriais elgtis kultūringai ir mandagiai, nežeminti, bet didinti jų reikšmingumą;
- pralaimėjęs ginčą, išlaikyti mandagią ir pagarbią elgseną;
- ginčo metu išlaikyti savitvardą, santūrumą, saiką, niekada neprarasti pusiausvyros;
- atsisakyti pretenzijų nugalėti bet kokia kaina;
- prireikus daryti protingus kompromisus;
- reikšti gerą valią.

Mokantis eristikos etikos gali praversti ši Aristotelio mintis: „(...) *kariauti faktų ginklais taip, kad viskas, kas yra anapus įrodymų srities, taptų nereikalinga*” (19, 13 p.).

**Disputas** Disputas – tai ginčas žodžiu, diskusija kuriuo nors klausimu.

Senovėje buvo sakoma, jog ginčiuose gimsta tiesa. Ir ne tik tiesa: gimsta ir tvirtėja tokios svarbios ginčų dalyvių savybės, kaip siekimas rasti tiesą, mokėjimas ginti savo pažiūras ir gebėjimas drąsiai pripažinti savo klaidas. Disputas yra gera karių grūdinimo mokykla. Draugiška nuomonių kova padeda išugdyti tokius asmenybės bruožus, kaip nesitaikstymą su priešiškomis idėjomis, pagarbią pažiūrą į kitų nuomonę. **Disputas padeda išugdyti kritinį požiūrį į trūkumus.** Svarstydami tam tikras idėjas, kariai geriau jas suvokia, susiformuoja požiūrį į dorovines problemas, mokosi ginti savo pažiūras, kovoti už idealą.

Disputo tematika gali būti įvairi. Paprasčiausia ir dažniausia tema yra konkretaus poelgio moralinis įvertinimas: gėrio ir blogio problema, poelgio motyvai. Naudinga disputo tema – skaitytų knygų, matytų kino filmų, spektaklių, aplankyto parodų aptarimai. Aptarimų objektu pasirenkamos dorovinės problemos.



19-20 metų amžiaus jaunuoliai (tokiais yra privalomosios pradinės karo tarnybos kariai) rengia ir sudėtingesnės tematikos disputus, domisi rimtomis etinėmis ir mokslinėmis problemomis, draugystės, bičiulystės, meilės, žmogaus, profesinių ir dorovinių savybių dermės, gyvenimo tikslo klausimais.

Disputui parengti reikia didelio meistriškumo, mokėjimo sudominti karius aktualiomis problemomis. Instruktorius turi mokėti atsižvelgti į disputo dalyvių nuotaikas, sukurti laisvą, nevaržomą svarstymo atmosferą. Prievarta peršant savo pažiūras, net pačias teisingiausias, galima jau pačioje disputo užuomazgoje nuslopinti karių norą ginčytis ir reikšti savo nuomonę.

Surengti disputą, padės ši atmintinė:

1. Disputo tema turi būti aktuali, problemiška, skatinanti keistis nuomonėmis.
2. Temą reikia sukonkretinti svarstytais klausimais. Klausimai turi būti aiškūs ir įdomūs.
3. Reikia parinkti patyrusį disputo vadovą, kuris trumpa 10-15 minučių įžangine kalba pradėtų disputą, o vėliau pirmininkautų.
4. Reikia iš anksto susitarti dėl reglamento. Tai padės išvengti tuščių ir beprasmiškų postringavimų.
5. Jeigu karių kolektyve disputas nėra įprastas, tikslinga iš anksto parengti kelis pasisakančius dalyvius.
6. Disputo sėkmė priklauso nuo pirmininko gebėjimo užbaigti disputą ir jį apibendrinti. Reikia įvertinti pasisakymus, padėkoti dalyviams.

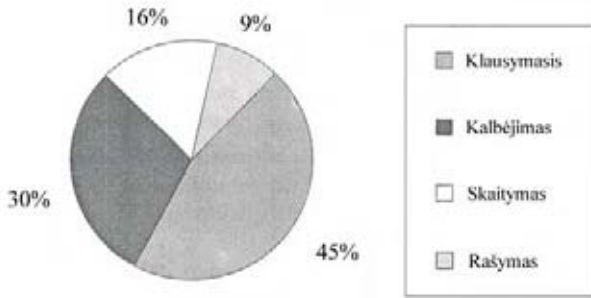
Auklėtiniais galima pritaikyti tokias taisykles: „**Jeigu lieki dispute – lik savo noru. Jeigu likai – kalbėk. Jeigu kalbi – kalbėk atvirai. Jeigu klausai – klausyk atidžiai. Jeigu ginčijiesi – ginčykis taktiškai**”.

### 15.3. KLAUSYMASIS

**Klausymosi  
vaidmuo**

**Klausymasis – specifinis socialinis ir psichologinis procesas, itin reikšminga bendravimo priemonė.** Tyrimais nustatyta, jog klausymuisi skiriama beveik 50% bendravimo laiko.

Vienam bendravimo partneriui tenka pranešti kokią nors informaciją, o kitam – ją gauti. Jei atidžiai klausomasi, įgyjama kur kas daugiau informacijos, ji geriau suprantama. Be to, *atidus klausymasis palankiai nuteikia pašnekovą, padeda geriau spręsti įvairias problemas.* J. Lafateris rašė: „*Jei nori būti išmintingas, išmok protingai klausinėti, atidžiai klausytis, ramiai atsakinėti ir nutilti, kai nėra ko daugiau pasakyti*”.



26 pav. Bendravimo elementai (2, 62 p.).

Mokėti klausytis aktualu visiems: ir kariui, ir instruktoriui, ir vadui. Klausymosi svarba išskirtina dėl šių ypatumų:

1. **Klausymasis nėra girdėjimas.** Girdėjimas – procesas, kuriame garsų bangos sukelia būgnelio virpėjimą ir perduoda jį į smegenis. Smegenyse elektrocheminiai impulsai perdirbami, o garsų reikšmė interpretuojama. Klausymasis nėra automatiškas, nes dažniausiai žmogus girdi, bet nesiklauso. Kartais jis nesiklauso sąmoningai (neįdomu, neaktualu, jau girdėta, įkyru).

Žmonės, kurie painioja klausymąsi su girdėjimu, dažnai save įtikina, kad jie tikrai supranta kitus. Tačiau iš tikrųjų jie gauna tik signalus. Tikras klausymasis apima daugiau procesų negu vien pasyvus girdėjimas.

2. **Menas klausytis nėra įgimtas.** Daugelis žmonių klaidingai mano, kad klausymasis, kaip kvėpavimas, yra įgimtas. Mokyklose klausymuisi visai neskiriama laiko. Mokiniai mokosi kalbėti, rašyti, skaityti, bet ne klausytis. Tai ypač paradoksaliau, kai žinome, jog apie 50% bendravimo laiko žmonės klausosi.

Patirtis rodo, kad bendravimas dažnai nukenčia dėl to, kad neatidžiai klausomasi. Todėl reikia išmokti klausytis.

3. **Visi klausytojai gali skirtingai suvokti perteikiamą informaciją.** Todėl instruktorius turi pasitikslinti, ar teisingai suvokta jo perteikiama informacija. Klausantysis taip pat, jeigu nėra kuo nors visiškai tikras, turi pasitikslinti, ar teisingai suvokė perteiktą informaciją.

Pripažįstama, kad visuomet maloniau bendrauti ne su tuo, kuris gerai kalba, bet su tuo, kuris gerai moka klausytis. *Kiekvienas karys nori turėti instruktorių atidų ir geranoriškai nusiteikusį klausytoją, kantrų ir savikritišką.* Nemaloniai nuteikia karį nekantriu balsu išdrožta pastaba: „*Baik, žinau, žinau, ką nori pasakyti*“. Atidus klausymasis – tai ne tik dėmesio kariui požymis, bet ir instruktoriaus profesinė pareiga, jo etinės kultūros požymis. Dar Epiktetas sakė:

„Prigimtis davė žmonėms vieną liežuvį ir dvi ausis, kad mes du kartus daugiau klausytumės kitų, negu patys kalbėtume” (18, p. 109).

Mūsų liaudies išmintis irgi teigia, kad visuomet verta atiduoti pirmenybę klausymuisi, o ne kalbai („Žmogus dvejus metus mokosi kalbėti, o vėliau visą gyvenimą tylėti”, „Žodis – sidabras, tylėjimas – auksas” ir pan.).

Lordas Česterfyldas „Laiškuose sūnui” rašo: „*Itin nemandagu atidžiai neišklausyti kalbančiojo. Nieko negali būti šiurkščiau, nemandagiau, kaip tikras ar tariamas neatidumas pašnekovui*”. Šie laišakai, rašyti XVIII a., ir yra savotiška to meto gero elgesio enciklopedija.

Antikinėje Graikijoje veikė mokytų ir rimtų žmonių draugija – pitagoriečiai. Kas norėjo į tą draugiją įstoti, pirmiausia turėjo prižadėti trejus metus tylėti. Tiktai išlaikęs tokį išbandymą žmogus buvo priimamas į draugiją.

Dėmesio klausymuisi svarba iliustruojama ir šiuo pasakojimu: „Kartą pas Sokratą atvedė naują mokinį. Jaunuolis degė noru mokytis gražiai kalbėti. Tačiau, pakalbėjęs su juo kelias minutes, Sokratas pareikalavo už mokymą dvigubo užmokesčio.

– Kodėl? – paklausė mokinys.

– Todėl, kad man teks tave mokyti dviejų mokslų, – atsakė filosofas, – ne tik mokslo kalbėti, bet ir mokėjimo klausytis.”

#### **Klausymosi formos**

Klausymasis gali būti reflektyvus ir nereflektyvus.

**Nereflektyvus yra toks klausymasis, kai instruktorius nesiikiša į pokalbį su pastabomis, klausimais, patikslinimais ir**

pan. Šitaip klausomasi kai:

- karys labai emociingas, susijaudinęs, dega noru viską išsakyti vienu ypu;
- priimamas naujas karys į skyrių (būrį) ir norima apie jį kuo daugiau sužinoti;
- kariui sunku dėstyti savo mintis. Kario neskubindamas instruktorius sudaro jam progą susikoncentruoti, rasti žodžius, kuriais nori tą mintį išsakyti;
- kariai būna išgyvenę sudėtingų situacijų ir nori, kad instruktorius būtų ne teisėjas, patarėjas, bet „rezonatorius”.

**Reflektyvus yra toks klausymasis, kai instruktorius aktyviai (žodžiais, gestais, mimika) parodo savo santykį su kalbančiuoju arba aptariama tema.** Toks klausymasis padeda nuodugniau išsiaiškinti smulkmenas, geriau suprasti auklėtinį.

Reflektyvus klausymasis svarbus ir dėl to, kad neretai tas pats žodis gali turėti daug reikšmių, o kalbėtojas ne visada tiksliai išdėsto savo mintis. Yra kelios šio klausymosi formos:

- **išsiaiškkinimas** – tai toks pokalbio stilius, kai kreipiamasi į kalbėtoją ir prašoma paaiškinti pasakytą žodį, frazę, mintį („*Prašom pakartoti*“, „*Prašau paaiškinti dar kartą*“, „*Nežinau, ką turėjote galvoje*“ ir pan.);
- **perfrazavimas** – tai pasakytos minties formulavimas kitais žodžiais, dažniausiai *savais* („*Kaip aš jus supratau,...*“, „*Jūsų nuomone...*“, „*Kitai variantui,...*“). Perfrazavimas naudingas tada, kai kalbėtojo mintis atrodo suprantama;
- **jausmų atspindėjimas** – kai pabrėžiamas ne kalbos turinys, o kalbėtojo jausmai, emocijos. Kariai dažnai patiria malonų jausmą, kai instruktorius, per daug dėmesio neskirdamas kalbai, gerai supranta karių jausmus, įsigilina į jų būseną;
- **reziuavimas** – tai pokalbio apibendrinimas, išryškinant pagrindinę idėją ir kalbėtojo santykį su ja. Šis stilius labiausiai tinka užsitęsusiems pokalbiams baigti, reguliuojant konfliktus, aptariant įvairias nuomones ir pan.

**Efektyvus klausymasis** Menas kalbėti ir įteigti visada prasideda nuo mokėjimo klausytis. Nemokėti klausytis – ne tik nemandagu, tai ir paniekos požymis.

Kad klausymasis būtų efektyvus, reikia laikytis taisyklių.

1. **Gerbti pašnekovą.** Nesvarbu, kiek metų kariui, kokia jo gyvenimo patirtis, kokie profesiniai nuopelnai – kiekvienas yra žmogus, kurį reikia gerbti. Instruktorius visada turi būti mandagus, geranoriškai nusiteikęs klausytojas. Pagarba būtina net tada, kai pašnekovas netaktiškas, aiškiai meluoja, puola į isteriją ar pan. **Gebėjimas vesti pokalbį ir jo metu atidžiai klausytis yra bendravimo meno viršūnė.**

2. **Atsisakyti išankstinės nuomonės.** Instruktorius turi susidaryti teigiamą psichologinę nuostatą tiek pašnekovo, tiek gvildenamos temos požiūriu. Gyvenime dažnai pasitaiko, kad argumentai atmetami vien dėl to, kad juos pateikė nepatinkantis žmogus. Klausytis reikia ne tik to, ką norima išgirsti, bet ir to, kas sakoma, ką reikia išgirsti ar „skaityti tarp eilučių“. Svarbu numatyti ir tai, ko pašnekovas negali arba nenori pasakyti.

3. **Padėti pašnekovui jaustis laisvai.** Pritarimas – tai nuostata, rodanti geranorišką nusiteikimą. Skatinantis žvilgsnis, žodis, gestas, šiltas balso tonas, pritarimas nuteikia pašnekovą palankiai ir skatina jį pokalbiui. Svarbu ir empatija (angl. *empathy* – įsijautimas į kito žmogaus emocinę būseną) – jautrumas kitiems, įsijautimas į tai, ką mąsto pašnekovas, ko jis noro, ką jaučia. Empatiškas instruktorius ir pats karių akimis mokės pažvelgti į save, panagrinėti savo elgesį. Reikia padėti kalbančiajam atsipalaiduoti („*Nieko, gerai, drąsiai...*“).

4. **Mokėti išklausti iki galo.** Nors ir labai trūksta laiko, karį reikia išklausti, nepertraukti, kol nebaigė savo minties, duoti jam galimybę išsakyti viską, išsipasakoti, „nusimesti psichologinį akmenį nuo savo pečių”. Ir pauzių nereikia skubėti nutraukti, kol pašnekovas ieško tikslesnio žodžio ar posakio. Dėmesys kalbėtojui rodo, kad klausantysis vertina jį kaip reikšmingą žmogų.

5. **Nutraukti tuščią, nereikalingą kalbą.** Pasitaiko, kai kariai kalba apie jau girdėtus dalykus, skundžia savo padalinio draugus, šmeižia. Tokiais atvejais instruktorius elgiasi ryžtingai – nutraukia tuščią, nereikalingą kalbą arba pareikalauja konkrečiau argumentuoti savo mintis.

6. **Jausti atsakomybę už pokalbį.** Abu pokalbio dalyviai turi jausti atsakomybę už pokalbį, bet didesnė atsakomybė tenka instruktoriui. Jis – pedagogas, ir jo atsakomybė gerokai didesnė. Labai svarbu atskirti faktą nuo nuomonės apie jį.

7. **Dėmesingai sekti pašnekovą.** Tam būtinos nuolatinės pastangos viso pokalbio metu, o pirmiausia reikia suderinti savo mąstymo tempą su kalbėtoju tempu.

8. **Klausti, jeigu kas neaišku.** Konfucijus yra sakęs: „Tas, kuris klausia, būna juokingas penkias minutes, o tas, kuris neklausia – visą gyvenimą”. Klausiti reikia ne to, ką pašnekovas jau pasakojo, o ko klausytojas neišgirdo ar nesuprato. Nereikia skubėti vertinti to, kas neaišku, klausti, kol viskas paaiškės. Geriau suprasti problemą padeda klausimai:

- *Koks sprendimas tau atrodo geriausias?*
- *Kaip manai, kodėl mūsų nuomonės nesutampa?*
- *Jeigu mes pamąstytume apie tokį kelią...*
- *Gal dar ką nors prisimeni? ir pan.*

9. **Nereikšti pritarimo arba nepritarimo iš karto.** Reikia pirma įsiklausyti ir tik paskui patikslinti, ar pavyko teisingai suprasti tai, kas buvo kalbama. Tam geriausia vartoti tokias frazes:

- *Tu norėjai pasakyti, kad...*
- *Vadinasi, tu į šią problemą žiūri kitaip...*
- *Jeigu teisingai tave supratau, mes turėtume...*

Klausymasis – tai bendravimo aktas, kuriam būtinas abipusis kontaktas. Ciceronas rašė: „Nereikia užvaldyti pokalbio kaip dvaro, iš kurio turi teisę išgyvendinti kitą...” (18, 118 p.). Priešingai, kiekvienas pokalbyje turi turėti savo eilę. Todėl instruktoriui retkarčiais reikia net skatinti karį kalbėti. Patobulinti savo gebėjimą klausytis galima. Pirmas žingsnis – suvokti tai, kas trukdo įdėmiai klausytis. Išanalizavus trūkumus ir juos pašalinus, galima tapti geru klausytoju.

**Klausymosi klaidos** Klausytis reikia mokėti. Klausymasis yra ne pasyvi pokalbio dalis. *Svarbu mokėti klausytis aktyviai, nes reikia susikaupti, sutelkti dėmesį į tai, kas sakoma.* Todėl klausytis nelengva.

Klausantis pavargstama labiau negu kalbant.

Dažniausiai pasitaiko tokios klausymosi klaidos:

1. **Netinkamas klausymosi stilius.** Pagal šį požymį galima skirti tokius blogus klausymosi įgūdžius:

- *ignoravimas* (klausytojas nekreipia dėmesio į pašnekovo informaciją, iškraipo mintis);
- *kamantinėjimas* (pokalbis vyksta *klausimo-atsakymo* forma, instruktorius gaunamą informaciją vertina tik savo požiūriu);
- *įkyrus klausinėjimas* – instruktorius šiuo atveju daugiau domisi tuo, kas jam pačiam šauna į galvą. Todėl dažniausiai klausimas nukreipia kalbantįjį nuo to, *ką šis norėjo pasakyti, į tai, ką pats norėjo išgirsti.* Įkyrus klausinėjimas gali supainioti pašnekovą ar sukelti įspūdį, kad šis nieko nesuprato;
- *hipotezių kėlimas* – instruktorius, dar neišklausęs ir nesupratęs kario, pats perima pokalbio iniciatyvą ir ima kelti įvairias hipotezes apie kario elgesį, parengtumą, planus ir kt. Karys tokias hipotezes linkęs atmesti, nes *jos išsakytos instruktoriaus, o ne jo, arba gali būti išvelgtas per didelis kišimasis į asmeninį gyvenimą;*
- *dėmesio blaškymas* (instruktorius klausosi nuolat kartodamas tuos pačius žodelius „*aha, aha...*“, „*taip, taip...*“, „*na, na...*“ ir pan.).

2. **Daugiau stebima, negu klausomasi.** Per daug dėmesio skiriama kalbėtojo išvaizdai, balsui, kalbos manierai analizuoti ir trūkumams ieškoti, o ne esmei suvokti.

3. **Klausantis nežiūrima į pašnekovą.** Kalbėdamas žmogus savo mintis papildo gestais, mimika, kitomis neverbalinio bendravimo priemonėmis. Klausytojas, nežiūrintis į kalbėtoją, negauna dalies informacijos.

4. **Netinkama klausytojo poza ir elgesys.** Klausomasi sudribus krėsle, žiūrint pro langą, vartant popierius. Reikia panaikinti visus erzinančius veiksnius: nebelsti, nepiešti, nedėlioti ko nors, nesimaivyti, netarti įprastų žodžių su afektacija. Negalima garsiai juoktis, išgirdus ką nors juokinga ar neįprasta.

5. **Užbėgama karių mintims į priekį.** Iki galo neišklausęs kario, instruktorius nujaučia, ką šis pasakys, todėl nebesiklauso, o apmąsto savo klausimus ar teiginius („*Užteks, nes žinau, ką nori pasakyti...*“).

6. **Dėmesys koncentruojamas tik į faktus.** Faktai – svarbu, tačiau jie neturi užgožti pokalbio esmės.

7. **Nesugebama suvaldyti neigiamų emocijų.** Pokalbio metu, išgirdęs sau nepalankią ar jo nuomonei prieštaraujančią informaciją, instruktorius neįstengia susivaldyti, pradeda atvirai reikšti antipatiją, replikuoti. Tokiais atvejais beveik nesiklausoma, o mintyse formuluojami argumentai, kuriais norima „sutriuškinti“ oponento nuomonę.

8. **Detaliai konspektuojama.** Šiuo atveju klausymuisi lieka pernelyg mažai laiko ir dėmesio. Kita vertus, kalbėtojas darosi uždaresnis, matydamas, kad jo žodžiai konspektuojami arba įrašomi į magnetofoną.

9. **Kategoriškai vertinama.** Instruktorius dažnai įžiūri tik balta arba juoda (*gerai-blogai*). Toks vertinimas užkerta kelią suprasti karį. Gyvenime gali būti įvairiausių situacijų, netikėtumų. Be to, instruktoriaus vertinimai, nesutampantys su kario nuostatomis, gali sukelti konfliktą.

10. **Pseudoklausymasis.** Tai gero klausymosi imitacija. Klausytojas žiūri į akis, šypsosi, linkčioja galva, pateikia klausimus, tačiau jo mintys kitur, jos svarbesnės, jis ignoruoja kalbėtoją. Kartais atvirai parodoma, kad klausantis nuobodžiaujama.

## 15.4. HUMORAS – SVARBI BENDRAVIMO PRIEMONĖ

**Humoro  
jausmas**

**Humoras – vaizdavimas to, kas juokinga, įvykių, žmonių ydų ir silpnųjų rodymas komišku, juokingu pavidalu.**

Humoras – pats trumpiausias kelias nuo pačios rimčiausios problemos iki auklėtinio sąmonės. „*Žmogus be humoro – tai gėlė be aromato*”, sako liaudies patarlė.

Gana įdomiai humorą apibrėžia V. Černius: „*Humoras – minčių ir jausmų reiškimo forma, kuri juokina kitus ir patį individą, bet nėra nei sarkazmas, nei ironija, žeidžianti kitus. Tai yra sugebėjimas pasijuokti pačiam iš savęs ir iš gyvenimo*” (4, 76 p.).

Humoras – draugiškas juokas, jo tikslas ne pašiepti, įžeisti, sunaikinti ką nors, bet tobulinti, atkreipti dėmesį, taisyti. Juokas yra galingas ginklas, jei išmokstama jį valdyti. Ar žmogus turi humoro jausmą, galima spręsti iš to, kaip jis reaguoja į pokštus, karikatūras, ar pastebi situacijos komiškumą, ar sugeba juoktis ne tik iš kitų, bet ir pats iš savęs. Humoro jausmo neturėjimas arba menkai išlavėjęs šis jausmas rodo, kad žmogaus emocijos ir intelektas yra nepakankami.

Geras karinis pedagogas moka pasišaipyti, juoktis. Pratybos yra rimta veikla, bet ne tokia, kad nebūtų galima pokštauti. Kad pasitelkti humorą racionalu, nereikia net abejoti. Tyrimų duomenimis (J. P. Powel, L. W. Andersen, 1985), humoras padeda suprasti ir geriau įsiminti, per pratybas išlaikyti dėmesį, sukuria

komandoje (grupėje, klasėje) malonią aplinką, lengvina užsiėmimus, gerina nuotaiką.

Biblijoje, Patarlių knygoje, sakoma, *kad „džiaugsmas pailgina žmogaus dienas”*, o Ekleziasto knygoje – jog „*besidžiaugianti širdis yra kūno gyvybė*”. Galima rasti daugybę pavyzdžių, rodančių ryšį tarp humoro ir iğūdžių tvirtumo, tarp humoro ir sveikatos. Humorą – gera psichinio apsisvalymo priemonė, jis padeda šalinti nuovargį, nemigą, stresą, mažinti cholesterolio kiekį kraujyje ir t.t. Mąstytojai, filosofai, sociologai, nuo Aristotelio iki Henriko Bergsono, pripažino teigiamą juoko poveikį žmogui, sakė, jį esant puikų visuomenės integracijos veiksnį.

Nuo karinio pedagogo humoro jausmo dažnai priklauso jo santykiai su kariais. Šmaikščios, kandžios, laiku pasakytos ir ne per dažnos replikos, taiklus sąmojis, švelni ironija tonizuoja karius, aktyvina jų nervinę veiklą. Humorą atkreipia dėmesį arba nukreipia jį norima linkme, mažina įtampą, alinančias, sunkias pratybas daro lengvesnes, įdomesnes. Mažindamas nerimą ir baimę didina karių kūrybingumą. **Humoras – tai dorybė, atpalaiduojanti nuo įtampos.**

Su instruktoriumi, mokačiu laiku ir vietoje pajuokauti, daug lengviau bendrauti, įveikti stresus, ilgiau išlaikyti gerą fizinę ir dvasinę būseną.

Pedagogas, mokantis pasijuokti iš savęs, nugali vieną didžiausių nuodėmių – puikybę. Humorą – tai minčių ir jausmų reiškinio forma, prajuokinti tiek pedagogus, tiek jų mokinius, tačiau tai ne sarkazmas ar ironija, žeidžianti kitus. Humorą – puiki priemonė subtiliai pasišaipyti iš savęs, kitų ir paties gyvenimo.

Kartais pedagogas per daug reikalauja iš savęs ir iš savo auklėtinių. Pažvelgęs su humoru į savo aspiracijas, gyvenimą, jis modifikuoja savo reikalavimus, darosi realesnis ir labiau sugyvenamas.

Kinų išmintis sako, jog humorą – tai:

- proto ašmenys ir antrasis regėjimas,
- logikos draugas ir jėgos brolis,
- minties laisvė ir sielos revoliucionizmas,
- nerūdijantis išminties ginklas, griaunąs fanatizmo stulpus,
- stresų žaibolaidis ir patikimiausias sielos masažuotojas.

**Reikalavimai humorui** Karinis pedagogas neturėtų pamiršti, kad riba tarp humoro ir pašaipos kartais vos pastebima: pokštai, dažnai krečiami tam pačiam auklėtiniui, gali būti priimami kaip pašaipos, gali žėisti, skaudinti. Dar blogiau, kai instruktorius nejaučia ribos tarp pokštų ir įžeidinėjimų. Šiurkščios replikos žėidžia subtilesnius karius, verčia juos užsisklęsti savyje. Taip prarandami vidiniai ryšiai, kuriais remiantis įgyvendinami bendri instruktoriaus ir karių tikslai.



Juokaujant visada reikia laikytis pedagogikos taisyklių.

1. Negalima juoktis iš kario asmenybės. Galima pasijuokti tik iš konkretaus poelgio ar atsitikimo – ir tai tik iš tokio, kurį karys gali lengvai ištaisyti.

2. Švelniai pasišaipyti galima tik iš to, ką karys gali lengvai ištaisyti. Negalima juoktis iš fizinių defektų, pavardžių ir pan.

3. Leisdamas sau pajuokauti, instruktorius turi irgi mokėti reaguoti į juoką iš jo paties – nepykti, nebausti, nekeršyti.

4. Negalima šaipytis, t.y. naudoti sarkazmo, ironijos, iš to, kas žemina kurią nors religiją, tautą, kitų žmonių įsitikinimus (netoleruoti anekdotai apie žydus, čiukčius, musulmonus ar pan.).

5. Negalima vartoti „juodojo humoro“ – pikto, nepakantaus, nešvankaus. Jeigu instruktorius per fizinio parengimo pratybas šaipysis iš nevykusiai atliekamų judesių, tai jo elgesys bus neetiškas, nepedagogiškas.

6. Vartojant humorą, būtina jausti saiką: auklėtinis gali jaustis įžeistas, pažemintas, jeigu pokštai jam skiriami dažnai.

7. Juokaujant reikia vengti dviprasmybių, trivialumų, nešvankių anekdotų.

8. Vengti kvailo ir pataikūniško humoro.

9. Negalima juoktis pirmam iš to, ką pats pasakei.

Reikalavimų yra ir daugiau. Pedagogas turi neužmiršti, kad ciniškas, nuvalkiotas, vulgarus anekdotas prajuokina tik tuos, kuriems tikras humoro jausmas yra svetimas. Kai kurie žmonės mano, kad sąmojo esmė – nešvankybė, todėl laidomi lėkšti juokeliai, trivialūs kalambūrai, ciniškos užuominos ir pan. Tačiau nevalia pamiršti, jog apie žmogaus (o juo labiau pedagogo!) kultūrą sprendžiama ir iš to, kaip jis moka pasijuokti, kaip supranta humoro jausmą. Neatsitiktinai prancūzai sako: „*Sąmojis yra aukščiausias žmogaus protingumo požymis*”.

## 15.5. PEDAGOGINIO POVEIKIO BŪDAI

**Sąvokos samprata**

Auklėjimo teorijoje ir praktikoje sąvoka **pedagoginio poveikio būdas** įprasta. Pedagoginio poveikio būdas yra sudedamoji auklėjimo metodo dalis. Metodas gali apimti daugelį savitai sujungtų pedagoginio poveikio būdų. Kartais pedagoginio poveikio būdas gali būti tam tikra auklėjimo metodo išraiška, praktinis jo realizavimas. Taigi auklėjimo metodas yra teorinio apibendrinimo rezultatas, o būdas – praktinė metodo išraiška.

Kiekvienam instruktoriui pravartu prisiminti pedagoginėje praktikoje gerai žinomus žodžius, jog „*keisti asmenybę reikia su ypač sudėtingais „instrumentais“ ir atidžiai parinkti šiuos „instrumentus“ – poveikio būdus*”. Todėl

instruktorius turi būti ne tik **jautrus, taktiškas**, bet ir mokėti numatyti savo veiksmų padarinius, pasirinkti tokius pedagoginio poveikio būdus, kurie labiausiai atitinka auklėtinio individualias ypatybes ir momento būseną. Juo daugiau pedagoginio poveikio būdų yra įvaldęs instruktorius, juo turtingesnė ir turiningesnė jo veikla.

Praktiniame darbe pastebima, jog instruktoriai taiko palyginti nedaug poveikio būdų: vienus suabsoliutina, kitais visiškai nesinaudoja.

Mūsų atlikti tyrimai parodė, jog visi pedagogai (sporto treneriai) praktikuoja tik keturis pedagoginio poveikio būdus: paskatinimą, priekaištą, perspėjimą ir baudimą. Prašymą praktikuoja 88% apklaustų trenerių, įtikinimą – 76%, užuominą – 32%, pastabą – 72%, pasipiktinimą – 34%, pasmerkimą – 53%, moralinį rėmimą – 14%, „sprogimą“ – 18%. Net 42% tirtų trenerių visiškai nenaudojo tokių pedagoginio poveikio būdų, kaip įtaiga, netiesioginis poveikis, ironija, tariamas abejingumas. Galima manyti, kad panašią padėtį atrastume apklausę ir karinius instruktorius.

Kiekvienas pedagoginio poveikio būdas turi tik jam vienam būdingų ypatybių, kurios priklauso nuo:

- a. poveikio būdo nulemtos situacijos ypatybių;
- b. poveikio būdų sukeltų jausmų, kurie tampa naujų minčių, svarstymų, pasiryžimo įveikti trūkumus pagrindu.

Kiekvienoje konkrečioje situacijoje poveikio stiprumas priklauso nuo daugelio dalykų: turinio, pasakymo tono, vietos, laiko, instruktoriaus elgesio ir, žinoma, paties poveikio būdo.

**Poveikio būdai** P r a š y m a s – žmonių tarpusavio santykiuose labiausiai paplitęs poveikio būdas. Instruktorius prašydamas paprastai sulaukia atgarsio. Gerbiamo instruktoriaus prašymas vykdomas noriai, pakiliai. Karys, įvykdeš ko prašytas, jaučia moralinį pasitenkinimą, net pasididžiavimą. Prašymas padeda instruktoriui suartėti su kariais, tarpusavio santykius padaro nuoširdesnius. Nesakoma įsakmiu tonu „*Šiandien po pratybų padarysi tą ar tą...*“, bet „*Būk geras, po pratybų padaryk...*“

Prašymas geras tuo, kad nesukelia vidinio pasipriešinimo, padeda sudaryti palankias sąlygas kitiems poveikio būdams taikyti.

P a s i t i k ė j i m a s realizuojamas kariams skiriant tam tikrus įpareigojimus. Jie turi būti įdomūs, atitikti karių jėgas, žadinti savigarbos jausmą („*Būk malonus – pasiruošk, rytoj mankštai vadovausi tu...*“, „*Šį prietaisą pavedu saugoti tau*“, „*Tikiu, gėdos nepadarysi*“ arba „*Aš žinau, tau ši užduotis atrodo sunki, bet tikiu, kad ją atliksi...*“).

Pasitikėjimas džiugina karius, skiepija jų pareigos ir atsakomybės jausmą, pareigingumą, iniciatyvumą, gimdo naujus veiklos motyvus: norą pateisinti

pasitikėjimą, parodyti savo išradingumą ir pan. Šie motyvai savo ruožtu ugdo valią, aktyvumą, ryžtingumą.

**M o r a l i n i s r ė m i m a s.** Šis poveikio būdas taikytinas užsidiariusiems, droviems, nepasitikintiems savo jėgomis kariams. Moralinis rėmimas padeda jiems greičiau įveikti nepilnavertiškumo jausmą, atgauti pasitikėjimą savo jėgomis, kovingumą („*Nenusimink, tavo diena dar ateis*“, „*Visai neblogai – pirmam kartui tai pakankamai geri rezultatai*“, „*Nusiminti neverta – dar ne pasaulio pabaiga...*“ ir pan.).

**P a t a r i m a s.** Remdamasis savo pedagogine patirtimi instruktorius pataria vieną ar kitą dalyką („*Aš tavim dėtas nemesčiau savigynos treniruočių*“, „*Manau, kad tau dar reikėtų papildomai pasitreniruoti šaudyti*“, „*Aš nedraugaučiau su rūkančiais ir geriančiais vaikiniais...*“), dėl to gali būti sutiktas su nepasitikėjimu arba net priešišku.

Patariant reikia laikytis tokių reikalavimų:

- patarimas turi būti korektiškas;
- prieš patariant reikia įsitikinti, ar patarimas bus palankiai priimtas;
- reikia būti įsitikinusiam, kad karys nepriekaištaus, jeigu jam nepavyks įgyvendinti patarimo.

Tačiau patarimai turi būti labai pamatuoti ir nedviprasmiški, kad vėliau atsakomybė už sprendimus nebūtų perkelta instruktoriui („*Taigi jūs taip patarėte (sakėte, nurodėte...), tamsta seržante*“).

**Į t i k i n i m a s** yra vienas labiausiai paplitusių pedagoginio poveikio būdų. Karys įtikinamas, jog reikia elgtis kaip tik taip, o ne kitaip. Pateikdamas pavyzdžių, instruktorius atkreipia kario dėmesį tiek į jo paties, tiek į kitų žmonių gyvenimo patirtį ir sudaro sąlygas pasirinkti geriausią išeitį iš konkrečios padėties.

Jis turi vengti vienpusiškumo ir moralizavimo, nes prie to priprantama ir nereaguojama. Įtikinėdamas instruktorius turi būti nuoširdus, aistringas, mokėti uždegti karį, kad šis įsigeistų pats ką nors daryti. Šio poveikio efektyvumas priklauso nuo instruktoriaus autoriteto, gebėjimo savo nuoširdumu, aistringumu, principingumu veikti karių jausmus.

**Į t a i g a** panaši į įtikinimą. Tačiau įtaiga instruktorius stengiasi ne įrodyti poelgio klaidingumą ar teisingumą, o neįkyriai įteigti kariui savo nuomonę. Klausydamasis instruktoriaus žodžių, karys pradeda kritiškiau vertinti savo poelgius. Įtaiga būna veiksminga, kai instruktorius turi kolektyve didelį autoritetą.

**N e t i e s i o g i n i s p o v e i k i s.** Kario veiklą skatina motyvai, kuriuose slypi tam tikri jo interesai, poreikiai, jausmai. Motyvai glaudžiai susiję su jausmais, todėl instruktoriui svarbu sužadinti teigiamus kario jausmus, kurie skatintų jį veikti, siekti labai gerų rezultatų koviniame rengime, pavyzdinčiai elgtis. Padeda gražūs pavyzdžiai, gėrėjimasis kitų karių laimėjimais, patrauklus būsimos perspektyvos vaizdavimas ir pan.

Netiesiogiai paveikti galima ir per kitus karius arba per skyriaus ar būrio kolektyvą. Poveikis per kolektyvą turi didelį pranašumą – auklėdamas kiekvieną narį, kolektyvas ir pats auklėjasi, stiprėja, pasidaro vieningesnis.

**S k a t i n i m a s** ugdo iniciatyvą, darbštumą, atkaklumą, sąmoningą požiūrį į kovinį rengimą, padeda formuoti gerus santykius karių kolektyve. Tinkamas skatinimas kelia pasitenkinimą, džiaugsmą, pasididžiavimą, įkvėpimą, norą siekti dar geresnių kovinio rengimo rezultatų, stiprina valią. Skatinimai gali būti įvairūs.

**P r i t a r i m a s** išreiškiamas trumpomis replikomis: teisingai, pritariu, džiaugiuosi, taip reikia, gerai, šaunuolis ir pan.

**G e r i s a n t y k i a i** reiškiami draugišku gestu, malonia šypsena, atidumu, dėmesingumu, gerumu, nuolatinio rūpinimusi kitais.

**P a g y r i m a s.** Nurodoma, kas gera buvo kario veikloje, pateikiama trumpa rezultatų analizė, ji derinama su perspektyva. Tačiau pagyrimai neturi būti apibendrinantys. Reikia sakyti: „*Tu puikiai šiandien įveikei kliūtis*“, „*Man patiko tavo veiksmai gynyboje*“, „*Tu šiandien pranokai save*“, bet negalima sakyti: „*Tu esi geriausias šaulys*“, „*Tu talentingiausias...*“ ir pan. Yra labai daug būdų pagirti žmogų. Pateikiame Kotrynos Gotberg atmeną „10000 būdų, kaip pagirti kitą žmogų“:

Tai bent! nuostabu! šaunu! puiku! tikras stebuklas! nepaprasta! tiesiog sensacija! teisingai! tai geriausia! kaip gražu! gerai! koks dailumas! kaip šaunu! kokia tvarka! tai nepakartojama! bravo! valio! sveikinu! kaip protinga! išpūdinga! neįtikėtina! žavu! jūs tik pažiūrėkite! tikras džiaugsmas! kaip smagu! koks puikumėlis! kaip įdomu! tai visus nustebins; tai visus pradžiugins; ačiū, kad... šauniai pasistengei; tu puikiai pasiruošei; geras darbas; kūrybingas darbas; fantastiškas startas! tai labai svarbu! aš žinojau, kad tu tai padarysi! tu supranti iš pusės žodžio; tau gerai pasisekė! tu laimėjai! tu radai išeitį! tu tiek daug sugebi! tu tiek daug moki! dabar tau nebėra jokių kliūčių! nuostabus atradimas! tu įveikei! tu puikiai bendrauji! tu labai padėjai; tu gražiai (šauniai, puikiai, nuostabiai)... kalbėjai (sugalvojai, startavai, atlikai, išsprendei ir t.t.); tu puikiai atrodai! tu labai mandagus / tu moki uždegti kitus; kokia vaizduotė! tu tikrai savarankiškas! tavimi galima pasikliauti; turėtum jaustis kaip ant sparnų; turėtum būti patenkintas; tu sumanus; tu ištvermingas; turėtum didžiuotis savimi; tu drąsus; tu labai rūpestingas; koks išradingas! tu labai kantrus; tu labai pastabus / tu labai atidus; šaunuolis! tu neprilygstamas! aš pasitikiu tavimi; tu labai valingas; man taip malonu; aš sužavėtas! tu ryžtingas; tu mane pradžiuginai! aš nustebintas! aš tavimi didžiuojuosi / aš pakerėtas! aš džiaugiuosi, kai... / man labai patinka, kai...; aš laimingas, kai...! ir t.t.

**A p d o v a n o j i m a s.** Apdovanojama tada, kai norima įvertinti ženklus kario laimėjimus koviniame rengime.

**P r i e k a i š t a s.** Jeigu karys netinkamai pasielgė atsitiktinai, vieną kartą, tai pokalbis su juo paprastai būna draugiškas – tik švelniai papriekiaštaujama, primenamos teigiamos asmens savybės („*Kodėl tu taip pasielgei, juk geras vaikinai esi...*”). Tai verčia karį susimąstyti, kritiškai įvertinti savo poelgius ir padaryti išvadą, kad pasielgta negerai. Toks priekaištas turi įtaigos elementų. Jo poveikį didina nusistebėjimas, kad lauktos bausmės nesusilaukta, įtampą keičia palengvėjimas, net pasitenkinimas.

Priekaištas taip pat tinka ir užsispyrusiems, sunkesnio charakterio kariams, tačiau priekiaštaujant nereikia nukrypti į moralizavimą.

**M o r a l i z a v i m a s.** Pedagoginėje praktikoje gana dažnai netausojamas žodis, jis vartojamas nesaikingai ir netaktiškai. Instruktorių kalbos nesaikingumas, žodžių perteklius, įsakmus tonas, nuolatiniai priekaištai, karių uėjimas, priekabių ieškojimas – neretas atvejis karių mokymo ir auklėjimo praktikoje – įvardijamas kaip moralizavimas. Jis bukina jaunas žmones, ugdo jų negatyvizmą, nuteikia prieš instruktorių ir net prieš karo tarnybą. Jo formų būna įvairių:

- graužimas – nuolatinis, įkyrus ko nors priminimas, priekabių ieškojimas;
- kalbos kategoriškumas („bus taip, kaip pasakiau, ir baigta!”);
- įkyrūs pamokymai;
- pedagoginis teroras, kai moralizavimas darosi nepakenčiamas.

Linę moralizuoti instruktoriai turi nepamiršti karių amžiaus, psichikos ypatumų, kovinio pasirėngimo lygio ir daugelio kitų dalykų.

**U ž u o m i n a.** Instruktoriui nebūtina visada giebtis drausminimo. Kartais pakanka atsitiktinės užuominos apie konkrečius neigiamus poelgius, kad karys pajustų savo kaltę ir atitinkamai reaguotų („*Prisimenu Jonaitį – toks geras karys buvo. Štai prie ko privedė Sargybos statuto reikalavimų nesilaikymas*”). Šis poveikio būdas geras tuo, kad jo kryptingumas mažai pastebimas. Be to, jis ugdo savikritiškumą: stebėdamas ir vertindamas kitų poelgius arba klausydamas, kaip juos vertina kiti, karys lygina su savo poelgiais ir daro reikiamas išvadas.

**I r o n i j a.** Tai geranoriškas netikusių poelgių arba nepatenkinamų rezultatų pajaukimas. Paprastai ironija pareiškiamą šmaikščia replika („*Na, matai, Jonaiti, šiandien gertuvės neužpildė vandeniu, o rytoj, ko gero, be galvos ateisi...*”). Pakritikuotas karys patenka į naują padėtį, jam pasidaro nepatogu, gėda prieš draugus. Visa tai žadina kaltės jausmą ir norą nekartoti tokių poelgių.

Kariams, nedarantiems išvadų iš pastabų, labiau tinka piktesnė ir net užgauli ironija. Tai priklauso nuo konkrečios situacijos.

**Š i r d g è l o s r e i š k i m a s** – nuoširdus instruktoriaus susirūpinimas, graužaties dėl įvykusių konfliktinių situacijų ar kitų nemalonių dalykų išspasakojimas („*Na, kaip tu taip galėjai... to iš tavęs tikrai nesitikėjau*”, „*Ir tu...?*”).

Tas išsipasakojimas rodo, kad instruktorius karį gerbia ir tiki, jog negeras poelgis – atsitiktinis dalykas, ir ateityje karys panašiais atvejais elgsis kitaip. Širdgėla gali slėgti dėl vieno kario, grupės ar net viso padalinio skyriaus (būrio) poelgio. Šis poveikio būdas neaštrina konfliktinių situacijų, padeda gerinti tarpusavio santykius.

**P a s t a b a** – drausminamasis poveikio būdas. Instruktorius duoda pastabą kariui, nevykdančiam kurių nors visiems, kartu ir jam, privalomų reikalavimų. Ji sakoma mandagiai, bet kategoriškai, pabrėžtinai oficialia forma („*Pasielgei negerai. Tai turi būti paskutinis kartas. Dabar bus taip...*”). Pastaba būna visuomeninio pobūdžio, jeigu ją pareiškia grupė ar visa komanda.

**P e r s p ė j i m a s.** Perspėdamas karį, instruktorius paaiškina galimus neigiamus padarinius, jeigu nebus imamasi priemonių jų išvengti („*Jeigu nedarysi išvadų, nebūsi išleistas atostogų*”, „*Jeigu..., tai...*”). Perspėjimas kelia kario nerimą, ugdo atsakingumo jausmą, tačiau instruktorius turi perspėti tik tvirtai žinodamas, kad jo nurodymų nevykdymas tikrai sukels nepageidaujamų padarinių, kitaip kariai nustos reaguoti į dažnus perspėjimus. Taigi perspėjimas praktikuotinas kiek galima rečiau, kad nenustotų naujumo ir veiksmingumo. Tiesus, atviras perspėjimas daro tiesioginį spaudimą asmenybei ir kelia neigiamus jausmus – nepasitenkinimą bei vidinį prieštaravimą, kurie slopinami savitvarda.

**P a s i p i k t i n i m a s.** Piktindamasis, reikšdamas nepritarimą, instruktorius pabrėžia, kad kario poelgis blogas, ir sukelia kaltininkui gėdos jausmą, priverčia jį kritiškai vertinti savo veiksmus („*Pasielgei šlykščiai. Tavo elgesys smerktinas*”). Kad ir piktindamasis, instruktorius neturi bartis ir grasinti, būti šiurkštus. Jis turi valdytis, išlaikyti pusiausvyrą, smerkti ne karį, o netikusius jo poelgius.

**S u t r a m d y m a s.** Yra karių, kurie būna labai geros nuomonės apie save, nors iš tikrųjų yra išpuikę, gyvena buvusiais nuopelnais. Jie labai sunkiai įsisąmonina paprastą tiesą, kad karys vertinamas tik pagal darbą (kaip jis mokosi, elgiasi), o ne pagal kažkada pasiektus rezultatus. Tokiems kariams instruktorius turi „pakirpti sparnus”. Prieš kolektyvą pabrėžiami gerų karių teigiami bruožai, o išpuikėliai raginami sekti pirmaujančiųjų pavyzdžiu. Taip tariamoms „žvaigždėms” kolektyvo akyse „nuimama karūna”.

Tramdydamas instruktorius neturėtų be reikalo priekabiauti, nes tai negerina tarpusavio santykių ir net gali turėti neigiamų padarinių.

**P a s m e r k i m a s.** Ypatingais atvejais, kai karys labai pažeidžia moralės normas, galima jį pasmerkti („*Niekada nemaniau, kad taip žemai pulsai. Užtraukėi gėdą ne tik sau, bet ir mums visiems!*”). Instruktoriaus pasmerkimas kupinas ir pasipiktinimo, apmaudo, paniekos. Smerkiamieji žodžiai turi sujaudinti kaltąjį, priversti jį susigėsti, gailėtis, žadinti jo norą pasitaisyti. Smerkti reikia pelnytai, o

griežtumas turi atitinkti nusikaltusiojo charakterį: įžūlus ir netaktiškas karys pasmerkiamas griežtai, jautrus ir impulsyvus – ne taip griežtai.

„S p r o g i m a s” – pedagoginio poveikio būdas, kuriuo sugriaunama, „susprogdinama” klaidinga auklėtinio pozicija. Skiriamasis šio būdo bruožas – netikėtumas ir didelis emocinis krūvis. „Sprogimu” siekiama dvejojų tikslų:

- nuvertinti auklėtinio sąmonėje jo ankstesnę poziciją, įrodyti, kad jos nereikia laikytis;
- parodyti, kad būtina tuoj pat užimti kitą, naują poziciją.

„Sprogimas” paprastai taikomas tada, kai karys jau pats būna nepatenkintas savimi, svyruoja, išgyvena tam tikrą motyvų kovą.

B a u s m ė. Baudžiama tada, kai karys nuolat nevykdo instruktoriaus nurodymų ir pažeidinėja statutų reikalavimus. Bausdamas karį, instruktorius griežčiausiomis priemonėmis koreguoja jo elgesį. Bausmė turi būti skiriama laiku, kaip pagalbinė poveikio priemonė. Bausmių gausa rodo instruktoriaus bejėgiškumą, nesugebėjimą dirbti pedagoginį darbą.

Bausmė turi paveikti ne tik nusikaltusįjį, bet ir visą karių kolektyvą. Todėl svarbu, kad **visi grupės ar komandos nariai pripažintų, jog bausmė teisinga, ir paremtų instruktoriaus poziciją**. Bausmė negali būti instruktoriaus kerštingumo išvada, o tik visapusiškai apgalvota auklėjimo priemonė. Instruktorius turi išgilinti į pražangos esmę, suprasti motyvus, kodėl ji buvo padaryta. Pražangos motyvai dažniausiai būna vidiniai, sunkiai pastebimi ir suprantami. Todėl instruktorius turi būti ir jautrus psichologas, mokantis išnarplioti tiek vidines, tiek išorines pražangos priežastis.

Yra ir kitokių poveikio būdų: tariamas abejingumas, tariamas nepasitikėjimas, paralelinis poveikis, boikotas ir pan. Koks poveikis bus pasirinktas, priklausys nuo instruktoriaus asmenybės ir meistriškumo, konkrečios situacijos ir kitų veiksnių.

#### **Pedagoginio poveikio būdų taikymo sąlygos**

Kiekvienam poveikio būdai instruktorius turi pritaikyti atitinkamą formulę, tai gali būti nuo „*prašyčiau...*” iki „*prašau daryti*”. Bendra taisyklė yra tokia: **kreiptis į karį reikia taip, kaip jo nuomone, instruktorius turi į jį kreiptis. Kreipimosi forma turi būti tokia, kokios jis laukia.**

Taikant įvairius pedagoginio poveikio būdus, instruktoriui reikia atsižvelgti į šias sąlygas:

1. **Kiekvienas pedagoginio poveikio būdas yra glaudžiai susijęs su kitais būdais, priemonėmis, sąlygomis.** Pavyzdžiui, skatinimas gali vienus stimuliuoti, o kitiems daryti neigiamą įtaką, sukelti įvairių emocijų, niuansų (karys pradeda manyti, kad jis pakankamai neįvertintas, o kitas įvertintas nepelnytai ir pan.).

2. Pedagoginio poveikio būdų pasirinkimo ir naudojimo sėkmė priklauso nuo pedagogo gebėjimo suprasti, kokį poveikį jie daro kariui.

3. Taikant pedagoginio poveikio būdus kolektyvinio bendravimo sąlygomis, būtina atsižvelgti į nuolat kintančias aplinkybes.

Juo daugiau instruktorius įvaldys pedagoginio poveikio būdų, juo jam bus lengviau bendrauti, juo bus geresni tarpusavio santykiai kolektyve.

## 15.6. NEVERBALINIS BENDRAVIMAS

### Neverbalinio bendravimo uždaviniai ir priemonės

Bendraudamas instruktorius savo auklėtinį veikia ne tik žodžiais, bet ir neverbaliniu elgesiu. Toks poveikis turi du uždavinius:

- neverbalinis elgesys rodo instruktoriaus jausmus, ketinimus, nuostatas kario atžvilgiu;
- neverbalinis kario elgesys atspindi jo jausmus, ketinimus ar nuostatas instruktoriaus atžvilgiu.

Kiekvienas instruktorius turi kuo geriau pažinti savo karius, su kuriais dirba, kuriuos moko. Pažinti – tai ne tik girdėti jų žodžius, bet ir atspėti jų mintis, ketinimus, jausmus, numatyti elgesį, pačiam perduoti subtilesnę informaciją. Dažniausiai informacija priimama ir perduodama žodžiais, kalba. Nepastebėta, tarsi šešėlyje lieka tai, kaip žmogus elgiasi kalbėdamas, kiek jo žodžius paryškina gestai, mimika bei kitos kūno kalbos priemonės. Tai aiškinama tuo, kad mūsų kultūra orientuota į žodinę informaciją, o ne į jausmus, emocijas, kad nelengva priimti ir suvokti keliais komunikaciniais kanalais perduodamą informaciją, kad daug paprasčiau bendrauti įprastu būdu – kalba. Keliais komunikaciniais kanalais ateinančiai informacijai priimti reikia išlavinto dėmesio, partnerio suvokimo.

Visos **neverbalinio bendravimo priemonės** – tai milžiniškas informacijos šaltinis apie žmogų. Žinomas emocijų tyrinėtojas V. Viliūnas rašo, kad žodžių reikšmė daugiau pasako, gausesnė įvardijimų, bet nežodinė informacija yra nuoširdesnė, tikresnė, praneša apie gilesnius žmogaus išgyvenimus. D. Didro tai įvardijo šitaip: „Kiekvienas kūno judesys yra metafora”. Taigi neverbalinė kalba:

- yra senesnė, archaiškesnė už verbalinę;
- atspindi žmogaus sąjaučiamą išgyvenimą;
- geriau parodo, ką žmogus jaučia, o ne galvoja;
- yra reikšmingesnė, negu mes įpratę manyti;
- gali būti be paliovos lavinama.



Instruktorius klausia kario, ar šis tikrai negalėjęs po šaudymo pratybų išvalyti ginklą. Karys tvirtina tikrai negalėjęs. Šitaip sakydamas karys truputį parausta, o jo žvilgsnis, prieš tai nukreiptas į instruktorių, nukrypsta į šalį, akys pradeda „bėgioti“. Iš karto matyti, kad pasąmonėje glūdi kita tiesa, ją ir išduoda paraudimas bei „bėgiojančios akys“.

Neverbaliniai ženklai niekada nebūna vienareikšmiai. Iš vieno ar kito pastebėjimo didelių apibendrinimų nereikia daryti. Darant išvadą apie žmogų, būtina turėti nemenką stebėjimų patirtį ir elgtis santūriai.

Albertas Mejerbianas nustatė, kad 7% informacijos perduodama verbalinėmis priemonėmis (žodžiais), garsu (balso tonu, tembru, intonacija...) – 38%, o neverbalinėmis priemonėmis – 55% (7, p. 8).

Pagrindinės neverbalinio bendravimo priemonės yra šios:

1. Veido išraiška (mimika).
2. Akių kontaktas.
3. Gestai.
4. Kūno poza.
5. Asmeninė erdvė.
6. Prisilietimai.

Neverbalinio bendravimo priemonės nepriklauso nei nuo kultūros, nei nuo civilizacijos. **Kalbėdamas ir gerai suvokdamas kultūrą, instruktorius geriau supras savo karius, kolegas ir neparodys, jeigu to pats nenorės, savo jausmų ir nuotaikų.** Taip bendraudamas nepažeis etinių reikalavimų, keliamų instruktoriaus asmenybei.

**Mimika**                      **Mimika** (gr. *mimikos* – veido išraiška) – **savotiškas menas veido raumenų judesiais reikšti mintis, jausmus, nuotaikas, įvairias būsenas – abejingumą, ironiją, ryžtą, paniką, nuostabą ir pan.** Kiekvienas veidas ką nors sako. Vieni veidai gali būti ne itin išraiškingi, kiti labai, tačiau visi jie tarsi savita žmogaus jausmų skelbimų lenta. Mokėjimas „perprasti“ žmonių veidus pedagogui leidžia geriau suprasti, kokie jausmai juos tuo metu valdo.

Pagrindinių jausmų veido išraiškos schema pateikiama 17 lentelėje (sud. pagal V. Labunską). Suprantama, norint tiksliai atpažinti kito žmogaus jausmus, reikia ieškoti papildomų požymių, atsižvelgti į situaciją ir kontekstą.

## 17 lentelė. Pagrindinius jausmus išreiškiančios mimikos požymių schema

Veido dalys ir elementai	Jausmų mimikos požymiai					
	pyktis	panieka	kančia	baimė	nuostaba	džiaugsmas
Burna	Atverta	Sučiaupta		Atverta	Sučiaupta	
Lūpos	Lūpų kampai nuleisti			Lūpų kampai pakelti		
Akių forma	Akys atmerk- tos arba primerk- tos	Akys primerktos		Akys plačiai atmerk- tos	Akys pri- merk- tos arba plačiai atmerk- tos	
Akių ryškumas	Akys blizga		Akys apsiblau- susios	Akių blizgesys neryškus	Akys blizga	
Antakių padėtis	Antakiai suraukti ties nosimi			Antakiai pakelti		
Antakių galai	Išoriniai antakių galai pakilę aukštyn		Vidiniai antakių galai iškilę aukštyn			
Kakta	Vertikaliuos raukšlės kaktuje ir ties nosimi			Horizontalios raukšlės kaktuje		
Veido dalys ir jų paslan- kumas	Veidas paslankus		Veidas sustingęs			Veidas paslankus arba sustingęs

Žmogaus veidas – puikus neverbalinių ženklų veidrodys. Raumenų inervacija labai gausi, todėl veidas labai jautrus ir išraiškingas. Mimika išduoda pačius slapčiausius žmogaus išgyvenimus, net ir tuomet, kai žmogus nenori to parodyti – nevalingai kilstelėti antakiai, suvirpėjusios blakstienos ar nosies šnervės, koks nors nevalingas lūpų timptelėjimas. Kiekvienas mimikos pasirodymas veide būna susijęs su žmogaus viduje kylančiais jausmais, reakcija į kito žmogaus žodį ar veiksmą. Filosofas A. Šopenhaueris yra pasakęs: „*Žmogaus veidas – tai hieroglifas, kurį galima iššifruoti, o parašyta tam abėcėlė yra mumyse pačiuose. Žmogaus veidas kalba daugiau negu jo burna. Kalba pasakoma mintis, o veidu – minties prigimtis*” (17, 8 p.).

Tokia pat veido išraiška atspindi vienodas žmonių emocines būsenas net ir tuomet, kai žmonės labai įvairūs, priklauso skirtingoms rasėms arba kultūroms. Atlikti tyrimai rodo, jog viso pasaulio žmonės daugiaž vienodai supranta veido išraiškas, nusakančias svarbiausias žmogaus emocijas. Amerikietis mokslininkas P. Ekmanas (P. Ekman) su savo kolegomis atliko daugybę tyrimų, kurių metu rodė nuotraukas su šešiomis pagrindinėmis emocijomis (pyktis, liūdesys, laimė, nuostaba, pasigėrėjimas, baimė) penkių skirtingų šalių atstovams – japonams,

amerikiečiams, brazilams, čiliečiams ir argentiniečiams. Gana ryškių kultūrinių skirtumų apklaustieji beveik vienodai apibūdino nuotraukose pavaizduotas emocijas.

Nors mimika dažnai nesąmoningai parodome savo psichikos būseną, tačiau pedagogas ja gali sąmoningai naudotis kaip papildoma kalbos priemone. Mandagi šypsena visada maloniai nuteikia pašnekovą, kelia jo nuotaiką, lengvina bendravimą. Jeigu juokiamės – parodome, jog esame patenkinti. Kai suraukiame kaktą – esame susirūpinę, kai kilstelime į viršų antakius – ko nors nesuprantame ir pan. Mimika galima perduoti kitiems ištiesą jausmų ir išgyvenimų gamą: džiaugsmą ir liūdesį, ironiją ir abejojimą, ryžtą ir panieką ir pan. „*Gero kalbėtojo veidas kalba drauge su liežuviu*“, – rašo A. Tolmačiovas (20, 261 p.).

Neįvaldyta arba vulgari mimika gali būti rimta kliūtis glaudiems kontaktams užmegzti. Pavyzdžiui, labai nemaloniai nuteikia „akmeninis veidas“: pašnekovas negali suvokti, ką žmogus mąsto, ko siekia. Nepatinka kariams ir pernelyg mėgstantis grimasas instruktorius. Veidas, kaip ir visa išorė, turi rodyti šilumą, bičiulystę, nuoširdumą, geranoriškumą, santūrumą, savitvardą.

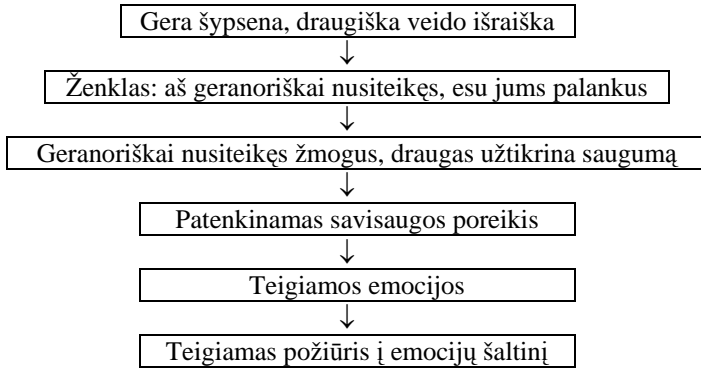
Siekdamas glaudžiau ir produktyviau bendrauti, treneris turėtų atkreipti dėmesį į šiuos ypatumus:

- Žmogus gali būti išmokęs rodyti ne tas emocijas, kurias išgyvena. Antai šypsena gali slėpti neapykantą ir pan;
- Žmogus gali būti suinteresuotas nerodyti savo jausmų. Pavyzdžiui, boksininkas stengiasi, kad jo veidas neišduotų priešininkui galimybės laimėti kovą;
- ne visada teisingai galima suprasti vieną ar kitą veido išraišką. Pavyzdžiui, labai susimąstęs žmogus nebūtinai turi būti liūdnas ar nelaimingas;
- tikros emocijos pasižymi tuo, jog pasireiškia iš karto. Pirmoji žmogaus reakcija yra tiksliausia. Po kiek laiko emocijos gali būti nuslopintos arba pakeistos – mimika netikra;
- daugelyje pasaulio šalių nėra priimta atvirai rodyti savo jausmų, ypač neigiamų. Tai viena iš priežasčių, dėl kurios žmonės stengiasi valdyti savo veido išraišką.

Bendraujant su mažiau pažįstamais žmonėmis, stengiamasi išlaikyti neutralią veido išraišką – tai paprastai būna **socialinė šypsena**. Šiuo atveju šypsomasi ne dėl to, kad pašnekovas mums labai patinka, bet dėl to, kad to reikalauja mandagumas. Socialinės šypsenos nereikėtų painioti su tikrais jausmais, tačiau be jos sunku įsivaizduoti mandagų bendravimą.

Dažniausia ir bene išraiškiausia mimikos forma yra **šypsena**. Ji sušvelnina veido bruožus, net nesimpatišką veidą daro malonų ir labai veikia

tarpusavio santykius. Šypsena sutirpdo šaltą oficialumą, santykiai darosi malonesni ir artimesni.



27 pav. Šypsenos mechanizmas

**Šypsena** atlieka keletą funkcijų:

- **žvalgybinę.** Jeigu pedagogas nori suprasti savo pašnekovą, numatyti, kas darosi jo sieloje, jis turi įdėmiai stebėti: kaip verkia, juokiasi, šyp-sosi. Šypsenoje galima daug ką išvelgti;

- **norą suartėti.** Šypsena reiškia norą bendrauti lygiais, o ne oficialiais „instruktorius–karys“ pagrindais;

- **prašymą atleisti.** Karys šypsodamasis tarsi prašo atleisti, nepriminti jam nemalonių dalykų. Jis supranta savo kaltę ir šypsena rodo, kad daugiau tai nepasikartos;

- **rodo nuoširdumą.** Instruktorius, pasiekęs labai gerų rezultatų koviniame rengime, „neriečia nosies“, nežvelgia į kitus iš aukšto, bet ir toliau lieka toks pat.

Šypsena kaip tik geriausiai atspindi tokią būseną.

Šypsenos reikšmę išsamiai aiškino D. Karnegis. Jis rašė:

- Ji nieko nekainuoja, bet daug ką sukuria.
- Ji praturtina tuos, kurie ją gauna, nenuskurdindama tų, kurie ją duoda.
- Ji blyksteli akimirka, o atmintyje kartais išlieka visą gyvenimą.
- Nė vienas nėra toks turtingas, kad galėtų apsieiti be jos.
- Ji sukuria laimę namuose, geranorišką aplinką darbe ir yra slaptažodis draugams.

- Ji yra poilsis pavargusiam, vilties šviesa nusivylusiam, saulės spindulys nuliūdusiam ir geriausias natūralus priešnuodis rūpesčiams.
- Jos negalima nusipirkti, išprašyti, pasiskolinti ar pavogti, nes ji yra visiškai bevertė, jei neatiduodama nuoširdžiai (9, 40 p.).

Jeigu karinis pedagogas nori patikti savo kariams, jis turi dažnai šypsotis. *Su šypsena lūpose* kur kas daugiau pasiekama negu be jos.

**Akių kontaktas** Akys bendravimo metu yra labai informatyvios ir daug ką pasako. Pavyzdžiui, įsimylėjusi mergina žiūri savo vaikinui į akis – ji tyli, tačiau ir nereikia žodžių, viskas pasakoma žvilgsniu. Instruktorius įdėmiai žiūri į prasikaltusį karį – netaria nė žodžio, o karys ima nerimauti ir greitai „atsiveria” – pradeda aiškintis. Jis pedagogo žvilgsnyje išvydo viską, ką šis norėjo pasakyti. Arba „bėgiojančios akys” – tokios labai nemaloniai nuteikia pašnekovą, nes jis jose įskaito nenuoširdumą, norą nuslėpti tiesą ar pan. L. Tolstojus aprašė 85 žvilgsnio apibūdinimus (blausus, ryžtingas, prieštaraujantis ir pan.). V. Šekspyras buvo išvalgus, sakydamas „*akys – sielos veidrodis*”.

Jei žmogus atviras, sąžiningas, tai ir jo žvilgsnis tiesus. Instruktoriaus sąžiningumas skatina ir kario sąžiningumą. Jei žvilgsnis vis kažkur nuslysta, jei nenorima žvelgti į akis, tai ir partneris taip elgsis. Vaikui dažnai primenama „*Žiūrėk man į akis*” arba sakoma „*Dink man iš akių*”.

Norint nepadaryti netakto, kultūringai bendrauti, reikia matuoti *žvilgsnio laiką*. **Moralinis žvilgsnio laikas – tai laiko tarpas, per kurį mes galime žvelgti žmogui į akis, nepasirodydami nemandagūs, agresyvūs ar familiarūs.** Pavyzdžiui, lifte moralus žvilgsnio laikas tik kelios milisekundės. Kiek ilgiau galima žvilgtelėti į akis autobuse, dar ilgiau – gatvėje. Tačiau reikia žinoti, kad *visada žmogus ims jaustis nejaukiai, jeigu į jį žiūrėsime ilgiau kaip tris sekundes.*

Akių kontaktas yra aiškus ketinimo bendrauti su kitu žmogumi požymis. Kai žvilgsnis suprantamas – jo nevengiama, į jį reaguojama arba teigiamai, arba neigiamai. Kai žvilgsnio prasmė neaiški – jis gali nuteikti nesmagiai.

Psichologas D. E. Hamačekas (D. E. Hamachek) pataria, kaip įtvirtinti sėkmingesnę bendravimą.

1. Norėdami užmegzti glaudesnę kontaktą su kuriuo nors žmogumi, turite su juo susitikę šiek tiek ilgiau išlaikyti žvilgsnį.
2. Žiūrėdami į žmogų, kuriam ką nors sakote ar jo klausotės, nepamirškite moralinio žvilgsnio laiko.
3. Kai kritikuojate, svarbu, kad akių kontaktas būtų trumpesnis (žmogus, kurį kritikuoja, turi jausti tam tikrą saugumą).

4. Palaikydami akių kontaktą turite daugiau galimybių įrodyti, kad sakote teisybę. Žmogumi, kuris nežiūri į akis, abejojama, netikima.

5. Jeigu jūsų santykiai yra labiau dalykinio, o ne asmeninio pobūdžio, akių kontakto laikas taip pat turėtų būti trumpesnis. Trumpi ir su pertraukomis žvilgsniai rodo, kad jums rūpi ne tiek pašnekovas, kiek problema.

Reikia dar atsiminti, kad:

- agresyvūs ar linkę pirmauti žmonės mėgsta žiūrėti atkakliu ir veriančiu žvilgsniu;
- drovūs ir nuolankūs žmonės paprastai vengia akių kontakto ir dažnai žvelgia ne į pašnekovą, bet pro šalį arba žemyn;
- nežiūrintis į akis žmogus nebūtinai mūsų nemėgsta arba sako netiesą – tiesiog jis drovus;
- akių kontakto vengiama pranešant blogą žinią arba ką nors skaudaus, nemalonaus;
- akių kontakto nebuvimas gali reikšti, kad pašnekovas gėdijasi arba yra išsigandęs;
- žvilgsnio nuleidimas gali būti ir pagarbos ženklas.

Yra ir kultūrinių skirtumų. Pietų Europos gyventojai žiūri vieni kitiems į akis gerokai dažniau ir ilgiau negu amerikiečiai ar šiaurės europiečiai. Bendraujant skirtingų kultūrų žmonėms, gali kilti problemų. Pavyzdžiui, anglui gali pasirodyti, jog italas savo ilgais žvilgsniais darosi įkyrus, o italas gali pamanyti, jog anglas pernelyg šaltas ir atsainiai su juo bendrauja. Tokius dalykus instruktorius ir vadas turi žinoti.

**Gestai**                      **Gestai** (pranc. – *geste* – judesys, ženklas) – **savotiškas menas rankų ir kūno judesiais reikšti savo mintis, jausmus bei nuotaikas**. Gestai labai įvairūs. Jais sveikinamasi, atsisveikinama, kviečiama, pasitinkama, išlydima, nustembama, išsižeidžiama, džiaugiamasi ir pan. Juo galima nutraukti pašnekovą, paraginti jį kalbėti arba ką nors kita veikti, perduoti žodį kitam, parodyti, jog patys norime kažką pasakyti. Gestai papildo kalbos raiškumą. Jais plačiai naudojamos sporte, karyboje ir pan. Pavyzdžiui, vadas mūšyje gali vadovauti pavaldinių veiksams gestais (tam, mokant taktikos, net skirta speciali tema „Nebylaus valdymo signalai“). Gestų kalba ypač svarbi kurtiems žmonėms – jie šnekasi rankomis tiesiogine prasme.

Ne visi judesiai yra gestai. Tapšnojimas per petį gali būti laikomas paprastu judesiu ir gali įgyti gesto reikšmę. Kultūrinis kontekstas ir reikšmių taisyklės tą judesį įprasmina. Jis priklauso nuo aplinkybių ir nuo individo, kuriam tapšnojama per petį. Gestas ar judesys gali būti suprstas neteisingai. Kad nebūtų dviprasmiškumo, kad neįžeistume kito, neapsieiname be takto, subtilaus kito asmens traktavimo.

Istoriškai gestai yra senesni už kalbą. Žmonės, bendraudami su kitataučiais, dažnai priversti „kalbėtis” gestais. Nors įvairių tautų gestai turi bendrą bruožą, bet jų tikroji semantika paaiškėja tik tos tautos etninės kultūros kontekste. Instruktorius turėtų susipažinti su elementarių gestų kalbos reikšmėmis, kad galėtų suprasti pašnekovą, išvengti netakto. Reikia pasakyti, jog kai kurių profesijų žmonės – aktoriai (o pedagogas turi būti ir aktorius), advokatai, politikai, vadybininkai – nuolat mokosi gestų kalbos, lavinasi, kad galėtų geriau suderinti judesių ir žodžių kalbą.

Gestai gali būti:

**spontaniški** – tokie atsiranda neplanuotai, nekontroliuojamai ir atspindi gilesnius pasąmonės išgyvenimus (kariui prieš ataką virpa pirštai, nevalingai trūkčioja skruostas, studentas prieš egzaminą nervingai varto pieštuką tarp pirštų ir pan.);

**konvencionalūs**, socialiai įprasminti. Tose pačiose situacijose, bet skirtingos kultūros žmonėms jie gali reikšti visiškai skirtingus dalykus.

**Iš nykščio ir smiliaus sudėtas apskritimas** Prancūzijoje reiškia nulį, Japonijoje – pinigų, JAV bei kitose anglosaksų kultūros šalyse – „o’key” (pritiriamas), Viduržemio jūros pakrantės žmonėms – kalbą apie homoseksualą.

**Perbraukimas ranka per kaklą.** Jeigu sočiai pavalgęs lietuvis ranka perbrauks per kaklą, tuo norėdamas pasakyti japonui, jog sočiai pavalgė – „sotus iki kaklo”, tai japonas išsižeis arba išsigąs. Toks gestas japonui reiškia galvos nukirtimą, atleidimą iš darbo ar kitą nemalonumą.

**Nusispjaudamas su stipriu galvos judesiu** Vakarų Europos gyventojas išreiškia panieką, neapykantą kam nors, pažeminimą, o arabų šalyse tai reiškia palaiminimą.

**Galvos pasukimas keletą kartų horizontaliai.** Lietuvoje gestas turi reikšmę „ne”, o Bulgarijoje – „*taip*”. **Galvos palingavimas vertikaliai** Lietuvoje reiškia „*taip*”, Bulgarijoje – „ne”.

Keletas gestų reikšmių.

*Sprando glostymas* reiškia nepasitenkinimą, nepasitikėjimą. Žmogus netiki, kas jam sakoma. Gestas gali signalizuoti, jog pašnekovas varginamas.

*Bilsojimas delnu į stalą* rodo pasipūtumą, nekantrumą.

*Grasinimas kumščiu* – išpėjimas, pyktis.

*Rankų trynimasis* reiškia, kad kažko tikimasi, laukiama sėkmės.

*Rankos pakėlimas* rodo, jog prašoma dėmesio, tylos.

*Nykščio pakėlimas* – giriamasis gestas, reiškia „gerai, pritariu”.

*Iškėstų dviejų pirštų pakėlimas* – pergalė, sėkmė.

*Pilvo trynimasis delnu* – sotumas arba ruošimasis valgyti.

*Rankos pridėjimas prie širdies* – tikima jūsų nuoširdumu.

*Plojimas delnais* – pritiriamas, džiaugsmas.

*Gūžčiojimas pečiais* rodo, kad žmogus nežino arba nesupranta, apie ką kalbama.

*Galvos purtymas* – neigimas, nesutikimas.

Per pratybas instruktorius rodo daug gestų. Karyboje jis atlieka ne tik nurodomąsias (mūšyje – valdymo signalai), bet ir tam tikrų teiginių, pabrėžimo (mokymo procese) funkcijas. Tačiau ir instruktoriaus darbe galioja tam tikros taisyklės.

- Gestikuluoti reikia taupiai ir saikingai. Nesaikingas gestikulavimas gali sukelti gynimosi reakcijas.
- Gestikulavimas negali pažeisti jūsų partnerio asmeninės erdvės.
- Norint teisingai paaiškinti gestus, būtina atsižvelgti į kontekstą, kurį tie gestai aiškina.
- Reikia atsižvelgti į gestų visumos ir verbalinių bei neverbalinių signalų atlikimą. Negalima išskirti vieno gesto ir jo nagrinėti izoliuotai nuo kitų gestų bei aplinkybių.
- Reikia atsižvelgti į žmogaus socialinę bei profesinę padėtį. Juo labiau išsilavinęs žmogus, juo gausnę turi žodžių atsargą ir mažiau rodo gestų.

**Kūno kalba** Garsus amerikiečių psichologas V. Džeimsas (W. James) dar XX a. pradžioje pastebėjo kūno padėties svarbą, rodant savo požiūrį į bendravimą. Kūno kalba dažnai būna nepavaldi sąmoningai mūsų proto kontrolei, todėl daugelis mūsų intuityviai jaučiame, jog kaip tik kūno padėtis gali mums atskleisti gilesnius žmogaus jausmus (22, 47 p.).

Jei pašnekovas jus mėgsta, jis nevalingai orientuos savo kūną taip, kad šis būtų pasisukęs į jus ir šiek tiek pasviręs į priekį. Jei šią pozą papildys stipresnis akių kontaktas, tai bus rimtas ženklas, kad pašnekovas palankiai nusiteikęs ir bendravimas su jumis jam tikrai svarbus. Priimta manyti, jog į pašnekovą palinkęs kūnas simbolizuoja teigiamus jausmus, o nuo pašnekovo atšlijęs – neigiamus. Dažnai teigiamą požiūrį rodo galvos linkčiojimas ir priešingai – nuleista ar užversta galva, jos purtymas ar kraipymas reiškia abejojimą arba neigiamą požiūrį.

Pastebėta, kad žmonės, kurie stengiasi būti atviri, sėdi laisvai, rankas pasidėję ant kelių arba jas nuleidę. Uždaresni, nenorintys atsiverti mums žmonės sėdi susidėję rankas ant krūtinės ir sukryžiuavę kojas. Ne veltui sakoma, jog žmogui užsidarius nuo mūsų dvasiškai, užsisklendžia ir jo kūnas. Tačiau nevertėtų šio principo absoliutinti, nes sėdėjimui gali turėti įtakos kultūriniai bei lyčių skirtumai (pavyzdžiui, mergina trumpu sijonu tiesiog negali užkelti kojos ant kojos), auklėjimo ypatybės. Moterims kūno kalba yra artimesnė negu vyrams. Jos ne tik geriau perpranta be žodžių, vien kūno pozomis siunčiamas žinias. Moterys ir pačios sėkmingiau už vyrus naudojami kūno signalais savo vidiniams jausmams



reikšti. Šiauriečių kūno kalba santūresnė, ne tokia raiški, pietiečių labai spalvinga, dinamiška.

Pateikiame keletą kūno kalbos pavyzdžių (6, 8 p.).

*Sunerti pirštai, suspausti delnai* – neigiamas gestas, reiškiantis nusivylimą, nedraugiškumą. Galimi keli variantai: sunerti delnai ties veidu, ant stalo ar ant kelių. Juo rankos aukščiau, juo labiau asmuo jums nepitaria. Geriau atidėkite pokalbį apie reikalą arba nukreipkite pašnekovo dėmesį nuo erzinančios temos.



*Sprando glostymas* – nepasitenkinimas. Jei kas plekšnoja sau per sprandą ar jį trinasi, vadinasi, arba meluoja, arba pyksta. Kai meluoja, dažnai tuo pat metu žiūri į savo pėdas. Apskritai trinantys sprandą žmonės būna nuoširdūs. Gestas gali reikšti dar ir tai, jog varginate savo pašnekovą.



*Sunertos, supintos kojos* – drovumas. Moterims būdingas gestas. Su tokiomis reikia būti ypač taktiškiems, draugiškiems ir švelniems. Jei per pokalbį žmogus keičia pozą, ištiesia kojas, vadinasi pasiduooda pašnekovo įtaigai.



*Pirštas burnoje* – pasidavimas spaudimui. Šitaip besielgiantis asmuo trokšta jaustis saugus kaip vaikystėje. Vaikas, norėdamas nusiraminti, pasijausti saugus, čiulpia pirštą, suaugęs – kiša į burną vietoj piršto cigaretę, pieštuką ir pan. Bendraujant su tokiu žmogumi reikėtų kalbėti ramiai, kad jis pasijustų laisviau.



*Burnos dengimas* – melas. Susidūręs su žmogumi, kuris delnu dengia burną, nykščiu spaudžia skruostą ar laiko pirštus ant burnos, lyg slopindamas kosulį, būkite atsargus, net jei teigtų esąs nuoširdus. Jei klausytojas daro tokius judesius jums kalbant, vadinasi, netiki jumis.



*Atskirtas nykštys* – būdingas valdingai asmenybei. Chiromantijoje nykštys reiškia „ego“, charakterio tvirtumą. „Kieto“ charakterio žmonės, kišdami ranką kišenėn, nykštį palieka išorėje. Jei rankos užpakalinėse kišenėse, nykštys lauke – nori nusišluoti savo valdingą būdą. Tokiu gestu moteris leidžia suprasti, kad sprendžia ji. Bendraujant su žmogumi, kurio nykščiai remiasi į kišenės kraštą (be to, jis dar supasi pirmyn atgal ant kulnų), reikia elgtis ramiai, natūraliai, neprovokuoti, bet ir nebūti nuolaidžiam.



*Sukryžiuotos rankos ir kojos* – abejonė. Koją ant kojos nereiškia nieko, bet jei tuo pat metu suneriamos rankos, nėra abejonės, jog jums netikima. Vertėtų paklausti pašnekovo, kokių turi pastabų, ir išsklaidyti abejones.



*Viena ranka nuleista prie šono, kita sulenкта* – gynybinis gestas. Dažnas priėmimuose, kur susitinka nepažįstami žmonės. Kai pašnekovas keičia pozą, su juo lengviau kalbėtis, vadinasi, būsite išklaustas. Padėkite jam patys: paduokite taure ar cigaretę, kad turėtų kur „dėti rankas“. Tuomet jis atsipalaiduos, geriau suprasite vienas kitą.



### Asmeninė erdvė

Kiekvienas žmogus geriausiai jaučiasi tada, kai išlaiko aplink save tam tikrą asmeninę erdvę. Pavyzdžiui, moteris ar mergina blogai jausis, jeigu vyriškis atsisės ar atsistos per arti ir savo kūnu lies jos kūną. Žmogus, atėjęs į paplūdimį, valgyklą, pirtį ar kur kitur, visada pasirenka tokią vietą, kurioje būdamas mažiausiai trukdytų kitiems, o šie jam. **Asmeninė erdvė – tai tam tikra erdvė apie žmogų, kurią jis nuolatos sąmoningai ar nesąmoningai stengiasi išlaikyti.** Ši erdvė padidėja ar sumažėja priklausomai nuo to, kur ir su kuo esama. Perpildytame autobuse ji pasidaro labai maža, gamtoje ar namie – pakankamai didelė. Žmogus, verčiamas aplinkybių, vienaip ar kitaip reaguoja į savo erdvės pažeidžiamumą.

Amerikiečių antropologas E. T. Holas (E. T. Hall) nurodė pagrindines erdvės zonas:

1. **Intymioji zona** (nuo 15 iki 46 cm). Ši zona skirta labai artimam bendravimui, susijusiam su meile, globa, apsauga, nuraminimu, pamaloninimu ir pan.

Esant tokiam atstumui, žmogų veikia daugybė dirgiklių – kvėpavimo, kūno šilumos, kvapų ir pan., dėl to bendravimas pasidaro labai intensyvus. Tai labai artimų žmonių zona ir į ją veržtis nedera. Tai turėtų gerai žinoti instruktorius. Net gimnastikoje, kur reikia prilaikyti, pasaugoti, sugauti krintantį ir pan., instruktorius turi elgtis labai korektiškai.

2. **Asmeninė zona** (nuo 46 cm iki 1,2 m). Tai normali zona tarp žmonių, kurie gerai vienas kitą pažįsta ir daug metų bendrauja. Tokio atstumo palaikymas suprantamas ir kaip palankumo išraiška arba noras geriau susipažinti.

3. **Socialinė zona** (nuo 1,2 m iki 3,6 m). Tokia zona susidaro tarp žmonių, kurie kartu dirba, sprendžia bendras problemas, nagrinėja dalykinius klausimus (gal todėl Rikiuotės statutas numato, kad pavaldinys, prieidamas prie viršininko, sustotų per 2-3 žingsnius – 150-215 cm).

4. **Visuomeninė zona** (toliau nei 3,6 m). Tokią zoną stengiasi išlaikyti valdininkai, dideli viršininkai. Esant tokiai zonai, asmeniniai klausimai nesprenžiami.

20 lentelė. **Pagrindinės erdvės zonos**

Intymioji zona	Asmeninė zona	Socialinė zona	Visuomeninė zona
15 – 46 cm	46 cm – 1,2 m	1,2 – 3,6 m	toliau nei 3,6 m

**Erdvė, kuri susidaro tarp žmonių, yra tų žmonių išorinė vidinių jausmų išraiška.** Pastebėta, jog žmonės stovi arčiau tų žmonių, kuriuos mėgsta, ir toliau nuo tų, kurių nemėgsta. Arčiau būnama prie žmonių, kurių pritarimas svarbus, pažįstami žmonės stovi arčiau vienas kito negu nepažįstami. Pastebimi ir lyčių skirtumai – paprastai moterys stovi arčiau viena kitos negu vyrai.

Pagal tai, kaip susėda grupė karių, instruktorius gali daug ką sužinoti apie juos. Neturintis didelio autoriteto ir nesaugiai besijaučiąs skyriuje (būryje) karys atsisės kampe arba taip, kad nieko nebūtų už nugaros, individualistas – pasitrauks kėdę atokiau nuo kitų, aktyvus atsisės priekyje, priešininkai – ne greta vienas kito, bet vienas prieš kitą ir pan.

Instruktorius, bendraudamas su skirtingų šalių ir kultūrų atstovais, turi nepamiršti, kad jų asmeninės erdvės supratimas gali būti nevienodas. Pavyzdžiui, Lotynų Amerikos, islamo šalių gyventojai kalbėdamiesi stovi arba sėdi daug arčiau vienas kito negu anglai ar lietuviai. Toliausiai vienas nuo kito stovi baltieji amerikiečiai, anglai ir švedai, arčiausiai – pakistaniečiai ir arabai. Pietų Europos gyventojai – italai, graikai – užima tarpinę padėtį. Bendraujant skirtingų kultūrų atstovams, krinta į akį jų nuolatinis nesąmoningas judėjimas. Antai Pietų Amerikos gyventojas, kalbėdamas su europiečiu, visą laiką po truputį artės, nes

manys, jog atstumas per didelis, o europiečiui šis atstumas atrodys per glaudus ir jis po truputį trauksis tolyn.

Stengdamasis korektiškai bendrauti, instruktorius turi galvoti apie tam tikrą žmogaus asmeninę erdvę, stengtis jos nepažeisti, neleisti kariui pasijusti nejaukiai, o jeigu reikia – „sumažinti“ atstumą.

**Prisilietimai – vienas ankstyviausių ir paprasčiausių noro bendrauti reiškimo būdų, kuriuo paprastai reiškiami teigiami jausmai.** Pavyzdžiui, instruktorius gali:

- patapšnoti per petį karį ir ką nors malonaus pasakyti;
- išskėsti rankas ir stipriai apglėbti karį – tuo parodomas didelis pasitenkinimas kario laimėjimais, elgesiu;
- bakstelėti ranka į kario krūtinę (šis prisilietimas netiktų bendraujant su mergina).

Pasirinkdamas šį bendravimo būdą, instruktorius privalo atsižvelgti į asmeninės erdvės ypatumus ir liesti korektiškai.

**Eisena,  
sėdésena,  
stovésena**

Instruktoriui svarbūs ir kiti išorinės kultūros dalykai: mokėjimas vaikščioti, sėdėti, stovėti ir kt. Tai svarbios kūno kalbos sudedamosios dalys, nes kiekviena vienaip ar kitaip veikia karius. Jiems lavinti didelę reikšmę turi ir kūno kultūra, ir rikuotės pratybos, ir savarankiški pratimai. Instruktorius, aiškindamas kariams judesių naudingumą, savo išvaizda, t.y. taisyklinga laikysena, gražia eisena, orumu, turi patvirtinti sakomus žodžius. Visi judesiai ir laikysena turi patraukti grakštumu, paprastumu. Stengdamasis karius paveikti emociškai, instruktorius, kaip ir aktorius, vengia melodeklamacijos, pompastikos, dirbtinumo, monotoniškumo, o savo vaidmenį kuria išradingai ir kūrybiškai.

## 15.7. BENDRAVIMO YPATUMAI

Kiekvienas žmogus yra unikalus ir nepakartojamas, turi savitą charakterį, gebėjimus, patirtį, įsitikinimus ir kitus savitumus.

Instruktoriui kyta daug įvairių sunkumų dėl to, jog bendraujama neatsižvelgiant į įvairius žmogaus ypatumus: amžiaus, išsilavinimo, temperamento, charakterio, kovinio pasirengimo lygio ir kt. Kiekvienas žmogus turi tik jam vienam būdingų ypatumų, kiekvienas reikalauja savito priėjimo, dėmesio. Todėl, norėdamas sėkmingai bendrauti, instruktorius turi į juos atsižvelgti ir dirbdamas.

**Bendravimo su 19-20 metų kariais ypatumai** Į privalomąją pradinę karo tarnybą dažniausiai pašaukiami 19-20 metų jaunuoliai. Šiame amžiaus tarpsnyje sparčiai formuojasi moralinės nuostatos, nusistovi charakterio bruožai. Tokiame amžiuje baigiasi fizinė branda, jaunuoliai tampa suaugusiais žmonėmis.

Instruktorius, dirbdamas su šio amžiaus kariais, turi žinoti:

1. Suaugęs žmogus nepatiria ryškių formavimosi stadijų (kaip tai yra vaikystės ir paauglystės amžiaus tarpsniuose). Daugelis psichologų mano, kad yra tam tikros suaugusio žmogaus formavimosi stadijos, tačiau jos labiau priklauso nuo socialinio neгу nuo biologinio amžiaus.

2. Šiame amžiuje sparčiai lavėja jaunuolių **savimonė**. Ji įgauna naują pobūdį: atsiranda poreikis suvokti ir įvertinti savo asmenybės dorovines ir psichines savybes pagal konkrečius gyvenimo tikslus ir siekimus. Ryškėja **savigarba**. Ji skatina jaunuolius stebėti savo elgesį, suvokti jausmus ir išgyvenimus, pažinti ne tik įprastus savo asmenybės bruožus (darbštumą, uolumą, atkaklumą...), bet ir sudėtingesnius (orumą, pareigą, garbę ir kt.), kuriais būtina naudotis bendraujant ir siekiant didesnių tikslų.

3. Tokių metų jaunuoliai turi stiprų saviugdос poreikį. Šis poreikis visaip skatinamas.

4. Tokiame amžiuje brandos jausmas darosi stiprus ir aiškus. Todėl su jaunuoliais bendraujama kaip su suaugusiais žmonėmis. Jie nori būti originalūs, reikia jiems tą teisę pripažinti – tai bendravimą lengvina, tarp vienminčių susiklostо artimi ryšiai.

5. Šiame amžiuje jausmai darosi turtingesni, emocinė būsenа patvaresnė. Jaunuolių gyvenime atsiranda ypatingas jausmas – meilė. Labai lavėja estetiniai jausmai: gebėjimas pastebėti, emociškai suvokti, pamilti grožį. Estetiniai jausmai švelnina šiurkštesnes ir ryškesnes asmenybės apraiškas. Visus šiuos pokyčius instruktorius turi matyti ir panaudoti juos naujos kokybės bendravimui.

6. Šiame amžiuje siekiama elgesio autonomijos (teisės savarankiškai spręsti rūpimus klausimus), emocijų autonomijos (teisės turėti potraukių, nepriklausančių nuo kitų), vertybių autonomijos (teisės turėti savo pažiūras) ir kt. Vadų ir instruktorių noras spaudimu, jėga reguliuoti jaunuolių pažiūras, potraukius, vertybes, sukelia priešinimąsi, kiršina ir neduoda naudос.

## SANTRAUKA

- **Bendravimas** – tai prasminga tarpusavio sąveika tarp dviejų ar daugiau žmonių.
- **Bendradarbiavimas** – tai instruktoriaus ir karių bendros pastangos bei veikla, siekiant bendro tikslo.

- Skiriamos trys bendravimo funkcijos: komunikacija, sąveika ir abipusis bendraujančiųjų supratimas.
- Dažniausi bendravimo barjerai: melas, šiurkštumas, egoizmas, pavydas, gobšumas.
- **Verbalinės bendravimo priemonės:** kalbėjimas ir klausymasis. Norint veiksmingai bendrauti, reikia mokėti ne tik kalbėti bet ir klausytis.
- **Kalbėjimas** – tai žmonių bendravimas, remiantis kalbos ženklų sistema.
- Kalbėjimo formos: sakytinis ir rašytinis kalbėjimas. Sakytinis kalbėjimas gali būti monologinis ir dialoginis.
- Dialogo formos: pokalbis, ginčas, disputas ir kt.
- **Klausymasis** – specifinis socialinis ir psichologinis procesas, itin reikšminga bendravimo priemonė. Klausymuisi skiriama beveik 50% bendravimo laiko. **Menas klausytis nėra įgimtas, todėl klausytis reikia išmokti.**
- **Pedagoginio poveikio būdai:**
  - a. **skatinantys:** pasitikėjimas, moralinis rėmimas, patarimas, įtikinimas, įtaiga, netiesioginis poveikis, skatinimas, pritarimas, geri santykiai, pagyrimas, apdovanojimas;
  - b. **drausminantys:** priekaištas, moralizavimas, užuomina, ironija, širdgėlos reiškimas, pastaba, perspėjimas, pasipiktinimas, sutramdymas, pasmerkimas, „sprogimas”, bausmė.
- **Neverbalinio bendravimo priemonės:** veido išraiška (mimika), akių kontaktas, gestai, kūno poza, asmeninė erdvė, prisilietimai ir kt.

Neverbalinėmis priemonėmis perduodama didesnė dalis informacijos (net 55 %), todėl instruktorius turi įvaldyti ir šias bendravimo priemones.

## UŽDUOTYS

1. Atlikite šį nebaigtą sakinių testą:

Man visada sunku klausytis (kalbėti), kai kitas žmogus...

Man lengviausia kalbėti su tuo žmogumi (klausytis to žmogaus), kuris...

Aš manau, manęs neklauso, kai...

2. Nupieškite:

Piktą veidą ○ Laimingą veidą ○

3. Pamėginkite mimika, gestais, kūno kalba išreikšti sąvokas: laimingas, liūdnas, sutrikęs, nuobodžiaujantis, pralaimėjęs, pavargęs, piktas, išsigandęs, sielvartaujantis...

4. Atlikite šią užduotį: jūs vienas kitam (kariūnai suskirstomi po du) turite paskirti pasimatymą. Be žodžių, o tik veido išraiška ir gestais parodykite, kur ir kada susitiksime.

5. Atlikite šią užduotį: jūs traukinio vagonė. Perone stovi draugas, kuriam norite pranešti svarbų dalyką, kurį užmiršote pasakyti ar priminti. Tai turite padaryti neverbalinėmis priemonėmis.

Informacijos pavyzdžiai: Aš paskambinsiu rytoj 6 valandą.

Parašyk man laišką.

Nupirk man knygą.

Gerai apsivyniok šaliką.

Pasiimk skėtį, nes gali lyti.

6. Atlikite šią užduotį: kalbėtojas (kariūnai paskirstomi po du) kalba apie įvykusį konfliktą, o klausytojas pokalbį palaiko neverbalinėmis priemonėmis. Jos turi atspindėti, kaip reaguojama į konfliktą.

7. Sugalvokite ir pasakykite keletą šmaikščių, taiklių, linksimų pasakojimų pedagogine tema.

8. Sugalvokite ir pasakykite keletą komplimentų grupės draugui, instruktoriui, gerai atlikusiam užduotį skyriaus kariui ar pan. Stebėkite ir atsakykite, ką jie jaučia, kai sako komplimentą, ką jaučia pašnekovas.

9. Sugalvokite ir parašykite kuo daugiau jausmus reiškiančių žodžių.

10. Užrašykite keletą būdų, kaip parodyti žmonėms, kad jų klausaisi.

Užrašykite keletą būdų, kaip parodyti žmonėms, kad jų nesiklausai.

11. Iššifruokite teste „Ar suprantate mimikos kalbą“ esančius paveikslėlius. Po kiekvieno parašykite, kokia emocinė būseną pavaizduota. Po to savo parašytus atsakymus palyginkite su pateiktais. Juo daugiau teisingų atsakymų, juo geriau suvokiate žmogaus emocinę būseną.

Ar suprantate mimikos kalbą?

Galimos emocinės būsenos

Priešiškumas

Džiaugsmas

Gilus liūdesys

Gėla

Abejingumas

Neapykanta

Drovus džiaugsmas

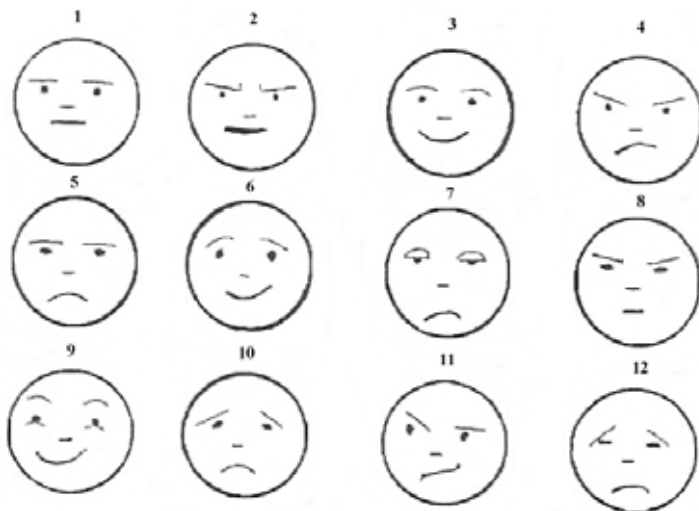
Bloga nuotaika

Piktumas

Audringas džiaugsmas

Liūdesys

Skeptiškumas



## Atsakymai

- |                      |                   |                         |
|----------------------|-------------------|-------------------------|
| 1. Abejingumas       | 5. Liūdesys       | 9. Audringas džiaugsmas |
| 2. Priešiškumas      | 6. Džiaugsmas     | 10. Gilus liūdesys      |
| 3. Drovus džiaugsmas | 7. Blogo nuotaika | 11. Skeptiškumas        |
| 4. Neapykanta        | 8. Piktumas       | 12. Gėla                |

## 12. Atsakykite į testo „Ar turite humoro jausmą?“ klausimus.

1. Ar mėgstate fantazuoti, įsivaizduoti save įvairiose netikėčiausiose situacijose? (Taip – 5, ne – 0)
2. Ar greitai įnirštate, audringai pykstate? (Taip – 0, ne – 5)
3. Ar jūsų nuotaika priklauso nuo tam tikro reikalo sėkmės arba nesėkmės? (Taip – 0, (ne – 5)
4. Ar garsiai juokiatės, kai jums juokinga? (Taip – 5, ne – 0)
5. Ar ilga eilė gali jums sugadinti nuotaiką? (Taip – 0, ne – 5)
6. Ar mėgstate komplimentus, ar džiugiatės jais? (Taip – 0, ne – 5)
7. Ar mėgstate bendrauti su vaikais? (Taip – 5, ne – 0)
8. Ar mėgstate žiūrėti komedijas? (Taip – 0, ne – 5)
9. Ar priekaištaujate žmogui dėl netikusio pokšto? (Taip – 0, ne – 5)
10. Ar imatės lyderio vaidmens nepažįstamų žmonių draugijoje? (Taip – 5, ne – 0)
11. Ar skaitote anegdotų knygas? (Taip – 5, ne – 0)
12. Ar sarkastiškai atsakote į šiuurkštumą? (Taip – 0, ne – 5)
13. Ar pažįstami vertina jus kaip kompanijos žmogų? (Taip – 5, ne – 0)
14. Ar smerkiate ekstrasensus, parapsichologus, astrologus? (Taip – 0, ne – 5)
15. Ar mėgstate pasivaržyti šmaikštaudami? (Taip – 5, ne – 0)
16. Ar labai jaudinatės žiūrėdami sporto varžybas, ar garsiai šūkčiojate jų metu? (Taip – 5, ne – 0)
17. Ar mėgstate klausytis anekdotų, linksmų istorijų, pasakoti jas kitiems? (Taip – 5, ne – 0)



18. Ar genda jūsų nuotaika dėl kitų žmonių netakto? (Taip – 0, ne – 5)
19. Ar pykstate, kai pašaipos objektu tampate jūs ar kuris nors jūsų įprotis? (Taip – 0, ne – 5)
20. Ar manote, kad tikslas pateisina priemones? (Taip – 0, ne – 5)
21. Ar nemaloni jums bus kitų nuomonė, jeigu išgirsite, jog neturite humoro jausmo? (Taip – 0, ne – 5)

Sudėkite taškus. Jeigu surinkote

105-85 tšk. – humoro turite gana daug. Reikėtų būti santūresniam, antraip žmonės jūsų elgesį gali suprasti neteisingai.

84-60 tšk. – ribinė zona. Jaučiate, kada humoras tinka, kada ne.

59-40 tšk. – dažnai žiūrite rimtai į tuos dalykus, į kuriuos reikėtų žiūrėti paprasčiau, su humoru.

39-0 tšk. – šypsena jūsų veide retas svečias. Su jumis draugijoje nėra linksma. Dėl to jūsų gali net vengti.

13. Atsakykite į testo „Ar mokate klausytis?“ klausimus (rezultatai parodys, koks esate klausytojas).

1. Ar stengiatės kuo greičiau užbaigti pokalbį, jeigu tema arba pašnekovas jums neįdomus?
2. Ar gali jus nervinti pašnekovo manieros?
3. Ar gali nevykęs pašnekovo pasakymas išprovokuoti jūsų šiurkštų elgesį?
4. Ar vengiate bendrauti su nepažįstamu žmogumi netgi tada, kai jis to nori?
5. Ar turite įprotį prtraukinėti pašnekovą?
6. Ar darote įspūdį, kad atidžiai klausotės, o patys galvojate visai apie ką kitą?
7. Ar keičiasi jūsų tonas, balsas, veido išraiška, žodynas priklausomai nuo to, kas jūsų pašnekovas?
8. Ar keičiate pokalbio temą, jeigu pašnekovas prabilo jums skaudžia tema?
9. Ar pataisote pašnekovą (t.y. prtraukiate jį), jeigu jo kalboje pasitaiko netaisyklingai ištartų žodžių, neteiktinų terminų, vulgarizmų?
10. Ar dažnai ironiškai šypsotės, kai pašnekovas jums nepatinka arba nesutinkate su reiškiamomis mintimis?
11. Ar klausydamiesi pašnekovo nežiūrite jam į akis?
12. Ar girdite tik tai, kas jums patinka?
13. Ar trukdo jums klausytis išankstinis nusistatymas?
14. Ar darote grimasas ir gestikuliuojate klausydamiesi pašnekovo?
15. Ar klausydamiesi užsiimate pašaliniais darbais (valote akinius, ką nors piešiate ar rašote, barbenate pirštais stalą, nuolat žvilgčiojate į laikrodį ir pan.)?

Atsakymai vertinami taip: niekada – 10 taškų, retai – 8, kai kada – 6, dažnai – 4, beveik visada – 1, visada – nė vieno taško.

Dabar suskaičiuokite taškus. Jeigu surinkote 75 taškus – esate vidutinio lygio klausytojas. Juo daugiau surenkate balų, juo tobulesnis jūsų gebėjimas klausytis.

14. Paaiškinkite, kaip reikia auklėti skirtingo temperamento karius. Pasakykite, kokius duomenis apie karius turėtų kaupti instruktorius.

15. Atsakykite, kaip reikėtų bendrauti su sudėtingo ir sunkaus charakterio kariais.

**LITERATŪRA**

1. Baršauskienė V. Biznis ir bendravimas. – K., 1993. – P. 7-16, 23-28.
2. Bendravimo menas. – V., 1993. T. 1. – P. 31-70.
3. Chomentasukas G., Lepeška V., Neverbalinis bendravimas. – V., 1990. – P/ 2-3.
4. Černius V. Mokytojo pagalbininkas. – K., 1992. – P. 76.
5. Gage N. L., Berliner D. C. Pedagoginė psichologija. – V., 1994. – P. 150-157.
6. Gestų kalba // Taip ir ne. – 1991, Nr.8. – P. 45-46.
7. Judesių kalba (pagal A. Piza). – V. 1994. – P. 5-134.
8. Justickis V., Navikas G. Bendravimo psichologija. – V., 1995. – P. 112-123.
9. Karnegis D. Kaip įsigyti draugų ir daryti įtaką žmonėms. – V., 1991. – P. 40.
10. Коменский И.А. Всеобщий совет // Избранные педагогические сочинения в 2-х томах. – М., 1982. Т. 2. – С. 165-166, 379-380.
11. Makarenka A. Rinkiniai pedagoginiai raštai. – K., 1957. T. 1. – P. 485.
12. Markulis J. Oratorinio meistriškumo pagrindai. – V., 1981. – P. 32-42, 54-57.
13. Martinaitis M. Poezijos kasdieninė duona // Mūsų kalba. – 1977, Nr. 1. – P. 14.
14. Miškinis K. Trenerio pedagoginio meistriškumo pagrindai. – K., 1988. – P. 19-23, 65-67, 75-81, 89-95.
15. Nauckūnaitė L. Kalbos įžanga ir pabaiga. Kalbos planavimas // Dialogas. – 1997, kov. 7; 1997, rugj. 1.
16. Pikčilingis J. Žodžio interviu. – V., 1982. – P. 68.
17. Polukordienė K. O. Kūno kalba // Psichologija tau. – 1993, Nr. 2 – P. 2-4.
18. Razauskas R. 365 vadovo dienos. – V., 1994. – P. 50, 77, 109-121.
19. Stoškus K. Euristika. – V., 1996. – P. 6-17.
20. Толмачев А.В. Об ораторском искусстве. – М., 1963. – С. 261.
21. Vasilevskienė S. Pagarbos ženklai. – V., 1994. – P. 3-7.
22. Želvys R. Bendravimo psichologija. – V., 1995. – P. 27-124.
23. Žukauskienė R. Raidos psichologija. – V., 1996. – P. 223-350.

## DALYKINĖ RODYKLĖ

**A**

- administracinis laikas 115
- aiškinamosios jungtys ir pavyzdžiai 303
- aiškinimas 159
- akių kontaktas 364
- analizė 155
- apžvalginis raportas 267
- asmeninė erdvė 369
- asmeninis instruktoriaus pasirengimas 278
- asmeninis pavyzdys 56, 63
- atmintis 71, 74, 93
  - darbinė 74
  - ilgalaikė 74
  - trumpalaikė 74
- atsakymai 160
- auginimas 18
- auklėjimas 18
- auklėjimo metodai 325
  - drausminimas 326
  - įpratrinimas 325
  - pavyzdys 325
  - skatinimas 325
- auklėjimo tikslas 195
- autoritetas 55, 63
  - asmeninis (neformalusis) 55, 63
  - formalusis 55, 63
  - pseudoautoritetas 55

**B**

- bendradarbiavimas 96, 323, 331, 372
- bendravimas 69, 80, 323, 331, 372
- bendravimo barjerai 332, 373
- bendravimo funkcijos 332, 373
- bendravimo priemonės 331, 359, 373
  - neverbalinės 331
  - verbalinės 331, 373

- bendrieji mokymo principai 118
  - humaniškojo mokymo 128, 136
  - išmokimo tvirtumo 128, 136
  - moksliško 119, 135
  - nuodugnumo 127, 136
  - sąmoningumo ir aktyvumo 125, 136
  - sistemingumo ir nuoseklumo 123, 136
  - teorijos ir praktikos ryšio 121, 136
  - vaizdumo 122, 136
- brandumas 90

**C**

- charakterio tipai
  - asteninis 28
  - cikloidinis 28
  - hiperteminis 28
  - labilusis 28
  - psichosteninis 29
  - sensityvinis 29
- charakteris 27, 41

**D**

- darbas su sunkiai auklėjamais kariais 36
- dedukcinis mokymas 156
- demagogija 342
- dėmesys 72
  - nevalingas 72
  - savaiminis 72
  - valingas 72
- demonstravimas ir stebėjimas 162
- dėstytojas 69
- diaprojektorius 181
- didaktika 13, 19
  - karinė 19
- didaktikos „aukso taisyklė“ 122
- diskusija 160
- dūzgiančios grupės

**E**

edukologija 13, 19  
elgesio išraiškos 196  
elgsena 32  
entuziazmas 304  
episkopas 181  
erdvės zona  
– asmeninė 370  
– intymioji 369  
– socialinė 370  
– visuomeninė 370  
eristika 342

**F**

fizinės savybės 24, 41  
formavimas 18, 20

**G**

gabumas 29, 41  
gairės ir perėjimai 303  
gestai 365  
ginkluotė ir kovos technika 179  
grafoprojektorius 181  
grįžtamasis ryšys  
grupinis darbas 168

**H**

humoras 350

**I**

įgūdis 85, 106  
indukcinis mokymas 156  
instruktoriaus  
– autoritetas 55  
– etika 53  
– pedagoginė kompetencija 58  
– reikalavimai 62  
– socialinė kompetencija 61, 63  
– veiklos būdai 48

instruktorius 62  
– taktiškas 54  
intelektas 30, 41  
intelektu koeficientas 30  
intelektu testai 30  
įprotis 85  
įsiminimas  
– mechaninis 75  
– prasmintis 75  
išmokymas 70  
– biologinis 70  
– incidentinis 70  
– modelinis 70  
– pedagoginis 70  
– slaptasis (latentinis) 70  
– socialinis 70  
išmokymo formos 70  
išsaugojimas 93

**K**

kalba 333  
kalbėjimas 337, 373  
kalbėjimo formos 338  
– dialogas 339  
– disputas 343  
– etinis pokalbis 340  
– ginčas 342  
– monologas 338  
– rašytinis kalbėjimas 340  
karinės pedagogikos veikimo laukas  
102  
karininkas 4  
karinis  
– auklėjimas 324  
– rengimas 324  
– vadovavimas 325  
karys 40  
karių išdėstymas per pratybas 206  
– išrikiavimas 206  
– susodinimas 207

- karių mokymo metodai 154, 175
- loginiai 154, 175
  - praktiniai 164, 176
  - vaizdiniai 162, 175
  - žodiniai 157, 175
- karių mokymo principai 129, 136
- bendradarbiavimo 132, 137
  - kolektyviškumo 132, 137
  - kompleksiško 131, 137
  - mokymo didžiausiu krūviu 130, 136
  - mokymo to, kas būtina kare 129, 136
- karių pažinimo metodai 38, 42
- anketavimas 40
  - eksperimentas 38
  - pokalbis 39
  - rašinėliai 40
  - sociometrija 40
  - stebėjimas 38
  - testas 38
  - veiklos tyrimų rezultatai 40
- karių pažinimo sistema 42
- kartojimas 76, 95, 128
- klasės lenta
- balta rašomoji 180
  - kamštinė (skelbimų) 180
  - lipni 180
  - magnetinė 180
  - mokyklinė rašomoji 179
  - verčiamoji 180
- klausimai 160
- klausymasis 344, 373
- efektyvus 346
  - nereflektyvus 346
  - reflektvus 346
- klausymosi
- formos 346
  - klaidos 349
- konkursas 167
- konsultacija 147
- kontrolė 315, 238
- eigos 241, 270
  - grupinė 241
  - individualioji 240
  - pašalinė 241, 270
  - rezultatų 239, 270
  - savikontrolė 240, 270
  - tikslo 241
- kovinė parengtis 3
- kovinio rengimo periodai
- bazinis kario rengimas 111
  - būrio rengimas 113
  - kuopos rengimas 113
  - skyriaus rengimas 112
  - specialistų rengimas 112
- kovinio rengimo programa 113
- kovinio rengimo struktūra 111, 115
- kovinio rengimo tikslai 111, 115
- kovinio rengimo vertinimas 261
- formalusis 262
  - neformalusis 261
- kovinis rengimas 3, 97, 107, 110, 115
- kūno kalba 367
- kvalifikaciniai reikalavimai 5
- L**
- laboratoriniai darbai 172
- laiko žetonai 312
- lavinimas 18, 20
- M**
- maketai (modeliai) 180
- mąstymas 71
- mąstymas-pasiskirstymas poromis-dalijimasis 311
- metodas 153
- metodika 14, 19
- karinė 19
- metodinis būdas 154
- mimika 360
- mokėjimas 85, 106

- mokymas 18, 20, 76, 134
  - būrio 289
  - kompleksinis 283
  - netiesioginis (formalus) 165
  - programuotasis 170
  - skyriaus 289
  - tiesioginis (funkcionalus) 156
- mokymąsi skatinantys veiksniai 95
- mokymasis 77, 106
  - refleksinis 91
  - praktinis 91
  - probleminis 91
- mokymo aplinka 228, 235
- mokymo būdai 47, 63
  - „daryk, kaip aš!“ 317
  - „daryk pats!“ 317
  - skaičiuojant 316
- mokymo fazės 81, 106
- mokymo grupė 223, 235
- mokymo grupės
  - atmosfera 229, 235
  - klimatas 228, 235
  - narių suderinamumas 224
  - perspektyva 223
  - procesai 228
  - psichologinis klimatas 225
  - struktūros 229
  - tarpasmeniniai santykiai 225
  - tradicijos 223
  - vadovavimas 224
  - veikla 223
- mokymo ir auklėjimo vienybė 324
- mokymo kontrolė 84, 239, 270
- mokymo laikas 203
  - akademinis (tikrojo mokymosi) 203
  - būtinasis 203
  - įsitraukimo 203
  - skirtasis 203
  - suplanuotas 203
- mokymo menas 322
- mokymo metodai 140, 153, 173, 282
- mokymo modeliai 201, 299
  - grupinio darbo 319
  - mišrusis 321
  - pasakojimo 300
  - pokalbio 305
  - pratimų 312
  - treniruotės 317
- mokymo objektai 183
- mokymo organizavimo būdai 139, 148, 150, 285
  - grupinis mokymas 148
  - individualusis mokymas 149
  - mokymas poromis 149
  - padalinio mokymas 148
- mokymo organizavimo formos 139, 140, 150
- mokymo organizavimo principai 133, 137
  - mokymo kontrolės 135
  - mokymo planavimo 133,
  - mokymo (pratybų vedimo) 134
  - mokymo rengimo 134
  - pagrindiniai 133
- mokymo planai
  - savaitiniai 287
  - temų 287
- mokymo planavimas 84
- mokymo priemonės 178, 185
  - garsinės 181
  - garsinės ir vaizdinės 182
  - etatinės 178, 185
  - imitacinės 183
  - imitacinės treniravimosi 183
  - pagalbinės 179, 185
  - techninės 182
  - vaizdinės 179
- mokymo principai 118
- mokymo procesas 69, 77, 106

mokymo proceso pakopos 100  
   – elgesio ir vykdymo 101  
   – motyvacijos 100  
   – sprendimo 101  
   – sunkumų 101  
   – treniravimosi 104  
   – žinių išlaikymo 104  
 mokymo proceso struktūra 77, 106  
 mokymo rengimas 84  
 mokymo rengimo principai 276  
 mokymo rezultatų apskaita 265  
 mokymo technika 322, 329  
 mokymo tikslas 79, 106, 193, 213  
   – įgūdžių formavimo pratybų 195, 214  
   – mišriųjų pratybų 199, 214  
   – žinių įgijimo pamokų 197, 214  
 mokymo tikslo aprašymas 194  
   – kriterijai 194, 196, 199  
   – reikalavimai 194, 195, 197, 199  
   – sąlygos 194, 196, 199  
 mokymo turinys 79, 106, 200, 278  
 mokymo vieta 214  
 mokymosi  
   – dėmesys 92  
   – energija 92  
   – pažanga 91  
   – sąlygos 86, 107  
   – sritys 90, 107  
 mokinys 69  
 mokytojas 69  
 mokytojo ir mokinio sąveika 69  
 mokytojui reikalingos žinios 47, 63  
 mokomieji filmai 182  
 mokojoji ekskursija 147  
 mokslinimas 18  
 moralinis žvilgsnio laikas 364  
 motyvacija 230, 235  
   – gynybos 231  
   – karo tarnybos 231  
   – mūšio 231  
 motyvų klasifikacija 230  
 muštras 101

**P**

pamoka 144, 150  
   – karinė 145  
   – mišrioji 145  
 papildomi kovinio rengimo pratimai 327  
 pasakojimas 158  
 paskaita 146, 161  
 pauzės 309  
 pažinimas  
   – jutiminis pažinimas 70  
   – loginis pažinimas 71  
 pažinimo procesai 70  
 pažiuos 85  
 pedagogika 13, 19  
   – karinė 14, 15, 19  
 pedagogikos  
   – kategorijos 15, 19  
   – sąvokos 15, 19  
 pedagoginė etika 52, 63  
 pedagoginė kultūra 52, 63  
 pedagoginės dalyko žinios 47  
 pedagoginės savybės 46  
   – įgyjamos 46, 62  
   – prigimtinės 46, 62  
   – profesinės 50, 63  
 pedagoginiai sugebėjimai 50, 63  
   – akademiniai 51  
   – bendravimo 51  
   – diagnostiniai 51  
   – ekspresyviniai 51  
   – kūrybiniai 51  
 pedagoginio poveikio būdai 352, 373  
   – apdovanojimas 355  
   – bausmė 358  
   – geri santykiai 355  
   – ironija 356  
   – įtaiga 354  
   – įtikinimas 354  
   – moralinis rėmimas 354  
   – moralizavimas 356  
   – netiesioginis poveikis 354

- pedagoginio poveikio būdai 352, 373
- pagyrimas 355
  - pasipiktinimas 357
  - pasitikėjimas 353
  - pasmerkimas 357
  - pastaba 357
  - patarimas 354
  - perspėjimas 357
  - prašymas 353
  - priekaištas 356
  - pritarimas 355
  - skatinimas 355
  - „sprogimas“ 358
  - sutramdymas 357
  - širdgėlos reiškimas 356
  - užuomina 356
- pedagoginis meistriškumas 50, 63
- pedagoginis pašaukimas 46, 62
- pedagoginis taktas 53, 63
- perėmimas 69
- perteikimas 69
- piešiniai ir plakatai 180
- planavimas 191
- laiko 203, 204, 214
  - mokymo priemonių 210, 215
  - mokymo rengimo 210
  - mokymo tikslų 193
  - mokymo vietos 206
- pojūčiai 71, 106
- girdėjimo 71
  - lietimo 71
  - regėjimo 71
  - skonio 71
  - uodimo 71
  - vibracijos 71
- pokalbis 159
- poreikiai 86
- dvasiniai 86
  - fiziologiniai 86
  - socialiniai 87
  - veiklos 87
- pozityvus įgūdžių perdavimas 96
- požiūris 85, 86, 106
- praktiniai darbai 172
- pratybos 141, 150
- pratybų dalis
- baigiamoji 281
  - įvadinė 279
  - pagrindinė 281
  - parengtis 280
- pratybų pagalbinis personalas 289
- pratybų planas 285
- pratybų planavimas 191
- pratybų plano tvirtinimas 288
- pratybų rengimas 276, 277
- pratybų rezultatų apibendrinimas 269
- pratybų struktūra 279
- parengtis 302
- pratybų tikrinimas 266
- pratybų vedimas (mokymas) 84
- pratybų vedimo principai 295
- pratybų vertinimas 265, 268
- formalusis 265
  - neformalusis 265
  - pašalinis 266
  - vidinis 265
- pratimai 164, 176, 314
- prisilietimai 371
- privalomosios pradinės karo tarnybos karių ypatybės 32, 41
- fizinis brandumas 33
  - veikla 33
  - bendravimas ir santykiai 33
- psichinės būsenos 25
- psichinės savybės 25, 41
- psichiniai procesai 25
- R**
- raiškumas ir energija 200
- reikalavimai šauktiniam kareiviui 37
- rengimas pratyboms
- karių 289
  - seržantų ir padėjėjų 288
- retorika 342



ruošimas pratyboms

- mokymo priemonių 290
- mokymo vietos 291

## S

saikas 54

savarankiškas darbas 172, 284

saviaukla 16, 20

savigarba 372

savimonė 372

savišvieta 20

saviugda 16, 20

sąvokų brėžiniai 200

seminaras 147

sintezė 155

sisteminamasis įvadas 301, 302

skaidrių projektorius (diaprojektorius)  
181

socialinė sąmonė 32

socialinis patyrimas 32

socialumas 32, 41

sofistika 342

spausdinti šaltiniai 179

specifikacijų lentelė 250, 271

sugebėjimas 29, 41

suvokimas 87

## Š

šypsena 362

- socialinė 362

švietimas 18, 20

## T

taisyklės-pavyzdžio-taisyklės metodas  
303

taktikos pratybos 143, 144, 150

taktikos treniruotė 144, 150

taktiniai mokymai 148

taktiškas elgesys 54

teikimas 69

temperamentas 25, 41

- cholerikas 27

- flegmatikas 27

- melancholikas 27

- sangvinikas 27

testai 248, 270

- atrankos tipo 254

- objektyvieji 248, 254

- papildymo tipo 259

- rašinio tipo 260

- subjektyvieji 248

- veiklos 251

tiesioginio vaizdo projektorius

(episkopas) 181

tikrinimas 243, 270

- baigiamasis 246, 270

- einamasis 246, 270

- parengiamasis 245, 270

tikrinimo ir vertinimo principai 244

- individualizacijos 244

- objektyvumo 244

- sistemingumo 244

- visapusiškumo 245

tikrinimo metodai 246

- raštu 248, 270

- praktiniai 248, 270

- žodiniai 246, 270

tinkamumas karo tarnybai 24, 25

treniruoklis 183

treniruotė 166, 176

## U

ugdymas 16, 19

ugdymo funkcijos 16

ugdytinio pažinimas 23

ugdytinis 16, 19, 22, 44

ugdytojas 16, 20, 22, 44, 45, 62

užduočių metodas 169

užsiėmimas 139, 150

**V**

vadovas

- autoritarinis 219
- demokratinis 219
- liberalus 219

vadovavimas 217, 224

- autoritarinis 218
- demokratinis 218
- humaniškas 220, 235
- mokymui 217, 218, 235
- mokant 297
- mokymo grupei 217
- liberalinis 219
- preventyvusis mokymo grupei 226

vaizduotė 72

valdymas 217

- koviniame rengime 217
- vertinimas 243, 271, 310  
vertinimo metodika 263  
vertinimo sistema 262  
vietovės maketai 181

**Ž**

žinios 84, 106

žodinė apklausa

- frontaliaji 247
- individualioji 247

žodinio bendravimo būdai 337

GENEROLO JONO ŽEMAIČIO  
LIETUVOS KARO AKADEMIJA

Kario ugdymas

Eugenijus Kisinis  
Redagavo J. Budreikienė

SL 1525. 2000 \_\_\_\_\_  
\_\_\_\_ leid.apsk.l. Tiražas \_\_\_\_ egz. Užsakymas \_\_\_\_.  
Išleido Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija,  
Šilo g. 5A, LT – 2055 Vilnius.  
Spausdino Leidybos centro prie KAM  
SENAMIESČIO SPAUSTUVĖ,  
Totorių g. 27, LT – 2001 Vilnius.